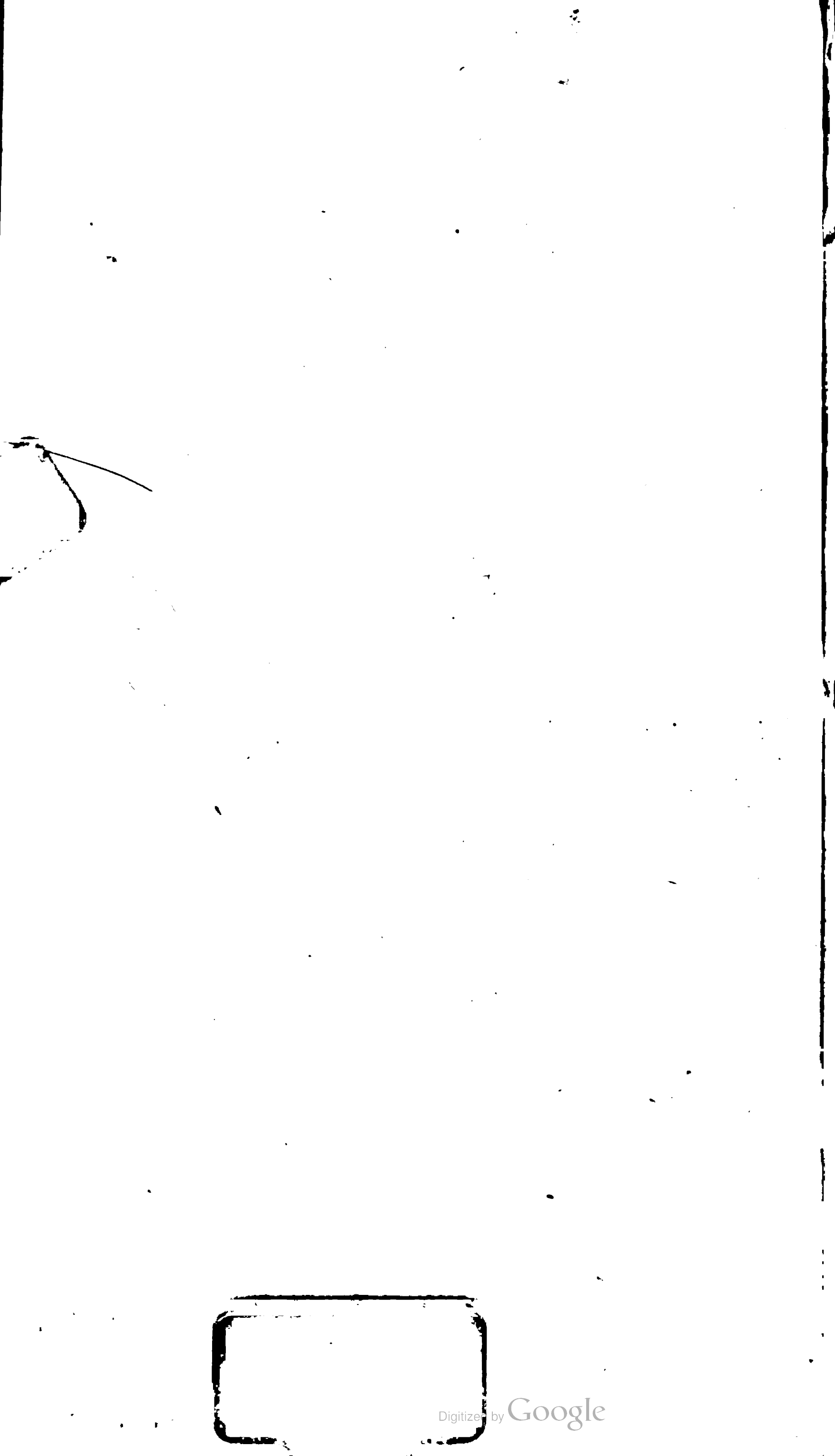

EVTHYMII ZIGABENI COMMENTARIVS IN QVATVOR EVANGELIA GRAECE ET LATINE

TEXTVM GRAECVM

NVNQVAM ANTEA EDITVM

AD FIDEM DVORVM CODICVM MEMBRANACEORVM BIBLIOTHECARVM SS. SYNODI MOSQVENSIS AVCTORIS AETATE SCRIPTORVM

DILIGENTER RECENSVIT

ET

REPETITA VERSIONE LATINA

IOANNIS HENTENII

SVISQVE ADIECTIS ANIMADVERSIONIBVS

EDIDIT

CHRISTIANVS FRIDER. MATTHAEI

COLLEGIORVM IMPERIALIVM ROSSICORVM ASSESSOR ET ACADEMIAE VITEMBERG. GRAECC. LITT. PROFESSOR.

TOMVS I.

Complectens praefationes et euangelium Matthaei.

LIPSIAE 1792.

IMPENSIS WEIDMANNIANIS.

SERENISSIMO

PRINCIPI AC DOMINO

ERNESTO II.

LVDOVICO

DVCI SAXONIAE IVLIAE CLIVIAE
AC MONTIVM ANGARIAE ITEM ET
WESTPHALIAE COMITI PROVINCIALI
THVRINGIAE MARCHIONI MISNIAE
COMITI PRINCIPALI DIGNITATE
HENNEBERGAE COMITI MARCAE
ET RAVENSBERGAE DOMINO
RAVENSTEINII ET TONNAE

ETC. ETC.

DOMINO MEO

INDVLGENTISSIMO.

DVX SERENISSIME

DOMINE INDVLGENTISSIME

Inter alias tot ac tantas virtutes TVAS, DVX SERENISSIME, nuper singularem gratiam, humanitatem et ad iuuandas litteras promtum animum TVVM mihi quoque

 con-

contigit experiri, cum TVA sponte ac liberalissime instructissimae bibliothecae TVAE vsum mihi concessisses. Quod quidem beneficium ideo maius etiam censendum arbitror, quod non ad me solum, sed ad plures inde redundauit vtilitas. Grati ergo hominis putaui, id hic palam profiteri atque animum meum istius beneficii haud immemorem demonstrare. Credidi autem, me id recte facturum esse, si scriptorem suae aetatis nobilissimum et quondam apud Alexium Comnenum, Imperatorem, gratiosissimum, nunc post plura secula ex bibliothecis Mosquensibus denuo in lucem adductum, TVAE,

PRIN-

PRINCEPS SERENISSIME, gratiae, tanquam interpretem grati animi erga TE *mei commendarem et ad* TE *allegarem. Beneuole ergo admittas, quaeso, PRINCEPS INDVLGENTISSIME atque HVMANISSIME, hominem luce et celebritate dignissimum, qui quondam etiam principis sui gratia et suis virtutibus versatus est in luce et celebritate maxima. Simul vero etiam* TVAM *mihi gratiam vt conserues, humanissime rogo, qui* TIBI, *DVX SERENISSIME, ac toti SERENISSIMAE FAMILIAE* TVAE *omnia a deo precor bona,* TVIS *ac*

LAETITIA [illegible] *TVO-*

TVORVM virtutibus inaequalia et dignissimas.

DVX SERENISSIME

SERENITATI TVAE

Vitembergae,
d. 1. Mai. 1792.

omni cultu et veneratione addictissimus
CHRISTIANVS FRIDERICVS MATTHAEI.

CORRIGENDA.

Tom. I.

Pag. 57. verſ. 25. εὐθὺς, loco εὐθές. 65, 16. ἐν τῇ φάτνῃ. 149, 18. λέγουσιν· ὁ. 153, penult. εἰρηνοποιοὶ δὲ. 165, 1. κρυβῆναι. 183, penult. ἐπιτρέπειν. 217, 9. θέατρον. 245, vlt. atterere. 269, 20. εὐτονίας, loco εὐτοίνας. 283, 21. παραμυθούμενος. 288, vlt. aſſimilabitur. 290, penult. αἴτιος. 303, vlt. θάνατον. 325, 25. θάψουσι. 363, 6. ἀπολοῦνται 429, 10. γνούς. 437, 7. ἔκβασιν. 440, 21. lenis, loco leuis. 443, penult. ἁμαρτωλούς. 469, 14. ὑπὸ τῆς. 473, 13. ὁ μονογενής. 511, 16. τῆς οἰκίας. 521, 4. ῥητα· τῆς. 576, 22. temere, loco temerarie. 646, a fine 6. rogabat. 689, 4. οὐσίαν. 738, 11. tentantes, an in ſermonibus eum. 742, 5. dictum et ipſius. 769. in margine poſt Marc. 10, 30. antè 18, 30. adde: Luc. 773, 16. πλάττει. 785, 3. αἵματος. 932, 22. haec fieri. 987, 24. βαλάντιον. 999, 15. ἀποῤῥήτοις. 1027, 15. κοινοτέρου. 1063, 16. γυμνοῦ. 1097, 19. φανερώτερον. 1099, 23. ζωοδότου.

Tom. II.

Pag. 33. verſ. 1. κύριος· οὐδ'. ibid. 5. 6. νόσοις. ibid. 12. ᾔδεσαν. Ita enim vterque Codex. 47, 6. ἀληθινῇ. 59, 15. συνιέναι, συνιέτω. 61, 5. συνιῶσι.

Tom. III.

Pag. 53. verſ. 31. παραγέγονε. 203, 16. μάρτυρας. 285, 25. καθέδραν. 294, vlt. vocabulis. 320, penult. Dele litteram A. Nec enim ita legit Codex, ſed eſt interpretatio a me adiecta. 651, 5. δῆθεν. 652, vlt. opuſc. Myth. p. 711.

In Praefationibus.

Pag. 9, verſ. 11. alius verſibus. 73, 32. erga te mei. 124, 19. opus perpetuum.

PRAEFATIO.

LECTORIBVS DOCTIS ET BENEVOLIS

S.

Post tot praeclara summorum virorum de horum commentariorum auctore iudicia, quibus ei proprietatem sermonis, doctrinam, curam, diligentiam et acumen testantur, non necesse videtur, vt multa in eius laudem commemorem. Illud tantum addo, nulla, aut certe paucissima litterarum sacrarum vocabula, quae in quatuor euangeliis vel minus graeca, vel obscura, occurrunt, ab hoc praetermissa esse, quin vocabulis magis perspicuis et probabilioribus explicarit. Nexum orationis et narrationum cum singulorum, tum plurium euangelistarum, acutissime animaduertit ac notat: dissensum facile et subtiliter componit. Etsi autem multa Chrysostomo, praestantissimo inter veteres, ac pene dixerim, vni interpreti debet: multa item ex multis aliis hausit: omnes enim ...te se consuluisse videtur interpretes: tamen in prom...unt, quae ab ipsius doctrina, studio et ingenio

 acces-

accesserunt. Quibus ergo adhuc ignotus est Euthymius, eis, vt innotescat, suaserim, vt saltem vltima tria euangelii Matthaei capita perlustrent. Hanc enim euangelicae narrationis partem et a Chrysostomo, et ab Cyrillo, et ab aliis veteribus negligentius tractatam deprehendi. Ex Origenis autem, nescio, vtrum dicam commentariis, an cauillationibus, etiamsi omnia eius scripta ad manus habuerit, nihil proficere potuit. Textum, quem vocant, euangeliorum multo quidem modestius, accuratius et fidelius tractauit, quam consuetudo fuit illorum et superiorum temporum interpretum. Origenes enim, eiusque nimius admirator ac stultus imitator, Hieronymus, in multis leniter, in aliis perfidiose etiam egerunt. Chrysostomus autem abundantis facundiae flumine abreptus multos scriptorum sacrorum locos turbauit, disiecit et oppressit. Ac profecto, si libri Euangelistarum et Apostolorum per solos interpretes, dogmaticos, homiletas et ascetas ad nos peruenissent, dudum in dubio versaremur, quid tandem illi scripserint. Nunc autem plures scribae Codicum docti, attenti et fideles, parum curantes [a]) dogmaticorum et interpretum vel per leuitatem et negligentiam, vel per fraudem et malitiam, contra Codicum fidem et auctoritatem illatas lectiones et sententias, id, quod in suis noui Testamenti Codicibus reperiebant, in suum, in alio-

a) Recordor, alicubi in scriptis *Michaëlis*, Viri Perillustris, eandem expressam esse sententiam. Sed locum illum nunc non poteram reperire. Illud autem Critici acutiores et a partium studio alieni norunt omnes, in horum numero nullo modo habendos esse scribas Codicum Cantabrigiensis, Claromontani, Sangermanensis, Augiensis, Boerneriani, ceterorumque eius generis. Sed de Cantabrigiensi et Boerneriano, si prodierint, plures viri docti verius et accuratius iudicabunt.

aliorum hominum, in ecclesiae vsum publicum transscribebant. Adhibita ergo attentione, diligentia, modestia, et, quae his libris in primis debetur, fide viri honesti, haud adeo difficulter verum a falso separatur. Etsi autem Euthymium satis diligentem et fidelem cognoui, tamen interdum loca litterarum sacrarum non ex libris sacris, sed ex commentariis interpretum laudat. Qua de re aliquoties monui in animaduersionibus. Deprehendi etiam vocabula ab ipso primum illata, non nulla etiam omissa, sed pauciora. Codices euangeliorum autem cum commentariis et catenis, sicuti Theophylactus etiam, ad manus habuit eiusmodi, cuiusmodi sunt mei Mosquenses a. d. e. g. 10. de quibus exposui in praefatione meae Noui Testamenti editionis ad euangelium Marci. Horum simillimos in bibliotheca Parisina et Vindobonensi seruari, cognoui ex Richardo Simonio, Lambecio, Treschouio et nuperrime ex Altero. Similes etiam Birchius adhibuit in editione Hauniensi, vti ex non nullis ab eo editis colligo scholiis. Si ergo Euthymius cum huiusmodi Codicibus, aut cum Chrysostomo, aliisque interpretibus consentit, eius contra meliores Codices nulla potest esse auctoritas. Illud etiam in Euthymio, sicuti in pluribus Graecis et Latinis interpretibus, displicet, quod ἀντιγράφων vocabulum indefinite adhibet, non de solis noui Testamenti Codicibus, sed de interpretum etiam commentariis. Sed illud vitium commune quondam fuit. Ita recentioribus etiam temporibus, inuenta arte typographica, multi ex Criticis et editoribus editos etiam libros Codicum et Exemplarium nomine appellarunt. Vt autem hos commentarios ederem, in primis me permouerunt tot doctissimorum virorum, maximeque Richardi Simonii, de iis iudicia; deinde duo praestantissimi Codices Mosquenses; denique summa huius libelli raritas. Mirabili enim casu videtur

tur accidiſſe, vt inter tot Ioannis Hentenii editiones verſionis Latinae vix vna reperiri poſſit. Equidem certe per annos duodecim fruſtra vel vnum mihi exemplum quaeſiui, ac poſtremo tandem didici, ab aliis etiam inter libros rariores referri. In principio huius editionis ergo vſus ſum Tomo XIX. bibliothecae maximae Lugdunenſis 1677. quem mihi ex bibliotheca Ampliſſimi Senatus Lipſienſis commodauerat *Perilluſtris* MÜLLERVS, Sereniſſimo Saxoniae Electori a Conſiliis Bellicis Secretioribus, Ciuitatisque Lipſienſis Conſul. Typis iam expreſſo folio ſexto ad paginam 96. HEYNIVS etiam, Auguſtiſſimo Magnae Britanniae Regi a Conſiliis Aulicis, *Vir Perilluſtris*, ad me transmiſit editionem, vt arbitror, principem, Louanienſem 1544. Codicibus textus Graeci adhuc inediti vſus ſum duobus Moſquenſibus, membranaceis, auctoris aetate ſcriptis. Alter A. eſt bibliothecae typographei Synodalis in fol. num. I. complectens folia 274. Alter B. eſt bibliothecae Sanctiſſimae Synodi in fol. num. XLIX. foliorum 410. In illo textus euangeliorum ſcriptus eſt litteris paullo maioribus, commentarius minoribus. In hoc eaedem ſunt litterae in textu et in ſcholiis, ſed iſte, liquore rubro, haec, atramento ſcripta ſunt. Iſtum in mea noui Teſtamenti editione appellaui n. hunc i. De vtroque expoſui ad epiſtolam Pauli ad Theſſalonicenſes p. 202. 203. Specimina litterarum aere expreſſa exhibui ad euangelium Ioannis iſtius editionis. Codex B. praeſtantior eſt altero, a ſcriba diligentiori ac fideliori ſcriptus. Nam alter ſcriba ſaepius aberrauit et in ſcholiis ad Ioannem multa vel per pigritiam, vel per fraudem praetermiſit. In vtroque Codice, ſicuti in Pariſinis et Hentenii, multa ſcholia ab iisdem ſcribis ſcripta ſunt in margine, de quo in locis ſingulis lectores monui. Videntur autem iſta ſcholia auctore Euthymio ipſo, poſt eius repetitam lectionem, adiecta

adiecta esse, per eosdem scribas. Id satis fit probabile cum ex aliis locis, tum ex scholio ad Luc. 9, 55. Adhuc enim in Codicibus desunt omnia ab καὶ εἶπεν· οὐκ ad ἀλλὰ σῶσαι. Haec enim primo Euthymius auctoritate Chrysostomi excluserat; in repetita autem lectione, vt satis docet scholium ad istum locum, eiusdem auctoritate addiderat. Forte hunc laborem etiam, sicuti Panopliam, iubente Alexio Comneno suscepit, ac plures scribas imperatoriis impensis conductos habuit. Sed id deinde recentiores etiam scribae imitati sunt, vt ex Hentenio discitur. Nam Hentenii Codex, etsi satis bonus, iudice etiam Simonio, haberi debet, tamen sine vllo dubio meis fuit recentior. Etenim Hentenius ipse conqueritur de multis ac difficilibus siglis, quae paucae et notae sunt in meis. Praeterea Hentenii appendices etiam habet ex Theophylacto et aliorum scholiis, quae in neutro meorum comparent. Nihilo minus tamen multis in locis versione Hentenii pro Codice vti potui. Eam igitur hac etiam de caussa intactam reliqui; adieci tamen partim in animaduersionibus, partim in fine operis non nullas correctiones. Sex autem Codices Graeci commentariorum Euthymii in euangelia mihi adhuc innotuerunt. Duo Mosquenses, Hentenii, duo Parisini regii num. 2393. et 2401. et [k]) Baroccianus. In nullo horum Codicum nomen auctoris, nisi forte in Barocciano, quem Millius tractauit, reperitur, de quo tamen valde dubito. Parisinus 2401. a manu

a 3 recen-

k) Millius in sua N. Test. editione, ante capita Eusebii euangelii Matthaei, duo loca commentarii Euthymii Zigabeni in Matthaeum notat, quae leguntur in hac editione p. 13. et 18. Ea autem reperiri tradit in Codice Bodleiano. Cum vero in prolegomenis nullam mentionem fecerit Bodleiani Codicis Euthymii, suspicio suboritur, Millium pro Bodleiano voluisse scribere Barocciano.

recentiori adscriptum habet nomen Nicetae Serrarum, qui vulgo Heracleensis appellatur. Alter Parisinus, vt arbitror, recentior, tribuit Theophylacto, quem appellat, τὸν ἱερώτατον Βουλγαρίας, nimirum ἀρχιεπίσκοπον. Meus B. loco indicis habet spatium vacuum, ideo fortasse, vt postea a pictore auro aliisue coloribus adderetur atque ornaretur. Indicem Codicis A. expressi p. 10. Hentenius nullum videtur reperisse, vt ex eius praefatione et interpretatione p. 9. colligi potest. In eo autem vehementer errat Richardus Simonius, quod litteras ἀμ. pro ἀμμωνίου accepit. Nam Ammonii nomen, quod frequens est in catenis Graecis, in Codicibus quidem Mosquensibus nunquam inueni vno μ. scriptum, etsi sigla esset. Αμ. ergo, quod etiam in meo A. reperitur, notat ἀμήν. Ex his apparet, ignotum esse nomen auctoris horum commentariorum. Vnde ergo cognoscitur, fuisse Euthymium? Scilicet ex eiusdem commentario in Psalmos, quem Hentenius, Montefalconius, nosque ipsi tractauimus. Quomodo autem? Primo quidem, nec ouum ouo ita est simile, vt cum Hentenio loquar, vti similes sunt hi commentarii commentariis in Psalmos. Secundo, in scholiis ad Psalmos frequenter huius commentarii fit mentio, ita, vt quorum ibi fiat mentio, ea hic reperiantur. Tertio, commentarius in Psalmos nomen Euthymii additum habet, etsi non in omnibus Codicibus. Codices commentariorum in Psalmos, qui vulgo Euthymio tribuuntur, in Mosquensibus bibliothecis inueni duos. Accedit tertius illis valde similis. De his infra monui. Sed ex his nihil efficitur, quod auctoris nomine carent. Veruntamen de Philippo Saulo, qui primus Latine edidit commentarios in Psalmos, eosque Euthymio tribuit, probabile videtur, eum Euthymii nomen reperisse in vno aut pluribus Codicibus. Accedit fides et auctoritas Montefalconii, qui ita repe-

rit

sit in Codicibus Coislinianis. Ita enim habet in bibl. Coislin. p. 178. Euthymii Zygadeni (sic) Commentarii in Psalmos. Adde eundem p. 58. Zygabenus appellatur ibidem p. 200. et 425. Henteniius eum Zigabonum appellat. Quibus nomina plura recentiorum Graecorum nota sunt, ii norunt, etymologiam illorum hominum valde esse impeditam. In hoc nomine autem Y. oriri potuit ex ζυγός: H ex βαίνω? Δ. ex δέω. Unde I. venerit, nemo facile hariolabitur. Praeter Codices commentariorum Euthymii in Psalmos, Mosquae inveni etiam Codices eiusdem Panopliae. De his paullo inferius dixi. Anna Comnena lib. XV. p. 490. edit. Parif. 1651. et Leo Allatius de consensu utriusque ecclesiae pag. 638. ex tunc temporis libro inedito ita habent: παραπέμπω τοὺς βουλομένους τὴν ὅλην αἵρεσιν τῶν Βογομίλων διαγνῶναι εἰς τὸ οὕτω καλούμενον βιβλίον, δογματικὴν πανοπλίαν, ἐξ ἐπιταγῆς τοῦ ἐμοῦ πατρὸς συντεθεῖσαν. καὶ γὰρ μοναχόν τινα ΖΥΓΑΔΗΝΟΝ καλούμενον, γνωστὸν μὲν τῇ δεσποίνῃ καὶ πρὸς μητρὸς ἐμῇ μάμμῃ, καὶ πᾶσι τοῖς τοῦ ἱερατικοῦ καταλόγου, γραμματικῆς δὲ εἰς ἄκρον ἐληλακότα καὶ ῥητορικῆς οὐκ ἀμελέτητον ὄντα, καὶ τὸ δόγμα ὡς οὐκ ἄλλος τις ἐπιστάμενον. τοῦτον ὁ αὐτοκράτωρ μεταπεμψάμενος ἐπέταξεν ἁπάσας τὰς αἱρέσεις ἐκθέσθαι, ἑκάστην ἰδίᾳ, καὶ ἐφ' ἑκάστῃ [ἑκάστῳ editi Parif. quod ipsum quoque ferri potest] τὰς τῶν ἁγίων πατέρων ἀνατροπὰς ἐγγράψασθαι: — ταύτην τὴν βίβλον δογματικὴν πανοπλίαν ὁ αὐτοκράτωρ ὠνόμασεν. ΖΥΓΑΔΗΝΟΝ ergo habet editio Parisina, Allatius ex Codice, nec Montefalconius in bibl. Coislin. p. 559. ex suo Codice hoc loco notavit dissensum. Panoplia Euthymii primum edita est Latine ex versione Petri Francisci Zini Verononensis Venet. 1555. a quo haud dubie ex Codicis indice vocatur Zigabenus. Graece primum apparuit Tergo-

bysti 1716. qua editione vsi sumus Mosquae. Hic appellatur *Ζιγαδηνός*. Dicam de Codicibus Mosquensibus huius panopliae. Antiquissimus est membranaceus Sec. XII. bibliothecae typographei synodalis in fol. num. X. qui in hoc nomine non differt ab editione Tergobystana. Secundus eiusdem bibliothecae in fol. num. XV. B. in charta bombycina habet *Ζυγαδηνός*. Tertius chartaceus Sec. XV. bibliothecae Sanctissimae Synodi in fol. num. L. Zygadeni exhibet. Quartus eiusdem bibliothecae Sec. XIV. in charta bombycina in quarto num. CCCLXIX. primo folio caret. Etsi igitur satis probabile est, hunc commentarium scriptum esse ab Euthymio: tamen dubium est, vtrum Zygadenus, an Zigadenus, an Zigabenus dictus sit. Plerisque, vt arbitror, ex his, quae diximus, probabitur Zygadenus, quod mihi etiam interim, donec plures Codices consulantur, placet. Vt autem lectores scirent, quae scholia in marginibus legerentur, Hentenius in principio eorum, in versione Latina, adscripserat signum crucis, quod nos retinuimus. Quae in nullo meorum leguntur, duplici cruce signaui in contextu Graeco. Eodem modo notaui etiam in versione Latina ea, quae apud Hentenium non reperiuntur. Illud etiam monendum duxi, quod in vtroque Codice, folio 3. in codice quidem a. sub imagine Chrysostomi, in b. post indices capitum quatuor euangeliorum, hi versus leguntur:

> *Πολλῶν πόνων ἔρανος ἠκριβωμένος·*
> *Οὐδὲν περιττὸν, οὐδὲν λεῖπον ἐνθάδε·*
> *Τὰ πάντα δ', ὡς χρὴ, καὶ καλῶς ἐσκεμμένα·*
> *Καί τι πλέον φέροντα, τολμήσας λέγω·*
> *Χάρις δὲ πᾶσα τῷ σοφῷ χρυσοστόμῳ.*

Hos versus Macarius Chrysocephalus, scriptor recentior, ita in suos vsus conuertit, vt constat ex Fabricii bibl. Gr. T. VII. p. 772.

Πολ-

Πολλῶν πόνων ἔρανος ἠκριβωμένα,
Τὰ πάντα δ', ὡς χρὴ, καὶ καλῶς ἐσκεμμένα,
Οὐδὲν περιττὸν, οὐδὲ λεῖπον ἐνθάδε,
Μακάριος συνῆψε Φιλαδελφείας.

Credo autem, Io. Christophorum Wolfium, in Codice Barocciano hos versus ita scriptos reperisse:

Πολλῶν — ἠκριβωμένος· Οὐδὲν — ἐνθάδε,
Τὰ πάντα — ἐσκεμμένα: Μακάριος — Φιλαδελφείας.

Ipse autem, vt videtur, ordinem mutauit. Non autem mirabile est, Graecum hominem alius versus pro suis vsum esse. Quos enim ego ex Mosquensi Codice euangeliorum a. ad epistolam Pauli ad Thessalonicenses p. 241. edidi, eosdem ex alio Codice ediderat Leo Allatius de libris eccl. apud Fabric. bibl. Gr. Vol. V. p. 28. cum exigua varietate.

Quoniam autem idoneam hic nacti sumus occasionem de Euthymio disserendi, primo hic addidimus supplementa quaedam ad editionem Panopliae Tergobystanam: deinde adiecimus vnius Psalmi ex Codd. scholia; ac denique de aliis Euthymiis monuimus, quorum fit mentio in Codicibus Mosquensibus.

I. De Codicibus Mosquensibus

Panopliae Dogmaticae Euthymii.

De Codice I. seu Typographei synodalis X. in fol.

Incipit Codex a versibus, ἡ βίβλος αὕτη τοῦ κρατίστου δεσπότου vsque ad ἀπτοήτως ἐξίτω. Hi versus leguntur in edit. Tergobyst. p. 7. 8. ibique

Euthymio tribuuntur. Hic vero in Codice in margine a manu prima legitur τοῦ παμφίλου, de quo infra monetur.

Post ista legitur πρόγραμμα βίβλου — ἠμφιεσμένους. Vide edit. p. 8. Hi versus in Codice tribuuntur Euthymio Monacho.

Deinceps, vt in edito, legitur, ὡς ηὐδόκησεν — πιπτέτω φθόνος, quae eidem Euthymio tribuuntur.

Post ista in Cod. fol. 3. et 4. legitur index libri, quem hic reddidi.

Τῶν δύο βιβλίων τῆς δογματικῆς πανοπλίας τὸ πρῶτον. c)

Τίτλοι τοῦ πρώτου βιβλίου ἕνδεκα.

Προοίμιον: κατὰ ἐπικουρείων: ἔτι κατὰ τῶν αὐτῶν: ἔτι κατὰ τῶν αὐτῶν: κατὰ τῶν ἄλλων ἑλλήνων: ἔτι κατὰ τῶν αὐτῶν: ἔτι κατὰ τῶν αὐτῶν: ἔτι κατὰ τῶν αὐτῶν.

Τίτλος πρῶτος: συλλογιστικὴ ἀπόδειξις, ὅτι εἷς ἐστὶ θεὸς, καὶ ὅτι καὶ λόγον ἔχει ὁμοούσιον αὐτῷ, καὶ πνεῦμα ὁμοίως, ἅπερ εἰσὶν ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Τίτ. β. περὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, διακεκριμένη ἅμα καὶ ἡνωμένη θεολογία.

Τίτ. γ. περὶ θεοῦ κοινῶς, ἤτοι περὶ θεότητος. δῆλον δὲ, ὅτι ὁ θεὸν εἰπὼν, ἢ θεότητα, ἢ τὸ θεῖον, ἁπλῶς καὶ ἀπροσδιορίστως, τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τῆς μιᾶς θεότητος ἐνέφηνε, τῇ μιᾷ τούτων προσηγορίᾳ. ——

Τίτ. δ. περὶ τοῦ ἀκατάληπτον εἶναι τὴν θείαν φύσιν.

Τίτ. ε. περὶ θεωνυμίας.

Τίτ. ϛ.

c) Duo ergo huiusmodi volumina fuerunt. Sed alterum deest.

Τίτ. ς. περὶ τῆς θείας δημιουργίας.
Τίτ. ζ. περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως.
Τίτ. η. κατὰ ἑβραίων.
Τίτ. θ. κατὰ σίμωνος τοῦ σαμαρέως, κατὰ μαρκίωνος τοῦ ποντικοῦ, καὶ τοῦ πέρσου μάνεντος, καὶ τῶν μανιχαίων.
Τίτ. ι. κατὰ σαβελλιανῶν.
Τίτ. ια. κατὰ ἀρειανῶν τε καὶ εὐνομιανῶν.

Post hunc indicem leguntur versus Anonymi, quos, quia in edito non leguntur, hic adscripsi.

Πάλαι βασιλεὺς τῶν σοφῶν συνθεὶς λόγους,
Τῶν τῆς παλαιᾶς καὶ νέας μυστηπόλων,
Ἤδρασεν, ἐστήριξε τοὺς κλονουμένους,
Ἐπεστόμισε τὰ ξίφη τῶν φληναφῶν,
Τῶν ὡς ἀληθῶς ὑποφητῶν Βελίαρ,
Λόγους προτείνων ἐκ θεογράφων βίβλων,
Καὶ συμπεραίνων ἀσφάλειαν δογμάτων.
Καὶ νῦν βασιλεὺς εὐσεβὴς, οὐ συγγράφων,
Μᾶλλον δὲ συγγράφουσιν οὐ κεχρημένος,
Ἀλλ' αὐτὸς αὐχῶν καρδίας ἐν πυξίδι,
Λόγους ἀκριβεῖς τῶν σοφῶν θεηγόρων,
Ὡς καὶ πᾶν ἄλλο τῶν ἀγαθῶν, πλουσίως
Ψυχῆς τε πλακὶ καὶ φρενῶν κεύθει βαθῶ,
Καὶ τοῖς συνοῦσι καθεκάστην ἐκφέρων,
Καὶ διὰ τούτων τοὺς μακρὰν, τοὺς ἐγγύθεν,
Ὀρθὰ φρονεῖν τε μυσταγωγῶν καὶ λέγειν,
Ἓν χεῖλος ἀνέδειξε τοὺς ἑνὸς φύλου,
Θεὶς δόγμα πᾶν ἔκφυλον ὡς πορρωτάτω,
Καὶ δόξαν εἰσφρήσασαν ἐξ ἀλλοθρόων.
Ἐκεῖνον, ὅστις, ἡ γραφὴ δείκνυσί σοι,
Καὶ τοῦτον ἐστὶν, ἐξ ἐμῶν λόγων μάθε,
Παλαιολόγος ἀνδρόνικος [d]) αὐτάναξ,

Οὐ

d) Andronicum I. intelligit. Memoratur etiam Andronici II. filius Michael. Fuerunt, qui opinarentur, Euthy-

Οὗ γνῶσις ἀσύγκριτος εἰς τὰ πρακτέα,
Οὗ γλῶττα θαυμάσιος εἰς τὰ λεκτέα,
Ὃν ἀγλαΐζει τῶν τρόπων ἡ χρηστότης,
Ὃν ἀρεταὶ κοσμοῦσιν ὑπὲρ τὸ στέφος,
Ὃς, συνελὼν εἴποιμι, καλῶν ἑστία,
Καὶ τῶν χαρίτων εὐπρεπὴς συνοικία.
Ἀλλὰ φυλάττοι τοῦτον εἰς μακροὺς χρόνους
Ὁ τῶν ἀγαθῶν παροχεύς τε καὶ φύλαξ,
Καὶ συμφυλάττοι τὸν πεφιλημένον γόνον,
Τὸν μιχαὴλ, ἔρεισμα τῆς σκηπτουχίας,
Τὴν τῆς ἁπάσης καλλονὴν κραταρχίας,
Τὴν λαμπρὰν ὄντως ἐλπίδα ῥωμαΐδος,
Ὃς δόξα πατρὸς, σολομῶν ὡς που γράφει,
Οὗ δόξα πατὴρ ἀγαθὸν πλουτῶν ἅπαν.
Ἐπὰν μεταστήσῃ δὲ τούσδε τοῦ βίου,
Τὴν βασιλείαν οὐρανῶν δώῃ λάχος,
Καὶ συναριθμήσειε ἁγίων στίφει.

Post ista fol. 5. pag. 2. in Codice exhibentur pictae imagines variorum Patrum in fundo aureo cum inscriptione Pamphili, cuius nomen in margine legitur. Ista autem et reliquae inscriptiones, de quibus mox dico, scriptae sunt minio et litteris quadratis.

Sanctorum imagines ita deinceps sequuntur. Extremus ad manum sinistram stat Damascenus, post quem continuo stant Maximus, Chrysostomus, Cyrillus, Gregorius Theologus, Gregorius Nyssenus, Basilius, Athanasius, et extremus in margine ad manum dextram Dionysius, qui quasi dux est, proximusque Alexio Imperatori, qui in pagina sequenti pictus est.

Epigramma ita se habet. Sermo spectat ad Imperatorem.

Ευ

Euthymium aequalem fuisse Andronico iuniori. Vide Fabric. bibl. Graec. Vol. VII. p. 475. 476.

Ἔυ σοι γένοιτο τῆς σοφῆς εὐβουλίας,
Πολλὴ χάρις σοι πρὸς Θεοῦ ςεφηφόρε,
Ἀνθ' ὧν συνῆξας ὧδε τοὺς ἡμῶν λόγους,
Ἐκεῖ συναχθῆς παγγενῆ σεσωσμένος.

Post ista fol. 6. p. 1. est imago Christi et Alexii Comneni cum hoc titulo.

Ὑμεῖς μὲν ἐσπείρατε, σεπτοὶ πατέρες,
Ἐγὼ δὲ συνέλεξα τοὺς ὑμῶν κόπους,
Ἄμ' ἐκδυσωπῶν καὶ τὸ φῶς ὑμῶν ἔχειν,
Ὡς συγκομισθῶ πρὸς μονὰς οὐρανίους.

Fol. 6. p. 2. exhibetur Alexius stans ante Christum sedentem in solio. Inscriptio haec est:

Πολλοὶ βασιλεῖς εἰργάσαντο δυνάμεις,
Σὺ δὲ ὑπερῆρας πάντας ἔργῳ καὶ λόγῳ.
Ἡ παγκρατής μου δεξιά σε κρατύνει,
Ἔκτεινε, e) βασιλεὺς, ζῶν αἰωνίως.

Post ista fol. 7. legitur προοίμιον. Καὶ πάντα μὲν τὰ κατορθώματα usque ad καταρτίσωμεν τὸ ἡμέτερον, vbi primus titulus incipit. Vide edit. pag. 9.

Iam, quae deinceps leguntur in Codice, quaeque cum edito conueniunt, silentio praetermisi, notatis tantum iis, in quibus est dissimilitudo Codicis et editionis Graecae.

Fol. γ. pag. 1. col. b. editionis, inter, ἀλλὰ καὶ κύριος τὸ πνεῦμά ἐςιν et ἐπὶ τῆς ἁγίας τριάδος, addit Codex duo loca, quae desunt etiam in Codice eiusdem bibliothecae num. XV. b. de quo mox exposui.

Primus locus est Athanasii, quem hic subieci. Indicem habet: Ἔτι περὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, διακεκριμένη ἅμα καὶ ἡνωμένη θεολογία τοῦ

e) Intell. τὸν βίον.

τοῦ μεγάλου ἀθανασίου. καὶ ὅτι ἃ λέγουσιν αἱ θεῖαι γραφαὶ περὶ τοῦ πατρὸς, ταῦτά φασι πάλιν καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, δεικνύουσαι μίαν τὴν ἐν τοῖς τρισὶ θεότητα.

Ἅπερ εἶπεν ὁ πατὴρ ἐν τῷ ἠσαΐᾳ, ταῦτα ὁ ἰωάννης λέγει, ὅτι ὁ υἱὸς εἶπεν· ἐν δὲ ταῖς πράξεσιν ὁ παῦλός φησιν, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπε. τί δὲ γέγραπται ἐν τῷ ἠσαΐᾳ; εἶδον f) τὸν κύριον σαβαὼθ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ σεραφὶμ εἱστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, ἓξ πτέρυγες τῷ ἑνὶ, καὶ ἓξ πτέρυγες τῷ ἑνί. καὶ ταῖς μὲν δυσὶ πτέρυξιν ἐκάλυπτον τὰ πρόσωπα αὐτῶν, ταῖς δὲ δυσὶ τοὺς πόδας, καὶ ταῖς δυσὶν ἐπέταντο. καὶ ἐκέκραγον ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον· ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος σαβαὼθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. καὶ μετ' ὀλίγα ὁ αὐτός· ἤκουσα g) τῆς φωνῆς κυρίου λέγοντος· τίνα ἀποστείλω, καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον; καὶ εἶπα· ἰδοὺ ἐγὼ, ἀπόστειλόν με. καὶ εἶπέ μοι· πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν, καὶ εἰπὸν αὐτῷ· ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶ βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν, καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. ὁ δὲ εὐαγγελιστὴς ἰωάννης λέγει· διὰ τοῦτο h) οὐκ ἠδύναντο οἱ ἰουδαῖοι πιστεύειν εἰς τὸν ἰησοῦν,

f) Ief. 6, 1. 2. 3. g) Ief. 6, 8. 9. 10.

h) Io. 12, 39. 40. 41. Quis fanae mentis homo ex Athanafio Alexandrino corriget contextum Ioannis? Nemo, opinor, nifi fortaffe Alexandrinae, vt vocant, recenfionis fautores. Sed Viri Docti, quibus ignota eft fedes nouorum Criticorum Alexandrino-Occidentalis, in latebris quibusdam Germaniae, non fine cauffa mirabuntur, cur toties et hic et alibi contra Alexandrino-Occidentaliftas difputauerim.

ἰησοῦν, διότι εἶπεν ἠσαΐας περὶ αὐτῶν· τετύφλωνται αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοὶ, καὶ πεπώρωται αὐτῶν ἡ καρδία, ὅπως μὴ ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ συνῶσι τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐπιςρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. ταῦτα δὲ εἶπεν ἠσαΐας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ. ὁ δὲ παῦλος τῷ ἁγίῳ πνεύματι τὴν χρησμῳδίαν ἀνέθηκε λέγων· καλῶς[i]) ἔφη τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ προφήτου ἠσαΐου πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν· ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τὰ ἑξῆς. Πάλιν δὲ, ὅτε λέγει ὁ υἱὸς περὶ τοῦ πατρὸς τῷ πέτρῳ· μακάριος[k]) εἶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ᾽ ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. τὰ αὐτὰ καὶ περὶ ἑαυτοῦ λέγει· οὐδεὶς[l]) ἐπιγινώσκει τὸν πατέρα, φησὶν, εἰ μὴ ὁ υἱὸς, καὶ ᾧ ἂν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ πνεύματος ὁ παῦλος λέγει ἡμῖν δὲ[m]) ἀπεκάλυψεν ὁ θεὸς διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. Πάλιν οὖν εἰπὼν ὁ παῦλος· πολυμερῶς[n]) καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις καὶ τὰ ἑξῆς· ἀλλαχοῦ λέγει, ὅτι ὁ υἱὸς λαλεῖ, τῷ εἰπεῖν· ἢ[o]) δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος χριςοῦ; ὁ δὲ υἱὸς τὸ πνεῦμα εἶπε λαλεῖν ἐν τοῖς ἀποςόλοις. ὅτε δὲ, φησὶ, παραδῶσου-

i) Act. 28, 25. 26. 27. Forte etiam hic Alexandrina recensio praeferenda?

k) Matth. 16, 17. Ergo hic quoque multa apud Matthaeum constituenda ex recensione Alexandrina, siue Occidentali. Est enim eadem, quod per inductionem doceri potest. Scilicet quod seruum pecus Latinorum leuitatem Graecorum temere secutum est.

l) Matth. 11, 27.

m) 1 Cor. 2, 10. Ecce, vt Codex Boernerianus, hoc est, recensio Occidentalis, conspiret cum Alexandrino Athanasio!

n) Hebr. 1, 1.

o) 2 Cor. 13, 3.

σουσιν p) ὑμᾶς, μὴ μεριμνήσητε, πῶς ἢ τί λαλήσετε. δοθήσεται γὰρ ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ, τί λαλήσετε. οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐςὲ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. Καὶ περὶ μὲν τοῦ πατρὸς καὶ ἑαυτοῦ ὁ σωτὴρ εἴρηκεν· ὅτι ἐγὼ q) καὶ ὁ πατὴρ ἐλευσόμεθα καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν, τῷ γεγονότι δηλαδὴ ναῷ τούτων καὶ ἀξίῳ τῆς ὑποδοχῆς αὐτῶν. περὶ δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἔφη παῦλος· ἢ οὐκ οἴδατε, r) ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου πνεύματός ἐςι. καὶ πάλιν καὶ s) τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ τὸ ἅγιον οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Καὶ ἐν μὲν τῷ εὐαγγελίῳ φησὶν ὁ σωτήρ· ὥσπερ t) ὁ πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ υἱὸς, οὓς θέλει, ζωοποιεῖ· πρὸς δὲ κορινθίους γράφει παῦλος· τὸ πνεῦμα v) ζωοποιεῖ. Καὶ αὖθις διδάσκει παῦλος· διαιρέσεις x) δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσι, καὶ ὁ αὐτὸς κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶ, καὶ ὁ αὐτὸς θεός. Καὶ ὁ μὲν δαυὶδ τὸν κύριον εἶναι τὴν κληρονομίαν τῶν εὐσεβῶν λέγει. κύριος y) γάρ, φησι, μερὶς τῆς κληρονομίας μου· ὁ δ' ἱερεμίας, τὸν υἱόν· ὁ πλάσας z) γάρ, φησι, τὰ πάντα, αὐτὸς κληρονομία τῷ ἰακώβ· ὁ δὲ παῦλος, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὅτι ἀῤῥαβὼν a) τῆς κληρονομίας ἡμῶν ἐςί.

Καὶ

p) Matth. 10, 19. 20. Παραδώσουσιν habet etiam Chrysostomus, hoc est, recensio Constantinopolitana. Quomodo autem Chrysostomus Constantinopoli et Athanasius Alexandriae probassent hoc, nisi in suis Codicibus ita reperissent? Sine dubio ergo probandum. Ac si Graece loquentes non eodem modo Graece loqui potuerint, etiam contra suos Codices. Profecto cum larua, vt ille ait, pugno. Sed ista larua est eius socius — aut ipse.

q) Io. 14, 23.
r) 1 Cor. 6, 19.
s) 1 Cor. 3, 16.
t) Io. 5, 21.
v) 2 Cor. 3, 6.
x) 1 Cor. 12, 4. 5. 6.
y) Ps. 15, 5.
z) Ier. 10, 16.
a) Ephes. 1, 14.

Καὶ ὁ μὲν ἱερεμίας φησὶν, ὅτι κύριος ὡδήγησε τὸν λαὸν, εἰρηκώς· ὅτι [b]) οὐκ εἶπον, ποῦ ἐστι κύριος, ὁ ἀναγαγὼν ἡμᾶς ἐκ γῆς αἰγύπτου, ὁ καθοδηγήσας ἡμᾶς ἐν τῇ ἐρήμῳ· ὁ δὲ παῦλος, κορινθίοις γράφων, τὸν χριστὸν δείκνυσιν ὁδηγὸν τοῦ παλαὶ λαοῦ, φάμενος· ἔπινον [c]) γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ χριστός· ὁ δὲ ἡσαΐας τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ τὴν ὁδηγίαν αὐτῶν ἀνέθηκεν, εἰρηκώς· ἤγαγεν αὐτοὺς [d]) διὰ τῆς ἀβύσσου, ὡς ἵππον δι' ἐρήμου, καὶ οὐκ ἐκοπίασαν, καὶ ὡς κτήνη διὰ τοῦ πεδίου. καὶ κατέβη πνεῦμα παρὰ κυρίου, καὶ ὡδήγησεν αὐτούς. Καὶ ὁ μὲν παῦλος τὸ καλεῖν τῷ θεῷ ἀναθείς· ὁ θεὸς [e]) γὰρ, φησιν, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου, καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ· ῥωμαίοις γράφων, καὶ τῷ χριστῷ τοῦτο δίδωσιν· ἐν οἷς γὰρ, φησιν, ἐστὲ [f]) καὶ ὑμεῖς, κλητοὶ ἰησοῦ χριστοῦ. ἡ δὲ βίβλος τῶν πράξεων, καὶ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ τοῦτο νέμει· ἀφορίσατέ μοι γὰρ, φησι, τὸν [g]) παῦλον καὶ τὸν βαρνάβαν εἰς τὸ ἔργον, ὃ προσκέκλημαι αὐτούς. Καὶ ποτὲ μὲν οἱ προφῆται προσώπῳ τοῦ πατρὸς λαλοῦσιν, ὡς τό· ἅπαξ [h]) ὤμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, εἰ τῷ δαυὶδ ψεύσομαι, τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μενεῖ, καὶ τὰ ἑξῆς. ποτὲ δὲ, προσώπῳ τοῦ υἱοῦ, ὡς ὅταν ἡσαΐας λέγῃ· γνώσεται [i]) ὁ λαὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τὸ ὄνομά μου, ὅτι ἐγώ εἰμι, αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρειμι· ποτὲ δὲ, ἐκ προσώπου τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὡς ὅταν παῦλος πρὸς τιμόθεον γράφῃ· τὸ πνεῦμα [k]) ῥητῶς λέγει, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως· καὶ ὅταν ἄγαβος ὁ προφήτης λέγῃ· τάδε [l]) λέγει

τὸ

b) Ier. 2, 6.
c) 1 Cor. 10, 4.
d) Ies. 63, 13. 14.
e) Gal. 1, 15.
f) Rom. 1, 6.
g) Act. 13, 2.
h) Ps. 88, 36. 37.
i) Ies. 52, 6.
k) 1 Tim. 4, 1.
l) Act. 21, 11.

τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ ὁ μὲν Θεὸς πληροῖ τὰ πάντα· οὐχὶ[m]) τὸν οὐρανὸν γὰρ, φησι, καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει κύριος; περὶ δὲ τοῦ υἱοῦ γράφει παῦλος· ὁ καταβὰς[n]; αὐτός ἐςι καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. τὸ αὐτὸ δὲ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματός φησιν ὁ δαυΐδ· ποῦ[o]) πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου; τῷ δὲ εἰπεῖν, ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, ὅτι καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα πληροῖ τὰ πάντα, ἐδήλωσεν.

Ἔτι περὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, διακεκριμένη ἅμα καὶ ἡνωμένη Θεολογία τοῦ μεγάλου βασιλείου. ἐκ τοῦ λόγου τοῦ περὶ πίςεως.

Διαδραμὼν τὰ[p]) σύμπαντα ad καὶ μηδένα καιρὸν ἡμᾶς ἀπολιμπάνειν.

Fol. δ. (Sic corrigendum in editione pro ζ.) pag. 1. col. 1. verſ. 9. ad verba, τῶν δὲ τὸ μὲν γέννημα, in Codice a prima manu legitur hoc ſcholium: ὁ μὲν μέγας βασίλειος ἀπεδοκίμασεν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τὴν τοῦ γεννήματος προσηγορίαν, κατατρέχων εὐνομίου, χρησαμένου ταύτῃ ἀντὶ τῆς τοῦ υἱοῦ, λέγων· ὅτι υἱὸς μὲν διαῤῥήδην παρ' αὐτοῦ τοῦ πατρὸς ὠνομάσθη· γέννημα δὲ οὐδαμοῦ τῆς γραφῆς ἐκλήθη. προστίθησι δὲ καὶ ἄλλα πρὸς διαβολὴν τῆς τοιαύτης προσηγορίας, ὅτι καὶ, ὡς δοκοῦν ὑποκορίζειν, τοῦτο ἐκεῖνος προσίετο, εἰς ἐλάττωσιν τοῦ υἱοῦ. ὁ δὲ μέγας γρηγόριος ἐνέκρινε τοῦτο καὶ ἀπεδέξατο καθ' ἕτερον λόγον, ὅτι τε πᾶν τὸ γεννηθὲν ἐκ πατρὸς, εἰκότως ἂν λέγοιτο γέννημα τοῦ γεννήσαντος, καὶ μᾶλλον, ὅτι αὐτὴ φύσις γεννήματος, ταὐτὸν εἶναι τῷ γεγεννηκότι κατὰ τὴν φύσιν, ὡς αὐτὸς οὗτος

m) Ier. 23, 24.. n) Eph. 4, 10.
o) Pſ. 138, 7.
p) Vide edit. Pariſ. Garnerii T. II. a pag. 131. D. ad 133. E.

αὐτος ὁ Θεολόγος φησίν. ἐν δὲ τοῖς συλλογισμοῖς q) καὶ ἐν ἄλλοις λόγοις ἐδέξατο καὶ τὴν τοῦ γεννήματος προσηγορίαν ὁ ἱερὸς καὶ μέγας Βασίλειος.

Fol. 2. pag. 2. col. b. verſu 18. καὶ τὸ αἰτιατόν. Hic in marg. Cod. eſt ſcholium: ἰδιοτρόπως καὶ ὑπερουσίως τὸ αἰτιατὸν ἐνταῦθα νοητέον.

Fol. ια. pag. 1. col. a. verſ. 11. πνεῦμα γὰρ — χάρισμα. Haec, vt ſcholium, in marg. habet Cod.

Fol. ιβ. p. 1. col. b. verſ. 9. poſt ἀρεοπαγίτου: μετρίως, adde ex Cod. δέ εἰσι ταῦτα παραπεφρασμένα πρὸς τὸ σαφέστερον. Τὸ θεῖον αἴτιον μὲν κ. τ. λ. Eodem modo habet Cod. XV.

Fol. ιε. p. 2. col. a. ad verba: τούτους δὲ τοὺς λόγους ὁ ἀρεοπαγίτης, habet Cod. ſcholium hoc: ὁ δὲ πλάτων καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἰδέας τούτους ὠνόμαζον.

Fol. κ. p. 2. c. a. verſu a fine 8. poſt verba, εἰ ἐκπεπόρευται, Codex ſcholium habet: τοῦτο περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος νοητέον.

Fol. λα. p. 1. c. b. ante δώσει κύριος, vbi legitur, τοῦ αὐτοῦ, pro τοῦ αὐτοῦ, quod in Cod. deletum eſt, legitur ἠσαΐου.

Fol. λϛ. ante titulum nonum legitur in Cod. hoc ſcholium: τινὲς μὲν τῶν παλαιτάτων αἱρέσεων τὴν μίαν ἀρνησάμεναι τῶν ὅλων ἀρχὴν, ἀρχὰς ἑτέρας διαφόρους ὑπέθεντο, δοκήσει τε ἐνανθρωπῆσαι τὸν χριστὸν ἐδογμάτισαν, ὧν τῆς ἀσεβείας ἦρξατο μὲν σίμων ὁ μάγος· ἔσχατος δὲ προέστη ταύτης μάνης ὁ πέρσης, ὁ τῶν μανιχαίων καθηγητής. τινὲς δὲ τἀναντία μᾶλλον ἐπρέσβευσαν, μίαν μὲν ἀρχὴν τῶν ὅλων ὁμολογοῦντες, ψιλὸν δὲ ἄνθρωπον τὸν χριστὸν κηρύττοντες, ὧν τῆς λύσσης ἐβίων μὲν ἀρχηγὸς ἐχρημάτισε· τελευταῖοι δὲ διδάσκαλοι ταύτης

q) Videtur eum intelligere librum, de quo agit Fabr. Bibl. Gr. Vol. VIII. p. 89. num. XX.

γεγόνασι μαρκελλος καὶ Φωτεινός. χρὴ δὲ γινώσκειν, ὡς ἕκαστος τῶν κατὰ διαδοχὰς προϊσαμένων ηὔξησε τὴν αἵρεσιν, προσεπινοῶν καινοτέρας ἀσεβείας, καὶ τὰ μὲν ἐπλάτυνε, τὰ δὲ ὑπήλλαξε, τινὰ δὲ καὶ παρῃτήσατο.

Fol. λθ. p. 1. c. 1. ad verba, οἱ δὲ τῆς τῶν δοκιτῶν Φάλαγγος, legitur ſcholium in Cod. δοκῖται καὶ Φαντασιασταὶ, οἱ δοκήσει καὶ Φαντασίᾳ γεγονέναι λέγοντες τὴν θείαν ἐνανθρώπησιν. ὁποῖοί εἰσι καὶ οἱ ἀνωτέρω ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος τίτλου μνημονευθέντες. Idem ſcholium legitur in Cod. XV. poſt finem capitis, verba, σωτηρίας ἐλπὶς, in textu.

Deſinit Codex in verbis, καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι, in fine tituli XI. Fol. πζ. p. 2. col. 2.

In vltimo folio eſt nota ſcribae: χειρῶν πόνημα παμφίλου γεωργίου.

De Codice 2. ſeu bibliothecae eiusdem XV. b.

In hoc Codice multa omiſſa ſunt, quae leguntur in editione, multa item addita, quae curioſius tractanda ſunt a futuro editore. Eſt autem hic Codex ideo notabilis, quod tres titulos habet, qui in plerisque Codicibus Graecis deſunt. Nimirum titulum XIX. titulum XX. et titulum XXVIII. Horum vltimus eſt κατὰ σαρακηνῶν, qui ſeparatim [r]) iam eſt editus. Titulum autem XIX. et XX. hic adſcripſimus.

Τίτλος ιθ.

Κατὰ ἀγνοϊτῶν, λεγόντων ἀγνοεῖν τὸν υἱὸν καὶ θεὸν τὴν ἡμέραν καὶ ὥραν τῆς παγκοσμίου συντελείας, ὡς ἐλάττω τοῦ πατρός. Τοῦ μεγάλου βασιλείου.

Ἐι

r) Vide Fabr. Bibl. Graec. Vol. VII. p. 464.

Εἰ τὴν γνῶσιν πάντων, ὧν ὁ πατὴρ ἔχει, ὁ υἱὸς οὐκ ἔχει, ἐψεύσατο εἰπών· πάντα, s) ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμά ἐςι. καί καθὼς t) ὁ πατὴρ γινώσκει με, κἀγὼ γινώσκω αὐτόν. εἰ δὲ ἕτερον τὸ τὸν πατέρα εἰδέναι, καὶ ἕτερον τὸ τὰ τοῦ πατρὸς, μεῖζον δὲ τὸ εἰδέναι τὸν πατέρα, καθόσον ἕκαςος αὐτὸς τῶν ἑαυτοῦ μείζων, τὸ μεῖζον εἰδώς· οὐδεὶς v) γάρ φησιν, οἶδε τὸν πατέρα, εἰ μὴ ὁ υἱός· τὸ ἔλαττον οὐκ ᾔδει, ὅπερ ἀδύνατον, διὰ τὸ μὴ συμφέρειν οὖν τοῖς ἀνθρώποις ἀκοῦσαι τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως, παρεσιώπησεν. ἡ μὲν γὰρ εἰσαεὶ προσδοκία θερμοτέρους περὶ τὴν εὐσέβειαν ἀπεργάζεται· ἡ δὲ τοῦ πολὺν τὸν μεταξὺ χρόνον ἔσεσθαι γνῶσις, ὀλιγωροτέρους ἂν ἐποίησεν, ἐλπίδι τοῦ καὶ ὕςερον μεταβαλομένους δυνηθῆναι σωθῆναι. ἐπεὶ, πῶς ὁ πάντα μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης εἰδὼς, οὐχὶ κἀκείνην τὴν ὥραν ᾔδει; μάτην δὲ καὶ ὁ παῦλος ἔλεγεν· ἐν ᾧ x) εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ γνώσεως ἀπόκρυφοι. ὥςε τῇ φύσει τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ τὴν τοιαύτην ἄγνοιαν λογιςέον.

Τοῦ μεγάλου γρηγορίου τοῦ θεολόγου. ἐκ τοῦ περὶ υἱοῦ δευτέρου λόγου.

Δέκατόν ἐςιν y) αὐτοῖς ἡ ἄγνοια ad πλὴν τῆς πρώτης φύσεως.

Τοῦ ἁγίου κυρίλλου.

Εἰ γὰρ τὰ ἐσόμενα πάντα πρὸ τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας ἐκείνης διηγεῖται σαφῶς, καί φησιν, ἔςαι μὲν τόδε, συμβήσεται δὲ ἐκεῖνο, εἶτα τὸ τέλος, δῆλον ὅτι ὁ τὰ πρὸ αὐτῆς εἰδὼς καὶ ταύτην ἐπίςαται. μετὰ γὰρ τὰ εἰρημένα ὑπ' αὐτοῦ τίθησιν, ὅτι τέλος

s) Io. 16, 15. t) Io. 10, 15.
v) Nescio, an haec αὐτολεξεὶ legantur in N. T. etsi sententia in eo reperiatur.
x) Colass. 2, 3.
y) Vide Tom. I. p. 587. E. ad p. 588. C.

ἐςὶ. τέλος δὲ, τί ἂν ἕτερον εἴη, ἢ πάντως ἡ ἐσχάτη ἡμέρα, ἣν ἀγνοεῖν ἔφησεν οἰκονομικῶς, ἀπονέμων πάλιν τῇ ἀνθρωπότητι τὴν αὐτῇ πρέπουσαν τάξιν. ἀνθρωπότητος γὰρ ἴδιον, τὸ μὴ εἰδέναι τὰ μέλλοντα.

Κατὰ τὸν ὅρον καὶ λόγον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἠγνόει τὴν ἡμέραν καὶ ὥραν ἐκείνην ὁ σωτὴρ, καθὸ ἡ τοῦ χριστοῦ ἀνθρωπότης, κατὰ μὲν τὴν ἑαυτῆς φύσιν ἠγνόει τὴν ἡμέραν καὶ ὥραν τοῦ τέλους· κατὰ δὲ τὸν λόγον τῆς πρὸς τὴν θεότητα αὐτοῦ καθ' ὑπόςασιν ἑνώσεως καὶ ὑποςατικῆς ταυτότητος κατεπλούτει μετὰ τῶν ἄλλων θείων πλεονεκτημάτων καὶ τὴν γνῶσιν τῶν ἐσομένων.

Ἰςέον, ὅτι τὰ προῤῥηθέντα κεφάλαια τοῖς ἁγίοις πατράσι κατὰ τῶν ἀρειανῶν τε καὶ εὐνομιανῶν ἐπονήθησαν. ἡ δὲ τῶν ἀγνοϊτῶν αἵρεσις ὕςερον συνέςη, καὶ καθ' ἑαυτὴν ἐγένετο παρασυναγωγὴ, τὸν μονοφυσίτην θεμίςιον ἀρχηγὸν ἔχουσα καὶ διδάσκαλον.

Τίτλος. κ.

Κατὰ Ὠριγένους.

Ἀσώματον πρὸ τῆς παραβάσεως κτισθῆναι τὸν πρωτόπλαςον δογματίσαντος, μετὰ δὲ τὴν ἔκπτωσιν τοὺς δερματίνους αὐτῷ περιτεθῆναι χιτῶνας, ἤτοι τὴν σάρκα· προϋπάρχειν τὲ τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος, καὶ τὴν αὐτὴν ψυχὴν πολλὰ σώματα μετενδύεσθαι· καὶ τέλος ἔχειν τὰς μετὰ τὴν κοινὴν ἀνάςασιν κολάσεις· καὶ τοὺς δαίμονας ἀποκαταςῆναι πάλιν εἰς τὴν προτέραν τάξιν· καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀνθρώπους δικαιωθῆναι· καὶ μὴ ἀνίςασθαι τὰ σώματα τῶν ἀποθνησκόντων· καὶ παυθῆναί ποτε τὴν τοῦ χριςοῦ βασιλείαν· καὶ ἄλλα τινὰ ληρήσαντος.

Ἐι

Εἰ ἀσώματος ἦν πρὸ τῆς παραβάσεως ὁ πρωτόπλαστος, πῶς ἔλεγεν, ἰδὼν τὴν γυναῖκα προσαχθεῖσαν αὐτῷ· τοῦτό μου [z]) ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστῶν μου, καὶ σάρξ ἐκ τῆς σαρκός μου. ἰδοὺ γὰρ, σαφῶς πρὸ τῆς παραβάσεως καὶ ὀστᾶ καὶ σάρκα φαίνεται κεκτημένος. Τοῦτο οὖν καὶ ὁ θεολόγος [a]) γρηγόριος εἰδὼς, καὶ τοὺς δερματίνους, φησὶν, ἀμφιέννυται χιτῶνας, τὴν παχυτέραν ΙΣΩΣ σάρκα, καὶ θνητὴν, καὶ ἀντίτυπον. διδάσκων, ὡς εἶχε μὲν καὶ πρότερον σάρκα, λεπτοτέραν δὲ καὶ μέσην ἀθανασίας καὶ θνητότητος, καὶ μαλακωτέραν· ἐκόλασε δὲ τὸν λόγον διὰ τοῦ ΙΣΩΣ.

Εἰ τῶν πρός τι ψυχὴ καὶ σῶμα· ψυχὴ γὰρ σώματός ἐστι ψυχὴ, καὶ σῶμα, ψυχῆς ἐστι σῶμα· τὰ δὲ πρός τι, τῶν ἅμα, οὐδέτερον ἑτέρου προϋπάρχον ἢ μεθυπάρχον ἐστίν.

Εἰ οὐκ ἔστιν ἐπὶ ψυχῆς καὶ σώματος προΰπαρξις ἢ μεθύπαρξις, οὐδὲ μετενσωμάτωσις [b]) τῆς μιᾶς ψυχῆς, ἤγουν μετεγγισμὸς ἔσται. πυθαγόρειος δὲ τοῦτο φλυαρία, καὶ πάσης τῆς θείας γραφῆς ἀλλότριον. ἡ μὲν γὰρ θεία γραφὴ συμφώνως πᾶσα διδάσκει, σώματος ἑνὸς ἑκάστην εἶναι ψυχήν. τῶν ἑλλήνων δὲ οἱ μὲν, τὰς λογικὰς ψυχὰς εἰς ἀλογίαν κατήγαγον, ὡς οἱ περὶ τὸν πυθαγόραν, ἄλλοις τε τῶν ἀλόγων, καὶ χοίροις καὶ κυσὶ καὶ μυσὶν, ἐγκατοικίζοντες· οἱ δὲ, τὰς τῶν ἀλόγων ψυχὰς λογικὰς ἀντέπλαττον, ὡς ὁ πορφύριος, τὸν ἀετὸν καὶ τὸν κόρακα καὶ τὴν κορώνην καὶ πολλὰ τοιαῦτα λόγου καὶ μαντείας μετέχειν λέγοντες.

Εἰ ἀληθὴς ὁ χριστὸς, ἡ αὐτοαλήθεια· ἐγὼ γάρ, φησιν, εἰμὶ [c]) ἡ ἀλήθεια· οὐκ ἔχουσι τέλος αἱ κολάσεις.

z) Genes. 2, 23.
a) In oratione εἰς τὰ γενέθλια. p. 230. circa finem.
b) Vide Orig. T. III. p. 468. C. ibique Huetium nota E.
c) Io. 14, 6.

λάσεις. εἰπὼν γὰρ τὰ περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως, τί τε ἐρεῖ τοῖς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, καὶ τί τοῖς ἐξ εὐωνύμων, ἐπήγαγε· καὶ ἀπελεύσονται [d]) οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον· οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. καὶ πάλιν εἴρηκεν· ὅτι ὁ [e]) σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται.

Ει ἀτελεύτητοί εἰσιν αἱ τοῦ αἰῶνος ἐκείνου κολάσεις, ὡς ἀποδέδεικται, οὔτε τῶν δαιμόνων ἔσαι ἀποκατάστασις, οὔτε τῶν ἁμαρτωλῶν ἀνάκλησις.

Η ἀνάστασις, τῶν κειμένων εἰς γῆν σωμάτων ἔσαι ἀνάστασις, οὐ τῶν ψυχῶν, αἵτινες ἵσανται, τουτέσι, τὴν οἰκείαν φύσιν ἔχουσι συνεσῶσαν καὶ ἀδιάλυτον τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας αὐτῶν. ἐσχάτως δὲ καὶ ἄλλως ἀδικίας, τὰ μὲν συναθλήσαντα σώματα ταῖς ψυχαῖς ἐν τοῖς κατ' ἀρετὴν πόνοις, τῶν κοινῶν ἐπάθλων ἀποσερεῖν· τὰ δ' αὖ πάλιν συνεξαμαρτόντα μένειν ἀνεπιτίμητα, μόνας δὲ τὰς ψυχὰς, χωρὶς τῶν συνδιαπραξαμένων σωμάτων, ἢ διπλῆν εἰσπράττεσθαι τιμωρίαν, ἢ διπλῆς ἀξιοῦν μισθαποδοσίας. ὅτι δὲ τῶν σωμάτων ἔσαι ἀνάστασις, αὐτὰ τὰ εὐαγγέλια σαφῶς ἀπαγγέλλουσι, καὶ ὁ μέγας παῦλος πλατύτερον ἐν ταῖς ἰδίαις ἐπισολαῖς.

Προδήλως περὶ τῆς τοῦ χρισοῦ βασιλείας προφητεύων ὁ δανιήλ, εἴρηκεν· ὅτι ἡ ἐξουσία [f]) αὐτοῦ, ἐξουσία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ, οὐ διαφθαρήσεται. καὶ ὁ γαβριὴλ δὲ τῇ ἁγίᾳ παρθένῳ τὴν τοῦ χρισοῦ γέννησιν εὐαγγελιζόμενος, προσέθηκεν· ὅτι [g]) καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσαι τέλος. καὶ τὸ ἱερὸν δὲ σύμβολον τῆς ἀμωμήτου πίσεως ἡμῶν, ὑπὸ τῶν ἑπτὰ οἰκουμενικῶν συνόδων δεχθέν τε καὶ φυλαχθέν, φησιν· οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσαι τέλος, δηλονότι τῆς τοῦ χρισοῦ,

d) Matth. 25, 46. e) Marc. 9, 44.
f) Daniel. 7, 14. Hunc et proximum locum iunctim etiam laudat infra ad Ps. 109.
g) Luc. 1, 33.

χρισοῦ, περὶ οὗ ὁ λόγος. πόσον οὖν οὗτοι πάντες ἀξιοπιςότεροί εἰσιν ὠριγένους, τέλος ἔχειν τὴν τοῦ χρισοῦ βασιλείαν μυθολογήσαντος.

Ἔλεγεν ὠριγένης, ὅτι ὁ Θεὸς ἀπὸ τοῦ μὴ κτίζειν ἐλθὼν εἰς τὸ κτίζειν τά τε νοερὰ καὶ τὰ αἰσθητὰ, πάντως ἐτράπη ἀφ' ἑτέρου εἰς ἕτερον. λέγομεν δὲ ἡμεῖς, ὅτι οὐ κατὰ τὴν φύσιν ἐτράπη, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐνέργειαν· μᾶλλον δὲ, οὐδὲ κατὰ ταύτην. εἶχε μὲν γὰρ ἀεὶ τὴν δύναμιν τοῦ κτίζειν καὶ δημιουργεῖν· ἐνεργήθη δὲ ἡ τοιαύτη δύναμις, ὅτε ἦν εἰκός.

Παλαιὸς μὲν ὁ ὠριγένης, ἀνεθεματίσθη δὲ παρὰ τῆς πέμπτης συνόδου. διὸ καὶ εὐλόγως ἐνταῦθα τὰ περὶ αὐτοῦ τέθειται.

II. De Codicibus commentarii in [h]) Psalmos.

Primus est membranaceus bibliothecae SS. Synodi in fol. num. CXCVI. foliorum CCLXXV. Scriptus videtur Sec. XII. aut XIII. Fuit quondam in monte Atho, in Laura S. Athanasii. In hoc leguntur,

1) Fol. 1. Προοίμιον ἐξηγήσεως τῆς βίβλου τῶν ψαλμῶν· πατὴρ τοῦ παρόντος βιβλίου.

2) a Fol. 6. ad fol. 253. leguntur Psalmi et Odae, quae Psalmis iungi solent, cum interpretatione.

3) Fol. 254. Περὶ τοῦ ἀκατάληπτον εἶναι τὸν Θεόν. Μέγα κακὸν, τὸ μὴ μένειν εἴσω.

b 5 4) Fol.

h) Commentarius in Psalmos Graece primum editus est inter opera Theophylacti T. IV. Venet. 1763. Iudicium Ernestii de eo hoc est: Hätte er (der Editor des Theophylacti) doch lieber dieses Euthymii Commentarium über die Evangelien griechisch zu erhalten gesuchet, und denselben beygefügt, den die Gelehrten längst gerne gedruckt zu sehen gewünscht haben. Siehe Theolog. Bibl. Seite 788. Band 5.

4) Fol. 257. Συλλογὴ δογματικῶν κεφαλαίων ἀναγκαιοτάτων, ἐκ διαφόρων πατέρων. Ἐπὶ τῆς ἁγίας τριάδος ὁ τὸν πατέρα νοήσας.

5) Fol. 268. Κατὰ τῶν τῆς παλαιᾶς ῥώμης, ὅτι οὐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ ἅγιον πνεῦμα. Ἐι[i]) ἁπλοῦν μὲν τὸ πνεῦμα.

6) Fol. 270. Κεφάλαια καιριώτατα κατὰ ἑβραίων, ἔκ τε τῶν τοῦ χρυσοστόμου λόγων, καὶ λοιπῶν πατέρων. Ἔι τινα εἶδες ἄνθρωπον.

7) Fol. 275. Περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως. Ἐικότως καὶ κατὰ λόγον.

* * *

Secundus est chartaceus Sec. XV. aut XVI. eiusdem bibliothecae in folio num. CXCVII. foliorum CCLXXXI. Continet Psalmos et Odas cum eadem interpretatione. Incipit a prologo: Πατὴρ τοῦ παρόντος βιβλίου.

Fuit hic quoque recentioribus temporibus in Laura S. Athanasii.

* * *

His duobus Codicibus valde similis est tertius, qui tamen breuiora scholia habet. Nescio ergo, vtrum Euthymius ipse primo breuiora scholia in Psalmos ediderit ac deinde ea copiosiora fecerit, an alius post Euthymium copiosiora scholia in compendium redegerit. Ex specimine hic addito lectores ipsi poterunt ferre sententiam.

Est hic Codex eiusdem bibliothecae in 4. num. CCCXLIV. Scriptus est in charta, Sec. vt videtur, XV. Folia habet CCLXXXVI.

Scholia

i) Haec capita leguntur etiam in Codice bibliothecae SS. Synodi in 8. num. CCCLIII. Codex est Sec. XIV. in charta bombycina. Habent autem ibi Fol. 104. hunc indicem: εὐθυμίου μοναχοῦ τοῦ ΖΥΓΑΒΗΝΟΥ κεφάλαια ιβ. εἰς τὸ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα.

Scholia incipiunt a prologo, diuerso a superiori. Incipit: Ψαλτήριον κυρίως ὀργάνου εἶδός ἐστι.

Scholia ad priores XIII. Psalmos edidi in lectionibus Mosquensibus. Lipsiae 1779. Vol. II. p. 41. seqq. Interpretationem duarum odarum ex euangelio Lucae ex hoc Codice infra edidi post euangelium Lucae.

Fol. 175. legitur explicatio εἰς τὸ ἅγιον σύμβολον. Incipit: τί ἐστι πίστις; πίστις ἐστὶν ἐλπιζομένων.

Fol. 178. sunt odae in memoriam sanctorum per totum annum. Initium est: Τῆς αὐτολέκτου καὶ θείας διδασκαλίας.

Fol. 280. Est acoluthia τῆς ἀκαθίστου.

Vt autem lectores de his tribus Codicibus iudicare possent, adieci hic interpretationem Psalmi CIX. Sed Codicem primum notaui numero 5. secundum 13. tertium 12.

Ψαλμὸς τῷ δαυίδ] εἴρηται περὶ τῆς τοιαύτης ἐπιγραφῆς πολλάκις. εἰς τὸν χριστὸν δὲ k) καὶ ὁ παρὼν ψαλμὸς ἀναγέγραπται. 5. 13. εἰς τὸν χριστὸν ἀναφέρεται. 12.

Εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου] ὁ θεὸς καὶ πατὴρ πρὸς τὸν θεὸν καὶ υἱὸν, μετὰ τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν. εἰ δὲ καὶ l) γέγραπται· κύριος m) ὁ θεός σου, κύριος εἷς ἐστιν· οὐ πρὸς ἀθέτησιν τοῦτο τοῦ μονογενοῦς, ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν οὐκ ὄντων θεῶν. εἶπε δὲ θεοπρεπῶς, καὶ τοῦτο δὲ τὸ ῥητὸν ἐμφράττει τὸ n) στόμα τῶν ἰουδαίων. τίνες γὰρ οἱ δύο κύριοι τοῦ δαυίδ, ὧν ἅτερος

k) δὲ οὗτος ὁ ψαλμός. 5.

l) καὶ omittit editor Venetus. Vide Theophylacti operum T. IV. p. 282.

m) Deut. 6, 4.

n) τὰ στόματα. Ven.

ἄτερος o) ἐκ γαςρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγεννήθη καὶ ἱερωσύνῃ τετίμηται, p) κατὰ τὴν τάξιν μελχισεδὲκ, οὐκ ἔχουσιν ὅλως εἰπεῖν. 5. 13. ὁ πατὴρ εἴρηκε τῷ υἱῷ αὐτοῦ ταῦτα, μετὰ τὴν ἐκ γῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναφοίτησιν. ὥσπερ δὲ διὰ τοῦ κύριος καὶ κύριος τὸ ἰσότιμον δείκνυται· οὕτω καὶ διὰ τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας. ὧν γὰρ ἡ καθέδρα κοινὴ, τούτων καὶ ἡ βασιλεία κοινή. τὸ μὲν οὖν καθῆσθαι, τὴν ἀνάπαυσιν δηλοῖ καὶ ἀπόλαυσιν τῆς θείας βασιλείας· τὸ δὲ ἐκ δεξιῶν, τὴν γνησιότητα καὶ ὁμοτιμίαν. 12.

Κάθου ἐκ δεξιῶν μου] ὥσπερ διὰ τοῦ, κύριος καὶ κύριος, τὸ ἰσότιμον δείκνυται· οὕτω καὶ διὰ τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας q) ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου. ὧν γὰρ ἡ καθέδρα κοινὴ, τούτων καὶ ἡ βασιλεία κοινή. r) ἐπιςομιζέσθωσαν οἱ ἄνισον τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν ληροῦντες, s) ἄρειος καὶ εὐνόμιος. ἐπεὶ δὲ t) ὁ θεὸς καὶ πατὴρ, ἀσώματος ὢν, οὐκ ἔχει δεξιὰ καὶ ἀριςερά· τῶν σωμάτων γὰρ ταῦτα· λοιπὸν τὸ μὲν καθῆσθαι, τὴν ἀνάπαυσιν δηλοῖ καὶ ἀπόλαυσιν τῆς θείας βασιλείας· τὸ δὲ ἐκ δεξιῶν, τὴν γνησιότητα καὶ οἰκείωσιν καὶ ὁμοτιμίαν. 5. 13.

Ἕως — ποδῶν σου] τοὺς ἰουδαίους, τοὺς ἕλληνας καὶ v) τοὺς αἱρετικοὺς καὶ τοὺς δαίμονας. τὸ δὲ ἝΩΣ, οὐ πάντοτε ἀντιδιαςέλλεται τῷ μέλλοντι, ἀλλὰ πολλάκις τὸ μέχρι μὲν τοῦδε δηλοῖ, τὸ δὲ ἐφεξῆς οὐκ ἀναίνεται, καθάπερ καὶ νῦν. περὶ οὗ καὶ ὁ θεολόγος γρηγόριος ἐν τῷ

περὶ

o) ἕτερος. Id. p) κεκόσμηται. S.
q) τὸ, loco ἐπὶ. S.
r) ἐπιςομιζίτωσαν. Ven.
s) ἀῤῥειος. Ven.
t) καὶ, loco δέ. S.
v) καὶ, omittit. Ven.

περὶ [x]) υἱοῦ πρώτῳ λόγῳ πεφιλοσόφηκε, καὶ [y]) ἡμεῖς ἐν τῷ εὐαγγελικῷ ῥητῷ, τῷ [z]) ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, τοῖς πατράσιν ἀκολουθήσαντες [a]) ἡρμηνεύσαμεν. πῶς γὰρ ἂν καὶ φυλαχθείη τὸ, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ, βασιλεία, ἥτις [b]) εἰς τὸν αἰῶνα οὐ διαφθαρήσεται, καὶ τό· καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος; εἰ δὲ ἐνταῦθα μεν ἀκούεις, ὅτι ὁ πατὴρ τίθησι τοὺς ἐχθροὺς ὑποπόδιον· παρὰ δὲ παύλῳ, ὅτι ὁ υἱός· δεῖ γὰρ, φησιν, αὐτὸν [c]) βασιλεύειν, ἄχρις ἂν θῇ πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ· μὴ θορυβηθῇς. κοινὴ γὰρ ἀμφοῖν ἡ ἐνέργεια καὶ κοινὰ τὰ κατορθώματα· πάντες [d]) δὲ ὑποταγήσονται, οἱ μὲν ἑκόντες, οἱ δὲ ἄκοντες, ὅταν αὐτὸν ἴδωσιν ἐξ οὐρανοῦ κατερχόμενον. περὶ οὗ σαφέστερον ἐδίδαξε παῦλος. ὑποπόδιον δὲ, ἀντὶ τοῦ ὑποτεταγμένους. 5, 13. ἐνταῦθα τὸ ΕΩΣ, καθάπερ καὶ πολλαχοῦ τῆς γραφῆς, τὸ μέχρι τοῦδε δηλοῖ, τὸ δὲ ἐφεξῆς οὐκ ἀναίνεται. τῆς γὰρ βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. ἐχθροὶ δὲ χριστοῦ, οἱ μὴ πιστεύοντες αὐτῷ, καὶ οἱ πιστεύοντες μὲν, οὐκ ὀρθῶς δὲ, καὶ οἱ δαίμονες, οἱ πάντες ὁμοῦ ὑποταγήσονται τῷ χριστῷ. τοῦτο γὰρ

x) περὶ υἱοῦ omittit, cum tamen sit in versione Latina. Ven.

y) Ex his et similibus locis commentarii in Psalmos efficitur, Euthymium esse auctorem commentarii a nobis editi in euangelia. Vide ad Matth. 1, 25. Simul quoque intelligitur, commentarium in euangelia prius scriptum esse.

z) τῷ abest. Ven.

a) ἑρμηνεύσαμεν. Ven.

b) εἰς τὸν αἰῶνα omittit. 5. Vtrumque locum, Danielis et Lucae, iunctim etiam laudat supra in panoplia Tit. 20.

c) 1 Cor. 15, 25. d) γὰρ, loco δέ. Ven.

γὰρ δηλοῖ τὸ ὑποπόδιον τεθῆναι αὐτούς. ὑποτάττει δὲ καὶ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός. κοινὴ γὰρ ἀμφοῖν ἡ ἐνέργεια. 12.

Ῥάβδον — σιὼν] ἡ ῥάβδος, ποτὲ μὲν εἰς σύμβολον κολάσεως παραλαμβάνεται, ὡς e) τό· τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ; ποτὲ δὲ, εἰς ποιμαντικὴν, ὡς τό· ποιμανεῖς f) αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ· ποτὲ δὲ, εἰς βασιλείαν, ὡς τό· ἐξελεύσεται g) ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης ἰεσσαί· ποτὲ δὲ, εἰς δύναμιν, ὡς τὸ προκείμενον ῥητόν. ἐξαπέστειλε γὰρ κύριος τῷ χριστῷ, ὡς ἀνθρώπῳ, δύναμιν ἐκ σιὼν, τῆς ἐν οὐρανοῖς· ἢ ἐκ σιὼν, τῆς ἐν ἱεροσολύμοις. ἐκεῖθεν γὰρ ἤρξατο καὶ ἡ τῶν κατορθωμάτων δύναμις καὶ ἡ τοῦ κηρύγματος. νοηθείη δ᾽ ἂν ῥάβδος δυνάμεως, καὶ ὁ σταυρός. τί γὰρ αὐτοῦ δυνατώτερον, οὕτως εὐχερῶς τροπουμένου τοὺς ἐχθρούς; 5. 13. ἡ ῥάβδος, ποῦ μὲν, τὴν κόλασιν δηλοῖ· ποῦ δὲ, τὴν ποίμανσιν· ποῦ δὲ, τὴν βασιλείαν· ἐνταῦθα δὲ τὴν δύναμιν. δύναμιν δέ φησι δυνάμεως, τὴν ἐπιτεταμένην δύναμιν. σιὼν δὲ νοητέον, τοῦ οὐρανοῦ, ἢ καὶ τὴν κάτω ἱερουσαλήμ, ὅθεν ἡ τῶν κατορθωμάτων δύναμις ἤρξατο καὶ ἡ τοῦ κηρύγματος. 12.

Καὶ κατακυρίευε — ἐχθρῶν σου] ὑποτάττων αὐτοὺς καὶ κατεξουσιάζων καὶ τῇ ζεύγλῃ τῶν εὐαγγελικῶν σου νόμων ὑπάγων. τοῦτο γὰρ ἦν τὸ παράδοξον, ὅτι μέσον τῶν ἐχθρῶν ἐναπειλημμένοι πανταχόθεν οἱ ἀπόστολοι h), περιεγίνοντο, καὶ οὐχ ἁπλῶς ἐκράτουν, ἀλλ᾽ ἐπιτατικώτερον i) κατεκράτουν. 5. 13.

Μετὰ

e) 1 Cor. 4, 21. Ven. ὡς τά.
f) Ps. 2, 9. g) Ies. 11, 1.
h) περιεγένοντο. Ven.
i) ἐπιτατικωτέρως ἐκράτουν. Ven. Male. Vrget enim compositum κατακρατεῖν.

Μετὰ σοῦ — δυνάμεώς σου] ἐν ἡμέρᾳ, ὅτε ἡ δύναμίς σου δείκνυται, τότε μετὰ σοῦ l) ἡ ἀρχή· τουτέστιν, ἐν σοὶ ἡ βασιλεία, οὐκ ἔξωθεν ἐπιγινομένη, m) ἀλλ' ἑνοῦσα τῇ φύσει τῆς θεότητός σου. [εἴη n) δ' ἂν ἀρχὴ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὡς αἴτιος πάντων, ἤτοι δημιουργὸς, ὅς ἐστι μετὰ τοῦ πατρός.] ἡμέρα δὲ δυνάμεως, ἡ τῆς πρώτης αὐτοῦ παρουσίας καὶ τῶν ἀπείρων θαυμάτων, ἢ ἡ τῆς δευτέρας καὶ τῆς ἐσχάτης σάλπιγγος, τῆς ἀνιστώσης τοὺς νεκρούς. 5. 13. ἐν σοὶ ἡ βασιλεία, οὐκ ἔξωθεν ἐπιγενομένη, ἀλλ' ἑνοῦται τῇ φύσει τῆς θεότητός σου. ἡμέρα δὲ δυνάμεως τοῦ χριστοῦ, ὅτε πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τῷ οἰκείῳ παραστήσει βήματι, ὅτε οἱ ἅγιοι αὐτοῦ λάμψουσιν ὑπὲρ o) ἥλιον. 12.

Ἐν ταῖς — ἁγίων σου] ὅτε λάμψουσιν οἱ ἅγιοί σου. τί γὰρ λαμπρότερον τῶν ἀποστόλων, οἳ περιέτρεχον τὴν οἰκουμένην, λάμποντες, ὡς ὁ ἥλιος, ταῖς τῶν ἀρετῶν ἀκτῖσιν; εἰ δὲ ἐνταῦθα τοιοῦτοι, ποταποὶ ἐν τῇ ἀναστάσει ἔσονται, ὅτε οἱ p) δίκαιοι λάμψουσιν, q) ὡς ὁ ἥλιος, κατὰ τὴν τοῦ κυρίου φωνήν; εἴτε γὰρ ἐπὶ τῆς παρελθούσης ἡμέρας, εἴτε ἐπὶ τῆς μελλούσης, ὡς εἴρηται, τοῦτο νοήσεις, οὐχ ἁμαρτήσεις. 5. 13.

Ἐκ

l) σοῦ καὶ ἡ. Ven.
m) ἐπιγενομένη. 5.
n) Quae hic inclusa sunt, ea ab eadem manu in margine leguntur. 5. Sunt ergo Codices commentarii in Psalmos et in Euangelia, in his etiam similes sibi. Videntur enim haec scholia in margine post repetitam Psalmorum lectionem ab Euthymio accessisse.
o) Obiter noto lectionem Symmachi ex Cod eiusdem bibl. num. CXCVIII. Μετὰ σοῦ ἑκουσιασμοὶ ἐν ἡμέρᾳ ἀπορίας σου.
p) Matth 13, 43.
q) ὡς ὁ ἥλ. λάμψ. Ven. Mox, κατὰ τὴν φωνὴν κυρίου.

Ἐκ γαστρὸς — ἐγέννησά σε] τὸ μὲν, κάθου ἐκ δεξιῶν μου· καὶ τὸ, ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε, προσώπῳ τοῦ πατρὸς εἴρηται πρὸς τὸν υἱόν· τὸ δὲ, ῥάβδον δυνάμεως, καὶ τὸ, μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ, προσώπῳ τοῦ προφήτου. καὶ τὸ μὲν, ἐκ γαστρὸς, τὸ γνήσιον δηλοῖ τῆς γεννήσεως· [τὰ r) γνήσια γὰρ γεννήματα ἐκ γαστρὸς τῶν γονέων s) γεννῶνται·] καὶ τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας· τὸ δὲ, πρὸ ἑωσφόρου, τὸ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὸν ἥλιον. καὶ ἐν τῷ ἑβδομηκοστῷ δὲ πρώτῳ ψαλμῷ φησί· πρὸ t) τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ ὄνομα αὐτοῦ. τί οὖν; πρὸ τοῦ ἡλίου μόνον ἐγέννησεν αὐτόν; οὐδαμῶς. ἐπεὶ καὶ ἀλλαχοῦ φησί· καὶ u) ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ x) ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ. καίτοι οὐκ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ αἰῶνος. καὶ οὐχ ἕως τοῦ αἰῶνος μόνον, ἀλλ᾽ ἀπεράντως. y) θεοπρεπῶς οὖν χρὴ τὰ τοιαῦτα δέχεσθαι, καὶ τὸ πρὸ πάντων νοεῖν ἐκ τούτων, καὶ τὸ προαιώνιον. οἱ δὲ νοοῦντες, πρὸ ἑωσφόρου, τὴν z) νύκτα, καθ᾽ ἣν τὸν χριστὸν ἐγέννησεν ἡ παρθένος, εὐδοκίᾳ πατρὸς καὶ συνεργείᾳ πνεύματος ἁγίου, κακῶς ἄρα νοοῦσιν. ἔδει γὰρ εἰρῆσθαι, πρὸ ἀνατολῆς a) ἑωσφόρου, καὶ μὴ πρὸ ἑωσφόρου μόνον. ἐπεὶ γὰρ τὸ πρὸ ἡλίου

r) Inclusa, ab eadem manu leguntur in margine. s. Ven. habet mox, post οὐσίας.
s) ἀπογεννῶνται. Ven.
t) Ps. 71, 17.
u) Ps. 89, 2.
x) καὶ abest. Ven.
y) ἀπέραντος. Ven. Mox, τὰ τοιαῦτα χρή.
z) Ita hic locus explicatur in scholio Codicis eiusdem bibl. in 8. num. CCCLXXXVIII. ὅτι μὲν ἐν νυκτὶ οὗτος γάρ ἐστιν ὁ πρὸ ἑωσφόρου καιρός· ὁ χριστὸς ἐτέχθη, τὸ κατὰ λουκᾶν εὐαγγέλιον δείκνυσι. φησὶ γάρ· ὅτι τῶν ποιμένων ἀγραυλούντων κ. τ. λ.
a) ἀνατολῶν. Ven.

ἄλλου ἁπλῶς, τὸ πρὸ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ βούλεται σημαίνειν, ὥσπερ καὶ τὸ πρὸ ἀνατολῆς αὐτοῦ, τὸν ὄρθρον. b) 5. 13. διὰ τῆς γαστρὸς, τὴν φυσικὴν παρέστησε γνησιότητα. μόνος γὰρ ὁ λόγος γνησιότητι φυσικῇ υἱός ἐστι τοῦ θεοῦ. διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, πρὸ ἑωσφόρου, τὸ ἄχρονον ἐδήλωσε τῆς θείας γεννήσεως. 12.

Ὤμοσε κύριος] ὥσπερ ὁ θυμὸς, ἐπὶ θεοῦ λεγόμενος, οὐ σημαίνει πάθος, ἀλλὰ τὴν κίνησιν τῆς τιμωρητικῆς δυνάμεως· οὕτω καὶ ὁ ὅρκος αὐτοῦ, τὴν βεβαίωσιν δηλοῖ, καὶ οὐ τὸν παρ' ἡμῖν c) γινόμενον ὅρκον. 5. 13. ὁ μὲν ὅρκος, τὴν βεβαίωσιν δηλοῖ· τὴν μεταβολὴν δὲ, ἡ μεταμέλεια, γινομένην πολλάκις δι' οἰκονομίας τινάς. τί δὲ ὤμοσεν ὁ θεός; σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν ἔχων, κατὰ τὴν θεότητα, μήτε ζωῆς τέλος. κατὰ τὴν τάξιν δὲ μελχισεδὲκ, ἡ τοῦ χριστοῦ ἱερωσύνη. καὶ γὰρ ἄρτου καὶ οἴνου τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς μετέδωκε, κατὰ τὸν δεῖπνον d) τὸν μυστικὸν, ὡς τοῖς περὶ τὸν ἀβραὰμ ὁ μελχισεδέκ. 12.

Καὶ οὐ μεταμεληθήσεται] οὐ μεταβαλεῖ e) τὸ δεδογμένον, οὐκ ἀλλοιώσει, καθάπερ ποιεῖ πολλάκις ἐπ' ἄλλων δι' οἰκονομίας f) τινάς. τί δὲ ὤμοσεν, ἤτοι βεβαίως ἀπεφήνατο, ἄκουσον. 5. 13.

Σὺ

b) Locus Basilii M. quem habet versio latina, deest etiam in meis Euthymii Codicibus.

c) γενόμενον. 5.

d) δεῖπνον μέγαν Codd. non nulli Luc. 14, 16.

e) μεταβαλεῖ τόδε τὸ γενόμενον. 13. quae lectio facile ex altera orta est. Sed illa probanda. Interpres Latinus etiam ita in suo Codice reperit. Habet enim, Non mutabit decretum.

f) τινὰς abest. Ven. Mox τουτέστι, loco ἤτοι.

Συ ἱερεὺς — μελχισεδὲκ] ἱερεὺς μὲν, ὡς ἄρτον καὶ οἴνου μεταδοὺς τοῖς ἀποςόλοις ἐν τῷ μυςικῷ δείπνῳ, καθάπερ ὁ μελχισεδὲκ τοῖς περὶ[g]) τὸν ἀβραὰμ, ὅτε ὑπέςρεψεν ἀπὸ τοῦ πολέμου [h]) αἰώνιος δὲ, ὡς μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς τέλος ἔχων, κατὰ τὴν θεότητα, ὥσπερ ὁ μελχισεδὲκ κατὰ τὴν ἱςορίαν. ἀλλὰ μελχισεδὲκ μὲν, οὐκ ἔχει ταῦτα, διὰ τὸ παρασιωπηθῆναι τῇ ἱςορίᾳ τῆς γραφῆς· ὁ δὲ χριςὸς, διὰ τὴν ἀλήθειαν. [τοῦτο δὲ [i]) τὸ ῥητὸν ἡρμήνευσε σοφῶς ἅμα καὶ σαφῶς ὁ μέγας παῦλος ἐν τῇ πρὸς ἑβραίους ἐπιςολῇ, ἔνθα καὶ ἄλλας εὑρήσεις ὁμοιότητας. 5. 13.

Κύριος ἐκ δεξιῶν σου] βοηθῶν, ὡς ἀνθρώπῳ, καὶ ἐν τῷ ιε. δὲ [k]) ψαλμῷ γέγραπται· προωρώμην [l]) τὸν κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντὸς, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐςιν, ἵνα μὴ σαλευθῶ. 5. 13. βοηθῶν σοι, ὡς ἀνθρώπῳ. 12.

Συνέθλασεν — βασιλεῖς] περὶ τῆς ἡμέρας τῆς κρίσεως ὁ λόγος, ὅτι συντρίψει τοὺς ἀσεβεῖς βασιλεῖς ἐν ταῖς ἀποτεταγμέναις κολάσεσιν. εἰ δὲ τοὺς βασιλεῖς, δῆλον, [m]) ὡς καὶ τοὺς ἄλλους πάντας. 5. 13. ἀντιχρονικῶς. [n]) ἐν τῇ ἡμέρᾳ γὰρ τῆς κρίσεως συντρίψει τοὺς ἀσεβεῖς βασιλεῖς, ἐν ταῖς ἀποτεταγμέναις κολάσεσι. δῆλον δὲ, ὅτι καὶ τοὺς ὑπηκόους τῇ ἀσεβείᾳ αὐτῶν. 12.

Κρινεῖ

g) τὸν abest. Ven. Mox ὑπέςρεψαν.

h) εἰς αἰῶνα δέ. Ven.

i) Quae hic inclusa sunt, solus 5. habet. Desunt etiam apud interpretem Latinum et in edit. Ven.

k) δὲ abest. Ven.

l) Vers. 8.

m) ὡς omittit. Ven.

n) Id est, praeteritum pro futuro, tempus pro tempore.

Κρινεῖ ἐν τοῖς ἔθνεσι] κρινεῖ τὰ ἔθνη, ἢ κρινεῖ ἐν τοῖς ἔθνεσι, τοὺς ἀξίους κρίσεως. 5. 13. κρινεῖ τὰ ἔθνη. 12.

Πληρώσει πτώματα] πληθυνεῖ πτώσεις, πολλοὺς καταβάλλων, ὅσοι κακῶς ἵςαντο. 5. 13. πολλοὺς καταβαλεῖ. 12.

Συνθλάσει — πολλῶν] κεφαλὰς πολλῶν, τουτέςι πολλούς. ὃ γὰρ εἶπεν ἀνωτέρω περὶ τῶν βασιλέων ἰδικῶς, τοῦτο λέγει νῦν καθολικώτερον καὶ περὶ τῶν ἄλλων. οὐ μόνον δὲ ταῦτα νοοῦνται περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως, ἀλλὰ καὶ ἄλλως διδάσκουσι τὴν ἀνυπόςατον ἰσχὺν αὐτοῦ, ὅτι, ὅταν[o]) ὀργισθῇ, συνθλάσει βασιλεῖς καὶ τἄλλα ποιήσει. 5. 13. ἀντὶ τοῦ πολλοὺς, περιφραςικῶς. 12.

Ἐκ χειμάῤῥου — πίεται] ἐνταῦθα τὴν[p]) εὐτέλειαν προαγορεύει τῆς διαίτης αὐτοῦ, ὅτι λιτὸν βίον μετιὼν, ἐκ χειμάῤῥου πίεται,[q]) τοῦ ἐν ὁδῷ ῥέοντος, ἢ ἐν ὁδῷ ὁδεύων πίεται. ἀναγωγικῶς δὲ, χείμαῤῥον[r]) μὲν νοήσεις, τὸν χειμῶνα καὶ τὴν σύῤῥοιαν καὶ πλημμύραν τῶν πειρασμῶν· ὁδὸν δὲ, τὸν παροδικὸν τοῦτον βίον· πόσιν δὲ, τὴν μέθεξιν, ὅτι πειρασθήσεται. 5. 13. πειρασθήσεται, καὶ διὰ τοῦτο δοξασθήσεται. χείμαῤῥος γὰρ, ὁ πειρασμός· ὁδὸς δὲ, ὁ παρὼν βίος· πόσις δὲ, ἡ μέθεξις· ὕψωμα δὲ κεφαλῆς, ὁ δοξασμός. 12.

Διὰ — κεφαλὴν] διὰ τὴν εὐτέλειαν καὶ ταπείνωσιν ὑψωθήσεται καὶ δοξασθήσεται, εἰς οὐρανοὺς

C 2 ἀνελ-

o) ὅτε. Ven.

p) τὴν omittit. Ven.

q) post πίεται, repetit, ἐκ χειμάῤῥου. 5.

r) χειμάῤῥουν. Ven.

ἀνελθὼν καὶ καθίσας ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ. οὐ μόνον γὰρ οὐδὲν αὐτὸν ταῦτα παρέβλαψεν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὕψος ἄφατον ἀνήγαγεν. 5. 13.

III. De aliis Euthymiis, quorum fit mentio in Codicibus Mosquensibus.

a) Euthymius Monachus de Apostolo Thoma scripsit. In Codice bibl. S. S. num. XXVI. in fol. qui est membranaceus Sec. X. aut XI. folio 64. ita legitur: Εὐθυμίου τοῦ ταπεινοῦ μοναχοῦ ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον θωμᾶν τὸν ἀπόστολον. Incipit, Ἡ πηγὴ τῆς σοφίας. Additur praeterea, μηνὶ ὀκτωβρίῳ. ς.

b) Euthymius Abbas. In Codice eiusdem bibl. in fol. num. XLI. qui est membranaceus Sec. XI. aut X. ita reperi.

Folio 39. Πρόλογος τοῦ s) ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν εὐθυμίου. Index est: Τῷ τιμιωτάτῳ καὶ ἀληθῶς ἐναρέτῳ πατρὶ πνευματικῷ ἀββᾷ γεωργίῳ, πρεσβυτέρῳ καὶ ἡγουμένῳ, θεαρέστως ἡσυχάζοντι ἐν τῷ κατὰ σκυθόπολιν τόπῳ, καλουμένῳ βρελλᾶ, κύριλλος πρεσβύτερος, ἐν κυρίῳ χαίρειν. Initium: Πίστις προηγείσθω.

Folio 40. Βίος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν εὐθυμίου. Initium: Ὁ μονογενὴς υἱός. Haec vita diuisa est in capita. Sed in hoc Codice est mutila. Deficit enim capite L. Plura de hoc monuit Fabric. Bibl. Gr. Vol. IX. pag. 78.

c) Euthymii vita Hierothei.

Codex

s) Hic prologus non scriptus est ab Euthymio, sed ab Cyrillo, vt mox apparebit, in honorem Euthymii, legiturque ante eius vitam.

Codex eiusdem bibl. in fol. num. CLXXXI. chartaceus Sec. XVI. ita habet folio 330. Εὐθυμίου ἐλαχίςου δούλου ἰησοῦ χριςοῦ ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον ἀπόςολον τοῦ χριςοῦ ἱερόθεον. Initium: Ἱερόθεον ἐπαινέσομαι. Memoria huius celebratur in ecclesia Graeca Octobr. IV.

d) Euthymius Episcopus.

In Codice eiusdem bibliothecae in 4. num. CCCL. qui est Sec. XIV. in charta bombycina ita habetur.

Fol. 388. Τοῦ αὐτοῦ κυπρίου [f]) ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον εὐθύμιον, ἐπίσκοπον μαδεύτων. Initium: Ἐπιτιμᾷν δικαίως ἡμῖν οἶμαι.

e) Euthymius Tornice.

Codex typographei Synodalis num. XIII. in 4. chartaceus, partim Sec. XVI. partim XV. scriptus, ac deinde in vnum volumen collectus, folio 188. ita exhibet: Τοῦ τορνίκη κυροῦ εὐθυμίου εἰς τὴν αὐτήν. Nimirum, εἰς τὴν ὁσίαν μαρίαν τὴν αἰγυπτίαν. Initium: χρώμασι λεπτοῖς.

* * *

Haec de Euthymio et de Euthymiis. Nunc nihil magis opto, quam vt hic Euthymii in euangelia commentarius, ab tot clarissimis viris commendatus, quam plurimis vtilitatem praestet, et vt aliquando eiusdem commentarii in epistolas Paulli et Catholicas reperiantur et edantur. Nam in epistolas Catholicas ex

 tota

f) Hoc refertur ad fol. 378. vbi legitur: γεωργίου, τοῦ ὕςερον γεγονότος πατριάρχου κωνςαντινουπόλεως, εἰς τὸν ἅγιον γεώργιον. Est ergo Georgius Cyprius, de quo Fabric. Bibl. Gr. Vol. VI. p. 579.

tota antiquitate nullum adhuc memoratu dignum nacti ſumus commentarium. Scribebam Vitembergae d. VII. Iul. 1790.

Richard Simon Hiſtoire Critique des principaux Commentateurs du Nouveau Teſtament. a Rotterdam Chez Reinier Leers. 1693. 4.

Chapitre 29. *pag.* 409. *ſeqq.*

Du Commentaire ſur les Evangiles qui a été imprimé en Latin ſeulement ſous le nom du Moine Euthymius, et dont il y a deux Exemplaires Grecs dans la Bibliotheque du Roy.

Il y a peu de Commentateurs Grecs qui ayent interpreté le texte des Evangiles avec autant d'exactitude et de jugement, que l'Auteur qu'on nomme ordinairement Euthymius. *Graecus autor*, dit a) Maldonat, *Euthymius, et in verborum proprietatibus obſervandis diligentiſſimus.* Il recherche avec beaucoup de ſoin le ſens literal, et la ſignification propre des mots. Nous n'avons cependant aucune preuve évidente que le Commentaire qui a été publié ſous le nom de ce Moine, lequel vivoit au commencement du XII. ſiecle, ſoit en effet de lui. Jean Hentenius qui l'a traduit en Latin ſur un Mſ. Grec, qu'il avoit trouvé dans

a) Comment. in Matth. Cap. 17. verſ. 2.

dans une Bibliotheque d'Espagne, ne dit pas luy-même à qui l'on doit attribuër cet Ouvrage. Il avertit dans sa Préface que plusieurs croyoient qu'il étoit d'Oecumenius, dont nous avons un recueil semblable sur les Actes des Apôt, et sur toutes les Epîtres. *Plurimis sane auctor hic fuisse videtur Oecumenius, qui similia Commentária ex eisdem collegit auctoribus in acta Apostolorum, in Epistolas quae Catholicae nuncupantur, ac in Paulinas omnes, ut certis quibusdam argumentis colligitur, etiamsi nec ibi voluerit suum nomen exprimere.* Il est assez probable que ces deux excellens Ouvrages sont d'une même main: mais il n'est pas tout-à-fait constant, comme il paroîtra de la suite de ce discours, que ce dernier recueil soit d'Oecumenius. Ce qui pourroit decider ce fait, c'est qu'Euthymius est cité par Saint Thomas au commencement de sa Chaîne sur Saint Luc. Mais le nom d'Euthymius qui est raporté en ce lieu-là dans cette Chaîne, est une addition qui ne se trouve point dans les bons exemplaires, puis qu'elle n'est pas même dans les premieres éditions.

C'est une chose étonnante, qu'on n'ait rien publié en Grec (si l'on excepte un fragment de sa Panoplie, et une Préface sur les Pseaumes) des livres de ce savant homme; et que nous n'en ayons même que des versions Latines peu exactes; au moins de son Commentaire sur les Pseaumes et de sa *Panoplie*. Le P. Labbe qui avoit apris qu'ils étoient tous en Mſ. dans quelques Bibliotheques, souhaitte avec passion qu'on les fasse imprimer en Grec et en Latin. *Quisquam ne*[b]) *erit qui haec et quae praeterea dicuntur latere MSS. in Bibliothecis doctissimi interpretis monimenta, tandem ornatè et Graecè simul ac Latinè evul-*

b) Labb. Diss. de Scriptor. Eccles. T. I. p. [illegible]

evulget? La ſeule Bibliotheque du Roy où ils ſont tous, et même plus d'une fois, auroit pu ſatisfaire à ſa curioſité.

On trouve dans cette Bibliotheque deux exemplaires fort exacts du ſeul Commentaire des Evangiles, qui eſt le plus rare. Un de ces MSS. qui vient de la Bibliotheque du Cardinal Mazarin, a au commencement le nom de *Nicetas de Serſes*, comme ſi ce Nicetas, dont le nom eſt auſſi à la tête de quelques Chaînes Grecques ſur les Evangiles, en étoit l'Auteur. Mais on remarquera que ce nom a été écrit après coup, et d'une main plus nouvelle que le corps du MS. dont voici le titre entier. [c]) *Explication de l'Evangile de S. Matthieu, qui a été recueillie avec beaucoup de travail, principalement des Commentaires de Saint Jean Chryſoſtôme, et auſſi d'autres differens Peres: Ammonius qui a fait ce recueil y ayant mis auſſi quelque choſe du ſien.* Quoy qu'on ne liſe dans le MS. que ἀμ. Am. et que le reſte du mot ſoit effacé, je ne doute point qu'il ne faille lire Ammonius, dont le nom eſt ſouvent dans les Chaînes Grecques ſur le Nouveau Teſtament, et qui eſt un Auteur du 5. Siecle, à moins que ce ne ſoit quelque autre Ammonius qui ait veçû depuis.

L'autre exemplaire MS. de la Bibliotheque du Roy a un titre tout-à-fait ſemblable, ſi ce n'eſt qu'il eſt attribué à Theophylacte Archevêque de Bulgarie. Je le produis icy entier afin qu'on en puiſſe mieux juger. Ἑρμηνεία [d]) τοῦ κατὰ ματθαῖον εὐαγγελίου

c) Ἑρμηνεία τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου φιλοπόνως ἐρανισθεῖσα, μάλιστα μὲν ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν ἰωάννου τοῦ χρυσοςόμου· ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ διαφόρων πατέρων, συνεισενεγκόντος τινὰ καὶ τοῦ ταύτην ἐρανισαμένου ἀμ. Ita Cod. MS. Bibl. Reg. n. 2401.

d) Ita Cod. MS. Bibl. Reg. n. 2398.

λὶυ φιλοπόνως ἐρανισθεῖσα, μάλιςα μὲν ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν ἰωάννȣ τοῦ χρυσοςόμȣ· ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ διαφόρων ἄλλων πατέρων, συνεισενεγκόντος τινὰ καὶ τοῦ ταύτην ἐρανισαμένου ἱερωτάτȣ βȣλγαρίας. Cequi a pu faire croire que Theophylacte est l'auteur de ce docte Commentaire, c'est qu'il y a plusieurs choses tout-à-fait semblables dans ces deux Ecrivains, même jusqu'aux expressions, comme si l'un avoit copié l'autre. Aussi ne se pouvoit-il faire presqu'autrement dans un recueil qui étoit principalement tiré de St. Chrysostôme. Euthymius neanmoins (car c'est ainsi que nous le nommerons toûjours) est plus exact et plus judicieux que Theophylacte. Il s'éloigne moins du texte des Evangiles, et il ajoûte de plus de tems en tems des remarques critiques. Les extraits qu'on en va donner le feront mieux connoître.

Il dit à la fin de sa Preface, que S. Matthieu qui est le premier des Evangelistes a publié son ouvrage huit ans après l'ascension de Jesus-Christ, qu'il l'a écrit en Ebreu aux Juifs nouvellement convertis, et qu'il a été en suite traduit en Grec, *ὕςερον δὲ μεθηρμηνεύθη πρὸς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον.* On lit quelque chose de semblable dans [e]) Theophylacte, qui est moins exact en ce qu'il dit après quelques autres, que S. Jean est l'auteur de cette traduction Grecque, *μετέφρασε δὲ τȣ̃το ἰωάννης ἀπὸ τῆς ἑβραΐδος γλώττης εἰς τὴν ἑλληνίδα, ὡς λέγȣσι.* Comme il n'y a rien de certain là-dessus, Euthymius a eu plus de raison de ne parler de cette version qu'en general. On lit icy à la marge du Mſ. qui porte le nom de Theophylacte *παρὰ Ἀμωνίȣ,* comme si cet endroit avoit été pris d'Ammonius; et c'est apparemment ce qui

e) Pag. 2. D. edit. Paris. 1631. fol.

qui a donné occasion à quelques Grecs d'attribuër le recueil entier à Ammonius.

Le verbe Grec παραδειγματίσαι, qui est exprimé dans nôtre Vulgate par *traducere*, signifie selon luy mener quelqu'un devant les juges en denonçant son crime. f) Un homme, dit-il, étoit censé παραδειγματίσαι, denoncer sa femme, lors que la soupçonnant il la produisoit devant le Sanedrin, et qu'il l'accusoit, la faisant ainsi sortir publiquement de sa maison. C'est ce que S. Chrysostôme appelle, ἐκπομπεύειν g) καὶ εἰς δικαστήριον ἄγειν.

Les Juifs qui entendent ce passage d'Osée cité par Saint Matthieu, h) *j'ai appellé d'Egypte mon Fils*, de leur retour d'Egypte, objectent aux Chrêtiens que l'Evangeliste a detourné le sens de cette Prophetie pour l'accommoder à son dessein. Euthymius leur repond que c'est une des regles de la Prophetie, qu'il y ait souvent des choses qui s'entendent à la lettre de certaines personnes, et qui trouvent leur accomplissement en d'autres. Ce qu'il justifie par des exemples, ὅτι καὶ τοῦτο προφητείας νόμος ἐστὶ, τὸ πολλάκις ῥηθῆναι μὲν ἐπ' ἄλλων, πληρωθῆναι δὲ ἐφ' ἑτέρων.

Il remarque judicieusement sur cette expression *en ce tems-là*, qu'elle ne designe point une veritable suite de tems, puis qu'il s'est passé plusieurs années entre ce qui est raporté icy, et ce qui precede. i) C'est

f) Matth. I, 19. Παραδειγματίσαι δὲ ἐλέγετο, ὅταν ἀνὴρ παρὰ τὸ συνέδριον ἦγε τὴν ὑποπτευομένην, καὶ κατηγόρει ταύτην, καὶ οὕτως αὐτὴν φανερῶς ἀπέλυεν ἀπὸ τῆς οἰκίας.

g) Ita Chrysost. T. VII. p. 53. A. quod Nicetas etiam repetit in Caten. Corderii p. 22.

h) Matth. II, 15.

i) Ἔθος ἐστὶ τῇ γραφῇ τὸ, ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἀκολούθως λέγειν ἀφ' οὗ ἂν ἐθελήσῃ χρόνου, δηλοῦσα

C'est, dit-il, la coutume de l'Ecriture de dire tout d'une suite *en ce tems-là*, pour toute sorte de tems qu'elle veut marquer, indiquant seulement le tems que les choses qu'elle veut raporter sont arrivées; comme l'Evangeliste a fait en ce lieu, où il n'a point parlé des fait qui ont été entre l'un et l'autre. Il fait la même observation sur ces mots,[k]) *alors on luy presenta un possedé;* ce qu'il est à-propos de considerer; autrement on cherchera de la suite dans les écrits des Evangelistes des Apôtres, en des endroits où il n'y en a aucune. Ils ont joint ensemble plusieurs faits sans avoir égard à l'ordre des tems, aussi bien que les Ecrivains du Vieux Testament.

Il a interpreté le mot *εἰς μετάνοιαν* qui signifie à la lettre *à penitence*, comme s'il y avoit *διὰ μετάνοιαν*[l]) *à cause de la penitence*: car Saint Jean, dit-il, les batisoit confessants leurs pechez ou se repentant, *ἐξομολογουμένους γὰρ αὐτοὺς, ἤτουν μετανοοῦντας, ἐβάπτιζε.* Il n'a point lu en ce lieu-cy, non plus que Theophylacte, *καὶ πυρὶ et dans le feu.* Il ajoute même que ce mot n'est que dans Saint Luc. Mais il y a dans les deux MSS. du Roy une scolie qui marque que cette addition, *καὶ πυρὶ*, signifie une grace plus abondante. Hentenius a lu la même scolie dans son exemplaire: et ainsi les Grecs sont partagez entr'eux sur cette leçon.

Il trouve au Chap. 4. v. 15. de grandes difficultez dans l'explication de la Prophetie d'Isaïe, que Saint Matthieu n'a raportée qu'en abregé, et sans garder même l'ordre des paroles. Après avoir eu recours

σημαίνον τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, ἐν ᾧ γέγονεν, ἃ διηγήσασθαι βούλεται, καθάπερ καὶ νῦν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐποίησε, τὰ ἐν μέσῳ παραδραμών. Ad Matth. Cap. III. v. 1.

k) Matth. Cap. XII. v. 22.

l) Matth. Cap. III. v. 11.

recours au Prophete même, il ajoûte cette reflexion, qu'on appliquera à plusieurs autres passages du Vieux Testament citez dans le Nouveau. Ne[m]) vous étonnez point si cet Evangeliste n'a pas produit les paroles entieres du Prophete: car il est bon de savoir en general, que les Evangelistes raportent quelquefois les passages entiers, et qu'ils les abregent quelquefois; qu'ils gardent à la verité quelquefois le sens entier des mots; mais qu'ils en changent quelques-uns qu'ils ne conservent point, quand cela ne doit aporter aucun prejudice au sens du discours.

Au Chap. 8. du même S. Matth. v. 26. où il y a dans le Grec, *ἐπετίμησε*, que les nouveaux interpretes ont traduit par *reprendre*, ou *parler avec menaces*, selon le sens grammatical, il observe qu'il signifie simplement *commander*, *ἐπετίμησεν*, *ἀντὶ τοῦ ἐπέταξε*· ce qui s'accorde avec la version Vulgate. Il a fait une semblable remarque sur le Chap. 12. v. 16. où il y a aussi dans le Grec *ἐπετίμησε*, et dans la Vulgate *praecepit*, *commanda*.

Au Chap. 10. v. 2. où saint Pierre est nommé le premier entre les Apôtres, il dit que l'Evangeliste l'a mis à la tête des autres, non seulement par ce qu'il étoit plus âgé que son frere André, mais aussi parce qu'il les surpassoit tous en fermeté, *Ἀλλὰ καὶ ὡς πάντων διαφορώτερον ἐπὶ τῇ στερρότητι*· et que c'est pour cette raison que J. Christ l'ayant nommé Pierre, ajoûta, *sur cette pierre je bâtirai mon Eglise.*

Sur

m) *Ἐι δὲ μὴ ἀκέραια τὰ προφητικὰ τέθεικε ῥητὰ, μὴ θαυμάσῃς. χρὴ γὰρ καθολικῶς γινώσκειν, ὅτι οἱ εὐαγγελισταὶ, ποτὲ μὲν ἀκεραίως τῶν ῥητῶν ἀπομνημονεύουσι· ποτὲ δὲ ἀποτέμνουσιν αὐτά· ποτὲ δὲ τὴν μὲν τῶν ῥητῶν διάνοιαν ὁλόκληρον ἀποσώζουσι· λέξεις δέ τινας ἀπαρατηρήτως ὑπαλλάττουσιν, ὅταν οὐδὲν ἔτι μέλλοι τῷ λόγῳ τοῦτο λυμαίνεσθαι.* Matth. IV. 15.

Sur ces mots,[n]) *le Fils de l'homme est le maître, même du Sabbat*, il fait une reflexion qui merite d'être pesée. Après avoir dit que Saint[o]) Marc, qui a aussi raporté cette reponse de nôtre Seigneur aux Juifs, y en a joint une autre qui n'est point dans Saint Matthieu, il ajoûte[p]) qu'on ne doit pas être surpris, qu'un Evangeliste insere dans son histoire des choses qu'un autre passe sous silence: car ils n'ont pas écrit leurs Evangiles dans le même tems que Iesus-Christ parloit, pour pouvoir se ressouvenir de toutes ses paroles; mais plusieurs années après. De plus étant hommes, il est vraisemblable qu'ils en ont oublié une partie. C'est là, continue-t-il, la solution qu'on doit donner, lors qu'on trouve des additions et des omissions de cette nature: Quelques-uns aussi d'entr-eux ont omis des choses pour abreger, et il y en a d'autres qu'ils non point jugé necessaires. Cette observation d'Euthymius est d'une grande étenduë.

Ce docte Commentateur a remarqué sur ces mots, πολλοὶ προφῆται,[q]) *plusieurs Prophetes*, qu'on peut les entendre de tous les Prophetes en general, parce que le mot de *plusieurs* est souvent dans le N. Testament pour celuy de *tous* πολλοὶ, ἀντὶ τοῦ πάντες· ce qu'il confirme par divers exemples. Il repete

n) Matth. Cap. XII. vers. 8.
o) Marc. Cap. II. vers. 27.
p) Οὐ χρὴ δὲ θαυμάζειν, εἰ τὰ μὲν οὗτος ὁ εὐαγγελιστὴς προστίθησι· τὰ δὲ ἐκεῖνος παραλιμπάνει. καὶ γὰρ οὐχ ἅμα τῷ λέγειν τὸν χριστὸν ἔγραψαν τὰ εὐαγγέλια, ἵνα καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν αὐτοῦ λόγων ἀναμνημονεύειν ἔχοιεν· ἀλλὰ μετὰ πολλοὺς ὕστερον ἐνιαυτούς· καὶ εἰκὸς, ἀνθρώπους ὄντας αὐτοὺς, ἐπιλαθέσθαι τινά· καὶ ταύτην ἔχε τὴν λύσιν ἐπὶ τῶν τοιούτων προσθηκῶν τε καὶ παραλείψεων. πολλάκις δὲ καὶ διὰ συντομίαν τινὰ τινες παρελίμπανον. ἔστι δὲ ὅτε καὶ ὡς οὐκ ἀναγκαῖα. Ad Matth. Cap. XII. vers. 28.
q) Matth. Cap. XIII. vers. 17.

repete cette obſervation en d'autres endroits qui ſont d'une plus grande importance; comme au Chap. 20. v. 28. où il eſt dit que Jeſus-Chriſt eſt venu *pour ſervir, et donner ſa vie en rançon pour pluſieurs*: il dit r) que l'Evangeliſte a mis en ce lieu-là *pluſieurs* pour *tous*, ſelon le ſtile ordinaire de l'Ecriture: car J. Chriſt a donné ſa vie pour tous, et a racheté tout le monde, bien que pluſieurs ſoient demeurez dans la ſervitude, parce-qu'ils ont voulu y demeurer. Sur ces autres mots, s) *C'eſt mon ſang, le ſang du N. Teſtament qui eſt repandu pour pluſieurs*, il obſerue que dans l'Ancien Teſtament le ſang de l'Agneau n'étoit repandu que pour les ſeuls Juifs; mais que le ſang de J. Chriſt eſt repandu generalement pour tous les hommes, le mot de *pluſieurs* ſignifiant *tous* en ce lieu. Πολλοὺς γὰρ τοὺς πάντας ἐνταῦθα λέγει.

Il remarque ſur ces mots qui ſont au même endroit, *Pour la remiſſion des pechez*, que t) *comme l'Ancien Teſtament avoit des victimes et du ſang, de même*

r) πολλοὺς δὲ νῦν, τοὺς πάντας λέγει. πολλάκις γὰρ ἡ γραφὴ πολλοὺς, τοὺς πάντας, φησίν· ὑπὲρ πάντων γὰρ ἔδωκε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ πάντας ἐλυτρώσατο. εἰ καὶ πολλοὶ θέλοντες ἐνέμειναν τῇ δουλείᾳ. Ad Matth. Cap. XX. verſ. 28.

s) Matth. Cap. XXVI. verſ. 28.

t) Ὥσπερ οὖν ἡ παλαιὰ διαθήκη θύματα καὶ αἵματα εἶχεν· οὕτως ἄρα καὶ ἡ καινὴ, τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ δεσπότου. οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι ταῦτά εἰσι σύμβολα τοῦ σώματός μου καὶ τοῦ αἵματός μου· ἀλλ' ὅτι ταῦτά εἰσιν αὐτὸ τὸ σῶμά μου, καὶ αὐτὸ τὸ αἷμά μου· λοιπὸν οὖν χρὴ μὴ πρὸς τὴν φύσιν τῶν προκειμένων ὁρᾷν, ἀλλὰ πρὸς τὴν δύναμιν αὐτῶν. ὥσπερ γὰρ ὑπερφυῶς ἐθέωσε τὴν προσληφθεῖσαν σάρκα, οὕτως ἀπορρήτως μεταποιεῖ καὶ ταῦτα εἰς αὐτὸ τὸ ζωοποιὸν αὐτοῦ σῶμα, καὶ εἰς αὐτὸ τὸ τίμιον αὐτοῦ αἷμα καὶ εἰς τὴν χάριν αὐτοῦ. Ad Matth. Cap. XXVI. verſ. 28.

même le Nouveau a le corps et le sang du Seigneur, qui n'a pas dit ces choses sont les symboles de mon corps et de mon sang; mais elles sont mon corps même et mon sang. Il faut donc ne pas regarder la nature des choses qui sont devant les yeux, mais leur vertu: car comme il a deïfié surnaturellement la chair à la quelle il s'est uni, il change de même d'une maniere qui ne peut s'exprimer ces choses-là en son corps même qui donne la vie, et en son sang, et en sa grace. L'on a mis icy à la marge du Ms. du Roy coté 2401. la note ῶ̔ρ, v) c'est-à-dire, comme nous l'avons expliqué cy-dessus, ὡραῖον νόημα, belle pensée.

Il s'étend encore plus au long sur le mystere de l'Eucharistie, interpretant le verset 35. du même Chapitre. x) *Croyons, dit-il, toujours à la parole de Dieu, et n'y contredisons jamais, bien que ce qu'il nous dit paroisse contraire à nos raisonnemens et à ce que nous voyons: que sa parole l'emporte sur ce que la raison et la vûë nous representent. Agissons aussi ainsi à l'égard des redoutables mysteres; ne regardant pas seulement ce qui est devant nos yeux, mais croyant aux paroles du Seigneur, puis qu'il dit c'est-là mon corps*

v) Hoc, et alia huiusmodi signa, cognoscere licet ex Montefalconii Bibliotheca Coislin. p. 300. et ex eius Palaeograph p. 370. vbi figurae sunt expressae.

x) Ἡμεῖς τοίνυν πειθώμεθα πανταχοῦ τῷ θεῷ, καὶ μὴ ἀντιλέγωμεν· καὶ εἰ τὸ παρ' αὐτοῦ λεγόμενον ἐναντίον εἶναι δοκεῖ τοῖς ἡμετέροις λογισμοῖς καὶ ταῖς ὄψεσι, καὶ ἔστω καὶ λογισμῶν καὶ ὄψεων κυριώτερος ὁ λόγος αὐτοῦ. οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν φρικτῶν μυστηρίων ποιῶμεν, μὴ τὰ προκείμενα μόνον βλέποντες· ἀλλὰ τοῖς λόγοις τοῦ δεσπότου πειθόμενοι. καὶ ἐπειδή φησι, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, καὶ πειθώμεθα καὶ πιστεύωμεν. καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, αἰσθητὸν μὲν τὸ ὕδωρ· ἀλλὰ νοητὸν τὸ δῶρον, ἡ ἀναγέννησις. Ibid.

corps; et c'est-là mon sang. Soyons persuadez et croyons: car il en est de même du Batême, où l'eau est à la verité sensible; mais la regeneration est le don que nous ne connoissons que par l'entendement.

Ces paroles du même y) Chapitre de S. Matthieu, *Le soir étant venu* Jesus *se mit à table avec ses douze Disciples*, luy donnent occasion de traiter une question qui a été autrefois agitée parmi les Grecs; savoir si nôtre Seigneur fit alors la Pâque qui étoit ordonnée par la Loy. Il y a eu des Ecrivains Grecs, et entr'autres Philoponus, qui ont soûtenu qu'il n'avoit point satisfait à la Pâque des Juifs l'année qu'il mourut. On peut consulter là-dessus la Chronique d'Alexandrie, et la Bibliotheque de Photius, qui font mention de quelques anciens Auteurs qui ont été de ce sentiment: mais S. Chrysostôme ayant soutenu le contraire, la plûpart des Grecs l'ont suivi. L'on prendra neanmoins garde que l'auteur de la Chronique d'Alexandrie n'est pas toûjours exact. Euthymius qui traite cette question en cet endroit aussi bien que Theophylacte, produit quelques-unes des raisons sur lesquelles on apuyoit l'opinion opposée à celle de Saint Chrysostôme; et je ne doute point qu'il n'ait eu en vûë Philoponus. La premiere de ces raisons est z) qu'il étoit le treiziéme jour du mois, au lieu qu'on ne pouvoit manger la Pâque que le qua-

y) Matth. Cap. XXVI. vers. 20.
z) Ὅτι τρισκαιδεκάτη τότε τοῦ μηνὸς ἦν. ἔδει δὲ κατὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τὸ πάσχα φαγεῖν. καὶ ὅτι ὁ μὲν νόμος ἑστῶτας ἐκέλευσεν ἐσθίειν τὸ πάσχα, οὗτος δὲ ἀνέπεσε. καὶ ὅτι πᾶς ἄρτος ζυμωτὸς ἐξῃρεῖτο πρὸ τῆς θυσίας, καὶ πυρὶ κατεκαίετο· νῦν δὲ καὶ ἄρτος παράκειται καὶ διαμερίζεται· καὶ ὅτι ὀπτὸν μόνον θέμις ἦν φαγεῖν, ἐνταῦθα καὶ ζωμὸς παρατίθεται. Ad Cap. XXVI. vers. 20. Matthaei.

quatorziéme: la seconde est que la Loy commande expressément de la manger debout, et il étoit couché: la troisiéme consiste en ce, qu'on offroit entierement avant l'immolation de l'Agneau tout ce qu'on pouvoit trouver de pain levé, et qu'on le brûloit; au lieu que dans cette action de Jesus-Christ il y a du pain ordinaire, qu'on distribuë en le rompant: la quatriéme est, qu'il n'étoit permis de manger que du rôti, et il y a ici une soupe.

Nôtre Commentateur repond à toutes ces raisons en particulier: mais étant prevenu de l'opinion de ceux de son Eglise à l'égard du jour que Jesus-Christ fit la Pâque, ses reponses en sont moins solides. Il avoüe que nôtre Seigneur anticipa d'un jour le tems de la Pâque, parce qu'il connoissoit que les Juifs le feroient mourir le quatorziéme; étant juste que celuy qui étoit le veritable Agneau fût immolé le jour de l'immolation de l'Agneau typique, ou qui n'étoit que la figure. D'où il conclut qu'il accomplit la Pâque Legale, et qu'il donna à ses Apôtres la Pâque spirituelle, *Οὕτω γὰρ καὶ νομικὸν ἐπλήρωσε πάσχα καὶ τὸ πνευματικόν.*

Il croit qu'on peut prouver de ces paroles,[a]) *j'ay eu un grand desir de manger cette Pâque avant que de souffrir*, que Jesus-Christ prevint la Pâque des Juifs. Cela signifie selon luy, J'ay fait toute la diligence possible pour manger cette année la Pâque avec vous, n'ayant point attendu le tems prescrit par la Loy, de peur que la mort que je dois souffrir sur une croix, ne soit un obstacle à la Céne Legale et à la mystique. *Τουτέστι σπουδῇ ἐσπούδασα τὸ τοῦ ἐνιαυτοῦ τούτου πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, μὴ ἀναμείνας τὸν νενομισμένον καιρὸν, ἵνα μὴ τὸ πάθος τοῦ σταυροῦ κωλύσῃ τὸν νομικὸν δεῖπνον καὶ τὸν μυστικόν.*

a) Luc. XXII. 15.

En ſecond lieu il repond, que pour ce qui eſt de la maniere de manger, il y a de l'apparence qu'ils mangerent d'abord étant debout, comme il étoit ordonné par la Loy, et qu'ils ſe coucherent en ſuite pour ſouper. A l'égard du pain levé et de la ſoupe, on les mit ſur la table après qu'ils eurent mangé la Pâque: car le 14. jour auquel il étoient defendu de garder quoy que ce ſoit de pain levé, n'étoit point encore venu. Mais ſi cela eſt, ajoûte-t il, pourquoy les Evangeliſtes n'ont-ils point parlé de l'anticipation de la Pâque? A quoy il repond, que c'eſt [b]) parce qu'il n'étoit point néceſſaire qu'ils en parlaſſent: car de quelle utilité cela étoit-il pour les Chrêtiens? C'eſt pourquoy ils ont à la verité paſſé ce fait; mais ils ont traite avec plus d'exactitude ce qui apartient à la Céne myſtique, comme ayant neceſſairement de la liaiſon avec nôtre creance.

S'il étoit vray comme les Grecs l'aſſûrent, que Jeſus Chriſt eût anticipé le jour de la Pâque, il ſeroit, ce me ſemble, mieux ſelon ce principe de nier qu'il eût fait la Pâque Legale, l'Agneau ne ſe pouvant manger que le 14. jour. Mais S. Chryſoſtôme et la plûpart des autres Commentateurs Grecs aſſurans qu'il a toûjours accompli la Loy, comme il le temoigne luy-même, il s'enſuit abſolument qu'il a fait la Pâque, auſſi bien cette derniere année que les precedentes, et c'eſt ce qui les embaraſſe; au lieu qu'il y a bien moins d'inconveniens dans l'opinion des Latins. En effet le ſentiment de ces Grecs, qui ont pretendu que Jeſus-Chriſt n'avoit point mangé cette année la Pâque

b) Διότι οὐκ ἦν ἀναγκαῖον τὸ περὶ ταύτης εἰπεῖν. τί γὰρ ἂν καὶ συνετέλεσε χριςιανοῖς ἡ ταύτης διήγησις; διὸ ταύτην μὲν παρέδραμον· τοῖς δὲ λόγοις τοῦ μυςικοῦ δείπνου φιλοπονώτερον προσδιέτριψαν, ὡς ἀναγκαιότατον καὶ συνεκτικώτατον τῆς ἡμῶν πίςεως. Ibid.

Pâque Juive, a paru si absurde à Maldonat, qu'il n'a pas cru qu'on dût s'arrêter à le refuter, jugeant qu'il étoit manifestement opposé aux paroles des Evangelistes, *Quod*[c]) *cùm omnes Evangelistas tam apertè testentur eum Pascha manducasse, refutatione non indiget.*

Pour revenir à Euthymius, le même Maldonat témoigne qu'il est difficile d'exemter de Pelagianisme sa remarque sur ces paroles, *Je*[d]) *ne suis point venu appeller les justes à penitence, mais les pecheurs*, à moins qu'on n'adoucisse son expression: car il fait parler en ce lieu-là Jesus-Christ comme s'il n'étoit point venu pour les justes, qui peuvent d'eux-mêmes se sauver, mais seulement pour les pecheurs qui ont besoin de penitence. L'on ne peut cependant l'accuser de Pelagianisme, parce qu'il a suppose avec les autres Peres Grecs une grace generale qui est donnée à tout le monde, et qu'il a reconnu après eux que la volonté de l'homme, quelque bonne et portée au bien qu'elle soit, ne sauroit rien faire sans la grace.[e]) Aussi ce docte Jesuite luy-a-t-il rendu justice, ajoûtant qu'il ne condamne nullement l'Auteur qui est orthodoxe, pieux et savant, mais seulement son expression qui paroît trop libre. *Quanquam*, dit-il, *non auctorem qui et Catholicus et pius et eruditus est, sed auctoris minus cautum loquendi modum damno.*

Il y a plusieurs autres endroits où ce savant Commentateur pourroit être soupçonné de Pelagianisme, ausquels neanmoins Maldonat n'a point touché; ne croyant pas qu'il fallût juger de la doctrine d'Euthy-

d 2 mius

c) Maldonat. Comment. in Matth. Cap. XXVI. vers. 20.
d) Matth. Cap. IX. vers. 13.
e) Euthym. Comm. ad Matth. Cap. XXVI. vers. 35. Verba infra vide: οὔτε ἀνθρωπίνη προθυμία κατορθοῖ τι χωρὶς τῆς θείας ῥοπῆς κ. τ. λ.

mius par raport à celle de S. Augustin. Il parle le langage de son Eglise dans la remarque qu'il a faite sur ces paroles de Jesus-Christ, *Qu'il eût mieux valu que Judas ne fût point venu au monde. f)* Quelques-uns, dit-il, assûrent qu'il n'y avoit point de la faute de Judas, puis qu'il a accompli ce qui avoit été determiné auparavant; ausquels nous repondons qu'il n'a pas trahi son Maitre parce que cela avoit été determiné auparavant; mais il a été determiné parce qu'il l'a trahi, Dieu ayant prévû tout ce qui devoit arriver: car cet homme devoit être veritablement tel, non de sa nature mais de sa volonté.

Il observe sur ces mots de S. Jean, *Afin g) que tous crussent par luy*, que Jean a à la verité rendu temoignage afin que tous crussent, et que cependant tous n'ont point cru: car la foy n'est pas contrainte mais volontaire, Οὐκ ἐκ βίας γὰρ ἡ πίστις, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως.

Il ajoûte en suite sur ces autres mots, *Il h) étoit la lumiere veritable qui illumine tout homme qui vient au monde*: s'il i) illumine tout homme qui vient au monde.

f) Φασὶ δέ τινες, ὅτι ἀνέγκλητός ἐστι, τὸ προωρισμένον ἐπιτελέσας. πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι οὐ διότι προώριστο, διὰ τοῦτο παρέδωκεν· ἀλλὰ διότι παρέδωκε, διὰ τοῦτο προώριστο, τοῦ Θεοῦ προειδότος τὸ πάντως ἀποβησόμενον. ἔμελλε γὰρ ὄντως ἀποβῆναι τοιοῦτος, οὐκ ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως. Ad Matth. Cap. XXVI. vers. 24.

g) Io. Cap. I. vers. 7.

h) Ibid. vers. 9.

i) Εἰ δὲ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, πῶς τοσοῦτοι μεμενήκασιν ἀφώτιστοι; τὸ μὲν εἰς αὐτὸν ἧκον πάντας φωτίζει· οἱ δὲ μένοντες ἀφώτιστοι, παρὰ τὴν ἑαυτῶν προαίρεσιν πάσχουσιν. ἡ μὲν γὰρ τοῦ φωτὸς χάρις ἡλίου δίκην ἐπὶ πάντας ἁπλῶς ἐκκέχυται· οἱ δὲ μὴ θέλοντες ἀπολαῦσαι τῆς χάριτος, αὐτοὶ τοῦ μὴ φωτισθῆναι αἴτιοι. Ad Io. Cap. I. vers. 40.

monde, comment est-il resté tant d'hommes qui n'ont point été illuminez? Il repond que pour ce qui est de Jesus-Christ il illumine tout le monde; que s'il y en a quelques-uns qui demeurent sans être illuminez, cela vient de leur volonté: car la grace de la lumiere, ajoute-t-il, a été rapanduë generalement sur tous à l'exemple du soleil; mais ceux qui ne veulent point joüir de la grace, sont eux-mêmes la cause de ce qu'ils ne sont point illuminez.

Les Livres du Nouveau Testament étant remplis de particules causales, qui semblent detruire la liberté de l'homme, il remarque à l'imitation des autres Commentateurs Grecs, qu'on ne les doit point considerer comme causales, ayant été mises seulement pour signifier ce qui devoit arriver. C'est en ce sens qu'il explique cette expression de S. Jean, *Afin* k) *que cette parole du Prophete Isaïe fut accomplie*, Κἀνταῦθα, dit-il, *τὸ ἵνα, ὀυκ ἔςιν αἰτιολογίας, ἀλλ' ἐκβάσεως, ἤτοι πληρώσεως τοῦ μέλλοντος*.

Ce qu'il étend generalement à tous les endroits, où cette expression et quelques autres semblables se rencontrent: car, comme il ajoûte, les choses que les Prophetes ont prédites ne sont pas arrivées parce qu'ils les ont prédites; mais elles sont prédites parce qu'elles devoient arriver. Il repete la même chose sur ces mots du verset suivant, *C'est* l) *pourquoy ils ne pouvoient croire parce qu'Isaïe a dit*, où il remarque en même tems *que ne pouvoir point*, signifie aussi *ne vouloir point*, Τὸ *γὰρ μὴ δύνασθαι σημαίνει καὶ τὸ μὴ βούλεσθαι*.

Il ajoûte encore une reflexion semblable sur ces autres paroles qui suivent immediatement aprés, et qui

k) Io. Cap. XII. vers. 38.
l) Io. Cap. XII. vers. 39.

qui paroiſſent d'abord avoir quelque choſe de dur, *Il a*[m]) *aveuglé leurs yeux, il a endurci leur coeur de peur qu'ils ne voyent etc.*[n]) Cela, dit-il, eſt auſſi une maniere de parler propre à l'Ecriture, de faire Dieu auteur de ce qu'il ne fait que permettre: car ces mots, *il a aveuglé*, *il a endurci*, ſont la même choſe que, *il a permis qu'ils fuſſent aveuglez et endurcis*, comme ne pouvant plus être gueris: car il ne tire perſonne par force, chacun ayant ſa liberté. Ce qu'il confirme par pluſieurs autres expreſſions tant du Vieux que du Nouveau Teſtament.

Je n'aurois jamais fait, ſi je voulois raporter en detail tous les lieux où ce ſavant Commentateurs ſe précautionne, de peur qu'on n'attribuë à Dieu ce qui vient purement de nous. Il aſſûre après avoir conferé avec ſoin pluſieurs paſſages enſemble, que ce ſont des façons de parler propres à l'Ecriture: ce qu'il avoit apris des plus anciens Docteurs de l'Egliſe. J'insererai encore icy la reflexion qu'il a faite ſur ces paroles, *Afin*[o]) *qu'il donne la vie éternelle à tous ceux que vous luy avez donnez.* *Autant*,[p]) dit-il, que

m) Ibid. verſ. 40.

n) Ἰδίωμα καὶ τοῦτο τῆς γραφῆς, τὸ τὴν παραχώρησιν τοῦ Θεοῦ, ὡς πρᾶξιν αὐτοῦ λέγειν. τὸ γὰρ τετύφλωκε καὶ τὸ πεπώρωκεν, ἀντὶ τοῦ παρεχώρησε τυφλωθῆναι καὶ πωρωθῆναι, ὡς ἀνιάτων. οὐδένα γὰρ ἀνθέλκει, διὰ τὸ αὐτεξούσιον ἑκάστου.

o) Io. Cap. XVII. verſ. 2.

p) Ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ. εἰ δέ τινες οὔτε ἐπίστευσαν, οὔτε ἔλαβον ζωὴν αἰώνιον, τῶν τοιούτων ἐστὶ τὸ ἔγκλημα. ὁ μὲν γὰρ πατὴρ εὐδόκησεν, ἵνα πάντων ὁ υἱὸς ἐξουσιάσῃ διὰ τῆς πίστεως, καὶ πάντες ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ γένωνται· καὶ ὁ υἱὸς δὲ πᾶσι διὰ τῶν ἀποστόλων δέδωκε τὸ εὐαγγέλιον τὴν θεογνωσίαν, ἥτις ἐστὶ ζωὴ αἰώνιος, ὡς πρόξενος ζωῆς αἰωνίου· οἱ δὲ μὴ ὑποταγέντες, μηδὲ παραδεξάμενοι, οὗτοι τῆς ἑαυτῶν ἀπωλείας αἴτιοι. οὐδένα γὰρ ἄκοντα καταναγκάζει. αἱρετὴ γὰρ ἡ ἀρετή.

que cela est en luy. Si quelques-uns n'ont point cru, et n'ont point reçu la vie éternelle, c'est leur propre faute : car il a plu au Pere que le Fils donnât le pouvoir à tous par la foy, et que tous fussent soumis au joug de ses commandemens. Le Fils a aussi donné à tous par le ministere des Apôtres l'Evangile, qui est la connoissance de Dieu, en laquelle consiste la vie éternelle, comme communiquant la vie éternelle. Mais ceux qui ne sont point soumis, et qui n'ont point reçu cet Evangile, sont eux-mêmes la cause de leur perte : car Dieu ne contraint personne malgré luy ; la vertu venant de notre choix.

Enfin j'ay raporté dans la premiere partie de cet Ouvrage, les observations critiques qu'Euthymius a faites sur le Chapitre dernier de S. Marc, et sur le 8. de S. Jean lesquelles sont des preuves de sa grande exactitude. Il ne dit pas, comme Hentenius luy a fait dire dans sa version, que les douze versets dont il s'agit en ce lieu-là n'ont été interpretez par aucun Commentateur, mais seulement que S. Chrysostôme n'en parle point, Μηδὲ τὸν χρυσόστομον ὅλως μνημονεῦσαι αὐτῶν : car c'est ainsi qu'on lit dans les deux exemplaires manuscrits de la Bibliotheque du Roy. Ce seroit icy le lieu de marquer les autres fautes de ce Traducteur : mais outre que cela seroit long et même ennuyeux, on pourra publier le texte Grec de cet excellent Commentaire avec une nouvelle traduction. Il faut cependant avouër que Hentenius est beaucoup plus exact dans sa version, que celuy qui nous a donné en Latin le Commentaire de cet Auteur sur les Pseaumes.

Hentenius de plus a eu un fort bon exemplaire Ms. comme je l'ay reconnu en comparant sa traduction avec les deux manuscrits de la Bibliotheque du Roy, qui sont très-exacts. On y trouve aussi bien que dans le sien des scolies qui y ont été ajoutées, et

qu'il a fait imprimer en caracteres Italiques. Ce qui merite le plus d'être consideré, c'est que les Copistes Grecs qui ont écriet ces scolies ne conviennent pas toûjours, y en ayant plus dans quelques MSS. que dans les autres. Elles sont à la marge dans un des MSS. du Roy, et dans l'autre en partie à la marge, et en partie dans le corps du livre avec la note σχολ. *scolie*; et quelquefois même sans cette note. Cette differente maniere d'écrire les scolies que les Grecs ajoûtent à la plûpart de leurs livres, y a aporté beaucoup de confusion: car il est arrivé dans la suite qu'on a confondu avec le texte plusieurs de ces scolies, comme il me seroit aisé d'en produire un grand nombre d'exemples, tirez de ce Commentaire d'Euthymius. Mais il suffit d'avoir fait cette observation en general, afin qu'on se précautionne en lisant les Commentaires des Auteurs Grecs, ou l'on a inseré plusieurs choses après coup, comme nous avons aussi vû qu'il est arrivé à Theophylacte.

* * *

Io. Albertus Fabricius
in Bibliotheca Graeca
Vol. VII. pag. 474. Hamburgi 1727. 4.

Commentarius (Euthymii Zigabeni) in quatuor Euangelia, ex Chrysostomo et aliis priscis Patribus non sine judicio delectus. Hoc quoque eximium opus necdum Graece lucem vidit, licet id affirment viri docti, Caueus, Elias du Pin, atque alii. Latine e praeclaro Codice Bibl. Coenobii Deiparae Virginis Gvadalupensis Ord. D. Hieronymi in regno Castellae, transtulit I. Hentenius, accuratior Zino, Sauloque interpres, cuius versio prodiit primum Louanii 1544. fol.

fol. recusa q) Paris. 1547. 1560. 1602. 8. et in Bibliotheca Patrum Tom. XIX. edit. Lugd.

Duos Codices MStos Graecos huius commentarii similibus qualia Hentenius in suo reperit scholiis instructos in Bibl. Regia Parisiensi euoluisse se testatur Rich. Simon. lib. 3. Historiae Criticae r) Noui Test. cap. 29. in quorum altero Mazariniano, sed recentioris manus scriptura Nicetae tribuitur; quod non magis credibile, quam eorum coniectura, qui vel Oecumenio vel Ammonio nescio cui vel Theophylacto adscribere voluerunt.

Plura loca Graece ex hoc commentario producit Simonius, tum hoc capite tum s) lib. I. p. 120. 145. et lib. 3. p. 84. et magni eum facit in primis, assentiturque Maldonato, qui ad Matth. XVII, 8. Euthymium in verborum proprietatibus obseruandis diligentissimum esse obseruauit. Inter scriptores e quibus aurea Thomae Aquinatis Catena in Euangelia collecta est, Euthymii nomen in recentioribus quibusdam editionibus additum, in antiquioribus et in Romana Anni 1670. desideratur. Vide Simonis Hist. Criticam Noui Test. lib. 3. p. 409. et 473.

q) A Voigtio in catalogo Hist. Crit. libr. rar. p. 734. et ab aliis memoratur etiam ex Theoph. Sinceri Biblioth. Hist. Crit. Libr. rar. p. 125. seq. editio Parisina anni 1544. in 8. apud Ioannem Reigny. Excudebat Carol. Guillard. Sed in indice huius editionis, quem integrum videtur exhibuisse Voigtius, non legitur: *Liber hic neque Graece neque Latine antea typis unquam excusus est:* quae leguntur in editione Louaniensi. Ergo, vt videtur, Louaniensis tamen est princeps, etsi reperiatur Parisina eiusdem anni. Forte autem erratum est in numeris, ac pro 1544. legendum est 1547. In tanta libri raritate nihil hac de re certum habeo.

r) Commentatorum.

s) De textu N. Test.

Ex tomo primo dissertationis historicae in Bellarminum P. Phil. Labbe.

Euthymius Zigabenus, monachus Graecus, vixit ineunte seculo XII, superstesque adhuc erat anno 1118. quo Alexius Comnenus Imperator obiit. — Scripsit Orthodoxae fidei Panopliam aduersus omnes haereses, in duas partes tributam; interprete Petro Francisco Zino Veronensi Canonico: Commentationes in omnes 150. Psalmos, et decem sacrae scripturae cantica, e Graeco in Latinum sermonem conuersas per R. P. Philippum Saulium, Episcopum Brugnatensem: Commentaria in Euangelia, interprete Ioanne Hentenio Mechliniensi.

Hic autor a Sixto Senensi diligens scripturarum expositor, a Cardinale Baronio accuratissimus earundem interpres, a Ioanne Maldonato, in obseruandis verborum proprietatibus diligentissimus appellatur.

Io. Augustus Ernesti

in institutione interpr. N. Test. Pars II. Cap. IX. §. 24.

Nec praetereundus Euthymius Zigabenus, Panopliae Dogmaticae scriptor, e Sec. XII. cuius Commentarios in Euangelia latine editos a Io. Hentenio habemus, pariter e Chrysostomo maxime, sed tamen et aliis ductos, et doctis valde probatos, vt Sadoleto, *) quem vid. Epist. p. 214. edit. nou. add. Fabric.

*) Apud Sadoletum l. l. in edit. Veron. 1737. 4. nihil nisi hoc reperi: Ab Euthymio, cui ego sententias Basilii, Chrysostomique referenti, in Epistolis Paulli enotandis tribuo permultum.

Fabric. Bibl. Graec. T. VII. p. 474. Et memorantur Codices scripti Comment. in Epist. Paulli, item Catholicas.

Io. Augustus Noesselt

de Catenis Patrum Graecorum. Halae ad Salam. 1762. 4. pag. 23. seqq.

Ex eodem genere v) est Euthymii Zigabeni Sec. XII. monachi monasterii Constantinopolitani, cognominati τῆς περιβλέπτου, panopliae dogmaticae scriptoris, commentarius in IV. Euangelia, quem a Io. Hentenio in coenobio regni Castellae repertum et e graeco in latinum sermonem translatum habemus Tom. XIX. bibl. PP. maximae Lugd. p. 475. seqq. Concinnata est haec expositio ex Origenis, Basilii, Gregorii Nazianzeni et Chrysostomi potissimum scriptis, ea ratione, vt praetermissis omnibus digressionibus, quae vel dictionis venustatem subolent, vel ad corrigendos mores spectant, ea in primis breuiter et succincte tradat, quae ad sensum grammaticum intelligendum maxime faciunt. Quod auctoris nostri consilium cum aliis viris doctis, tum Maldonato praesertim acceptum fuit, qui in com. ad Matth. XVII, 8. in verborum proprietatibus diligentissimum eum esse monuit. Dubitarunt autem alii, vtrum Euthymius, an alius quispiam auctoris laude ornandus sit; ad quos pertinet Io. Hentenius, qui in epist. nuncup. refert, plurimis auctorem huius catenae visum fuisse Oecumenium.

Sed cum illud *videtur* maxime ambiguum sit, ita nec certius quid euincit adducta a Rich. Simone l. c. pag. 410. coniectura, qua Theophylactum auctorem esse

v) Exposuerat proxime ante hunc de Theophylacto.

esse sibi persuadet. Qui enim inter vtrumque intercedit consensus, vel a Chrysostomo, tanquam communi fonte, fluxit, vel si singularem dogmatum quorundam tractationem spectes, a stabilitis in ecclesia Orientali fidei capitibus. Verum saepius discedere Euthymium a Theophylacto cum in interpretatione, tum in lectione, exempla comprobant. Ita e. c. cum Theophylacto quidem et aliis codicibus conspirat in lectionibus supra x) memoratis Matth. III, 11. V, 47. Luc. VII, 31. et aliis. Haud raro tamen singulari lectione gaudet, in quibusdam tantummodo N. T. codicibus obuia; vt Ioh. VIII, 40. vbi loco παρὰ τοῦ Θεοῦ Euthymius legit: παρὰ τοῦ πατρὸς, isque solus, et XIII. 25. voci ἐκεῖνος subiungit οὕτως: Cum ergo ille recumberet *ita* super pectus Iesu etc. Quod interpretatur: *Ita sicuti recumbebat, hoc est, non eleuatus; sed tantum conuersus.* Similiter Ioh. XIX, 16. legit ἤγαγον εἰς τὸ πραιτώριον. Matth. XIII, 27. deest σῷ y) et Luc. V, 19. omissum deprehendimus διὰ ante ποίας. it. Luc. XXII, 35. recte cum codd. quibusdam omittit καὶ ὑποδημάτων. Sed cautio hic adhibenda est ac diligentia, propterea, quod omnes lectionum varietates minime ab Euthymio proficisci, sed multas potius e margine in contextum irrepsisse exploratum est. Refert enim Hentenius in praef. margini exemplaris adscriptas fuisse adnotationes, z) quae deinde in reliquae scripturae ordinem redactae atque post eius particulae textus enar-

x) Pag. 16. Sunt autem hae. Matth. III, 11. omittitur καὶ πυρί. V, 47. φίλους, pro ἀδελφούς. Luc. VII, 31. absunt, εἶπε δὲ ὁ κύριος.

y) Seruat id vterque Codex meus.

z) Idem quoque de Parisinis Codd. refert Simonius. Id intelligitur etiam ex hac editione et ex Codicibus Mosquensibus. Sed ista additamenta in marginibus scholia spectant, non contextum.

enarrationem, ad quam ponebantur, ab ipso locatae sint. Vnde etiam haud mirum, quod toties cum exemplari [a]) Complutensi graeco et Vulgato interprete congruat, praesertim cum ipse editor mala fide in corrigendo subinde egerit. Ita in recensione locorum quorumdam, in quibus exemplar Hentenii alia habebat, quam ea, quae vulgo circumferuntur, exemplaria, ipse loco cit. pag. 485. narrat, verba Luc. XIX, 15. *οἷς ἔδωκε* [b]) *τὸ ἀργύριον* apud Euthymium non exstitisse; *quod tamen*, inquit, *addidimus sicut quibusdam aliis in locis idem fecimus, quod in aliis exemplaribus et in Complut. editione habeatur.* Hisce naeuis facile mederi potuissent editores, si textum Euthymii collegissent e codicibus graecis, praesertim Parisiensibus et Barocciano XXVIII. qui Millio quondam in conquirendis lectionibus magno adiumento fuit. Illud quoque sciendum est, Euthymium iis in locis, vbi argumentum se offert, quod in alio Euangelista iam dilucidatum erat, transmittere lectorem ad dictam expositionem, citato nimirum iuxta Graecorum supputationem capite; cuius allegandi rationis secundum maiora *κεφάλαια* institutae mentionem iniiciens Sixtus Senensis Bibl. S. L. III. p. 166. refert: Euthymius *seu, vt quibusdam videtur,* Oecumenius *distribuit Euangelium Matthaei in titulos seu capita* [c]) 86. Cuiusmodi distinctiones apud *Marcum* exstant 48. *Lucam* 83. *Iohannem* denique 18.; non numerata sectione de muliere in adulterio comprehensa, quae narratio quanquam a graecis docto-

a) Complutensem editionem Hentenius ad manus habuit, ex qua etiam disputat contra editionem Erasmi. Saepius etiam Versionem Latinam Vulgatam pro Euthymio expressit. In eo autem secutus est consuetudinem illorum temporum.

b) Seruat haec vterque Mosquensis.

c) Immo 68.

doctoribus passim omissa, ab Euthymio explicatur. d) Neque etiam intactas relinquit sententias, quibus stant, qui Graecae ecclesiae addictos sese profitentur. Qualis est illa, quae progenuit contentionem inter graecos et latinos diu olim agitatam: quo scilicet die Christus agnum paschalem comederit? porro doctrina de operum retributione non statim a morte cuiusuis initium capiente, sed differenda ad diem iudicii: denique etiam de Spiritu S. a solo patre procedente, cui opinioni inhaesisse scriptorem nostrum arguunt loca, quibus Spiritum S. a patre procedere adserit, nulla filii facta mentione. e) Reliqua quae Euthymii nomine feruntur scripta, nondum edita, num ab eo profecta sint, exploratum non habemus. Certe quod ad expositionem epistolarum Paulli attinet a nonnullis Euthymio adscriptam, Rich. Simon bibl. crit. de du Pin l. c. pag. 323. eos Euthymium cum Oecumenio commutasse iudicat.

Ioan-

d) Addit vero Euthymius in fine cap. VII. Ioh. *Scire autem oportet, quod ea, quae ab hoc loco habentur, vsque ad eum, quo dicitur:* Iterum ergo loquutus est illis Iesus, dicens: Ego sum lux mundi, *in exactioribus exemplaribus aut non inueniantur, aut obelo confossa sint, eo, quod illegitima videantur et addita. Et huius argumentum est, quod nullus ea sit interpretatus.* Sed minus recte verborum Euthymii sensum percepisse videtur Hentenius, quoniam in duobus MSS. codicibus, huic exemplari admodum similibus, quos commemorat Rich. Simon l. c. pag. 422. verba ita se habent: Μηδὲ τὸν χρυσόςομον ὅλως μνημονεῦσαι αὐτῷ. *Ita* Noesselt *in nota ad h. l.*

e) Ita ad Ioh. XIV, 10. Et datur quidem a patre, vtpote ab illo procedens, mittitur vero a filio quasi cooperans, et non contrarius. Similiter C. XV, 26.: Vide autem, quod mittit quidem eum et filius, tanquam eiusdem cum patre honoris; verum id a patre puta, procedentem. Procedit itaque a patre, tamquam de eius substantia. Noesselt *in notis ad h. l.*

Ioannis Hentenii Nechliniensis epistola dedicatoria.

Illustrissimo ac Reuerendissimo Domino D. Francisco a Bouadilla Episcopo Cauriensi, Archidiacono Toletano etc. Iohannes Hentenius Nechliniensis.

S. D.

Si bonum eo praestantius esse quanto communius, nemo est vel mediocriter morali philosophia instructus qui dubitet Praesul amplissime, virtutum ac literarum antistes: non erit etiam qui ambigat, commune bonum priuato esse praeponendum. Idque adeo verum est, vt etiam Christus sacratissimam illam vitam suam vilem habuerit, quo vniuerso generi humano salus adempta possit restitui. Verum ne dicat quispiam Christi opera, vtpote diuina, nequaquam in numerum esse redigenda: age et ab Ethnicis quoque paucos de innumeris referamus, qui suam suorumque vitam communi bono posthabuerunt. In primis autem occurrit Iunius ille Brutus, primus Romanae libertatis assertor, qui proprios filios, quod fuissent consilii de reducendis regibus participes, securi iussit percuti: tametsi ex eorum caede graui ipse sauciaretur vulnere: Quis enim amor aequari possit patrum erga filios amori? Nec id sane Vergilium latuit, qui de eo loquitur in hunc modum:

Vis et Tarquinios reges, animamque superbam
Vltoris Bruti, fascesque videre receptos?
Consulis imperium hic primus saeuasque secures

Acci-

Accipiet: natosque pater noua bella mouentes
Ad poenam pulchra pro libertate vocabit
Infelix, vtcunque ferent ea fama nepotes:
Vincet amor patriae, laudumque immensa cupido.

P. Decius Mus cum consule T. Manlio Torquato contra Latinos pugnans, quum responsum esset oraculo, Vtrius exercitus imperator legiones hostium, seque super eas deuouisset, eius populi partisque fore victoriam: se ipsum pro communi exercitus salute deuouit.

Idemque fecit filius eius, eodem appellatus nomine, quum iam tertium Consul fuisset, semelque Censor: quorum etiam his verbis Poëta meminit:

Quin Decios Drusosque simul, saeuumque securi
Aspice Torquatum et referentem signa Camillum.

Marcus Curtius praeterea ob populi salutem sese equo inuectum in terrae hiatum iniecit. Sp. Posthumius Consul, qui ignominiosam pacem cum Claudio Pontio Samnitium duce ad furcas Caudinas pepigerat ac spoponderat, autor fuit Senatui, vt se cum collega ac tribunis qui autores sponsionis fuerant, per foeciales nudos vinctosque Samnitibus dederet, quo populus Romanus ab illa pace solueretur.

Q. Ceditius Tribunus militum, quem videtur Titus Liuius Calphurnium Flammam vocare, primo bello Punico cum quadringentis militibus, vel, vt habet Liuius, cum trecentis, nisi fortassis hic alius fuerit, morti se tradidit: vt dum in eos, tumulum quendam capientes, auerterentur hostes, legiones cum Consulibus circumuentae, incolumes ex obsidione liberatae pertransirent. Simile quoque egit Decius Tribunus militum cum consule P. Valerio Cor-

Coruino, iunctus hastatis vnius legionis, (quanquam hos fortuna liberauerit) ne hostes Samnites in eos pugnarent. Inter Lacedaemonios ingens est huiusmodi copia exemplorum: verum praecipui sese mihi offerunt Buris et Spartis, qui ad Xerxen Persarum regem sponte profecti sunt: daturi poenas quas Lacedaemonii iuxta oraculum pendere debebant, eo quod Oratores a Persa missos occidissent. Hi ergo quum ad Xerxen venissent, iusserunt vt se quocunque modo videretur, pro Lacedaemoniis interficeret. Quumque rex pietatem in patriam admiratus, animorumque fortitudinem, liberasset illos a poena, peteretque vt apud se manerent; Qui possumus, inquiunt, hic viuere, relicta patria, patriisque legibus ac viris; quorum gratia tantum iter suscepimus morituri? Quid Codri Atheniensium regis mortem referam? qui quum videret regionem suam ferro ignique vastari, nec alio modo iuxta Apollinis oraculum tam graue bellum disolui posset, nisi ipse hostium manu occidisset, idque non solum in totis Atheniensium castris, sed etiam in contrariis percrebuisset, ideoque edictum esset, ne quis Codri corpus vulneraret: depositis imperii insignibus, familiarem induit cultum, ac palantium globo sese obiecit, vnumque ex his falce percussum in sui caedem compulit, vt patriam seruaret: huius siquidem interitu, ne Athenae occiderent effectum est. Huic iam rei finem imponam, si prius hominis Ethnici, nempe Ciceronis de Somnio Scipionis dictum vere Christianum de communis boni magnitudine retulero, qui sic ait: Quo sis Africane alacrior ad tutandam rempublicam, sic habeto: omnibus qui patriam conseruauerint, adiuuerint, auxerint, certum esse in coelo ac definitum locum, vbi beati aeuo sempiterno fruantur. Nihil est enim illi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quam concilia coetusque hominum

iure

iure sociati, quae societates appellantur: harum rectores et conseruatores hinc profecti, huc reuertentur. His igitur, qui vel seipsos fortiter pro republica morti tradiderunt, aut in eius vtilitatem artem aliquam quantumuis etiam illiberalem ac sedentariam, siue quippiam in ea praecipuum gratumque posteris adinuenerunt, vices rependere cupiens antiquitas: et, qua liceret, perpetuam eorum memoriam ab interitu vindicare, statuas aereas seu marmorea sepulchra erexit. Praeterea ethnicorum libros ingenti redemptos precio magna fide vel religione potius descriptos, cedrinis inclusos capsulis, tum cedri succo oblitos, posteri in templis cautissime reponebant: partim vt rei tam sacrae, tamque diuinae custodia non aliis quam ipsis numinibus concrederetur: partim ne quid situs aut caries illa monumenta vitiaret. Alii ne hac quidem contenti diligentia, codices ceu thesaurum incomparabilem in altissimis terrae latebris recondebant tanta cura, vt nec incendiis, nec bellorum procellis, quibus omnia sacra prophanaque solent misceri, interirent, et posteris certe superessent. Porro si hic honos est habitus superstitiosis etiam voluminibus, veluti Numae ac Sibyllae, aut rerum ab hominibus gestarum memoriam complectentibus, quales erant Aegyptiorum libri: aut aliquam humanae sapientiae portionem tradentibus, veluti Platonis et Aristotelis: quanto iustius est idem facere Christianos in seruandis illorum monumentis? qui sacro afflati spiritu, non tam libros, quam oracula nobis reliquerunt? quibus lectitandis, pectus non doctrina solum aut dicendi facultate, sed virtutibus ac pietate erga Deum impleatur: quum certe Ethnicorum librorum iactura id tantum efficiat, vt minus eruditi simus, aut minus eloquentes, non vt minus pii.

In his itaque qui veterum autorum ac patrum scripta nobis tradiderunt, maxime autem Chrysostomi

quo nemo in enarrandis sacris voluminibus dexterius versatus est, et quo neminem inuenias magis accomodatum his qui ad munus concionandi sese parant non posteriores tulit Graecus quidam autor: qui cernens veteres sacros autores et praecipue eos qui plurimum laborauerant in enarrandis euangelicae doctrinae libris ad quam docendam filius Dei ad terram descenderat nequaquam pro merito lectitari: siue id librorum multitudine, siue lectorum fastidio, siue temporis acciderit penuria: in vnum collegit volumen, quicquid illi magna codicum turba selectum, circa euangelia reliquerant. Et tamen quum posteris adeo vtile ac amplectendum reliquisset opus, tanta fuit animi modestia quod etiam passim ex eius scriptis luce clarius est perspicere vt sibi id adeo non vindicauerit, quod nec proprium nomen adiiciendum censuerit, sed Chrysostomi potius cum caeteris, quorum ingenue fatebatur esse potissima, quae in vnum ipse collegisset: quanquam et ipse suo marte plurima quae et praestantissima erant, adiunxerat, vt hinc coniicias quantum animo dissideret ab iis, qui in modum corniculae alienis sese ornant ac venditant plumis. Plurimis sane autor hic fuisse videtur Oecumenius is, qui similia commentaria ex eisdem collegit autoribus, in Acta Apostolorum, in epistolas quae catholicae nuncupantur, ac in Paulinas omnes, vt certis quibusdam argumentis colligitur, etiamsi nec ibi voluerit suum nomen exprimere: qua de re pluribus agemus, quum tomum illum alterum propediem in lucem dabimus. Hunc itaque Graeca manu descriptum ante multas aetates quod praeter ipsas Euangelistarum nouo modo depictas, iamque propemodum vetustate deletas imagines, multis nobis argumentis innotuit quum casu reperissem in bibliotheca Coenobii Deiparae Virginis a Guadalupe, ordinis diui Hieronymi in regno Castellae, in qua etiamnum delitescit: vt

sunt eius sodalitii, praesertim autem celeberrimi illius monasterii coenobitae, non modo Christianae nostrae religionis, verum etiam praestantissimorum semper autorum, potissimum tamen veterum, diligentissimi obseruatores ac cultores, visum est inuidi esse, ne dicam impii, re adeo frugifera pati diutius priuari Latinos. Nec tamen inscius eram, quam duram, quamque arduam adirem prouinciam: partim quidem, quod propriae conscius imbecillitatis, incultique ingenii, habueram semper in animo, nihil in publicum edere: partim vero quod mihi res esset cum eiusmodi libro, quem vel legere non mediocris foret negotii, vtpote ignotis vt plurimum exarato characteribus ac compendiis, maxima licet cura ac diligentia: literarum etiam figuris plerumque vel carie ac situ obliteratis, vel tinearum ac blattarum iniuria semirosis, vel nouo adeo more depictis, vt in formis etiam noscitandis mihi foret repuerascendum. Omitto quod frequenter in orationis contextu non sunt a se inuicem separatae dictiones: et ediuerso eiusdem dictionis literae aut syllabae plusquam iusto a se inuicem separantur interuallo, adeo vt nec versus syllabam saepius finiat: commata ac incisa vix adduntur, aut vbi nihil opus est apponuntur: quae res plerumque difficultatem gignit non paruam. Sciebam praeterea quanto vt in vniuersum dicam sese exponant periculo, qui libros a peregrina lingua traductos in lucem edunt: quot et quam varios suscipiant iudices, quorum plerique, Graecis literis ne a limine quidem salutatis, ob id statim omnia damnant, quod mundum illum rhetoricum prae se non ferant, ignorantes quibus arctetur modis is, qui alienae linguae depositum fideliter reddere cogitur. Summopere enim curandum est ei, qui ab vna lingua quippiam transfert in aliam: ne dum sermoni quaerit ornatum, repente pro interprete paraphrasten agat: rursumque ne ita verbis hae-

reat,

reat, vt prioris linguae idiomata aut dialectos retineat: sed quaeque lingua quod suum est habeat: alioqui nec Graece loqui videbitur, nec Latine: idque quod in indoctum iactatum est Comicum, ipsi adaptabitur, quod ex Graecis bonis, Latina fecerit non bona, id quod de multis exulcerato hoc seculo apte quis dixerit. Quis enim sacras iam literas passim non sibi vindicat, antequam discat: torquet, lacerat: suoque intellectui, imo suis affectibus seruire cogit scripturam etiam repugnantem? Et quemadmodum scribimus indocti doctique poemata passim, ita et plerique, quanquam in sua arena foeliciter versarentur, proprios egressi limites, dum sutores, relictis crepidis, ignota quaeque diiudicare conantur, non raro misere hallucinantur. Quid enim medico aut iurisperito cum versione aut interpretatione sacrorum mysteriorum? Quodque longe magis deflendum est, dum animo prauis imbuti sunt dogmatis, quae ex Graeco vertunt in Latinum, non satis fideliter tractant: nunc quidem, quod frequenter accidit, cogente harum rerum imperitia: quod tamen, nisi illotis accederent ad contrectanda sacra manibus, facilius posset ignosci: nunc vero, ne suis repugnent dogmatis, aut truncatim, aut praue sensum nobis reddunt. Quod luce clarius ostendemus, vbi alterum tomum Deo propitio in lucem ediderimus, quod, ut spero, breui faciemus. Ob haec igitur aliaque plurima quae versionem variis exaggerant difficultatibus, non is sum qui non intelligam, quantum huic autori dignitatis, quantumque splendoris tenebricosus interpres abstulerim. Sed vtcunque sit, sensum tamen me assequutum opinor, licet ipsum nullo cultu adornauerim: verum id nemo sanae mentis in commentariis requiret, maxime ab eo qui, vt praefatus sum, peregrinae astrictus est linguae. Quodsi vniuersis satisfacere non potui, facile feram, quum ne mihi quidem ipsi

in omnibus faciam ſatis. Attamen onus hoc, quanquam meis longe impar humeris, ſubire aggreſſus ſum, quod alio ſeſe non offerente, grande ducerem piaculum, ſi fideles diutius tanto fraudarentur theſauro. Quid enim, quod ad euangelicae hiſtoriae enarrationem attinet, in Chryſoſtomo potiſſimum, deinde et in Origine, Baſilio, aut Nazianzeno inuenies, quod hic facillime et ſuccinctiſſime non proferat? Et Chryſoſtomo quidem ſatis patet non eum fuiſſe ſcopum, vt euangeliorum aut actionum apoſtolicarum, ſeu Paulinarum epiſtolarum nudum nobis traderet intellectum. Alioqui enim tam vaſta in paucos ſacrae ſcripturae libros non reliquiſſet volumina, ſed plebis formandos mores ſuſcepiſſe magis videtur: et idcirco locos ad plebem tractat communes, et enarrationem homiliis diſtinguit. Quin et Theophylactus, quanquam is ad hiſtoriae ſeriem magis accedat, non nihil tamen ſubolet dictionis illum affectaſſe venuſtatem: quodque rhetorice dixiſſe ſatis cupiat videri, et non ſoli literae enarrationi haerere. At noſter hic autor vnicum hunc habuit ſcopum, vt euangelicam ſuccincte eunctis aperiret hiſtoriam. Quodſi ad mores quoque corrigendos nonnihil exhortationis exoptes, id etiam breuiter quidem ac rarius, ſed foeliciſſime tradit hic autor. Quam apte, bone Deus, quum euangeliſtae plurimum diſſidere videntur, ita diſſidentia connectit loca, vt ab eodem plane illa videantur eſſe dicta. Et huic quidem rei nullus, meo iudicio, adeo vtiliter ac ſerio hactenus inuigilauit. In quo tamen, ſicut neque in caeteris, nolim quisquam meis fidem habeat verbis, niſi longe plura in hoc lectitando, laude digna repererit, quam ego poſſim aſſequi enumerando.

Hoc itaque opus, vt tibi nuncuparem ampliſſime Praeſul, fecit inter innumeras tuas dotes, maxima humanitas tua: quam praeter auditam famam longe

ge lateque disperſam, non ſemel in te ſum expertus: qua, quum omnes etiam extremae fortunae homines, tum ſtudiis potiſſimum deditos, benigniſſime ſemper amplecteris: ipſaque ſtudia, vbicunque vel minima datur occaſio, totis prouehis viribus. Praeterea id magis aggredi ſum auſus, quod quum tibi forte fortuna nos inuiſenti, primum hunc meum partum omnino adhuc informem demonſtraſſem, vna cum Graeco exemplari, nequaquam vt monſtrum abhorruiſti, ſed veluti pulchellum puſionem auide deoſculabaris: mirabare non nullas quoque occultas in eo dotes, non cuiusuis oculis expoſitas. Quod niſi ita contigiſſet, qua temeritate tentaſſem, tam locupleti, hac etiam in parte, viro, tantillum offere munuſculum? Munuſculum inquam: nam licet in ſe munus ſit, fortaſſis non aſpernandum, ſi tamen ad immenſas ac precioſiſſimas tuas opes conferatur, indignum cenſebitur, quod in tuo theſauro, vel exiguum inueniat locum. Siquidem vt haec interim ſileam, quae dicit Apoſtolus in epiſcopo non oportere deſiderari: nempe vt irreprehenſibilis ſit, tanquam Dei diſpenſator, vigilans ſuper gregem, ſobrius, non praefractus, non iracundus, ſed modeſtus, hoſpitalis, aptus ad docendum, pius, temperans, tenax eius qui ſecundum doctrinam eſt fidelis ſermonis, vt potens ſit etiam exhortari per doctrinam ſanam, et contradicentes conuincere, non vinolentus, non percuſſor, non turpiter lucri auidus, ſed aequus ac iuſtus, a pugnis et ab auaritia alienus, qui domui ſuae bene praeſit. (Nam ſi quis inquit propriae domui praeeſſe non nouit, quomodo eccleſiam Dei curabit?) non in fide nouitius, ne inflatus in iudicium incidat diaboli: qui et bonum habeat teſtimonium ab extraneis. Vt haec, inquam, omnia ſileam quae nullus qui te propius nouerit, in te deſiderare poterit: quin pleraque etiam abundantius inueniet, quam exegerit

Apoſtolus, cum pulcherrimo quoque et fulgentiſſimo illo caſtitatis cingulo. Verum quis non admirabitur in viro tam praeclaro genere orto, cui adeo ſemper arriſerit ex omni parte fortuna, quae nihil quod ſuarum eſt partium ipſi vnquam negaſſe videtur, tam variam, tamque reconditam eruditionem, iudicium certiſſimum, ingenium tam acre, penèque diuinum, memoriam adeo tenacem? in quo praeter exactam vtriusque iuris prudentiam, perfectam quoque trium linguarum peritiam quis non ſuſpiciat? Nam in Graecis ac Latinis adhuc puer exercitatiſſimus erat: in Hebraeis vero Deus bone quam foeliciter verſatus eſt, quam etiam erga ſuum praeceptorem liberalis. Qui his igitur comitibus ita ad ſacras iam dudum acceſſit literas, vt neque naturalis philoſophiae, neque Theologiae, quam ſcholaſticam vocant, deſtitueretur peritia, quis ambigat ipſum mira praeſtiturum? Itaque nullum in eis quantumuis abſtruſum inuenias locum, cuius exactiſſimam non poſſit ex tempore reddere rationem. Sed quid ego haec non credituris fruſtra denuncio? de homine potiſſimum, qui nondum quintum et trigeſimum attigit annum, in praeclariſſimo dignitatum opumque ſplendore ſemper conſtituto, quae non parum impedimenti ſtudiis adferre ſolent. Spero equidem quod concredita ſibi talenta nequaquam in terram defodiet. Quanquam enim etiam nunc lucerna ſit non ſubter modium, ſed ſuper candelabrum poſita, omnibus qui in eccleſiae domo ſunt, vitae ac morum integritate, librorumque aeditorum doctrina praelucens, ac vt probum praeſtet Chriſti ouium ſibi concreditarum paſtorem, plurimis iisque maxime arduis diſtringatur negotiis: dabit tamen propediem, ſi diuinare licet, maius adhuc ſui ſpecimen in lucem, quo perſpicuum omnibus fiet, me haec aſſentandi gratia minime promulgaſſe, ſed longe adhuc intra veritatis limites calamum continuiſſe.

Quodſi

Quodſi his e Graeco vertendis vacare voluiſſet, ſuperuacue nobis maximus hic labor ſumeretur. Scio enim nonnulla eum quaſi per ludum ſibiipſi vertiſſe facillime, in quibus ego noctes atque dies deſudans, necdum omne id quod quaerebam me opinor aſſequutum. O vtinam tales forent omnes epiſcopi ac diſpenſatores, quos dominus conſtituit ſuper familiam ſuam, vt dent illi cibum in tempore: profecto foelicius ageretur cùm Chriſti ouibus, imo cum tota Republica Chriſtiana. Praeſulum namque et paſtorum vitam ac mores grex vniuerſus imitatur. Quapropter omnibus in rebus ornàtiſſime Praeſul, hoc aurium ornamentum ne faſtidias, te per tuam orbi cognitam humanitatem etiam atque etiam obteſtor. Noſti enim ipſi praeceptum fuiſſe Moſi, vt ad Tabernaculum ac Sanctuarium conſtruendum non modo aurum et argentum, purpuram et byſſum, lapides Onychinos ac gemmas acciperet: verum etiam viles inter caetera caprarum pilos. Scis et viduae duo aera minuta non modo fuiſſe Chriſto gratiſſima, ſed omnibus quoque ſplendidis diuitum muneribus ab eo praepoſita: et poculum aquae frigidae Chriſti nomine offerentem, nequaquam premio fraudandum. Si igitur munus hoc ad tuas domi repoſitas diuitias conferas, profecto vilius erit abiectiſſimis caprarum pilis: cui nihilo minus, ſicut et illis, locus erit ad exteriora tabernaculi domini aſſeruanda. Si vero animum quo munuſculum hoc tuae illuſtriſſimae offertur celſitudini conſpexeris, audeo aſſerere, auro et argento, purpura et byſſo, lapidibus onychinis ac gemmis longe praeſtantius fore. Etenim ſi qua in re detur, vt propenſi erga de mei animi facias periculum, nullam ſubire recuſauero ſententiam, ſi me vllo modo te inueneris feſelliſſe. Ne ergo munus hoc in ſe conſideres, nec ad vniuerſam tui muſei ſupellectilem conferas: ſed ad offerentis animum, quo id vere-

cunde porrigit, parumper oculos deflecte, ac munusculum hilari fronte suscipe: vt dum haec non ingrata tibi fuisse deprehendero, maiores ad huiusmodi studia vires assumam. Vale Praesulum decus eximium. Louanii anno a partu virgineo. 1543. sexto Idus Augusti.

* * *

Eiusdem admonitio de auctore horum commentariorum ex editione [a]) Louaniensi 1544. fol.

Studioso Lectori.

Quum hos commentarios ante aliquot menses [b]) in lucem ederemus, studiose Lector, nec certi quicquam haberemus, quod de autore diuinaremus, aliorum magis, quam nostrum secuti iudicium, praefati sumus, quibusdam videri autorem esse *Oecumenium*, quem in caetera noui testamenti breui a nobis latinum accipies. Quanquam (vt verum fatear) huius phrasis ab illo non parum [c]) mihi dissidere videbatur. Nunc vero eundem nacti autorem in Psalmos Dauidicos, et in

a) Hanc editionem, quam beneficio Heynii, Viri Perillustris, ex bibliotheca Vniuersitatis Goettingensis accepi, recenset Hamberger, im vierten Theile der zuverlässigen Nachrichten von den vornehmsten Schriftstellern. pag. 82. 83.

b) Anno 1543. sexto Idus Augusti, vt ex eius praefatione intelligitur.

c) Magnum esse discrimen acuminis, ordinis, consilii, graecitatisque inter Pseudo-Oecumenium et inter Euthymium, nemo in dubium vocabit, qui vtrumque legerit. Sed de Oecumenio quid sentirem, dixi alibi. Cum Euthymio nullo modo comparandus. Simillimus autem Euthymio est Pseudo-Theophylactus in epistolas Paullinas.

in Cantica, quae[d]) vna cum Psalmis canit ecclesia, iam secundo[e]) typis excusum. certissimo certius ausi sumus ferre iudicium, horum commentariorum autorem esse *Euthymium[f]) Zigabonum*. Neque enim ouum ouo fuit vnquam adeo simile, quam haec[g]) phrasis illi. Videas in vtroque gratam cum summa pietate breuitatem, succinctam Hebraismorum explanationem. Et quemadmodum ibi Psalterium, ita et hic singulorum Euangelistarum enarrationes simili ac peruenusta concludit[h]) δοξολογίᾳ iuncta παραινέσει

d) Ista cantica in plerisque Codicibus τῶν ό. iunguntur Psalmis. Atque ita etiam reperi in duobus Codicibus Mosquensibus Psalmorum cum interpretatione Euthymii, nimirum in Cod. Bibl. SS. Synodi num. CXCVI. et CXCVII.

e) Ex hoc colligit Hambergerus, supra laudatus: daß einige Exemplare, aller Wahrscheinlichkeit nach, das Jahr 1543. auf dem Titel führen. Sed vocabulum *excusum* est ambiguum. Incertum enim, vtrum ad commentarios in Psalmos, an ad commentarios in euangelia sit referendum. Sed illud puto. Etenim Montefalconius in bibliotheca Coisliniana p. 58. memorat illorum commentariorum, ex interpretatione Philippi Sauli, editionem Veronae. in fol. ann. 1530. et Lutet in 8. ann. 1543. Priorem, si recte memini, vidi quondam in bibliotheca Amplissimi Senatus Lipsiensis. Hanc, vt videtur, notat Hambergerus, loco laudato, quamquam hic pro Lutetiae, scripsit Parisiis. Alterum argumentum est, quod in hac ipsa editione Euthymii, anni 1544. in indice scribitur: Liber hic neque Graece, neque Latine antea typis vnquam excusus est! Denique hic in fine huius admonitionis legitur: in his, quae nondum distracta erant etc. Est ergo haec, vt credo, editio princeps, mutato tantum indice.

f) Ita, pro Zigabenus.

g) Id ipse etiam testari possum, cum Codices Mosquenses Psalmorum tractauerim.

h) Sed hoc in pluribus Patrum commentariis reperitur.

αινίσσει. Adde[i]) quod inter caetera enarrat et Mariae ac Zachariae cantica, quae habet Lucas primo capite: quorum et in hoc et in illo libro, verbis dumtaxat pro varietate interpretum immutatis, eandem videbis interpretationem. Et vtrobique super eo verbo, Praeibis ante faciem domini parare vias eius. Quae sint, inquit, viae eius diximus tertio capite euangelii secundum Matthaeum, vbi habetur, Vox clamantis in deserto, Parate viam domini. Quum haec aliaque plurimaque certissima de hoc autore indicia haberemus, maluimus in his, quae nondum distracta erant, exemplaribus, studioso lectori id indicare, quam eum diutius suspensum tenere. Quare sicut illorum commentariorum in Psalmos, autorem nemo dubitat vere esse Euthymium Zigabonum, sic neque deinceps horum in euangelia commentariorum suspicetur quisquam alium esse autorem. Vale. Anno 1544. Nonis Februarii.

Eiusdem Praefatio.

Candido Lectori.

Nequid in hoc autore euoluendo haesites, candide Lector, paucis de rebus te duximus praemonendum. Id igitur primum sit, quod in eo exemplari quod ad nostras manus peruenit, quaedam annotationes interdum ponebantur[k]) in marginibus: quas, quum nequaquam poenitendas censerem, non fuit animus penitus

i) His et similibus argumentis in primis efficitur, auctorem horum commentariorum esse Euthymium.

k) Idem obseruauit Richardus Simonius in Euthymii Codicibus Parisinis, et nos in vtroque Mosquensi.

nitus abiicere, ne vel hoc commodo fraudareris. Verum ne huiusmodi annotationibus margines replerentur, nec esset spatium ponendis sacrae scripturae locis, quae passim ab autore citantur, eas in reliquae scripturae ordinem redegimus, atque post eius particulae textus enarrationem, ad quam ponebantur, locauimus: certis tamen quibusdam [†]) notulis, hinc quidem annotationem ipsam, illinc vero locum cui respondeant designantibus. Alias autem, quae duobus verbis capitum sententias demonstrabant, suis locis reliquimus. Quin et paucis in locis, vbi operae pretium visum est, nostras quoque annotatiunculas margini addidimus: praesertim quum literae dictio aliqua Hebraicam aut Chaldaicam habet originem, quae loca autor noster, vt qui Graecus tantum esset, aut omnino praetermiserat, aut infoeliciter tractauerat. In primo statim cuiusuis faciei initio nomen Euangelistae, vna cum capitis numero iuxta Latinorum enumerationem posuimus: supra ipsos autem paginae versus, maiusculis literis, numerum capitis iuxta Graecorum supputationem, quod eam solam autor noster toto opere prosequatur.

Loca vero e Bibliis citata, aut ea concernentia, in margine annotauimus, numeris iuxta Latinorum distinctionem capita designantibus, quod haec opinemur esse tibi notiora. Vbi autem locus quispiam citatus, non fuerit in margine expressus, ad eiusdem voluminis locum antea citatum recurrito: id enim de industria omisimus, ne idem caput eiusdem voluminis toties iteratis vicibus annotaremus. Ignosces etiam pro tua humanitate, candide Lector, quod voces quasdam non vitauerimus, a quibus nostro hoc foeliciori seculo abhorrent nonnulli: veluti sunt, Salua-

†) Nimirum signo crucis, quod nos quoque imitati sumus.

Saluator, *Saluare*, *Compati*, *Compassio*, *Incompassibilitas*, *Dispensatio*, *Dispensatorie ac similes:* potissimum quum viderem doctissimos ac eloquentissimos Christianae religionis proceres ab his nequaquam abhorruisse, Tertullianum dico, Lactantium, Cyprianum, Hieronymum et Augustinum, qui etiam 13. de Trinit. cap. 10. ita loquitur: Nisi infirmitas esset, medicum necessarium non haberent, qui est Hebraïce *Iesus*, Graece *Soter*, nostra autem loquutione *Saluator:* quod verbum Latina lingua non habebat, sed habere poterat, sicut habuit quando voluit. Et merito haec dicit Augustinus. Quis enim dubitat, quin Cicero, si nostris fuisset temporibus, nostraeque fidei recepisset dogmata, plurimis vsus fuisset vocibus quibus non est vsus: quanquam et ipso verbo *Saluare* vsus est in L. Pisonem; et eius voce passiua 9. de natura deorum. Quintilianus quoque libro 12. cap. 10. vsus est eodem verbo: quod etiam annotauerunt ante nos viri doctissimi. Quanquam recentiores typographorum castigatores haec immutare ausi sunt: siue id suo fecerint arbitrio, siue aliorum suasu, qui haec deprauata fuisse asserebant, quod rara essent inuentu. Ego tamen vulgo me nonnihil accommodare debui. Quia vero locum quemuis occurrentem idem autor, nullo praetermisso ita explanat, vt quaecunque circa eam materiam, aut idem Euangelista alio in loco, aut caeteri recensent, pariter edisserat, ad minima vsque singulorum interdum verba, vbi vero sese postmodum eadem res obtulerit, ad dictam interpretationem citato iuxta Graecorum supputationem capite transmittat: idcirco praestat antequam autoris verba aggrediamur praemittere ordinem ac numerum singulorum capitum modo quo apud Graecos distincta sunt, quem et nos vna cum autore in nostra versione seruabimus. Deinde quia in Graeco, in quod incidimus, exemplari, contextus Euangelii non

non raro discrepat a nouorum testamentorum editio-
ne, quae passim Graecis excusa typis circumferun-
tur: quod vbi accidit, plerumque conforme est ex-
emplar Graeci huius autoris editioni Bibliorum, quae
Dominus Franciscus Ximenez Archiepiscopus olim
Toletanus, ac S. R. E. Cardinalis, immensis sumpti-
bus, laboribus ac vigiliis, maxima cum diligentia
Compluti curauit nostris temporibus variis linguis
excudenda: accitis vndique terrarum tum viris in lin-
guarum cognitione doctissimis, tum exemplaribus
castigatissimis ac vetustissimis: vel ab ipsa Leonis de-
cimi Bibliotheca, vel a Venetorum senatu transmissis
aut aliunde, nulla expensarum seu laborum habita
ratione conquisitis. Ne quis ergo Euangeliorum
contextum nos temere immutasse existimet, loca
discrepantia annotauimus: quanquam frequenter res
sit exigui momenti, quae dissidium faciat. Vbi au-
tem Complutense hoc citauerimus exemplar, Grae-
cum intelligimus contextum non Latinum: nam in
hoc nihil a vulgata editione immutatum est. Porro
in quibus dissideat vulgata editio ab vniuersis Graeco-
rum exemplaribus, ex aliorum tum versionibus tum
annotationibus, facile cuiuis perspicuum erit. Prae-
terea ne quis protinus vulgatam, hac in parte damnet
editionem, quod ea quae Graece per tempus prae-
sens aut praeteritum efferuntur, habeat in futurum
versa, sicut nonnulli frequenter fecisse videntur:
animaduertendum est, Euangelistas et Apostolos, quum
genere Hebraei essent, hac in re sicut et in aliis mul-
tis, Hebraïcum sequutos idioma, quo illi frequen-
tissime pro praesenti, quod proprium non habent,
aut pro futuro, efferunt praeteritum: vtque in vni-
versum dicam, tempus vnum pro alio Hebraei sae-
penumero collocant: quod etiam Euangelistae non
raro fecerunt, nec solus Matthaeus, qui patria scri-
psit lingua, hoc est Hebraea, sed et caeteri, qui

Graece

Graece scripserunt. Quaedam ergo ex innumeris locis seorsim recensuimus, in quibus manifeste praesens, interdum etiam praeteritum pro futuro locatum est: quorum et nos quaedam exigente sententia, per futurum vertimus: alibi quoque id ex literae contextu aut ex ipsis commentariis planum erit: interdum vero ob autoris nostri enarrationem immutare non licuit. Est et alia peculiaris Hebraeorum phrasis, quam non raro aemulantur Euangelistae, qua pro epitheto siue nomine adiectiuo, addunt genitiuum substantiuum, dicentes: *Deus pacis*, *misericordiae*, *iustitiae*, *vltionis*: hoc est pacificus, misericors, iustus, vlciscens: *lex mortis*, id est mortifera: *filii inobedientiae*, inobedientes: *Iudex iniquitatis*, iniquus: *mammona iniquitatis*, iniquum: *vox clamantis*, clamans: fortassis et *merces iniquitatis*, iniqua. Sic Iudas dicitur *filius perditionis*, hoc est perditus, aliaque innumera. Id plerunque immutare non licuit propter autoris nostri scholia, quae literam per genitiuum interpretantur: interdum quoque non libuit, quod apud omnes iam olim alia recepta esset sententia.

Ad haec solent Hebraei hanc dictionem *Verbum* aut *Sermo* pro re vel facto ponere: quod in veteri quidem testamento frequentissimum est, vt quum dicitur, [Isaiae 39.] *Non fuit verbum quod non ostenderit eis Ezechias in domo sua*, vbi tamen paulo inferius subsequitur, *Non fuit res quam non ostenderim eis in thesauris meis*. Et alibi [2 Reg. 1.] quum ait Dauid puero, qui ex castris Israel se fugisse dicebat: *Quod est verbum quod factum est? indica mihi*, et innumeris aliis in locis: Idem in nouo quoque testamento passim [Marci 1. Luc. 1. 2. 4.] vsu venit: vt quum leprosus curatus disseminasse dicitur *sermonem*: et frequentissime apud Lucam. *Non erit impossibile Deo omne verbum. Videamus hoc verbum*

quod

quod factum est. Quod est hoc verbum, quod cum autoritate ac potestate imperat spiritibus? et alibi frequenter. Quam tamen Hebraeorum phrasim autor noster plerunque non videtur animaduertisse, sicut nec praecedentem: quod Hebraïce non calleret, sed tantum Graece. Atque ob id quoque citans quippiam ex veteri testamento, semper iuxta septuaginta profert interpretes. Caeterum etsi cunctis manifestum sit me interpretem tantum agere, nihilque quod meum sit edere, siue illud approbandum sit, siue reprobandum: ne quis tamen hunc autorem minoris faciat, quod vno aut altero in loco a communi Latinorum Theologorum opinione dissentire videatur, quemadmodum et alii Graeci: nempe de die mensis quo Christus mysticam celebrauerit coenam, et de bonorum ac malorum retributione operum: vtrum statim a cuiusque morte fiat, an ad diem vsque postremi iudicii differatur, quemadmodum olim senserunt Graeci. De spiritu sancto quoque quod a solo patre procedat, etsi id nusquam dicat autor noster, idem tamen cum caeteris Graecis sensisse videtur, quum semel atque iterum dicat illum a patre procedere, nulla filii facta mentione. Et quanquam praedictis in locis, marginali annotatiuncula te praemunierimus, candide lector: ob duo tamen illa posteriora tibi perpendendum est, quod autor noster multis procul dubio annis tempora Concilii Florentini praecesserit: in quo Eugenius Pontifex quartus consentiente Imperatore Constantinopolitano, et loca tenentibus Patriarcharum, caeterisque Ecclesiam Orientalem repraesentantibus, anno dominicae Incarnationis 1439. pridie Nonas Iulii, sui pontificatus anno nono, literas sanctae dedit vnionis, quibus praedicti omnes sua nomina subscripserunt, haec inter caetera continentes.

Conuenientes Latini et Graeci in hac sacrosancta Oecumenica Synodo, magno studio inuicem vsi sunt, vt inter alia etiam articulus ille de diuina spiritus sancti processione, summa cum diligentia et assidua inquisitione discuteretur. Prolatis vero testimoniis ex diuinis scripturis, plurimisque autoritatibus sanctorum doctorum Orientalium et Occidentalium: aliquibus quidem ex patre et filio, quibusdam vero ex patre per filium procedere dicentibus spiritum sanctum, et ad eandem intelligentiam aspicientibus omnibus sub diuersis vocabulis: Graeci quidem asseruerunt quod id quod dicunt spiritum sanctum ex patre procedere, non hac mente proferrent, vt excludant filium, sed quia eis videbatur, vt aiunt, Latinos asserere spiritum sanctum ex patre filioque procedere, tanquam ex duobus principiis et duabus spirationibus, ideo abstinuerunt a dicendo quod spiritus sanctus ex patre procedat et filio: Latini vero affirmauerunt non se hac mente dicere spiritum sanctum ex filio procedere, vt excludant patrem, quin sit fons ac principium totius Deitatis, filii scilicet et spiritus sancti, aut quod id quod spiritus sanctus procedit ex filio, filius a patre non habeat, siue quod duo ponant principia seu duas spirationes, sed vt vnum tantum asserant esse principium vnicamque spirationem spiritus sancti, prout hactenus asseruerunt: et quum ex his omnibus vnus et idem eliciatur veritatis sensus, tandem in infra scriptam sanctam Deo amabilem eodem sensu eademque mente vnionem, vnanimiter concordarunt et consenserunt; in nomine igitur sanctae Trinitatis, patris et filii et spiritus sancti, hoc sacro vniuersali approbante Florentino Concilio definimus, vt haec fidei veritas ab omnibus Christianis credatur et suscipiatur, sicque omnes profiteantur: quod spiritus sanctus ex patre et filio aeternaliter est, et essentiam suam, suumque esse subsistens habet ex patre simul et filio: et ex vtroque

que

que aeternaliter tanquam ab vno principio et vnica spiratione procedit. Declarantes quod id quod sancti Doctores et patres dicunt, ex patre per filium procedere spiritum sanctum, ad hanc intelligentiam tendit, vt per hoc significetur filium quoque esse secundum Graecos quidem causam, secundum Latinos vero principium subsistentiae spiritus sancti sicut et patrem. Et quoniam omnia quae patris sunt, ipse pater vnigenito filio suo gignendo dedit, praeter esse patrem, hoc ipsum quod spiritus sanctus procedit ex filio, ipse filius a patre aeternaliter habet, a quo aeternaliter etiam genitus est. Definimus insuper explicationem illorum verborum, Filioque, *veritatis declarandae gratia et imminente tunc necessitate, licite ac rationabiliter symbolo fuisse appositam.* Et infra de operum retributione subiungit: *Illorumque animas qui post baptisma susceptum nullam omnino peccati maculam incurrerunt, illas etiam quae post contractam peccati maculam, vel in suis corporibus, vel eisdem exutae corporibus, in poenis purgatorii, prout superius dictum est, sunt purgatae, in coelum mox recipi, et intueri clare ipsum Deum trinum et vnum sicuti est, meritorum tamen diuersitate alium alio perfectius. Illorum autem animas, qui in actuali mortali peccato vel solo originali decedunt, mox in infernum, poenis tamen disparibus puniendas.* Porro de prima illa diuersitate diei quo Christus agnum paschalem ederit, et de eo quo pro nobis mortuus sit, longa semper fuit inter Graecos et Latinos contentio, dicentibus Graecis ipsum decimatertia luna agnum edisse paschalem, passum vero decimaquarta, vt veritas responderet figurae: et propter illud Ioannis, [Ioan. 18. 19.] *Et ipsi non introierunt in praetorium, ne contaminarentur, sed vt ederent pascha:* ac illud, *Erat autem parasceue paschae:* et, *Ibi ergo propter parasceuen Iudaeorum, quia prope erat monumentum, posuerunt*

Iesum. Siquidem illa parasceue nihil aliud erat, quam dies praeparationis, quo se praeparabant Iudaei ad edendum agnum paschalem. Latini vero asserunt eum decimaquarta luna agnum quidem edisse paschalem, sicut et caeteros Iudaeos: quia vt habet etiam Graecus Chrysostomus, ad mortem vsque semper seruauit legem: passum vero aiunt decimaquinta luna, propter alios tres Euangelistas, [Matth. 26. Marci 14. Lucae 22.] qui adstruunt fuisse primum diem Azymorum, quo Christus postremam coenam cum discipulis celebrauit. Et hi autem et illi repugnantem scripturam obtorto collo trahere quodammodo videntur ad suum sensum. Quapropter operae pretium facturus videor, si in tui gratiam, beneuole Lector, hoc loco dilucide annotauero, quae varia lectione magnisque sudoribus hac de re in compendium redegi. Primum itaque notandum est, quod naturalis dies apud Hebraeos incipit ab occasu solis, et desinit in eiusdem occasum diei sequentis, iuxta illud, [Gen. 1.] Factum est vespere et mane dies vnus. Mensis vero a coniunctione media Luminarium: et durat triginta diebus, duodecim horis, et duabus tertiis vnius horae cum tribus minutis, quae supputatio inuariabiliter conformis est cum Ptolemaeo aliisque astronomis secundum medium cursum Lunae. Annus autem exordium sumit a Neomenia siue solis ac lunae coitione proxima aequinoctio vernali, secundum medium cursum solis et lunae. [Leuit. 23. Num. 28. et 29.] Praeterea omnia festa Hebraeorum, quae a Mosaica lege habentur, praeter Sabbathum, suam numerationem ac variationem per diuersos hebdomadae dies, sumunt a primo die praedictae Neomeniae, a quo iuxta legem omnia sua festa numerant Hebraei: puta decimoquinto die eiusdem primi mensis festum erat Azymorum, et pridie eius diei, id est decimaquarta luna ad vesperam, edebatur

tur agnus paschalis: A festo autem Azymorum transactis septem hebdomadis, sequenti die, nempe quinquagesimo, festum erat Primitiuorum siue Pentecostes: Post sex vero menses lunares ab eadem prima Neomenia, id est post centum septuagintaseptem dies, sequenti die erat festum Tubarum, nempe in Neomenia proxima aequinoctio autumnali. Decimo inde die festum expiationis celeberrimum. Decimoquinto eiusdem mensis die, festum Scenopegiae siue tabernaculorum. Et ab hoc festo, die octauo, id est post septem eiusdem festi dies, occurrebat vltimum eorum festum, nempe coetus vel collectae siue retentionis: quod solum designabat fidelium in Sancta Ecclesia congregationem, ac retentionem siue perseuerantiam, quod factum est post veteris legis finitas figuras ac ceremonias. Deinde animaduertendum est quod quando iuxta vernale aequinoctium, coniunctio luminarium secundum medium cursum occurrebat post decimamoctauam diei horam, quia iam peractae erant plus quam tres quartae partes diei, et declinabat magis ad diem sequentem, ideo seruabatur quoque die sequenti, et ab hoc numerabantur omnia praedicta festa.

Praeterea si dicta prima Neomenia occurrebat secundo, quarto, vel sexto hebdomadae die seruanda, reiiciebatur in diem sequentem. Nam si secundo hebdomadae die fuisset seruata, tunc festum Expiationis, quod erat celeberrimum, occurrisset die sexto celebrandum: quodsi sexto die seruaretur dicta prima Neomenia siue primus anni eorum dies, tunc dictum Expiationis festum die primo, quem nos vocamus dominicum, occurrisset ab eis celebrandum: quorum vtrumque admodum graue censebatur et valde onerosum toti populo, eo quod duobus continuis diebus naturalibus, nempe festo Expiationis et Sabbatho, nullo modo liceret parare cibos, aut sepelire

mortuos: corpora autem mortua, aut cocta olera non possent in tertium seruari diem, praesertim in calidis regionibus. Quodsi sexto die seruaretur praedicta Neomenia siue primum nouilunium, tunc septimus dies festi Scenopegiae siue Tabernaculorum occurrisset die Sabbathi. In hoc autem septimo die multa laetitiae signa ostendebant, quae die Sabbathi facere non licuisset; septies circumeundo altare cum palmarum frondibus, in memoriam captae Iericho primae ciuitatis, quam in terra promissionis filii Israel huiusmodi septenaria circuitione ceperant, in hoc praeterea die lectio quoque illa Psalmistae [Psal. 117.] publice decantabatur: *Obsecro Domine salua quaeso: obsecro Domine prospere age: benedictus qui venit in nomine Domini.* Nam et hanc constitutionem scimus quoque in vsu fuisse Israelitis, quum adhuc in captiuitate essent Babylonica. Siquidem ex Thargum Esther colligimus quod eo die secabant frondes palmarum, atque decerpebant Citrea poma, abscindebant Rosmarinum, et faciebant sibi חושענא Hosana: legebantque in libris suis et orabant, laetabantur et hilares erant in הושענא Hosana, saltabant et exiliebant sicut hoedi. Vnde videre licet vt hoc quoque docendi gratia addamus vocabulum Hebraeum הושיעה נא Hosiana vulgi more apud Hebraeos etiam ante Christum natum fuisse corruptum aut illos vsurpasse ipsum more Chaldaïco, et deinde abusos fuisse pro solemnitate palmarum, in qua cum ramis ceremoniae fiebant. Et ita nato postmodum Christo, quum vellet populus eum honorare, et cum triumpho Ierosolyma deducere, ignorantes compleuerunt prophetiam Dauidicam, occasione sumpta ex surculis ab oliuis decerptis et in viam stratis, clamantes Hosana, id quod clamare consueuerant in solemnitate Ramorum. His itaque praemissis animaduertendum est, quod anno quo passus est Christus occurrit

prima

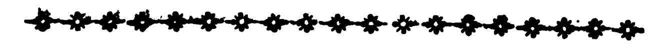
prima Neomenia, siue coniunctio luminarium proxima aequinoctio vernali secundum medium cursum solis et lunae iuxta veram et exactam supputationem peritissimorum Hebraeorum, die quinto hebdomadae post decimamnonam diei horam, cum aliquot minutis: et ita iuxta praedicta erat sequenti die seruanda. Sed quia sexto die, vt dictum est, nunquam seruabatur, idcirco Iudaei eo anno seruabant primum illud nouilunium die Sabbathi: et ita decimusquintus dies eiusdem mensis, quo occurrebat festum Azymorum, iuxta Iudaeorum obseruantiam etiam erat dies Sabbathi: ideoque propter duorum festorum concursum, de illo dicit Ioannes, [Ioan. 19] quod *erat magnus dies ille Sabbathi*, vt etiam ad ea verba habet autor noster. Christus vero seruauit quidem Neomeniam sexto hebdomadae die: quum enim post decimam nonam horam occurrisset quinti diei, rationabiliter vt dictum est, magis pertinere videbatur ad diem sequentem. Verum a sexto die ad Sabbathum cum Iudaeis transferre noluit. Nam hoc propter festa septimo mense futura faciebant Iudaei, vt praedictum est: Christus autem nouerat, quod per suam passionem quae instabat, cessaret obligatio sequentium illorum festorum, sicut et caetera legis ceremonialia. Propter hoc itaque, et etiam quia sequenti die moriturus erat Christus, typicum quidem agnum vera et legitima decimaquarta luna, quae fuit die quinto, comedit; quartadecima vero luna iuxta veterem Hebraeorum numerationem etiam legitima, in cuius vespera Iudaei typicum agnum erant immolaturi, ipse verus agnus fuit immolatus: et ita veritas respondit figurae. Horum autem causam, vt verisimile est, solum indicauerat patrifamilias in cuius aedibus pascha edebat, et ipsis duodecim discipulis, quorum [Luc. 22.] Petrus et Ioannes ex iussu Christi necessaria parauerant, nempe lactucas agrestes et baculos: nam

agnus ipſe decimo die menſis parabatur: panes quoque azymi, vt veriſimile eſt, [Exod. 12.] aliquot ante diebus, iuxta familiarum magnitudinem parati erant; itaque nullus ex hoc paſſus eſt offendiculum, neque ob id coram iudice potuit accuſari. Quin et Tertullianus Latinus autor, proximus apoſtolorum temporibus, de die paſſionis Chriſti ita loquitur in Apologetico aduerſus Iudaeos. Quae paſſio intra tempora ſeptuaginta hebdomadarum perfecta eſt, ſub Tiberio Caeſare, Coſſ. Rubellio Gemino et Rufo Gemino, menſe Martio, temporibus Paſchae, die octauo calendarum Aprilium, die primo Azymorum, quo agnum vt occiderent ad veſperam, a Moſe fuerat praeceptum. Neque enim ob id dici poteſt primo die Azymorum mortuus, iuxta praedicta Tertulliani verba, quod ea nocte captus fuerit. Siquidem omnium teſtimonio in cruce et non in comprehenſione fuit noſtra redemptio. Et procul dubio diuina id actum eſt prouidentia, quod eo anno duplex decimaquarta luna occurrebat, vt diuerſis reſpectibus, et hinc veri agni immolatio typico reſponderet, et illinc Chriſtus ad finem vſque vitae legem ſeruaret, vt habet etiam Graecus Chryſoſtomus, ac typicum agnum vera et legitima decimaquarta luna ederet, ſicut eum ediſſe dicit Hieronymus. Et de hac decimaquarta luna, iuxta Chriſti numerationem loquuntur indubie Matthaeus, Marcus, et Lucas, quum aiunt fuiſſe primum diem Azymorum. Nam quum hi tres euangeliſtae magnam facerent huius coenae mentionem, et conſecrationis Euchariſtiae, oſtenderunt Chriſtum etiam in hoc legem obſeruaſſe, nempe iuxta veram ipſius ſupputationem, vt praediximus: [Ioan. 13.] Ioannes vero qui de coena, tanquam ab aliis latius tractata, vnico verbo abſoluit dicendo, Coena facta, aliam iuxta veterem Iudaeorum obſeruantiam decimamquartam lunam conſiderauit: ad exclu-

excludendum errorem, qui nonnullis oriri potuiſſet ex aliis Euangeliſtis, nempe quod veritas non reſponderet figurae in veri agni immolatione: et ideo dicit [Ioan. 19. 18.] quod die quo mortuus eſt Chriſtus erat paraſceue Paſchae, et quod non introierunt in praetorium ne contaminarentur, ſed vt ederent paſcha: vbi dictio Paſcha nequaquam pro azymis capi poteſt, vt quidam volunt, tum quod nusquam alibi ita capiatur in ſcripturis, tum quod ad edenda azyma nusquam dicatur requiri, neque veriſimile ſit eſſe neceſſe, vt mundi ſint, quum poena mortis intentata, ſeptem integris diebus naturalibus praeciperetur eis vt azyma ederent, [Exod. 12.] et non fermentatum panem et tamen illam immunditiam leuiſſimas ob cauſas contrahebant. Quod autem aiunt nonnulli, Iudaeos praecedenti die occupatos circa capiendum Chriſtum, neglexiſſe agnum edere paſchalem, et quod idcirco nocte ſequenti illum eſſent comeſturi, non ſit veriſimile. Siquidem etiam illi qui legitimo tenebantur impedimento decimoquarto die primi menſis, non poterant ſequenti die pro lubito agnum edere paſchalem, ſed ſequentis menſis die ſimiliter decimoquarto ad veſperam, vt habetur Numeri 10. Itaque die paſſionis Chriſti quum nondum inchoata eſſet ſolemnitas Paſchalis aut Azymorum, iuxta veterem Iudaeorum obſeruantiam, licebat eis vsque ad ſolis occaſum iudicialia exercere, accuſare, teſtes adhibere et examinare, ſententiam ferre, Simonem cogere vt crucem tolleret, ſepelire, aromata praeparare, aliaque plurima agere, quae Iudaei nequaquam feciſſent, ſi decimamquintam lunam et ita feſtum Paſchae et Azymorum eo die celebraſſent, quum facta ſua per legem Moſaicam iuſtificare niterentur, dicentes: *Nos legem habemus*, etc. et maxime Ioſeph ab Arimathea vir bonus ac iuſtus et Nicodemus qui Dominum ſepelierunt, qui propter paraſceuen Iudaeo-

daeorum, quia prope erat monumentum, ibi posuerunt Iesum, ait Ioan. 19. capite. Circa quae verba habet Augustinus: Acceleratam vult intelligi sepulturam, ne aduesperasceret, quum iam aliquid tale non liceret propter parasceuen quam coenam puram Iudaei Latine vsitatius apud nos vocant. Neque enim aut hi, aut piae illae mulieres adhuc cognouerant cessare in Christi morte legalia. Demum, vt epilogo concludamus, Christus suum pascha iuxta legis Mosaicae tenorem celebrauit, Iudaei autem die sequenti iuxta patrum traditiones: quippe qui legale praeceptum de Paschae obseruatione hac sua traditione corruperunt, quam refert Historiographus eorum Sedar Olam: cuius traditionis, relictis compendii gratia Hebraicis haec sunt verba: sic statuerunt magistri nostri iudices Sanhedrin magni nominis in seculo. In domo sanctuarii secunda quum extructa esset et consummata, tunc apparuit solium igneum perfectissimum, super quod sedebat rex mundi sublimis valde stans inter porticum: et acceperunt coronam, appenderuntque sigillum reconditum, et sanxerunt, ordinaueruntque statutum perpetuum: et traditum est in manu Rabbi Eliezer, qui reliquis omnibus maior erat: et is ordinauit diem sortium non obseruari secundo, quarto, septimo hebdomadae die: neque Pascha secundo, quarto, sexto: neque diem Retentionis tertio, quinto, septimo: neque principium anni secundo, quarto, sexto: neque diem Expiationis primo, tertio, sexto in aeternum. Haec, si cui placeat, latius videre poterit in Paulo Burgensi super Matthaeum cap. 26. et in libro quem edidit Paulus Midelburgensis Episcopus Sempronianus de celebratione Paschae. Nihil ergo eorum quae noster habet autor tibi nocumento esse poterit, pie Lector, si his te praemuniri curaueris antidotis. Lege itaque secure, quae non sine maximo fructu leges.

Eius-

Eiusdem.

Loca quaedam in quibus nostrum exemplar alio modo habet quam ea quae vulgo circumferuntur Graeca exemplaria.

* * *

Ex Matthaeo.

Matth. 2, 11.[a]) Et intrantes domum (viderunt) puerum. Habet enim εἶδον non εὗρον inuenerunt. Facit nobiscum exemplar Complutense.

3, 11. Ipse autem baptizabit vos in spiritu sancto. Non addit καὶ πυρὶ et igni. Concordat etiam Complutensis editio.

6, 18. Ne videaris hominibus ieiunare, etc. Post verba illa Reddet tibi, non additur, ἐν τῷ φανερῷ, in propatulo. Habet conformiter et exemplar Complutense, et vulgata editio. Quanquam et in nostro et in Complutensi exemplari antea sit additum, quum de eleemosyna fieret sermo.

7, 12. (Ita) enim est lex et prophetae. Siquidem habet οὕτως, ita, vel sic, non οὗτος, hic. Pari modo legit Complut. exemplar.

7, 14. (Quam) angusta est porta et stricta via quae ducit ad vitam. Habet enim τί, non ὅτι, quod vel quoniam. Pari modo legunt et Complutense exemplar et editio vulgata.

8, 11. Multi ab oriente et occidente venient et accumbent (in finibus) Abraham. Habet enim ἐν τοῖς κόλποις, in finibus, non μετὰ cum. Nobis-

a) Loca quatuor euangelistarum ab Hentenio minus definite notata in vsum lectorum accuratius indicaui.

biscum legisse [b]) Chrysostomum manifestum est ex homilia ipsius 27. super Matthaeum.

8, 15. Surrexit et ministrabat (ei) Nam habet αὐτῷ singulariter, non αὐτοῖς eis. Nobiscum facit Complutense exemplar, et vulgata editio in quibusdam veteribus exemplaribus.

10, 1. Accersitis 12. discipulis suis, dedit eis potestatem (aduersus) spiritus immundos. Nec in nostro nec in Complutensi exemplari exprimitur praepositio κατὰ aduersus. Et ita quoque legisse videtur qui vulgarem dedit editionem: ait enim: Dedit eis potestatem spirituum immundorum. Addidimus tamen, exigente id sententia.

10, 3. Iacobus Alphaei filius et (Lebaeus) Nam habet vbique λεβαῖος simplici β. Et ita semper habet vulgata editio.

11, 16. Similis est pueris sedentibus in (foro) Habet enim ἀγορᾷ singulariter, non ἀγοραῖς foris. Nobiscum faciunt et exemplar Complutense et vulgata editio. Similiter infra (v. 21.) in dictione Bethsaida, non Bethsaidan.

12, 8. Dominus est„ sabbathi filius hominis. Non enim additur καὶ et. Sic et Complutense exemplar.

13, 32. Maius est (omnibus) oleribus, siue maximum inter omnia olera. Additur enim πάντων omnium. Et ita habet et vulgata editio et exemplar Complutense.

14, 34. (Gennesaret) semper habet in fine τ tenue, et duplex νν. Chananaea vero capite sequenti, (v. 22.) et alias saepius, semper habet in initio

b) Chrysost. T. VII. p. 209. C. εἰς τοὺς κόλπους. Idem ibid. p. 315. C. μετά. Et p. 361. D. εἰς τοὺς κόλπους. Per incogitantiam haec finxit Chrysostomus ex Luc. 16, 23. vt ex primo Chrysostomi loco intelligitur.

tio χ asperatum. Facit in vtroque nobiscum exemplar Complutense.

16, 20. Tunc praecepit discipulis suis, vt nemini dicerent, quod ipse esset Christus. Non additur nomen ἰησοῦς. Et ita liquet Origenem [c]) legisse in suis homiliis.

18, 8. Abscinde (ea). Habet enim αὐτὰ pluraliter, non αὐτὸν singulariter. Concordat etiam exemplar Complut.

18, 19. Rursum (amen) dico vobis, quod si duo ex vobis, etc. Nam additur ἀμὴν etiam in Complut. exemplari.

18, 29. Procidens ergo (seruus) ad pedes eius. Habet enim [d]) δοῦλος, non σύνδουλος αὐτοῦ conseruus eius, quanquam vere conseruus erat. Et infra, eodem versu, Et„ soluam tibi: non additur πάντα omnia. Et in hoc posteriore concordat nobiscum exemplar Complut.

21, 1. Et similiter Luc. 19, 29. Bethsphage, scribitur [e]) interposito σ. Concordat vbique exemplar Complut.

21, 7. Et (sedit super ea) videlicet vestimenta. Habet enim singulariter ἐκάθισεν sedit, et αὐτῶν pluraliter. Eodem modo exemplar Complut. quoad sensum, licet verbum habeat compositum ἐπεκάθισεν, [f]) non autem vt alia exemplaria ἐπεκάθισαν ἐπάνω [g]) αὐτῆς collocarunt super illam, puta asinam.

21, 14.

c) Tom. III. p. 552. A.
d) σύνδουλος habet vterque meus Euthymii.
e) Scribis scilicet Graecis notum erat σφαγή.
f) ἐπεκάθισεν vterque meus.
g) αὐτῆς Erasmus importauit contra Codices. Secunda tamen eius editio recte habet ἐπεκάθισεν ἐπάνω αὐτῶν.

21, 14. Et accesserunt ad eum claudi et caeci. Nam hoc ordine legit exemplar etiam Complutense: non vt alia exemplaria diuerso ordine, caeci et claudi.

22, 4. Ecce prandium meum (paratum est.) Siquidem habet ἡτοίμαςαι tertia persona passiua, non ἡτοίμασα paraui.

22, 35. Et interrogauit eum vnus ex eis legis doctor, tentans eum. Non enim additur τὶς h) quispiam, ante Tentans. Faciunt nobiscum et exemplar Complutense et vulgata editio.

23, 7. Et vocari ab hominibus (Rabbi Rabbi) geminata i) dictione. Nec est ῥαββεὶ per diphthongum, sed ῥαββί. Facit per omnia nobiscum editio Complutensis.

23, 13. 14. Vae vobis Scribae et Pharisaei hypocritae, quia deuoratis domos viduarum. Et post hanc deplorationem, sequitur illa, qua dicit: Vae vobis Scribae et Pharisaei hypocritae, quia clauditis regnum coelorum. Hoc etiam ordine legit exemplar Complutense.

24, 45. Quisnam est fidelis seruus et prudens, quem praefecit Dominus (suus) Additur enim αὐτοῦ. k) Similiter infra: (v. 49.) Et coeperit percutere conseruos (suos) Siquidem hoc etiam in loco addebatur αὐτοῦ. Faciunt nobiscum in priori quidem exemplar Complutense; in posteriori vero, editio vulgata.

25, 2.

h) Erasmus scilicet post νομικὸς habet τὶς.

i) Erasmus enim in gratiam Latinae Vulgatae semel omisit ῥαββί. ῥαββεὶ, per ει, in plerisque locis apud Theophylactum etiam legitur.

k) Erasmus nimirum omittit αὐτοῦ in editione secunda et tertia, quae nunc ad manus erant solae. Omissum ab Erasmo αὐτοῦ et Millii et Wetstenii latuit diligentiam.

25, 2. Quinque autem ex eis erant prudentes, et quinque fatuae. Hoc ordine qui naturalior est, et iuxta praecepta rhetorices, habet etiam editio Complutensis. Et similiter infra: (v. 4.) Prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus (suis.) Addit etiam nobiscum praedicta editio αὐτῶν suis.

26, 18. Ite in ciuitatem ad quendam, et dicite ei, Tempus meum prope est. Non habet ὁ διδάσκαλος λέγει, Magister dicit: neque vllam facit eius mentionem in commentariis. Habet tamen illud in Marco et Luca, sicut et caetera exemplaria. Et quia hoc etiam loco id habet editio Complutensis; vereor ne id [l]) librarii vitio sit omissum.

26, 40. Et ait Petro: Sic? Non potuistis vna hora vigilare mecum? Et haec distinctio magis quadrat: alioqui enim nihil est quod soli Petro loquutus sit. Exemplar etiam Complutense addit [m]) hypostigma post dictionem οὕτως sic.

27, 42. Descendat nunc de cruce et credemus (in eum.) Neque enim simpliciter habet αὐτῷ ei, sed ἐπ' αὐτῷ. Pari modo legit et exemplar Complutense.

27, 54. Centurio autem et qui cum eo erant seruantes Iesum, quum vidissent, quae fiebant, etc. Nihil hic dicitur de terrae motu: neque enim addebatur τὸν σεισμὸν καὶ, terraemotum, et. Nec tamen [n]) id librarii vitio omissum videtur: nam

l) Recte indicat Hentenius. Habet enim vterque meus.
m) Forte hypostigmen. Graece est ὑποστιγμήν.
n) Vtroque loco vterque meus omittunt ista verba. Euthymio videtur hoc loco imposuisse Chrysost. T. VII. p. 826. e. qui haec silentio praetermittit ac Lucam pro Matthaeo explicat. Habent haec Codices meliores omnes atque etiam Origenes T. IV. p. 298. E.

nam Ioannis cap. 8. v. 28. super eo verbo: Quum exaltaueritis filium hominis, etc. haec verba in eundem citat modum.

28, 19. Euntes„ docete omnes Gentes. Non additur[o]) οὖν ergo, post dictionem euntes. Pari quoque modo legit exemplar Complutense.

Ex Marco.

1, 16. Vidit Simonem et Andream fratrem ipsius (Simonis.) Additur namque τοῦ σίμωνος, etiam in exemplari Complutensi.

1, 35. Abiit„ in desertum locum. In nostro exemplari non exprimebatur nomen ἰησοῦς. Facit autem nobiscum hoc in loco vulgata editio.

3, 34. Quumque circumspexisset„ in circuitu circum sedentes. Non addit[p]) μαθητὰς discipulos, et ita generalius loquitur. Faciunt nobiscum et exemplar Complutense et vulgata editio.

4, 21. Num lucerna (venit) vt subter modium ponatur? Nam habet ἔρχεται, non[q]) καίεται accenditur.

o) Latinorum alii νῦν nunc, alii οὖν ergo intulerunt. Vtrumque recte omittunt Tertullianus, Irenaeus, Cyprianus, vt notat Sabatierius ad hunc locum. Ex Codicibus omnibus, quos ego examinaui, habet solus Mosquensis e. vocabulum οὖν, qui est cum commentario et catena. Interpres ergo aliquis hic denuo incipiebat interpretationem. Ergo vinciendae orationis caussa addebat οὖν. Pro eo alii legerunt νῦν.

p) Erasmus nempe in editione secunda etc. post περὶ αὐτὸν habet μαθητάς.

q) Scilicet in non nullis Codicibus Latinis legitur *accenditur*, pro *venit*. Hic fraus interpolatorum elucet. Nam alii id reddiderunt καίεται, alii, in his Codex Cantabrigiensis, omnium infimus, ἅπτεται. Audacter nunc ita de Cod. Cantabr. seu Wetstenii D. loqui possum. Mox enim in lucem istud monstrum protrahetur.

ditur. Et hic quoque nobiscum faciunt et exemplar Complutense et vulgata editio.

5, 11. Erat autem ibi iuxta (montem) grex magnus porcorum. Siquidem habet πρὸς τῷ ὄρει, non pluraliter τὰ ὄρη montes. Similiter et hic pari modo legunt duae praedictae editiones.

6, 18. Non licet tibi habere vxorem (Philippi) fratris tui; additur enim Φιλίππου.

6, 32. Et (egressi sunt) nauigio in desertum locum. Siquidem habet pluraliter ἀπῆλθον, non ἀπῆλθεν abiit. Hic etiam concordant exemplar Complutense et vulgata editio, quod etiam magis quadrat cum praecedentibus et sequentibus.

6, 37. Egressi (ememus) ducentis denariis panes. Siquidem ἀγοράσομεν habet indicandi modo, et non ἀγοράσωμεν emamus, per subiunctiuum.

6, 44. Erant autem qui manducauerant (ipsos panes) Additur enim τοὺς ἄρτους. Facit nobiscum exemplar Complutense.

7, 26. Erat autem mulier Graeca (Syra Phoenicissa) genere; non Graeca Syrophoenissa per compositionem. Pari modo legit et Complutense exemplar.

9, 6. Non enim sciebat (quid dicturus esset). Habet enim λαλήσει, per indicatiuum, et non λαλήσῃ, per subiunctiuum. Facit nobiscum Complut. editio: nec eadem est vtrobique sententia, vt patet ex huius dicti interpretatione Matth. 17, 4.

10, 43. Sed quicumque„ voluerit fieri magnus inter vos. Non enim additur ὑμῶν post Quicumque. Faciunt nobiscum exemplar Complut. et vulg. editio. Id autem non rectum est, quod neque in fine dictorum verborum habet vulgata editio Inter vos, aut In vobis.

11, 32. At (dicamus) Ab hominibus: vt subaudiatur, non. Neque enim additur ἐὰν si, vt possit

legi, At si dixerimus. Neque adeo commode potest aptari sequentibus. Facit nobiscum exemplar Complut.

12, 29. Audi Israël Dominus Deus (vester) Dominus vnus est. Siquidem non habet ἡμῶν noster, sed ὑμῶν vester. Et infra vers. 30. non habet, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου et ex tota virtute tua, quod tamen librarii [r]) vitio factum arbitror, vt in illo loco annotauimus. Item infra v. 31. Et secundum simile est (illi). Nam habet αὐτῇ, non αὕτη hoc: vt legi possit, Et secundum simile hoc est. Nobiscum legisse videtur, qui vulgatam dedit editionem.

12, 36. Ipse enim Dauid dixit per spiritum sanctum: (Dicit) Dominus Domino meo, non [s]) εἶπεν dixit. Et in scholiis facit etiam huius mentionem: et ita habet exemplar Complut.

14, 32. Sedete hic dum, orabo. Non enim habet ἀπελθὼν digressus, ante Orabo. Concordant nobiscum et Complutense exemplar et vulgata editio.

15, 28. Loco eius, quod alii legunt, Et impleta est scriptura quae dicit: Et cum iniquis deputatus est, nihil habet. Nec librarii [t]) incuria omissum arbitror: alioqui citasset vtique in scholiis, vbi id Scriptura dicat, quemadmodum in similibus facere solet. Nescio an a studioso quopiam prophetam citante

r) Recte monuit. Seruant enim ista vterque meus.

s) Nimirum pro secundo huius versus εἶπεν habet λέγει.

t) Abest in vtroque meo. Ad Matth. 27, 38. laudat quidem Euthymius haec, sed ex lectia. Eo tamen in interpretatione Marci lectores remittit. Ex Lectionariis hanc corruptionem ortam esse docui, quae haec in altera lectione omittunt, cum tamen in altera habeant.

citante id primum margini sit additum, deinde tempore procedente, literae sit admixtum.

15, 29. (Vah) qui destruis templum Dei. Habet namque οὐὰ, non οὐαὶ vae. Faciunt nobiscum Complutense exemplar, vulgataque editio.

16, 11. Loco eius, quod in aliis Latinis editionibus ex Graecis dicitur: Et illi audito quod viueret et visus esset ab ea, non crediderunt: nihil habet v) nostrum exemplar. Nec mirum, si hoc quispiam addiderit: quum totum hoc de resurrectione caput adiectitium esse plerique Graecorum asserant, vt habet noster autor: idemque inter Latinos diuus Hieronymus in epistolis refert plerosque dicere. Et praeterea secundo aduersus Pelagianos hoc ait de exprobrata incredulitate cordisque duritie.

Ex Luca.

2, 33. Et erant Ioseph et mater eius admirantes, etc. Non habet enim ὁ πατὴρ, sed ὁ ἰωσήφ. Facit nobiscum Complut. exemplar, imo et vulgata editio, saltem in veteribus quibusdam exemplaribus. Similiter infra vers. 43. Et non cognouit Ioseph, et mater eius: assentiente etiam hic Complutensi exemplari, qùum alii habeant, καὶ οὐκ ἔγνωσαν οἱ γονεῖς αὐτοῦ, et non cognouerunt parentes eius.

g 2 3, 23.

v) Hunc defectum apud solum Euthymium animaduerti. Neque Birchius, nouissimus editor, hunc defectum ex Codice notauit. Alter etiam, vir diligentissimus, nullum hic ex Codd. Vindobonensibus defectum notauit. Immo contra ex Codd. indicauit ἠπίστησαν pro vitiosa vnius Codicis lectione ἠπίστηκαν. Aliquid humani passus est aut ipse Euthymius, aut scribae eius.

3, 23. Et ipſe Ieſus erat fermè annorum triginta incedens, Non incipiens. Habet namque ἐρχόμενος,*) non ἀρχόμενος, quod etiam manifeſtum eſt ex autoris ſcholiis.

Ibid. Qui fuit Eli, Notandum in noſtro exemplari ἠλεὶ, lenem habere ſpiritum. Praeterea et ἠλίας, quotiescunque apud Euangeliſtas legitur. Idque conformius eſt linguae Hebraicae in qua Elias ab Aleph litera ſumit exordium: hoc autem elementum, vt communiter dicitur, nullam ſecum trahit aſpirationem. Quanquam vt verum fatear, neque Elias, ſed Eliiahu ſcribendum eſſet, ſi recte Hebraeos velimus imitari: ſicut et Ieſahiahu aut Ieſaëiahu non Eſaias aut Heſaias ſiue Iſaias.

3, 24. Qui fuit (Matthan) non Mathat, vt ex communibus habetur Graecis exemplaribus. In plerisque etiam huius genealogiae nominibus, et ſimiliter eius, quam deſcribit Matthaeus, variatur apud autorem noſtrum orthographia a lectione communium Graecorum exemplarium, frequenter quoque et a Germana Hebraeorum lectione. Quapropter primum erat animus horum orthographiam nominum ad verum Hebraeorum fontem reducere: poſtmodum vero rem propius inſpectanti, et quod haec non ab Hebraeis, ſed a Graecis traducerem perpendenti, ſatius viſum eſt non adeo multa in litera Euangelii immutare, ne quid interdum haereret lector, incertus de quo fieret ſermo. Nec tamen Hebraïcam horum nominum orthographiam penitus relinquere volui,

x) Hoc eſt vitium manifeſtum ſcribae. Neuter meorum ita habet. Interpretatio illius loci eſt etiam pro ἀρχόμενος. Nam ἔρχομαι non conſtruitur cum genitiuo.

volui, ne quid a me studiosus lector desideraret, sed in hunc locum redegi. Breuiter itaque vtriusque Euangelistae generationis seriem recta orthographia retexam. Liber, inquit Matthaeus, generationis Iesu Christi filii Dauid, filii Abraham: Abraham genuit Iishac, Iishac autem genuit Iaacob, Iaacob autem genuit Iehudam et fratres eius, Iehudas autem genuit Pharez et Zarah de Thamar, Pharez autem genuit Hesron, Hesron autem genuit Haram, Haram autem genuit Amminadab, Amminadab autem genuit Nahason, Nahason autem genuit Salmon, Salmon autem genuit Boaz de Rahab, Boaz autem genuit Obed ex Ruth, Obed autem genuit Iisai, Iisai autem genuit Dauid regem, Dauid autem rex genuit Solomonem ex ea quae fuit Uriae, Solomon autem genuit Rechabeam, Rechabeam autem genuit Abiam, Abiam autem genuit Iosaphat, Iosaphat autem genuit Iehoram, Iehoram autem genuit Oziam, Ozias autem genuit Iotham, Iotham autem genuit Achaz, Achaz autem genuit Hizkiahu, Hizkiahu autem genuit Manassen, Manasses autem genuit Amon, Amon autem genuit Iosiahu, Iosiahu autem genuit Iekoniam et fratres eius in transmigratione Babylonica. Et post transmigrationem Babylonicam Iechonias genuit Sealtiel, Sealtiel autem genuit Zorobbabel, Zorobbabel autem genuit Abihud, Abihud autem genuit Eliakim, Eliakim autem genuit Azor, Azor autem genuit Zadoc, Zadoc autem genuit Achim, Achim autem genuit Eliud, Eliud autem genuit Eleazar, Eleazar autem genuit Mathan, Mathan autem genuit Iaacob, Iaacob autem genuit Ioseph virum Mariae de qua natus est Iesuah qui vocatur Christus. Lucas vero, Ipse, inquit, Iesus erat ferme anno-

rum triginta incedens, vt putabatur filius Ioseph qui fuit Eli, qui fuit Mathan, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ianna, qui fuit Ioseph, qui fuit Matatheiae, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Ezel, qui fuit Naggae, qui fuit Mahat, qui fuit Matatheiae, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph, qui fuit Iehuda, qui fuit Iohannan, qui fuit Resa, qui fuit Zorobbabel, qui fuit Sealtiel, qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Elmodam, qui fuit Er, qui fuit Iose, qui fuit Eliezer, qui fuit Ioram, qui fuit Matatha, qui fuit Leui, qui fuit Simeon, qui fuit Iehuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Iona, qui fuit Eliacim, qui fuit Milcha, qui fuit Mainan, qui fuit Matatha, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid, qui fuit Iisai, qui fuit Obed, qui fuit Boaz, qui fuit Salmon, qui fuit Nahason, qui fuit Amminadab, qui fuit Haram, qui fuit Hesron, qui fuit Pharez, qui fuit Iehudae, qui fuit Iaacob, qui fuit Iishac, qui fuit Abraham, qui fuit Nachor, qui fuit Serug, qui fuit Ragu, qui fuit Phaleg, qui fuit Heber, qui fuit Sala, qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noah, qui fuit Lamech, qui fuit Mathusale, qui fuit Enoch, qui fuit Iared, qui fuit Malaleel, qui fuit Cainan, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

5, 19. Quumque non inuenissent, qua illum inferrent. Non exprimitur praepositio διὰ per. Facit nobiscum Complut. editio.

5, 27. Vidit publicanum nomine (Leuin) Habet enim λευὶν. Et statim infra v. 29. Et fecit ei conuiuium magnum (Leuis) λευὶς, non per diphthongum in posteriori syllaba y) λευεὶν et λευεὶς. Facit

y) Erasmus ei edidit, vt supra ῥαββεί.

Facit nobiscum etiam exemplar Complutense. Possunt autem hi casus in Latinam quoque linguam transformari, quemadmodum a nominibus Emphasis, Protasis, Epitasis, ac similibus.

5, 30. Et murmurabant scribae (qui inter eos erant) Additur namque αὐτῶν. Sic et exemplar Complutense.

6, 18. Et qui vexabantur a spiritibus immundis, curabantur. Non enim repetit coniunctionem καὶ et, ante verbum Curabantur. Facit nobiscum vulgata editio.

6, 20. Et ipse eleuatis oculis suis in discipulos (suos). Nam repetitur αὐτοῦ suos. Faciunt nobiscum et Complutensis et vulgata editio: quanquam haec ad dictionem Oculis, non adiungit reciprocum suis, idque male.

6, 23. Ecce enim merces vestra multa est in (coelo) Non ἐν τοῖς οὐρανοῖς, in coelis pluraliter. Facit nobiscum Complutense exemplar.

6, 26. Vae, quum laudauerint vos, homines. Non enim additur ὑμῖν vobis, post interiectionem Vae. Et in hoc facit nobiscum praeter exemplar Complut. etiam vulgata editio. In eo autem quod non addit autor noster πάντες [z]) omnes, ante Homi-

z) Chrysost. T. VII. p. 192. A. vehementer vrget το πάντες. Ὁ δὲ Λουκᾶς, enim inquit, καὶ ἐπιτεταμένως καὶ μετὰ πλείονος αὐτὸ παραμυθίας τοῦτο εἰρηκέναι φησίν. οὐ γὰρ δὴ μόνον τοὺς κακῶς διὰ τὸν Θεὸν ἀκούοντας μακαρίζει· ἀλλὰ καὶ τοὺς παρὰ ΠΑΝΤΩΝ καλῶς ἀκούοντας ταλανίζει. οὐαὶ γὰρ ὙΜΙΝ φησιν, ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἴπωσι ΠΑΝΤΕΣ οἱ ἄνθρωποι. καίτοι καὶ τοὺς ἀποστόλους καλῶς ἔλεγον· ἀλλ᾽ οὐ ΠΑΝΤΕΣ· διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἴπωσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ᾽ ὅταν ΠΑΝΤΕΣ. οὐδὲ γὰρ δυνατὸν τοὺς ἐν ἀρετῇ ζῶντας παρὰ ΠΑΝΤΩΝ ἀκούειν καλῶς. Et T. VIII. 483. A. οὐαὶ ὙΜΙΝ, ὅταν καλῶς εἴπωσι πάντες οἱ ἄνθρω-

Homines, facit nobiscum Complut. editio, et melius correspondet contrariae beatitudini.

6, 37 (Et) nolite iudicare. Siquidem praeponitur καὶ et, in exemplari quoque Complutensi.

6, 40. Perfectus autem, erit sicut magister suus. Non enim habet πᾶς a) omnis, ante Erit.

7, 7. Loco eorum quae apud alios habentur (Propter quod et me ipsum non sum dignum arbitratus vt venirem ad te) nihil habet autor noster. Sed neque in Matthaeo, Euangelistarum dicta concilians, horum facit mentionem. Non videtur ergo librarii negligentia praetermissum. In hoc enim capite ad haec contextus verba, Non enim sum idoneus, etc. loco scholiorum ponit verba quae sequuntur: Haec etiam dixit Matthaeus: et declarata sunt b) praedicto capite. Quod si iudicasset hoc loco interponendum, Propter quod et me ipsum, etc. nequaquam dixisset [illegible] omnia [illegible]

θρωποι. Sed Chrysostomus multa homiletice magis, quam critice dicit. Ὑμῖν omittit, sed πάντες in textu seruat Theophylact. p. 344. A. Sed huius interpretatio vix videtur admittere πάντες. Vide ibid. C. Φρίξωμεν, ἀδελφοί, πῶς τὸ οὐαὶ ἔχουσιν οἱ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἐπαινούμενοι. δεῖ μὲν γὰρ καὶ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἐπαινεῖσθαι, ἀλλὰ πρότερον ἀπὸ θεοῦ. Si πάντων probasset, haud dubie scripsisset, ἀλλ' οὐ παρὰ πάντων. Ita certe Chrysostomus argumentatur. Hoc autem in confesso est, Euthymium et Theophylactum, accedentibus probatioribus Codicibus, semper valere contra Chrysostomum. Ex Chrysostomo ergo ὑμῖν et πάντες illatum scholiis et catenis, ac deinde etiam contextui.

a) πᾶς habet vterque meus.

b) Euolue infra in interpretatione Matth. 8, 13. καὶ ἰάθη. Consistit hic locus ceterorum Codicum auctoritate. Quid? quod nec Birchii Cod. Vat. 1209. in gratiam Latinorum haec omittit?

omnia a Matthaeo esse dicta, et in eo declarata, quum ibi nulla fiat horum mentio.

7, 28. Dico enim vobis: In his qui e mulieribus nati sunt, maior, Ioanne Baptista nemo, est. Non addit προφήτης, nec tamen videtur per negligentiam omissum, ob eandem causam, quam superiori annotatiuncula retulimus.

8, 5. Et volucres coeli (etiam) comederunt illud. Additur enim c) rursum καὶ et.

9, 43. Omnibus vero admirantibus supra his quae faciebat (Iesus). Additur enim nomen ἰησοῦς, etiam in exemplari Complut.

9, 55. Conuersus autem, increpauit illos. Non enim additur nomen ἰησοῦς, neque in exemplari Complut. neque in vulgata editione. Deinde quod sequitur in omnibus versionibus, et in Graeca etiam editione Complutensi, puta: Et ait illis: Nescitis cuius spiritus estis vos. Filius enim hominis non venit ad perdendum animas hominum, sed ad saluandum: quanquam nos addidimus; vereor d) ne non sit librarii incuria omissum: maxime quum in scholiis nullam faciat horum mentionem.

9, 57. Sequar te, quocunque ieris (Domine). Additur enim κύριε, etiam in Complutensi.

10, 22. (Et conuersus ad discipulos dixit) Omnia mihi tradita sunt a patre meo. Siquidem e) adduntur etiam in exemplari Complut. haec verba, καὶ στραφεὶς πρὸς τοὺς μαθητὰς εἶπε, Et conuersus ad discipulos dixit.

g 5 10, 23.

c) Neuter meorum agnoscit καί.

d) Copiose de hoc loco disputaui in mea noui Testamenti editione ad h. l. p. 283. seqq.

e) De hoc etiam loco ibi dixi pag. 240.

10, 23. Beati oculi qui vident quae, videtis. Neque enim in autore nostro, neque in exemplari Complut. exprimitur ὑμεῖς vos. Video et hoc, et alia quaedam huiusmodi minutula esse, et quae fortassis alicui annotatione indigna videbuntur: nolui tamen f) praetermittere, ne quisquam negligentia aut temeritate relicta putet seu immutata.

10, 39. Quae etiam assidens ad pedes Iesu audiebat (sermones) illius. Habet enim etiam exemplar Complutense τῶν λόγων pluraliter.

11, 53. Coeperunt (scribae) et pharisaei grauiter insistere. Non enim habet νομικοὶ legis periti, sed γραμματεῖς scribae. Et statim infra eodem versu, non habet ἀποστομίζειν captiose interrogare: neque cum aliis ἐπιστομίζειν os obstruere, sed ἀποστοματίζειν, hoc est, ab ore interrogare. Quid hoc autem sibi velit, vide in huius loci enarratione.

12, 18. Et illuc congregabo omnia quae nata sunt mihi. Neque g) enim additur καὶ τὰ ἀγαθά μου et bona mea.

13, 15. (Hypocritae) vnusquisque vestrum sabbatho non soluit, etc. Habet enim pluraliter ὑποκριταί. Concordant et exemplar Complutense et vulgata editio.

13, 35.

f) Recte fecisti Henteni. Nam vel ex tuis animaduersionibus apparent hallucinationes Erasmi, hominis leuis, negligentis, temerarii et perfidi. Pleraque enim, quae memorasti, per illum ad Vulgatam Latinam sunt ficta. Quanta fide et diligentia in postremis editionibus suis Complutensem tractarit, nemo Criticus ignorat. Quomodo ergo tractauerit Codices? Nam etsi nec Complutensis a Criticis idoneis curata est, tamen habet multas probas lectiones ab Erasmo neglectas.

g) Seruat vterque meus.

13, 35. Ecce relinquitur vobis domus vestra. Non exprimitur ἔρημος deserta, quod ex enarratione patet librarii vitio factum non esse.

14, 15. Beatus qui (prandium) sumit in regno Dei. Neque enim habet ἄρτον panem, sed ἄριστον prandium. Concordat etiam exemplar Complutense.

14, 21. Et reuersus seruus (ille) renunciauit, etc. Nam additur ἐκεῖνος ille, etiam in exemplari Complutensi.

15, 26. Et accersito vno de seruis, Non additur αὐτοῦ suis, h) nec in exemplari Complutensi, nec in editione vulgata.

17, 4. Et septies in die conuersus fuerit, dicens, Poenitet me. Non habet ἐπὶ σε ad te. Concordat editio Complutensis.

17, 21. Neque dicent Ecce hic, ecce illic. Non i) habet ἢ aut: sicut etiam infra versu 23. vbi eadem repetuntur verba, in nullo habetur exemplari. Conformiter legit et Complutensis editio.

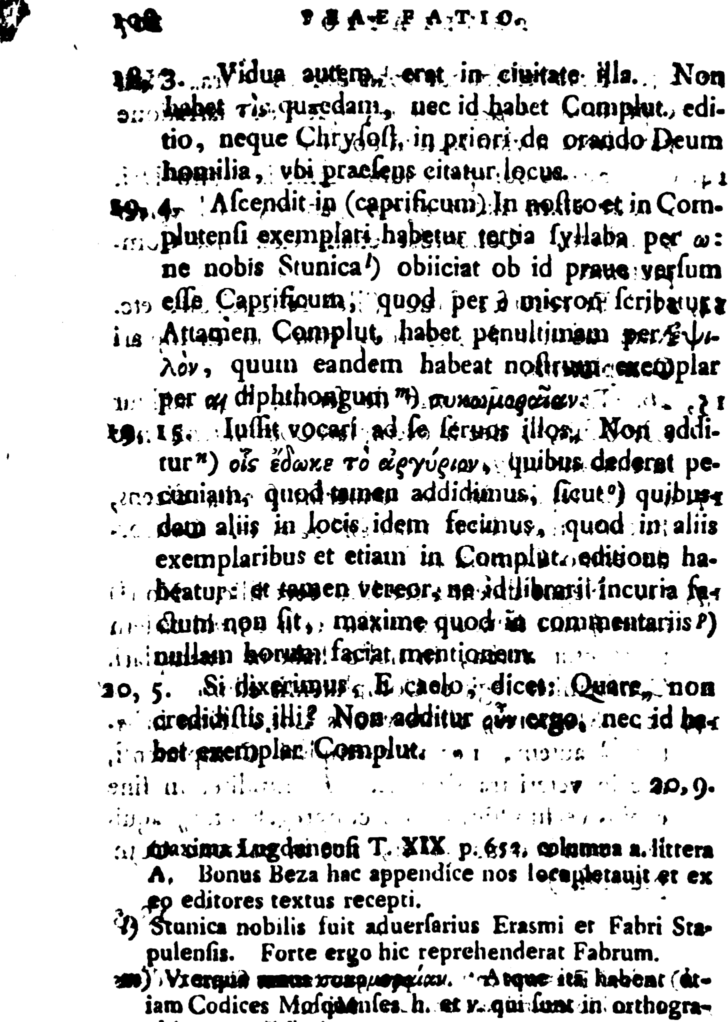
17, 32. Memores, estote vxoris Lot. Non habetur δὲ autem, nec in exemplari Complutensi, nec in veteri translatione. Et similiter in fine capitis versu vltimo: Ibi congregabuntur, aquilae, non additur καὶ et, nec in editione Complutensi. k)

18, 3.

h) αὐτοῦ Erasmus intulit, pro quo tamen silent codices, a Birchio examinati omnes. Miror.

i) Primo loco vterque meus omittit, secundo vterque seruat.

k) Mirabuntur non nulli, ab Hentenio non notatum esse defectum versus integri 36. quem praetermittunt Codices mei Euthymii. Sed is Erasmi editionem comparauit, quae ista appendice caret. Igitur etiam infra in interpretatione huius loci hunc totum versum omisit Hentenius. Scilicet in Bibliotheca Patrum maxima

18, 3. Vidua autem erat in ciuitate illa. Non habet τὶς quaedam, nec id habet Complut. editio, neque Chrysost. in priori de orando Deum homilia, vbi praesens citatur locus.

19, 4. Ascendit in (caprificum) In nostro et in Complutensi exemplari habetur tertia syllaba per ω: ne nobis Stunica[l]) obiiciat ob id praue versum esse Caprificum, quod per ὀ micron scribatur. Attamen Complut. habet penultimam per ἒψιλὸν, quum eandem habeat nostrum exemplar per αι diphthongum[m]) συκομωραίαν.

19, 15. Iussit vocari ad se seruos illos. Non additur[n]) οἷς ἔδωκε τὸ ἀργύριον, quibus dederat pecuniam, quod tamen addidimus, sicut[o]) quibusdam aliis in locis idem fecimus, quod in aliis exemplaribus et etiam in Complut. editione habeatur: et tamen vereor, ne id librarii incuria factum non sit, maxime quod in commentariis[p]) nullam horum faciat mentionem.

20, 5. Si dixerimus, E caelo; dicet: Quare non credidistis illi? Non additur οὖν ergo, nec id habet exemplar Complut.

20, 9.

maxima Lugdunensi T. XIX p. 652, columna a. littera A. Bonus Beza hac appendice nos locupletauit et ex eo editores textus recepti.

l) Stunica nobilis fuit aduersarius Erasmi et Fabri Stapulensis. Forte ergo hic reprehenderat Fabrum.

m) Vterque ... συκομωραίαν. Atque ita habent etiam Codices Mosquenses h. et v. qui sunt in orthographia accuratissimi.

n) Mei cum reliquis Codd. ista seruant.

o) Sine admonitione in locis singulis id fieri non debebat. Hoc modo multis in locis corruptus est Chrysostomus a Sauilio et reliquis editoribus, et alii scriptores plures ab aliis pluribus.

p) Hoc argumentum non valet. Multa talia, quae intellectum habent facilem, praetermittunt in scholiis.

20, 9. Homo, plantauit vineam. Non additur q) τὶς quidam. Et similiter infra vers. 19. Et timuerunt, Non additur τὸν λαὸν populum. Concordat vtrobique Complutensis editio.

20, 20. Vt caperent eius (sermonem) Habet r) namque λόγον patrio casu: non λόγῳ, vt dicatur, in vel ex sermone. Concordat etiam exemplar Complutense.

21, 16. Trademini autem a parentibus et cognatis, amicis et fratribus. Hoc etiam ordine legit Complut. editio, vt Fratres vltimo ponantur loco.

22, 30. Vt edatis ac bibatis super mensam meam, Non additur s) ἐν τῇ βασιλείᾳ μου in regno meo. Neque in enarratione fit vlla huius mentio.

22, 35. Quando misi vos sine loculis et pera, Non additur καὶ ὑποδημάτων et calceamentis: nec vlla fit huius mentio in commentariis. Arguit t) autem adiectitium esse, quod infra versu 36, quum dicitur: sed nunc qui habet loculos, tollat, similiter et peram, illud in nullo addatur exemplari.

22, 47. Et appropinquauit Iesu vt oscularetur eum, Additur statim consequenter, etiam in Complutensi exemplari, τοῦτο γὰρ σημεῖον δεδώκει αὐτοῖς, ὃν ἂν φιλήσω αὐτός ἐστι, Hoc enim signum

q) Alter meorum omittit, alter habet.

r) Mei λόγον. Erasmus se volutat inter λόγον et λόγῳ.

s) Dixi de hoc loco copiose in mea N. Testamenti editione.

t) Arguta est omissio. Primo, quod continuo nulla fit mentio calceamentorum. Sed intelligi poterat ex superioribus. Deinde, quod non credibile videbatur sine calceamentis missos esse.

signum dederat illis: Quemcunque osculatus fuero, ipse est.

23, 2. Hunc inuenimus peruertentem gentem (nostram) Nam[v]) in nostro exemplari addebatur ἡμῶν, sicut et vulgata habet editio.

In fine Euangelii[x]) non additur ἀμήν, sicut nec in fine aliorum Euangelistarum in vllo habetur exemplari.

Ex Ioanne.

1, 28. Haec in (Bethania) facta sunt. Non[y]) Βηθαβαρά. Conformis est et Complutensis editio et vulgata: quanquam autor dicat in scholiis verius legi Bethabara.

1, 30. Non repetuntur haec aut similia verba: οὗτός ἐστι περὶ οὗ ἐγὼ εἶπον, ὀπίσω μου ἔρχεται ἀνὴρ, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν. ὅτι πρῶτός μου ἦν. Hic est de quo ego dicebam: Post me venturus est vir, qui ante me fuit, quia prior me erat. Eadem tamen propemodum verba paulo superius posita erant.

2, 22.

v) ἡμῶν addunt mei. Proximum καὶ autem, ante πωλοῦντα, omittunt.

x) Scilicet interpretes, Chrysostomus et ceteri, loco ἀμὴν, quod textus est, post suas explicationes de suo in fine addunt ἀμὴν, atque ita terminant interpretationem.

y) In his et similibus Origenes antiquis Criticis expectorauit mentem, vt recentioribus, per libellum Hermenevtische Vorbereitung, Semlerus, qui dudum antea se ab Criticis ad Triumuiros A. A. A. F. F. transferre debuisset. Illud autem mihi de hoc loco mirabile visum est, quod nullus ex veteribus interpretibus Graecis infra Cap. X. vers. 40. hunc locum lectoribus in memoriam reuocat. Scilicet conscii erant sibi, se temere secutos esse Origenem, relicta auctoritate Codicum. Ergo consultius putabant, abstinere se ab isto loco.

2, 22. Crediderunt sermoni (eius) Nam habet αὐτοῦ eius, non ᾧ εἶπεν ὁ ἰησοῦς, quem dixerat Iesus.

2, 24. Eo quod ipse nosset (omnia) Habet enim πάντα, z) non πάντας omnes. Consonat exemplar Complutense.

3. 22. Et ibi morabatur cum discipulis, ac (baptizabant) Siquidem pluraliter habet a) ἐβάπτιζον; quod ex scholiis manifestius apparet.

4, 31. Interea rogabant eum discipuli (eius) dicentes: Rabbi, comede. Additur enim αὐτοῦ, etiam in exemplari Complutensi.

6, 52.

z) Ex Chrysostomo hoc assumsit, qui in Codicibus Mosquensibus habet τὰ πάντα. Sed Montefalconius T. VIII. p. 137. C. edidit πάντα.

a) Etiam hoc ad Chrysostomum fictum. Habet quidem vulgatam lectionem T. VIII. p. 164. A. C. Sed ibidem addit D. καίτοι πρoϊὼν (Scilicet Cap. IV. v. 2.) Φησιν, ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι ἰησοῦς οὐκ ἐβάπτιζεν, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. ὅθεν δῆλον, ὅτι καὶ ἐνταῦθα τοῦτο λέγει, ὅτι αὐτοὶ ἘΒΑΠΤΙΖΟΝ μόνοι. Origenes T. IV. p. 162. D. habet quidem ἐβάπτιζε, sed mox ibidem alia mutat versu 23. Cyrillus T. IV. p. 156. B. vbi hunc locum ex professo, vt aiunt, interpretatur, in contextu versum 22. et 23. ita habet: καὶ μετὰ ταῦτα ἦλθεν ὁ ἰησοῦς εἰς τὴν ἰουδαίαν γῆν μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· ἦν δὲ καὶ ἰωάννης κ. τ. λ. Quae ergo Chrysostomus dubia reddiderat, ea prorsus omisit Cyrillus. Habet tamen ibid. E, plane vt Chrysostomus: βαπτίζει τοιγαροῦν ὁ χριστὸς διὰ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν. Tales Critici sunt isti tres τῆς οἰκουμένης Φωστῆρες, cum locum data opera tractant. Chrysostomum, principem Graecorum Patrum omnium, excuso. Ad populum enim dixit. Sed Origenes et Cyrillus omni excusatione carent. Viri Docti autem, qui Origenem, Chrysostomum et Cyrillum diligenter legerunt, id dudum perspexerunt. In aliis euentum habet vaticinium Iesaiae VI, 9. 10.

6, 52. Quomodo potest hic nobis dare carnem„ ad comedendum? Nullum b) Graecum exemplar, quod viderim, additum habet αὐτοῦ suam: quanquam verterit Erasmus, Carnem illam suam.

6, 70. Respondit eis„ Num ego vos duodecim elegi? Non additur ἰησοῦς, neque in exemplari Complutensi.

7, 1. Non enim (poterat) in Iudaea versari. Non habet ἤθελεν volebat, sed εἶχεν ἐξουσίαν, habebat potestatem siue poterat.

7, 12. Alii vero dicebant: Non, sed seducit (mundum) Non habet ὄχλον turbam, sed κόσμον mundum, quod etiam in scholiis declaratur.

7, 53. (Abiit) vnusquisque in domum suam. Non enim habet ἐπορεύθη profectus est, sed ἀπῆλθεν. Infra statim Cap. VIII, 2. (summo) vero diluculo iterum (venit) (Iesus) in templum: Additur enim βαθέος summo vel profundo, et nomen ἰησοῦς: Nec habet παρεγένετο accessit, sed ἦλθεν. Et infra vers. 3. (Adducunt) mulierem. Non habet φέρουσι adferunt, sed ἄγουσι. Nec additur πρὸς αὐτὸν ad eum. Infra vers. eodem:

ἐπὶ

b) Scripsit haec Hentenius anno 1545. Quot editiones Graecae tunc fuerint, notum est. Si ita locutus esset Hieronymus et Origenes, multi sibi cogitarent ducentos Codices recensionis Alexandrinae et Occidentalis. Sed hoc quoque Chrysostomus innexit, qui in Codicibus Mosqq. ita habet: πῶς δύναταί δοῦναι ἡμῖν φαγεῖν οὗτος τὴν σάρκα αὐτοῦ. Vide T. VIII. p. 272. B. Cyrillus hic primum ad nauseam vexat vocabulum πῶς, quod Chrysostomus paullulum tantum commouerat, deinde T. IV. p. 360. B. repetit: πῶς δύναται οὗτος ἡμῖν δοῦναι τὴν σάρκα αὐτοῦ φαγεῖν; Origenis ad hunc locum nugae interciderunt, sed T. IV. p. 364. A. laudat: πῶς δύναται ἡμῖν οὗτος δοῦναι τὴν σάρκα φαγεῖν;

ἐπὶ μοιχείᾳ, in adulterio, non ἐν μοιχείᾳ. Item habet εἶπον dixerunt, non λέγουσι dicunt. Additur quoque in nostro exemplari πειράζοντες tentantes. Nec habet αὕτη ἡ γυνὴ κατειλήφθη, haec mulier deprehensa est, sed ταύτην εὕρομεν, hanc inuenimus. Infra vers. 5. Tu autem quid ais (de illa?) Additur enim περὶ αὐτῆς. Nec dicit infra vers. 6. ἵνα ἔχωσι κατηγορεῖν αὐτοῦ, vt possent accusare eum: sed ἵνα ἔχωσι κατηγορίαν κατ' αὐτοῦ, vt haberent accusationem aduersus eum. Praeterea quum post pauca verba inter sequentia versu 9. dicitur: Initio facto a senioribus: Additur ἕως τῶν ἐσχάτων vsque ad postremos. Deinde versu 10. vbi subditur: Quum autem erexisset se Iesus. Neque hic, neque in vulgata editione additur consequenter, καὶ μηδένα θεασάμενος, πλὴν τῆς γυναικὸς et neminem vidisset, praeter mulierem: quod tamen et in Complutensi editione et in aliis Graecis habetur exemplaribus: sed loco eius habet εἶδεν αὐτὴν vidit eam. In exemplari ergo Complutensi plurima nobiscum faciunt contra alia exemplaria Graeca: quaedam vero cum aliis et non nobiscum. Quin et illud exemplar quaedam habet, quae neque nos habemus, neque alia exemplaria Graeca: vt cum dicitur vers. 6. scribebat in terram, addit editio Complutensis, μὴ προσποιούμενος dissimulans. Et infra vers. 9. vbi dicitur, At illi quum [c]) vidissent, addit illa, καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι et a conscientia redarguerentur. Multa quoque alia hinc inde variantur, quae quia minutula sunt, noluimus recensere. Tanta itaque exemplariorum varie-

c) Haud dubie voluit scribere, audissent.

varietas, praeter alia, ſatis arguit hanc hiſtoriam aſcititiam eſſe, quemadmodum cum pluribus aliis aſſerit autor noſter.

8, 40. Qui veritatem loquutus ſum vobis, quam audiui a (patre) Habet namque πατρὸς et non θεοῦ deo. Et infra verſu 49. Sed honoro patrem. Non additur μου meum. Statimque in eodem verſu: Et vos contumelia me (afficitis) Nam habet ἀτιμάζετε per praeſens, non ἠτιμάσατε contumelia affeciſtis. Concordat nobiscum in hoc poſtremo exemplar Complutenſe.

8, 59. Ieſus autem occultatus eſt, et exiuit de templo. Additur ſtatim, etiam in exemplari Complutenſi: διελθὼν [d]) διὰ μέσου αὐτῶν, καὶ παρῆγεν οὕτως pertranſiens per medium illorum et ita praeteribat.

9, 8.

d) Propter Euthymium etiam hoc notandum, quod haec non vno loco iunctim recitat, ſed per partes, interpoſita in ſingulis partibus interpretatione. Diſtinguit autem textum ita. Primo verſ. 59. ἦραν οὖν ad ἐπ' αὐτόν. Secundo: ἰησοῦς δὲ ἐκρύβη. Tertio: καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ. Quarto: διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν. Quinto: καὶ παρῆγεν οὕτως. Sexto: καὶ παράγων ad γενετῆς. Duplex hic oritur quaeſtio. Altera, quis ex editoribus N. Teſtamenti haec excluſit? Eraſmus, homo temerarius et perfidus, qui haec in ſuis Graecis, neſcio quibus, et inuenit et non inuenit. Nam in prima editione habet, in reliquis omiſit. Compara eius ad hunc locum animaduerſionem. Altera quaeſtio. Cur Hieronymus in vulgata Latina omiſit? Scilicet hic quoque ſeruum pecus ſequitur veſanum Origenem. Nec diligentiores fuerunt Chryſoſtomus et Cyrillus. Vulgo credunt haec aſſuta eſſe ex Luc. 4, 30. Stulte! Suo tempore totam rem ad oculos demonſtrabo. Haec adeo ſeruat Vaticanus 1209. apud Birchium.

9, 8. Vicini itaque, et qui viderant eum prius quod (caecus) esset. Habet enim τυφλὸς, non πτωχὸς [e]) mendicus. Consonat etiam exemplar Complutense.

10, 8. Omnes quotquot venerunt, fures sunt et latrones. Non additur πρὸ ἐμοῦ ante me, neque in exemplari Complutensi, neque in editione vulgata.

10, 39. Quaerebant (ergo) rursum apprehendere eum. Additur enim οὖν ergo, et in exemplari Complutensi, et in vulgata editione.

13, 9. Domine non tantum pedes„ Non additur μοῦ meos.

13, 25. Quum ergo ille recumberet (ita) super pectus Iesu. Additur enim οὕτως, quod etiam in scholiis autor declarat.

13, 30. Erat autem nox quando„ exiuit; deinde subditur: Ait Iesus. Non enim additur οὖν ergo, ante verbum ἐξῆλθε exiuit, vt alium possit reddere sensum. Facit nobiscum exemplar Complutense.

14, 1: Ne turbetur cor vestrum. Ante haec verba non praemittitur, neque in nostro, neque in Complutensi exemplari id quod, habetur in vulgaribus Graecis exemplaribus [f]) καὶ εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ et ait discipulis suis.

h 2 14, 30.

e) Erasmus, impostor, non criticus, in vulgata reperiebat mendicus. Ex Lexico ergo suo reddebat πτωχός. Inepte. Reddere debebat προσαίτης. Ita enim Chrysostomus, vnde haec est corruptio. Vide Tom. VIII. p. 333. A. Vnde autem προσαίτης inuectum? Per summam negligentiam et incogitantiam ex proximo προσαιτῶν.

f) Est initium lectionis ecclesiasticae, τῇ παρασκευῇ τῆς ς. ἑβδομάδος, quod homines somnolenti intulerunt in contextum.

14, 30. Venit enim princeps mundi„ Non additur τούτου huius, neque in exemplari Complutensi.

16, 3. Et haec facient, quia non nouerunt. Non additur ὑμῖν vobis, nec in editione Complutensi.

16, 5. Et nemo„ interrogat me: Quo abis? Non praeponitur ante verbum Interrogat ἐξ ὑμῶν ex vobis,

16, 10. De iustitia autem, quia ad patrem (meum) abeo. Additur enim μου, etiam in editione Complutensi.

16, 25. Haec per prouerbia (dico) vobis. Non enim habet g) λελάληκα loquutus sum: sed λέγω dico.

16, 33. In mundo pressuram (habebitis) Nam habet ἕξετε h) futurum, non ἔχετε habetis. Pari modo legisse manifestum i) est eum, qui vulgatam dedit editionem.

17, 11. Pater sancte serua eos per nomen tuum (quo donasti me) Non enim habet οὓς quos, sed ᾧ quo. Eodem etiam modo habet exemplar Complutense. Ex scholiis tamen legisse videtur autor

g) Dissentiunt mei Euthymii Codices, qui λελάληκα seruant.

h) Chrysost. T. VIII. p. 468. A. negligit quidem verba textus, habet tamen suis verbis: ἕως ἂν ἦτε ἐν τῷ κόσμῳ, θλῖψιν ἕξετε. Eodem modo repetit alibi, vt in editione N. Testamenti docui. Cyrillus ante scholia habet ἕξετε, sed in interpretatione ἔχετε. Tom. IV. p. 944. A. 945. A.

i) Minime vero. Nam interpres Latinus saepius praesentia per futura reddit. Neque hoc ignoras, Henteni.

autor noster ὁ, quod,[k]) puta Nomen accusandi casu.

18, 25. Negauit (ergo) ille et ait: Non sum. Repetitur enim οὖν ergo. In hunc etiam modum legimus in editione Complutensi.

18, 29. Exiuit itaque Pilatus ad eos, et ait. Non additur ἔξω[l]) foras. Ad hunc quoque modum inuenimus in exemplari Complutensi.

19, 16. Acceperunt autem Iesum et (duxerunt) (in praetorium) Primum itaque non habet ἀπήγαγον abduxerunt, sed ἤγαγον duxerunt. Et in hoc concordat exemplar Complutense. Addebatur praeterea in nostro exemplari εἰς τὸ πραιτώριον.

19, 35. Et ille scit quod vera dicat (sed) vt, vos credatis. Nam habet ἀλλά, sed. Nec habet καὶ et, ante vos. Exemplari quidem Complutense non habet coniunctionem καὶ, sed nec habet ἀλλά.

19, 38. Et permisit Pilatus, Statimque additur ἦλθεν[m]) οὖν, καὶ ἦρε τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Venit ergo, et tulit corpus Iesu. Concordant et exemplar Complutense et vulgata editio.

20, 29. Quia vidisti me, credidisti. Non additur Θωμᾶ, nec in editione Complutensi.

k) ὁ ponit in interpretatione ideo, quod non repeteriit, ἐν τῷ ὀνόματί σου, ad quod refertur in textu ᾧ. Quorsum ergo referendum fuisset ᾧ; Forte ad δέδωκας;

l) Incerta sedes huius vocabuli satis arguit, id aliunde introductum esse. Nam meus Mosquensis Codex S. qui Cyrilli scholia etiam habet, addit id ante πρός. Ita Cyrill. T. IV. p. 1034. B. Alius Codex MS cum scholiis habet post αὐτούς.

m) Haec nimirum omittit Erasmus. Vnus meorum q. eundem saltum fecit ab ἦλθεν ad ἦλθε. Vterque autem Euthymii cum reliquis ista seruant.

21, 1. Postea manifestauit se iterum Iesus (discipulis) ad mare Tiberiadis. Additur enim μαθηταῖς [n]) discipulis. Concordat in hoc et exemplar Complutense et editio vulgata.

21, 15. Simon (Iona) diligis me plus his? Habet namque ἰωνᾶ, non ἰωαννᾶ: et ita rursum bina vice subsequitur. Similiter etiam habet exemplar Complutense.

Eiusdem Hentenii.

In his quae sequuntur multisque aliis in locis Euangelistae phrasin imitati Hebraicam, posuerunt praesens, interdum etiam et praeteritum pro futuro.

Matth. 11, 3. et Lucae 7, 19, 20. occurrit in primis illud maxime vulgatum: Tu es ille (qui venit) an alium expectamus? Vbi ponitur ἐρχόμενος veniens, pro eo quod est, qui venturus est, aut potius, qui venturus erat. Et eodem modo Io. 6, 14. Hic est vere propheta (veniens) in mundum, id est, qui venturus erat. Rursum Matth. 17, 11. Elias quidem (venit) primum: ἔρχεται pro Venturus est ponitur. Et sane id in hoc verbo ἔρχομαι frequentissimum est.

Matth. 10, 20. Non enim vos (estis) (illi qui loquuntur) sed spiritus patris vestri (qui loquitur) in vobis: vbi praesens ἐστὲ pro Eritis sumitur: et λαλοῦντες pro eo quod est, Qui loquentur: et

n) Praeter μαθηταῖς vnus meorum Codicum Euthymii addit αὐτοῦ.

et λαλοῦν, pro Qui loquetur. Eadem etiam habentur Marc. 13, 11.

Matth. 22, 30. In resurrectione neque (contrahunt matrimonium) neque (nuptui traduntur) sed quasi Angeli Dei in coelo (sunt.) Verbum γαμοῦσι, quod ex sequentibus verbis, quae manifeste praesentia sunt, etiam iudicatur esse praesens, pro futuro Contrahent accipitur: et ἐκγαμίζονται pro Nuptui tradentur: similiter εἰσὶ pro Erunt. Pari quoque modo habentur verba haec Luc. 20, 35. 36. Marc. 12, 25.

Matth. 17, 20. Si (habeatis) fidem sicut granum sinapis. Ἔχητε pro futuro Habueritis sumitur.

Matth. 26, 11. Pauperes enim semper habetis vobiscum, me vero non semper (habetis) Hoc in loco praesens ἔχετε pro futuro Habebitis capitur. Et eodem modo Io. 12, 8.

Matth. 28, 7. Ecce (praecedit) vos in Galilaeam. Προάγει pro futuro Praecedet accipitur. Similiter etiam habet Marcus 16, 7.

Marc. 3, 29. Quicunque blasphemauerit aduersus spiritum sanctum, (non habet) remissionem in aeternum, sed reus (est) aeterni iudicii. Ἔχει pro Habebit accipitur, et ἐστιν pro Erit.

Marc. 9, 12. Elias quum prius venerit (restituit) omnia. Hoc in loco ἀποκαθιστᾷ verbum praesens sumitur pro futuro Restituet. Cap. 9, 31. Filius hominis (traditur) in manus hominum. Similiter hoc in loco παραδίδοται verbum praesens Accipitur pro futuro Tradetur.

Marc. 11, 24. Quaecunque orantes petitis, credite quod (accipitis) et erunt vobis. Λαμβάνετε pro Accipietis.

Luc. 13, 35. Ecce (relinquitur) vobis domus vestra. Ἀφίεται pro futuro Relinquetur.

Io. 6, 28. Quid (facimus) vt operemur opera Dei? ποιοῦμεν pro Faciemus.

Io. 7, 27. Chriſtus quum venerit, nemo cognoſcit vnde (ſit) ἐςι pro futuro Erit.

Io. 7, 33. 34. Vado ad eum qui miſit me: quaeretis me et non inuenietis: et vbi ego (ſum) eo vos non (poteſtis) venire. Ἐιμὶ pro Ero: et δύνασθε pro futuro Poteritis accipiuntur.

Io. 8, 31. Si vos manſeritis in ſermone meo, veri diſcipuli mei (eſtis) ἐςὲ pro Eritis ſumitur.

Io. 8, 46. Quis ex vobis (arguit) me de peccato? ἐλέγχει pro Arguet accipitur.

Io. 13, 8. Si non lauero te, non (habes) partem mecum. Ἔχεις habes pro Habebis.

Io. 14, 17. Vos autem (cognoſcitis) eum, quia apud vos (manet.) Γινώσκετε pro Cognoſcetis: et μένει pro Manebit. Et hoc ſicut et alia propemodum omnia, literae ſeries ipſa declarat.

Io. 14, 19. Adhuc modicum, et mundus iam me non (videbit) vos autem (videbitis) me. Hic ſane quanquam [a]) autor quidam non parui nominis dicat θεωρεῖ et θεωρεῖτε praeſentis eſſe temporis: ſunt tamen etiam iuxta canones Graecae grammatices futura ſecunda. Similiter Cap. 15, 26. 27. quum dicitur: Ille teſtimonium perhibebit de me, et vos (teſtes eritis.) Etiam ait idem autor μαρτυρεῖτε praeſens eſſe indicantis, vt ſignificet Teſtes eſtis, aut eſtote, quemadmodum etiam hoc loco vertit. Attamen multo commodius dicetur eſſe futurum ſecundum: praeſertim quum Act. Cap. 1, 8. eadem ferme verba referens Lucas, dicat: Accipietis virtutem ſuperueniente ſpiritu ſancto in vos, et eritis mihi teſtes.

Vbi

a) Et hic et paullo poſt videtur intelligere Eraſmum, quem vide in interpretatione et in notis.

Vbi aperte per futurum habet Graeca litera ἔσεσθε, facta etiam primum superuenientis spiritus sancti mentione, sicut etiam hoc loco. Praeterea quum eodem capite 16, 10. dicitur: Ad patrem vado, et posthac non (videbitis) me. Et post pauca vers. 16. Pusillo tempore et non (videbitis) me: asserit idem [b]) vtroque horum locorum Euangelistam abusum tempore praesenti pro futuro. Nos autem opinamur, quod proprie futurum secundum posuerit. Quod inde facile est colligere, quod statim sequatur futurum ὄψεσθε videbitis. Scimus tamen quosdam grammaticos futura secunda a verbis circumflexis in totum auferre: qui tamen fateri coguntur praesens indicatiui passim pro futuro locari, quod vix fieri solet. Idem autor verbum [c]) ἀφέωνται frequenter vertit Remittuntur, quum sit non solum Atticum praeteritum, sed et Ionicum et Doricum, per ablationem ι vocalis subiunctiuae, et pleonasmum ω. Nam quod dicat interpretem fortassis legisse ἀφέονται, vt sit praesens ab ἕω et ἕομαι, non sit verisimile, quum hoc barytonum verbum apud solos poëtas reperiatur.

Io. 15, 6. Nisi quis in me manserit (eiectus est) foras sicut palmes, et (exaruit) et (colligunt) eos, et in ignem (coniiciunt) et (ardent.) Hoc loco duo praeterita et tria praesentia pro futuris posita sunt: nempe ἐβλήθη pro Eiicietur, ἐξηράνθη pro Exarescet, συνάγουσιν pro Colligent, βάλλουσι pro Coniicient et καίεται pro Ardebit.

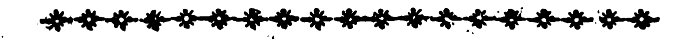
b) Erasmus in notis.

c) Matth. 9, 2. 5. Marc. 2, 5. 9. Luc. 7, 47. 48. Vide in primis Erasmum ad Marc. 2, 9.

Io. 15, 8. In hoc (glorificatus est) pater meus (vt fructum copiosum adferatis.) Ἐδοξάσθη pro futuro Glorificabitur, et ἵνα φέρητε pro eo, quod est, Si attuleritis. Hoc itaque loco et praeteritum et praesens pro futuro ponuntur.

Io. 16, 26. Et non (dico) vobis quod ego rogabo patrem pro vobis; ipse enim pater (amat) vos. Λέγω pro Dicam et φιλεῖ pro Amabit, quod tamen, si solum esset, futurum secundum esse posset. Vide huius loci enarrationem.

Io. 17, 11. Et iam non (sum) in mundo, et hi in mundo (sunt.) Εἰμὶ pro Ero sumitur, et εἰσὶ pro Erunt.

Ioannis Millii examen Codicis Euthymii [d] *Barocciani. Ex Prolegomenis eius in N. T. a §. 1073—1079.*

Et iam quidem ab insigni illo Commentariorum Chrysostomi [e]) defloratore ad alium deuenimus, [f]) *Euthymium* dico *Zigabenum*; qui sub initium fere Seculi duodecimi, e Patrum variorum, sed Chrysostomi

d) De eodem loquitur ibid. §. 1462.

e) Ita Theophylactum Bulgariae Episcopum appellat. Videtur autem hoc vocabulum ex contaminato barbarae Latinitatis marsupio Diui Hieronymi protraxisse. Honestiori et Latiniori vti poterat. Aliud est Graecum ἀπανθίζειν, aliud Latinum deflorare.

f) Tanquam ex palatio excelso fessi fatigatique ad tugurium humile.

stomi potissimum Commentariis, *Catenam*[g]) quandam contexuit in Euangelia. In qua certe, vt hoc obiter notem, peculiare[h]) omnino illud, quod allegationes seu citationes Euangelici textus perpetuo factae sint secundum Titulos, qui ad oram Euangeliorum signati sunt, siue maiora Κεφάλαια. Huius haud dum[i]) Graece editae Exemplar nacti sumus inter Codices *Baroccianos*, probum ac propemodum integrum; vnde videre liceat, qualis textus *Euthymio* fuerit ad manum, cum ista scriberet. Erat autem iste, qualis

g) Catena, Doctissime Milli, appellatur collectio locorum ex variis scriptis Patrum, qui aliquo modo partes singulas litterarum sacrarum oratione attigerunt, sine continuo nexu collatorum. Non sine caussa addidi *sine nexu*, quanquam catena quaelibet nexum habere debet. Sed illud in istis catenis non habet locum. In Euthymio autem nexus est, quod ex pluribus partibus opus perpetuum fecit. Commentarium ergo, non Catenam exhibet. Hoc discrimen est inter Catenam et Commentarium, ex vsu recentiorum Graecorum vocabuli σειρᾶς.

h) Non peculiare aut inusitatum, sed obtinet ista capitum descriptio in plerisque Codicibus Graecis, quod te latere non poterat. Nullam aliam enim Graeci agnoscunt praeter hanc et canones Eusebii. Vtraque est in Codice Alexandrino.

i) Viros doctos aliquos affirmasse, hos commentarios Graece iam editos esse, supra notatum est a Fabricio. Sed in noua Cauei editione hic error correctus est. Vide Tom. II. p. 199. edit. Basil. 1745. fol. Sed Elias du Pin in noua bibliotheca auctorum ecclesiasticorum Tom. IX. Cap. XIV. p. 197. hunc commentarium Graece editum tradit Veronae 1530. quo anno nimirum ibidem prodiit commentarius in Psalmos. Confusus ergo est commentarius in Psalmos cum hoc in Euangelia. Oudinus in commentario de scriptoribus ecclesiasticis Tom. II. p. 981. alio modo errauit. Scribit enim: Commentaria in quatuor Euangelia edita Graece in folio Veronae anno 1630. (ergo centum annis post) cum commentario in Psalmos.

qualis exemplarium posterioris aeui fermе omnium, plurimis in locis[k]) interpolatus; ita tamen, vt in multis, vbi diuersus abit a libris excusis, germanam exhibeat lectionem.

* * *

E lectionibus interpolatis in primis ecce seqq.

Ἰορδάνῃ[l]) ποταμῷ, MAT. 3, 6. plurimi Codd. Syr. Copt. Aethiop.

Διαρπάσῃ pro διαρπάσει 12, 29. sic Chrysost.[m]) cauebat scriba, vt verbum hoc conueniret tempore cum praecedenti δήσῃ.

Βάρος[n]) τῆς γῆς 13, 5. irrepsit e marg.

Τὸ ἄριστόν μου[o]) ἡτοίμασαι 22, 4. sic etiam Codex vnus et alter. Interpolatori sc. quisquis ille, congruentius visum est de regis prandio, illud paratum esse dicere, quam se illud parasse.

Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς· γενεὰ πον. 16, 4. ex vers. 2. huius capitis.

Οὕτως;

k) Multo tamen minus quam tuus Alexandrinus et Cantabrigiensis, infimus omnium.

l) Est haec lectio Codicum cum scholiis et catenis, quod ex Mosqq. Codd. d. et 10. discitur. Contra sunt eiusdem generis Codices a. e. Ergo facile a Critico auctoritate reliquorum excluditur.

m) Chrysost. T. VII. p. 447. b. habet: καὶ τότε ΑΥΤΟΥ ΤΑ ΣΚΕΥΗ διαρπάσῃ, quod nec Wetstenius notauit. Ignorabant Graeci consuetudinem Hebraicam orationis ita vinciendae per particulam καί. Totum membrum abesse poterat. Si tamen addidissent Graeci, τότε δή, τότε δὲ aut τότε γὰρ scripsissent.

n) Neuter ex meis Euthymii Codicibus id habet. Βάρος ne quidem Graecum est. Βάθος Graeci dicunt. Hinc βαθύγειος.

o) Ita duo Codices Mosquenses Chrysostomi.

Οὔτως; οὐκ ἰσχύσατε etc. 26, 40. ſic p) et complures Codd. repetita interrogatione, quo magis ad Marcum (c. 14. v. 37.) accederetur.

Γολγοθᾶν. 27, 33. ſic Codd. al. caſu accuſatiuo ad formam Graecorum.

Ἰδόντες τὰ γενόμενα. 27, 54. miſſo τὸν σεισμὸν, vt ſuperfluo, ob ſupra dicta v. 51, 52.

Ἀγοράσομεν. MARC. 6, 37. ſed editum recte, ob ſeq. δῶμεν· omniumque fere librorum q) auctoritate confirmatum eſt.

Ἔδοξαν φαντασίαν εἶναι, 6, 49. ſic Codex Epheſinus. Sed φάντασμα reliquorum Codicum eſt, et Matthaei.

Ἔσω r) πάντων δοῦλος, 9, 35. ſic Codd. aliq. Aethiop. ex Matthaeo.

Ὃ s) δὲ ὑμῖν λέγω. 13, 37. complures Codd. nempe ob ſimplex illud γρηγορεῖτε, quod ſequitur, potius viſum ὃ, quam ἃ. et ſic interpretati ſunt Vulg. Syr.

Ἀμὴν δὲ λέγω ὑμῖν, 14, 9. inſerto δὲ, vt apud Matthaeum, et in libris aliq. γὰρ, connexionis gratia.

Καὶ

p) Hoc in Euthymii Codicibus non animaduerti. Sed ita habent Codices Moſquenſes Chryſoſtomi, etſi aliter ediderit Montefalconius. T. VII. p. 791. a. d. Theophylactus etiam pag. 164. e. 165. a. vnum ſignum interrogandi habet poſt ἐμοῦ.

q) Hoc argumentum hic valet. Non autem prius. Nec enim Marcus accurate Graece ſcribit. Poterat ergo praecedere futurum, et poſt καὶ ſequi δῶμεν. Scilicet, vt καὶ eſſet pro Graeco ἵνα. Niſi Codices obſtarent, apud Marcum probaſſem ἀγοράσομεν. Aliter enim Graece Xenophon, aliter Marcus ſcribit. Hoc illud dubium eſt in Criſi N. Teſtamenti, quod ſcriptores nec vbique Hebraizant, nec vbique Graeciſſant.

r) Sic vterque meus. Seruant tamen πάντων ἔσχατος καί.

s) Mei ἃ.

Καὶ t) εὐλογήσας. 14, 22. praefixo καὶ, ex Matthaeo.

Καὶ ἐπληρώθη ἡ γραφὴ ἡ λέγουσα· καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη. 15, 28. versiculus hic praetermissus est apud MS. Euthymium. Sed adscriptum habemus ad oram Codicis a manu non nihil recentiore. Omittunt etiam v) Alexandrinus, aliique

t) Vnus tantum meorum addit καὶ.

v) Vitium Codicis Alexandrini arguunt additi canones Eusebii. Habet enim in editione Woidii ita: καὶ σὺν αὐτῷ σταυροῦσιν δύο λῃστάς. et in interiori margine notat sectionem minorem σιε. et canonem η. Rursus: ἕνα ἐκ δεξιῶν καὶ ἕνα ἐξ εὐωνύμων αὐτοῦ. Et in interiori margine, sectio minor σιϛ. canon ϛ. Atqui omnia ab καὶ σὺν αὐτῷ ad εὐωνύμων αὐτοῦ pertinent ad sectionem σιε. et ad canonem α. Quatuor enim Euangelistae non solum narrant duos latrones, cum Christo cruci esse affixos, sed etiam, Christum pependisse medium. Iam cum in illo Codice versus 29. sit sectio σιζ. vt ibi etiam notatur, culpa scribae excidit sectio σιϛ. quae, quod a Marco et Luca tantum refertur, pertinet ad canonem η. Deprehenditur ergo, scribam illum a Καὶ ad Καὶ defecisse. Addamus hic illos numeros cum correctione:

Alex.		Correctio,
σιδ.	—	σιδ.
α.	—	α.
σιε.	—	σιε.
η.*	—	α.
σιϛ.	—	σιϛ.
ϛ.	—	η.*
σιζ.	—	σιζ.
β.	—	ϛ.
σιη.	—	σιη.
β.	—	β.
σιθ.	—	σιθ.
β.	—	β.

Defecit ergo ab α. ad η. ac sit deinceps. Ergo Codex Alexandrinus, qui hunc versum omisit, defendit integri-

que Codd. aliq. Caeterum, praeterquam quod in libris plerisque locum habeat, mihi certe haud leue indicium est, etiam in Marci Autographo exstitisse, quod eadem ipsa proferat ex occasione Lucas, assiduus Marci sectator. Ne dicam, quod ob idem initium huius versus et seq. facile omitti poterat.

Τίνα δὲ ἐξ ὑμῶν LVC. II, II. illud ἐξ, vtcunque in Exemplaria plurima irrepserit, non est huius Euangelistae, sed Matthaei.

Τοὺς δούλους τούτους· ἵνα γνῷ etc. (missis mediis, οἷς ἔδωκε τὸ ἀργύριον, credo, vt superfluis) 19, 15.

Ἐάν τις ἀδελφὸς ἀποθάνῃ, 20, 28. et ita Cod. vnus et alter. Reliqui omnes et Editt. τινός· et sic Marcus, quem sequi amat hic Euangelista.

Καὶ παρεκάλει αὐτόν, 8, 32. Daemoniacus sc. ex vers. proxime praecedente.

Ὁ δὲ ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ. 8. 48. Codd. aliq. Goth. Syr. Ἰησοῦς Matthaei est.

Ὄχλοι ἐπεζήτουν. 4, 42. plurimi*) Codd. explicatius.

Τὸ

tegritatem huius versus. Illud autem intelligitur, scribam Codicis Alexandrini hic data opera fefellisse. Cum enim semel omisisset versum 28. hunc errorem autem nollet corrigere, corrupit de industria canones, seruato tamen sectionum ordine, ne defectus appareret. Cur autem nollet errorem suum corrigere, vel pertinacia hominis, vel negligentia, vel lucri studium in caussa fuit. Credo postremum in culpa fuisse, ne perderet lucellum, si defectus aut additamentum in fronte aut in calce folii appareret. Alias enim necessitas nulla fuisset corrumpendi notas canonum. Sancta Thecla ergo aetate Apostolorum scribebat Codices mercede conducta, admodum perfidiose. Vide, quae infra dixi, ad Luc. XXIII, 17.

*) Ob eam caussam probaui, etsi, vt elegantius, de Graecitate suspectum erat.

Τὸ ἔθνος ἡμῶν. 23. 2. plurimi Codd. adiecto ἡμῶν, explicationis gratia.

Μαρία ἡ Ἰακώβου. 24, 10. complures Codd. explicatius.

Ὑπέδειξεν.[y]) 24. 40. singularis lectio.

Τί ἐμοὶ καὶ[z]) σύ. IOANN. 2, 4. Codd. multi: mutato σοὶ in σύ, ab iis qui ignorabant sensum phraseos, apud Interpretes LXX. tritissimae.

Καὶ ἐβάπτιζον. 3, 22. plurale, ob id quod infra dictum, Ἰησοῦς αὐτὸς οὐκ ἐβάπτιζεν, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, cap. 4, v. 2.

Μαθηταὶ αὐτοῦ. 4, 31. libri aliq. αὐτοῦ scribarum est.

Πλανᾷ τὸν κόσμον. 7, 12. reclamante Codicum omnium fide.

Ὄρθρου πάλιν βαθέος ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς. 8. 1. explicatio ex[a]) Luc. 24, 1. sic multi Codd.

Εἶπον αὐτῷ, πειράζοντες. 8, 4. libri multi. Commentarius est, non textus, ex vers. 6.

Τί λέγεις περὶ αὐτῆς; 8, 5. Codd. plurimi. Addito περὶ αὐτῆς, explicationis gratia.

Ἀναβλέψας εἶπεν αὐτοῖς. 8, 7. Codd. al. clarius.

Εἶδεν αὐτὴν, καὶ εἶπε· γύναι etc. 8. 10. libri aliq. explicatius.

Ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός. 8, 40. Euthym. isque solus.[b])

Οὐ

y) Ita vnus meorum. Alter vulgatum. Vocabulum ἐπέδειξε, quod haud raro iactantiae notionem habebat, non nullis offensioni fuit. Ergo alii ex Io. 20, 20. ἔδειξε, subiecerunt: hic ὑπέδειξε subiecit. Corruptionem prodit Mosquensis f. qui rasura sustulit syllabam επ.

z) Mei seruant σοί. Nec aliter est in interpretatione.

a) Quomodo Millio Luc. 24, 1. hic in mentem venire potuerit, non video. Nimis longe repetitum.

b) Immo cum Origene et Chrysostomo, vt docui in mea editione.

Οὐ καλῶς ἐλέγομεν. 8. 48. Codd. aliq. explicatio, ex cap. 7. v. 20 huius Euangelii.

Καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς μαρίαν. 11, 5. sic Vulg. (in Editt.) Syr. addito μαρίαν, ex vers. 1.

Ἐκεῖνος c) οὕτως. 13, 25. Codd. complures. Simplex ἐκεῖνος, genuinum. Eius loco suffectum est ex marg. in Codd. aliq. οὗτος, ceu magis idoneum: in aliis adiunctum erat τῷ ἐκεῖνος· in aliis ad euitandam ταυτολογίαν, mutatum videmus οὗτος in οὕτως, vt hic apud Euthymium.

Ἤγαγον εἰς τὸ πραιτώριον. 19, 16. sic Codd. al. explicatio, ex Cap. proxime praecedentis v. 28. Et de locis interpolatis hactenus.

* * *

Ex genuinis, quae ab Editt. differunt, hactenus haud memoratis, non nullas hic restat, proferamus.

Καλὸν σπέρμα ἔσπειρας ἐν d) τῷ ἀγρῷ. MATTH. 13, 27. complures libri, vt et Epiphanii Codex. Particula σῷ, iniectitia videtur.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ πέτρος. 14, 28. plurimi Codd. et Vulg. medium αὐτῷ, quod in nostris, iniectitium est.

Τά e) γενόμενα. 18, 31. Codd. aliq. et Vulg. f) vti videtur; quomodo legendum esse monet Lucas Brug.

c) Eodem modo οὕτως excluserunt non nulli Cap. 4. vers. 6. Alii dederunt οὗτος. Sic. Vide Werst. Birch.

d) Seruat vterque meus σῷ. Sed σῷ omittunt Codices Mosquenses cum scholiis d. 10. cuiusmodi Codices tractauit Euthymius.

e) γινόμενα voluit scribere Millius. Mei habent γενόμενα.

f) Ex exemplis, quae hic subiecit Millius, apparet, illum probas lectiones appellare eas, quas habet Vulgata Latina.

Brug. mutarunt aliqui ad marg. adeoque et in textu scribae in γενόμενα, ceu commodius.

Οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλούς. MARC. 2, 17. Codd. aliqui et Vulg. Syr. g) Goth. Copt. Aethiop. Lucae est, quod sequitur in nostris, εἰς μετάνοιαν, et accessit tam apud hunc Euangelistam, quam Matthaeum, ex Lectionariis.

Ὁμοία αὐτῇ. 12, 31. sic libri probi aliq. et Vulg. Syr. Aethiop.

Ἐξ εὐωνύμων. 10, 40. complures Codd. et Vulg. Goth. absque addito μου, quod accessit ex Matthaeo.

Ἢ (pro quo in Edd. καὶ, ex Matth.) τῆς ὥρας. 13, 32. magna vis Codicum, et Vulg.

Ἐστρωμένον· ἐκεῖ ἑτοιμάσατε. 14, 15. Alex. et probatiores al. et quidem Exemplar Vulgati. Nec aliter Lucas, Marci sectator. Medium ἕτοιμον, quod in nostris, explicatio erat τοῦ, ἐστρωμένον, in margine posita, indeque translata a scriba quopiam in mediam paginam.

Καὶ μὴ εὑρόντες ποίας εἰσενέγκωσιν αὐτόν. LVC. 5, 19. ita e Stephanianis plurimi, aliisque probatioribus, Alex. Cant. διὰ ποίας, quod in Excusis plerisque, est genuinae lectionis explicatio.

Πάντα τὰ γεννήματά μου. 12, 18. ita simpliciter Lin. et Cant. et Vulg. initio, vt videtur. Sequentia, h) καὶ τὰ ἀγαθά μου, adscripta primum

g) Hi omnes pro Vulgata Latina, sine melioribus Codicibus Graecis, nihil probant: cum melioribus Codicibus Graecis autem semper probant contra Vulgatam Latinam. Indicant enim fere plerumque recentiores corruptiones versionis Latinae. Per inductionem exemplorum id intelligitur.

h) Seruat vterque meus. Habet autem γενήματα, vt scribendum est. Γενήματα conduntur in horreo; γεννήματα, eius generis, in stabulis seruantur.

mum ad marg. e versu proxime sequente, irrepsere mox in contextum, et Codices iam vniuersim occupant.

Ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων ἐθεραπεύοντο. 6, 18. Alex. et Codd. al. Vulg. Aethiop. omnino recte. Καὶ postea insertum erat, ante ἐθεραπεύοντο, vt iam in Editis, ad tollendam obscuritatem, ne alias soli daemoniaci sanati viderentur, non item reliqui, qui huc curationis causa venerant.

Ἐπειδὴ φίλος. simpliciter. 11, 6. Codd. plurimi, Syr. et Vulg. initio. Μου iniectum erat haud dubie, ad implendum sensum: nemo particulam huiusmodi expunxerit.

Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν. 13, 35. Codices optimi, magno consensu. Ἔρημος, quod accessit in nostris, ex Matthaeo adscriptum fuisse monent Lucas Brug. et Grotius.

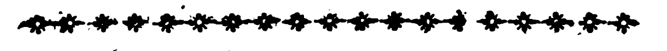
Ἄτερ βαλαντίου καὶ πήρας, μή τινος ὑστερήσατε; 22, 35. Codd. aliq. omnino recte. Neque enim in proximis mentio fit, nisi sacculi et perae. Medium, καὶ ὑποδημάτων, quod in nostris, adscriptum primum in marg. a lectore aliquo, ex cap. 10. v. 4. huius Euangelii, scribae facile admiserunt in contextum.

Πρὸς αὐτὸν γυναῖκα. IOANN. 8, 3. Πρὸς[i]) αὐτὸν non agnoscunt complures libri, vti nec Vulg. Syr.

Μὴ τοὺς πόδας μόνον. 13, 9. sic libri aliq. et Cant. adeoque Vulg. initio. Μου iniectitium est.

Sed de commentario hoc hactenus, omnium, quae quidem Graece exstant, vt opinor, nouissimo.

i) πρὸς αὐτὸν omittunt mei Codices Euthymii.

Lectiones Variantes Vtriusque Codicis Mosquensis ad quatuor euangelia.

Constitueram quidem integrum contextum quatuor euangeliorum, vti in codicibus Euthymii Mosquensibus legitur, simul cum eius commentario edere. Bibliopola autem mihi auctor fuit, vt de lectionibus variantibus seorsim exponerem, textum autem breuiter tantum ante singula scholia notarem. Id quia sine damno lectorum fieri poterat, facile obtemperaui. Examinaueram autem Codices Mosquenses Euthymii bis, semel ad editionem Ioannis Gregorii Oxon. 1703. fol. semel ad Bengelii Tubingae 1734. 4. Hic autem, sicuti etiam in mea noui Testamenti editione feci, ad solam Gregorii editionem respicio. In gratiam lectorum tamen monendum videtur, Gregorium expressisse editionem Oxoniensem Ioannis Fellii 1675. 8. Fellii autem editionem repetitam esse ab Aug. Herm. Franckio Lipsiae 1702. 8. Ex multis autem exemplis didici, Wetstenium etiam, vel Fellii, vel Gregorii secutum esse editionem. Sunt autem istae editiones omnes, vt vulgo loquuntur, textus recepti, hoc est, nec Erasmum solum sequuntur, nec Bezam, sed mistum contextum habent ex maiori Stephaniana anni 1550. fol. et vltima Bezae 1598. fol. insertis non nullis lectionibus singularibus, de quibus tamen primus recepti textus editor lectores non admonuit. In vniuersum hoc moneo. Codex Euthymii B. in mea noui Testamenti editione I. est praestantior, deterior est A. quem in nouo Testamento N. appello.

Ad

Ad euangelium Matthaei.

Cap. I.

V. 1. 2. ἀβραάμ. *) Ex consuetudine Graecorum, qui α ante βρ. spiritu aspero notare solent. Sic et vers. 17. et Cap. III, 9.

4. Ἀμινάδαμ bis. Partim, quod Graeci in fine non habent β. partim, quod μ. et β. in Codd. inde a Sec. IX. facile confunditur.

5. Ῥάαβ. a.

6. Σολομῶνα.

10. Τὸν μανασσῆν.

Cap. II.

V. 9. Ἕως οὗ ἐλθών.

11. Εὗρον] εἶδον.

18. Ῥαμά.

22. Ἐπὶ τῆς ἰουδαίας] ἐπὶ abest.
Χρηματισθεὶς δὲ] δὲ abest. a.

Cap. III.

V. 6. Ἰορδάνῃ ποταμῷ ὑπ'.

8. Καρπὸν ἄξιον.

10. Καρπὸν καλὸν] καλὸν abest. b.

11. Καὶ πυρὶ absunt.

Cap. IV.

V. 5. Ἵστησιν] ἔστησεν. b.

9. Προσκυνήσῃς με.

10. Ὕπαγε] ὀπίσω μου addit. a.

13. Περιθαλασσίαν, pro παραθαλασσίαν est vitium editionis Gregorii.

i 3 16. Ἴδε

*) Quando vterque codex consentit, nullam notam addidi. Quando vnus variat, id notaui per a. aut b.

V. 16. Ἴδε φῶς.
18. Ὁ Ἰησοῦς absunt. Cyrillus quidem T. II. p. 29. E. Matthaeum appellans, haec addit. Attamen nec hoc pro argumento esse potest.

Cap. V.

V. 16. Πατέρα ἡμῶν. a.
Vitiosa sunt in a. vers. 20. εἰσέλθη. v. 23. προσφέρεις et ἔχει κατὰ, omisso τί.
27. Τοῖς ἀρχαίοις absunt.
Οὐ μοιχεύσεις] ὁ ἐμβλέπων. a. ex proximo versu.
28. Ὁ βλέπων γυναῖκα] ὁ ἐμβλέπων γυναῖκα. Sed a. in marg. notat γρ. καὶ ὁ βλέπων. Quoniam h. l. βλέπειν, est περιέργως καὶ ἐμπαθῶς προσβλέπειν, quo sensu non dicunt Graeci, Origenes et Chrysostomus, vt in mea editione docui, id permutarunt cum ἐμβλέπων, ἐμβλέψας et ἐπιβλέπων.
Ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς] ἐπιθυμῆσαι αὐτήν. b.
29. Σκανδαλίζῃ. a.
Βληθῇ] βληθῆναι. a. Sic et vers. 30.
36. Μήτε ἐν] μήποτε ἐν. a.
44. Τοὺς μισοῦντας] τοῖς μισοῦσιν.
47. Τοὺς ἀδελφοὺς] τοὺς φίλους.
48. Ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς] ὁ οὐράνιος.

Cap. VI.

V. 2. Ἀμὴν γὰρ λέγω. b.
4. Αὐτὸς et ἐν τῷ φανερῷ absunt.
5. Ὅπως ἂν] ἂν abest.
16. Τὰ πρόσωπα] τὸ πρόσωπον. a.
18. Ἐν τῷ φανερῷ] omittunt.
23. Σκότος ἐστὶ] non comparet ἐστί. Mox vers. 24. μαμωνᾷ.

25. Καὶ

V. 25. Καὶ τί πίητε] ἢ τί πίητε. Mox ἐνδύσεσθε. b.

33. Ζητεῖτε] αἰτεῖτε et in marg. ζη. ab eadem manu. a. Adiecerat nempe scriba aliquanto post literam maiusculam A. Igitur etiam ι, in rasura litterae η scriptum. Ἀιτεῖτε habet Chrysost. in duobus Codd. Mosqq. Hom. VIII. in epist. ad. Hebr.

Cap. VII.

V. 1. Ἵνα μὴ] καὶ οὐ μή. b. Vulgatum in textu. Sed in marg. γρ. καὶ οὐ μή. a.

2. Ἀντιμετρηθήσεται] μετρηθήσεται. b.

9. Ἢ τίς ἐστιν ἐξ] ἐστιν abest. a.

10. Καὶ ἐὰν] ἢ καὶ ἐάν. Mox vitiose, ἐπιδώσῃ. a.

11. Εἰ οὖν ὑμεῖς] ἐὰν οὖν ὑμεῖς. a.

12. Ὅσα ἂν] ὅσα ἐάν. b.

Οὗτος γάρ] οὕτως γάρ. a. b. Codices enim permulti, vt alibi monui, etiam ante consonam, οὕτως pro οὕτω scribunt. Hinc interdum temere ex οὕτως factum est οὗτος. Οὗτος hoc loco videtur inuectum per Chrysost. quem vide T. VII. p. 291. B. VIII. p 451. E. Forte iam Origenes intulerat, cuius interpretatio intercidit. In pluribus Codicibus reperietur οὕτως, si qui recte attenderint.

14. Ὅτι στενὴ] τί στενή. Id explicat Euthymius et Theophylact. p. 40. C. Apud Chrysost. T. XI. p. 492. F. editur quidem ὅτι, sed iste locus postulat τί. Vide, quae notaui ad 1 Thess. V, 8. in mea N. Testamenti editione. Apud Symmachum Ies. LII. 7. τί εὐπρεπεῖς κ. τ. λ.

15. Προσέχετε δὲ] δὲ abest.

24. Ἀνδρὶ φρονίμῳ] ἀνδρὶ omittit. a.

27. Προσέκοψαν] προσέπεσον. a. Varie vexatum est hoc vocabulum, quod Graeci non dicunt hoc

modo προσκόπτειν. Ergo alii habent προσέῤῥηξαν, alii προσέκρουσαν.

Cap. VIII.

V. 5. Εἰσελθόντι δὲ τῷ ἰησοῦ] εἰσελθόντι δὲ αὐτῷ. Τῷ ἰησοῦ est ex lectione ecclesiastica, κυριακῇ δ.
8. Εἰπὲ λόγον] εἰπὲ λόγῳ.
10. Τοῖς ἀκολουθοῦσιν αὐτῷ· ἀμήν.
11. Μετὰ ἀβραὰμ — οὐρανῶν] ἐν τοῖς κόλποις τοῦ ἀβραὰμ, ceteris omisit. Interpretatio etiam vulgatam lectionem tollit. Corruptio ex Chrysostomo, qui T. VII. p. 209. C. habet εἰς τοὺς κόλπους. Deceptus autem est loco simili, quem ibi tractat, Luc. 16, 22. 23. Iterum ita ibid. p. 361. D. Sed ibid. p. 315. C. tantum omittit, ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.
15. Διηκόνει αὐτῷ.
17. Διὰ τοῦ προφήτου ἠσαΐου.
25. Μαθηταὶ αὐτοῦ] αὐτοῦ abest.
34. Πόλις ἐξῆλθαν. b.

Cap. IX.

V. 1. Καὶ ἐμβὰς εἰς τὸ πλοῖον] ὁ ἰησοῦς, post πλοῖον, addit a. id insertum habet, ante εἰς, ab eadem manu. b.
4. Καὶ ἰδὼν] ἰδὼν δέ.
5. Σοι αἱ ἁμαρτίαι] σου αἱ ἁμαρτίαι.
9. Καὶ ἀναστὰς] ὁ δὲ ἀναστάς.
17. Καὶ ἀμφότεροι] καὶ ἀμφότεροι.
18. Ἄρχων τὶς εἰσελθών.
33. Ὅτι οὐδέποτε] ὅτι abest.
36. Ἐκλελυμένοι] ἐσκυλμένοι. Mox, ὡς πρόβατα.

Cap. X.

Cap. X.

V. 1. Αὐτὰ ἐκβάλλειν. b. Mox v. 3. Λεββαῖος, vno A. vtorque.

4. Ὁ ἰσκαριώτης] ὁ abest.

8. Νεκροὺς ἐγείρετε] absunt. Quis hoc intexit? Fortasse Origenes. Sed eius ad hunc locum interpretatio intercidit. Certe ergo Chrysostomus. Nam, etsi quidem nec in sex Codicibus Mosquensibus Chrysostomi inter contextum haec reperiuntur, tamen ex pluribus locis apparet, illum haec probasse. Habet ergo hunc locum Tom. VII. p. 370. B. D. vbi nihil in editione Montefalconii mutatur praeter λεπροὺς καθαίρετε. Sed in eadem homilia, vbi locum repetit, p. 375. D. recenset, τοὺς λεπροὺς, τοὺς καθαιρομένους — καὶ τοὺς ἐγειρομένους νεκρούς. Ibid. E. μὴ ζήτει νεκρὸν ἰδεῖν ἐγειρόμενον. Item p. 376. C. νεκρῶν ἀνάστασιν — λεπρῶν κάθαρσιν. Haec omnia in eadem homilia, vbi hunc locum de industria tractat. Deinde in proxima homilia p. 378. D. rursus iungit, λεπροὺς καθαίρειν, δαιμόνια ἐλαύνειν — νεκροὺς ἐγείροντες. Item Tom. VIII. p. 281. D. de Iuda proditore loquens, inquit: καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν ἄλλων ἦν τῶν πεμφθέντων νεκροὺς ἐγεῖραι καὶ λεπροὺς καθαρίσαι. Denique diserte p. 390. D. ὅτε δὲ ἔπεμπεν αὐτοὺς [τοὺς μαθητάς] οὐκ εἶπεν, ἔδωκεν αὐτοῖς πνεῦμα ἅγιον· ἀλλ' ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν, λέγων· λεπροὺς καθαρίζετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, νεκροὺς ἐγείρετε· δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε. Vnde autem haec Chrysostomus arripuit? Vt equidem credo ex loco simili Matth. XI, 5. vbi b) itidem λεπροὶ καθαρίζον-

i 5

b) Vide paullo inferius Matth. 19, 9. vbi Origenes et Chrysostomus ad Matth. 5, 32. in interpretatione transe-

ῥίζονται, νεκροὶ ἐγείρονται. Sed hoc loco ista verba etiam suspecta reddit incerta sedes. Nam alii Codices, ante λεπροὺς καθαρίζετε, alii post habent. Hic ergo cum ceteris probatis codicibus multum Euthymii et Theophylacti auctoritas valet contra Chrysostomum. Cyrillus etiam, qui modo ex Origine, modo ex Chrysostomo pendet, haec infert Tom. I. Glaphyr. p. 446. D. ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, λεπροὺς καθαρίζετε, νεκροὺς ἐγείρετε. δωρεὰν κ. τ. λ. Item T. II. p. 562. C. ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, νεκροὺς ἐγείρετε. Ac diserte Tom. I. part. I. p. 494. B. Καὶ μὴν τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ἐπ' ἐξουσίας ἐδίδου τὴν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων εὐσθένειαν ὁ Χριστὸς, ὥστε (ν. τ.) ἐκβάλλειν αὐτὰ, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ. καὶ ΤΟ ἔτι τούτων ὙΠΕΡΤΕΡΟΥΝ, καὶ ΑΥΤΟΥ δύνασθαι καταθλεῖν [τοῦ addendum videtur] ΘΑΝΑΤΟΥ, διεκελεύσατο, θεοπρεπέστατα λέγων ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, λεπροὺς καθαρίζετε, νεκροὺς ἐγείρετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε. Ibid. p. 619. fin. ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, νεκροὺς ἐγείρετε, λεπροὺς καθαρίζετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε. T. VI. p. 34. C. contra Nestorium: ἀσθενεῖς θεραπεύετε, νεκροὺς ἐγείρετε, λεπροὺς καθαρίζετε κ. τ. λ.

10. Μηδὲ δύο χιτῶνας] μὴ, pro μηδέ. a.

14. Τῶν ποδῶν] ἐκ τῶν ποδῶν.

18. Ἡγεμόνας δὲ] δὲ abest. a.

19. Πῶς ἢ τί λαλήσητε] πῶς ἢ τί λαλήσετε.

21. Δὲ ἀδελφὸς] δὲ omittit. a.

34. Δι-

transeunt, neglecto loco, quem data opera interpretabantur. Atque ita multoties aberrant.

V. 24. Διδάσκαλον αὐτοῦ.
25. Οἰκειακούς.
27. Εἰς τὸ οὖς ἠκούσατε.
28. Καὶ μὴ φοβῆσθε. Et mox, ἀποκτενόντων. Continuo, ψυχὴν οὐ δυναμένων.
29. Πατρός ἡμῶν. a. Statim autem vterque addit: τοῦ ἐν οὐρανοῖς.
36. Οἰκειακοί.

Cap. XI.

V. 2. Ὁ δὲ ἰωάννης ἀκούσας] ἀκούσας δὲ ὁ ἰωάννης. b. Ἀκούσας δὲ ἰωάννης. a.
4. Ἃ βλέπετε καὶ ἀκούετε.
8. Βασιλέως] βασιλείων.
12. Τοῦ βαπτιστοῦ omittunt.
16. Παιδαρίοις] παιδίοις. Mox ἀγορᾷ, pro ἀγοραῖς.
21. Βηθσαϊδά.

Cap. XII.

V. 3. Ὁ δὲ ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς. Mox deest αὐτός, post ἐπείνασεν.
6. Τοῦ ἱεροῦ μεῖζόν ἐστιν.
8. Καὶ τοῦ σαββάτου] καὶ abest.
11. Τίς ἐστιν ἐξ ὑμῶν. Mox ἐμπέσῃ. a.
12. Διαφέρει ὁ ἄνθρωπος.
13. Ὑγιής] ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑγιής.
18. Εἰς ὃν] εἰς omittit. a.
20. Τὴν κρίσιν αὐτοῦ.
21. Καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.
22. Κωφὸς καὶ τυφλός. a.
28. Ἐν πνεύματι θεοῦ ἐγώ.
29. Τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσῃ.
31. Pro posteriori τοῖς ἀνθρώποις, est αὐτοῖς.
32. Καὶ ὃς ἐάν.
Ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι] ἐν τῷ νῦν αἰῶνι.

35. Τῆς

V. 35. Τῆς καρδίας et τὰ, ante ἀγαθὰ, omittunt.
42. Σολομῶνος. bis eodem versu.
44. Ἐπιςρέψω] ὑποςρέψω. b. Mox, καὶ ἐλθὼν vterque.
45. Ἕτερα ἑπτά.
49. Αὐτοῦ, post χεῖρας, omittunt.
50. Αὐτός μου καὶ ἀδελφός.

Cap. XIII.

V. 3. Τοῦ σπεῖραι.
4. Τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ.
14. Ἐπ' αὐτοῖς] ἐπ' abest. Mox ἀκούσητε et βλέψητε. a.
15. Συνιῶσι] συνῶσι. Mox ἰάσομαι. b.
23. Συνιῶν] συνιῶν. a.
26. Καρπὸν] καρποὺς. b.
27. Ἔχει ζιζάνια.
28. Συλλέξομεν.
29. Ἅμα omittit. a. Mox vterque, αὐτοῖς καὶ τὸν σῖτον.
30. Συναυξάνεσθαι] οὖν συναυξάνεσθαι. Syllabae συν, et ουν, alibi etiam sunt confusae. Primo ergo vitiose scribebatur, οὖν αὐξάνεσθαι, deinde reuocabatur, συναυξάνεσθαι seruato etiam οὖν. Hoc ex varietatibus ad h. l. discitur. Ex mea nimirum editione.

Αὐτὰ εἰς δέσμας] αὐτὰς εἰς δεσμάς. a. Αὐτὰ εἰς δεσμάς. b.
32. Μεῖζον πάντων τῶν λαχάνων.
33. Ἔκρυψεν.
40. Κατακαίεται] καίεται, quae est vera lectio. Sic. Io. 15, 6.
44. Ἐν ἀγρῷ.
52. Θησαυροῦ αὐτοῦ.] αὐτοῦ abest. a.
55. Οὐχ ἡ μήτηρ.

Cap.

Cap. XIV.

V. 3. Ἐν τῇ φυλακῇ.
5. Ἐφοβεῖτο τὸν ὄχλον.
12. Τὸ σῶμα αὐτοῦ.
14. Ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοῖς. Stephaniana maior, vt recte monet Wetst. pro edito ἐπ' αὐτοῖς, per errorem exhibuerat, ἐπ' αὐτούς. Id ergo Beza correxit, fecitque αὐτούς. Attamen ἐπ' αὐτοὺς non caret auctoritate. Ita enim Chrysost. T. VII. p. 504. D. consentientibus Codicibus Mosquensibus, praeter Codicem γ. qui bis habet ἐπ' αὐτοῖς. Scilicet semel loco laudato, semel ante homiliam. Hic enim Codex solus ante homiliam XLIX. versum 13. et 14. habet, cum reliqui tantum versum 13. exhibeant. Monui hac de re in editione noui Testamenti ad Matth. p. 480. Ἐπ' αὐτοὺς habent etiam Codices Mosqq. noui Testamenti e. l. Ac saepius quidem σπλαγχνίζεσθαι in nouo Testamento additum habet ἐπί τινα. Sed hic auctoritate Codicum probandum ἐπ' αὐτοῖς.
19. Καὶ λαβὼν] καὶ omittunt.
22. Αὐτοῦ, post μαθητὰς, deest.
27. Φοβεῖσθε] φοβῆσθε. a. Ita, sed supra scripto, ει. b.
28. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ πέτρος, εἶπεν αὐτῷ· κύριε. Ita vterque. Mox, κέλευσόν μοι. a.
36. Ἅψονται. a.

Cap. XV.

V. 4. Πατέρα σου] σου omittunt.
5. Ab ὑμεῖς δὲ ad ὠφεληθῇς vterque bis deinceps habet, sed ante diuersa scholia.
Ὃς ἂν] ὃς ἐάν.
14. Ἐμπεσοῦνται.

17. Ἐκ-

17. Ἐκβάλλετε. a.
25. Προσεκύνει] προσεκύνησεν.
27. Ἡ δὲ εἶπε] pro ἡ eſt littera maiuſcula aurea, Ὁ, errore manifeſto. Nam aliquanto poſt picta eſt illa littera, vt ceterae initiales. a. Mox deeſt ἐσθίει. b.
31. Ἐδόξασαν] ἐδόξαζον.
32. Ἤδη ἡμέραι τρεῖς.
37. Περιττεῦον.
39. Ἐνέβη] ita a. etiam b. ſed hic ſupra notat alteram lectionem per impoſitum α.

Cap. XVI.

V. 3. Πρωῒ] πρωΐας.
4. Ante γενεὰ, addunt: καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς. Hanc varietatem Millius etiam notauit e Cod. Barocciano. Non opus erat, vt id Hentenius etiam ex Codice Hiſpanienſi indicaret. Diſcitur enim ex commentario, illum ſic legiſſe. Hanc appendicem excludendam eſſe, quilibet videt. Et apud Euthymium res facile expediri poteſt, modo haec iungantur praecedenti interpretationi, textus autem initium habeatur, γενεὰ πονηρά. Sed illud mirum, quod duo Colbertini id etiam habent et verſio Aethiopica. Coniecturam de hoc loco propoſui in editione noui Teſtamenti, quae firmatur loco ſimili Luc. 9, 56. ex iis, quae ex Codice d. indicaui.
11. Περὶ ἄρτων.
14. Ἠλίαν, ſpiritu leni. b. Ita idem ſupra 11, 14.
20. Ἰησοῦς ὁ χριστὸς] ἰησοῦς omittunt.
28. Ἑστηκότων] ἑστώτων.

Cap. XVII.

V. 2. Ἐγένοντο λευκά. a.
3. Ὤφθησαν] ὤφθη. a. mox ἡλίας. b.

4. Μωσεῖ.

4. Μωσεῖ. Ita vterque. Paullo ante a. omittit ὁ, ante πέτρος. Mox ἠλία. b, spiritu leni, vt solet.
11. Ἠλίας. b. ante ἠλίας, addit ὅτι. a. Rursus vers. 12. ἠλίας. b. atque ita constanter hic Codex.
14. Γονυπετῶν αὐτόν.
20. Ἐὰν ἔχετε. a.
23. Ἐγερθήσεται] ἀναστήσεται.
24. Ἐλθόντων δὲ] καὶ ἐλθόντων.
27. Ἀναβάντα] ἀναβαίνοντα.

Cap. XVIII.

V. 4. Ταπεινώσει.
6. Ἐπὶ τὸν τράχηλον] εἰς τὸν τράχηλον.
12. Ἐνενηκονταεννέα. a. Ita ex rasura litterae ν. b. Ita iterum vterque vers. 13.
15. Ἐὰν δὲ ἁμάρτῃ.
Αὐτοῦ καὶ σοῦ. b.
16. Ἢ τριῶν absunt. a.
19. Πάλιν ἀμὴν λέγω.
28. Ὅ, τι ὀφείλεις] εἴ τι ὀφείλεις.
29. Καὶ πάντα] πάντα omittunt.
31. Τῷ κυρίῳ ἑαυτῶν.

Cap. XIX.

V. 5. Τὸν πατέρα αὐτοῦ.
8. Ὅτι μωσῆς μέν.
9. Εἰ μὴ ἐπὶ] μὴ ἐπί. Μὴ, siue εἰ, male habuit Origenem et Chrysostomum. Ergo vterque ex Matth. 5, 32. arripuit παρεκτός. Origenem vide T. III. p. 647. C. Chrysostomum T. VII. p. 622. B. Erasmus quidem inuexit εἰ. Attamen in scholiis Codd. Mosqq. ita ad hunc locum legitur: μὴ διδοὺς ἄδειαν λύειν τὸν γάμον, εἰ μὴ

μὴ μόνο (alii, μόνον.) τῷ καταλαβόντι πορνευομένην τὴν γυναῖκα. Ita Codd. quos appello a. d. e. Crisin didicit Erasmus ab Origene et Chrysostomo. Nam infra Io. 13, 10. pro ἢ τοὺς πόδας, vterque intulit, εἰ μὴ τοὺς πόδας. Vide Orig. T. IV. p. 411. D. Chrysost. T. VIII. p. 416. a.

13. Προσηνέχθησαν.

16. Ποιήσω] ποιήσας, seruato etiam, ἵνα. a.

18. Deest vocabulum εἶπε. b.

19. Ὡς ἑαυτόν. a.

24. Πάλιν δὲ] δὲ abest. a.

Διελθεῖν] εἰσελθεῖν, vt mox. In scholiis tamen dissentiunt.

26. Δυνατά ἐστι] ἐστι abest.

Cap. XX.

V. 2. Συμφωνήσας δὲ] καὶ συμφωνήσας.

3. Περὶ τρίτην ὥραν.

4. Καὶ ἐκείνοις.

Ἀμπελῶνά μου. a.

12. Ὅτι οὗτοι] οὗτοι abest. a.

15. Ἢ ὁ ὀφθαλμὸς] εἰ ὁ ὀφθαλμός. Ita Chrysost. T. VII. p. 637. D. p. 638. C. Origenes totum locum negligit in interpretatione.

21. Εὐωνύμων] εὐωνύμων σου. Mox, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου omittit. b.

22. Καὶ τὸ βάπτισμα] ἢ τὸ βάπτισμα. a.

24. Post ἠγανάκτησαν repetit οἱ δέκα. a.

26. Ab ἀλλ' ὃς ἐὰν ad vers. 27. ὑμῶν δοῦλος, culpa scribae in principio folii omissa sunt. a.

30. Υἱέ. b. Sic idem versu 31.

Cap. XXI.

V. 1. Ἤγγισεν. a. Mox βηθσφαγή. a. b.

2. Ὄνον δεδεμένον. b.

3. Ἀπο-

V. 3. Ἀποςέλλει.
7. Ἐπεκάθισεν.
8. Ἔςρωσαν ἐν τῇ ὁδῷ τὰ ἱμάτια αὐτῶν.
11. Ἰησοῦς insertum. a.
12. Τοὺς ἀγοράζοντας καὶ πωλοῦντας. b.
14. Χωλοὶ καὶ τυφλοί.
19. Ὁδοῦ αὐτοῦ, ἦλθεν. b.
22. Ὅσα ἐάν.
25. Οὖν abest: a.
28. Τί δὲ ὑμῖν] δὲ abest. a.
32. Ὁ ἰωάννης.
35. Ἔδηραν. a.
46. Τοὺς ὄχλους] τὸν ὄχλον.

Cap. XXII.

V. 4. Ἡτοίμασα.
7. Ἀκούσας δὲ etc.] καὶ ἀκούσας ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος ὠργίσθη.
9. Ὅσους ἐάν. b.
13. Βάλετε εἰς.
16. Πρόσωπον ἀνθρώπου.
20. Καὶ ἐπιγραφή. b.
31. Ῥηθὲν ὑμῖν] ὑμῖν omittunt.
37. Εἶπεν αὐτῷ] ἔφη αὐτῷ.
39. Ὁμοία αὐτῇ] ὁμοία αὕτη. a.
46. Ἠδύνατο.

Cap. XXIII.

V. 3. Ὅσα ἐάν. b.
5. Πλατύνουσι γὰρ τά.
6. Ἐν τοῖς δείπνοις.
8. Γάρ ὑμῶν ἐςιν.
10. Μὴ κληθῆτε. a. Mox vterque, γάρ ἐςιν ὑμῶν.
Versus 14. legitur ante versum 13. Ergo versu. 14. non 13. post οὐαὶ reperitur δέ.

V. 15. Qui ex Chryſoſtomo argumentantur contra narrationem de adultera apud Ioannem, ii teneant, hic etiam Chryſoſtomum, poſt verſum 15. ſtatim transire ad verſum 23. Tom. VII. p. 708. B. C. Nec attingit vllo verbo hunc locum. Fortaſſe ideo ſilentio transiit, quod pugnare videbantur cum Matth. V.

18. Ὃς ἀν. b.

21. Κατοικοῦντι ἐν αὐτῷ. Interpres Latinus Origenis T. III. p. 841. D. qui habitat in ipſo. Sed ita accipi debet, confuſis per Hebraismum temporibus, etiamſi legatur κατοικήσαντι.

22. Οὐρανῷ] ναῷ. a.

23. Ταῦτα δὲ ἔδει. b. Mox vterque, τὴν δὲ κάμηλον.

25. Ἀκρασίας] ἀδικίας.

32. Ἐπληρώσατε. a.

36. Ὅτι ἥξει, et mox, πάντα ταῦτα.

37. Ἀποκτέννουσα. a. ἀποκτένουσα. b.

Cap. XXIV.

V. 1. Poſt ἱεροῦ legitur, ὡς θαυμαστὰς, in quibus vocabulis proximum ſcholium terminatur. Punctis ergo notantur, vt tollenda. b.

2. Ὧδε λίθος] λίθος ὧδε. a.
Ὃς οὐ μὴ] μὴ abeſt.

8. Ταῦτα δὲ πάντα. a.

9. Πάντων ἐθνῶν] ἐθνῶν abeſt.

17. Μὴ καταβάτω. Et mox, ἆραι τὰ ἐκ τῆς.

18. Τὸ ἱμάτιον.

20. Μηδὲ σαββάτῳ.

26. Ταμίοις. a.

30. Ἀνθρώπου μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. a.

31. Ἄκρων οὐρανοῦ. a.

32. Ἐκφυῇ.

33. Ταυ-

V. 33. Ταῦτα πάντα.
34. Ταῦτα πάντα. a.
36. Καὶ ὥρας.
49. Τοὺς συνδούλους αὐτοῦ.
Ἐσθίει δὲ καὶ πίνῃ. a. ἐσθίῃ δὲ καὶ πίνῃ. b.

Cap. XXV.

V. 2. Καὶ αἱ πέντε] αἱ abeſt.
3. Λαμπάδας αὐτῶν.
15. Ἰδίαν] οἰκείαν. b.
21. Ἔφη δὲ αὐτῷ] δὲ abeſt.
27. Ἐλθὼν ἐγὼ] ἐγὼ omittit. a.
30. Ἐκβάλλετε] ἐκβάλετε. a. ἐμβάλετε. b.
44. Ἀποκριθήσονται αὐτῷ] αὐτῷ abeſt.

Cap. XXVI.

V. 4. Δόλῳ κρατήσωσι.
11. Τοὺς πτωχοὺς γὰρ πάντοτε ἔχετε.
17. Ἑτοιμάσομεν.
26. Τὸν ἄρτον] τὸν omittunt. Mox εὐχαριστήσας, loco εὐλογήσας.
28. Τοῦτο γὰρ] γὰρ abeſt.
29. Γενήματος, vno ν.
33. Εἰ καὶ πάντες] καὶ abeſt. Mox, ἐγὼ δὲ οὐδέποτε. a.
35. Ἀπαρνήσωμαι. a.
Ὁμοίως δὲ καὶ πάντες.
37. Ἐκεῖ omittit. a.
38. Αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς.
48. Ὃν ἐάν. b.
50. Ἐπὶ τὸν ἰησοῦν.
52. Ἀπολοῦνται] ἀποθανοῦνται. Chryſoſtomi Codices, vt iam notaui ad hunc locum, in his duobus vocabulis variant. Ἀπολοῦνται exhibet etiam, T. VIII. p. 491. B. Theophylactus in

textu et in interpretatione habet ἀποθανοῦνται. p. 167. A.

56. Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ πάντες.

59. Θανατώσωσιν αὐτόν.

65. Nulla hic notatur varietas, ne ab eis quidem, qui ex Patribus lectiones variantes collegerunt. Sed tamen Cyrillus Tom. III. p. 496. A. habet περιέῤῥηξε τὴν ἐσθῆτα, et, λέγων· ἐδυσφήμησεν. Hanc Cyrilli animaduersionem catenarum fabri totam transtulerunt ad Act. XIV, 14. Vide Oecumen. Tom. I. p. 118. D.

67. Ἐράπισαν. a.

70. Ἔμπροσθεν αὐτῶν πάντων.

71. Τοῖς ἐκεῖ] αὐτοῖς· ἐκεῖ. vterque. Mox ναζαραίου. a.

74. Καταθεματίζειν.

75. Τοῦ ἰησοῦ] τοῦ omittunt.

Cap. XXVII.

V. 6. Κορβονᾶν.

26. Φραγελώσας.

33. Γολγοθάν. Mox, ὅ ἐστι λεγόμενον.

35. Ἵνα πληρωθῇ ad ἔβαλον κλῆρον absunt.

41. Καὶ πρεσβυτέρων καὶ φαρισαίων.

42. Πιστεύσομεν ἐπ' αὐτῷ. b. πιστεύομεν ἐπ' αὐτῷ. a.

43. Νῦν omittunt.

44. Ὠνείδιζον αὐτόν.

46. Λιμὰ σαβαχθανί.

49. Ἴδωμεν. a.

In editione noui Testamenti iam notaui, Chrysostomum hic memorare Io. XIX, 34. Ita mox T. VII. p. 826. fin. pro Matthaei verbis explicat Luc. 23, 47. 48. Atque ita multoties aliorum infert euangelistarum verba. Hic autem eo minus miror, quod ista verba Ioannis legebantur olim in lectione ecclesiastica Matth. 27, 1—38. seqq.

seqq. Atque huius ecclesiasticae lectionis ipse Chrysostomus mentionem facit T. VII. p. 818. C. Quod autem Montefalconius edidit ἤνοιξεν, id est contra Codd. Mosquenses, qui habent ἔνυξεν. Ἔνυξε tamen ipse ex aliis Codd. notat.

53. Ἐξελθόντα.
54. Τὸν σεισμὸν καὶ omittunt.
59. Ἐνετύλιξεν αὐτῷ ἐν σινδόνι.
63. Ὁ πλάνος ἐκεῖνος.
64. Νυκτὸς abest. b.
65. Ἔφη δὲ αὐτοῖς] δὲ abest.

Cap. XXVIII.

V. 1. Θεωροῦσαι. b.
3. Αὐτοῦ λευκὸν] αὐτοῦ abest. a.
6. Ἠγέρθη γὰρ] γὰρ deest.
9. Ὁ ἰησοῦς] ὁ abest.
10. Κἀκεῖ] καὶ ἐκεῖ.
19. Πορευθέντες οὖν] οὖν omittunt.
20. Ἀμήν. abest.

✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲✲

Ad euangelium Marci.

Cap. I.

V. 5. Ἐξεπορεύοντο.
6. Δὲ ὁ ἰωάννης.
9. Ἦλθεν ὁ ἰησοῦς.
16. Τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τοῦ σίμωνος.
27. Συζητεῖν πρὸς ἑαυτούς.
29. Ἐξελθὼν ἦλθεν.
34. Ἤδεσαν αὐτόν.
35. Λίαν omittunt.
37. Σε ζητοῦσι.
38. Καὶ ἐκεῖ.

Cap. II.

V. 8. Οὕτως αὐτοὶ διαλογίζονται.
9. Ἀφέωνταί σου αἱ.
Versum 10. et 11. omittit a.
12. Ὅτι οὕτως οὐδέποτε.
14. Λευΐ. a.

Scribae infimi, vt ad hunc locum in editione noui Testamenti iam notaui, hunc locum corruperunt ex scholiis. Scholiastis autem imposuit Origenes. Is ergo contra Celsum Tom. I. p. 376. D. ita scribit: ἔςω δὲ καὶ ὁ λέβης τελώνης ἀκολουθήσας τῷ ἰησοῦ· ἀλλ' οὔτι γε τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀποςόλων αὐτοῦ ἦν, εἰ μὴ κατά τινα τῶν ἀντιγράφων τοῦ κατὰ μάρκον εὐαγγελίου. Hic primo notandum, λέβης poni pro λευὶς. Nam de λεββαῖος seu λεβαῖος accipi nequit. Lebbaeus enim nullibi τελώνης appellatur, sed Leui. Iam quia Origenes dixerat, κατά τινα τῶν ἀντιγράφων τοῦ κατὰ μάρκον εὐαγγελίου, interpolatores inde colligebant, alicubi in euangelio Marci pro Leui aliter legi, ac nisi ita aliter legeretur, aliter corrigendum esse. Locus Origenis autem duobus Marci locis accommodari potest. Nam propter λέβης ὁ τελώνης ἀκολουθήσας referri potest ad Marc. II, 14. Propter additum autem, τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀποςόλων, trahi quoque possit ad Marc. III, 16—18. vbi est apostolorum catalogus. Probabile videbatur interpolatoribus, Origenem locutum esse de priori loco. Cum autem hic legeretur, τὸν τοῦ ἀλφαίου, infra autem Cap. 3, 18. idem additum reperirent Iacobi nomini, pro Leui corrigebant Iacobum. Nolo hic inquirere, quam fidem mereatur Origenes, cum ἀντίγραφά τινα memorat. Illud tantum moneo, eum, si primum locum respexit, parum attentum fuisse. Nec enim Marcus tantum narrat, Leuin accessisse Christo, sed Lucas etiam V, 27. seqq. fere iisdem

iisdem verbis, quibus Marcus. Ad excusandum Origenem ergo nihil adferri potest, nisi, quod fortasse desperatissimus defensor eius dixerit, scilicet, Lucam quoque in libris omnibus Cap. V, v. 27. 28. bis corruptum, atque ibi etiam bis ἰάκωβον interponendum esse. Prior ergo Marci locus propter auctoritatem Lucae corrigi nequit. Videamus de posteriori Marci loco. Hic vero facillime corrumpi poterat, si scilicet III, 18. pro ματθαῖον aut ἰάκωβον [τὸν τοῦ ἀλφαίου] scriberetur λευΐν. Hoc vno modo constare poterat Origenis animaduersio. Hic autem, dum interpolatores metuunt auctoritatem Matthaei 10, 3. Luc. 6, 15. et Act. 1, 13. incidunt in Lucae laqueos, V, 27. 28. atque ipsi inuiti Origenem vel negligentiae, vel fraudis crimine irretiunt. Tale est mendacium. Ipsum se prodit. Origenis animaduersio, vt arbitror, tantum eo pertinebat, ne quis putaret Leuin quendam fuisse Apostolum. Id autem efficitur, si Leuis apud Marc. 2, 14. et Luc. 5, 27. pro diuersa persona habeatur, non pro Matthaeo Matth. 9, 9. Ἐκ περιουσίας igitur Origenes, inmemor Lucae, pro tempore, tanquam argumentum, addebat: κατά τινα τῶν ἀντιγράφων.

Quid autem efficitur, si hic Marc. II, 14. cum istis interpolatis Codicibus loco λευῒν legatur ἰάκωβον; Scilicet tunc tres portitores c) ac tres filios Alphaei

 habe-

c) Atqui scholiastae ad hunc locum ne duos quidem nobis largiuntur portitores. Proponunt enim quaestionem hanc: Ἐρεῖ τις, ὅτι δύο ἦσαν ἐκ τῶν δώδεκα τελῶναι, ματθαῖος καὶ ἰάκωβος ὁ τοῦ ἀλφαίου, ὅπερ οὐκ ἔστιν. εἷς γὰρ καὶ ὁ αὐτός ἐστιν. Sed hoc prorsus stultum, nisi pro ἰάκωβος scribatur λευΐς. Si enim Matthaeus et Iacobus Alphaei est vna persona, Leuis autem nullus fuit Apostolus, vndecim tantum numerantur Apostoli. Hunc scholiastae locum ita etiam edidit Wetstenius ad h. l. sicuti nos ex quatuor Codicibus Mosqq. Photius apud Possinum ad h. l. liberalior est.

habebimus. Necesse ergo erit, vt aut de tribus personis tres euangelistae dixerint, aut Iacobus et Leui, aut Leui et Matthaeus pro vna persona habeantur. In eandem ergo difficultatem reuoluimur. Adhuc enim tantum interrogatum est, vtrum Matthaeus et Leuis sit eadem persona, an duae? Nunc etiam quaerendum, vtrum Iacobus et Leui vna an duae sint personae. Sed Leui ex decreto Origenis non fuit apostolus. Aut ergo nec Iacobus fuit apostolus, aut tres feruntur portitores in euangeliis, omnes filii Alphaei. Sed Origenes, vt centum locis aliis, ita hic quoque infatuauit scholiastas, quorum etiam ad hunc locum verba, quod diuersorum auctorum interpretationes coniunxerunt, ita obscura atque inter se repugnantia sunt, vt nemo commodum eruere possit sensum. Scholia leguntur in mea noui Testamenti editione.

16. Ill-

est. Duos enim portitores inter duodecim numerat, Matthaeum et Iacobum. Vnde autem ei hoc innotuit? Sed totum scholium, vt editum est a Possino p. 50. absurdum est. Vt autem hic omnino de Photio moneam. Ille quidem Photius, qui Bibliothecam scripsit, fuit, etsi multos habuit obtrectatores, vir copiosissimae doctrinae. Sed alter Photius, cuius in catenis longissima plerumque et ineptissima leguntur scholia, vel omnino nullus fuit, ac mentitus est nomen Photii, vel fuit monachus ignobilis et ineptissimus. Quibus non ad manus sunt, sicuti mihi, inedita multa istius Photii scholia, ii adeant Pseudo-Oecumenium, ibique tot, quot ipsis placuerit, nomine Photii notata scholia legant. Profecto, vt praeuideo, meae accedent sententiae. Omnia enim ex aliis hausit, et aquam, et acetum, et vinum, ac flumine turbidae eloquentiae suae omnia sentinae reddidit simillima. De Iacobo, quem portitorem facit Chrysostomus, vide infra notam 3. pag. 378. ad Matth. Forte Chrysostomus etiam Origenis animaduersione deceptus est.

V. 16. Πίνη. a.
17. Εἰς μετάνοιαν, absunt.
18. Καὶ ἔρχονται ad νηστεύουσιν absunt. a.
19. Ὅσον χρόνον ad νηστεύειν. absunt. a.
23. Ἐν τοῖς σάββασι] ἐν abest. a.
26. Τοῦ ἀρχιερέως] τοῦ omittunt.
27. Καὶ ἔλεγεν] καὶ λέγει. a.

Cap. III.

V. 7. Ab καὶ ἀπὸ ἱεροσολύμων ad ἰδουμαίας absunt. a.
12. Φανερὸν αὐτὸν ποιήσωσι.
17. Τοῦ ἰακώβου] αὐτοῦ. a.
27. Οὐ δύναται οὐδεὶς] οὐδεὶς δύναται.
Αὐτοῦ διαρπάσῃ.
28. Ὅσας ἂν. Sed ὅσαις est error editionis Gregorii.
32. Καὶ οἱ ἀδελφοί σου καὶ αἱ ἀδελφαί σου.

Cap. IV.

V. 2. Καὶ ἐδίδασκεν ad πολλὰ absunt. a.
3. Τοῦ σπεῖραι.
4. Τοῦ οὐρανοῦ absunt.
8. Ter habent ἐν, loco ἕν.
9. Ἔλεγεν αὐτοῖς] αὐτοῖς abest.
18. Σπειρόμενοι οὗτοί εἰσιν] hoc posterius, οὗτοί εἰσιν, omittunt.
Ἀκούοντες] ἀκούσαντες.
20. Ter ἐν, loco ἕν.
21. Ἐπιτεθῇ] τεθῇ.
22. Ἐστί τι] τι omittunt.
24. Καὶ ἔλεγεν] καὶ λέγει. a.
27. Ἐγείρεται. a.
30. Παραβαλοῦμεν.
31. Κόκκῳ] κόκκον. b.
33. Πολλαῖς] abest. a.

38. Ἐπὶ τὸ προσκεφάλαιον. Hoc προσκεφάλαιον eripuit Marco et dedit Lucae Chryfoft. VII. p. 333. D. Habet enim ita: καὶ ὁ μὲν ματθαῖος, ὅτι ἐκάθευδεν, εἶπεν ἁπλῶς· ὁ δὲ λουκᾶς, ὅτι ἐν προσκεφαλαίῳ φησίν. Vide Matth. 8, 24. Luc. 8, 23. Nos relinquamus Marco, vt alia, quae ei Chryfoftomus et Origenes furripuerunt.

Cap. V.

V. 3. Μνημείοις] μνήμασι. Mox ἠδύνατο, a. αὐτὸν, ante ἠδύνατο. b.
11. Πρὸς τῷ ὄρει.
16. Καὶ διηγήσαντο] διηγήσαντο δέ.
18. Δαιμονισθεὶς] δαιμονιζόμενος.
19. Ἐποίησε] πεποίηκε.
23. Ἐπιθῇς αὐτῇ] ἐπιθῇ αὐτῇ. b. ἐπιθῇ αὐτῷ. a.
26. Παρ' ἑαυτῆς] παρ' αὐτῇ.
40. Ἅπαντας] πάντας.
41. Ταληθὰ κούμ. Chryfoft. T. VIII. p. 139. B. Ταλιθὰ, ἀνάστηθι. Elegans eft lectio Cod. Cantabrig. ῥαββὶ θαβιτὰ, quam Rabbi Scheker excogitauit.

Cap. VI.

V. 2. Ὅτι καὶ δυνάμεις] ὅτι abeft.
3. Ἐσκανδαλίζοντο ἐπ' αὐτῷ.
9. Καὶ μὴ ἐνδύσησθε.
11. Ὅσοι ἐάν. a.
Ἢ γομόῤῥοις] ἢ γομόροις. a. καὶ γομόροις, rafura fublato altero ρ. b.
15. Ἢ ὡς] ἢ abeft.
16. Ὁ ἡρώδης] ὁ omittunt.
17. Ἐν τῇ φυλακῇ] ἐν deeft.
18. Γυναῖκα φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ.
20. Ἅγιον] ὅσιον. Mox ἀκούων, loco ἀκούσας.

V. 22. Ὃ ἐὰν θέλῃς] ἐὰν omittit. a.
27. Ἀποστείλας omittit. b.
29. Ἐν μνημείῳ.
30. Καὶ ὅσα] καὶ omittunt.
31. Καὶ ὑπάγοντες. Mox, εὐκαίρουν.
33. Ὑπάγοντας καὶ ἐπέγνωσαν αὐτοὺς πολλοί.
Ab καὶ προῆλθον ad συνῆλθον πρὸς αὐτὸν absunt. Omisit etiam Hentenius. Ergo nec hic videtur reperisse in suo Codice.
34. Ὁ ἰησοῦς εἶδεν.
37. Ἀγοράσομεν.
38. Ὑπάγετε καὶ]. καὶ abest.
41. Εὐλόγησε] ἐμήνυσε. a.
44. Ὡσεὶ omittunt.
45. Βηθσαϊδά. b.
Ἀπολύσει.
49. Φάντασμα] φαντασίαν.
52. Αὐτῶν ἡ καρδία. a.
53. Γεννησαρέτ.

Cap. VII.

V. 2. Ἐσθίοντας ἄρτον.
4. Βαπτίσωνται] ῥαντίσωνται.
5. Οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι. a.
12. Bis in eodem versu abest αὐτοῦ.
19. Καθαρίζων. a.
24. Εἰς τὴν οἰκίαν] τὴν omittunt.
26. Σύρα Φοινίκισσα. Mox, ἐκβάλῃ.
32. Μογγιλάλον. Sic, binis γγ.

Cap. VIII.

V. 2. Ἡμέραι. a.
3. Νῆστις. b.
6. Ἄρτους καὶ εὐχαριστήσας.
7. Παραθῆναι, et vers. 9. ἀπέλυσαν. a.

V. 12. A vocabulis ἀμὴν λέγω ad verſ. 34. μαθηταῖς αὐτοῦ, εἶπεν, exciderunt cum interpretatione. b.
13. Εἰς πλοῖον. a.
19. Ὅτε τοὺς ἄρτους ἔκλασα τοὺς πέντε. a.
21. Καὶ ἔλεγεν] καὶ λέγει. a.
22. Βηθσαϊδά, a.
24. Ὅτι ὡς δένδρα ὁρῶ περιπατοῦντας. a.
25. Ἐνέβλεψε] ἔβλεπε. d.
31. Καὶ τῶν ἀρχιερέων. Mox, καὶ τῶν γραμματέων.
34. Ὅσις θέλῃ. a.
35. Ἀπολέσῃ τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν.

Cap. IX.

V. 2. Τὸν, ante ἰάκωβον et ἰωάννην, omittunt.
3. Ἐγένοντο. a. Mox κναφεὺς. a.
6. Τί λαλήσει. Chryſoſtomus T. VII. p. 569. B. Ὁ μὲν Μάρκος, ὅτι οὐ γὰρ ᾔδει, τί λαλήσει, ἔκφοβοι (notatur etiam, ἔμφοβοι) γὰρ ἐγένοντο· ὁ δὲ λουκᾶς μετὰ τὸ εἰπεῖν, τρεῖς σκηνὰς ποιήσωμεν, ἐπήγαγε· μὴ εἰδὼς, ὃ λέγει. Luc. 9, 33.
9. Διηγήσονται. a. Mox, εἰ μὴ ὅτε vterque.
20. Ἰδὸν αὐτόν. b.
23. Πιςεῦσαι] abeſt. a.
24. Πιςέυω — ἀπιςίᾳ. Haec nominatim Lucae tribuit Chryſoſt. T. VIII. p. 204. C. vbi tamen non reperiuntur.
34. Διελέχθησαν] διελογίζοντο a non nullis notatur. Vnde? Ex Chryſoſt. T. VII. p. 587. B. εἰ δὲ ὁ Μάρκος φησὶν, ὅτι οὐκ ἠρώτησαν, ἀλλ' ἐν ἑαυτοῖς διελογίζοντο. Vulgatum etiam nominatim Marco tribuit Orig. T. III. p. 596. C.
35. Ἔσω πάντων.
Πάντων διάκονος] πάντων δοῦλος.

38. Ὁ

V. 38. Ὁ ἰωάννης] ὁ omittunt.
Ἐν τῷ ὀνόματι] ἐν abest. b.
40. Καθ' ὑμῶν, ὑπὲρ ὑμῶν.
41. Ποτίσει. a. Mox τῷ omittit. b.
Τὸν μισθὸν αὐτοῦ] αὐτοῦ abest. a.
42. Καὶ ὃς ἂν] ἂν omittit. a. Καὶ ὃς ἐάν. b.
43. Εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον omittunt.
47. Ὁ ὀφθαλμὸς] ὁ abest. a. Mox habet, ἔκβαλον αὐτόν. b.
48. Σκώληξ αὐτῶν] αὐτῶν deest. b.
50. Εἰρηνεύετε] εἰρηνεύσατε.

Cap. X.

V. 2. Οἱ Φαρισαῖοι] οἱ omittunt.
Ἐπηρώτησαν] ἐπηρώτων. a.
12. Ἀπολύσει. a.
14. Καὶ μὴ] καὶ abest.
16. Εὐλόγει.
19. Μὴ φονεύσῃς, μὴ μοιχεύσῃς.
21. Τοῖς πτωχοῖς] τοῖς omittunt.
24. Ἐπὶ χρήμασιν.
25. Διελθεῖν] εἰσελθεῖν.
27. Παρὰ τῷ θεῷ prius] τῷ abest.
28. Καὶ ἤρξατο] καὶ abest.
29. Ἀποκριθεὶς δὲ] deest δέ. b.
Καὶ ἕνεκεν τοῦ εὐαγγελίου.
31. Καὶ ἔσχατοι.
33. Καὶ γραμματεῦσι.
39. Ὁ δὲ ἰησοῦς] ἰησοῦς omittunt.
40. Εὐωνύμων μου] μου abest.
43. Ὑμῶν διάκονος.
44. Καὶ ὃς ἐάν.
46. Ὄχλου ὄντος ἱκανοῦ. Mox, Βαρτιμαῖος.
47. Δαυίδ hoc loco totidem litteris habet. b.
51. Ῥαββουνί.
52. Ἠκολούθησε.

Cap. XI.

Cap. XI.

V. 1. Βηθσφαγή.
3. Ἀποςέλλει.
4. Τὸν πῶλον] τὸν abeſt.
7. Ἐπέβαλλον. b.
23. ἀλλὰ πιςεύη. a.
24. Αἰτῆσθε.
29. Καὶ ἐγώ.
31. Διατί οὖν] οὖν abeſt. a.
32. Ἀλλ' εἴπωμεν.
33. Hunc verſum bis deinceps habet atque eandem etiam interpretationem. b.

Cap. XII.

V. 1. Καὶ ᾠκοδόμησε πύργον] haec deleta ſunt. In raſura adhuc apparet, καὶ περιέθηκε φραγμόν. a.
2. Ἀποςέλλει. a.
3. Ἔδηραν. a.
5. Δέροντες] ἔδειραν. b. ἔδηραν. a.
Ἀποκτείνοντες] ἀπέκτειναν.
20. Ἑπτὰ οὖν] οὖν omittunt.
21. Καὶ ὁ δεύτερος ad σπέρμα abſunt. a.
23. Ἐν τῇ οὖν] οὖν abeſt. b. Mox idem, εἶχον αὐτήν.
25. Γαμίσκονται] ἐκγαμίσκονται.
26. Ἐγώ εἰμι ὁ θεὸς ἀβραάμ.
27. Θεὸς ζώντων] θεὸς abeſt.
28. Πρώτη πάντων. Mox, verſ. 29. ὅτι πρώτη πάντων ἐντολή. Statim, ὁ θεὸς ὑμῶν. Ita vterque.
31. Ὁμοία αὐτῇ.
32. Εἶπας] εἶπες.
33. Καὶ θυσιῶν.
35. Ἐςιν υἱὸς τοῦ δαυίδ. a.

V. 36. Ἐν πνεύματι ἁγίῳ. Mox, λέγει ὁ κύριος.
37. Ὁ πολὺς] ὁ abeſt. a.
43. Πλεῖον πάντων] πλεῖον τούτων. b.

Cap. XIII.

V. 2. Καὶ ὁ ἰησοῦς] ὁ δὲ ἰησοῦς.
4. Ταῦτα πάντα.
7. Θροῆσθε.
11. Τί λαλήσετε.
14. Ἑςὼς ἐν τόπῳ, ὅπου οὐ δεῖ. a.
21. Μὴ πιςεύετε.
23. Ὑμῖν ἅπαντα. b.
28. Ἐκφυῇ.
30. Ταῦτα πάντα.
31. Παρελεύσεται. b.
32. Καὶ τῆς ὥρας] ἢ ὥρας.
33. Γὰρ, ante πότε, abeſt.

Cap. XIV.

V. 1. Ἐζήτησαν. b. Mox idem verſ. 2. μήτε, pro μήποτε.
3. Τὸν ἀλάβαςρον. b. Dicitur ὁ et τὸ, vt conſtat ex Ariſtophane. Monuit hac de re Euſtath. ad Iliad. γ. p. 946. verſ. 53. edit. Rom.
5. Τοῖς πτωχοῖς] τοῖς abeſt. a.
6. Εἰς ἐμὲ] ἐν ἐμοί. b.
8. Ὃ εἶχεν] ὃ ἔσχεν. Mox, τὸ σῶμά μου.
9. Ἀμὴν δὲ λέγω. Mox, ὅπου ἐάν.
10. Ὁ, ante ἰούδας, omittunt.
12. Ἑτοιμάσομεν.
15. Ἀνώγεων. Mox omittunt ἕτοιμον.
17. Ab initio huius verſus ad Cap. 14. verſum 54. πρὸς τὸ φῶς exciderunt cum interpretatione. b.
19. Εἰς παρεὶς. a.
22. Καὶ εὐλογήσας. a.

23. Τὸ,

V. 23. Τὸ, ante ποτήριον, abest. a.
25. Ἀμὴν δὲ λέγω. a. Mox idem, γενήματος.
27. Obiter nunc noto defectum, quem notaui in editione noui Testamenti, ita etiam potuisse accidere. Scriptum erat:

Ὅτι πάντες σκανδαλισθήσεσθε
Ἐν ἐμοὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ.
Ὅτι γέγραπται etc.

Saltus ergo fiebat. Omissa certe in multis Codicibus versum efficiunt. Alii deinde rursus addiderunt, ἐν ἐμοί.
30. Ὅτι σὺ σήμερον. a.
32. Ἕως προσεύξομαι. a.
33. Τὸν, ante πέτρον et ἰάκωβον, omittit. a.
34. Καὶ λέγει. a.
35. Καὶ προσελθών. a.
38. Πνεῦμα abest. a.
40. Εὗρεν αὐτοὺς πάλιν αὐτοὺς καθεύδοντας. a.
41. Τὸ, ante λοιπὸν, omittit. a.
45. Λέγει αὐτῷ. Ergo bis αὐτῷ. a.
51. Ἠκολούθησεν. a.
56. Post κατ' αὐτοῦ addit: λέγοντες, ὅτι ἠκούσαμεν αὐτοῦ λέγοντος. a. Mox idem, αὐτῶν οὐκ ἦσαν.
58. Ὅτι ἠκούσαμεν αὐτοῦ. Vterque. A versu 55. enim incipit b.
60. Εἰς μέσον.
65. Ἔβαλλον, altero λ. supra scripto. a.
68. Ἐξῆλθεν ἔξω] ἔξω abest.
72. Τὸ ῥῆμα, ὃ εἶπεν.

Cap. XV.

V. 15. Τὸν βαραββᾶν omittit. a.
17. Αὐτὸν πλέξαντες στέφανον ἀκάνθινον. a.
18. Χαῖρε ὁ βασιλεύς.
20. Καὶ ἄγουσιν αὐτόν.

22. Ἐπὶ

V. 22. Ἐπὶ γολγοθᾶν.
24. Διαμερίζονται.
28. Hunc totum versum omittunt.
30. Καὶ κατάβηθι.
31. Δὲ, post ὁμοίως, omittunt.
34. Λιμὰ σαβαχθανί.
Prius μου, post θεὸς, abest.
40. Ἦν καὶ μαρία] καὶ abest.
42. Προσάββατον] πρὸς σάββατον. a.
46. Ἐνείλησε] ἐνείλισε. Sed in hoc nec grammatica constat ratio. Istud Thucyd. Polyb. Heliodor. Synes. et alii habent.
Ἐπὶ τῇ θύρᾳ. a.
47. Μαρία ἡ τοῦ ἰωσῆ.

Cap. XVI.

V. 1. Ἡ ἰακώβου.
Ἀλείψωσι τὸν ἰησοῦν.
6. Ἐκθαμβῆσθε.
7. Τῷ πέτρῳ καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. a.
8. Ταχὺ abest.
9. Πρώτῃ σαββάτων. De vltima huius euangelii parte copiose egi in mea N. Test. editione ad Marcum pag. 266. seqq. Nunc tantum addo, laudari etiam ab Nestorio contra Orthodoxos versum 20. hoc modo: ἐξελθόντες γάρ, φησι, διεκήρυσσον τὸν λόγον πανταχοῦ, τοῦ κυρίου συνεργοῦντος, καὶ τὸν λόγον βεβαιοῦντος, διὰ τῶν ἐπακολουθησάντων σημείων. Vide Cyrill. contra Nestorium Tom. VI. p. 46. B. Cyrillus autem ibidem D. eandem sententiam suis verbis ita repetit: τῇ δὲ παρ' αὐτοῦ δυναστείᾳ χρώμενοι, διεκηρύττοντο καὶ εἰργάζοντο τὰς θεοσημείας οἱ θεσπέσιοι μαθηταί.

V. 11. Hic totus versus abest.
13. Οὐδὲ ἐν ἐκείνοις ἐπίςευσαν. a.
14. Ὕςερον δὲ ἀνακειμένοις. a.
18. Αὐτοὺς βλάψη.

Ad euangelium Lucae.

Cap. I.

V. 1. Ἐν ἡμῖν] ἐν abest. a.
10. Ἦν τοῦ λαοῦ.
15. Τοῦ κυρίου] τοῦ abest.
17. Ἐν δυνάμει ἡλιοῦ. Forma, scilicet, Hebraica, pro qua apud LXX. etiam est ἠλιού.
22. Αὐτοῖς λαλῆσαι. b.
28. Μετὰ σοῦ. Nam κατὰ σοῦ est vitium edit. Gregor.
32. Οὗτος γὰρ ἔςαι. b.
33. Ἐπὶ τὸν οἶκον] οἶκον abest. a. in margine habet. b.
36. Ἐν γήρει αὐτῆς. Ita Ps. 91, 15. et alibi.
37. Παρὰ τῷ θεῷ] παρὰ omittunt.
42. Μεγάλῃ ἡ ἐλισάβετ καὶ εἶπεν. a.
44. Ἐσκίρτησε τὸ βρέφος ἐν ἀγαλλιάσει.
50. Εἰς γενεὰν καὶ γενεάν.
55. Τῷ ἀβραάμ. Constanter, vt monui.
80. Ἐν ταῖς ἐρήμοις. a.

Cap. II.

V. 12. Ἐν φάτνῃ.
20. Ὑπέςρεψαν.
21. Τὸ παιδίον] αὐτόν. b. Mox, αὐτὸ ἐν τῇ κοιλίᾳ. a.
22. Μωϋσέως.
25. Πνεῦμα ἦν ἅγιον.

28. Ἐδέ-

V. 28. Ἐδέξατο αὐτόν. a.
37. Καὶ αὐτὴ χήρα. Solus Alter, quod miror, in Codicibus Vindobonensibus ita inuenit.
40. Ἦν ἐπ' αὐτῷ.
46. Καὶ ἀκούοντα] καὶ abest.

Cap. III.

V. 1. Ἰτουρέας, a. Mox, ἀβιληνῆς. Vterque.
2. Ἐπ' ἀρχιερέως.
Τὸν ζαχαρίου. b.
10. Ἐπηρώτησαν. a.
18. Εὐηγγελίζετο τῷ λαῷ.
19. Φιλίππου omittunt.
22. Ἐν σοὶ] ἐν ᾧ. a.
23. Ἡλεί.
24. Ματθὰτ] ματθάν.
25. Ἀμὼς] ἀμμώς. b. Continuo idem, ναούμ.
26. Μαὰθ] ναάθ. Mox σεμεεί. Item ἰώδα.
27. Ἰωαννᾶν.
29. Ματθὰτ] ματθάν. b.
30. Ἰωνὰν] ἰωαννάν. b.
31. Ναθὰν] νάθαν.
34. Θάῤῥα.
35. Σαροὺχ] σερούχ.
Ἐβὴρ] ἔβερ.
Σαλὰ] σαλάν. b.

Cap. IV.

V. 2. Ἔφαγεν οὐδὲν] οὐδὲν abest a.
4. Καὶ ἀπεκρίθη ὁ ἰησοῦς. Ita b. Ὁ insertum. a. Mox deest λέγων, in vtroque. Et ὁ, ante ἄνθρωπος, excludunt.
7. Σὺ οὖν ἐάν.
Ἐνώπιον ἐμοῦ. b. insertum. a. Mox vterque πᾶσα, pro πάντα.
8. Ὕπαγε σατανᾶ ὀπίσω μου. a.

V. 9. Ἐι υἱὸς εἶ.
10. Γέγραπται γὰρ] γὰρ abeſt. a.
11. Καὶ ὅτι] ὅτι omittunt.
18. Εἵνεκεν. Mox εὐαγγελίσασθαι.
23. Ἐν καπερναούμ. a. Mox vterque omittit, ἐν τῇ πατρίδι σου.
25. Ἠλιοῦ, vt ſupra I, 17.
26. Σάρεπτα] σαρεπτά. a. σαρεφθά. b.
28. Ἀκούσαντες. a.
29. Ἕως ὀφρύος.
Κατακρημνῆσαι. a.
35. Εἰς μέσον.
38. Ἡ πενθερὰ δὲ] ἡ omittunt.
41. Κραυγάζοντα, pro κράζοντα.
42. Ἐπεζήτουν.

Cap. V.

V. 6. Πλῆθος ἰχθύων.
7. Ἔπλησαν] ἐπλήσθησαν.
8. Τοῖς γόνασιν Ἰησοῦ. Mox deeſt, κύριε. a.
10. Ὁμοίως δὲ καὶ] δὲ abeſt. a.
18. Θεῖναι] θῆναι. a.
19. Διὰ ποίας] ποίας vterque. Sed in Cod. b. a manu prorſus recenti additum ὁδοῦ. Vide infra Luc. 19, 4. Mox ἐνέγκωσιν. a. Ex verſionibus antiquis de hoc loco iudicare nequit. Ποίας reddebant, vtcunque poterant, perſpicuitatis cauſa. Διὰ Eraſmus videtur inuexiſſe. Id facile cuique in mentem poterat venire. Διὰ ποίας tamen iam apud Cyrillum reperitur T. IV. p. 255. A. qui plura hic mutat.
21. Μόνος ὁ θεὸς] εἷς ὁ θεός. a.
24. Ἵνα ἴδητε. a.
28. Καταλιπὼν πάντα. b.
29. Ὁ, ante λευΐς, omittunt.
30. Μετὰ τῶν τελωνῶν. a.

34. Ἐν

34. Ἐν ᾧ ὁ νυμφίος μετ᾽ αὐτῶν ἐστι.
36. Εἰ δὲ μήγε deest. a.
Συμφωνεῖ τοῦ ἀπὸ τοῦ.

Cap. VI.

V. 7. Παρετήρουν δὲ αὐτὸν] αὐτὸν abest.
9. Ἀπολέσαι] ἀποκτεῖναι.
10. Εἶπε τῷ ἀνθρώπῳ] εἶπεν αὐτῷ.
Ὁ δὲ ἐποίησεν οὕτω] οὕτω abest.
14. Καὶ Ἰάκωβον, et mox, καὶ Φίλιππον. a.
18. Καὶ ἐθεραπεύοντο] καὶ omittunt.
20. Εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ absunt. b.
23. Χάρητε. Sic infra XV, 6, 9. συγχάρητε legitur.
26. Οὐαὶ ὑμῖν] ὑμῖν abest.
Ὑμᾶς εἴπωσι πάντες] πάντες excludunt. Forte vocabulum πάντες auctoritate Chrysostomi illatum, cui hoc largiorem dicendi materiam praebebat. Saepe enim arripiunt et fingunt talia homiletae, quae copiosius tractari possunt. Πάντες certe vehementer vrget, Lucam nominatim appellans Chrysost. T. VII. p. 192. A. B. Eodem modo repetit T. VIII. p. 483. a.
28. Καὶ προσεύχεσθε] καὶ abest.
33. Ἀγαθοποιοῦντας] ἀγαπῶντας. a.
Οἱ ἁμαρτωλοὶ] οἱ abest. b. Et mox, τοῦτο, pro τὸ αὐτό. a.
35. Υἱοὶ ὑψίστου.
48. Σαλεῦσαι τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ· τεθεμελίωτο. a.

Cap. VII.

V. 2. Ἔμελλε,
6. Ἵνα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθῃς.
7. Ab διὸ οὐδὲ ad σε ἐλθεῖν. absunt. Scilicet Chrysostomus, examinans Lucam et Matthaeum, haec silentio transit. Vide T. VII. p. 315. D. Ἐπειδὴ

δὴ δὲ καὶ λουκᾶς, et p. 316. C. Ceterum haec adeo non repugnant interpretationi Chrysostomi, vt ipse ea ante oculos habuisse videatur. – Vide p. 316. B. ὅτι ἐβουλήθη μὲν αὐτὶς κ. τ. λ. et ibid. C. Μὴ νομίσῃς, ὅτι δι' ὄκνον οὐ παρεγεγόνομην. Nec contraria sunt explicationi Euthymii, nec hic, nec apud Matthaeum. Seruat haec Theophylactus in contextu; neque tamen αὐτολεξεὶ attingit in interpretatione.

9. Οὐδὲ ἐν τῷ] ὅτι οὔτε ἐν τῷ. a. οὔτε ἐν τῷ. b.
11. Ἐν τῷ ἑξῆς.
12. Καὶ αὐτὴ] καὶ αὐτή.
Ἦν σὺν αὐτῇ] ἦν abest.
21. Πολλοῖς τυφλοῖς. a. Mox vterque omittit τὸ, ante βλέπειν.
24. Λέγειν τοῖς ὄχλοις περί.
28. Προφήτης omittunt.
Βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ] loco τοῦ θεοῦ est spacium et rasura apparet. b.
31. Εἶπε δὲ ὁ κύριος] absunt.
34. Φίλος τελωνῶν.
36. Δέ τις αὐτὸν] αὐτὸν abest. a.

Cap. VIII.

V. 3. Σωσάννα. Mox, διηκόνουν αὐτοῖς.
8. Εἰς τὴν γῆν.
12. Οἱ ἀκούσαντες. a.
16. Οὐδεὶς δὲ] δὲ abest.
18. Ὃς γὰρ ἐὰν ἔχῃ. Et mox, καὶ ὃς ἐάν.
21. Ποιοῦντες αὐτὸν] αὐτὸν abest.
22. Ἐνέβη] ἀνέβη. Mox, διέλθομεν. a. et ἀνήχθησαν ἐκεῖ. a.
29. Παρήγγελλε. b. παρήγελε. a.
32. Καὶ παρεκάλει.
Ἐπιτρέψει αὐτοῖς. a.
33. Εἰσῆλθον.

34. Ἀπελ-

34. Ἀπελθόντες abest. a. Mox, εἰς τοὺς ἀγρούς.
36. Ἀπήγγειλαν δὲ αὐτοῖς. Mox, deest καί. a.
42. Ὡς ἐτῶν] καὶ omittunt.
43. Εἰς ἰατρούς] ἰατροῖς.
45. Καὶ οἱ μετ᾽ αὐτοῦ]. Haec, quae a non nullis mutantur, a non nullis autem prorsus omittuntur, Lucam comparans cum Matthaeo, diserte habet Chrysost. T. VII. p. 559. A.
46. Ἔγνων] ἔγνω. a.
48. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν.
51. Ἰωάννην καὶ Ἰάκωβον.
54. Αὐτὸς δὲ ἐκβαλὼν ἔξω πάντας, absunt.

Cap. IX.

1. Μαθητὰς αὐτοῦ] absunt.
3. Μηδὲ ἀνά.
9. Ὅσα [illegible]
9. Ὁ Ἡρώδης] ὁ abest.
13. Δότε αὐτοῖς] a. Mox utraque, ἰχθύες δύο. Et, ἀγοράσωμεν.
15. Καὶ ἐποίησαν οὕτω absunt.
23. Καθ᾽ ἡμέραν] desunt. Suspicatus fueram in animaduersionibus meis, haec translata esse ex Chrysostomo. Nunc addo scholia Graeca, quae laudaui in editione noui Testamenti, ad verbum expressa esse ex Chrysostomo. (Vide T. VII. p. 557. B.) ibique etiam comparere vocabula καθ᾽ ἡμέραν. Idem affuit Cyrillus de adoratione T. I. p. 597. C. ubi Matth. 10, 38. ita laudat: ὃς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ ΚΑΘ᾽ ΗΜΕΡΑΝ, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος.
24. Ὃς γὰρ ἐάν.
26. Ὃς γὰρ ἐάν.
27. Ἑστώτων. Mox, γεύσονται.
28. Τὸν Πέτρον] τὸν abest.

31. Ἔξωθεν] Ita plane a Bas. 1, 15. Λέξιν immuxit Chrysostomus, quem vide. T. VII. p. 567. A. bis. E. p. 584. D. Ἔξωθεν diserte explicat Theophylact. p. 97. E.

33. Ὁ πέτρος] ὁ abest. Mox, μίαν μωσεῖ.

38. Ἐπιβλέψαι. a.

40. Ἐκβάλωσιν αὐτό.

41. Προσάγαγε τὸν υἱόν σου ὧδε.

49. Ἐκβάλλοντα δαιμόνια.

50. Καθ' ὑμῶν ὑπὲρ ὑμῶν.

52. Κώμην] πόλιν. a.

54. Ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ] Chrysost. Tom. VII. p. 567. E. ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, quod ipsum etiam a non nullis receptum est.

55. Ab καὶ εἶπεν ad ἀλλὰ σῶσαι absunt. Haec primum, vt ipse fatetur Euthymius, auctoritate Chrysostomi exclusit, ac postea eiusdem auctoritate probauit. Debebant ergo in eius Codicibus addi. Copiose de hoc loco disputaui in editione noui Testamenti ad h. l. p. 223—227.

62. Ὁ Ἰησοῦς πρὸς αὐτόν.

Καὶ βλέπων] Quomodo haec mutet Origenes T. III. p. 207. C. seqq. iam notaui. Consentit in plerisque Chrysost. T. VII. p. 331. B.

Cap. X.

V. 1. Ὁ κύριος] ὁ Ἰησοῦς.

2. Ἔλεγε δὲ πρός. Mox vtrobique, ἐκβάλῃ.

4. Βαλλάντιον. a.

6. Καὶ ἐὰν ᾖ. b. καὶ ἐὰν ᾖ. a.

Ὁ υἱὸς] ὁ abest.

Ἐπαναπαύσετε (sic.) ἐπ' αὐτούς. a.

8. Εἰς ἣν δ' ἂν] δ' abest. Mox inepte, καὶ μὴ δέχωνται. a. καὶ δέχονται, supra tamen scripto ω. b.

10. Δέχωνται] δέχονται. a.

12. Λέγω δὲ ὑμῖν] δὲ abest.

15. Hic

15. Hic versus, qui ab interpretibus Graecis vexatus, atque ita corruptus est, apud Chrysost. sine varietate est. T. VIII, p. 132. E. Sed ibidem pag. 203. B. ita mutat: *καὶ σὺ καπερναοὺμ, ἢ ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψώθης, ἕως ᾅδου καταβιβασθήσῃ.* Addo nunc ex meo synaxario, quod multoties in editione noui Testamenti laudaui, ad firmandam lectionem vulgatam. Id enim lectionem ecclesiasticam, τῇ ε. τῆς ι. ita terminat: *καὶ σὺ καπερναοὺμ ἡ ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθεῖσα ἕως τοῦ ᾅδου καταβιβασθήσῃ.*

17. Υπέςρεψαν οὖν. Obiter hic noto, post *χαρᾶς*, in meo Z, insertum esse *μεγάλης*. Χαρᾶς est vitium typothetae.

19. Οὐ μὴ ἀδικήσῃ.

20. Τὰ πνεύματα] Pro *spiritus*, notante Sabatiero, Ambrosius aliquoties, item Augustinus habent *daemonia*. Accedit interpres Syrus. His addit Wetstenius Basilium M. Cyrillum et Theodoretum. Dixerit ergo quispiam: *ita illi omnes in suis Codicibus inuenerunt. Vnde enim tot diuersorum hominum consensus, nisi ex praestantioribus illorum Codicibus?* Audi quaeso. Laudo illos omnes, quod ita reddiderunt. Sensum enim sequebantur et Graecitatem. Ergo sine crimine et Italus, et Vulgatus ita poterant interpretari. Quod autem de Codicibus, iisque forsasse multis et praestantioribus cogitas, id prorsus vanum. Quotquot enim Codices noui Testamenti δαιμόνια hic habent, corrupti sunt. Illud autem minime mirabile, si diuersi viri docti in diuersis locis ac diuersis temporibus eodem modo eundem locum recte explicant. Graece sciebat Cyrillus, Basilius et Theodoretus. Ergo non opus erat, vt alter ab altero disceret, aut vt

 isti

fissi hoc ex Codicibus reperirent. Quam diligenter autem Patres Graeci codices suos examinarint, quamque fideliter et constanter expresserint, etiamsi cuilibet illorum centena Codicum millia largiamur, id intelligitur ex iis locis, quos data opera, vt interpretes, tractarunt. Vnde ergo δαιμόνια in non nullos Codices venit? Scilicet ab interpretibus et scribis Graece doctis, qui in interpretum numero haberi possunt. Et hic quidem Chrysostomus, vt multoties alibi, scribas in fraudem videtur pellexisse. Etenim scholia ad hunc locum, quae in editione noui Testamenti ex Codicibus reddidi, ad verbum sunt expressa ex Chrysostomo. Vide T. VII. p. 399. E. Sed illo in loco δαιμόνια postulabat locus Matthaei VII, 22. quem tunc interpretabatur, vbi est δαιμόνια. Ex illo loco hoc ei in memoria haerebat. Ergo iterum ibid. p. 376. C. eodem modo recitat. Addo tertium locum. T. VIII. p. 427. C. vbi similiter laudat. Quis, inquit ille, ex editoribus noui Testamenti probauit vocabulum δαιμόνια? Nonne ipse in tua editione dixisti: Δαιμόνια, pro πνεύματα, est explicatio? Recte mones. Daemonia ergo profligauimus, sed nondum centena illa millia optimorum Codicum Chrysostomi. Mea ergo scholia hunc locum ita laudant. Notaui autem hic dissensum litteris diuersis. Πλὴν [ἐν τούτῳ ergo abest.] μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ ΔΑΙΜΟΝΙΑ (ita Codd. a. d. g.) ὑμῖν ὑποτάσσεται· ἈΛΛ' ἘΝ ΤΟΥΤΩ (Ita a. d. sed g. ἀλλὰ) χαίρετε, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ΓΕΓΡΑΠΤΑΙ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Retractemus iam Chrysostomum eo ordine, quo modo laudauimus. Is ergo primo ita refert: μὴ χαίρετε ὅτι τὰ ΔΑΙΜΟΝΙΑ ὑμῖν ὑποτάσσεται· ἈΛΛ' ὅτι τὰ ὀνόματα

ὀνόματα ὑμῶν ΓΕΓΡΑΠΤΑΙ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Secundo: μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ ΔΑΙΜΟΝΙΑ ὑμῖν ὑποτάσσεται· ἀλλ᾽ ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ΓΕΓΡΑΠΤΑΙ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Tertio: μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ ΔΑΙΜΟΝΙΑ ὑμῖν ΥΠΑΚΟΥΕΙ· ἀλλ᾽ ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ΓΕΓΡΑΠΤΑΙ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Qui plures huius loci varietates concupiscit ex centenis millibus Codicum Cyrilli, Basilii et Theodoreti, is adeat horum loca a Wetstenio hic laudata. Sed examinemus iam hunc locum, qui minime obnoxius est rixis dogmaticis et criticis. Πλὴν ἐν τούτῳ ten omittit Chrysostomus. Forte ergo tollenda? Ad consilium Chrysostomi, inquit, non pertinebant ista vocabula, quae in contextu vinciunt orationem. Recte. Addo, nec ad Scholiastae consilium pertinuisse, ἐν τούτῳ. Cur autem hic paullo post intulit alieno loco, ἐν τούτῳ; Quia scholiastae parum solliciti sunt de verbis singulis. Quid autem fiet vocabulo ὑποτάσσεται; Nam Chrysostomus bis habet ὑποτάσσεται, semel ὑπακούει. Ergo ita quoque in suis Codicibus reperit. Repererit sane ita, respondet, in vno eorum, sed bis habet ὑποτάσσεται. Hoc ergo probandum. At idem ter habet γέγραπται, pro ἐγράφη. Accedunt scholia, quae in tribus Codicibus consentiunt in γέγραπται. Ergo hoc saltem in suis centenis millibus Codicum repererunt. Quid, si apud Cyrillum, Basilium M. et Theodoretum illis in locis inueniatur etiam γέγραπται; Nonne necesse sit, illos ita in suis Codicibus reperisse? Nego ac pernego. Vsitatius erat dicere γέγραπται. Qui ergo Graece sciunt, ii vel sine Codicibus quocunque tempore ac quouis in loco, siue Antiochiae, siue Constantinopoli, siue Alexandriae,

driae, siue Caesareae, siue Cyri scribunt Graece. Hoc loco autem aestimari potest fides Codicum Wetstenii L. et 1. qui principes habentur a Griesbachio, et ab eo ad recensionem referuntur [d]) Alexandrinam. Nam ex lectione ἐγράφη et γέγραπται fecerunt per confusionem ἐγγέγραπται. Quid ergo hic probandum? ΕΓΡΑΦΗ. Sed in hoc ipso versu, non propter Chrysostomum, sed propter Codices N. Testamenti Erasmicum expellendum est μᾶλλον. De Augustino adhuc moneo, illum semel pro *gaudere*, scripsisse *gloriari*. Ergo pro μὴ χαίρετε, in vno aut pluribus suis reperit, μὴ καυχᾶσθε; Haec paullo copiosius in gratiam iuuenum disputaui eorum, qui nondum iurauerunt in verba magistrorum.

Χαίρετε δὲ μᾶλλον] μᾶλλον abest.

21. Πνεύματι] Vnde habent Codices recensionis Alexandrinae et Occidentalis, nominatim C. D. K. 1. 33. 63. item Versio Vulg. Ital. Syr. vtraque Copt. Armen. Aethiop. vocabulum ἁγίῳ; Respondeo, pars magna eorum, ex Vulgata Latina. Vnde habet Vulgata Latina? Rem aperit meus Mosquensis 10. et scholia Codd. a. d. g. Quis vero editorum hoc probauit? Nemo adhuc ita stultus fuit. Sed nunc fortasse probabunt, postquam Birchii opera accessit auctoritas diuini Codicis Vaticani 1209. 359. Auctoritate Chrysost. T. VII. p. 426. D. qui Lucam nominatim appellat, hic prorsus tolli poterat πνεύματι.

22. Καὶ στραφεὶς ad ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι] absunt. a. Παρεδόθη μοι] μοι παρεδόθη. b.

23. Ὁμοίως δὲ καὶ] δὲ omittunt.

33. Ευ-

d) In praefatione ad N. Test. p. XIV.

33. Εὐσπλαγχνίσθη. a.
35. Καὶ εἶπεν] εἰπών.
36. Πλησίον δοκεῖ σοι.
39. Τὸν λόγον] τῶν λόγων.
42. Ἑνὸς] ἑνὸς habet etiam Theophylact. p. 645. B. ac recte ex Chrysostomo explicat: οὐ δεῖ τὸν τῆς ἀκροάσεως χρόνον ἀναλίσκειν εἰς τὴν περὶ τὰ βρώματα σπουδήν. Sed p. 729. D. attingens interpretationem allegoricam, habet ὀλίγων. Vesanus Origenes imposuit Scholiastis, Scholiastae hominibus credulis et leuibus. Tractat haec Chrysost. T. VIII. p. 259. B. D. E.

Cap. XI.

V. 5. Ἕξει] ἔχει. b. Miror hoc vocabulum non sollicitatum esse a scribis pluribus.
6. Φίλος μου] μου abest.
8. Δώσει αὐτῷ] αὐτῷ abest. Mox non αὐτοῦ, sed αὐτὸν φίλον. Et paullo post ὅσα, pro ὅσων.
9. Ἀνοιχθήσεται. Sic et vers. 10.
11. Τίνα δὲ ἐξ ὑμῶν. Mox deest τὸν, ante πατέρα.
Εἰ καὶ ἰχθὺν] ἢ καὶ ἰχθὺν.
12. Αἰτήσει] αἰτήσῃ.
13. Δόματα ἀγαθά.
22. Διαδίδωσιν] δίδωσιν.
25. Ἕτερα ἑπτά. b. Mox, ἐλθόντα. Vterque.
31. Κατακρινοῦσιν αὐτούς. a. Mox idem omittit, τῆς γῆς.
Σολομῶνος.
32. Νινευῖται.
33. Εἰς κρυπτόν. b.
Οὐδὲ ὑπὸ] ἢ ὑπό.
34. Καὶ ὅλον] καὶ abest. a.
44. Οἱ περιπατοῦντες] οἱ abest.

49. Ἐκ-

49. Ἐκδιώξουσιν] διώξουσιν.
54. Καὶ ζητοῦντες] καὶ abest.

Cap. XII.

V. 1. Πρῶτον ad praecedentia referunt.
3. Ταμίοις. a.
4. Ἀποκτεννόντων. a. ἀποκτενόντων. b.
10. Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. b.
11. Ἀπολογήσεσθε.
15. Ἡ ζωὴ αὐτῷ.
18. Τὰ γενήματα.
22. Ἐνδύσεσθε.
24. Ταμιεῖον.
27. Περιεβάλλετο. b.
33. Βαλλάντια. a.
36. Κύριον αὐτῶν.
47. Κυρίου αὐτοῦ. Quae non nulli apud Wetstenium hoc versu praetermittunt, ea negligit etiam Chrysost. T. VII. p. 322. C. 730. E. T. VIII. p. 502. C.
48. Παρ᾽ αὐτοῦ omittunt.
49. Ἐπὶ τὴν γῆν.
52. Ἐν οἴκῳ τινί. b.
53. Πατὴρ ἐπὶ υἱῷ.
58. Σε βάλῃ.
59. Τὸν ἔσχατον.

Cap. XIII.

V. 3. Μετανοεῖτε. a.
4. Ὅτι οὗτοι] οὗτοι abest. b.
5. Ὁμοίως] ὡσαύτως. Ex Chrysostomo, qui hunc locum laudat T. VII. p. 808. plures varietates Codicum intelliguntur. Habet autem sic: ΤΙ ΓΑΡ δοκεῖτε, φησιν, ὅτι ἘΚΕΙ ΜΟΝΟΙ ἮΣΑΝ ἁμαρτωλοὶ, ἐφ᾽ οὓς ὁ πύργος ΚΑΤΗΝΕΧΘΗ; οὐχὶ, λέγω ὑμῖν, ἀλλ᾽ ἐὰν μὴ

META-

ΜΕΤΑΝΟΗΣΗΤΕ, ΚΑΙ ὙΜΕΙΣ ὩΣΑΥΤΩΣ ἀπολεῖσθε. Miscuit ergo vers. 2. 3. 4. 5.

6. Ζητῶν καρπόν.
8. Κόπρια.
15. Ὁ κύριος] ὁ ἰησοῦς. a. Mox vterque, ὑποκριταί.
20. Καὶ πάλιν] καὶ abest.
21. Ἔκρυψεν. a.
26. Ἄρξησθε. a.
29. Καὶ βοῤῥᾶ.
34. Ἀποκτένουσα. b. ἀποκτέννουσα. a.
35. Ἔρημος omittunt.
Ἀμὴν δὲ λέγω ὑμῖν] λέγω δὲ ὑμῖν.
Ἥξει ὅτε. a.

Cap. XIV.

V. 5. Ὄνος ἢ βοῦς] υἱὸς ἢ βοῦς.
9. Μετὰ αἰσχύνης.
10. Ἀνέπεσε. a. ἀνάπεσαι. b.
13. Ὅταν ποιεῖς.
15. Ὃς φάγεται ἄριστον.
16. Δεῖπνον μέγαν. a.
17. Ἔρχεσθαι.
19. Πάντα omittunt.
26. Πατέρα αὐτοῦ.
27. Εἶναί μου μαθητής.
28. Εἰς ἀπαρτισμόν.
32. Πόῤῥω αὐτοῦ.

Cap. XV.

V. 1. Καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ] οἱ abest. a.
4. Ἐνενηκονταεννέα. a., ἐνεννηκονταεννέα. b.
6. Συγκαλεῖται.
7. Ἐνενηκονταεννέα. a. ἐνεννηκονταεννέα. b.
20. Πατέρα αὐτοῦ.

Ἐ

Ἐπέπεσεν] ἔπεσεν.
30. Τὸν μόσχον abest. b.
32. Ab εὐφρανθῆναι δὲ ad Cap. XVI. v. 8. τὴν ἑαυτῶν εἰσι exciderunt. b.

Cap. XVI.

V. 1. Ἔλεγε δὲ καὶ] καὶ abest. a.
6. Βάτους] Elegans est hoc loco versio Itala. In scholiis Graecis est ξέστας. Id ergo ad etymologiam reddidit rasos. Ξέω enim est rado.
9. Κἀγὼ λέγω ὑμῖν.
11. Πιστεύσῃ. a.
15. Ἐνώπιον τοῦ θεοῦ ἐστὶν] ἐστὶν abest.
17. Ἢ μίαν τοῦ νόμου.
21. Ἀπέλιχον. a.
25. Ὅτι ἀπέλαβες, omisso σύ.
Νῦν δὲ ὧδε.
26. Ἐντεῦθεν] ἔνθεν.
30. Μετανοήσωσιν. a.

Cap. XVII.

V. 1. Τοῦ μὴ ἐλθεῖν.
2. Μύλος ὀνικός. a.
4. Ἐπιστρέψῃ ἐπὶ σε] ἐπὶ σὲ absunt.
6. Εἰ ἔχετε. b. Mox, εἰς τὴν θάλασσαν. b.
9. Διαταχθέντα αὐτῷ] αὐτῷ abest.
10. Ὅτι ὃ ὀφείλομεν.
17. Ἐνέα, sed altero ν supra scripto. a.
21. Ἢ ἰδοὺ] ἢ abest.
22. Ἐπιθυμήσητε. a.
26. Τοῦ νῶε] τοῦ abest.
32. Τοῦ λώτ.
33. Ἀπολέσῃ. a. Et mox, καὶ ὃς ἂν ἀπολέσῃ. a.
34. Ὁ εἷς] ὁ abest.
35. Ἡ μία] ἡ abest.

Cap.

Cap. XVIII.

V. 3. Χήρα δέ τις] τις abest.
7. Οὐ μὴ ποιήσῃ.
8. Τὴν, ante πίστιν, abest.
9. Εἶπε δὲ καὶ] καὶ abest.
12. Τοῦ σαββάτου] Nolo hic praetermittere lectionem Chrysostomi, τῆς ἑβδομάδος, quae est interpretatio. Vide Tom. VII. p. 352. A. Secunda et quinta die ieiunasse, auctor est Epiphan. T. I. p. 34. B. vbi etiam est, δὶς τοῦ σαββάτου.
14. Ἢ ἐκεῖνος] ἢ γὰρ ἐκεῖνος b. alter Codex a. a manu recentiori insertum habet γὰρ, quod non ineptum, sed satis ingeniosum est. Γὰρ, pro ἤ γ' ἄρ.
22. Ἔτι ἕν σοι] ὅτι ἕν σοι.
25. Εἰσελθεῖν prius] διελθεῖν. b.
28. Ὁ, ante πέτρος, omittunt.
30. Ἀπολάβῃ. a. De quo errore monui ad N. Test.
Ἐν τῷ νῦν καιρῷ, omisso τούτῳ. a.
33. Καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ.
39. Ἔκραζεν.

Cap. XIX.

V. 4. Συκομορέαν.
Δι' ἐκείνης] δι' abest. Mox habent, ἔμελλε. Eodem modo supra V, 19. temere insertum est διὰ, ante ποίας.
7. Ἅπαντες] πάντες.
8. Κύριον] Ἰησοῦν. Mox ὑπαρχόντων μοι. b.
15. Καὶ εἶπε] καὶ omittunt.
16. Et hic et vers. 18. 20. ἡ μνᾶς. b.
22. Λέγει δὲ] δὲ abest. b.
23. Ἐπὶ τράπεζαν.
26. Δοθήσεται καὶ περισσευθήσεται.
29. Εἰς βηθσφαγή. a. ἡ βησφαγή. sic b. Mox, ἐλαιών. b.

34. Ὅτι ὁ κύριος.
40. Ὅτι ἐὰν] ὅτι omittunt.
41. Ἐπ' αὐτήν.
42. Ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν.
48. Ποιήσουσιν.

Cap. XX.

V. 1. Ἀρχιερεῖς] ἱερεῖς.
5. Διατί οὖν] οὖν omittunt.
8. Καὶ ὁ ἰησοῦς] ὁ δὲ ἰησοῦς.
9. Ἄνθρωπός τις] τις abest. b.
10. Δήραντες. a. Sic et verf. 11. idem.
19. Τὰς, ai ante χεῖρας, omittunt. Mox deest, τὸν λαόν.
21. Καὶ διδάσκεις omittit. a.
24. Δείξατε.
28. Ἐάν τις ἀδελφός. Mox, καὶ ἀναστήσῃ.
31. Δὲ καὶ οἱ] δὲ abest. a. Mox vterque omittit καὶ, ante οὐ. In a. deest etiam proximum καὶ ἀπέθανον.
35. Ἐκγαμίσκονται] γαμίσκονται. Sed verf. 34. vulgatum tuentur.
37. Μωϋσῆς.
40. Οὐκέτι δὲ] δὲ abest. a. Mox, ἐπερωτῆσαι. a.

Cap. XXI.

V. 2. Εἶδε δὲ τινα καὶ.
12. Τούτων πάντων. b. ἁπάντων omittit. a.
14. Εἰς τὰς καρδίας] εἰς abest. b.
16. Καὶ ἀδελφῶν] haec post φίλων leguntur.
21. Ἐκ μέσου. a.
22. Πληρωθῆναι] πλησθῆναι.
25. Miram huius loci interpretationem interposuit Euthym. ad Matth. XXIV, 29. Chrysost. Tom. IX. p. 769. E. ita haec laudat: καὶ ἔσαι συνοχὴ ἐπὶ γῆς ἐθνῶν ἐν ἀπορίᾳ, ἠχούσης θαλάσσης καὶ

καὶ σάλου, ἀποψυχόντων ἀνθρώπων ἀπὸ φόβου.

34. Βαρηθῶσιν.

36. Ταῦτα, ante πάντα, omittunt.

37. Τὸ καλούμενον ἐλαιῶν] τῶν ἐλαιῶν.

Cap. XXII.

V. 3. Εἰσῆλθε δὲ] Haec, quae vnius Lucae funt, Chryfoftomus reliquis etiam Euangeliftis tribuit, ac nominatim Matthaeo. T. VII. p. 776. D. Ibidem autem p. 781. D. haec a Luca fcripta tradit, poft coenam factam, confundens hunc Lucae locum cum Ioannis 13, 27.

4. Τοῖς, ante ςρατηγοῖς, omittunt. Pro συνελάλησεν autem Chryfoft. T. VII. p. 769. A. nominatim Lucae tribuit συνέθετο.

8. Φάγωμεν] κατὰ τὸν νόμον addit. b. Sed ifta effe interpretationis, intelligitur ex a.

9. Ἑτοιμάσομεν.

11. Λέγει σοι] σοι abeft. a.

12. Ἀνώγεων. Vterque. Mox ἐςρωμμένον. b.

13. Εἴρηκεν] εἶπεν.

18. Γενήματος.

19. Ab τοῦτό ἐςι τὸ σῶμα ad verf. 20. δειπνῆσαι λέγων, omittit. a.
Ὑπὲρ ἡμῶν. b.

21. Πλὴν ἰδοὺ] ἰδοὺ abeft. a.

23. Τίς ἄρα] τίς ἄν.

25. Κατακυριεύουσιν. a.

28. De hoc verfu ita habet Chryfoft. T. VIII. p. 390. D. ἐντεῦθέν φησιν ὁ λουκᾶς αὐτὸν εἰρηκέναι, ἘΓΩ ΠΑΡΕΜΕΙΝΑ ὙΜΙΝ ἘΝ ΤΟΙΣ ΠΕΙΡΑΣΜΟΙΣ. ταῦτα δὲ ἔλεγε, δεικνὺς, ὅτι παρὰ τῆς αὐτοῦ ῥοπῆς ἐνδυναμοῦνται.

30. Ἐν τῇ βασιλείᾳ μου absunt. Mox legunt, καθίσεσθε.

31. Ἐξητήσατο] Apud Chrysost. T. VII. p. 785. D. variant Codices inter ἐξητήσατο et ᾐτήσατο. Sed ibid. p. 791. E. est ἐζήτησε. Sic fortasse ortum Cantabrigiensis Codicis ἐξητήσατο.

32. Ἐκλίπῃ. Chrysostomus optionem dat inter vtrumque. Nam Tom. VII. pag. 785. d. bis habet ἐκλίπῃ. Sed Tom. VIII. pag. 429. E. ἐκλείπῃ.

33. Καὶ εἰς φυλακήν.

34. Φωνήσῃ.

35. Βαλλαντίου. a. Mox vterque omittit, καὶ ὑποδημάτων. Seruat haec Chrysostomus etiam T. VII. p. 797. C.

36. Βαλλάντιον. a. Mox πωλήσει b. et ἀγοράσει. Vterque. In scholiis vterque conuenit in πωλήσει καὶ ἀγοράσει. Interpolatorum alii ex ἀράτω fecerunt ἀρεῖ· alii ex πωλήσει et ἀγοράσει, πωλησάτω et ἀγορασάτω, scilicet, vt similitudo esset. Ex priorum numero est Basilius magnus. Immo etiam ex posteriorum. Vide Whitby examen Varr. Lectt. p. 182. 183. Vulgata lectio inuecta videtur per Origenem T. III. p. 653. A. et Chrysostomum T. VII. p. 797. C.

44. Quae hic leguntur, nominatim tribuit Matthaeo Chrysostomus T. VIII. p. 377. D. Habet enim ita: ὁ μὲν Ματθαῖος ἀπὸ τῆς ἀγωνίας καὶ τοῦ θορύβου καὶ ἀπὸ τοῦ ἱδρῶτος, intellige: πιστοῦται τὸ ἀνθρώπινον. Hunc errorem corrigit Theophylactus p. 726. C. Scilicet hi duo versus leguntur in lectione ecclesiastica inter Matth. 26, 39. et 40. Eodem ergo modo hic errauit Chrysostomus, vt Matth. XXVII, 49. vbi Io. XIX, 34. intulit.

Ab

Ab καὶ γενόμενος ad προσηύχετο omittunt. Sed di-
ferte explicantur ad Matth. 26, 44. Huc etiam
respiciens Chrysost. T. VII. p. 791. B. habet
ἐκτενῶς. Confer ibidem de hoc toto loco p.
798. C. Theophanes Ceramicus, qui hunc lo-
cum tractat p. 191. recte explicat: θρομβοει-
δεῖς ἱδρῶτας ἀπέσταζεν.
Ἐγένετο δὲ ὁ] δὲ abest. a.

45. Μαθητὰς αὐτοῦ] αὐτοῦ omittunt. Paullo an-
te καὶ, ante ἀναστὰς, tollit. a.

47. Προήρχετο αὐτούς.
Φιλῆσαι αὐτὸν] his subiiciunt: τοῦτο γὰρ ση-
μεῖον δεδώκει αὐτοῖς, ὃν ἂν φιλήσω, αὐτός ἐστιν.

48. Ἰούδα—παραδίδως;] Haec Ioanni tribuit Chry-
sostomus T. VII. p. 793. B.

49. Εἶπον αὐτῷ κύριε] αὐτῷ abest.

52. Ἐξεληλύθατε] ἐξήλθετε.

55. Δὲ πῦρ] δὲ πυράν. a.

56. Ἐπὶ τὸ φῶς.

60. Ὁ ἀλέκτωρ] ὁ abest.

63. Δαίροντες.

66. Ἀρχιερεῖς τε] τε abest. Mox αὐτῶν, pro
ἑαυτῶν.

Cap. XXIII.

V. 1. Ἤγαγεν] ἤγαγον.

2. Τὸ ἔθνος ἡμῶν, κωλύοντα.

6. Εἰ ὁ ἄνθρωπος] ὁ praetermittit. a.

11. Ὁ, ante ἡρώδης, deest. Mox ἀνέπεμψαν. b.

12. Ὅ, τε πιλάτος καὶ ἡρώδης. a.

17. Ἕνα καθ' ἑορτήν. a.

Quae supra dixi ad Milli animaduersionem de
Codice Alexandrino, Marc. 15, 28. ea hic quo-
que comprobantur. Nam hic quoque omisso
versu 17. turbauit ille scriba, ne nimium appare-
ret, canones et sectiones minores Eusebii.

 Omisso

Omisso enim versu 17. qui notandus erat TΘ. et B temere et fraudulenter vocabula versus 14. Προσηνέγκατε — τὸν λαὸν, notauit TH. et I. et reliqua verba eiusdem versus: Καὶ ἰδοὺ — ad vers. 16. ἀπολύσω, notauit TΘ. et B. Quomodo autem ea, quae leguntur a vocabulis vers. 14. Καὶ ἰδοὺ ad vers. 16 ἀπολύσω, notari possunt TΘ. et B? Partim enim ad canonem Θ. partim ad canonem I. pertinent. Solus autem versus 17. hic in medio contextu scriptus, ad canonem pertinet B. Sed accuratius explicamus. Vocabula ergo illa, quae notauit TH. et I. referenda sunt ad canonem Θ. Etenim solus Lucas et Ioannes haec narrant. Igitur in canone Θ. ita ordinantur Lucas et Ioannes.

Lucas		Ioannes.
τζ.	—	ρπβ.
τζ.	—	ρπϛ.
τζ.	—	ρϟ.

Sed magis etiam vitium et fraudem aperit, quod versus Lucae 15. et 16. notauit TΘ. et B. Nam haec ad canonem I. referuntur, quod ea solus Lucas narrat. Ita contra, versus Lucae 17. a scriba praetermissus, est Canonis B. sectionis TΘ. Nam Matthaeus, Marcus et Lucas haec tradunt. Matthaeus 27, 15. Marcus 15, 6. Ergo hic quoque Codex Alexandrinus nolens volens pugnat pro versu 17. scribam autem erroris et fraudis conuincit. Bengelii ergo coniecturam, quam iam antea probaueram, nunc magis etiam probo, inspecto Codice Alexandrino, a Woidio edito. Debebat enim scribere, vt est in meo v.

ΤΘ 'Ανάγκην vsque ad
B. ἑορτὴν ἕνα.
TI 'Ανέκραξαν κ. τ. λ.
A.

Defecit ergo ab 'Ανά ad 'Ανέ.

18. Ἡμῖν τὸν] τὸν abest.
19. Εἰς τὴν φυλακήν. b.
23. Ἐπέκειντο] ἐνέκειντο. b. Lectio et ipsa elegans, et hoc loco singularis. Vt singularis autem ceterorum Codd. auctoritate repudianda.
25. Ἀπέλυσε δὲ αὐτοῖς] αὐτοῖς abest.
Τὸν ἰησοῦν δέ.
26. Τοῦ ἐρχομένου] τοῦ non agnoscunt.
33. Καλούμενον] λεγόμενον.
34. Ἔβαλλον. a.
39. Σῶσον σαυτόν. a.
46. Ὁ ἰησοῦς ab eadem manu insertum. b.
51. Καὶ, ante προσεδέχετο, omittunt.
53. Κείμενος] Quid aliqui de lapide addant, id iam notaui. Sed Chrysostomus Tom. VII. p. 839. E. de hoc lapide ita: λίθος ἐπέκειτο μέγας ΠΟΛΛΩΝ δεόμενος χειρῶν. Quadraginta manibus opus fuisse, docet Codex Cantabrigiensis. Habet enim hoc loco: ὃν μόγις ΕΙΚΟΣΙ ἐκύλιον.
54. Καὶ σάββατον] καὶ abest.
55. Καὶ γυναῖκες] καὶ omittunt.

Cap. XXIV.

V. 1. Τῇ μιᾷ δέ.
4. Ἄνδρες δύο.
10. Ἡ ἰακώβου.
18. Ὁ, ante εἷς, omittit. a. ἐν, ante ἰερουσαλὴμ, vterque omittit.
Ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις.

 20. Παρ-

20. Παρέδωκαν αὐτὸν] αὐτὸν omittit. b.
27. Διηρμήνευεν αὐτούς.
Περὶ ἑαυτοῦ.
36. Καὶ αὐτὸς ὁ ἰησοῦς.
40. Ἐπέδειξεν] ὑπέδειξεν. b.
42. Μελισσείου. a.
44. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς. a. Mox deest δεῖ. a.
46. Οὕτω γέγραπται καὶ, abſunt.
53. Ἀμὴν omittunt.

Ad euangelium Ioannis.

Cap. I.

V. 14. Πλήρη, pro πλήρης, a. Vtrumque eſt apud Chryſoſt. in edit. Montefalc. T. VIII. p. 69. D. 70. C. Sed ex eius interpretatione nihil colligitur.
28. Βηθανίᾳ.
30. Hunc totum verſum omittit. a. A manu recentiori in margine habet b.
32. Ὁ, ante ἰωάννης, addunt.
40. Ὥρα δὲ ἦν] δὲ abeſt.
42. Μεσίαν. Mox ὁ, ante χριστὸς, omittunt.
44. Ὁ ἰησοῦς omittunt. Sed mox, λέγει αὐτῷ ὁ ἰησοῦς.
46. Τοῦ, ante ἰωσὴφ, omittunt.
49. Ὁ, ante ἰησοῦς, deeſt. Paullo ante vero, ante λέγει, addit καὶ. a.

Cap. II.

V. 5. Λέγει ὑμῖν. a.
9. Ἤιδεσαν. b.
15. Φραγγέλιον. a.
16. Καὶ μὴ ποιεῖτε.

17. Οἱ

17. Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ] αὐτοῦ abest. Mox, καταφάγεταί με.
18. Εἶπον αὐτῷ] εἶπον πρὸς αὐτόν. a.
19. Ἀπεκρίθη ὁ ἰησοῦς] ὁ abest. a.
22. Ἔλεγεν αὐτοῖς] ἔλεγε. Mox, ἐπίστευσαν τῷ λόγῳ αὐτοῦ, ceteris omissis. Sed b. in marg. a manu recentiori: Γρ. ᾧ εἶπεν ὁ ἰησοῦς. Mox vers. 23. ἐν τοῖς ἱεροσολύμοις.
25. Πάντας] πάντα. Ita editum apud Chrysost. T. VIII. p. 137. C.

Cap. III.

V. 2. Πρὸς τὸν ἰησοῦν] πρὸς αὐτόν.
3. Γεννηθῇ. a.
6. Τὸ γεγεννημένον prius] τὸ γεγενημένον. b.
10. Ὁ, ante ἰησοῦς, omittunt.
14. Μωϋσῆς. b.
15. Ἀλλ' ἔχει.
16. Ἀλλ' ἔχει. a.
22. Ἐβάπτιζον.
23. Ἐν αἰνῶν. a. Mox vterque, σαλήμ.
25. Μετὰ ἰουδαίου.
28. Ὑμεῖς μοι] μοι omittunt.
32. Καὶ ὃ ἤκουσε.
36. Τῷ υἱῷ] αὐτῷ. Mox, ὄψεται τὴν ζωήν. Continuo μενεῖ.

Cap. IV.

V. 3. Πάλιν deest.
5. Ἔρχεται οὖν] οὖν omittit. a. Mox vterque συχάρ.
10. Ἔδωκέ σοι. b.
13. Ὁ, ante ἰησοῦς, omittunt.
15. Ἔρχομαι.
17. Εἶπεν αὐτῷ· οὐκ.
20. Ἐν τῷ ὄρει τούτῳ.

V. 21. Vide, quae notaui in edit. noui Testamenti.
25. Μεσίας. Ita et alibi vno σ.
27. Καὶ ἐθαύμασαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι. a.
28. Ἡ γυνὴ abest. a.
31. Λέγοντες] αὐτοῦ. a. αὐτοῦ, ante λέγοντες. b.
35. Ὅτι τετράμηνος. b. ὅτι ἔτι τετράμηνος. a.
36. Ὁμοῦ χαίρει. a.
45. Εἰσῆλθεν εἰς. b.
Αὐτοὶ γὰρ] γὰρ abest. a.
46. Ἦλθεν οὖν πάλιν ὁ ἰησοῦς.
47. Ἔμελλε.
49. Τὸ παιδίον] τὸν υἱόν. a.
50. Ὁ, ante ἰησοῦς, addunt.
51. Παῖς] υἱός.

Cap. V.

V. 1. Ἦν ἡ ἑορτή.
2. Ἐν ἱεροσολύμοις.
Ἡ λεγομένη.
4. Ἐταράσσετο τὸ ὕδωρ.
5. Τριάκοντα καὶ ὀκτώ.
7. Βάλῃ.
8. Ἔγειρε. a.
18. Οἱ ἰουδαῖοι] οἱ abest. b.
19. Ἀπ' ἐμαυτοῦ. a. Mox idem, βλέπει.
Ταῦτα] πάντα. b.
24. Ὅτι ὁ] ὅτι omittunt.
35. Ἀγαλλιαθῆναι.
36. Ἃ δέδωκε.
38. Οὐκ ἔσχετε. a.
40. Ἵνα ζωὴν αἰώνιον. a.
45. Ὁ κατηγορήσων. b.
46. Μωσεῖ.

Cap.

Cap. VI.

V. 2. Ἠκολούθησαν. b.
5. Ἀγοράσωμεν. a.
9. Παιδάριον ἓν] ἓν abest. a.
10. Καὶ ἀνέπεσον ἄνδρες.
12. Ἐπλήσθησαν. a.
15. Ἀνεχώρησεν εἰς.
16. Ὀψία] ὀψέ. a.
17. Ἐλήλυθε. a.
19. Πλοίου γενόμενον.
24. Καὶ αὐτοὶ] καὶ abest.
26. Ἴδετε τὰ σημεῖα. a.
27. Ἀλλὰ τὴν βρῶσιν] τὴν βρῶσιν omittunt.
28. Τί ποιοῦμεν.
29. Ὁ, ante ἰησοῦς, abest. Mox, ἵνα πιςεύητε.
32. Τὸν ἀληθινὸν omittit. a. Haec duo vocabula sola praemittuntur scholio, adeoque in mediis scholiis leguntur. Ergo ab vno scriba omissa.
39. Ἐν τῇ ἐσχάτῃ] ἐν abest.
44. Ἐλθεῖν πρὸς ἐμέ. b.
Ἐν τῇ ἐσχάτῃ.
45. Διδακτοὶ θεοῦ. Et mox, ἀκούων, pro ἀκούσας.
46. Αὐτὸς, pro οὗτος.
51. Chrysost. Tom. VIII. p. 271. a. primo totum versum recitat, deinde repetit ad vocabula, σάρξ μου ἐςιν. Origenes ergo et Chrysostomus omittendis non nullis vocabulis occasionem dederunt.
54. Ἐν τῇ ἐσχάτῃ.
55. Bis ἀληθὴς, pro ἀληθῶς.
56. De appendice Codicis Cantabrig. quae nec per Birchii editionem nunc confirmata est, monuerunt Beza, Millius et Wetstenius. Origenis ad hunc locum interpretatio intercidit. Attamen Tom. I. p. 244. a versu 53. ad 58. textus verba sine ista appendice laudat. Addita fortasse ista sunt

ſunt nexus cauſſa. De nexu diſputat Chryſoſt. T. VIII. p. 275. E. et Cyrill. T. IV. p. 366. B. In hoc toto loco non occurrit σῶμα, pro σάρξ. Sed Chryſoſtomus tamen T. VIII. p. 277. D. habet: εἰπὼν, ὅτι τὸ σῶμά μου ζωὴ τοῦ κόσμου. Vbi autem hoc dixit? Nullibi. Ex σάρξ fecit ipſe σῶμα. Fictum ergo ex verſ. 51. Syrum autem, pro σάρξ, habere σῶμα, a Grotio iam notatum eſt. Id etiam ex vno Codice notauit Wetſt. Qui poſtea ad verſiones Syras recte attenderit, is mirabitur, vitioſas etiam Chryſoſtomi lectiones, ſicuti multas eiusdem interpretationes, ibi expreſſas eſſe. Omnino autem ex multis exemplis videor didiciſſe, Syros interpretes ad manus habuiſſe Codices Latinos, Lectionaria Graecorum et Codices Graecos cum commentariis. Facile igitur intelligitur, quae Criſis ſit eorum, qui clamant, Ita Syrus interpres, Ita Latinus interpres. Ergo ita legendum eſt. Habuerint fortaſſe Syri etiam ad manus Commentarios Latinos et Lectionaria Latina. Sed illius rei examen nondum potui inſtituere.

62. Θεωρεῖτε. a.

64. Τίνες εἰσὶν οἱ πιςεύοντες καὶ τίς ὁ παραδώσων αὐτόν.

70. Ὁ ἰησοῦς omittunt.

71. Ἔμελλεν.

Cap. VII.

V. 1. Ἤθελεν] εἶχεν ἐξουσίαν. Ita vterque. Quilibet intelligit, Chriſti auctoritatem non laedi vocabulis, οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν. Sine vllo dubio iſta vocabula, vt duriora, probarem, niſi Codicum obſtaret auctoritas. Bonus Chryſoſtomus hic aliquid humani paſſus eſt per ſuam eloquentiam, parum memor, lectum eſſe, ἤθελε, non

non εἶχεν ἐξουσίαν. Ergo ſtatim cum magna vociferatione exorditur Homiliam T. VIII. p. 283. et acriter diſputat de vocabulis, οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν. τί λέγεις, ὦ μακάριε ἰωάννη; οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν, ὁ δυνηθεὶς πάντα, ὅσα ἠθέλησεν; ὁ εἰπὼν, τίνα ζητεῖτε, καὶ ῥίψας αὐτοὺς εἰς τὰ ὀπίσω; κ. τ. λ. Sed ſcribae eius, qui dicentis verba excipiebant, recte ante eandem homiliam dederunt ἤθελεν, approbantibus quatuor Codicibus Moſquenſibus θ. μ. 4. 7. Origenis commentarius ad h. l. periit. Vulgatum habet Cyrill. T. IV. p. 395. C. ſed tamen fere, vt Chryſoſtomus, explicat. Οὐκ ἐθελούσιον αὐτῷ, τὸ παρ' ἐκείνοις εἶναι, μᾶλλον δὲ ὡς ἐξ ἀνάγκης συμβαῖνον ἐπιδεικνύει, προστεθεικὼς τὰς αἰτίας· ἤθελον [pro ἐζήτουν.] γάρ, φησιν, αὐτὸν ἀποκτεῖναι. Fruſtra Millius tentat in partes trahere interpretem Latinum, quem non *volebat*, ſed *valebat* ſcripſiſſe opinatur. Docendum erat, quibus in locis interpres Latinus vocabula ἔχειν ἐξουσίαν, quae multoties occurrunt in euangelio Ioannis, reddiderit *valere*. Ex locis ſimilibus per errorem arripuit Chryſoſtomus, vt ſolet. Forte ex Marc. 6, 5. vbi eſt οὐκ ἠδύνατο. In eadem homilia verſ. 2. pro ἦν δὲ ἐγγὺς, laudat μετὰ ταῦτα ἦν, idque etiam interpretatur p. 283. E.

12. Ἄλλοι δὲ ἔλεγον] δὲ abeſt.
Τὸν ὄχλον] τὸν κόσμον.

14. Καὶ ἐδίδασκε abſunt. Errore ſcribarum. Explicantur enim.

19. Ἔδωκεν ὑμῖν.

22. Ἔδωκεν.

27. Ἔρχηται. b.

29. Ἐγὼ οἶδα.

32. Ἀπέστειλαν ὑπηρέτας οἱ Φαρισαῖοι.

33. Εἶπεν

33. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς] αὐτοῖς omittunt.
35. Ἑλλήνων μέλλῃ. a.
39. Ὅτι ἰησοῦς.
41. Ἄλλοι δὲ ἔλεγον] δὲ abest. Mox a. omittit γὰρ, post μή.
42. Ὅτι ἐκ τοῦ] ὅτι deest.
Καὶ ἀπὸ βηθλεέμ.
48. Ἐκ τῶν ἀρχόντων] ἐκ abest.
49. Ὁ ὄχλος οὗτος] ὁ deest. a.
51. Νόμος ὑμῶν. b.
53. Ἐπορεύθη] ἀπῆλθεν.

Cap. VIII.

V. 1. Ἰησοῦς δὲ] καὶ ὁ ἰησοῦς.
2. Παρεγένετο] βαθέος ἦλθεν ὁ ἰησοῦς.
3. Ἄγουσι δὲ] δὲ omittunt. Mox excludunt, πρὸς αὐτόν.
Ἐν μοιχείᾳ] ἐπὶ μοιχείᾳ. Mox, ἐν τῷ μέσῳ.
4. Λέγουσιν αὐτῷ] εἶπον αὐτῷ πειράζοντες.
Αὕτη ἡ γυνὴ κατειλήφθη ἐπαυτοφώρῳ μοιχευομένη] ταύτην εὕρομεν ἐπ' αὐτοφώρῳ μοιχευομένην. Hoc εὕρομεν agnoſcit etiam Ambroſius apud Sabatierium.
5. Ἐνετείλατο ἡμῖν.
Λιθοβολεῖσθαι] λιθάζειν. Continuo σὺ οὖν τί λέγεις περὶ αὐτῆς; Ambroſius et Auguſtinus apud Sabatierium agnoſcunt etiam, περὶ αὐτῆς.
6. Κατηγορεῖν αὐτὸν] κατηγορίαν κατ' αὐτοῦ.
7. Ἀνακύψας — αὐτοὺς] ἀναβλέψας εἶπεν αὐτοῖς.
Πρῶτος — βαλέτω] πρῶτος λίθον βαλέτω ἐπ' αὐτήν.
8. Quae poſt ἔγραφεν aſſuunt non nulli apud Wetſtenium et Birchium, ſcilicet: ἑνὸς ἑκάστου αὐτῶν τὰς ἁμαρτίας, ea ex Hieronymo addita puto.

puto. Habet enim: *eorum videlicet, qui accusabant, et omnium peccata mortalium.* Sed haec est explicatio, eaque valde ingeniosa et lepida.

9. Καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι] absunt.

Κατελείφθη μόνος ὁ Ἰησοῦς] κατελείφθη Ἰησοῦς μόνος. b. Sic, sed a. habet κατελήφθη.

Ἑστῶσα] οὖσα.

10. Ἀνακύψας — κατέκρινεν] ἀνακύψας δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶδεν αὐτὴν, καὶ εἶπε, γύναι, ποῦ εἰσιν οἱ κατήγοροί σου, οὐδείς σε κατέκρινεν;

11. Εἶπε δὲ αὐτῇ] αὐτῇ abest.

Πορεύου — ἁμάρτανε] πορεύου καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν μηκέτι ἁμάρτανε.

12. Πάλιν — λέγων] πάλιν οὖν ἐλάλησεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς λέγων.

Περιπατήσει, a.

19. Ἀπεκρίθη δὲ] ὁ abest.

Οὔτε τὸν πατέρα μου omittit. a.

22. Ἀποκτενεῖ ἑαυτόν. a.

24. Εἶπον οὖν] οὖν omittunt.

Ἐὰν γὰρ] καὶ γὰρ. b. αἰ γὰρ, deest enim littera maiuscula. Voluit ergo καί. a.

27. Αὐτοῖς ἔλεγεν] αὐτοῦ ἔλεγεν. a.

30. Ἐπίστευσαν] ἐπίστευον. b.

34. Bis deinceps ἀμήν. Ita constanter Ioannes.

36. Ἐλευθερώσει. a.

39. Ἐποιεῖτε ἂν] ἂν Chrysostomus non solum hoc loco T. VIII. p. 318. A. sed et Tom. VII. p. 469. A. excludit.

40. Παρὰ τοῦ θεοῦ] παρὰ τοῦ πατρός. Ex Chrysostomo, (T. VIII. p. 318. B.) vt docui. Cyrillus T. IV. p. 548. C. in textu θεοῦ. Vrget id etiam in interpretatione p. 549. B. Sed ibidem D. comparat locum similem: ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός.

42. Εἶπεν

43. Εἶπεν οὖν] οὖν abest.
Οὐδὲ γὰρ ἀπ'] γὰρ omittit. a.
44 Ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου.
Ὅταν λαλῇ. a.
46. Εἰ δὲ ἀλήθειαν — οὐ πιστεύετέ μοι. absunt. a.
Scilicet hic scriba, vt infra ex commentario apparet, saltum fecit ab ἁμαρτίας ad ἁμαρτίας. Ergo hic locus cum parte interpretationis exclusus est.
47. Ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ.
48. Ἀπεκρίθησαν οὖν] οὖν abest. a.
Λέγομεν ἡμεῖς] ἐλέγομεν ἡμεῖς. Ex Chrysostomo, qui quidem T. VIII. p. 321. C. vulgatum habet, sed ibidem D. οὐχὶ καλῶς ἐλέγομεν, ὅτι κ. τ. λ. Plane, vt supra Cap. VII, 1. Alia scilicet ante homiliam, alia in exordio homiliae.
49. Τὸν πατέρα μου] μου omittunt.
Καὶ ὑμεῖς ἀτιμάζετέ με] omittit. a. Absunt l. l. in Chrysostomo, qui alia etiam mutat. Sed scriba Codicis Euthymii a. hic saltum fecit ab τὸν Θεὸν ad τὸν Θεὸν, vt infra ex Commentario apparet. Ergo haec simul cum parte scholiorum exciderunt.
52. Γεύσηται.
56. Καὶ εἶδε καὶ ἐχάρη. absunt. a. Etiam hic saltum fecit in transscribendo commentario. Ab ἐπεθύμησεν enim ad ἐπεθύμησεν defecit. Hunc versum, quem in commentario ad Ioannem negligit Chrysost. T. VIII. p. 323. eum sine varietate recitat T. VIII. p. 49. B. p. 125. B. Ita ergo disiecta euangelistarum membra apud Chrysostomum conquirenda sunt.
57. Εἶπον οὖν] καὶ εἶπον.
Πεντήκοντα] Vbi sunt, qui nouum Testamentum ex Patribus emendarunt? Quis memorauit

rauit lectionem Chrysostomi τεσσαράκοντα; Vide eum T. VIII. p. 324. a. Sed Theophylactus p. 690. E. vulgatum habet. Quos autem Codices Euthymius in Commentario intelligat, per se apparet. Scilicet Chrysostomi et scholiorum, cuiusmodi est meus g. Πεντήκοντα repetit Cyrillus in Comment. T. IV. p. 585. C. et Tom. II. p. 419. A. et Tom. V. Part. I. p. 685. D. Etiam Seuerus ita habet in Catena Corderii p. 243.

59. Βάλωσιν] λάβωσιν. a.

Διελθὼν — οὕτως.] Haec interpretatione non habebant opus. Tautologica praeterea videbantur, propter proximum: καὶ παράγων εἶδεν. Sed talia in Ioanne plura occurrunt. Incipiamus a magno Origene. Is ergo eo in loco, vbi data opera haec explicabat, T. IV. p. 292. fin. totum versum 59. omittit, attamen ita περιφράζει: μετὰ δὲ τοῦτον τὸν λόγον ἀράντων λίθους, ἵνα λιθάσωσιν αὐτὸν, ἰησοῦς ἐκρύβη, καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, ὅτε παράγων εἶδε τὸν ἀπὸ γενετῆς τυφλόν. Origenis vero auctoritatem in his nullam esse, sciunt omnes, qui eum legerunt. Qui tamen nondum legit, verum tamen cognoscere cupit, is examinet T. XIX. et XX. in Ioannem. Reperiet ergo profecto multa alia sacri contextus ab eo esse praetermissa. Eundem locum tractans Chrysostomus T. VIII. omnia ab ἰησοῦς ad finem versus silentio praetermittit. Illum tamen haec ante oculos habuisse discitur ex p. 324. C. 326. B. C. vocabulis εἶτα φεύγει, ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ καὶ ἀνεχώρησεν ἐπὶ τὴν ἴασιν τοῦ τυφλοῦ, ἐξελθὼν ἐκ τοῦ ἱεροῦ κ. τ. λ. Quoties alibi neglexerit Chrysostomus contextus verba, discitur ex mea noui Testamenti editione. Eadem haec ad exemplum Origenis et Chrysostomi praetermittit Cyrillus T. IV. p. 586. C. a vocabulis διελθὼν ad

οὕτως, nec nisi κατακρύπτει et ἔξεισιν habet ibidem E. Theophylactus p. 691. C. habet διὰ μέσου αὐτῶν ἐξιὼν καὶ παρῆγεν οὕτως, ibique etiam explicat. Explicantur etiam in Catena Corderii p. 245. in fine. Quid ergo h. l. interpres Latinus? Scilicet ista omnia ab διελθὼν ad αὐτοὺς exclusit. Cuiusmodi ergo illi Codicibus vsi sunt? Scilicet multo melioribus, quam nostri sunt, nimirum Alexandrinis. Cyrillus iam respondeat pro omnibus. Cur ergo idem eodem Tomo in commentario ad Ioannem p. 1051. D. ita refert? καὶ γοῦν ἠθέλησαν αὐτὸν πιάσαι, καθά φησιν ὁ εὐαγγελιστὴς (scilicet Ioannes, quem interpretatur.) ἀλλ' ἘΞΕΛΘΩΝ διὰ μέσου αὐτῶν ἘΠΟΡΕΥΕΤΟ (Etiam hoc quibusdam placuit, in his meo s. qui Cyrilli scholia habet.) καὶ ΠΑΡΗΛΘΕΝ οὕτως. Nunc addit etiam continuo explicationem: τὸ δὲ οὕτως φησὶν, ἀντὶ τοῦ οὐχ ὑπεσταλμένως, οὐ περιδεὴς κ. τ. λ. Vulgo credunt, haec apud Ioannem ficta esse ex Luc. 4, 30. Sed quilibet ipse videt Cyrilli locum non conuenire in Lucam. Nam Lucas habet κατακρημνίσαι, hic πιάσαι, Lucas non habet οὕτως, hic diserte explicat. Vocabula autem ἐξελθὼν, ἐπορεύετο et παρῆλθεν per incogitantiam mutauit Cyrillus. Quid ergo? Sequamur auctoritatem Codicum, neglecta interpretum negligentia et leuitate. Nam de Hieronymo constat, illum omnia, vt ipse dicit, reuocare ad Graecam veritatem, hoc est, vt ego interpretor, ad nugas Origenis et reliquorum interpretum Graecorum.

Cap. IX.

V. 1. Γενετῆς] γεννητῆς. a Disputat de hoc vocabulo Eustathius ad Hom. p. 1834. vers. 22. edit. Rom. Habent id Hesiodus et alii. . . .

V. 8. Ὁ ἰησοῦς] ὁ omittunt.

8. Ὁ καθήμενος] Chrysostomus T. VIII. p. 333. C. cum vidit sedentem: πρὸς ταῖς θύραις τοῦ ἱεροῦ. Vulgo dicunt, huiuscemodi esse ex euangelio secundum Hebraeos. Mihi fit credibile, ista esse ex euangelio secundum interpretes.

9. Ὅτι ὅμοιος] ὅτι abest. a.

10. Σοὶ οἱ] σου οἱ.

15. Ἠρώτησαν.

Ἐπέθηκε — μου, καὶ] ἐπέθηκέ μου ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καί. b. Ἐποίησε καὶ ἐπέθηκέ μου ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καί. a.

16. Παρὰ θεοῦ. Chrysostomus optionem dat, vtrum velis παρὰ, an ἀπὸ, an ἐκ. Nam ἐκ habet T. VII. p. 566. D. VIII. p. 334. D. etc. Παρὰ et ἀπὸ ex eo iam notaueram.

17. Περὶ σεαυτοῦ. a.

20. Ἀπεκρίθησαν δὲ αὐτοῖς.

21. Ἡμεῖς οὐκ] ἡμεῖς abest. b.

Αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ.

28. Ἐλοιδόρησαν οὖν] οὖν abest.

29. Μωσεῖ.

Τοῦτον δὲ οὐκ] δὲ abest. a.

31. Αὐτοῦ ποιεῖ. a.

34. Ὅλος] ὅλως.

36. Καὶ τίς ἐστι.

Cap. X.

V. 8. Πρὸ ἐμοῦ ἦλθον] πρὸ ἐμοῦ absunt. Lectio difficilis est et impedita, quam additum πρὸ ἐμοῦ adeo non expedit, vt pluribus eam etiam difficultatibus implicet. Sed πρὸ ἐμοῦ, vt docui, ab Origene accessit. Semina huius corruptionis spargit etiam Chrysost. T. VIII. p. 346. D. 348. D. Ibi enim versum primum explicans habet: ἐνταῦθα δὲ καὶ τοὺς πρὸ αὐτοῦ αἰνίττεται, καὶ τοὺς μετ' αὐτὸν ἐσομένους. Altero loco, vbi

versum octauum interpretatur, monet: οὐ περὶ τῶν προφητῶν φησιν ἐνταῦθα, καθὼς οἱ αἱρετικοί (Manichaei nimirum.) φασιν. Sed istis ambagibus non est opus. Ii autem, qui ἦλθον in gratiam prophetarum vrgent, quod scilicet non scriptum est ἀπεστάλησαν, ii non attenderunt, de Christo etiam dici versu 10. ἦλθον. Si probabiliter corrumpere contextum voluissent, debuissent addere non πρὸ ἐμοῦ, sed μὴ δι' ἐμοῦ, intellige, ὡς διὰ θύρας. Ita enim est vers. 1. 2. 9. Atque ita hic locus explicandus est. Apud Cyrillum T. IV. p. 640. C. legitur quidem in contextu ante scholia πρὸ ἐμοῦ. Sed ibidem in interpretatione E. repetit sine πρὸ ἐμοῦ, nec ex eius interpretatione vllo modo effici potest, eum id probasse. Theophylactus p. 707. D. E. nec in textu nec in scholiis agnoscit, cum tamen bis in interpretatione illum locum repetat. Plura de hoc loco dixi in mea noui Testamenti editione.

18. Ἀπ' ἐμαυτοῦ] ἀπ' ἐμοῦ.

22. Ἐν ἱεροσολύμοις.

23. Στοᾷ σολομῶνος.

28. Ἁρπάσῃ. a.

29. Pro lectione, ὃ δέδωκέ μοι μεῖζον, quae est absurda Patrum Latinorum correctio dogmatica, ne scilicet filii laederetur auctoritas, pro ea, inquam, Millius Cyrillum etiam laudat. Sed ad h. l. Cyrilli tantum extant fragmenta ex Catenis, in quibus nihil inueni. Pendet ergo Millius, vt videtur, ex Beza et Zegnero ad h. l. Immo vero Cyrillus in thesauro Tom. V. Part. I. p. 326. D. vbi loca Ioannis deinceps laudat, habet: ὅς δέδωκέ μοι.

32. Ἔδειξα ὑμῖν ἔργα. a.

34. Ἐν τοῖς νόμοις ὑμῶν. b.

Cap.

Cap. XI.

V. 1. Ἀδελφῆς αὐτοῦ.
2. Τοὺς πόδας αὐτοῦ] αὐτοῦ omittit. a.
5. Ἀδελφὴν αὐτῆς μαρίαν.
9. Ὁ ἰησοῦς] ὁ abest. a.
19. Παραμυθήσονται. a.
20. Ὁ ἰησοῦς] ὁ abest.
21. Ἡ μάρθα] ἡ omittunt.
22. Ὅτι ὅσα] ὅτι abest. b. Mox, αἰτήσῃ. a.
24. Ἡ μάρθα.
32. Ἔπεσεν αὐτοῦ εἰς τοὺς πόδας.
33. Καὶ ἐτάραξεν ἑαυτὸν absunt. Sed explicatur in scholio. Culpa scribarum ergo excidit, qui textus verba eo vsque ante scholia continuare debebant. Ceterum Chrysostomus ex hoc versu tantum seruat, ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι. Tom. VIII. p. 376. E.
38. Ἐπέκειτο ἐπ' αὐτόν.
45. Ὃ ἐποίησεν. a.
48. Πιστεύσωσιν. a.
51. Ὁ, ante ἰησοῦς, abest.
52. Τὰ τέκνα θεοῦ. b.
57. Μηνύσει. a.

Cap. XII.

V. 2. Ἀνακειμένων σὺν αὐτῷ.
4. Obiter hic noto, in vno Codice Mosquensi, qui scholiis instructus est, legi σίμων ὁ ἰσκαριώτης. Idem ex aliis notat Wetstenius et Birchius. Cum ergo Theophylactus istiusmodi Codices ad manus habuerit, cuiusmodi est ille Mosquensis, hinc tres Simones inter discipulos memorat p. 51. E. 52. A. Sed obstat Io. 6, 71.
9. Καὶ ἦλθον.
12. Ὁ ἐλθὼν] ὁ abest. a.
Ὁ, ante ἰησοῦς, omittunt.

V. 13. Ἀπάντησιν. a.
Κυρίου βασιλεὺς ἰσραήλ. a. Κυρίου βασιλεὺς τοῦ ἰσραήλ. b.
14. Ἐπ' αὐτόν. a.
17. Ὅτι τὸν] ὅτε τόν.
Ἐκ τῶν νεκρῶν. a.
18. Διὰ τοῦτο καὶ] καὶ abest. a.
21. Ἠρώτησαν. a.
24. Semel ἀμὴν habet. a.
30. Ὁ, ante ἰησοῦς, abest. a.
32. Ἐκ τῆς γῆς.
33. Ἔμελλεν.
34. Ὅτι δεῖ] ὅτι abest. a.
38. Βραχίων τοῦ κυρίου. b.
43. Ἢ τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ. Laudat haec Chrysost. T. XI. p. 563. et ex eo Oecumenius et Theophylactus ad 1 Tim. I, 13. Sed ille ἤπερ, hic ἢ habet, cum tamen ex vno hauserint.
44. Ἰησοῦς οὖν ἔκραξε.

Cap. XIII.

V. 8. Αὐτῷ ὁ πέτρος. b.
9. Τοὺς πόδας, omisso μου.
13. Ὁ κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος.
22. Τίνος λέγει] τούτου. a.
25. Ἐκεῖνος οὕτως ἐπί.
30. Ἦν δὲ νὺξ ὅτε ἐξῆλθε. Λέγει ὁ ἰησοῦς. Haec est vnice probanda huius loci distinctio. Quod de Cyrillo in Rossia suspicatus fueram, id deinde ita esse comprehendi. Scilicet Cyrillus T. IV. p. 742. fin. ita habet: ἦν δὲ νὺξ, ὅτε ἐξῆλθεν. Deinde p. 744. B. denuo hunc locum tractaturus, interposito οὖν, superiora repetit: ὅτε οὖν ἐξῆλθε, λέγει ὁ ἰησοῦς. Eodem modo Cyrillus p. 737. C. in principio ῥήσεως vers. 26., iungendae orationis causa interponit οὖν. Βάψας οὖν. Atque ita multo

multoties. Veruntamen hic quoque ducem habuit Chrysostomum et Origenem. Origenes enim T. IV. p. 443. D. terminat: ἐξῆλθεν εὐθύς· ἦν δὲ νύξ. Ac denuo p. 445. E. Ὅτε οὖν ἐξῆλθεν, ἀληθοῦς λέγει. Similiter fere Chrysost. T. VIII. p. 424. a. d. ἐξῆλθε νυκτὸς, et ἦν δὲ νὺξ, ὅτε ἐξῆλθεν. Sed p. 425. B. μετὰ γοῦν τὸ ἐξελθεῖν τὸν ἰούδαν ἐπὶ τὸ παραδοῦναι λέγει: νῦν. Theophylactus p. 760. C. in interpretatione repetit: ἦν δὲ νὺξ, ὅτε ἐξῆλθεν.

33. Μικρὸν χρόνον. Mox, ἐγὼ ὑπάγω.

35. Γνώσονται] πιστεύσονται. b.

36. Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω.

37. Ὁ, ante πέτρος, abest. b.

38. Φωνήσῃ. a.

Cap. XIV.

V. 3. Πορευθῶ ἑτοιμάσαι ὑμῖν τόπον, πάλιν. b. Sic, sed ἑτοιμάσαι. a.

11. Ἐν ἐμοί ἐστιν] ἐστιν omittunt.

Τὰ ἔργα αὐτὰ] αὐτὰ abest. a.

22. Κύριε, καὶ τί.

23. Ἀπεκρίθη ἰησοῦς. Mox, τηρήσῃ. Deinde ἀγαπήσει solus a. Idem ποιήσομεν.

25. Παρ' ὑμῖν] παρ' ἐμοί. b.

26. Ὃν πέμψει.

28. Ὅτι ἐγὼ] ἐγὼ omittunt.

Ὅτι εἶπον] Theophylactus hunc versum laudans ad Hebr. 5, 8. omittit εἶπον. Cur, quia Chrysostomus id ad eundem locum omittit Tom. XII. p. 84. B. Ex Chrysostomo pendet etiam vulgata, vt locis permultis. Forte auctor huius omissionis est Origenes. Commode abesse posse, quilibet sentit.

30. Τούτου ἄρχων] τούτου omittunt. Τούτου inuectum est per interpretes, ne scilicet diabolus habere-

beretur dominus huius vniuersi. Sed incerta sedes istud vocabulum etiam arguit. Orig. T. IV. p. 349. A. ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου καὶ ἐν ἐμοὶ εὑρίσκει ὐδέν. p. 356. C. Ἔρχεται ὁ ἄρχων τῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ ὐκ ἔχει ὐδέν. T. III. p. 225. B. Ἔρχεται ὁ ἄρχων τῦ κόσμου τῦτου, ὐκ ἔχει δὲ ἐν ἐμοὶ ὐδέν. Chrysost. T. VII. p. 206. A. Ἔρχεται ὁ ἄρχων τῦ κόσμυ τῦτου καὶ ἐν ἐμοὶ ὐκ ἔχει (Ex aliis notatur: ὐχ εὑρίσκει.) ὐδέν. Ita etiam repetit T. VIII. p. 398. C. 444. A. 446. E. transpositis tamen vocabulis τῦ κόσμου τῦτου. Pag. 444. A. vbi ex ordine commentarii haec tractat, continuo subiicit: κόσμου δὲ ἄρχοντα κ. τ. λ. Cyrillus T. IV. p. 853. C. non agnoscit in contextu τῦτου, nec in interpretatione ibid. E. Τῦτου praetermittit etiam in interpretatione Theophyl. p. 776. E.

Cap. XV.

V. 1. Ἡ ἀληθινὴ] quae a non nullis hic adduntur, ὑμεῖς τὰ κλήματα, ea ex Chrysostomo sunt, vt docui. Illud etiam notabile, quod Chrysost. T. VIII. p. 447. A. B. loco ἀμπέλου in interpretatione volutat ῥίζαν. Quin addit etiam: ἡ ῥίζα δὲ δι ὐδὲν παρείληπται ἐνταῦθα (Ergo in euangelio Ioannis.) ἀλλ' ἵνα μάθωσιν κ. τ. λ. Huius ergo auctoritate motus Theophyl. p. 778. B. ἄμπελον explicat ῥίζαν.

1. Καὶ ὁ πατὴρ] καὶ omittunt.

6. Εἰς τὸ πῦρ.

7. Αἰτήσασθε.

10. Τῦ πατρὸς omittit. a.

16. Ἵνα, ὅ ἐάν. a. Mox δῴη ὑμῖν. a. Sic etiam antea b. Sed η nunc rasura sublatum.

Cap.

Cap. XVI.

V. 3. Ποιήσουσιν ὑμῖν] ὑμῖν abest.
5. Ἐξ ὑμῶν absunt.
7. Ἐὰν γὰρ ἐγὼ μή.
12. Βαςάζειν ἄρτι] βαςάζειν ἔτι. a.
15. Λήψεται] λαμβάνει.
18. Τοῦτο τί ἐςιν ὃ λέγει, τὸ] τί et τὸ abest. a.
22. Λύπην μὲν οὖν ἔχετε. Ergo bis οὖν. a.
25. Ὥρα ὅτε οὐκ. Sed ὅτι est vitium editionis Gregorii.
26. Περὶ ὑμῶν] περὶ abest. a.
30. Ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.

Cap. XVII.

V. 1. Ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ] αὐτοῦ omittunt.
2. Δώσει αὐτοῖς.
7. Νῦν ἔγνωσαν. Chrysostomus, qui T. VIII. p. 478. C. D. versum septimum et octauum in vnum conflauit, auctor fuit huius lectionis. Memorat ibi etiam aliam lectionem, haud dubie Origenis. Sed scripsit ἔγνων, pro ἔγνωκα. Ita autem scripsit, quod dederat ἔγνωσαν, pro ἔγνωκαν. Hanc sententiam meam firmat etiam Theophylact. p. 798. C. qui totus pendet ex Chrysostomo. Ex Cyrilli interpretatione, qui in textu habet ἔγνωκαν, nihil efficitur. Nec in Catena Corderii quicquam reperitur.
11. Οὓς δέδωκάς μοι] ᾧ δέδωκάς μοι. Ωἶ explicat Cyrill. T. IV. p. 969. D. 971. B. C. D. 972. A. et Theophylact. p. 800. A. Ex non nullis Codicibus intelligitur, saltum factum esse a vocabulis vers. 11. ὀνόματί σου ad eadem vocabula vers. 12. ὀνόματί σου. Ita οὓς ex altero loco irrepsit. Chrysostomus T. VIII. p. 480. turbat omnia.
17. Cyrillus T. IV. p. 983. B. C. 985. A. C. pro ἁγίασον, habet: πάτερ ἅγιε, τήρησον αὐτοὺς

ἐν (τῇ) ἀληθείᾳ. Confudit ergo versum 11. eo etiam tempore, quo haec data opera interpretabatur.

20. Ἐρωτῶ μόνων. a. Mox vterque, τῶν πιστευόντων.

23. Καὶ ἠγάπησα. a.

24. Ἐμὴν, ἣν δέδωκας.

Cap. XVIII.

V. 8. Ἀπεκρίθη ἰησοῦς.

13. Ista appendix, de qua dixi, ex Cyrillo est. Is enim T. IV. p. 1020. C. primo recitat textum ab ἡ οὖν σπεῖρα ad ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. Hic nulla varietas, nisi quod vers. 13. abest αὐτὸν et vers. 14. ἀποθανεῖν, pro ἀπολέσθαι. Deinde autem p. 1021. B. post vers. 14. iterum post interpretationem textum ponit sic: ἀπέστειλαν δὲ αὐτὸν δεδεμένον πρὸς καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα. ἦν δὲ καϊάφας ὁ συμβουλεύσας τοῖς ἰουδαίοις, ὅτι συμφέρει ἕνα ἄνθρωπον ἀποθανεῖν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. Atque haec interpretatur etiam. Sumta sunt ex vers. 24. Mirabile est, hoc esse in margine versionis Syrae. Idem notat ex Syra Philox. Birchius ad h. l. Similiter Cyrillus infra Cap. 19. v. 30. aliquid assutum habet cum Syro.

14. Ἀπολέσθαι] In non nullis Codicibus temere illatum ἀποθανεῖν, ex Cap. XI. v. 50.

20. Ἐν συναγωγῇ. Mox, ὅπου πάντες.

23. Δαίρεις. b.

24. Ἀπέστειλεν αὐτὸν, omisso οὖν.

25. Ἠρνήσατο οὖν ἐκεῖνος.

27 Πάλιν οὖν] οὖν abest. a.

28. Οὖν, post ἄγουσιν, omittit. a.

32. Ἔμελλεν.

36. Ἀπεκρίθη ἰησοῦς. Sic et vers. 37.

40. Πάλιν abest.

Cap.

Cap. XIX.

V. 5. Ἐξῆλθεν οὖν — ἱμάτιον] absunt. a. Haec in altero Codice leguntur inter duo scholia, quae scriba a. coniunxit. Ita textum exclusit.

6. Σταύρωσον, σταύρωσον αὐτόν.
Αἰτίαν] αἴτιον. a.

7. Ἑαυτὸν θεοῦ υἱόν.

11. Ἀπεκρίθη ἰησοῦς.

12. Ἑαυτὸν ποιῶν.

13. Γαβαθά. b. Γαββαθᾶ. a.

14. Δὲ, post ὥρα, abest. a.

15. Ὑμῶν σταυρώσω. b.

16. Καὶ ἀπήγαγον] καὶ ἤγαγον εἰς τὸ πραιτώριον. Nec Chrysostomus εἰς τὸ πραιτώριον agnoscit T. VIII. p. 503. seqq. nec Cyrillus T. IV. p. 1057. A. Explicat enim hic: ἀπάγουσι μὲν, ὡς τεθνηξόμενον ἤδη, τὸν τῆς ζωῆς ἀρχηγόν.

17. Ἐξῆλθεν εἰς τόπον λεγόμενον κρανίου τόπον.

20. Ὁ τόπος τῆς πόλεως.

25. Κλοπᾶ.

26. Ἰδοὺ] ἴδε.

27. Ὁ μαθητὴς αὐτήν.

28. Εἰδὼς] ἰδών.

30. Cyrillus, qui hoc loco quaedam addit T. IV. p. 1069. D. eaque etiam interpretatur p. 1072. C. istud scholium, quod ex Codicibus Mosquensibus in mea noui Testamenti editione notaueram, habet p. 1069. E. Assuta autem mihi haec videntur ex lectione ecclesiastica, in qua ante versum 31. legitur Matth. 27, 39 — 54. quam lectionem fortasse alia Euangeliaria terminant versu 51. Igitur facile haec coaluerunt. Lectio est, τῇ μεγάλῃ παρασκευῇ, ἑσπέρας.

31. Μείνωσιν. b. Mox, ἐκείνου τοῦ σαββάτου. Vterque

V. 34. Ἔνυξε] Interpres Vulgatus Latinus *aperuit*. Lectionem esse absurdam, intelligitur ex eo, quod mox v. 37. ἐξεκέντησαν huc refertur. Ἔνυξε Eustathius etiam ad Il. ε. 46. explicat: τὸ κεντῆσαι ἤτοι τρῶσαι, νύξαι λέγει. Sed ἤνοιξε tamen editur apud Chrysost. T. VII. p. 825. C. repugnantibus tamen Codicibus Mosqq. et aliis a Montefalconio laudatis. Hoc autem loco T. VIII. p. 507. D. et in Codd. Mosqq. et apud Montefalconium legitur ἔνυξεν. Cyrillus etiam T. IV. p. 1074. C. probat ἔνυξεν. Habet enim in interpretatione διανύττουσιν. Ex duobus vitiosis Codicibus Birchius notat ἔνοιξε. Vulgatum hoc loco adeo deserit Vaticanus 1209. et ceteri eius generis. Diuus Augustinus apud Zegerum nugatur.

Καὶ εὐθέως.

35. Ἐστιν αὐτοῦ ἡ μαρτυρία. Mox, λέγει, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς.

36. Ἐγένετο ταῦτα. a.

38. Μετὰ ταῦτα. Mox deest ὁ, ante ἰωσήφ. Et, ἄρῃ τὸ σῶμα τοῦ ἰησοῦ.

40. Ἔδησαν αὐτόν. b. Mox deest ἐν.

41. Καινὸν] κενόν. a.

Cap. XX.

V. 4. Ab καὶ ἦλθε ad μνημεῖον omittit. a.

11. Πρὸς τῷ μνημείῳ. b.

14. Ὅτι ἰησοῦς ἐστι.

15. Ἔθηκας αὐτόν.

20. Ἔδειξεν] ἐπέδειξεν. a. Mox idem αὐτοῖς omittit, post πλευράν.

25. Bis hoc versu βάλλω. b.

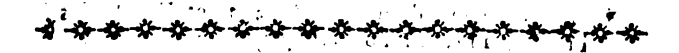
28. Ὁ θωμᾶς] ὁ abest.

V. 29.

V. 29. Θωμᾶ omittunt.
31. Ὅτι ἰησοῦς.

Cap. XXI.

V. 1. Μαθηταῖς αὐτοῦ ἐπί. a.
3. Ἐξῆλθον οὖν καί. Continuo, ἐνέβησαν.
4. Ὁ, ante ἰησοῦς, omittunt.
17. Λέγει αὐτῷ — πρόβατά μου omittunt.
21. Τῷ ἰησοῦ abest. a.
25. Ἄλλα πολλὰ] πολλὰ omittit. a.
Ἀμὴν omittunt.

Roberti Holmes

Theologiae Doctoris et Professoris in Academia Oxoniensi
Viri Celeberrimi

Breuis notitia

Duorum Codicum Euthymii, qui Oxonii inter Baroccianos Codd. seruantur, ex eius ad me litteris Sept. V. 1791. datis.

I. Chartaceus,*) in 4to. foliis 269, continuate sine columnis scriptus, cum lineis circiter 33. in quaque pagina. Character est minutissimus, et in quibusdam locis scriptio periit. Continet Commentarium in quatuor Euangelia. Ad finem Commentarii in Iohannem desunt aliqua. Singulis Euangeliis praeponitur Elenchus κεφαλαίων. Auctorum citatorum nomina margini non sunt adscripta.

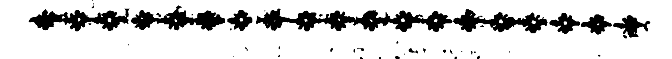
O 3 II. Mem-

*) De hoc exposuit Millius in Prolegg. ad N. T. §. 1073. 1462.

II. Membranaceus,*) in 12mo. scriptus continuate charactere valde minuto. Habet in margine ad latus, infra, supra, commentarium scriptum charactere incredibiliter minuto. Scripsit Vir quidam Doctus in fine Codicis haec: „Incipit Cod. hic Act. I. Omnia ab initio ad comma 13. capitis XI. recenti ac pessima manu descripta habet.“ Actus Apostolorum excipiunt epistolae Iacobi, Petr. I. II. Ioh. I. II. III. Iudae, Pauli ad Rom. Cor. I. II. Galat. Ephes. Philipp. etc. Desunt tria ultima capita Apocalypseos.

*) De hoc idem dixit ibid. §. 1433. et Wetstenius in Prolegg ad N. T. Tom. II. pag. 13. num. 28.

IN

In principio huius voluminis haec deinceps leguntur.

10) Va-

10) Variantes lectiones Codicum Mosquensium Euthymii ad quatuor euangelia. p. 132. seqq.

11) Notitia duorum Codd. Oxoniensium Euthymii p. 205.

Post euangelium Ioannis haec leguntur.

a) Ioannis Henrenii animaduersiones ad commentarium Euthymii. p. 670.

b) Editoris emendationes versionis Latinae. p. 681.

c) Index locorum literarum sacrarum ab Euthymio extra ordinem laudatorum. p. 716.

ΤῸ

ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

CAPITA
EVANGELII MATTHAEI.

1. De Magis.
2. De pueris interfectis.
3. Primus Ioannes praedicauit regnum coelorum.
4. De doctrina Christi.
5. De beatitudinibus.
6. De leproso.
7. De centurione.
8. De socru Petri.
9. De his, qui curati sunt a variis morbis.
10. De eo, cui non permisit, vt sequeretur.
11. De increpatione aquarum.
12. De duobus daemoniacis.
13. De paralytico.
14. De Matthaeo publicano.
15. De filia Archisynagogi.
16. De muliere sanguinis profluuio laborante.
17. De duobus caecis.
18. De daemoniaco muto.
19. De Apostolorum electione.
20. De discipulis a Ioanne missis.
21. De eo, qui manum habebat aridam.

22. De

1) Hanc capitum descriptionem per totum opus sequitur ac saepius laudat Euthymius.

2) In his Μρ. Marcum: Λου. Lucam: Ιω. Ioannem notat, qui eadem narrant. Adiecti autem numeri Graeci respiciunt ad hanc diuisionem capitum, quae singulis Euangelistis in principio est addita.

ΤΟΥ
ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ
ΤΑ[1]) ΚΕΦΑΛΑΙΑ

α. περὶ τῶν μάγων. (In editionibus vulgatis Cap. II, v. 1.)
β. περὶ τῶν ἀναιρεθέντων παίδων. (II, 16.)
γ. πρῶτος ἰωάννης ἐκήρυξε βασιλείαν οὐρανῶν. (III, 1.)
δ. περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ σωτῆρος. (IV, 17.)
ε. περὶ τῶν μακαρισμῶν. (V, 1.) Λου. [2]) ιζ.
ς. περὶ τοῦ λεπροῦ. (VIII, 1.) Μρ. δ. Λου. ιβ.
ζ. περὶ τοῦ ἑκατοντάρχου. (VIII, 5.) Ιω. ς.
η. περὶ τῆς πενθερᾶς πέτρε. (VIII, 14.) Μρ. β. Λου. θ.
θ. περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ ποικίλων νόσων. (VIII, 16.) Μρ. γ. Λου. ι.
ι. περὶ τοῦ μὴ ἐπιτρεπομένου ἀκολουθεῖν. (VIII, 19.) Λου. λγ.
ια. περὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τῶν ὑδάτων. (VIII, 23.) Μρ. ι. Λου. κγ.
ιβ. περὶ τῶν δύο δαιμονιζομένων. (VIII, 28.) Μρ. ια. Λου. κδ.
ιγ. περὶ τοῦ παραλυτικοῦ. (IX, 2.) Μρ. ε. Λου. ιγ. Ιω. ζ.
ιδ. περὶ ματθαίου τοῦ τελώνου. (IX, 9.) Μρ. ς. Λου. ιδ.
ιε. περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου. (IX, 18.) Μρ. ιβ. Λου. κε.
ις. περὶ τῆς αἱμοῤῥοούσης. (IX, 20.) Μρ. ιγ. Λου. κς.
ιζ. περὶ τῶν δύο τυφλῶν. (IX, 27.)
ιη. περὶ τοῦ δαιμονιζομένου κωφοῦ. (IX, 32.)
ιθ. περὶ τῆς τῶν ἀποςόλων ἐκλογῆς. (X, 1.) Μρ. η. καὶ ιδ. Λου. ις. καὶ κζ.
κ. περὶ τῶν ἀποςαλέντων παρὰ ἰωάννε. (XI, 2.) Λου. κ.
κα. περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα. (XII, 10.) Μρ. ζ. Λου. ιε.

51. De

κβ. περὶ τοῦ δαιμονιζομένου τυφλοῦ καὶ κωφοῦ. (XII, 22.) Λου. λθ.

κγ. περὶ τῶν αἰτούντων σημεῖον. (XII, 38.) Λου. μα.

κδ. περὶ τῶν παραβολῶν. (XIII, 2.) Μρ. θ. Λου. κβ. καὶ μθ.

κε. περὶ ἰωάννου καὶ ἡρώδου. (XIV, 1.) Μρ. ιε.

κϛ. περὶ τῶν πέντε ἄρτων. (XIV, 15.) Μρ. ιϛ. Λου. κη. Ιω. η.

κζ. περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ περιπάτου. (XIV, 22.) Μρ. ιζ. Ιω. θ.

κη. περὶ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ θεοῦ. (XV, 1.) Μρ. ιη.

κθ. περὶ τῆς χαναναίας. (XV, 21.) Μρ. ιθ.

λ. περὶ τῶν θεραπευθέντων ὄχλων. (XV, 30.)

λα. περὶ τῶν ἑπτὰ ἄρτων. (XV, 32.) Μρ. κα.

λβ. περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων καὶ σαδδουκαίων. (XVI, 5.) Μρ. κβ. Λου. μδ.

λγ. περὶ τῆς ἐν καισαρείᾳ ἐπερωτήσεως. (XVI, 13.) Μρ. κδ. Λου. κθ.

λδ. περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ χριστοῦ. (XVII, 1.) Μρ. κε. Λου. λ.

λε. περὶ τοῦ σεληνιαζομένου. (XVII, 14.) Μρ. κϛ. Λου. λα.

λϛ. περὶ τῶν αἰτούντων τὰ δίδραχμα. (XVII, 24.)

λζ. περὶ τῶν λεγόντων, τίς μείζων. (XVIII, 1.) Μρ. κζ. Λου. λβ.

λη. περὶ τῶν ἑκατὸν προβάτων. (XVIII, 12.)

λθ. περὶ τοῦ ὀφείλοντος τὰ μύρια τάλαντα. (XVIII, 23.)

μ. περὶ τῶν ἐπερωτησάντων, εἰ ἔξεστιν ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα. (XIX, 3.) Μρ. κη.

μα. περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος τὸν ἰησοῦν πλουσίου. (XIX, 16.) Μρ. κθ. Λου. ξγ.

μβ. περὶ τῶν μισθουμένων ἐργατῶν. (XX, 1.)

μγ. περὶ τῶν υἱῶν ζεβεδαίου. (XX, 20.) Μρ. λ.

μδ. περὶ τῶν δύο τυφλῶν. (XX, 29.) Μρ. λα. Λου. ξδ.

με. περὶ τῆς ὄνου καὶ τοῦ πώλου. (XXI, 1.) Μρ. λβ. Λου. ξη. Ιω. ιδ.

μϛ. περὶ τῶν τυφλῶν καὶ χωλῶν. (XXI, 14.)

μζ. περὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς. (XXI, 18.) Μρ. λγ.

μη. περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν κύριον ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων. (XXI, 23.) Μρ. λε. Λου. ξθ.

μθ. περὶ τῶν δύο υἱῶν παραβολή. (XXI, 28.)

ν. περὶ τοῦ ἀμπελῶνος παραβολή. (XXI, 33.) Μρ. λϛ. Λου. ο.

Euan-

να. περὶ τῶν καλουμένων εἰς τὸν γάμον. (XXII, 1.) Λου. νδ.

νβ. περὶ τοῦ κήνσου. (XXII, 15.) Μρ. λζ. Λου. οα.

νγ. περὶ τῶν σαδδουκαίων. (XX, 23.) Μρ. λη. Λου. οβ.

νδ. περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος νομικοῦ. (XXII, 34.) Μρ. λθ. Λου. λε.

νε. περὶ τῆς τοῦ κυρίου ἐπερωτήσεως πρὸς τοὺς Φαρισαίους. (XXII, 41.) Μρ. μ. Λου. ογ.

νς. περὶ τοῦ ταλανισμοῦ τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων. (XXIII, 13.) Λου. μγ.

νζ. περὶ τῆς συντελείας. (XXIV, 3.) Μρ. μβ. Λου. οε.

νη. περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας. (XXIV, 36.) Μρ. μγ.

νθ. περὶ τῶν δέκα παρθένων. (XXV, 1.)

ξ. περὶ τῶν τὰ τάλαντα λαβόντων. (XXV, 14.)

ξα. περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ χριστοῦ. (XXV, 31.)

ξβ. περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν κύριον μύρῳ. (XXVI, 6.) Μρ. μδ. Λου. κα. Ιω. ιθ.

ξγ. περὶ τῆς ἑτοιμασίας τοῦ πάσχα. (XXVI, 17.) Μρ. με. Λου. ος.

ξδ. περὶ δείπνου μυστικοῦ. (XXVI, 26.) Μρ. μς. Λου. ος.

ξε. περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ ἰησοῦ. (XXVI, 47.) Μρ. μς.

ξς. περὶ τῆς ἀρνήσεως τοῦ πέτρου. (XXVI, 69.) Μρ. μζ. Λου. οη.

ξζ. περὶ τῆς Ἰούδα μεταμελείας. (XXVII, 3.)

ξη. περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ σώματος τοῦ ἰησοῦ. (XXVII, 57.) Μρ. μη. Λου. πβ. Ιω. ιη.

Euangelii secundum Matthaeum enarratio diligenter ab Euthymio collecta, qui maxime quidem ex interpretatione sancti Patris nostri Ioannis Chrysostomi, praeterea et e diuersis aliis Patribus quaedam in medium attulit, et hanc explanationem in vnum collegit.

Primum quidem res fuisset maxime commoda, si literarum nobis non esset opus auxilio, sed talem viueremus vitam, vt corda nostra vice librorum nobis essent: et quemadmodum hi atramento, ita illa spiritu inscriberentur. Verum quia iam hanc repulimus gratiam, vtinam vel secundum amplexi fuissemus remedium, et literis ad id, quod opus erat, vsi fuissemus. His namque, qui sub veteri fuere testamento, puta Noë, Abraham, eiusque posteris, ipsi praeterea Iob ac Mosi, non per literas, sed per seipsum loquutus est Deus, nempe qui mentes eorum puras reperit. Postquam autem in ipsum vitiorum barathrum cecidit vniuersus Hebraeorum populus, tum eis tabulae ac literae reliquae fuerunt, vt per has praeteritorum occurreret memoria. Similiter autem et his, qui sub nouo fuere testamento, quisque

Ἑρμηνεία τοῦ κατὰ ματθαῖον εὐαγγελίου, φιλοπόνως ἐρανισθεῖσα, μάλιστα μὲν ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν ἰωάννου τοῦ χρυσοστόμου, ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ διαφόρων ἄλλων πατέρων, συνεισενεγκόντος τινὰ καὶ τοῦ ταύτην ἐρανισαμένου. ἀμήν. 1)

Πρῶτον μὲν ἀγαθὸν ἦν, μὴ δεῖσθαι ἡμᾶς τῆς ἀπὸ τῶν γραμμάτων βοηθείας, ἀλλ' οὕτω παρέχεσθαι βίον καθαρόν, ὥστε τὰς ἡμετέρας καρδίας ἀντὶ βιβλίων γίνεσθαι, καὶ καθάπερ ταῦτα διὰ μέλανος, οὕτω ταύτας διὰ πνεύματος ἐγγεγράφθαι. ἐπεὶ δὲ ταύτην διεκρουσάμεθα τὴν χάριν, φέρε, κἂν τὸν δεύτερον ἀσπασώμεθα πλοῦν, καὶ τοῖς γράμμασιν εἰς δέον χρησώμεθα. καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐν τῇ παλαιᾷ, τῷ νῶε καὶ τῷ ἀβραὰμ καὶ τοῖς ἐγγόνοις τοῖς ἐκείνου, καὶ τῷ ἰὼβ, καὶ τῷ μωϋσῇ, οὐ διὰ γραμμάτων ὁ θεὸς, ἀλλὰ δι' ἑαυτοῦ διελέγετο, καθαρὰν εὑρίσκων αὐτῶν τὴν διάνοιαν· ἐπεὶ δὲ εἰς αὐτὸν τὸν τῆς κακίας ἐνέπεσε πυθμένα πᾶς ὁ τῶν ἑβραίων δῆμος· τότε λοιπὸν πλάκες, καὶ γράμματα, καὶ ἡ διὰ τούτων ὑπόμνησις. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐν τῇ

1) Loco huius indicis in Codice B. est spacium vacuum.

que videre poterit idem accidisse. Neque enim Apostolis tradidit Deus quicquam scriptum, sed literarum loco, spiritus sancti gratiam se eis daturum repromisit, *Ille*, inquit, vobis *suggeret omnia.* Vt autem discas longe id melius fuisse, audi, quid per Prophetam dicat: *Statuam eis testamentum nouum, dans leges meas in mentem eorum, et in corde scribam eas, eruntque omnes edocti a Deo.* Ipse quoque Paulus hanc indicans excellentiam, dicit acceptam esse legem non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carneis. Vbi vero temporis progressu naufragium fecerunt: quidam sane dogmatum causa; alii vero vita ac moribus: rursum memoria opus fuit, quae a literis subministrari solet. Cogita ergo quantum fuerit malum, qui adeo pure viuere debuerimus, vt literis non indigeremus, sed pro libris praeberemus corda spiritui; postquam honorem illum perdidimus, ac nos ipsos in hanc constituimus necessitatem, vt ne altero quidem vtamur pharmaco, sed quasi frustra ac in vanum iacentes despiciamus literas. Id ergo ne fiat, age sane, his quae scripta sunt animum aduertamus, ac diligentius cuiusque vires scrutemur, vt et rectorum dogmatum diuitias, tanquam thesaurum, effodere liceat, et sanctae conuersationis exempla colligere.

Quam ob causam obsecro, quum duodecim fuerint Apostoli, soli ex eis duo, Matthaeus videlicet et Ioannes, Euangelia conscripsere? Siquidem reliqui duo, discipuli potius ac sectatores erant: Marcus quidem Petri, Lucas vero Pauli. Id ea causa actum est, quia nihil gloriae causa

[2]) ὅτι πολὺ τοῦτο ἄμεινον, omisso ἦν. A. Sed illo modo habet Chrysostom. Tom. VII. p. 2. edit. Montefalconii.

καινὴ τοῦτο συμβὰν ἴδοι τις ἄν. οὐδὲ γὰρ τοῖς ἀποςόλοις ἔδωκέ τι γραπτὸν ὁ θεός· ἀλλ' ἀντὶ γραμμάτων τὴν τοῦ πνεύματος αὐτοῖς ἐπηγγείλατο δώσειν χάριν. ἐκεῖνος γὰρ ὑμᾶς a) ἀναμνήσει, φησὶ, πάντα. καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῦτο πολὺ 2) ἄμεινον ἦν, ἄκουσον, διὰ τοῦ προφήτου τί φησι· διαθήσομαι b) ὑμῖν διαθήκην καινὴν, διδοὺς νόμους μου εἰς διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ καρδίας γράψω αὐτούς. καὶ, ἔσονται c) πάντες διδακτοὶ θεοῦ. καὶ ὁ παῦλος δὲ, ταύτην ἐνδεικνύμενος τὴν ὑπεροχὴν, ἔλεγεν d) εἰληφέναι νόμον, οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίναις. ἐπεὶ δὲ χρόνου προϊόντος ἐξώκειλαν, οἱ μὲν δογμάτων ἕνεκεν, οἱ δὲ βίου καὶ τρόπου, ἐδέησε πάλιν τῆς ἀπὸ τῶν γραμμάτων ὑπομνήσεως. ἐννόησον οὖν, ἡλίκον ἐςὶ κακὸν, τοὺς οὕτω καθαρῶς ὀφείλοντας ζῆν, ὡς μὴ δεῖσθαι γραμμάτων, ἀλλ' ἀντὶ βιβλίων παρέχειν τὰς καρδίας τῷ πνεύματι, ἐπειδὴ τὴν τιμὴν ἀπωλέσαμεν ἐκείνην, καὶ κατέςημεν εἰς τὴν τούτων χρείαν, μηδὲ τῷ δευτέρῳ κεχρῆσθαι φαρμάκῳ, ἀλλ' εἰκῆ καὶ μάτην περιορᾷν κείμενα τὰ γράμματα, ὅπερ ἵνα μὴ γένηται, φέρε, προσέχωμεν 3) τοῖς γεγραμμένοις, καὶ φιλοπονώτερον ἐξετάζωμεν τὴν ἑκάςου δύναμιν, ὥςε καὶ πλοῦτον ὀρθῶν δογμάτων ἐντεῦθεν ἀποθησαυρίζειν, καὶ συλλέγειν πολιτείας ὑγιοῦς ὑποδείγματα.

Διατὶ δὲ, δώδεκα τῶν ἀποςόλων ὄντων, δύο μόνοι γράφουσιν ἐξ αὐτῶν εὐαγγέλια, ματθαῖος καὶ ἰωάννης; οἱ γὰρ ἕτεροι δύο ἀκόλουθοι μᾶλλον ἦσαν· μάρκος μὲν, πέτρου· παύλου δὲ, λουκᾶς. διότι οὐδὲν ἐποίουν πρὸς φιλοτιμίαν, ἀλλὰ πάντα

a) Io. 14, 26.

b) Ierem. 38. 31. 33. secundum LXX. qui vbique hic laudantur.

c) Ies. 54, 13.

d) 2 Cor. 3, 3.

3) μετὰ ἀκριβείας addit l. l. Chrysost.

causa faciebant, sed omnia exigente necessitate. Matthaeum enim, qui ex Iudaeis crediderant, obsecrauerunt, vt scriptam relinqueret ipsis euangelii historiam, quam prius eos verbo docuerat: Similiter et Marcum, qui in Aegypto edocti fuerant. Lucas autem causam addit, cur euangelium conscripserit, dicens ad Theophilum, se hoc propter ipsius certitudinem facere. Ait enim: *Vt agnoscas eorum, de quibus imbutus fueras, certitudinem.* Ioannes vero horum nactus euangelia, vidensque tres versatos in eo maxime sermone, quo saluatoris incarnationem demonstrarent, et propterea dogmata, quae diuinitatem eius tangebant, silentio praeterierant: ideo, Christo ipsum ad scribendum euangelium instigante, accessit. Vnde etiam protinus ab initio de his disseruit: nam ob haec librum omnem confecit. Admirare autem, quod quum neque vno tempore, neque loco eodem scripserint, neque res inter sese communicauerint, tamen quasi ex vno ore quatuor loquuntur, in his praecipue dogmatibus, quae fidei firmitatem ac statum spectant: velvti, quod Deus factus sit homo, quod sit e virgine natus, quod admiranda operatus sit, quod salutis praecepta dederit, quod crucifixus sit ac sepultus, quod resurrexerit, et in coelum assumptus sit, quodque omnes sit iudicaturus, quod vnigenitus sit filius et eiusdem substantiae, similisque potentiae ac honoris cum patre, caeteraque huiusmodi. Quod si aliquantum in his, quae necessaria non sunt, dissoni videntur, haec ipsa, quae apparet, dissonantia, maxima fit veritatis demonstratio, et eos omni liberat suspicione.

Si

πάντα πρὸς χρείαν. τὸν μὲν γὰρ ματθαῖον οἱ ἐξ ἰουδαίων πιστεύσαντες παρεκάλεσαν ἔγγραφον αὐτοῖς ἀφεῖναι τὴν τοῦ κηρύγματος ἱστορίαν, ἣν πρότερον διὰ γλώττης αὐτοὺς ἐδίδαξε· τὸν δὲ μάρκον ὁμοίως οἱ ἐν αἰγύπτῳ μαθητευθέντες αὐτῷ. καὶ ὁ λουκᾶς δὲ τίθησι τὴν αἰτίαν τῆς γραφῆς τοῦ εὐαγγελίου, ἀπολογησάμενος πρὸς τὸν θεόφιλον, ὅτι δι' ἀσφάλειαν αὐτοῦ τοῦτο συνέγραψε. φησὶ γάρ· ἵνα e) ἐπιγνῷς, περὶ ὧν κατηχήθης λόγων, τὴν ἀσφάλειαν· ὁ δὲ ἰωάννης ἐντυχὼν τοῖς τούτων εὐαγγελίοις, καὶ ἰδὼν, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς τῷ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ σωτῆρος ἐνδιέτριψαν μάλιστα λόγῳ, καὶ λοιπὸν ἔμελλον ἀποσιωπηθῆναι τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ δόγματα, τοῦ χριστοῦ κινήσαντος αὐτὸν, ἦλθεν ἐπὶ τὴν τοῦ εὐαγγελίου συγγραφήν. διὸ καὶ ἐκ προοιμίων περὶ αὐτῶν διαλέγεται. διὰ ταῦτα γὰρ καὶ τὸ πᾶν βιβλίον συνέθηκε. σὺ δὲ θαύμασον, πῶς μήτε κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν τὰ εὐαγγέλια συγγράψαντες, μήτε κατὰ τὸν αὐτὸν τόπον, μήτε κοινολογησάμενοι πρὸς ἀλλήλους, ὅμως, ὥσπερ ἀφ' ἑνὸς στόματος, οἱ τέσσαρες φθέγγονται, ἔν γε τοῖς καιρίοις καὶ συνεκτικοῖς τῆς πίστεως δόγμασι, καὶ πολλὴν ἐπιδείκνυνται περὶ ταῦτα τὴν συμφωνίαν, οἷον, ὅτι ὁ θεὸς γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ὅτι ἐκ παρθένου γεγέννηται, καὶ ὅτι θαύματα πεποίηκε, καὶ ὅτι σωτηριώδεις δέδωκεν ἐντολὰς, καὶ ὅτι ἐσταυρώθη, καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ ὅτι ἀνέστη, καὶ ὅτι ἀνῆλθε, καὶ ὅτι μέλλει κρῖναι πάντας, καὶ ὅτι μονογενής ἐστιν υἱὸς, καὶ ὅτι ὁμοούσιος καὶ ὁμοδύναμος καὶ ὁμότιμος τῷ πατρὶ, καὶ ὅσα τοιαῦτα. εἰ δέ τι καὶ περὶ τὰ μὴ ἀναγκαῖα διαφωνεῖν ἔδοξαν, μᾶλλον ἡ δοκοῦσα αὕτη διαφωνία, μεγίστη γίνεται τῆς ἀληθείας ἀπόδειξις, καὶ πάσης αὐτοὺς ὑποψίας ἀπαλλάττει. εἰ γὰρ πάντα μέχρι

e) Luc. 1, 4.

Si enim in omnibus ad tempus vsque, locum, ac verba conformes fuissent, nullus animum inducere potuisset, quin inter se conuenissent, vt ex communi pacto scriberent, quae scripserunt. Dissonantiam autem nunc dicimus, non contrarietatem; neque enim contrarii fuerunt, etiam in his, quae contingentia erant, sed ea diuersimode loquuti sunt. In quibusdam enim, tunc, inquit ille, miraculum operatus est; hic autem, alio tempore. Item, hic quidem, tali loco, ille vero, tali. Rursum hic, talem habuit orationem, ille autem, talem, de quibus suis dicemus locis, manifeste demonstrantes, quod omnino non fuerint contrarii. Aliud siquidem est contrario modo loqui, aliud diuerso modo loqui.

Primus autem scripsit Matthaeus, quod nunc prae manibus est euangelium, post octo annos Christi in coelum assumpti. Scripsit autem illud ad eos, qui ex Iudaeis crediderant, vt praediximus; hebraica vsus lingua ac contextura, postea vero in nostram linguam traductum est.

†† Ioannes autem, vt perhibent, ex Hebraico Graecum fecit. Marcus vero (scripsit) decimo post assumtionem anno, a Petro doctus: Lucas autem, post annos quindecim: Ioannes denique, qui maxime Theologiam (Christi) tractat, anno trigesimo secundo.

Euangelium secundum Matthaeum.

In Euangeliorum inscriptionibus, Euangelistae narrationem posuerunt, quod etiam testatur Lucas, dicens: Quoniam complures aggressi sunt, con-

4) τὸ ἄλλο καὶ ἄλλο, ἢ καὶ ἄλλως καὶ ἄλλως διηγεῖσθαι. Sic ἀλλοιοσχήμων. Diog. Laërt. in Epicuro p. 409. ἀλλοιο-

χρι καιροῦ καὶ τόπου καὶ ῥημάτων συνεφώνησαν, οὐδεὶς ἂν ἐπίστευσεν, ὅτι μὴ, συνελθόντες ἀλλήλοις, ἀπὸ κοινῆς συνθήκης ἔγραψαν, ἅπερ ἔγραψαν. διαφωνίαν δὲ νῦν φαμὲν, οὐ τὴν ἐναντιοφωνίαν· οὐδὲ γὰρ ἠναντιώθησαν ἀλλήλοις μέχρι καὶ τοῦ τυχόντος· ἀλλὰ τὴν [a]) ἀλλοιοφωνίαν. ἔν τισι γὰρ ὁ μὲν, τόδε τὸ θαῦμα τέθεικεν, ὁ δὲ, τόδε· καὶ ὁ μὲν, τόνδε τὸν τόπον, ὁ δὲ, τόνδε· καὶ ὁ μὲν, τήνδε τὴν λέξιν, ὁ δὲ, τήνδε, περὶ ὧν ἐροῦμεν ἐν τοῖς προσήκουσι τόποις, καὶ προδήλως ἀποδείξομεν, ὅτι οὐδ' ὅλως ἠναντιώθησαν. ἄλλο γάρ ἐστιν ἐναντίως εἰπεῖν, καὶ ἄλλο ἑτέρως εἰπεῖν.

Ἔγραψε δὲ πρῶτος ὁ ματθαῖος τὸ προκείμενον εὐαγγέλιον, μετὰ ὀκτὼ ἔτη τῆς τοῦ σωτῆρος ἀναλήψεως. ἔγραψε δὲ τοῦτο πρὸς τοὺς ἐξ ἰουδαίων πιστεύσαντας, ὡς προέφημεν, ἑβραϊκῇ συνθήκῃ χρησάμενος· ὕστερον δὲ μεθηρμηνεύθη πρὸς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον.

[Μετέφρασε [e]) δὲ τοῦτο ἰωάννης ἀπὸ τῆς ἑβραΐδος γλώττης εἰς τὴν ἑλληνίδα, ὡς λέγουσι. μάρκος δὲ, μετὰ δέκα ἔτη τῆς ἀναλήψεως, παρὰ τοῦ πέτρου διδαχθείς· λουκᾶς δὲ, μετὰ πεντεκαίδεκα· ἰωάννης δὲ ὁ θεολογικώτατος, μετὰ τριάκοντα δύο.]

Εὐαγγέλιον κατὰ Ματθαῖον.

Ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς εὐαγγέλιον οἱ εὐαγγελισταὶ τὴν διήγησιν ὠνόμασαν. καὶ μαρτυρεῖ λουκᾶς εἰρηκώς, ἐπειδήπερ [f]) πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνα- f) Luc. 1, 1.

ἀλλοιοτροπεῖται. Galen. in Glossis. p. 61. Mox est, ἑτέρως εἰπεῖν.

e) Inclusa in margine habet. A. Omiserat Hentenius.

contexere narrationem earum certissimae fidei rerum, quae in nobis completae sunt. Hanc autem narrationem, Euangelium vocauerunt, quod bona hominibus nuntiet, puta, Deum hominem factum, hominem vero diuinum, daemonum dissolutionem, peccatorum remissionem, regenerationem, adoptionem, et regni coelorum haereditatem. Euangelistae vero dicuntur, non solum hi quatuor, verum etiam omnes simul Apostoli; de quibus pariter antea loquutus est Iesaias: quam pulchri, inquiens, pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona. Verum hi quatuor proprie Euangelistae vocati sunt, quasi qui per scripturam omnia narrauerunt ac prodiderunt, caeteri vero omnes, tanquam qui hoc ipsum sine scriptura fecerunt.

CAP. I. v. 1. *Liber Generationis Iesu Christi.*

Per generationem intelligit hic Ioannes Chrysostomus, natiuitatem. Dictio siquidem γένεσις, quum sit generalis, etiam hoc significat. Quidam autem dicunt, quod ex quo Christus supernaturaliter natus ex virgine, naturalem renouauit natiuitatem, reliquum est, vt etiam Euangelista naturale natiuitatis vocabulum renouauerit, generationem ipsam vocans.

† Iesus autem nomen Hebraicum est; significat autem saluatorem. Ipse enim ait: saluum faciet populum suum a peccatis eorum. Ne autem fallaris in nomine varia significante cum Iesus audis: Siquidem et alius fuit Iesus: id circo non

*) Tom. VII. p. 20. C. p. 21. A.

ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων. εὐαγγέλιον δὲ ταύτην κεκλήκασι, διότι ἀγαθὰ μηνύει τοῖς ἀνθρώποις, οἷον, θεοῦ ἐνανθρώπησιν, ἀνθρώπου θέωσιν, δαιμόνων κατάλυσιν, ἁμαρτημάτων λύσιν, ἀναγέννησιν, υἱοθεσίαν καὶ κληρονομίαν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. εὐαγγελισαὶ δέ εἰσιν, οὐχ οἱ τέσσαρες οὗτοι μόνον, ἀλλὰ σύμπαντες οἱ ἀπόστολοι, περὶ ὧν κοινῇ προανεφώνησεν ἡσαΐας, g) ὡς ὡραῖοι, λέγων, οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά; ἀλλ' οἱ τέσσαρες μὲν ἰδίως εὐαγγελισαὶ κέκληνται, ὡς ἐγγράφως περὶ πάντων διηγησάμενοι καὶ ἱστορήσαντες· οἱ δ' ἄλλοι πάντες, ὡς ἀγράφως τοῦτο ποιήσαντες.

g) Ies. 52, 7.

CAP. I. v. 1. Βίβλος γενέσεως ἰησοῦ χριστοῦ.

Γένεσιν[6]) ἐνταῦθα, τὴν γέννησιν ἐνόησεν ὁ χρυσόστομος ἰωάννης. ἡ γὰρ γένεσις καθολικὴ λέξις οὖσα, σημαίνει καὶ ταύτην. τινὲς δέ φασιν, ὅτι ἐπειδὴ ὁ χριστὸς ὑπερφυῶς γεννηθεὶς ἐκ παρθένου, τὴν κατὰ φύσιν γέννησιν ἐκαινοτόμησε, λοιπὸν καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἐκαινοτόμησε τὸ κατὰ φύσιν ὄνομα τῆς γεννήσεως, γένεσιν αὐτὴν καλέσας.[7])

Τὸ δὲ ἰησοῦς ὄνομα, ἑβραϊκὸν μέν ἐστι, σημαίνει δὲ τὸν σωτῆρα. αὐτὸς h) γὰρ σώσει, φησί, τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. ἵνα δὲ μὴ πλανηθῇς περὶ τὴν ὁμωνυμίαν, ἰησοῦν ἀκούσας· γέγονε γὰρ καὶ ἄλλος ἰησοῦς, ὁ τοῦ ναυῆ·

h) Matth. 1, 21.

7) Post καλέσας leguntur in Cod. B. ea, quae ex Codicis A. margine paullo post hic adscripta sunt.

non simpliciter ipsum dixit Iesum, sed Iesum Christum, hunc ab illo distinguens. Verum dubitare quispiam poterit, eo, quod hic liber non solum contineat Christi natiuitatem, sed et omnem eius conuersationem, ac viuendi rationem. Hanc dubitationem dissoluimus, dicentes, omnis eius conuersationis, modique viuendi caput, et principium ac radicem nostrae salutis, fuisse natiuitatem. Id enim stupore et admiratione replet, estque supra omnem spem ac expectationem, vt Deus fiat homo: quo facto, omnia, quae post hoc facta sunt, ex consequenti, suoque ordine consequuntur. Reliquum est ergo, vt ab hac magis praecipua parte, totum librum, generationis librum vocauerit. Ita nempe Moses quoque primum suum librum vocauit Geneseos, hoc est, creationis coeli et terrae: quum non solum de coelo et terra, verum etiam de omnibus loquatur creaturis.

† Vel, Quum Christus et supernaturaliter natus sit, puta sine semine, et ex virgine: et naturaliter, puta ex muliere, et vberibus lactatus: ideo dixit, generationis, insinuans id, quod erat supernaturale. Infra autem dicit: Iesu Christi natiuitas sic fuit, manifestans id, quod fuit naturale. Quidam vero dixerunt, generationem Iesu, ipsius in mundum descensionem, quo modo videlicet factus sit vel natus.

Vers. 1. *Filii Dauid, filii Abraham.*

Filium quidem Dauid vocauit Christum, filium vero Abraham ipsum Dauid: auditorum mentes erigens ad promissionum memoriam. Olim enim promi-

ναυῇ· οὐκ εἶπεν ἰησοῦ μόνον, ἀλλὰ ἰησοῦ χρισοῦ, διαςέλλων ἀπ᾽ ἐκείνου τοῦτον. ἀπορήσειε δ᾽ ἄν τις, ὅτι, καὶ μὴν ἡ βίβλος αὕτη οὐκ ἔςι μόνης τῆς γεννήσεως ἰησοῦ χρισοῦ, ἀλλ᾽ ὅλης αὐτοῦ τῆς οἰκονομίας καὶ πολιτείας· λύομεν δὲ τὴν ἀπορίαν, ὅτι τὸ κεφάλαιον [8]) ὅλης τῆς οἰκονομίας καὶ πολιτείας, καὶ ἀρχὴ καὶ ῥίζα τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἡ γέννησις ἦν. τοῦτο γὰρ ἐκπλήξεως γέμει καὶ φρίκης, καὶ ὑπὲρ ἐλπίδα πᾶσαν καὶ προσδοκίαν ἐςὶ, τὸ, γενέσθαι τὸν θεὸν ἄνθρωπον. τούτου γὰρ γενομένου, τὰ μετὰ τοῦτο πάντα κατ᾽ ἀκολουθίαν καὶ λόγον ἕπονται. λοιπὸν οὖν ἀπὸ τοῦ κυριωτέρου μέρους, βίβλον γενέσεως, ὅλον τὸ βιβλίον ἐκάλεσεν. οὕτω γὰρ καὶ ὁ μωϋσῆς, βίβλον i) γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, τὸ πρῶτον αὐτοῦ βιβλίον ὠνόμασε, καίτοι οὐ περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἐν μέσῳ πάντων διαλεχθείς.

i) Genes. 2, 4. et alibi.

[Ἢ, [9]) ἐπεὶ ὁ χρισὸς καὶ ὑπὲρ φύσιν ἐγεννήθη, ὡς ἄνευ σπέρματος, καὶ ὡς ἐκ παρθένου, καὶ κατὰ φύσιν, ὡς ἐκ γυναικὸς, καὶ ὡς μετὰ θηλῆς· ἄνω k) μὲν εἶπεν γενέσεως, τὸ ὑπὲρ φύσιν αἰνιττόμενος· κάτω δὲ, τοῦ l) ἰησοῦ χρισοῦ, φησὶν, ἡ γέννησις οὕτως ἦν, τὸ κατὰ φύσιν δηλῶν. τινὲς δὲ εἶπον γένεσιν ἰησοῦ, τὴν εἰς τὸν κόσμον παραγωγὴν αὐτοῦ, οἷον, πῶς γέγονεν.]

k) Matth. 1, 1.
l) Matth. 1, 18.

Vers. 1. Υἱοῦ δαυίδ, υἱοῦ ἀβραάμ.

Υἱὸν μὲν τοῦ δαυίδ, τὸν χρισὸν ἐκάλεσεν· υἱὸν δὲ τοῦ ἀβραὰμ, τὸν δαυίδ, ἀνάγων τὰς διανοίας τῶν ἀκροατῶν εἰς μνήμην τῶν ἐπαγγελιῶν.

B 2 πάλαι

8) τὸ deleuerim. τοῦτο, habet Chrysost. Tom. VII. p. 23. C.

9) Inclusa in margine habet. A.

promiserat Deus Abraham ac Dauid e semine ipsorum nasciturum esse Christum. Quum autem auditores essent Iudaei, vt praediximus, nouerant illas promissiones. Primum autem Dauid posuit, quod in ore omnium ferretur, vtpote Propheta magnus et tanquam rex gloriosissimus: quique non tanto ante tempore obiisset. Abraham autem, quanquam insignis fuerit, nempe patriarcha, attamen quum ante multa saecula e viuis excessisset, tanta memoria non colebatur. Etsi etiam vtrique promiserit, de illo tamen quasi vetustiori silebatur: hoc autem tanquam recentius, in omnium ore circumferebatur: propter quod etiam dicebant: Nonne e semine Dauid, et de Bethlehem castello, vbi erat Dauid, venturus est Christus? Itaque nullus eum filium Abraham, sed omnes Dauid filium vocabant. Sic ergo ab eo, quod notius erat incipiens, ad id, quod erat vetustius, ascendit.

Verum Matthaeus quidem, quum ad eos, qui e circumcisione erant, scriberet, non altius, quam vsque ad Abraham genealogiam reduxit, sed ab hoc sumpto principio, vsque ad ipsum Christum descendit, ostendens solum, quod e semine Abraham et Dauid natus esset, secundum promissa ad illos facta. Nihil enim aeque delectabat eos, qui ex Iudaeis crediderant: atque audire, quod e semine Abraham ac Dauid natus esset Christus, vtpote qui inde semper ipsum expectassent. Lucas vero quasi per medium Theophilum simul omnibus loquens fidelibus, perfectam tradit generationem: inferne magis ab ipso inchoans Christo, et ad ipsum vsque Adam ascendens, vt demonstraret,

') τὰς ἐπαγγελίας.

πάλαι γὰρ ὁ θεὸς ἐπηγγείλατο, καὶ τῷ ἀβραὰμ, καὶ τῷ δαυὶδ, ἀναστήσειν ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτῶν τὸν χριστόν. ἐξ ἰουδαίων γὰρ ὄντες οἱ ἀκροαταὶ, καθὰ προειρήκαμεν, ἐγνώριζεν [1]) ταύτας· πρῶτον δὲ τὸν δαυὶδ τέθεικεν, ὅτι ἐν τοῖς ἁπάντων ἐφέρετο στόμασιν, ὡς προφήτης μέγας, καὶ ὡς βασιλεὺς ἐνδοξότατος, καὶ ὡς οὐ πάλαι τετελευτηκώς. ὁ γὰρ ἀβραὰμ, εἰ καὶ αὐτὸς ἐπίσημος ἦν, ὡς πατριάρχης, ἀλλ᾽ οὖν πάλαι θανὼν, οὐ τοσαύτης μνήμης ἠξίωτο. εἰ γὰρ καὶ ἀμφοτέροις ἐπηγγείλατο ὁ θεὸς, ἀλλ᾽ ὅμως ἐκεῖνο μὲν, ὡς παλαιὸν, ἐσιγᾶτο· τοῦτο δὲ, ὡς νεώτερον, ὑπὸ πάντων περιεφέρετο. διὸ καὶ ἔλεγον· οὐκ ἐκ τοῦ [m]) σπέρματος δαυὶδ, καὶ ἀπὸ βηθλεὲμ τῆς κώμης, ὅπου ἦν ὁ δαυὶδ, ἔρχεται ὁ χριστός; καὶ οὐδεὶς αὐτὸν υἱὸν ἀβραὰμ, ἀλλὰ πάντες υἱὸν δαυὶδ ἐκάλουν. οὕτω [2]) γοῦν ἀπὸ τοῦ γνωριμωτέρου μᾶλλον ἀρξάμενος, ἐπὶ τὸν παλαιότερον ἀνῆλθεν. m) Io. 7, 42.

Ἀλλὰ ματθαῖος μὲν πρὸς τοὺς ἐκ περιτομῆς γράφων, οὐκ ἀνωτέρω τοῦ ἀβραὰμ ἀνήγαγε τὴν γενεαλογίαν, ἀλλ᾽ ἀπὸ τούτου ἀρξάμενος, κατῆλθεν ἄχρις αὐτοῦ τοῦ χριστοῦ, δεικνύων μόνον, ὅτι ἐκ σπέρματος ἀβραὰμ καὶ δαυὶδ ἐβλάστησε, κατὰ τὰς πρὸς ἐκείνους ἐπαγγελίας. οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀνέπαυε τοὺς ἐξ ἰουδαίων πεπιστευκότας, ὡς τὸ μαθεῖν, ὅτι ἐκ σπέρματος ἀβραὰμ καὶ δαυὶδ ἦν ὁ χριστὸς, ὡς ἐκεῖθεν αὐτὸν ἀεὶ προσδοκῶντας. ὁ δὲ λουκᾶς, ἅτε, διὰ μέσου τοῦ θεοφίλου, κοινῇ πᾶσι πιστοῖς διαλεγόμενος, ὁλοτελῆ ποιεῖται τὴν γενεαλογίαν, κάτωθεν ἀπὸ τοῦ χριστοῦ μᾶλλον ἀρξάμενος, καὶ ἀναβὰς ἄχρι τοῦ ἀδὰμ, ἵνα δείξῃ, πόσαις τε γενεαῖς ἀφεστήκει

[2]) γὰρ, loco γοῦν. A.

ret, quot generationibus ſeparatus ſit nouus Adam a veteri: et ſuper quot generationes regnauerit peccatum. Differentia igitur rerum demonſtratarum, differentiam fecit demonſtrationum. Siquidem Matthaeus Abraham neceſſario faciens mentionem, ab hoc merito deſcendit ad Chriſtum, cuius genealogia deſcribitur. Lucas vero, qui ad huiusmodi neceſſitatem mentionis Abrahae faciendae non inducebatur, neceſſario a Chriſto inchoans, quid apud Hebraeos conſuetum eſſet, diligenter inquiſiuit, et iuxta id, quod inquiſiuerat, genealogiam contexuit.

Verſ. 2. *Abraham — fratres eius.*

Moris erat per mares texere genealogias: Vir enim ſemen infundit, et ita principium eſt et radix prolis, caputque mulieris, vt inquit Apoſtolus: mulier autem ſemen fouens, enutriens ac coagulans, in adiutorium viro data eſt. Iudam vero prae filiis aliis Iacob poſuit, licet primogenitus non eſſet, eo, quod ex tribu eius Chriſtus deſcenderet. Quum autem in generationum ſerie vnus ſemper ab vnoquoque ſucceſſor ponatur: ſtudioſe obſeruandum eſt, quando plures ponuntur ſucceſſores; non enim fruſtra plurium fit additio, ſed ſtatim cauſa agnoſcitur. Fratrum ſiquidem Iudae hic fecit mentionem: quia vnus erat Iſraeliticus populus, ad duodecim radices relatus, qui ſunt duodecim filii Iacob: et videntur etiam hi quaſi progenitores Chriſti nuncupari, tanquam qui

3) Hentenii Codex fortaſſe hic corruptus erat. Nam ἀνακποδίζειν et ἀναποδισμὸς, quod eſt, *regredi*, *regreſſus*, id reddidit *inquirere*, ac ſi legerit ἀναζητεῖν et ἀναζήτησις. Sententia eſt expedita. Sed ſuccurrit, deceptum eſſe Hentenium

σήκει τοῦ παλαιοῦ ὁ νέος ἀδὰμ, καὶ πόσων γενεῶν ἐβασίλευσεν ἡ ἁμαρτία. ἡ διαφορὰ τοίνυν τῶν ἀποδεδειγμένων πραγμάτων, διαφορὰν ἐποίησε καὶ τῶν ἀποδείξεων. ὁ μὲν γὰρ ματθαῖος ἀναγκαίως τοῦ ἀβραὰμ ἐπιμνησθεὶς, εἰκότως ἀπὸ τούτου κάτεισιν ἐπὶ τὸν γενεαλογούμενον χριστόν· ὁ δὲ λουκᾶς, μὴ ἐλθὼν εἰς χρείαν τῆς τοιαύτης μνήμης τοῦ ἀβραὰμ, ἀναγκαίως ἀπὸ τοῦ χριστοῦ ἀρξάμενος, ἀνεπόδισε.[3]) σύνηθες δὲ τοῖς ἑβραίοις, καὶ τὸ κατὰ ἀναποδισμὸν γενεαλογεῖν.

Verſ. 2. Ἀβραὰμ — ἀδελφοὺς αὐτοῦ.

Ἔθος ἦν, δι' ἀῤῥένων ποιεῖσθαι τὰς γενεαλογίας. ὁ ἀνὴρ γὰρ σπείρει, καὶ οὗτος ἐστὶν ἀρχὴ μὲν καὶ ῥίζα τοῦ τέκνου, κεφαλὴ δὲ τῆς γυναικός· ἡ δὲ γυνὴ, ἐκτρέφουσα καὶ θάλπουσα καὶ συναύξουσα τὸ σπέρμα, βοηθὸς δέδοται τῷ ἀνδρί. τὸν ἰούδαν δὲ παρέλαβεν, ἀπὸ τῶν ἄλλων υἱῶν τοῦ ἰακὼβ, καίτοι μὴ πρωτότοκον ὄντα, ὅτι ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ κατήγετο ὁ χριστός. ἐπεὶ δὲ ἐν ταῖς γενεαλογίαις, εἷς ἀφ' ἑκάστου διάδοχος ἀεὶ τίθεται, παρατηρητέον, ἔνθα παραλαμβάνονται πλείους, ὅτι οὐ μάτην ἡ τῶν πλειόνων προσθήκη γέγονεν, ἀλλ' αἰτία τίς ἐστιν αὐτῆς. αὐτίκα γὰρ τῶν ἀδελφῶν ἐμνημόνευσε τοῦ ἰούδα, διότι ἓν ἔθνος ἐστὶ τὸ ἰσραηλιτικὸν, εἰς δώδεκα ῥίζας ἀναφερόμενον, αἵτινές εἰσιν οἱ δώδεκα υἱοὶ τοῦ ἰακώβ. καὶ δοκοῦσι[4]) καὶ αὐτοὶ πρόγονοι χρηματίζειν τοῦ χριστοῦ, ὡς τοῦ ἰσραη-

nium homonymia vocis. Accepit pro ἐξετάζειν. Vide Harpocrat. p. 14. De re eadem eodem ſenſu ἀναποδίζειν dixit Gregor. Naz. pag. 296. quem locum Euthymius videtur reſpexiſſe. Nam et ibi legitur, νέος καὶ παλαιὸς ἀδάμ.

4 καὶ omittit A.

qui tribuum Israelitici generis principia sunt, a quo generatus est Christus.

†† Abraham redditur, pater gentium: Isaac vero, gaudium, risus.

Vers. 3. *Iudas — e Thamar.*

†† Zara est oriens: Phares autem, separatio aut dissectio. Inde etiam Pharisaei, quod se a consuetudine multitudinis separant.

Iudas quartus fuit filiorum Iacob. Accepit autem primogenito filio suo vxorem: quo absque liberis defuncto, iunxit eam secundo: hoc autem similiter mortuo, promisit se tertium filium illi coniuncturum: timens autem, ne et hic statim moreretur, nuptias distulit: mulier vero cupiens vehementer ex genere Abraham, vtpote celebri ac praeclaro, semen suscipere: vbi socerum Iudam promissum differre vidit, hoc pacto illum decepit. Habitum enim scorti induta, ante portas ciuitatis contecta sedit: quam videns Iudas, nec agnoscens, ingressus est ad eam, quasi ad scortum: quae cognita, geminam concepit prolem. Accedentibus autem partus doloribus, quum Phares et Zara pariendi essent: vbi vidisset obstetrix Zara primum efferentem manum, volens primogenitum signo notare coccino manum, quam extulerat, ligauit: alligatam autem retraxit infans: qua retracta, Phares processit, deinde Zara. Et haec quidem rei gestae historia est. Solum autem Phares

5) Inclusa in margine habet. B.

6) Haec in margine habet. A.

7) Iacob nimirum. Haec narrantur Genes. 38. Vide et 29, 35.

8) In marg. A. 9) In marg. A.

ἰσραηλιτικοῦ γένους ὄντες φύλαρχοι, ἐξ οὗ ὁ χριστὸς ἐβλάστησεν.

[Ἀβραὰμ[5]) ἑρμηνεύεται, πατὴρ ἐθνῶν· ἰσαὰκ δὲ, χαρὰ, γέλως.]

Verſ. 3. Ἰούδας — Θάμαρ.

[Ζαρά[6]) ἐστιν ἀνατολή· Φαρὲς δὲ, μερισμὸς ἢ διακοπή. ὅθεν καὶ οἱ Φαρισαῖοι, παρὰ τὸ μερίζειν ἑαυτοὺς τῆς τῶν πολλῶν ἐπιμιξίας.]

Ὁ ἰούδας, τέταρτος μὲν ἦν υἱὸς τοῦ ἰακώβ· ἔλαβε[7]) δὲ τὴν θάμαρ νύμφην εἰς τὸν πρῶτον ἑαυτοῦ υἱὸν [τὸν[8]) ἤρ] τούτου δὲ τελευτήσαντος ἄπαιδος, ἔζευξεν αὐτὴν τῷ δευτέρῳ[9]) [αὐνάν] καὶ τούτου δὲ ὁμοίως ἀποθανόντος, ὑπέσχετο καὶ τὸν τρίτον αὐτῇ συνάψαι[1]) [σηλώμ] φοβηθεὶς δὲ, μὴ καὶ οὗτος εὐθὺς ἀποθάνῃ, τὸν γάμον ὑπερετίθετο. ἡ δὲ νύμφη, λίαν ἐπιθυμοῦσα σπέρμα λαβεῖν ἀπὸ τοῦ ἀβραμιαίου γένους, ὡς λαμπροῦ καὶ περιβοήτου, ἐπεὶ τὸν πενθερὸν ἰούδαν ὑπερτιθέμενον ἔγνω, κατασοφίζεται τοῦτον, καὶ περιθεμένη σχῆμα πόρνης, ἐκάθισε πρὸς ταῖς πύλαις τῆς πόλεως ἐγκαλυψαμένη. θεασάμενος δὲ ταύτην ἰούδας καὶ ἀγνοήσας, εἰσῆλθε πρὸς αὐτὴν, ὡς εἰς πόρνην, καὶ συμφθαρεὶς, ἔγκυον διδύμων τέκνων ἐποίησε. παραγενομένων δὲ τῶν ὠδίνων, ἐπεὶ τὸν φαρὲς καὶ τὸν ζαρὰ τίκτειν ἔμελλεν, ἐξήνεγκε πρῶτος ὁ ζαρὰ τὴν χεῖρα, εἶτα ἡ μαῖα θεασαμένη τοῦτο, καὶ βουληθεῖσα γνώριμον ποιῆσαι τὸν πρωτότοκον, κοκκίνῳ τὴν ἐξενεχθεῖσαν ἔδησε χεῖρα· ὡς δὲ ἐδέθη, συνέστειλεν αὐτὴν τὸ παιδίον· συσταλείσης δὲ, προῆλθεν ὁ φαρὲς, εἶτα ὁ ζαρά. ἡ μὲν οὖν ἱστορία τοιαύτη. ἦν δὲ εἰκὸς, τὸν φαρὲς παραλα-

[1]) In margine. A.

res accepturus erat Euangelista in genealogiam, vtpote per quem ad Dauid genus procedebat. Nunc vero cum ipso etiam Zara posuit, quasi typum populi Christiani: Siquidem Phares Israelitici typus erat. Sicut enim Zara, primum quidem manum efferens, retraxit eam: deinde Phares egresso, tunc et ipse integre exiuit: Ita quoque vitae euangelicae pars quidem temporibus Abraham apparuit: qua retracta processit legalis, et post hanc perfecte apparuit euangelica. Vides igitur non frustra fuisse Zaram assumptum.

Reliquum est ostendere, quod ipsius quoque Thamar non abs re meminerit, sicut et trium postea aliarum. Sed quia Thamar quidem illicite nupta erat, vtpote socero nupta: Raab autem meretrix erat, et Ruth alienigena, vxor vero Vriae adultera, quemadmodum ipsarum docent historiae, adduxit eas in medium, vt manifestum faceret, Christum non erubuisse ab huiusmodi descendere progenitoribus: quorum vnus quidem ex illicite nupta natus erat: alius autem ex fornicaria: et rursum hic ab alienigena descenderat, ille vero ab adultera. Neque enim virtuti dedito nocet progenitorum iniquitas. Quisque enim a propriis operibus, non ab alienis probus iudicatur aut improbus. Nam ob id etiam venit Christus: non vt nostra fugeret opprobria, sed vt ea susciperet, suisque virtutibus perimeret. Vt medicus namque aduenit Christus, non vt iudex. Haec igitur prima est causa. Altera vero, quia eo quod Iudaei virtutis, quae circa animam versatur, nulla habita cura, de progenitoribus plurimum gloriabantur, generositatem illorum sursum ac

[z]) ἐπειδὴ, pro ἐπεί. B.

ϛαλαβεῖν μόνον εἰς γενεαλογίαν, ὡς δὴ αὐτοῦ βαδίζοντος τοῦ γένους ἐπὶ τὸν δαυίδ· νῦν δὲ καὶ τὸν ζαρὰ τέθεικεν, ὡς τύπον τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ. ὁ γὰρ Φαρὲς τύπος ἦν τοῦ ἑβραικοῦ. καθάπερ γὰρ ὁ ζαρὰ, πρῶτος ἐξενεγκὼν τὴν χεῖρα, συνέστειλε ταύτην, εἶτα ἐξολισθήσαντος τοῦ Φαρὲς, τότε καὶ αὐτὸς ἐξῆλθεν ὁλοτελῶς· οὕτω καὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας, μέρος μὲν ἐφάνη ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ ἀβραὰμ, εἶτα συσταλέντος, ἦλθεν ἡ νομικὴ, καὶ μετὰ ταύτην ἐξέλαμψεν ἐντελῶς ἡ εὐαγγελικὴ. ὁρᾷς, ὅτι οὐ μάτην ὁ ζαρὰ παρείληπται.

Λοιπὸν οὖν, οὐδὲ τῆς Θάμαρ ἀκαίρως ἐμνημόνευσεν, οὐδὲ τῶν ἄλλων τριῶν γυναικῶν, μετὰ τοῦτο. ἀλλ' ἐπεὶ [2]) ἡ μὲν Θάμαρ ἀθεμιτόγαμος ἦν, ὡς τῷ πενθερῷ μιγεῖσα, πόρνη δὲ ἡ ῥαὰβ, ἡ δὲ ῥοὺθ, ἀλλόφυλος, ἡ δὲ τοῦ οὐρίε, [3]) βηρσαβεὲ, μοιχαλὶς, ὡς αἱ κατ' αὐτὰς ἱστορίαι διδάσκουσιν· ἤγαγε τὰς τοιαύτας γυναῖκας εἰς μέσον, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἐπῃσχύνετο ὁ χριστὸς ἀπὸ τοιούτων προγόνων καταγόμενος, ὧν ὁ μὲν ἐξ ἀθεμιτογαμίας ἦν, ὁ δὲ ἐκ πορνείας, ὁ δὲ ἐξ ἀλλοφύλου μητρὸς, ὁ δὲ, ἀπὸ μοιχαλίδος. οὐδὲν γὰρ βλάπτει τὸν ἐνάρετον ἡ τῶν προγόνων αὐτοῦ παρανομία. πᾶς γὰρ ἀπὸ τῶν οἰκείων πράξεων, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων κρίνεται καλὸς ἢ φαῦλος. καὶ γὰρ καὶ διὰ τοῦτο ἦλθεν ὁ χριστὸς, οὐχ ἵνα φύγῃ τὰ ἡμέτερα ὀνείδη, ἀλλ' ἵνα δέξηται ταῦτα, καὶ ἀνέλῃ διὰ τῶν ἑαυτοῦ ἀρετῶν. ὡς ἰατρὸς γὰρ, οὐχ ὡς κριτὴς, παραγέγονε. μία μὲν οὖν αὕτη αἰτία. δευτέρα δὲ, ὅτι ἐπειδὴ ἰουδαῖοι τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς ἀμελοῦντες, μέγα ἐπὶ τοῖς προγόνοις ἐκόμπαζον, τὴν εὐγένειαν ἐκείνων ἄνω καὶ κάτω περιφέροντες,

3) βηθσαβεέ. 2 Reg. XI, 3.

ac deorſum circumferentes: reprimit tumorem ipſorum: oſtendens etiam illos ex illegitimis natos nuptiis. Statim enim patriarcha eorum, eiusdemque nominis Iudas, ex ea, quae ſibi ſceleſto modo copulata eſt, progenitorem ipſorum Phares et Zara genuit. Dauid quoque ille adeo celebris, ex adultera Solomonem generauit. Reſtat itaque, vanam eſſe de primogenitoribus iactantiam. Opinor autem ob hanc etiam potiſſimum cauſam, fratrum quoque Iudae meminiſſe. Quatuor enim ipſorum ab ancillis Iacob nati ſunt, et tamen nulli eorum generis obfuit differentia: omnes namque ſimiliter et patriarchae fuerunt, et capita tribuum. Tertia vero cauſa eſt, quod mulieres illae fuerunt figura eccleſiae, quae ex gentibus congregata eſt. Quemadmodum enim illas diuerſis ſubiectas peccatis viri praedicti duxerunt: ita quoque Chriſtus humanam naturam, variis oppreſſam peccatis, ſibi ipſi vniuit. Et ſicut genus talium mulierum nequaquam indignum reputauit: ita nec eccleſiae ſecum deſponſationem. Simul quoque per talia docemur, non de progenitorum peccatis, ſed de propriis erubeſcere; neque de maioribus gloriari, ſed propriae curam habere virtutis. Neque viros egregios talibus copulatos nuptiis propter huiusmodi matrimonia vilipendere. Neque eos repellere, qui a diuerſis iniquitatibus ad fidem accedunt.

Verſ. 3. *Phares autem* — V. 11. *Babylonica.*

Quartus certe regum liber ac ſecundus Paralipomenon tres Ioſiae filios ponunt Ioacham, Ioacim, qui

⁴) δὲ, omittit. A.

τες, καταςέλλει τὸ φύσημα τούτων, δεικνύων, ὅτι κἀκεῖνοι ἐκ παρανόμων γάμων ἐγένοντο. αὐτίκα γὰρ ὁ πατριάρχης αὐτῶν καὶ ὁμώνυμος ἰούδας, ἐξ ἀθεμιτογαμίας τὸν πρόγονον αὐτῶν Φαρὲς καὶ τὸν ζαρὰ ἀπεγέννησε. καὶ ὁ περιβόητος δὲ [4]) δαυὶδ, ἐκ μοιχείας τὸν σολομῶντα. καὶ λοιπὸν μάτην ἐπὶ τοῖς προγόνοις μεγαλαυχοῦσιν. οἶμαι γὰρ διὰ τὴν αἰτίαν μᾶλλον ταύτην μνημονευθῆναι καὶ τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ ἰούδα. οἱ τέσσαρες γὰρ αὐτῶν ἀπὸ δουλίδων τῷ ἰακὼβ ἐγεννήθησαν, καὶ ὅμως οὐκ ἔβλαψεν οὐδένα τούτων ἡ τοῦ γένους διαφορά. πάντες γὰρ ὁμοίως ἐγένοντο καὶ πατριάρχαι, καὶ φύλαρχοι. τρίτη δὲ αἰτία, ὅτι αἱ γυναῖκες ἐκεῖναι, τύπος ἦσαν τῆς ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίας. ὥσπερ γὰρ ἐκείνας, διαφόροις ἁμαρτήμασιν ὑποκειμένας, οἱ δηλωθέντες ἄνδρες ἠγάγοντο· οὕτω καὶ ὁ χριςὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, διαφόροις ἁμαρτήμασιν ὑποπεσοῦσαν, ἡρμόσατο ἑαυτῷ. καὶ ὥσπερ τὸ γένος τῶν τοιούτων γυναικῶν οὐκ ἀπηξίωσεν· οὕτως οὐδὲ τὴν τῆς ἐκκλησίας νύμφευσιν. ἅμα δὲ καὶ διδασκόμεθα διὰ τῶν τοιούτων, μὴ ἐπὶ ταῖς τῶν προγόνων ἁμαρτίαις, ἀλλ' ἐπὶ ταῖς οἰκείαις αἰσχύνεσθαι, μηδὲ μέγα φρονεῖν ἐπὶ προγόνοις, ἀλλ' οἰκείας ἐπιμελεῖσθαι ἀρετῆς, μηδὲ φαυλίζειν τοὺς ἀπὸ διαβεβλημένων γάμων ἐναρέτους γεγενημένους, μηδὲ παρωθεῖσθαι τοὺς ἐκ διαφόρων ἁμαρτημάτων τῇ πίςει προσερχομένους.

Verſ. 3. Φαρὲς — Verſ. 11. Βαβυλῶνος.

Ἡ μὲν τετάρτη βίβλος [5]) τῶν βασιλειῶν καὶ ἡ δευτέρα τῶν παραλειπομένων τρεῖς υἱοὺς ἱςοροῦσι τοῦ

[5]) 4 Reg. 23. 2 Paralip. 36.

quí et Eliacim vocabatur, ac Sedeciam, qui et Matthanias dicebatur: ab vno autem horum, puta Ioacham, descendisse Iechoniam dicunt. Liber autem Esdrae Iechoniam filium Iosiae fuisse dicit, sicut et praesens Euangelista. Quid ergo dicemus? Quod quem illi Ioacham dixerunt, hic Iechoniam appellat: binominis enim erat, sicut et fratres sui. Etenim quaecunque illi circa Ioacham dixerunt, haec omnia Esdrae liber inuariabiliter de Iechonia dixit: et quod matrem habuit Hamital, filiam Ieremiae: et quod viginti trium annorum erat, quum regnare coepisset, et tribus tantum mensibus regnauit. Eiectus est enim a Pharaone rege Aegypti, et captiuus migrauit in Aegyptum.

Reliquum est igitur, vt alius fuerit Iechonias filius Ioacim, cuius fratres nullus liber posuit. Verisimile est autem postquam Aegyptii a Nabuchodonosor, rege Babylonis, fugati sunt, translatum esse et Iechoniam in Babylonem, et in ea genuisse Salathiel. Iosias, inquit, genuit Iechoniam et fratres eius in transmigratione Babylonica. Et quidem hos ante Iudaeorum in Babyloniam transmigrationem Iosias genuerat. Reliquum est ergo, vt, *in transmigratione*, capiatur pro eo quod est, circa tempus transmigrationis. Meminit quoque fratrum eius: eo quod omnes ipsi simili-

6) 4 Reg. 24, 17. 7) ἰωάχαζ. A.

8) Videtur respicere Esdrae I, 2, 32. vbi variant in nomine ἰωάχαζ et ἰεχονίαν.

9) L. l. ἀμιτάλ. Sed ibi quoque libri variant Graeci.

1) Hentenius Ioacham legendum esse suspicatur. Sed vterque Codex hic ἰωακείμ habent. Variant vero

τοῦ ἰωσίου, τὸν ἰωάχαζ καὶ τὸν ἰωακεὶμ, ὃς καὶ ἐλιακεὶμ ἐκαλεῖτο, καὶ τὸν σεδεκίαν, ὃς καὶ ματθανίας[6]) ἐλέγετο, ἑνὸς δὲ τούτων, τοῦ ἰωακεὶμ[7]) ἀπογεννηθῆναι τὸν ἰεχονίαν· ἡ δὲ τοῦ ἔσρα[8]) βίβλος, τὸν ἰεχονίαν, υἱὸν εἶναι τοῦ ἰωσίου φησὶν, ὥσπερ καὶ ὁ παρὼν εὐαγγελιστής. τί οὖν ἐροῦμεν; ὅτι ὃν ἐκεῖναι εἶπον ἰωάχαζ, τοῦτον αὕτη φησὶν ἰεχονίαν. διώνυμος γὰρ ἦν, ὥσπερ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ. καὶ γὰρ, ἅπερ ἔφασαν ἐκεῖναι παράσημα τοῦ ἰωάχαζ, ταῦτα εἴρηκεν ἀπαραλλάκτως ἡ τοῦ ἔσρα βίβλος πάντα ἐπὶ τῷ ἰεχονίᾳ, ὅτι τε μητέρα εἶχε τὴν[9]) ἀμιτὰδ, θυγατέρα ἱερεμίου, καὶ ὅτι εἴκοσι καὶ τριῶν ἐτῶν ἐβασίλευσε, καὶ ὅτι τρεῖς μόνους μῆνας βασιλεύσας, ἐξεβλήθη παρὰ τοῦ φαραὼ, βασιλέως αἰγύπτου, καὶ κατήχθη δοῦλος εἰς αἴγυπτον.

Ὥστε λοιπὸν ἕτερος ἰεχονίας ἦν, ὁ υἱὸς ἰωακεὶμ,[1]) οὗτινος οὐδὲ ἀδελφοὺς οὐδεμία βίβλος ἀνέγραψεν. εἰκὸς[2]) δὲ, μετὰ τὸ καταστροπωθῆναι τοὺς αἰγυπτίους ὑπὸ ναβουχοδονόσορ, βασιλέως βαβυλῶνος, μετενεχθῆναι καὶ τὸν ἰεχονίαν εἰς βαβυλῶνα, καὶ ἐν ταύτῃ γεννῆσαι τὸν σαλαθιήλ. ἰωσίας δὲ, φησιν, ἐγέννησε τὸν ἰεχονίαν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς μετοικεσίας βαβυλῶνος. καὶ μὴν, πρὸ τῆς εἰς βαβυλῶνα μετοικεσίας τῶν ἰουδαίων, τούτους ὁ ἰωσίας ἐγέννησε. λοιπὸν οὖν τὸ, ἐπὶ τῆς μετοικεσίας, ἀντὶ τοῦ, πλησίον τοῦ καιροῦ τῆς μετοικεσίας. ἐμνημόνευσε δὲ καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, διότι καὶ αὐτοὶ πάντες ἀμοιβαδὸν ἐβασίλευσαν, καὶ μετῳκίθησαν

ro etiam in his duobus nominibus editi libri τῶν ό. In his ergo textus Hebraicus pro norma esse debet.

[2]) Nescio, cur dicat εἰκὸς, cum ita diserte legatur Paralip. II, 36, 9. 10.

similiter regnauerunt, et pariter a Nabuchodonosor captiui in Babylonem translati sunt.

† Quomodo autem circa mediam hanc partem tres praeteriit reges, nempe Ochosiam, filium Ioram et Ochosiae, filium Ioas, et ipsius Ioas, filium Amasiam? Amasias enim genuit Azariam, quem secundus Paralipomenon Oziam nominauit: binominis enim erat. Quomodo ergo Matthaeus ait, Ioram genuit Oziam? Nam quod Ioram genuerit Oziam tanquam abnepotem aut posterum suum, non tanquam filium, manifestum est. Qua igitur causa tres reges, vt dictum est, praetermissi sint, nullus hactenus dixit. Valde enim perplexa est ratio his, qui nostris nati sunt temporibus. Reuerentia autem, quam erga maiores nostros habuerunt, in causa fuit, vt ab hac abstinerent quaestione.

Vers. 12. *Et post* — Vers. 16. *Qui vocatur Christus.*

Ad Ioseph deueniens, non in hoc verbo seriem terminauit, sed addidit, virum Mariae, docens nos, quod ob hanc ipsam generationis ordinem contexuit: Quia enim moris non erat mulierum genealogias ponere, studuit, vt et morem seruaret, et alio modo Christum demonstraret ex genere Abraham et Dauid descendere. Ideo sponsi matris Dei genealogiam contexuit: et per hunc, quod intendebat, demonstrauit. Ex quo enim Ioseph de genere illorum esse demonstratus est, manife-

3) δὲ, omittit. A. Malim δὲ, post δήποτε. Quae vero hic inclusimus, ea Cod. A. in margine habet.

4) Vulgo ἀμασίας. Sed in hoc quoque variatur 4 Reg. 14, 1.

θησαν καὶ ὗτοι ὑπὸ ναβϋχοδονόσορ αἰχμάλωτοι εἰς βαβυλῶνα.

[Τί δὲ [3]) δήποτε κατὰ τὴν μέσην ταύτην μερίδα τρεῖς παρέλιπε βασιλεῖς, τόν τε τῦ ἰωρὰμ υἱὸν, ὀχοζίαν, καὶ τὸν τῦ ὀχοζίυ υἱὸν, ἰωὰς, καὶ τὸν τῦ ἰωὰς υἱὸν, [4]) ἀμεσίαν. ἀμεσίας γὰρ ἐγέννησε τὸν ἀζαρίαν, κατὰ τὴν τετάρτην τῶν βασιλειῶν βίβλον, ὃν ὀζίαν [5]) ἡ δευτέρα τῶν παραλειπομένων ὠνόμασε. διώνυμος γὰρ ἦν. πῶς ὖν ὁ ματθαῖός φησιν, ὅτι ἰωρὰμ ἐγέννησε τὸν ὀζίαν; ἀλλ᾽ ὅτι μὲν ἰωρὰμ ἐγέννησε τὸν ὀζίαν, ὡς ἀπόγονον αὐτῦ, [6]) δῆλον· διὰ τίνα δὲ λόγον οἱ τρεῖς παρειάθησαν, ὡς εἴρηται, βασιλεῖς, ὐδεὶς πω [7]) μέχρι καὶ νῦν εἶπε. πάνυ γὰρ ἄπορος ὁ λόγος τοῖσγε κατὰ τὰς ἡμετέρας γενεὰς, ὅτι μηδὲ τῶν πρὸ ἡμῶν τις ἔλυσε τὸ [8]) ζητύμενον.]

Verſ. 12. Μετὰ δὲ — Verſ. 16. ὁ λεγόμενος χριςός.

Καταντήσας εἰς τὸν ἰωσὴφ, ὐκ ἔςησε μέχρι τύτυ τὸν λόγον, ἀλλὰ προσέθηκεν, ὅτι τὸν ἄνδρα μαρίας, διδάσκων, ὅτι διὰ ταύτην αὐτὸν ἐγενεαλόγησεν. ἐπεὶ γὰρ ὐκ ἦν ἔθος γενεαλογεῖσθαι γυναῖκας, ἐσπύδασεν, ἵνα καὶ τὸ ἔθος φυλάξῃ, καὶ τρόπον ἕτερον ἀποδείξῃ τὸν χριςὸν ἐκ γένυς τῦ ἀβραὰμ καὶ τῦ δαυὶδ καταγόμενον. διὸ καὶ γενεαλογήσας τὸν μνηςῆρα τῆς θεομήτορος, διὰ τύτυ τὸ σπυδαζόμενον ἀπέδειξεν. ἐπεὶ γὰρ ὁ ἰωσὴφ ἐκ τῦ γένυς ἐκείνων ἀπεδάχ-

5) Paralip. 26, 1. 4 Reg. 14, 21.

6) αὐτοῦ, omittit. A.

7) καὶ μέχρι τῦ νῦν. A.

8) τὸ ζήτημα τῦτο. A. Plura hic de ſuo, vt videtur, dedit Hentenius.

nifestum quoque est, Dei matrem inde descendere. Nam aliunde sponsam ducere non licebat, nisi quae ex eadem esset tribu; eademque familia, et ita consanguinea. Ipsum autem Ioseph, virum quoque eius dicit, hoc est sponsum. Nam et postmodum in sequentibus eam vocat vxorem, hoc est sponsam. Ita enim consuetum erat vocari etiam antequam coniungerentur.

Vers. 17. *Omnes igitur — quatuordecim.*

Omnes generationes trifariam diuisit, et merito. Tres enim fuerunt gubernationis modi. Siquidem ab Abraham post Mosen et Iesum Naue vsque ad Dauid, sub iudicibus gubernabantur: A Dauid vsque ad transmigrationem Babylonicam, sub regibus: A transmigratione vero Babylonica vsque ad Christum, sub pontificibus. Veniente autem Christo vero iudice, rege ac pontifice, cessauerunt dictae politiae. Aequum est autem quaerere, quomodo in tertia parte, vbi duodecim tantum ponit personas, quatuordecim dicat esse generationes? Ideo videlicet, quia ipsum transmigrationis tempus in ordine generationis posuit: et similiter ipsum Christum, sicut magnus docuit Chrysostomus.

Vers. 18. *Iesu Christi autem — ita fuit.*

†† Ita, vt dicturus est, seu subiacet.

Vers. 18.

9) Apud Chrysost. T. VII. p. 45. B. quem locum respicit, est αἰχμαλωσίας, quod eodem redit.

δείχθῃ, πρόδηλον, ὅτι ἐκεῖθεν καὶ ἡ θεοτόκος κατήγετο. οὐ γὰρ ἐξῆν ἑτέρωθεν ἄγεσθαι μνηστὴν, ἀλλ᾽ ἢ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ φυλῆς, καὶ τῆς αὐτῆς πατριᾶς, ἤτουν συγγενείας. ἄνδρα δὲ αὐτῆς εἶπε τὸν ἰωσὴφ, ὡς μνηστῆρα. καὶ γὰρ καὶ γυναῖκα ταύτην αὐτοῦ καλεῖ προϊὼν, ὡς μνηστήν. οὕτω γὰρ ἦν ἔθος καλεῖσθαι, καὶ πρὸ τῆς συνοικείας.

Verſ. 17. Πᾶσαι οὖν — δεκατέσσαρες.

Εἰς τρεῖς μερίδας διεῖλε τὰς γενεὰς ἁπάσας, εἰκότως. τρεῖς γὰρ πολιτεῖαι τούτων ἐγένοντο. ἀπὸ μὲν γὰρ ἀβραὰμ ἕως δαυὶδ, μετὰ μωϋσέα καὶ ἰησοῦν τὸν τοῦ ναυῆ, ὑπὸ τῶν κριτῶν ἡγεμονεύοντο· ἀπὸ δὲ τοῦ δαυὶδ ἕως τῆς μετοικεσίας βαβυλῶνος, ὑπὸ βασιλέων ἰθύνοντο· ἀπὸ δὲ τῆς μετοικεσίας βαβυλῶνος ἕως τοῦ χριστοῦ, ὑπὸ ἀρχιερέων ἐκυβερνῶντο. ἐλθόντος δὲ τοῦ χριστοῦ, τοῦ ἀληθοῦς κριτοῦ καὶ βασιλέως καὶ ἀρχιερέως, ἐπαύθησαν αἱ δηλωθεῖσαι πολιτεῖαι. ἄξιον δὲ ζητῆσαι, πῶς ἐν τῇ τρίτῃ μερίδι δώδεκα πρόσωπα θεὶς, δεκατέσσαρας ταύτας γενεὰς ἐκάλεσε; διότι καὶ τὸν χρόνον τῆς [1]) μετοικεσίας ἐν τάξει τέθεικε γενεᾶς, καὶ αὐτὸν τὸν χριστὸν, ὡς ὁ μέγας φησὶ χρυσόστομος.

Verſ. 18. Τοῦ δὲ ἰησοῦ — οὕτως ἦν.

Οὕτως, [1]) ὡς εἰπεῖν μέλλει, ἤγουν [2]) ἀπόκειται.

[1]) Hoc ſcholiu[m] omiſerat Hentenius. Tranſilierat fortaſſe ſcriba iſtius Codicis.

[2]) ἤγουν ἀπόκειται, omittit A. malim ὑπόκειται.

V. 18. *Quum esset desponsata — e Spiritu Sancto.*

Priusquam conuenirent ad coitum. Non dixit autem, priusquam ipsa veniret ad domum illius. Iam etiam in ea erat. Multis siquidem moris erat, vt apud se haberent sponsas, propter securitatem. Reperta est autem, hoc est, apparuit: ait autem *reperta est*, propter inopinatum effectum. Ne quispiam vero turbetur, eo quod dixerit, reperta est esse praegnans, si id solum audiat: ideo orationem contexuit, addens e *Spiritu sancto*.

Et quam ob causam non est impraegnata, antequam desponderetur? Ne occideretur, vtpote suspicione de ea habita, quod corrupta esset. Cui enim persuadere potuisset, cum viro se non esse congressam? Propter hoc ergo post desponsationem, et quum iam in domo viri esset, impraegnatur, vt verisimile sit, ex ipso concepisse: et ita periculum euadat. Praeterea, vt in necessariis habeat subministratorem et procuratorem: eo maxime tempore, quo in Aegyptum fugiendum erat.

Tu vero ne quaeras, quomodo conceperit: neque curiose scruteris, quo pacto formatus sit embrio. Hoc enim neque Euangelista docuit, neque ante ipsum angelus, qui virgini conceptum annuntiauit. Hoc siquidem ignorabant, eo quod incomprehensibile sit, solique beatae Trinitati cognitum. Verum id tantum scito, quod filius incarnatus est secundum patris voluntatem, cooperante etiam Spiritu sancto.

Vers. 19.

*) ἔνδον γὰρ ἦν, omittit. A.

Vers. 18. Μνηστευθείσης — ἐκ πνεύματος ἁγίου.

Πρὸ τοῦ συνελθεῖν αὐτοὺς εἰς συνάφειαν. οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι πρὸ τοῦ ἐλθεῖν αὐτὴν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ. ἔνδον 3) γὰρ ἦν. ἔθος γὰρ τοῖς πολλοῖς, παρ' ἑαυτοῖς ἔχειν τὰς μνηστὰς, δι' ἀσφάλειαν. εὑρέθη δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἐφάνη. εὑρέθη δὲ εἶπε, διὰ τὸ ἀπροσδόκητον. ἐπεὶ δὲ εἴρηκεν, ὅτι εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα, ἵνα μὴ 4) θροηθῇ τις, ἀκούσας τοῦτο μόνον, ἐθεράπευσε τὸν λόγον, προσθεὶς, ὅτι ἐκ πνεύματος ἁγίου.

Καὶ τίνος ἕνεκεν οὐ γέγονεν ἔγκυος πρὸ τῆς μνηστείας; ἵνα μὴ ἀποθάνῃ, ὡς ὑποπτευθεῖσα διαφθαρῆναι. τίνα γὰρ ἂν ἔπεισεν, ὅτι οὐχ ὡμίλησεν ἀνδρί; διὰ τοῦτο τοίνυν μετὰ τὴν μνηστείαν, καὶ ἔνδον τῆς οἰκίας αὐτοῦ, ἐγκυμονεῖ, ἵνα νομισθῇ συλλαβεῖν ἐξ αὐτοῦ, καὶ οὕτω διαδράσῃ τὸν κίνδυνον, καὶ ἵνα σχῇ τοῦτον χορηγόν τε τῶν ἀναγκαίων καὶ κηδεμόνα. καὶ μάλιστα παρὰ τὸν καιρὸν τῆς εἰς αἴγυπτον φυγῆς.

Σὺ δὲ μὴ ζητήσῃς, πῶς συνέλαβε, μηδὲ περιεργάσῃ, πῶς διεπλάσθη τὸ ἔμβρυον. τοῦτο γὰρ οὔτε ὁ εὐαγγελιστὴς ἐδίδαξεν, οὔτε πρὸ αὐτοῦ ὁ ἄγγελος, ὁ εὐαγγελισάμενος τῇ θεοτόκῳ τὴν σύλληψιν. ἠγνόησαν γὰρ τοῦτο καὶ αὐτοὶ, διὰ τὸ εἶναι πᾶσιν ἀκατάληπτον, καὶ μόνῃ τῇ μακαρίᾳ τριάδι γνώριμον. τοῦτο δὲ γίνωσκε μόνον, ὅτι σεσάρκωται ὁ υἱὸς, εὐδοκίᾳ τοῦ πατρὸς, καὶ συνεργίᾳ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

4) Plerumque in talibus adhibent θορυβηθῇ.

Verſ. 19. *Ioſeph — dimittere eam.*

Iuſtus quidem dicitur, qui auaritiam odit: dicitur etiam generaliter, qui virtutem colit: Sicut et hic Ioſeph iuſtus eſſe perhibetur, cum propter alias eius virtutes, tum propter manſuetudinem ac probitatem eius. Traducere autem dicebatur, quando vir ad concilium ducebat vxorem, de qua ſuſpicionem habebat, ipſamque accuſabat: et ita manifeſte eam a domo propria dimittebat. Quod nolens facere Ioſeph, voluit clam dimittere eam, vt et ipſe nulli obnoxius crimini ſecundum legem maneret, eas iubentem dimittere, quae aliunde in vtero haberent, et illam a malorum perpeſſione ſeruaret, quia id, quod factum erat, non manifeſtabat.

Verſ. 20. *Haec autem — apparuit ei.*

Vide manſuetudinis excellentiam. Non ſolum hac de re nihil alteri manifeſtabat, ſed nec ipſi, de qua ſuſpicionem habebat: tantum apud ſe cogitauit, clam dimittere eam. Et quare non antequam venter intumeſceret virginis dixit angelus ipſi Ioſeph, quae facta fuerant circa conceptionem ſine ſemine? Quia propter magnam rei nouitatem incredulus fuiſſet. Quum ergo res iam appareret, indicat faciliusque perſuadet. Praeterea, cur non ipſa virgo manifeſtauit Ioſeph, quum prius a Gabriele eſſet edocta? Quia ſciebat fidem ſibi non habendam: magis itaque laborabat ſtudens, quod impletum erat obtegere. Ad haec: quare non poſt ventris tumorem ſignificauit angelus virginis conceptionem, quae per Spiritum ſanctum facta eſſet? Quia niſi prius rem didiciſſet, timore ac perturbatione adeo exagitari potuit, vt mortem ipſa ſibi conſciſceret, plane ſciens, quod nulli vnquam perſuadere potuiſſet, ſe nulli commixtam eſſe viro. Pro-

Verſ. 19. Ἰωσὴφ — ἀπολῦσαι αὐτήν.

Δίκαιος λέγεται μὲν, καὶ ὁ μισῶν τὴν πλεονεξίαν, λέγεται δὲ, καὶ ὁ καθόλε ἐνάρετος, ὥσπερ καὶ νῦν ὁ ἰωσὴφ, δίκαιος εἶναι μαρτυρηθεὶς, διά τε τὰς ἄλλας αὐτᾶ ἀρετὰς, καὶ διὰ τὴν πραότητα καὶ ἀγαθωσύνην. παραδειγματίσαι δὲ ἐλέγετο, ὅταν ἀνὴρ παρὰ τὸ συνέδριον ἦγε τὴν ὑποπτευομένην, καὶ κατηγόρει ταύτης, καὶ ἔτως αὐτὴν φανερῶς ἀπέλυεν ἀπὸ τῆς οἰκίας αὐτᾶ, ὅπερ μὴ θέλων ποιῆσαι ὁ ἰωσὴφ, ἠβελήθη λάθρα ἀπολῦσαι αὐτὴν, ἵνα καὶ αὐτὸς ἀνεύθυνος ἀπὸ τᾶ νόμε μείνῃ, τᾶ κελεύοντος, ἀπολύειν τὰς κυέσας ἑτέρωθεν, κἀκείνην ἀπαθῆ κακῶν συντηρήσῃ, μὴ δημοσιεύσας τὸ γεγονός.

Verſ. 20. Ταῦτα δὲ — ἐφάνη αὐτῷ.

Ὅρα πραότητος ὑπερβολήν! ἐ μόνον γὰρ ἐκ ἐξεῖπεν ἑτέρῳ περὶ τᾶ πράγματος, ἀλλ' ἐδὲ αὐτῇ τῇ ὑποπτευομένῃ, ἀλλὰ καθ' ἑαυτὸν ἐνεθυμήθη, λάθρα ἀπολῦσαι αὐτήν. καὶ διατί μὴ, πρὸ τᾶ ἐξογκωθῆναι τὴν γαστέρα αὐτῆς, ὁ ἄγγελος εἶπε τῷ ἰωσὴφ τὰ περὶ τῆς ἀσπόρε συλλήψεως; διότι ἔμελλεν ἀπιστεῖσθαι, διὰ τὸ παράδοξον. λοιπὸν ἐν, ὁρωμένε τᾶ πράγματος, μηνύει, καὶ πείθει ῥᾴδιον. καὶ διατί μὴ ἡ παρθένος τῷ ἰωσὴφ ἀνήγγειλε, προδιδαχθεῖσα ταῦτα παρὰ τᾶ γαβριήλ; διότι ἐγίνωσκεν, ὡς οὐ πιστευθήσεται, μᾶλλον μὲν ἐν καὶ παροξυνεῖ, ὡς ἐπιχειρᾶσα συσκιάζειν τὸ πεπλημμελημένον. καὶ διατί μὴ καὶ τῇ παρθένῳ, μετὰ τὸν ὄγκον τῆς γαστρὸς, ἐμήνυσεν ὁ ἄγγελος τὴν ἐκ πνεύματος ἁγίε σύλληψιν; διότι, εἰ μὴ προμεμάθηκε τᾶτο, ἔμελλεν ἐν θορύβῳ εἶναι καὶ ταραχῇ, καὶ ἐπὶ βρόχον ἐλθεῖν, εὖ εἰδυῖα, ὡς ἐκ ἂν ποτε πείσῃ τινὰ, λέγουσα, μὴ ὁμιλῆσαι ἀνδρί.

Propterea virgini quidem ante conceptionem angelus nuntiauit, Ioseph autem parturitionis tempore.

Et Matthaeus quidem de angelo Ioseph apparente conscripsit: Lucas vero, quomodo virgini diuinus conceptus sit annuntiatus: vtrumque enim factum est. Rursum, quam ob causam in somnis ipsi Ioseph apparuit angelus et non manifeste, sicut virgini? Quia virgini quidem manifesta opus erat visione propter rei, quae significabatur, nouitatem: Ioseph autem videns quidem vteri tumorem, cognitam tamen habens vitae virginis puritatem ac innocentiam. Alio quoque modo facilius erat crediturus, tanquam qui somnia probe nouerat diiudicare: ideo in somnis angelum videt.

Vers. 20. *Dicens — coniugem tuam.*

David filium, ipsum nominat, mentem eius ad Dauid reducens, a quo Christum esse venturum expectabant Iudaei. Dicens autem, ne timueris, eidem manifestat proprii cordis arcanum. Timebat siquidem retinere Dei matrem: ne Deum offenderet, retenta contra legem adultera. Quid est autem accipere? Intus retinere, vel ad seipsum rursus capere. Iam enim mente ab eo diuisa erat. Accipere vero non ad nuptias, sed ad custodiam. Vxorem quoque tuam dixit, vt inde certiorem eum faceret, quod a nullo cognita esset viro.

V. 20. *Quod enim — a Spiritu sancto est.*

Formatum in ea, genitum dixit, vt discamus non paulatim, modo seminis, formatum esse: Sed repente quantum ad formationem perfecte factus est.

ἀνδρί. διὰ τοῦτο, τῇ μὲν παρθένῳ, πρὸ τῆς συλλήψεως, ὁ ἄγγελος διαλέγεται· τῷ δὲ ἰωσὴφ, ἐν τῷ καιρῷ τῶν ὠδίνων.

Καὶ ὁ μὲν ματθαῖος περὶ τοῦ ἀγγέλου τοῦ ἐπιστάντος τῷ ἰωσὴφ ἀνέγραψεν· ὁ δὲ λουκᾶς περὶ τοῦ εὐαγγελισαμένου τῇ παρθένῳ τὴν θείαν σύλληψιν. ἀμφότερα γὰρ γεγόνασι. καὶ διατί κατ' ὄναρ αὐτῷ φαίνεται ὁ ἄγγελος, καὶ μὴ φανερῶς, ὥσπερ καὶ τῇ παρθένῳ; διότι ἡ μὲν παρθένος ἔχρῃζε φανερᾶς ὄψεως, διὰ τὸ παράδοξον τοῦ μηνύματος· ὁ δὲ ἰωσὴφ, βλέπων μὲν καὶ τὸν ὄγκον τῆς γαστρὸς, γινώσκων δὲ καὶ τὸν βίον τῆς παρθένου καθαρόν τε καὶ ἀνεπίληπτον, εὐχερέστερον ἔμελλε πιστεύειν. ἄλλως τε δὲ, καὶ ὡς εὖ εἰδὼς διακρίνειν ὀνείρους, ἐν ὀνείρῳ βλέπει τὸν ἄγγελον.

Verſ. 20. Λέγων — γυναῖκά σου.

Υἱὸν δαυὶδ αὐτὸν ἐκάλεσεν, ἀνάγων τὴν διάνοιαν αὐτοῦ ἐπὶ τὸν δαυὶδ, ἀφ' οὗ προσεδόκων ἰουδαῖοι τὸν χριστὸν ἔσεσθαι. εἰπὼν δὲ, μὴ φοβηθῇς, ἀνεκάλυψεν αὐτῷ τὸ τῆς καρδίας αὐτοῦ μυστήριον. ἐφοβεῖτο γὰρ κατέχειν τὴν θεοτόκον, μὴ προσκρούσῃ τῷ θεῷ, μοιχαλίδα κατέχων παρὰ τὸν νόμον. τί δέ ἐστι τὸ παραλαβεῖν; ἔνδον κατέχειν παρ' ἑαυτῷ, λαβεῖν αὖθις. ἤδη γὰρ αὐτῷ κατὰ διάνοιαν ἀπολέλυτο. παραλαβεῖν δὲ οὐχ εἰς γάμον, ἀλλ' εἰς φυλακήν. τὴν γυναῖκά σου δὲ εἶπε, κἀντεῦθεν πληροφορῶν αὐτὸν, ὅτι οὐχ ὡμίλησεν ἀνδρί.

V. 20. Τὸ γὰρ — ἐκ πνεύματός ἐστιν ἁγίου.

Τὸ ἐν αὐτῇ διαπλασθέν. γεννηθὲν γὰρ εἶπεν, ἵνα μάθωμεν, ὅτι οὐ κατὰ μικρὸν ἐμορφώθη, νόμῳ σπέρματος, ἀλλ' εὐθὺς, ὅσον εἰς μόρφωσιν, τέ-

est. Vide autem, quomodo ipsum admonuit eius, quod a Dauid expectabatur: deinde manifestauit ipsi occultum cordis timorem, et quid facere decreuisset: postea docuit, puram esse eius sponsam: et ita tandem, quod rei caput erat intulit, videlicet, quod a Spiritu sancto esset, vt hoc modo facilius recepi posset.

† Quod ab aliquo esse dicitur, vel est modo generationis, iuxta illud: Ego a Deo exiui: vel modo creationis, iuxta illud: Vnus Deus et pater, a quo omnia: vel modo naturali, sicut effectus est ab operante. Quod igitur in virgine genitum est, non generationis modo a Spiritu sancto est: quia, quod natum est, caro est: neque naturali modo: spiritus enim incorporeus est. Reliquum est igitur, vt ab eo sit, tanquam creatura, vel plasmatio eius.

Vers. 21. *Pariet — a peccatis eorum.*

Tu hunc vocabis Iesum, quasi lege pater. Etsi, inquit, quae patris sunt circa ipsum non exercueris, quamuis tuum non est, quod natum est, ideoque nomen ipse de supernis attuli: tu tamen ipsi impones. Verum quia nomen Iesus, saluatorem significat, ostendit, merito ita vocandum esse: Ipse enim (inquit) saluum faciet populum suum, non a bellis sensibilibus, sed quod longe maius est, a peccatis eorum: quod nullus vnquam fecit hominum: vt hinc quoque manifestum faciat Deum esse, qui gignitur. Populum autem suum, iuxta proximum quidem intellectum, vocat Iudaeos, ex quibus natus erat, iuxta arcanum vero, omnes, qui

*) Inclusa Cod. A. habet in marg.

λιον διεπλάσθη. ὅρα δὲ, πῶς πρότερον ἀνέμνησεν αὐτὸν τῆς ἐκ δαυὶδ προσδοκίας, ἔπειτα ἐξεκάλυψεν αὐτῷ τὸν ἀπόῤῥητον φόβον τῆς καρδίας, καὶ ὃ ἐβουλήθη, εἶτα ἐδίδαξεν, ὅτι καθαρῶς μνηστή ἐστιν αὐτοῦ, καὶ τότε τὸ κεφάλαιον ἐπήνεγκεν, ὅτι ἐκ πνεύματός ἐστιν ἁγίου, ἵνα εὐπαράδεκτον οὕτω γένηται.

[Τὸ 5) ἔκ τινος, ἢ γεννητικῶς, κατὰ τὸ, ἐγὼ n) ἐκ τοῦ θεοῦ ἐξῆλθον· ἢ δημιουργικῶς, κατὰ τὸ, εἷς o) θεὸς ὁ πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα· ἢ φυσικῶς, ὡς ἡ ἐνέργεια ἐκ τοῦ ἐνεργοῦντος. τὸ τοίνυν ἐν τῇ παρθένῳ γεννηθὲν, οὔτε γεννητικῶς ἐκ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ὅτι τὸ γεννηθὲν σάρξ· οὔτε φυσικῶς· ὅτι τὸ πνεῦμα ἀσώματον. λειπόμενον οὖν ἐστὶν, ἐξ αὐτοῦ εἶναι, ὡς δημιούργημα καὶ κτίσμα αὐτοῦ.]

n) Io. 8. 42.

o) 1 Cor. 8, 6.

Verf. 21. Τέξεται — ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν.

Σὺ τοῦτον καλέσεις ἰησοῦν, ὡς νόμῳ πατὴρ, εἰ καὶ μὴ φύσει, καὶ τὰ 6) πατρὸς ἐπιδείξῃ περὶ αὐτὸν, εἰ καὶ μὴ σόν ἐστι γέννημα. διὰ τοῦτο γὰρ τὸ μὲν ὄνομα αὐτὸς ἄνωθεν ἐκόμισα, σὺ δὲ τοῦτο ἐπιθήσεις αὐτῷ. ἐπεὶ δὲ τὸ ἰησοῦς ὄνομα, σωτῆρα σημαίνει, δείκνυσιν, ὅτι δικαίως οὕτω κληθήσεται. αὐτὸς γὰρ σώσει, φησὶ, τὸν λαὸν αὐτοῦ, οὐκ ἀπὸ πολεμίων αἰσθητῶν, ἀλλ᾽ ὃ πολλῷ μεῖζον ἦν, ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, ὅπερ οὐδεὶς ἀνθρώπων ποτὲ πεποίηκεν. ὡς εἶναι κἀντεῦθεν γνώριμον, ὅτι θεός ἐστιν ὁ τικτόμενος. λαὸν δὲ αὐτοῦ φησὶ, κατὰ μὲν τὴν πρόχειρον γνῶσιν, τοὺς ἰουδαίους, ἐξ ὧν ἀνεβλάστησε, κατὰ δὲ τὴν βαθυτέραν, πάντας τοὺς

6) τοῦ interponit Chryf. T. VII. p. 58. A.

qui in ipſum crederent, et ſibi ipſis regem hunc adſcriberent.

Verſ. 22. *Hoc autem — prophetam.*

Etiam hoc ſubdit angelus. Hoc autem totum: tale inquam, virginem ſcilicet a Spiritu ſancto impraegnari. Deinde adducit teſtimonium, per prophetam quidem Ieſaiam prolatum, non tamen quaſi eius ſit, ſed Dei: dictum enim eſt, inquit, a domino per prophetam.

Verſ. 22. *Dicentem — erit grauida.*

Hoc Iudaei deprauant, quosdam proferentes interpretes, qui ſcripſerunt: Ecce adoleſcentula. Quibus reſpondemus, cunctis illis interpretibus, multo fide dignius eſſe id, quod habent ſeptuaginta, non ſolum propter eorum multitudinem et conformitatem, verum etiam temporis ratione. Hi ſiquidem ante centum et eo plures annos ante Chriſti aduentum interpretati ſunt: ideoque omni carent ſuſpicione. Qui autem ſcripſerunt, *ecce adoleſcentula*, poſt Chriſti incarnationem interpretati ſunt, odio magis, vtpote Hebraei, veritatem obſcurantes: Alioqui nomen etiam adoleſcentulae, pro virgine ponit ſcriptura. Loquens ſiquidem de virgine, quae inſidias perpeſſa eſt: ſi clamauerit, inquit, adoleſcentula ſiue puella, hoc eſt virgo. Quod ſi iuxta eorum intellectum adoleſcentula nupta eſt, quid nouitatis habebit eam, quae nupta ſit, concepiſſe ac parere. Prius enim dixit propheta: Dabit dominus ipſe vobis ſignum, deinde addidit: Ecce virgo erit grauida. Signum autem dicitur, quod ſupra naturam eſt, non quod naturale.

Verſ. 23.

τοὺς αὐτῷ πιστεύσοντας, καὶ βασιλέα τοῦτον ἑαυτοῖς ἐπιγραψομένους.

Verſ. 22. Τοῦτο δὲ — προφήτου.

Ὁ ἄγγελος καὶ τοῦτο φησί. τοῦτο δὲ ὅλον, τὸ τηλικοῦτον, φημὶ δὴ τὸ ἐγκυμονῆσαι τὴν παρθένον ἐκ πνεύματος ἁγίου. εἶτα παράγει μαρτυρίαν, διὰ τοῦ προφήτου μὲν ἠσαΐου ῥηθεῖσαν, οὐκ αὐτοῦ δὲ οὖσαν, ἀλλὰ τοῦ θεοῦ.[7] τὸ ῥηθὲν γάρ, φησιν, ὑπὸ τοῦ κυρίου διὰ τοῦ προφήτου.

Verſ. 22. Λέγοντος — ἐν γαστρὶ ἕξει.

Ἐνταῦθα κακουργοῦσιν ἰουδαῖοι, προβαλλόμενοι τινὰς ἑρμηνευτὰς, γράψαντας, ἰδοὺ ἡ νεᾶνις. πρὸς οὓς φαμὲν, ὅτι μᾶλλον τῶν ἄλλων ἁπάντων ἑρμηνευτῶν τὸ ἀξιοπιστότερον οἱ ἑβδομήκοντα ἔχουσιν; οὐ μόνον διὰ τὸ πλῆθος καὶ τὴν συμφωνίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν χρόνον. οὗτοι μὲν γὰρ πρὸ ἑκατὸν ἢ καὶ πλειόνων ἐτῶν τῆς τοῦ χριστοῦ παρουσίας ἑρμηνεύσαντες, πάσης εἰσὶν ὑποψίας ἀπηλλαγμένοι· οἱ δὲ γράψαντες τὸ, ἰδοὺ ἡ νεᾶνις, μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ χριστοῦ ἑρμηνεύσαντες, ἀπεχθείᾳ μᾶλλον, ὡς ἑβραῖοι, συνεσκίασαν τὴν ἀλήθειαν. ἄλλως τε δὲ, καὶ τὸ τῆς νεανιότητος ὄνομα ἐπὶ τῆς παρθενίας ἡ γραφὴ τίθησι. καὶ γὰρ περὶ κόρης ἐπιβουλευομένης διαλεγομένη, φησὶν, ἐὰν φωνήσῃ ἡ [p] νεᾶνις, τουτέστιν, ἡ παρθένος. εἰ δὲ κατ' αὐτοὺς νεᾶνις, ἡ γεγαμημένη ἐστὶ, τί καινὸν, τὸ τὴν γεγαμημένην ἐγκυμονῆσαι καὶ τεκεῖν; ὁ γὰρ προφήτης πρῶτον εἶπεν, ἰδοὺ,[q] δώσει κύριος ὑμῖν σημεῖον. εἶτα ἐπήγαγεν, ἰδοὺ, ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει. σημεῖον δέ ἐστι, τὸ ὑπὲρ τὴν φύσιν, ἀλλ' οὐ τὸ κατὰ φύσιν.

p) Deut. 22, 27.

q) Ieſ. 7, 14.

Verſ. 23.

7) τοῦ, omittit. B.

Vers. 23. *Et pariet — nobiscum Deus.*

Vocabunt: quinam? Quicunque scilicet in ipsum crediderint. Atqui nullus ipsum Immanuel nominauit. Nomine quidem nullus, re autem omnes. Quia enim credentes, quum hic comprobaretur esse Deus, ita esse credebant: confitebantur, quod esset nobiscum Deus. Etenim nobiscum quasi homo conuersabatur: hoc autem est, Immanuel. Nam alias quoque hic est prophetis mos, vocationes appellare futuras actiones. Siquidem puerum hunc inter alia nomina prophetae praecepit Deus, vt vocet, Cito praedabitur, Cito spoliabit: non quod nomine ita vocatus sit, sed quod statim diabolum fugauerit, et quos ille captiuos habebat, praedatus sit, ac spoliauerit. Rapuit itaque vasa, quae prauitatem eius imbiberant: dico sane publicanos et scorta et latrones, quique ex gentibus crediderunt, et pleraque similia inueniemus.

V. 24. *Experrectus — coniugem suam.*

Quare somnio in re tanti momenti adeo facile credidit? Quia apparens angelus detexit ei proprii cordis cogitationem. Intellexit ergo vere a Deo venisse: solus enim Deus nouit cordium arcana. Postquam vero ipsum admonuit prophetiae Iesaiae, magis in adimpletione confirmatus est.

Vers. 25. *Et non — primogenitum.*

Posuit hic, *donec*, non vt suspicio tibi suboriatur, quod postea cognouerit eam. Sed quia Iudaei

Chri-

V. 23. Καὶ καλέσουσι — μεθ' ἡμῶν ὁ θεός.

Καλέσουσι, τίνες; ὅσοι δηλαδὴ πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. καὶ μὴν, οὐδεὶς αὐτὸν ἐμμανουὴλ ὠνόμασεν. ὀνόματι μὲν, οὐδείς· πραγματικῶς δὲ, πάντες. οἱ γὰρ πιστεύοντες, ὅτι ὁ διαλεγόμενος αὐτοῖς, οὗτός ἐστι θεὸς, ἀφ' ὧν οὕτως ἐπίστευον, συνομολόγουν, ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ θεὸς, εἴτουν συναναστρέφεται ἡμῖν, ὡς ἄνθρωπος. τοῦτο δέ ἐστι τὸ ἐμμανουήλ. ἔθος δὲ, καὶ ἑτέρῳ, πολλάκις τοῖς προφήταις κλήσεις ὀνομάζειν, τὰς ἀποβησομένας πράξεις. καὶ γὰρ τοῦτο τὸ παιδίον ἐν ἄλλοις ὁ προφήτης ἐπιτρέπεται καλέσαι, ταχέως r) σκύλευσον, ὀξέως προνόμευσον· οὐχ ὡς οὕτω κληθέντος ὀνόματι, ἀλλ' ὡς αὐτίκα τὸν διάβολον καταστρεψαμένου καὶ σκυλεύσαντος, οὓς εἶχεν ἐκεῖνος αἰχμαλώτους, καὶ προνομεύσαντος, εἴτουν, διαρπάσαντος τὰ σκεύη τὰ τὴν πονηρίαν αὐτοῦ δεξάμενα, φημὶ δὴ, τελώνας καὶ πόρνας καὶ λῃστὰς καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν. καὶ πολλὰ τοιαῦτα εὑρήσομεν.

r) Ies. 8, 3.

Vers. 24. Διεγερθεὶς — τὴν γυναῖκα αὐτοῦ.

Διατί τῷ ἐνυπνίῳ ῥᾷον ἐπίστευσε περὶ τηλικούτου πράγματος; διότι ὁ φανεὶς ἄγγελος ἀνεκάλυψεν αὐτῷ τὸ τῆς καρδίας αὐτοῦ ἐνθύμημα. συνῆκε γὰρ, ὅτι ὄντως παρὰ θεοῦ ἧκεν ὁ φανείς. μόνος γὰρ ὁ θεὸς οἶδε τὰ τῶν καρδιῶν ἐνθυμήματα. ἐπεὶ δὲ ἀνέμνησεν αὐτὸν καὶ τῆς ἡσαΐου προφητείας, ἔτι μᾶλλον εἰς πληροφορίαν ἐβεβαιώθη.

Vers. 25. Καὶ οὐκ — πρωτότοκον.

Τὸ ἕως ἐνταῦθα τέθεικεν, οὐχ ἵνα ὑποπτεύσῃς, ὅτι μετὰ ταῦτα ἔγνω αὐτήν, ἀλλ' ἐπεὶ ἐκ

πορ-

Christum e fornicatione natum nugabantur, blasphemiae eorum suspicioni obstans euangelista de solo tempore natiuitatem praecedente plenam fecit fidem: de insequenti vero tibi reliquit coniectandum. Quomodo enim tentasset, vel etiam cogitasset eam cognoscere, quae de Spiritu sancto concepisset, tantumque facta esset receptaculum? Cognitionem autem hic honeste pro carnis commistione posuit. Est praeterea scripturae idioma, dictionem, *donec*, ponere: non vt tempus determinet. Veluti de arca Noë: Et non est reuersus coruus, donec siccata est terra: neque enim postea reuersus est. Et rursum: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Atqui post inimicorum subiectionem, a dextris eius sedet; plurimaque similia frequenter ponuntur. Primogenitum quoque nunc dicit, non eum, qui inter fratres primus fuerit, sed primum et solum. Inter varia namque primogeniti significata, tale etiam quippiam continetur. Etenim primum quoque esse eum, qui solus est, testatur scriptura, quum dicit: Ego Deus primus, et post me non est alter.

† Apud sacram scripturam quatuor ponuntur significata huius nominis, primogenitus. Denotat namque primum inter fratres genitum. Sic Ruben dicitur primogenitus in filiis Iacob. Significat quoque primum et solum genitum, sicut in praesenti loco. Ad haec etiam denotat egregium et honoratum. Sic dicitur, ecclesia primogenitorum in coelis descriptorum. Praeter haec autem omnia, significat et eum, qui simpliciter praecessit, iuxta illud: Primo-

8) Videtur hoc referri ad Io. 8, 41. Scripsi autem γεγεννῆσθαι, duplici νν, etsi vno repereram.

9) καὶ, addit. A.

πορνείας [8]) γεγεννῆσθαι τὸν χριςὸν ἐφλυάρουν ἰουδαῖοι, πρὸς τὴν βλάσφημον ὑπόληψιν αὐτῶν ἱςάμενος ὁ εὐαγγελιςὴς, περὶ μόνου τοῦ μέχρι τῆς αὐτοῦ γεννήσεως ἐπληροφόρησε χρόνου, τὸ δὲ μετὰ ταῦτα, σοὶ κατέλιπε συλλογίζεσθαι. πῶς γὰρ ἂν ἐπεχείρησεν, ἢ καὶ ὅλως ἐνεθυμήθη γνῶναι τὴν συλλαβοῦσαν ἐκ πνεύματος ἁγίου, καὶ τοιοῦτον δοχεῖον γεγενημένην; γνῶσιν δὲ, ἐνταῦθα τὴν συνάφειαν εὐφήμως ἐκάλεσεν. ἀλλὰ καὶ ἰδίωμά ἐςι τῆς γραφῆς, τὸ τὴν λέξιν πολλάκις, τὴν ἕως, μὴ ἐπὶ περιωρισμένου τιθέναι χρόνου. ὡς τὸ ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ· καὶ οὐκ [s]) ἐπέςρεψεν ὁ κόραξ, ἕως οὗ ἐξηράνθη ἡ γῆ. οὔτε γὰρ μετὰ ταῦτα ἐπέςρεψε. καὶ αὖθις· κάθου [t]) ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. καίτοι, καὶ μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν ἐχθρῶν, ὁμοίως ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ καθεδεῖται. καὶ πολλὰ τοιαῦτα πολλαχοῦ κείμενα. πρωτότοκον δὲ λέγει νῦν, οὐ τὸν πρῶτον ἐν ἀδελφοῖς, ἀλλὰ τὸν καὶ πρῶτον, καὶ μόνον. ἔςι γάρ τι καὶ τοιοῦτον εἶδος ἐν ταῖς σημασίαις τοῦ πρωτοτόκου. καὶ γὰρ [9]) πρῶτόν ἐςιν, ὅτε τὸν μόνον ἡ γραφὴ καλεῖ. ὡς τό· ἐγώ εἰμι [v]) θεὸς πρῶτος, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔςιν ἕτερος.

s) Genes. 8, 7.
t) Ps. 109, 1.
v) Ies. 44, 6.

[Τέσσαρα δὲ [*]) παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ τοῦ πρωτοτόκου τὰ σημαινόμενα. δηλοῖ γὰρ τὸν πρῶτον τεχθέντα ἐν ἀδελφοῖς, ὡς ὁ [x]) ῥουβεὶμ λέγεται πρωτότοκος ἐν υἱοῖς ἰακώβ. ἔτι δὲ καὶ τὸν πρῶτον καὶ μόνον τεχθέντα, ὡς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ῥητοῦ. πρὸς δὲ τούτοις, καὶ τὸν ἐξαίρετον καὶ τίμιον. ὡς τό· καὶ ἐκκλησία [y]) πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. ἐπὶ πᾶσι δὲ, καὶ τὸν ἁπλῶς

x) Gen. 35, 23.
y) Hebr. 12, 23.

*) δὲ, omittit. A. praeterea haec, quae inclusa sunt, in margine habet.

Primogenitus omnis creaturae, hoc eſt, ante omnem creaturam habens eſſe.

Verſ. 25. *Et vocauit nomen eius Ieſum.*

Vocauit Ioſeph, quemadmodum edoctus erat ab angelo.

Cap. I. De Magis.

Cap. II. v. 1. *Quum autem genitus eſſet Ieſus — Ieroſolyma.*

Quare et locum dicit, et tempus, ac Herodis dignitatem? Locum quidem, vt oſtendat, completam eſſe Michaeae prophetiam, qui dixit: *Et tu Bethlehem, terra Iuda, nequaquam minima es inter principes Iuda, ex te enim exibit dux, qui regat populum meum Iſrael.* Tempus vero, vt ſimiliter doceret, impletam eſſe prophetiam Iacob dicentis: *Non deficiet principatum tenens de Iuda, nec dux de femoribus eius, donec veniant, quae ei repoſita ſunt.* Inſtante nempe natiuitatis Chriſti tempore, defecit principatum tenens de Iuda, ac deinceps dominari coepit Herodes Idumaeus alienigena. Dignitatem quoque poſuit Herodis. Fuit enim et alter Herodes tetrarcha, qui praecurſorem interemit.

Hi autem Magi erant Perſae. Siquidem Perſae maxime inter omnes nationes magica exercebant. Conſidera etiam, quomodo ſtatim a principio gentibus in confuſionem Iudaeorum, fidei ianua aperitur. Quum enim hi prophetas habentes, qui Chriſti praedixerant aduentum, parum aduerterent animum, ideo diſpoſitum eſt, vt venirent

ἁπλῶς προόντα, ὡς τό· πρωτότοκος z) πάσης z) Col. 1, 15.
κτίσεως, τουτέστι, πρὸ πάσης κτίσεως ὤν.]

Vers. 25. Καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἰησοῦν.

Ἐκάλεσεν αὐτὸ ὁ ἰωσὴφ, ὡς ἐδιδάχθη παρὰ τοῦ ἀγγέλου.

Κεφ. Α. Περὶ τῶν μάγων.

Cap. II. v. 1. Τοῦ δὲ ἰησοῦ γεννηθέντος — ἱεροσόλυμα.

Τίνος ἕνεκεν, καὶ τὸν τόπον λέγει, καὶ τὸν χρόνον, καὶ τὸ τοῦ ἡρώδου ἀξίωμα; τὸν μὲν τόπον, ἵνα δείξῃ, ὅτι πεπλήρωται ἡ τοῦ μιχαίου προφητεία, εἰρηκότος· καὶ a) σὺ βηθλεέμ, γῆ ἰούδα, a) Mich. 5, 2.
οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν ἰούδα. ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν ἰσραήλ. τὸν δὲ χρόνον, ἵνα διδάξῃ, ὅτι ὁμοίως ἐπληρώθη καὶ ἡ προφητεία τοῦ ἰακώβ, b) εἰπόντος· οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ ἰούδα, b) Gen. 49, 10.
οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ, ᾧ ἀπόκειται. τοῦ χριστοῦ γὰρ γεννηθῆναι μέλλοντος, ἐξέλιπεν ἄρχων ἐξ ἰούδα, καὶ λοιπὸν ἦρξε τῶν ἰουδαίων ἡρώδης ὁ ἰδουμαῖος, ἀλλόφυλος. τὸ δὲ ἀξίωμα τοῦ ἡρώδου, διότι καὶ ἕτερος γέγονεν ἡρώδης ὁ τετράρχης, ὁ τὸν πρόδρομον ἀνελών.

Οὗτοι δὲ οἱ μάγοι, πέρσαι ἦσαν. οἱ πέρσαι γὰρ μάλιστα τῶν ἄλλων ἤσκουν τὰ μαγικά. ὅρα δὲ, ὅπως ἐκ προοιμίων ἀνοίγεται τοῖς ἔθνεσι θύρα πίστεως, εἰς αἰσχύνην τῶν ἰουδαίων. ἐπεὶ γὰρ τῶν προφητῶν ἀκούοντες, προαναφωνούντων τὴν χριστοῦ παρουσίαν, οὐ σφόδρα προσεῖχον, ᾠκονομήθη,

nirent barbari, hique Magi, et e longinqua regione, vt eos docerent, quod a propriis prophetis discere non curabant, vt, si postea contendere voluerint, non habeant, quod respondeant. Quid enim dicere poterunt, quando Magi, viso vnico astro, crediderunt, ipsi autem neque tot prophetis credere voluerunt.

Vers. 2. *Dicentes — ad adorandum eum.*

Et vnde cognouerunt, stellam illam regis Iudaeorum natiuitatem manifestare? Quia ex genere Balaam astrologi descendebant, et scripta illius adeuntes, inuenerunt ab eo dictum: *Orietur stella ex Iacob, et consurget homo ex Israel.* Tali itaque prophetia permoti, agnouerunt, ex Iudaeis regem nasciturum in modum stellae, excelsum scilicet et clarum. Ex eo igitur tempore stellas obseruabant: tunc autem hanc insuetam, et recenter apparentem videntes, nihil cunctando venerunt, vt eum, qui natus erat, adorarent, volentes a prima statim aetate ipsi pendere tributa, vt cognito, quis esset, et in qua ortus ciuitate: vbi creuisset, amicum sibi haberent. Et quidem vsque ad Palaestinae regionem stellae ducatum habuerunt. Vbi autem Ierosolymis appropinquassent, amplius eam non viderunt. Quod factum est, vt, duce perdito, interrogare cogerentur, fieretque Iudaeis manifestum, natum esse Christum, ne in posterum dicere possent: Non nouimus, vtrum natus sit. Significauit etiam stella Christum, vt Balaam prophetia compleretur. Quia enim prophetae, Christum praemonstrantes, Iudaeis persuasuri non erant: reliquum erat, vt gentibus stella indica-

θη, βαρβάρȣς ἐλθεῖν, καὶ τȣ́τȣς μάγȣς, καὶ ἐκ χώρας μακρᾶς, καὶ διδάξαι αὐτȣ̀ς, ὃ παρὰ τῶν προφητῶν μαθεῖν ȣ̓κ ἠνέχοντο, ἵνα, εἰ φιλονεικήσȣσιν ἔτι, πάσης ἀπολογίας ὦσιν ἐξερημένοι. τί γὰρ ἂν καὶ δύναιντο λέγειν, ὅταν μάγοι μὲν ἀπὸ ὄψεως ἑνὸς ἀςέρος πιςεύσωσιν, αὐτοὶ δὲ μηδὲ τοῖς τοσȣ́τοις προφήταις ἀνέχωνται πιςεύειν;

Vers. 2. Λέγοντες — προσκυνῆσαι αὐτῷ.

Καὶ πόθεν ἔγνωσαν, ὅτι ὁ ἀςὴρ ἐκεῖνος βασιλέως ἰȣδαίων ἐδήλȣ γέννησιν; ἐκ τȣ̃ γένȣς τȣ̃ ἀςρολόγȣ Βαλαὰμ καταγόμενοι, καὶ τὴν ἐκείνȣ μετιόντες ἐπιςήμην, εὕρισκον αὐτὸν προειρηκότα· ὅτι [c]) ἀνατελεῖ ἄςρον ἐξ ἰακὼβ καὶ ἀναςήσεται ἄνθρωπος ἐξ ἰσραήλ· καὶ λοιπὸν ἀπὸ τῆς τοιαύτης προφητείας ἐγίνωσκον, ὅτι βλαςῆσαι μέλλει ἐξ ἰȣδαίων βασιλεὺς, δίκην ἀςέρος ὑψηλὸς καὶ λαμπρότατος. καὶ λοιπὸν ἔκτοτε παρετήρȣν τȣ̀ς ἀςέρας. τηνικαῦτα δὲ τὸν ἀσυνήθη τȣ̃τον καὶ καινοφανῆ θεασάμενοι, μηδὲν μελλήσαντες ἦλθον προσκυνῆσαι τῷ γεννηθέντι, θέλοντες ἐκ πρώτης ἡλικίας αὐτῷ φιλίαν καταβαλέσθαι, καὶ ἵνα γνόντες, τίς τε εἴη, καὶ ἐν ποίᾳ πόλει γεγέννηται, αὐξάνοντι φίλῳ χρήσωνται. ἀλλὰ μέχρι μὲν παλαιςίνης ὑπὸ τȣ̃ ἀςέρος ὡδηγȣ̃ντο· τοῖς ἱεροσολύμοις δὲ πλησιάσαντες, ȣ̓κέτι τȣ̃τον εἶδον. τȣ̃το δὲ γέγονεν, ἵνα τὸν ὁδηγὸν ἀπολέσαντες, ἀναγκασθῶσιν ἐρωτῆσαι, καὶ ȣ̃τω γένηται κατάδηλον ἰȣδαίοις, ὅτι γεγέννηται ὁ χριςὸς, ὡς μὴ δύνασθαι αὐτȣ̀ς ἐς ὕςερον λέγειν, ὅτι ȣ̓κ οἴδαμεν, εἰ γεγέννηται. ἐμήνυσε δὲ τὸν χριςὸν ἀςὴρ, ἵνα καὶ ἡ τȣ̃ Βαλαὰμ προφητεία πληρωθῇ. ἐπεὶ γὰρ οἱ προφῆται, τοῖς ἰȣδαίοις περὶ τȣ̃ χριςȣ̃ προμηνύοντες, ȣ̓κ ἔμελλον πε-

c) Num. 24, 17.

dicaret iustitiae solem e terra orientem. Neque enim prophetam aut nuntium viderant, vt ab eis cognoscerent. Soli autem Persae stellam hanc obseruauerant: Soli namque diligentius circa astrologiam ab infantia occupabantur. Neque tamen omnes Persae, quia non omnes acris erant ingenii, neque aequaliter omnes erant credituri.

Nunc vero dicendum est contra Genethliacos, qui stellam hanc proferunt in patrocinium artis Genethliacae, stellam hanc non naturam stellarum, sed figuram duntaxat habuisse. Et vere diuina quaedam inerat potentia in hanc figuram transformata. Et hoc quidem ex multis manifestum est. Primum a via. Nam quaelibet stella ab ortu progreditur in occasum, sola haec a septentrione in meridiem ferebatur: talem nempe sortitur Palaestina situm, si ad Persidem conferas: Secundo a splendore. Siquidem nulla in die apparet, propter excessum lucis solaris: hanc solam in die apparentem sol occultare non poterat. Tertio ex hoc, quod, prout opus erat, apparebat, rursusque occultabatur. Vsque ad Palaestinae enim regionem ducatum illis praestans, apparuit. Ex quo autem Ierosolyma accesserunt, seipsam occultauit: rursumque a Ierosolymis exeuntibus, demonstratur. Et illis quidem euntibus, praecedebat, stantibus vero circummanebat, iuxta illorum necessitatem suum praebens motum. Quarto ex eo, quod terrae proxima incedebat, neque enim speluncam aut diuersorium demonstrasset, si aliis proxima stellis, sublimis lata fuisset: nunc autem veniens, stetit supra locum, in quo erat puer.

Vers. 3.

z) οἱ, addit. A.

a) καλύβην appellat Chrysostom. T. VII. p. 88. κατάλυμα

πείθειν, λοιπὸν τοῖς ἔθνεσιν ἀστὴρ μηνύει τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης, ἐκ τῆς γῆς ἀνατέλλοντα. οὔτε γὰρ προφήτην, οὔτε ἄγγελον ᾔδεισαν, ἵνα δι' αὐτῶν ἑλκυσθῶσι. μόνοι δὲ τὸν ἀστέρα τοῦτον παρεσημειώσαντο πέρσαι, ὡς μόνοι περὶ τὴν ὀξυτέραν ἀστρολογίαν ἐκ νεότητος ἀσχολούμενοι. οὐ πάντες δὲ οἱ πέρσαι, ὅτι οὐδὲ [2]) πάντες ἦσαν ὀξεῖς, οὐδὲ ἔμελλον ὁμοίως πιστεύειν.

Πρὸς δὲ τοὺς προβαλλομένους τὸν ἀστέρα τοῦτον εἰς συνηγορίαν τῆς γενεθλιαλογίας, ῥητέον, ὅτι οὐκ ἦν οὗτος φύσει ἀστὴρ, ἀλλ' ὄψει μόνον ἀστὴρ, καὶ ὡς ἀληθῶς θεία τις δύναμις, εἰς ταύτην μετασχηματισθεῖσα τὴν ὄψιν. καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ πολλῶν. πρῶτον μὲν, ἀπὸ τῆς πορείας. παντὸς γὰρ ἀστέρος ἐξ ἀνατολῆς εἰς δύσιν βαδίζοντος, οὗτος μόνος ἐξ ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν ἐφέρετο. τοιαύτην γὰρ ἔλαχε θέσιν ἡ παλαιστίνη πρὸς τὴν περσίδα. δεύτερον δὲ, ἀπὸ τῆς λαμπρότητος. οὐδενὸς γὰρ ἀστέρος ἐν ἡμέρᾳ φαινομένου, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἡλιακῆς λαμπρότητος, τοῦτον μόνον, ἐν ἡμέρᾳ φαινόμενον, οὐκ ἠδύνατο ὁ ἥλιος ἀποκρύπτειν. τρίτον, ἀπὸ τοῦ φαίνεσθαι κατὰ λόγον, καὶ πάλιν κρύπτεσθαι. μέχρι μὲν γὰρ παλαιστίνης ἐφαίνετο ὁδηγῶν αὐτούς· ἐπεὶ δὲ τῶν ἱεροσολύμων ἐπέβησαν, ἔκρυψεν ἑαυτόν. εἶτα πάλιν ἐξελθοῦσιν αὐτοῖς ἀπὸ τῶν ἱεροσολύμων ἐπεφάνη, καὶ βαδιζόντων μὲν προηγεῖτο, ἱσταμένων δὲ περιέμενε πρὸς τὴν χρείαν αὐτῶν τὴν ἑαυτοῦ ποιούμενος κίνησιν. τέταρτον, ἀπὸ τοῦ βαδίζειν πρόσγεια. οὐ γὰρ ἂν ἔδειξε τὸ [3]) σπήλαιον, εἰ παραπλησίως τοῖς ἄλλοις ἄστρασιν ὑψηλὸς ἐφέρετο. οὗτος δὲ, ἐλθὼν ἔστη ἐπάνω, οὗ ἦν τὸ παιδίον.

τάλυμα, seu diuersorium, de suo videtur adiecisse interpres Hentenius. Vide infra ad vers. 11.

V. 3. *Quum audisset autem — cum illo.*

Herodes quidem iure turbatus est, nempe timens de regno suo, filiorumque suorum: tota autem ciuitas, quae Ierosolyma appellantur, quare turbata est? Atqui gaudere ipsam magis oportuit, quod ipsis rex natus esset, quem olim prophetae saluatorem ac redemptorem Israel praenuntiauerant, et gloriari tanquam propinquos, quod statim a cunabulis Persas ad sui adorationem attraheret. Verum excaecauit illos inuidia, statimque audientes, turbati sunt: quasi timentes, ne forte salutem consequerentur. Persae vero quum essent extranei, non solum nato non inuiderunt; imo a finibus suae regionis vsque Bethlehem propter eum venerunt. Iudaei autem quum essent cognati, etiam gloriae eius inuiderunt, ne forte magnus futurus esset: et quum Bethlehem prope haberent, ita inuidi fuerunt ac pigri, vt ad eam non accederent.

Vers. 4. *Et congregatis — Christus nasceretur.*

Atqui Magi non dixerunt, se Christum quaerere, cur igitur Herodes de Christo interrogat? quia iamdudum audiebat, in proximo nasciturum esse Christum regem Israel, statimque audiens in Iudaea natum esse regem, et quod hunc stella Persis indicasset, intellexit eum esse, qui dicebatur Christus: et conuocat principes sacerdotum ac scribas, vtpote dicta prophetica, librosque in ore habentes, et interrogat, vbi Christus nasceretur, hoc

4) ita etiam interpres. Coniici tamen possit, συγγενεῖ. Mox tamen est ἀλλογενεῖς et rursus συγγενεῖς.

Verf. 3. Ἀκέσας δὲ — μετ' αὐτῦ.

Ὁ μὲν ἡρώδης ἐταράχθη, δειλιάσας περὶ τῆς βασιλείας ἑαυτῦ τε καὶ τῶν παίδων αὐτῦ. πᾶσα δὲ ἡ πόλις, ἡ καλυμένη ἱεροσόλυμα, διατὶ τετάρακται; καίτοι χαίρειν αὐτὴν ἔδει μᾶλλον, ὅτι ἐγεννήθη αὐτοῖς βασιλεὺς, ὃν οἱ προφῆται πάλαι προκατήγγειλαν σωτῆρα καὶ λυτρωτὴν τῦ ἰσραὴλ, καὶ ἐγκαλλωπίζεσθαι ὡς[4]) συγγενεῖς, ὅτι εὐθὺς ἐκ σπαργάνων τὺς πέρσας εἵλκυσεν εἰς προσκύνησιν· ἀλλ' ἡ βασκανία τετύφλωκεν αὐτὺς, καὶ εὐθὺς ἀκέσαντες ἐταράχθησαν, ὥσπερ δεδοικότες, μήποτε σωτηρίας τύχωσιν. ἀλλὰ πέρσαι μὲν, ἀλλογενεῖς ὄντες, ὐ μόνον ὐκ ἐφθόνησαν τῷ γεννηθέντι, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης μέχρι τῆς βηθλεὲμ ἦλθον δι' αὐτόν· ἰυδαῖοι δὲ, συγγενεῖς τυγχάνοντες, καὶ ἐφθόνησαν αὐτῷ τῆς δόξης, εἰ μέλλοι μέγας ἔσεσθαι, καὶ τὴν βηθλεὲμ ἐγγὺς ἔχοντες, ὐκ ἀπῆλθον. ὕτω καὶ φθονεροὶ ἦσαν καὶ ὀκνηροί.

Verf. 4. Καὶ συναγαγὼν — ὁ χριςὸς γεννᾶται.

Καὶ μὴν οἱ μάγοι ὐκ εἶπον, ὅτι τὸν χριςὸν ζητῦσι. πῶς ὖν ὁ ἡρώδης περὶ τῦ χριςῦ ἐρωτᾷ; διότι πάλαι ἤκυεν, ὅτι μέλλει γεννηθῆναι ὁ χριςὸς βασιλεὺς τῦ ἰσραὴλ, καὶ εὐθὺς ἀκέσας, ὅτι βασιλεὺς ἐγεννήθη ἐν ἰυδαίᾳ, καὶ ὅτι ἀςὴρ τῦτον πέρσαις ἐμήνυσε, συνῆκεν, ὅτι ὗτός ἐςιν ὁ λεγόμενος χριςὸς, καὶ συγκαλεῖ τὺς ἀρχιερεῖς καὶ τὺς γραμματεῖς, ὡς τὰς προφητικὰς[5]) βίβλυς καὶ ῥήσεις διὰ ςόματος ἔχοντας, καὶ διερωτᾷ, ποῦ

5) καὶ ῥήσεις, omittit. A.

hoc est, in quo terrae loco nasciturus inueniretur. Illi vero et locum dicunt, et testem citant prophetam. Scire autem oportet, quod nominatim Christum esse Deum, caeteris manifestius scripsit Daniel.

Vers. 5. *At illi* — Vers. 6. *Israel.*

Michaeae prophetia est, vt praediximus. Recitant autem ipsam pontifices et scribae sub compendium. Vide ergo, quae in laudem Bethlehem dominus per prophetam annuntiauerit. Etsi, inquit, vilis appares ad aspectum, quantum tamen ad id, quod animo concipitur, non es minima inter omnes principes tribus Iuda. Quaelibet namque tribus diuersos habebat in propriis ciuitatibus principes. Et vere nominatissima fuit post saluatoris natiuitatem. Quotidie enim ab vniuerso orbe accedunt, ipsam visuri, locumque, vbi Christus natus est, adoraturi. Deinde magnae famae ac nominis causam ponit: *ex te enim exibit*, hoc est, nascetur *dux*. Ducem autem ac pastorem siue rectorem, dixit regem. Nam Christus et secundum diuinitatem rex erat. *Regnum* (ait) *meum non est ex hoc mundo*: et secundum humanitatem. Siquidem regis exercebat opera: leges videlicet subditis condens: corrigens illos ac fouens: et pro eis moriens: quae maxime eum, qui vere rex est, insigniunt. Diadema enim et purpura, reliquaque similia, fastus magis sunt et arrogantiae.

Quo-

6) Hentenius videtur legisse θεόν.

7) δοκεῖς, pro εἶ. A.

ποῦ ὁ χριστὸς γεννᾶται, τουτέστιν, ἐν ποίῳ τόπῳ τῆς γῆς εὑρίσκεται, ὅτι γεννᾶται· οἱ δὲ καὶ τὸν τόπον λέγουσι, καὶ μάρτυρα παράγουσι τὸν προφήτην. χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ὀνομαστὶ [6]) χριστὸν τὸν χριστὸν φανερώτερον τῶν ἄλλων προφητῶν ὁ δανιὴλ ἀνέγραψεν.

Verſ. 5. Οἱ δὲ — Verſ. 6. ἰσραήλ.

Μιχαίου μὲν ἡ προφητεία, καθὼς ἀνωτέρω δεδηλώκαμεν· ἀπαγγέλλουσι δὲ αὐτὴν κατ' ἐπιτομὴν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς. ὅρα δὲ, ὁποῖα περὶ τῆς βηθλεὲμ διὰ τοῦ προφήτου προανεφώνησεν ὁ θεός; ὅτι εἰ καὶ τὸ φαινόμενον εὐτελὴς εἴ· [5]) ἀλλάγε τὸ νοούμενον οὐκ ἐλαχίστη τις ὑπάρχεις ἐν ὅλαις ταῖς ἡγεμονίαις τῆς τοῦ ἰούδα φυλῆς. ἑκάστη γὰρ φυλὴ διαφόρους εἶχεν ἡγεμονίας ἐν ταῖς οἰκείαις πόλεσι. καὶ ὄντως ὀνομαστοτάτη γέγονε, μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ σωτῆρος. ἑκάστοτε γὰρ ἐκ περάτων τῆς οἰκουμένης ἔρχονται ταύτην ὀψόμενοι, καὶ προσκυνήσοντες τὸν τόπον, ἔνθα ὁ χριστὸς γεγέννηται. εἶτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐνδοξότητος· ὅτι ἐκ σοῦ ἐξελεύσεται; εἴτουν βλαστήσει, ἡγούμενος. ἡγούμενον δὲ [8]) καὶ ποιμένα ἐκάλεσε, τὸν βασιλέα. ὁ γὰρ χριστὸς ἦν μὲν [9]) βασιλεὺς, καὶ ὡς θεός. ἡ [d]) βασιλεία γάρ, φησιν, ἡ ἐμὴ, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. ἦν δὲ καὶ, ὡς ἄνθρωπος. εἶχε γὰρ ἔργα βασιλέως, τὸ νομοθετεῖν τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ, τὸ ῥυθμίζειν, τὸ περιέπειν, τὸ ὑπεραποθνήσκειν αὐτῶν, ἃ μάλιστα χαρακτηρίζουσι τὸν ἀληθῆ βασιλέα. τὸ γὰρ διάδημα καὶ ἡ πορφυρὶς καὶ τὰ τοιαῦτα, τύφου μᾶλλον καὶ ἀλαζονείας εἰσί.

d) Io. 18. 36.

Καὶ

[8]) δὲ, omittit. A.
[9]) poſt μὲν, rurſus habet γὰρ. A.

Quomodo autem eum dixit pastorem siue rectorem Israel: (vtrumque enim significat verbum ποιμαίνω, et regere et pascere,) quum vniuersam pauerit orbem? Ne offendantur Iudaei, quasi caeteris nihil amplius habentes: sed occasionem magis habeant familiaritatis eius: quod ab ipsis genitus, et apud eos natus sit. Si quis autem dicat: Quomodo ergo illos non pauit, quum sint ipsi Israel? Audiat, quod etiam hoc fecit: pauit enim illos, qui ex ipsis crediderunt. Alioqui etiam Israel est omnis, qui videt Deum. Israel namque, si quis interpretetur, idem sonat, quod videns Deum. Dicit autem Paulus: Non omnes, qui ab Israel descendunt, hi sunt Israelitae. Quodsi non omnes pauit Hebraeos, illorum culpa est, qui ab eo pasci noluerunt. Dixit enim: Non sum missus, nisi ad oues perditas domus Israel. Euangelista autem Ioannes: In sua, inquit, venit, et sui eum non receperunt.

Hoc quoque deprauant Iudaei, dicentes, de Zorobabel loquutam esse prophetiam. Quibus nos e diuerso dicimus, Zorobabel non in Bethlehem, sed in Babylonia natum esse. Tu vero Dei admirare gubernationem: quomodo ordinauit, a Magis quidem doceri Iudaeos, quod ipsum stella praedicauerit: a Iudaeis autem Magos, quod et prophetae ipsum praenuntiauerint.

Vers. 7. *Tunc Herodes — stellae.*

Quare hos clam vocauit? Quia suspectos habebat Iudaeos, nempe Christi cognatos: nec volebat, vt ipsi audirent, quae interrogaturus aut praeceptu-

ᵍ) ἐγεννήθη. A.

Καὶ πῶς εἶπεν αὐτὸν, ποιμένα τοῦ ἰσραήλ; σύμπασαν γὰρ τὴν οἰκουμένην ἐποίμανε. πῶς; ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσιν ἰουδαῖοι, ὡς μηδέν τι πλέον τῶν ἄλλων ἔχοντες, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον ἔχωσιν ἀφορμὴν οἰκειώσεως, ἐπεὶ καὶ ἐξ αὐτῶν ἐβλάστησε, καὶ παρ' αὐτοῖς [1]) ἐγεννήθη. εἰ δέ τις εἴποι· καὶ πῶς οὐκ ἐποίμανεν [2]) αὐτούς· οὗτοι γάρ εἰσιν ἰσραήλ; ἀκούσει, ὅτι καὶ τοῦτο πεποίηκεν. ὅσοι γὰρ ἐξ αὐτῶν ἐπίστευσαν, ἐποίμανε τούτους. ἄλλως τε δὲ, ἰσραὴλ ἐστι, πᾶς εἰδὼς θεόν. Ἰσραὴλ γὰρ ἑρμηνεύεται, ὁρῶν θεόν. Φησὶ γὰρ ὁ παῦλος· [e]) ὅτι οὐ πάντες οἱ ἐξ ἰσραὴλ, οὗτοι ἰσραήλ. εἰ δὲ μὴ πάντας τοὺς ἑβραίους ἐποίμανεν, ἐκείνων ἐστὶ τὸ ἔγκλημα, μὴ θελησάντων ὑπ' αὐτοῦ ποιμαίνεσθαι. εἴρηκε γάρ· οὐκ [f]) ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου ἰσραήλ. καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς δέ φησιν ἰωάννης· ὅτι [g]) εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον.

e) Rom. 9, 6.

f) Matth. 15, 24.

g) Io. 1, 11.

Κἀνταῦθα δὲ κακουργοῦσιν ἰουδαῖοι λέγοντες, ὅτι περὶ τοῦ ζοροβάβελ εἶπε ταῦτα ἡ προφητεία. πρὸς οὓς φαμὲν, ὅτι καὶ μὴν ὁ ζοροβάβελ οὐκ ἐν βηθλεὲμ, ἀλλ' ἐν βαβυλῶνι γεγέννηται. σὺ δὲ θαύμασον τὴν οἰκονομίαν τοῦ θεοῦ, πῶς παρεσκεύασεν ὑπὸ μὲν τῶν μάγων διδαχθῆναι τοὺς ἰουδαίους, ὅτι καὶ ἀστὴρ τὸν χριστὸν ἐκήρυξεν, ὑπὸ δὲ τῶν ἰουδαίων τοὺς μάγους, ὅτι καὶ προφῆται τοῦτον προκατήγγειλαν.

Vers. 7. Τότε ἡρώδης — ἀστέρος.

Διατί λάθρα τούτους ἐκάλεσε; διότι ὑπώπτευε τοὺς ἰουδαίους, ὡς συγγενεῖς τοῦ χριστοῦ, καὶ οὐκ ἤθελεν ἀκούειν αὐτοὺς, ἃ ἔμελλεν ἐρωτῆσαι καὶ παραγ-

[2]) ἐποίμανε τούτους. A.

cepturus erat: ne forte intelligentes quod ei insidiaretur, seruarent ipsum, tanquam proprium regem. Exacte autem perquisiuit, siue didicit tempus stellae, quando scilicet eis apparuerit: vt inde tempus natiuitatis Christi numeraret. Cogitauit enim, tunc procul dubio natum esse Christum, quando stella apparuerat.

Vers. 8. *Et missis illis — adorem eum.*

Vide dolum Herodis, et considera eius insipientiam. Si enim vere adoraturus erat, quare hoc clanculo praecipiebat? Si vero ipsum occidere parabat, quomodo non intelligebat, ex secreto praecepto hos in doli suspicionem adducendos? Primum autem de stella diligenter perquisiuit, et tunc praecepit: vt, si ei non manifestarent eum, de quo sibi renuntiari praecipiebat cognito tempore stellae, paratas insidias exercere posset. Sed o Herodes, qui contra Deum pugnam suscipis, redi quaeso ad teipsum. Quomodo occidere paras immortalem? Quomodo non intelligis, quod, quem prophetae olim annuntiauerunt, stellaque significauit, et Magi ad adorandum inducti sunt: huic te superstitem esse omnino sit impossibile?

V. 9. *Qui cum audissent — erat puer.*

Postquam iam locum didicerant, quare rursum ipsis stella apparuit? vt puerum demonstraret. Quomodo enim aliter eum agnouissent in tugurio natum, nec cubile splendidum habentem? Ob hoc igitur veniens, stetit supra locum, in quo erat puer, diuinum ostendens esse partum.

Vers. 10.

παραγγεῖλαι, μήποτε νοήσαντες, ὅτι ἐπιβουλεύει αὐτῷ, διασῶσιν αὐτὸν, ὡς ἴδιον βασιλέα. ἠκρίβωσε δὲ, ἀντὶ τοῦ ἀκριβῶς ἔμαθεν. ἠκρίβωσε δὲ τὸν χρόνον τοῦ ἀστέρος, ὅτε ἐφάνη αὐτοῖς, ἵνα ἐκεῖθεν ἀριθμήσῃ τὸν χρόνον τῆς τοῦ χριστοῦ γεννήσεως. προσεδόκησε γὰρ, ὅτι ὅτε οὗτος ἐφάνη, τότε πάντως ἐγεννήθη καὶ ὁ χριστός.

Verſ. 8. Καὶ πέμψας αὐτοὺς — προσκυνήσω αὐτῷ.

Ὅρα τὸν δόλον τοῦ ἡρώδου, καὶ διάσυρε τὴν ἄνοιαν αὐτοῦ. εἰ μὲν γὰρ ἀληθῶς ἔμελλεν αὐτῷ προσκυνῆσαι, διατί λάθρα τοῦτο παρήγγειλεν· εἰ δὲ ἀνελεῖν αὐτὸν ἐβούλετο, πῶς οὐ συνεῖδεν, ὅτι ἐκ τοῦ λάθρα παραγγέλλειν, εἰς ὑποψίαν δόλου τούτους ἐνίησι; πρῶτον δὲ ἠκρίβωσε περὶ τοῦ ἀστέρος, καὶ τότε παρήγγειλεν, ἵνα εἰ μὴ δηλώσουσιν αὐτῷ, περὶ οὗ παρήγγειλεν, ἀπὸ τοῦ χρόνου τοῦ ἀστέρος δυνηθῇ θηρεῦσαι τὸν ἐπιβουλευόμενον. ἀλλ', ὦ θεομάχε, φαίην ἂν πρὸς αὐτὸν, πῶς ἐπιχειρεῖς ἀνελεῖν τὸν ἀνάλωτον; πῶς οὐ συνῆκας, ὅτι ὃν προφῆται πάλαι κατήγγειλαν, καὶ ἀστὴρ ἐμήνυσε, καὶ μάγοι προσκυνεῖν ἐπείγονται, τούτου περιγενέσθαι παντελῶς ἀδύνατον;

Verſ. 9. Οἱ δὲ ἀκούσαντες — ἦν τὸ παιδίον.

Ἐπεὶ τὸ χωρίον ἔμαθον, τίνος ἕνεκεν ὁ ἀστὴρ πάλιν ἐφάνη αὐτοῖς; ἵνα ὑποδείξῃ τὸ παιδίον. πῶς γὰρ ἂν ἐπέγνωσαν αὐτὸ ἐν καλύβῃ γεγεννημένον, καὶ μήτε μητέρα ἔχον λαμπράν; διὰ τοῦτο τοίνυν ἐλθὼν ἔστη ἐπάνω, ὅπου ἦν τὸ παιδίον, δεικνύων, ὅτι θεῖόν ἐστι τὸ γεννηθέν.

Verſ. 10. *Viſa autem ſtella — valde.*

Gauiſi ſunt, vtpote reperto duce, nequaquam fallaci. Ex hoc enim certam habuerunt fiduciam, quod quaeſitum inuenirent.

Verſ. 11. *Et ingreſſi — matre eius.*

Domum hic tugurium vocat, quod Lucas diuerſorium dixit. Domus nempe erat, quod vtcunque inhabitaretur: diuerſorium autem, tanquam ſedes ac manſio ingredientium. Diuerſorium enim dicimus, etiam ipſum tentorium. Quum enim concurriſſent in ciuitatem Bethlehem omnes, qui a Dauid deſcendebant, cauſa cenſus, quem Caeſar fieri iuſſerat, prout ſcripſit Lucas: non inuenerunt, qui cum virgine erant domum liberam ad hoſpitandum, ideo ad diuerſorium quoddam declinauerunt, in quo praeſepe erat iumentorum. Statim autem peperit virgo Chriſtum: et quia alius locus non erat in diuerſorio, inuolutum faſciis infantem, reclinauit in praeſepe, iuxta Lucam.

Deinde, ſicut ait Chryſoſtomus, ipſum tulit: et quando ingreſſi ſunt Magi, ipſum ſuper genua habebat. Nec enim more aliarum matrum partus dolores ſuſtinuit: quia neque ex viro pepererat.

Verſ. 11. *Et proſtrati — myrrham.*

Et quomodo ipſum eſſe crediderunt, quum nihil viderent circa eum praeter tugurium, et matrem pauperculam, vilemque puerulum faſciis inuolu-

*) ἕτοιμον, σχολάζοντα.

V. 10. Ἰδόντες δὲ τὸν ἀςέρα — σφόδρα.

Ἐχάρησαν, ὡς εὑρόντες τὸν ἀψευδέςατον ὁδηγόν. ἐπληροφορήθησαν γὰρ λοιπὸν, ὅτι καὶ τὸ ζητέμενον εὑρήσεσι.

Verſ. 11. Καὶ ἐλθόντες εἰς — τῆς μητρὸς αὐτοῦ.

Οἰκίαν ἐνταῦθα, τὴν καλύβην εἴρηκεν, ἣν ὁ λεκᾶς b) κατάλυμα εἶπεν. οἰκία μὲν γὰρ ἦν, διὰ τὸ ὁπωσδήποτε οἰκεῖσθαι· κατάλυμα δὲ, ὡς καταγωγὴ τῶν εἰσερχομένων. καταλύειν γὰρ λέγομεν καὶ, τὸ κατασκηνεν. πάντων γὰρ τῶν ἐκ δαυὶδ καταγομένων συνδεδραμηκότων εἰς τὴν πόλιν αὐτε, τὴν βηθλεὲμ, διὰ τὴν παρὰ καίσαρος ἀπογραφὴν, ὡς i) ὁ λεκᾶς ἱςόρησεν, ἐχ εὗρον ἐλεύθερον 3) οἶκον ξενίας οἱ περὶ τὴν παρθένον· διὸ καὶ εἰς καλύβην τινὰ κατέλυσαν, ἐν ᾗ φάτνη ἀλόγων ἦν. αὐτίκα δὲ γεννήσασα τὸν χριςὸν ἡ παρθένος, ἐπεὶ ἐκ ἦν τόπος ἄλλος ἐν τῷ καταλύματι ἐκείνῳ, σπαργανώσασα ἀνέκλινε τὸ βρέφος ἐν τῇ φάτνῃ, k) κατὰ τὸν λεκᾶν.

b) Luc. 2, 7.
i) Luc. 2, 1.
k) Luc. 2, 7.

Εἶτα, καθὼς φησιν ὁ 4) χρυσόςομος, ἀνείλετο τἕτο, καὶ ἐπὶ τῶν γονάτων εἶχεν, ὅτε οἱ μάγοι εἰσῄεσαν. ἐδὲ γὰρ ἐν ὀδύναις ἦν, ὡς αἱ ἄλλαι μητέρες, διότι ἐκ ἐξ ἀνδρὸς ἐγέννησε.

Verſ. 11. Καὶ πεσόντες — σμύρναν.

Καὶ πῶς ἐπείσθησαν, ὅτι ἕτός ἐςιν, ἐδὲν μέγα περὶ αὐτὸν ὁρῶντες, ἀλλὰ καλύβην, καὶ μητέρα πενιχρὰν, καὶ τὸ παιδίον εὐτελῶς ἐσπαργανωμέ-

4) Tom. VII. p. 118. B.

uolutum? Quomodo? Primum quidem a stella, quae supra ipsum permanebat: deinde autem splendor quidam diuinus animas ipsorum illustrabat, et hunc manifestabat. Propterea obtulerunt ei haec munera. Aurum siquidem regiae dignitatis erat symbolum: Subditi enim auro tributa regibus pendunt: thus autem diuinitatis: thure namque Deo adoletur: myrrha vero mortalitatis: hac enim veteres vngebant mortuos, ne putrescerent, aut grauem redderent odorem. Ab his igitur, quae protulerunt, muneribus demonstrarunt eum, qui apparuit, puerum, et regem esse et Deum, ac tanquam hominem propter homines moriturum.

Potest quoque et alio modo dici, quod quia reges Babylonis Ierusalem quondam expugnauerant, ac diuinos thesauros depraedati fuerant, et hostias cessare fecerant, populumque iugulauerant: regnum autem Babylonis vna cum suis thesauris ad Persas deuolutum erat: ideo afferunt Persae Babyloniorum haeredes domino templi, quod tunc contumelia affectum fuerat: aurum quidem pro sublatis auri thesauris: thus autem pro hostiis: myrrham vero pro iugulatis.

Tu itidem obserua, quod quemadmodum Magi, nisi longe a propria terra recessissent, Christum nequaquam vidissent, ita neque tu ipsum videre poteris, nisi longe a terrenis affectibus recesseris. Dimitte et tu quoque regem insidias parantem ac turbatam ciuitatem: dico sane insidiantem mundi rectorem, tumultumque ciuitatis, et ad Christum festina. Siue enim Magus fueris curiosa sectatus, siue pastor simplex, nihil id tibi obfuerit, modo tali visione teipsum dignum reddens, ad eum venias adorandum, et non ad inhono-

νωμένον; πῶς; πρῶτα μὲν, ἀπὸ τῦ ἐφισαμένου ἀςέρος, ἔπειτα δὲ καὶ θεία τις ἔλλαμψις ἐπληροφόρησε τὰς ψυχὰς αὐτῶν. καὶ τῦτο δῆλον, ἀφ' ὧν προσήνεγκαν δώρων. σύμβολον γὰρ, ὁ μὲν χρυσὸς, βασιλείας· χρυσὸν γὰρ οἱ ὑπήκοοι τοῖς βασιλεῦσι δασμοφορῦσιν· ὁ δὲ λίβανος, θεότητος· λίβανος γὰρ τῷ θεῷ ἐθυμιᾶτο· ἡ δὲ σμύρνα, νεκρώσεως· ταύτῃ γὰρ οἱ πάλαι τὰς νεκρὰς ἤλειφον, χάριν τῦ μὴ σήπεσθαι, μηδὲ ὄζειν. ἔδειξαν ὖν, ἀφ' ὧν προσήγαγον, ὅτι τὸ φαινόμενον τῦτο παιδίον, καὶ βασιλεύς ἐςι, καὶ θεὸς, καὶ νεκρωθήσεται, ὡς ἄνθρωπος, διὰ τὰς ἀνθρώπας.

Ἔςι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι ἐπεὶ οἱ βασιλεῖς βαβυλῶνος τὴν ἱερυσαλὴμ πάλαι πολιορκήσαντες, τά τε θεῖα κειμήλια ἀπεσύλησαν, καὶ τὰς θυσίας ἔπαυσαν, καὶ τὸν λαὸν κατέσφαξαν· ἡ δὲ τῆς βαβυλῶνος βασιλεία μετὰ καὶ τῶν χρημάτων εἰς τὰς πέρσας μετέπεσε· κομίζυσι λοιπὸν οἱ πέρσαι, διάδοχοι τῶν βαβυλωνίων γεγονότες, τῷ δεσπότῃ τῦ ἀτιμαθέντος τότε ναῦ χρυσὸν μὲν, ἀντὶ τῶν ἀφαιρεθέντων χρυσῶν κειμηλίων· λίβανον δὲ, ἀντὶ τῶν θυσιῶν· σμύρναν δὲ, ὑπὲρ τῶν κατασφαγέντων.

Σὺ δὲ γίνωσκε, ὅτι ὥσπερ οἱ μάγοι, εἰ μὴ πόῤῥω τῆς ἑαυτῶν ἐγένοντο γῆς, ὐκ ἂν εἶδον τὸν χριςόν· ὕτως ὐδὲ αὐτὸς τῦτον ἴδῃς, εἰ μὴ πόῤῥω τῶν γηΐνων σχέσεων ἀποςῇς. ἄφες καὶ σὺ τὸν ἐπίβυλον βασιλέα, καὶ τὴν ταραττομένην πόλιν, λέγω δὴ, τὸν ἐνεδρεύοντα κοσμοκράτορα, καὶ τὴν πολιτικὴν τύρβην, καὶ σπεῦσον ἐπὶ τὸν χριςόν. κἂν μάγος περίεργος εἴης, κἂν ποιμὴν ἁπλῦς, ὐδέν σε κωλύσει τῦτο, μόνον ἐὰν, ἄξιον σεαυτὸν τοιαύτης θέας ἀπεργασάμενος, ἐπὶ τῷ προσκυνῆσαι ἥκῃς, καὶ μὴ ἐπὶ τῷ ἀτιμάσαι. καὶ

honorandum. Christum siquidem inhonorat, qui ipsum indigne recipit. Sicque offer ipsi pro auro quidem purorum operum splendorem: pro thure autem orationem: Dirigatur enim oratio mea, inquit, sicut incensum in conspectu tuo: pro myrrha vero affectionum mortificationem, quae maxime conseruat animae substantiam, et suaui implet odore.

Considera etiam, quod Magis Ierosolyma ingredientibus, et de stella loquentibus, statim tota ciuitas turbata est, prophetaque in medium adductus est, ac locus partus manifestatus: et alia quaedam facta sunt: tum circa pastores in agro degentes, tum circa angelos Deum laudantes, tum circa Simeonem et Annam, quae Lucas scripsit. Haec autem omnia completa sunt, vt, quemadmodum diximus, non possent in posterum dicere Iudaei: Nos, quando natus est, non cognouimus. Etenim sicut dicit Chrysostomus, vsque ad impletionem dierum purificationis, hoc est, ad quadraginta dies, mansit puer Bethlehem: vt nisi voluntarie obsurduissent, oculosque clausissent ad ea, quae dicta vel visa sunt: venissent vtique Bethlehem, ipsumque vidissent. Nunc autem Persae a finibus terrae vsque Bethlehem venerunt: Hebraei vero Bethlehem circumadiacentes, ipsam ingredi noluerunt: neque ea videre, quae ab his, qui viderant, fuerant diuulgata. Nam et pastores omnibus sibi occurrentibus nuntiauerunt, quae viderant, sicut dixit Lucas. Persae quoque, qui ante populum Hebraeorum Christum viderunt, quasi facto significarunt Gentes ante populum Hebraeorum ipsum agnituras: quod etiam Paulus dixit Iudaeis:

*) Tom. VII. p. 103. B.

γὰρ ἀτιμάζει τὸν χριστὸν, ὁ ἀναξίως αὐτῦ μεταλαμβάνων. καὶ προσάγαγε αὐτῷ, ἀντὶ μὲν χρυσῦ, λαμπρότητα καθαρῶν πράξεων καὶ τιμίων λόγων· ἀντὶ δὲ λιβάνυ, προσευχήν·[l]) κατευθυνθήτω γὰρ, φησιν, ἡ προσευχή μυ, ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν συ· ἀντὶ δὲ σμύρνης, νέκρωσιν παθῶν, ἥτις μάλιστα συνέχει τὴν ὐσίαν τῆς ψυχῆς, καὶ εὐωδίας ἐμπίπλησι.

l) Pſ. 140, 2.

Σκόπει δὲ, ὅτι τῶν μάγων ἐλθόντων εἰς ἱεροσόλυμα, καὶ περὶ τῦ ἀςέρος εἰπόντων, εὐθὺς ἐθορυβήθη πᾶσα ἡ πόλις, καὶ ὁ προφήτης εἰς μέσον ἤγετο, καὶ ὁ τῦ τόκου τόπος ἐφανερῦτο, καὶ ἄλλά τινα ἐγίνετο, τὰ κατὰ τὺς ἀγραυλῦντας ποιμένας, τὰ κατὰ τὺς αἰνῦντας τὸν θεὸν ἀγγέλυς, τὰ κατὰ τὸν συμεὼν, τὰ κατὰ τὴν ἄνναν, ἅπερ ὁ λυκᾶς[m]) ἀνέγραψε. ταῦτα δὲ πάντα ἐτελεῖτο, ἵνα, καθὼς προειρήκαμεν, μὴ δύνωνται λέγειν ἐς ὕςερον ἰυδαῖοι, ὅτι ὐκ ἔγνωσαν, πότε γεγέννηται. καὶ γὰρ, ὥς φησιν ὁ χρυσόςομος, ἄχρι συμπληρώσεως τῶν ἡμερῶν τῦ καθαρισμῦ, τυτέςιν ἐπὶ τεσσαράκοντα 5) ἡμέρας ἐν βηθλεὲμ ἦν τὸ παιδίον. καὶ εἰ μὴ ἑκόντες ἐκώφευον καὶ ἔμυον πρὸς τὰ λεγόμενα καὶ ὁρώμενα, πάντως ἂν εἰσῆλθον εἰς βηθλεὲμ, καὶ εἶδον αὐτό. νῦν δὲ, πέρσαι μὲν ἀπὸ περάτων τῆς οἰκυμένης ἦλθον ἕως τῆς βηθλεὲμ, ἑβραῖοι δὲ παρακαθήμενοι τῇ βηθλεὲμ, ὐκ ἠθέλησαν εἰσελθεῖν εἰς αὐτὴν, ὐδὲ ἰδεῖν τὰ παρὰ τῶν ὁρώντων θρυλλύμενα. καὶ γὰρ καὶ οἱ ποιμένες πᾶσιν, οἷς ἐνετύγχανον, ἀνήγγελον, ἃ εἶδον, ὡς εἴρηκεν ὁ[n]) λουκᾶς. οἱ μέν τοι πέρσαι, πρὸ τῦ δήμυ τῶν ἑβραίων ἰδόντες τὸν χριςὸν, ἐσήμαναν, ὡς ἐν συμβόλοις, ὅτι τὰ ἔθνη πρὸ τῦ δήμυ τῶν ἑβραίων ἐπιγνώσονται αὐτόν. ὅπερ καὶ ὁ παῦλος ἔλεγε πρὸς[o]) ἰυδαίυς·

m) Luc. 2, 8 ſeqq. ad 38.

n) Luc. 2, 18.

o) πρὸς τὺς ἰυδαίυς. A.

daeis: Vobis quidem oportuit primum loqui verbum Dei: ex quo autem indignos vos iudicaſtis, ecce conuertimur ad gentes.

Verſ. 12. *Et oraculo accepto — regionem ſuam.*

Antequam puerum vidiſſent, ſtella ducatum eis praeſtitit: poſtquam autem viderunt, angelus deinceps quaſi iam ſanctificatos alloquitur. Oraculo, inquit, accepto, hoc eſt, admonitione ſuſcepta: Reuerſi vero ſunt, citius credentes tanquam fideles, in regionem ſuam: futuri doctores eorum, quae facta ſunt. Nec ad Herodem redierunt: vt fruſtra ſe inſidiari intelligeret, et ab incoepto deſiſteret.

Verſ. 13. *Qui cum receſſiſſent — Aegyptum.*

Completis quadraginta diebus purificationis, ſicut dicit Lucas, adduxerunt Ieſum Ieroſolyma, vt ſiſterent illum Domino, ſicut ſcriptum eſt in lege domini. Et vt perfecerunt omnia, quae ſecundum legem domini erant: reuerſi ſunt in Galilaeam, in ciuitatem ſuam Nazaret. Et exinde ſtatim angelus apparet Ioſeph in ſomnis, iubens eos in Aegyptum fugere. Quae ergo Matthaeus, breuitatis amator, praetermiſit, haec Lucas tanquam diligens conſcripſit.

Quare autem non manſit Chriſtus Nazaret, ſic vt occidi non poſſet? Quia, ſi hoc factum eſſet,

7) ἦν, ante ἀναγκαῖον, habet Chryſoſtom. T. VII. p. 111. A. In reliquis conſentit. Nemo tamen Criti-

δεῖος· ὅτι ὑμῖν ο) ἀναγκαῖον 7) ἦν πρῶτον λαλη- ο) Act. 13, 46.
θῆναι τὸν λόγον τοῦ κυρίου· ἐπειδὴ δὲ ἀναξίους ἑαυ-
τοὺς ἐκρίνατε, ἰδοὺ, στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη.

Verſ. 12. Καὶ χρηματισθέντες — χώραν αὐτῶν.

Πρὸ μὲν τοῦ ἰδεῖν τὸ παιδίον, ἀστὴρ αὐτοὺς ὡδήγει· μετὰ δὲ τὸ ἰδεῖν, ἄγγελος αὐτοῖς λοιπὸν, ὡς ἁγιασθεῖσιν, ὁμιλεῖ. χρηματισθέντες δὲ, ἀντὶ τοῦ παραγγελθέντες. ἀνεχώρησαν δὲ εὐπειθῶς, ὡς πιστοὶ, καὶ ἀπῆλθον εἰς τὴν χώραν αὐτῶν, ἐσόμενοι διδάσκαλοι τῶν γεγενημένων, καὶ οὐκ ἀνέκαμψαν πρὸς ἡρώδην, ἵνα συνήσῃ, ὅτι μάτην ἐπιβουλεύει, καὶ παυθῇ τῆς ἐπιχειρήσεως.

Verſ. 13. Ἀναχωρησάντων δὲ αὐτῶν — αἴγυπτον.

Πληρωθεισῶν τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν τοῦ καθαρισμοῦ, ὥς φησιν *) ὁ λουκᾶς, ἀνήγαγεν τὸν ἰη- p) Luc. 2, 22.
σοῦν εἰς ἱεροσόλυμα, παραστῆσαι τῷ κυρίῳ, καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ κυρίου. καὶ, q) ὡς ἐτέλε- q) Luc. 2, 39.
σαν ἅπαντα τὰ κατὰ τὸν νόμον κυρίου, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν γαλιλαίαν, εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν ναζαρέτ. καὶ λοιπὸν εὐθὺς ἄγγελος φαίνεται τῷ ἰωσὴφ κατ' ὄναρ, κελεύων φυγεῖν αὐτοὺς εἰς αἴγυπτον. ἃ τοίνυν, ὡς φιλοσύντομος, παρῆκεν ὁ ματθαῖος, ταῦτα, ὡς ἀκριβὴς, ὁ λουκᾶς ἀνέγραψε.

Καὶ διατί οὐκ ἔμεινεν ὁ χριστὸς ἀνάλωτος ἐν τῇ ναζαρέτ; διότι, εἰ τοῦτο γέγονεν, ἔλεγον ἂν τινες

* Criticus ex hoc loco importabit lectiones variantes contextui ſacro.

set, aliqui affirmassent humanitatem iuxta phantasiam tantum assumptam fuisse, humanis videlicet non subiectam affectibus. Atqui eos tantum pueros occidit Herodes, qui in Bethlehem, et in finibus eius erant, non qui in Nazaret. Sed praeuiderat Deus, si in Nazaret mansisset, indicandum Herodi: ideo etiam ab ipsa fugere iussit. In Aegyptum autem mittitur: simul quidem propter caussam, quam dixit Euangelista, vt compleretur videlicet, quod dictum est a domino per prophetam dicentem: Ex *Aegypto vocaui filium meum.* Simul etiam, quia Babylonia et Aegyptus maximae erant officinae ad flammam omnis vitii, quod per orbem sparsum erat. Ab illa ergo Magos attraxit, in hanc autem intrauit, vtramque volens ad rectam viam reduci. Hinc quoque docet nos, quod et fidelem statim a primordiis tentationes expectare oporteat. Vide enim, quomodo ipse statim a cunis appetitur insidiis, abitque in exilium: fugit quoque mater ac Ioseph. Sed et Magi in modum fugientium clam discesserunt: omnesque iusti innumeras sustinuerunt tentationes: vt si quando rei spirituali operam dederis, atque in tentationes incideris, habeas exemplum: et ne moleste feras: Sed agnoscas, quod tentationes in sortem bonis operibus datae sunt: diabolo quidem in obstaculum adducente, Deo vero ad probationem eorum, qui illum diligunt, ordinante.

Vide autem rei nouitatem: Siquidem Palaestina insidiatur, Aegyptus vero seruat fugientem: vt discas, Deum tristibus laeta coniunxisse: nam ab vtrisque sanctorum vita probatur, quod sane et hic

*) Aliquid hic deest. Heutenius habet *iusti*. Forte ergo *οἱ δίκαιοι* legerit. Sed *πιστοί, εὐάρεστοι*, et simi-

τινες ἰσχυρῶς, ὅτι κατὰ Φαντασίαν ἐνηνθρώπησε, μὴ ὑποκείμενος ἀνθρωπίνοις πάθεσι. καὶ μὴν τοὺς ἐν βηθλεὲμ καὶ τοῖς ὁρίοις αὐτῆς παῖδας ἀνεῖλεν ἡρώδης, οὐ μὴν τοὺς ἐν ναζαρέτ· ἀλλὰ προεγίνωσκεν ὁ θεὸς, ὅτι μένων ἐν ναζαρὲτ καταμηνυθήσεται τῷ ἡρώδῃ· διὸ καὶ ἀπὸ ταύτης Φεύγειν προσέταξεν· εἰς αἴγυπτον δὲ πέμπεται, ἅμα μὲν διὰ τὴν αἰτίαν, ἣν εἶπεν ὁ εὐαγγελιστής. ὅτι ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ κυρίου διὰ τοῦ προφήτου, λέγοντος· ἐξ αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου· ἅμα δὲ, ἐπειδὴ ἡ βαβυλὼν καὶ ἡ αἴγυπτος μάλιστα τῆς οἰκουμένης ἁπάσης τῇ Φλογὶ τῆς ἀσεβείας ἦσαν ἐκκεκαυμέναι, τῇ μὲν, τοὺς μάγους ἀπέστειλε, τῆς δὲ αὐτὸς ἐπέβη, βουλόμενος ἀμφοτέρας διορθώσασθαι. διδάσκει δὲ ἡμᾶς ἐντεῦθεν, καὶ ὅτι χρὴ τὸν πιστὸν εὐθὺς ἐκ προοιμίων πειρασμοὺς προσδοκᾶν. ὁρᾷ οὖν αὐτὸν ἐκ σπαργάνων ἐπιβουλευόμενον καὶ Φεύγοντα πρὸς τὴν ὑπερορίαν· Φεύγει δὲ καὶ ἡ μήτηρ καὶ ὁ ἰωσήφ. καὶ οἱ μάγοι δὲ ἐν τάξει Φυγάδων λεληθότως ἀνεχώρησαν. καὶ κυρίως ἅπαντες 8) ὑπέστησαν πειρασμοὺς, ἵνα, ὅταν καὶ σὺ διακονῇς πνευματικῷ πράγματι, καὶ περιπίπτῃς πειρασμοῖς, ἔχῃς ὑπόδειγμα, καὶ μὴ δυσφορῇς, ἀλλὰ γινώσκῃς, ὅτι πειρασμοὶ τοῖς ἀγαθοῖς πράγμασι συγκεκλήρωνται, τοῦ διαβόλου μὲν εἰς ἐμπόδιον αὐτοὺς ἐπεγείροντος, τοῦ θεοῦ δὲ παραχωροῦντος, εἰς δοκίμιον τῶν ἀγαπώντων αὐτόν.

Καὶ βλέπε παράδοξον. παλαιστίνη μὲν ἐπιβουλεύει, αἴγυπτος δὲ σώζει τὸν Φεύγοντα· ἵνα μάθῃς, ὅτι ὁ θεὸς τοῖς ἐπιπόνοις τὰ ἡδέα συνέζευξε, καὶ ἀμφοτέρωθεν ὑφαίνεται τῶν ἁγίων ὁ βίος· ὁ δὲ

similia, etiam non sunt aliena. Mox legitur ἅγιοι.

hic factum est. Primum suspicio habita est de virgine: deinde ex partu gaudium. Rursum fuga in Aegyptum: postea autem illinc reuocatio. Iterum metus propter Archelaum: deinde requies in Nazaret. Necdum enim edendi miracula tempus erat. Nam si a prima statim aetate stupenda demonstrasset, nequaquam homo creditus esset, vt praediximus. In hunc enim finem nouem mensibus vtero gestatus, natus ac lacte nutritus est, caeteraque suo facta sunt ordine: vt per haec omnia facile eius incarnatio suscipiatur. Angelus autem deinceps virginem non nominat vxorem Ioseph, sed pueri matrem. Iam enim soluta erat suspicio, et Ioseph certior effectus, diuinum esse partum. Dicens autem: Fuge in Aegyptum, non promisit comitem se fore itineris, insinuans, quod magnum haberent viae comitem, puta puerum. Haec praeterea eius in Aegyptum relegatio, magnam dedit Aegyptiis occasionem familiaritatis. Postea enim omnes hi, suscepta euangelii praedicatione, plurimum gloriabantur animoque gestiebant, eo, quod fugientem dominum suscepissent.

V. 13. *Et esto — ad perdendum eum.*

Esto, hoc est, habita, conuersare. Haec autem audiens Ioseph, non passus est offendiculum. Nam intellexit, quod, quum angeli ministri essent ad ea, quae circa puerum agebantur, omnia administratorie fiebant: nec in his curiosum esse oportebat: sed facile ad omnia, quae Dominus iussisset, obedire.

V. 14. *Ille vero —* V. 15. *filium meum.*

Dictum illud: *Ex Aegypto vocaui filium meum* Iudaei de sua ipsorum reuocatione dictum asserunt.

Quibus

δὴ καὶ ἐνταῦθα γέγονε. πρῶτον, ὑποψία περὶ τὴν παρθένον, εἶτα, μετὰ τὸν τόκον, χαρά· πάλιν φυγὴ εἰς αἴγυπτον, εἶτα ἐκεῖθεν ἀνάκλησις. αὖθις φόβος, διὰ τὸν ἀρχέλαον, ἔπειτα ἐν τῇ ναζαρὲτ ἄνεσις. ὄπω γὰρ ἦν τοῦ θαυματουργεῖν καιρός. εἰ γὰρ ἐκ πρώτης ἡλικίας ἐπεδείξατο θαύματα, οὐκ ἂν ἐπιστεύθη γεγονέναι ἄνθρωπος, ὡς προέφημεν. διὰ τοῦτο κύησις ἐννεάμηνος, καὶ γέννησις, καὶ γαλακτοτροφία, καὶ τὰ ἑξῆς, ἵνα διὰ πάντων εὐπαράδεκτος ἡ ἐνανθρώπησις αὐτοῦ γένηται. οὐκ ἔτι δὲ ὁ ἄγγελος ὀνομάζει τὴν παρθένον γυναῖκα τοῦ ἰωσὴφ, ἀλλὰ μητέρα τοῦ παιδίου. ἐλύθη γὰρ ἤδη ἡ ὑποψία, καὶ πεπληροφόρητο λοιπὸν ἰωσὴφ, ὅτι θεῖός ἐστιν ὁ τόκος. εἰπὼν δὲ, ὅτι φεῦγε εἰς αἴγυπτον, οὐκ ἐπηγγείλατο συνοδεύσειν αὐτοῖς, αἰνιττόμενος, ὅτι μέγαν ἔχουσι συνοδοιπόρον τὸ παιδίον, ὃ καὶ εἰς αἴγυπτον ὑπερορισθὲν, δέδωκε τοῖς αἰγυπτίοις ἀφορμὴν οἰκειώσεως. ὕστερον γὰρ ἅπαντες οὗτοι δεξάμενοι τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου, μέγα ἐφρόνουν ἐπὶ τῷ ὑποδέξασθαι φεύγοντα τὸν κύριον.

Verf. 13. Καὶ ἴσθι — τοῦ ἀπολέσαι αὐτό.

Ἴσθι [9]) ἐκεῖ, ἀντὶ τοῦ οἴκει, διάτριβε. ταῦτα δὲ ἀκούσας ἰωσὴφ, οὐκ ἐσκανδαλίσθη. συνῆκε γὰρ, ὅτι, ἐπεὶ ἄγγελοι διακονοῦσιν εἰς τὰ κατὰ τὸ παιδίον, οἰκονομικῶς πάντα γίνεται, καὶ οὐ χρὴ περιεργάζεσθαι, οὐδὲ ἀντιλέγειν, ἀλλ' εὐπειθῶς εἴκειν, ὡς ἂν ὁ θεὸς κελεύῃ.

V. 14. Ὁ δὲ — V. 15. τὸν υἱόν μου.

Τὸ δὲ, ἐξ αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου; περὶ τῆς ἀνακλήσεως ἑαυτῶν ἰουδαῖοι ῥηθῆναι λέγουσι. πρὸς

9) ἐκεῖ, omittit. A.

Quibus nos dicimus, hanc quoque prophetiae normam esse, vt multa frequenter de aliis dicantur, et in aliis compleantur. Quemadmodum de Simeone et Leui: *diuidam eos in Iacob, et dispergam eos in Israel:* Siquidem id posteris eorum accidit. Similiter et illud dictum ad Iacob: *Esto dominus fratrum tuorum, et adorent te filii patris tui:* non est in eo completum, maxime quum ipse timeret ac tremeret, totiesque ante fratrem suum Esau genua flecteret: Sed in posteris eius completum est. Sic ergo et hic dicimus. Vter enim verius dici potest Dei filius, is ne qui vitulum adorauit, et initiatus est Beelphegor, filiosque suos ac filias daemoniis sacrificauit: an qui natura filius est, aequalis in honore cum eo, qui genuit?

† Hoc de ipso quidem Israel dicitur, vt asserit Nyssenus; verum in multis exemplaribus non habetur, post publicatum videlicet euangelium, a Iudaeis reiectum.

Cap. II. De pueris interfectis.

V. 16. *Tunc Herodes — valde.*

Tunc, quando? Postquam videlicet, qui Iesu curam habebant, in Aegyptum fugerunt. Vsque ad id enim temporis circa curas alias occupatus fuit Herodes: vxore propria ac filiis molientibus contra

¹) Vide Chrysost. T. VII. p. 124. B. C.

²) Chrys. T. VII. p. 125. A. τῷ βεελφεγὼρ τελούμενος, et p. 162. D. τῷ βεελφεγὼρ ἐτελέσθησαν.

³) Inclusa in margine habet. A.

πρὸς ὃς [r]) φαμὲν, ὅτι καὶ τοῦτο προφητείας νόμος ἐστὶ, τὸ πολλὰ πολλάκις ῥηθῆναι μὲν ἐπ' ἄλλων, πληρωθῆναι δὲ ἐφ' ἑτέρων· ὡς τὸ ἐπὶ τοῦ συμεὼν καὶ τοῦ λευὶ ῥηθὲν, ὅτι [r]) διαμεριῶ αὐτοὺς ἐν ἰακὼβ καὶ διασπερῶ αὐτοὺς ἐν ἰσραήλ. καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐκγόνων αὐτῶν ἐξέβη. καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ ἰακὼβ δὲ εἰρημένον, ὅτι [s]) γίνου κύριος τοῦ ἀδελφοῦ σου καὶ προσκυνησάτωσάν σε υἱοὶ τοῦ πατρός σου, οὐκ ἐπ' αὐτοῦ τέλος ἔσχε. πῶς γάρ; τοῦ δεδοικότος καὶ τρέμοντος καὶ μυριάκις προσκυνοῦντος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν ἠσαῦ, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἐκγόνων αὐτοῦ. καὶ τὸ παρὰ τοῦ νῶε δὲ λεχθὲν ἐπὶ τοῦ χαναὰν, ἐπὶ τῶν ἐκγόνων αὐτοῦ πεπλήρωται. οὕτω δὴ κἀνταῦθα λέγομεν. τίς γὰρ ἀληθέστερος υἱὸς θεοῦ; ὁ τὸν μόσχον προσκυνήσας, καὶ τελεσθεὶς [2]) τῷ βεελφεγὼρ, καὶ θύσας τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ καὶ τὰς θυγατέρας τοῖς δαιμονίοις, ἢ ὁ φύσει υἱὸς καὶ ὁμότιμος τῷ γεγεννηκότι;

r) Gen. 49, 7.

s) Gen. 27, 29.

[Τοῦτο [3]) τοῦ ἰωὴλ [4] μέν ἐστιν, ὡς ὁ [5]) νύσσης λέγει· ἐν πολλοῖς δὲ τῶν ἀντιγράφων οὐχ εὕρηται, παρ' ἰουδαίων ἐκβληθὲν, μετὰ τὸ εὐαγγέλιον.]

Κεφ. Β. Περὶ τῶν ἀναιρεθέντων παίδων.

Verſ. 16. Τότε ἡρώδης — λίαν.

Τότε, πότε; μεθὸ δηλαδὴ οἱ περὶ τὸν ἰησοῦν ἔφυγον εἰς αἴγυπτον. ἄχρι γὰρ τότε περὶ φροντίδας ἑτέρας ὁ ἡρώδης ἀσχολούμενος, οἷα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ καὶ τῶν παίδων, συσκευασαμένων,

4) Hentenius pro ἰωὴλ, videtur legiſſe, ἰηλ, id eſt ἰσραήλ.

5) Gregorius Nyſſenus.

contra eum insidias: sicque Magorum oblitus erat. Id autem diuina prouidentia factum est, vt in Aegypto puer seruaretur. Magi itaque angelo obedientes reuersi sunt: sed hic illusisse sibi credidit, quia non indicauerant, sicut promiserant. Oportuit autem non irasci, sed timere et cogitare, quod frustra diligentiam adhiberet. Etenim prius quoque audierat: a Magis quidem, quod stella natum eum significasset, a pontificibus autem et scribis, quod prophetae de illo praedixerant. Ipse tamen maxime insaniebat, vt tandem eius ostenderetur malitia ac dementia.

Vers. 16. *Et — a Magis.*

Hinc ausi sunt quidam dicere, Christum fuisse duorum annorum, quando a Magis adoratus est: et stellam tempore natiuitatis eius apparuisse: duosque annos in itinere Magorum consumtos esse. Chrysostomus vero silentium imponit haec astruentibus. Quomodo enim verisimile esset, ad duorum tempus annorum illos iter fecisse, etiam si per gentes, locaque extranea venissent? Qua etiam causa, qui Christi curam habebant, duobus annis in Bethlehem permanissent post censum, cuius gratia eo venerant? Sed dicit tanto tempore stellam antea apparuisse, quanto possent illi gradientes peruenire: statimque nato Christo adfuisse. Propter hoc enim stella tempus anticipauit, vt peruenientes, in fasciis eum inuenirent. Nam haec res erat plena mysterii. Incertum igitur, venerintne hi ante pastores, an pastores, ante ipsos: vtrumvis enim dixeris, secure dicere poteris.

Quod

°) Tom. VII. pag. 108. A.

ναν ἐπιβουλὴν κατ' αὐτοῦ, τῶν μάγων ἐπελάθετο, κατὰ θείαν πρόνοιαν, ἵνα διασωθῇ εἰς αἴγυπτον τὸ παιδίον. οἱ μὲν οὖν μάγοι, τῷ ἀγγέλῳ πεισθέντες, ἀνεχώρησαν· οὗτος δὲ ὑπέλαβεν, ὅτι ἐνέπαιξαν αὐτῷ, μὴ μηνύσαντες, ὡς ὑπέσχοντο. ἔδει δὲ, μὴ θυμωθῆναι, ἀλλὰ φοβηθῆναι, καὶ συνιδεῖν, ὅτι μάτην σπεύδει. καὶ γὰρ καὶ πρότερον ἤκουσε παρὰ μὲν τῶν μάγων, ὅτι ἀστὴρ τὸν γεννηθέντα μεμήνυκε· παρὰ δὲ τῶν ἀρχιερέων καὶ γραμματέων, ὅτι προφῆται περὶ αὐτοῦ προανεφώνησαν· ὁ δὲ μάλιστα μαίνεται, ἵνα δειχθῇ τέλεον ἡ πονηρία καὶ ἄνοια αὐτοῦ.

Verſ. 16. Καὶ — παρὰ τῶν μάγων.

Ἐντεῦθεν ὁρμώμενοί τινες εἶπον, δύο ἐνιαυτῶν εἶναι τὸν χριστὸν, ὁπηνίκα ὑπὸ τῶν μάγων προσεκυνήθη. φανῆναι μὲν γὰρ τὸν ἀστέρα ἅμα τῇ γεννήσει αὐτοῦ, τοὺς δύο δὲ ἐνιαυτοὺς ἀναλωθῆναι κατὰ τὴν τῶν μάγων ὁδοιπορίαν. ὁ δὲ χρυσόστομος,[7]) ἐπιστομίζει τοὺς οὕτω λέγοντας. πῶς γὰρ ἦν εἰκὸς, διετῆ χρόνον αὐτοὺς ὁδεύειν, εἰ καὶ δι' ἐθνῶν καὶ τόπων ἀσυνήθων ἐβάδιζον; τίνος δὲ καὶ χάριν οἱ περὶ τὸν χριστὸν δύο ἐνιαυτοὺς ἔμελλον ἐνδημεῖν τῇ βηθλεὲμ, μετὰ τὴν ἀπογραφὴν, ἧς χάριν ἦλθον ἐκεῖ; ἀλλὰ φανῆναι μὲν τὸν ἀστέρα πρὸ[7]) χρόνου, δι' ὅσου ἔμελλον ὁδεύοντες φθάσαι, καὶ ἐπιστῆναι αὐτίκα γεννηθέντι τῷ χριστῷ. διὰ τοῦτο γὰρ προέλαβεν ὁ ἀστὴρ, ἵνα φθάσαντες εὕρωσιν αὐτὸν ἐν σπαργάνοις. τοῦτο γὰρ ἦν τὸ παράδοξον. ὥστε ἄδηλον, εἴτε οὗτοι πρὸ τῶν ποιμένων, εἴτε πρὸ τούτων οἱ ποιμένες εἶδον τὸν χριστόν. ὁπότερον γὰρ ἂν εἴποις, ἀκινδύνως ἐρεῖς.

Ει

7) πολλοῦ addit l. l. Chryſoſt. Forte τόσ.

Quod si a bimatu et infra iussit Herodes pueros interimi, ne mireris: suspicabatur enim, non statim apparuisse Magis stellam, sed fortassis puerum ante eius apparitionem natum fuisse. Ideo securitatis causa tempus anticipauit, et vsque ad fines Bethlehem caedem extendit, vt vndique, quod venabatur, concluderet, et vna cum interfectorum multitudine etiam Christum interficeret. Eos ergo, qui bimuli erant, occidit, vt tempus ampliationem haberet, sicut praediximus: illos vero, qui minoris erant aetatis, secundum tempus, quod exquisierat a Magis. Itaque et tempus, quod a Magis didicit, obseruauit: et latitudinem alteram ipse adiecit. Restat igitur, vt verba illa, *secundum tempus, quod exquisierat a Magis:* non in eo, quod dicitur, a bimatu, intelligas: sed in eo, quod additur, et infra. Oportet enim post id, quod dicitur, a bimatu, distinctionem ponere: deinde totum, quod sequitur simul legere. Si enim, sicut dicunt, duorum annorum tempus expletum esse didicisset, nequaquam eos perdidisset, qui minoris erant aetatis.

Dubitant autem quidam, quam ob causam, quum Christus fugam arripuisset, curam non habuit puerorum, qui pro ipso iugulati sunt. Quibus nos dicimus multos iniuste agere: nullum autem iniuste pati. Omnis enim, qui iniuste pati videtur, aut patitur, vt propria diluat delicta: et ita malum quidem sustinet, verum non iniuste, quin potius beneficio afficitur: aut vt coronae occasionem habeat: et ita quoque beneficium, propter tempestiuam mali tolerantiam, ob quam perpetuam referet requiem. Itaque, qui alteri irrogat iniuriam, facit quidem iniuriam: qui vero malum sustinet, nequaquam iniuria afficitur. Quia ergo hi pueri non propter ablutionem propriorum delictorum

Ἐι δὲ ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω τοὺς παῖδας ὁ ἡρώδης ἀναιρεῖ, μὴ θαυμάσῃς. ὑπώπτευσε γὰρ, μὴ εὐθὺς ὁραθῆναι τὸν ἀστέρα τοῖς μάγοις, ἀλλ' ἴσως προλαβεῖν, καὶ διὰ τοῦτο, ἀσφαλείας ἕνεκεν, ἐπλάτυνέ τε τὸν καιρὸν, καὶ μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Βηθλεὲμ τὸν φόνον ἐξέτεινε, ἵνα συγκλείσῃ πανταχόθεν τὸ θήραμα, καὶ τῷ πλήθει τῶν ἀναιρουμένων συνανέλῃ καὶ τὸν χριστόν. καὶ τοὺς μὲν διετεῖς ἀναιρεῖ, ἵνα ἔχῃ πλάτος ὁ χρόνος, καθὼς εἰρήκαμεν· τοὺς κατωτέρω δὲ φονεύει, κατὰ τὸν χρόνον, ὃν ἠκρίβωσε παρὰ τῶν μάγων. ὥστε καὶ τὸν χρόνον, ὃν ἔμαθε παρὰ τῶν μάγων, ἐτήρησε, καὶ πλάτος ἕτερον αὐτὸς προσέθηκε. λοιπὸν οὖν τὸ, κατὰ τὸν χρόνον, ὃν ἠκρίβωσε παρὰ τῶν μάγων, μὴ πρὸς τὸ, ἀπὸ διετοῦς νοήσῃς, ἀλλὰ πρὸς τὸ, κατωτέρω σύνταξον. χρὴ γὰρ μετὰ τὸ ἀπὸ διετοῦς στίζειν, εἶτα τὸ ἑξῆς ὅλον ἀναγινώσκειν. εἰ γὰρ, ὥς φασιν, ἔμαθε παρὰ τῶν μάγων διετῆ πληρωθῆναι χρόνον, οὐκ ἂν ἀνεῖλε τοὺς κατωτέρω.

Ἀποροῦσι δέ τινες, διατί, τοῦ χριστοῦ φυγαδευθέντος, περιώφθησαν οἱ παῖδες ἀδίκως ἀντ' αὐτοῦ κατασφαττόμενοι. πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι πολλοὶ μὲν οἱ ἀδικοῦντες, οὐδεὶς δὲ ὁ ἀδικούμενος. πᾶς γὰρ ἀδικεῖσθαι δοκῶν, ἢ διὰ λύσιν οἰκείων ἁμαρτημάτων πάσχει κακῶς, καὶ οὐκ ἀδικεῖται, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον εὐεργετεῖται· ἢ δι' ἀφορμὴν στεφάνων, καὶ ὁμοίως εὐεργετεῖται, προσκαίρου κακοπαθείας αἰωνίαν ἀνάπαυσιν ἀντικομιζόμενος. καὶ ὁ μὲν ἀδικῶν ἀδικεῖ· ὁ δὲ κακῶς πάσχων, οὐκ ἀδικεῖται. ἐπεὶ τοίνυν οἱ παῖδες οὗτοι διὰ λύσιν οἰκείων ἁμαρτημάτων οὐκ ἀνῃρέθησαν, πρόδηλον,

ctorum interemti sunt, manifestum est passos esse, vt occasionem, qua coronarentur, haberent, nec passos esse iniuriam. Fortassis autem et hi pueri probi futuri non erant. Si enim eos, qui peccant, Deus in vita sustinet, ipsorum expectans conuersionem: multo magis credendus est, eos, qui virtute magni futuri sunt, nequaquam vita priuare. Neque multo post puerorum interfector Herodes poenas dedit violentae caedis, acerba morte vitam soluens, prout scribit Iosephus.

V. 17. *Tunc completum est* — V. 18. *non sint.*

Quando dicit, tunc completum est, quod dictum est, significat, hoc prouidente Deo factum esse, ac per prophetam praedicente, et ita fieri permittente, secundum suam gubernationem. Rhama nomen erat loci in Bethlehem. Nominauit autem Bethlehem Rachel, propter Rachel vxorem Iacob, quae in Bethlehem sepulta est. Postquam autem dixit, vox in Rhama audita est, subdens declarat, quae vox fuerit: quia lamentatio, ploratus, et fletus multus, propter crudelissimam puerorum extinctionem. Et noluit Bethlehem consolationem admittere, quia pueri sui non sunt, hoc est, non viuunt. Hinc autem calamitatis aperuit magnitudinem.

Verſ. 19. *Mortuo* — Verſ. 20. *pueri.*

Terram Israel simpliciter dixit Palaestinam. Quaerentes autem animam pueri, vt eam auferrent, et a corpore separarent, dicit eos, qui Herodem contingebant.

† Mor-

ὅτι δὲ ἀφορμὴν στεφάνων πεπόνθασι, καὶ οὐκ ἠδικήθησαν. ἴσως δὲ καὶ οὐδ᾽ ἔμελλον ἀποβῆναι χρηστοί. εἰ γὰρ τοὺς ἁμαρτάνοντας οὐκ ἐκκόπτει πολλάκις ἀπὸ τῆς ζωῆς ὁ θεὸς, ἀναμένων τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν, πολλῷ μᾶλλον οὐκ ἂν ἐριζοτόμησε τοὺς μέλλοντας ἔσεσθαι μεγάλους εἰς ἀρετήν. οὐκ εἰς μακρὰν δὲ καὶ ὁ παιδοκτόνος ἡρώδης δίκην ἔδωκε τῆς τοιαύτης μιαιφονίας, πικρῷ [8]) θανάτῳ καταλύσας τὸν βίον, ὡς ἰώσηπος ἱστορεῖ.

Verſ. 17. Τότε ἐπληρώθη — V. 18. οὐκ εἰσίν.

Ἔνθα φησὶν, ὅτι τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν, δείκνυσιν, ὅτι τοῦτο γέγονε, προειδότος τοῦ θεοῦ, καὶ προαναφωνήσαντος αὐτὸ διὰ τοῦ προφήτου, καὶ συγχωρήσαντος γενέσθαι δι᾽ οἰκονομίαν. ῥαμὰ μὲν οὖν, ὄνομα ἦν τόπου, ἐν βηθλεέμ· ῥαχὴλ δὲ, τὴν βηθλεὲμ ὠνόμασεν, ἀπὸ ῥαχὴλ, τῆς γυναικὸς ἰακὼβ, ταφείσης ἐν βηθλεέμ. εἰπὼν δὲ, ὅτι φωνὴ ἐν ῥαμᾷ ἠκούσθη, ἑρμηνεύει, τίς ἦν ἡ φωνὴ, ὅτι θρῆνος καὶ τὰ ἑξῆς, διὰ τὴν ὠμοτάτην ἀναίρεσιν τῶν παιδίων. καὶ οὐκ ἤθελεν ἡ βηθλεὲμ παρηγορηθῆναι, διότι οὐκ εἰσὶ τὰ παιδία αὐτῆς, τουτέστιν οὐ ζῶσιν. ἐντεῦθεν δὲ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ πάθους ἐνέφηνε.

Verſ. 19. Τελευτήσαντος — V. 20. παιδίου.

Γῆν ἰσραὴλ, ἁπλῶς εἶπε τὴν παλαιστίνην· ζητοῦντας δὲ τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου, τοῦ ἐξᾶραι αὐτὴν, καὶ διαζεῦξαι τοῦ σώματός φησι, τοὺς περὶ τὸν ἡρώδην.

[8]) Ioſeph. d. B. I. lib. I. cap. 21. p. 772. F.

† Mortem acerbam habuit Herodes. Febre enim, dissenteria, scabie, podagra ac verendorum putredine, generatione vermium, spirandi difficultate, ac tremore membrorum malam soluit animam.

V. 21. *Qui excitatus* — Vers. 22. *ire.*

Volebat quidem habitare in partibus Iudaeae: Siquidem Iudaea et Galilaea Palaéstinae regiones erant. Verum propter Archelaum timuit illo ire, ne forte et ipse patrem imitaretur. Neque enim determinate significauerat angelus habitationis locum, vt fiduciam habere posset.

Scire autem oportet, quod, mortuo puerorum interfectore Herode, quatuor filiis eius electis, diuisit caesar Augustus regnum ipsius: Archelao quidem Iudaeae regionem distribuit: aliis vero partes alias, sicut dicit Lucas. Eos autem reges Tetrarchas nominauit, quoniam quisque eorum quartae partis principatum tenebat. Quodsi Lucas Pontium Pilatum Iudaeae praesidem scripsit, nihil mirum. Postmodum enim Archelao e regno propter accusationes eiecto, in posterum nemo rex, sed procurator dicebatur. Itaque Pilatus in praesidem Iudaeae sub Tiberio caesare a Roma missus est.

Vers. 22. *Oraculo autem accepto* — V. 23. *Nazaret.*

Atqui si in Iudaeam ire metuebat propter Archelaum, oportebat et Galilaeam timere propter fratrem

9) Haec Hentenius in Codicis sui margine repererat. In neutro meorum comparent. Sunt autem repe-

†† Πικρὰν *) τελευτὴν ἔσχεν ὁ ἡρώδης, πυρετῷ καὶ δυσεντερίᾳ, καὶ κνησμῷ καὶ ὄγκῳ ποδῶν, καὶ σήψει τοῦ αἰδοίου σκώληκας γεννώσῃ, καὶ δυσπνοίᾳ, καὶ τρόμῳ, καὶ σπασμῷ τῶν μελῶν, ἀποῤῥήξας τὴν πονηρὰν ψυχήν.

V. 21. Ὁ δὲ ἐγερθεὶς — V. 22. ἀπελθεῖν.

Ἐβούλετο μὲν κατοικῆσαι ἐν τοῖς μέρεσι τῆς ἰουδαίας· χῶραι γὰρ ἦσαν τῆς παλαιστίνης, ἥτε ἰουδαία καὶ ἡ γαλιλαία· διὰ δὲ τὸν ἀρχέλαον ἐφοβήθη ἐκεῖ ἀπελθεῖν, μήποτε καὶ αὐτὸς μιμήσηται τὸν πατέρα. οὐ γὰρ ἰδικῶς ἐσήμανεν ὁ ἄγγελος τὸν τόπον τῆς κατοικίας, ἵνα ἔχοι θαῤῥεῖν.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τοῦ παιδοκτόνου ἡρώδου τελευτήσαντος, τοῖς προκριθεῖσι τέσσαρσι τούτου παισὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ διεῖλεν ὁ καῖσαρ αὔγουστος. καὶ τῷ μὲν ἀρχελάῳ, τὴν ἰουδαίαν χώραν ἀπένειμε, τοῖς ἄλλοις δὲ τὰς ἄλλας μερίδας, ὥς φησιν ὁ †) λουκᾶς. ὠνόμασε δὲ αὐτοὺς βασιλεῖς τετράρχας, διότι ἕκαστος τετάρτης μερίδος ἦρχεν. εἰ δὲ ὁ λουκᾶς τὸν πόντιον πιλάτον ἡγεμονεύειν τῆς ἰουδαίας ἀνέγραψεν, οὐδὲν καινόν. ὕστερον γὰρ, ἀρχελάου τῆς βασιλείας ἐκπεσόντος ἐκ κατηγορίας, οὐκέτι βασιλεὺς, ἀλλ' ἐπίτροπος, εἴτουν ἡγεμὼν, τῆς ἰουδαίας ὁ πιλάτος ὑπὸ τιβερίου καίσαρος ἀπὸ ῥώμης ἐξαπεστάλη.

†) Luc. 3, 1.

Vers. 22. χρηματισθεὶς δὲ — V. 23. ναζαρέτ.

Καὶ μὴν, εἰ τὴν ἰουδαίαν ἐφοβήθη, δι' ἀρχέλαον, ἔδει φοβηθῆναι καὶ τὴν γαλιλαίαν, διὰ τὸν ἀδελ-

repetita ex Theophylacto, e quo addidi. Vide edit. Parif. 1631. fol. p. 16. B.

trem eius Herodem, qui in ea Tetrarcha erat, ſicut dicit Lucas. Verum Bethlehem, ſita in Iudaea, ſuſpecta erat.

Verſ. 23. *Vt — vocabitur.*

Et vbinam hoc prophetae dixerunt? Neque quaeras: neque enim inuenies. Plurima enim propheticorum voluminum perierunt: partim quidem per frequentes captiuitates: partim autem propter Hebraeorum negligentiam: nonnulla quoque propter malitiam.

Cap. III. Primus Ioannes praedicauit regnum coelorum.

Cap. III. v. 1. *In diebus autem — Iudaeae.*

In quibus diebus? Neque enim quando Ieſus puer adhuc ex Aegypto venit Nazaret, ſed quum iam triginta eſſet annorum, ſicut narrat Lucas. Verum ſcripturae mos eſt; In diebus illis, dicere, hoc eſt, ſequentibus, de quolibet tempore: manifeſtando ſolum tempus illud, quo facta ſunt, quae narrare vult: quemadmodum nunc fecit Euangeliſta, quae in medio ſunt praetermittens.

Et quare poſt trigeſimum annum venit Chriſtus ad baptiſma? Quia aetas haec ſolidae atque perfectae prudentiae eſt. Quia enim futurum erat, vt veterem transmutaret legem, nouamque conderet: ad transmutandum autem et ſtatuendum

*) Ita vterque Codex. Hentenius id non expreſſit. Mihi in mentem veniebat, ἀπολύτως, abſolute.

ἀδελφὸν αὐτοῦ ἡρώδην, τετραρχοῦντα αὐτῆς, ὥς φησι λουκᾶς· ἀλλ' ἡ βηθλεὲμ ἦν ὕποπτος, ἐν τῇ ἰουδαίᾳ κειμένη.

Vers. 23. Ὅπως — κληθήσεται.

Καὶ ποῖοι προφῆται τοῦτο εἶπον, μὴ ζητήσῃς. οὐχ εὑρήσεις γάρ. διότι πολλὰ τῶν προφητικῶν βιβλίων ἀπώλοντο, τὰ μέν, ἐν ταῖς αἰχμαλωσίαις, τὰ δέ, καὶ ἐξ ἀμελείας τῶν ἑβραίων, τινὰ δέ, καὶ ἐκ κακουργίας.

Κεφ. Γ. Πρῶτος ἰωάννης ἐκήρυξε βασιλείαν οὐρανῶν.

Cap. III. v. 1. Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις — ἰουδαίας.

Ἐν ποίαις ἡμέραις; οὐ γάρ, ὁπότε, παῖς ὢν ὁ ἰησοῦς, εἰς ναζαρὲτ ἦλθεν ἐξ αἰγύπτου, ἀλλ' ἐν τῷ τριακοστῷ αὐτοῦ πάντως ἔτει, καθὼς ἱστορεῖ [v]) λουκᾶς. ἀλλ' ἔθος ἐστὶ τῇ γραφῇ, τὸ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις [x]) ἀκωλύτως λέγειν, ἐφ' οὗ ἂν ἐθελήσῃ χρόνου, δηλοῦσῃ μόνον τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, ἐν ᾧ γέγονεν, ἃ διηγήσασθαι βούλεται, καθάπερ καὶ νῦν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐποίησε, τὰ ἐν μέσῳ παραδραμών.

v) Luc. 3, 23.

Καὶ διατί μετὰ τριακοστὸν ἔτος ὁ χριστὸς ἦλθεν ἐπὶ τὸ βάπτισμα; διότι ἡ ἡλικία αὕτη στερεοῦ καὶ καθεστηκότος ἐστὶ φρονήματος. ἐπεὶ γὰρ ἔμελλε μεταποιεῖν μὲν τὸν παλαιὸν νόμον, νομοθετεῖν δὲ τὸν νέον, τὸ δὲ μεταποιεῖν καὶ νο-

lute. Ex Chrysostomo, qui haec tractat T. VII. p. 139. D. nihil in hanc rem efficitur.

dum tali opus erat ſapientia: ideo tantam expectauit aetatem. Primum ſiquidem lubricas pertransiens aetates, nempe pueritiam, quae multam habet inſipientiam: adoleſcentiam, cuius eſt vehementia voluptatum: iuuentutem, in qua nimia eſt auaritia: poſtea in aetate virili, tam quoad corpus, quam quoad prudentiam, venit ad baptisma: vt ab hoc demonſtratus, deinceps docere inciperet, ſignaque facere. Propter hoc enim etiam tunc Ioannes a Deo mittitur ad Iordanem, praedicans baptismum, vt baptismi cauſa multi concurrerent: et in medio multorum adſtans Chriſtus, teſtimonium acciperet, inferne quidem a Ioanne, ſuperne vero a patre et ſpiritu ſancto: et hinc eos attrahens, inciperet ſacris initiare, miracula edere.

Vnde autem venit Ioannes? Ab interiori eremo. Ait enim Lucas: Factum eſt verbum domimini ſuper Ioannem, Zachariae filium, in deſerto: et venit in regionem, quae circa Iordanem erat. Hanc igitur regionem, quae circa Iordanem erat, Matthaeus deſertum nominauit Iudaeae. Duas ſiquidem innuit eremos: vnam interiorem, a qua venit Ioannes: alteram, quae circa Iordanem erat, ad quam venit.

V. 2. *Et dicens — regnum coelorum.*

Poeniteat, inquit, vos errorum veſtrorum: inſtat enim Chriſtus, qui poſt me venturus eſt: nam hunc nominat hic regnum coelorum, vtpote coeleſtem regem, ſecundum diuinitatem: qui ſi vos inuenerit reſipiſcentes, donabit peccatorum remiſſionem.

Vel

²) κηρύσσειν. B. ³) περὶ τὸν. A.

μαθετεῖν τοιέτε δεῖται φρονήματος, ἀνέμεινε ταύτην τὴν ἡλικίαν. διελθὼν γὰρ πρότερον τὰς ἐπισφαλεῖς ἡλικίας, λέγω δὴ, τὴν παιδικὴν, ἐν ᾗ πολὺ τὸ ἀνόητον, καὶ τὴν μειρακιώδη, ἐν ᾗ σφοδρὸν τὸ φιλήδονον, καὶ τὴν νεανικὴν, ἐν ᾗ λίαν τὸ φιλοχρήματον, ἐν τῇ ἀνδρικῇ, κατά τε σῶμα καὶ φρόνημα, λοιπὸν ἦλθεν ἐπὶ τὸ βάπτισμα, ἵνα, ἀπὸ τέτε ἀναδειχθεὶς, ἐντεῦθεν ἄρξηται τῦ διδάσκειν καὶ σημεῖα ποιεῖν. διὰ τοῦτο γὰρ τότε καὶ ὁ ἰωάννης ὑπὸ θεῦ πέμπεται πρὸς τὸν ἰορδάνην κηρύσσων ²) βάπτισμα, ἵνα διὰ τὸ βάπτισμα συνδράμωσι πολλοὶ, καὶ ἐπιςὰς ὁ χριςὸς μέσον πολλῶν μαρτυρηθῇ, κάτωθεν μὲν παρὰ ἰωάννε, ἄνωθεν δὲ παρὰ τῦ πατρὸς καὶ τῦ ἁγίε πνεύματος, καὶ ἐντεῦθεν, ἐπισπασάμενος αὐτὲς ἄρξηται μυςαγωγεῖν καὶ θαυματουργεῖν.

Καὶ πόθεν ὁ ἰωάννης παραγέγονεν; ἀπὸ τῆς ἐνδοτέρας ἐρήμε. φησὶ γὰρ ὁ λεκᾶς, ὅτι x) ἐγένετο ῥῆμα θεῦ ἐπὶ ἰωάννην τὸν τῦ ζαχαρίε υἱὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἦλθεν εἰς τὴν περίχωρον τῦ ἰορδάνε. ταύτην τοίνυν τὴν περίχωρον ὁ ματθαῖος ἔρημον τῆς ἰεδαίας ὠνόμασε. δύο γὰρ νοῦμεν ἐρήμες· μίαν μὲν τὴν ἐνδοτέραν, ἀφ᾽ ἧς ἦλθε· δευτέραν δὲ, τὴν παρὰ ³) τὸν ἰορδάνην, ἐφ᾽ ἣν ἐξῆλθε.

x) Luc. 3, 2, 3.

V. 2. Καὶ λέγων — ἡ βασιλεία τῶν ἐρανῶν.

Μετανοεῖτέ, φησιν, ἐφ᾽ οἷς ἡμαρτήκατε. ἤγγικε γὰρ ὁ χριςὸς, ὀπίσω με ἐρχόμενος· τῦτον γὰρ νῦν ὀνομάζει βασιλείαν ἐρανῶν, ὡς βασιλέα ἐράνιον, κατὰ τὴν θεότητα, ὃς εὑρίσκων ὑμᾶς μετανοῦντας, δωρήσεται ἄφεσιν τῶν ⁴) ἡμαρτημένων.

4) τῶν ἁμαρτημάτων. A.

Vel regnum coelorum; dicit politiam angelicam, quam Christus paulo post conditurus erat per Euangelica praecepta. Dicitur quoque regnum coelorum, fruitio coelestium bonorum. Significat et alia plura nomen varie significatiuum *regnum coelorum*, prout in sequentibus erit inuenire.

Vers. 3. *Hic — semitas eius.*

Vox clamantis, defectiua est oratio. Intelligitur enim: *vox*, subaudi, *est mihi viri, clamantis in deserto*, illa scilicet, quae est apud Iordanem. Clamantis autem, quae sequuntur: Parate viam domini, etc. Viam autem domini, et semitas eius, vocat animas, ad quas venturum erat verbum Euangelii: quas etiam parare exhortatur, siue mundare instrumento poenitentiae, affectionum spinas extrahendo, peccati lapides eiiciendo: et ita suaues ac molles ad ipsius susceptionem efficiendo.

Vers. 4. *Ipse — mel siluestre.*

Meminit et vestis, et cibi eius, ostendens et pannum, et simplicitatem eorum: et per haec docens corporis minimam habendam esse curam, despiciendamque sumtuositatem. Ne quaeras autem, quis illi vestem texebat, aut vnde Zonam habebat. Multo enim magis admirandum est, quomodo in eremo a puero aëris inaequalitati per talem aetatem assuefactus est. Id autem unum scito, quod etiam illa, diuina ei prouisione subministrabantur: et ita afflictiones sufferendo perseuerabat.

Locu-

7) i. e. διαρκῶς ἐνεκαρτέρει τῇ ταλαιπωρίᾳ καὶ σκληραγωγίᾳ.

Ἡ βασιλείαν ὐρανῶν λέγει, τὴν πολιτείαν τῶν ἀγγέλων, ἣν ὁ χριςὸς ὅσον ὔπω νομοθετεῖν ἔμελλε διὰ τῶν ἐυαγγελικῶν ἐντολῶν. λέγεται δὲ βασιλεία ὐρανῶν, καὶ ἡ ἀπόλαυσις τῶν ἐν ὐρανοῖς ἀγαθῶν. δηλοῖ δὲ καὶ ἄλλα πλείονα τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας τῶν ὐρανῶν, πολυσήμαντον ὄν, ὡς προϊόντες εὑρήσομεν.

Vers. 3. Οὗτος — τὰς τρίβυς αὐτῦ.

Τὸ, Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐλλειπτικόν ἐςι. νοεῖται γὰρ, ὅτι Φωνὴ ἐξακύεταί μοι ἀνδρὸς βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, δηλαδὴ τῇ παρὰ τὸν ἰορδάνην· βοῶντος δὲ ταῦτα· ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίυ καὶ τὰ ἑξῆς. ὁδὸν δὲ κυρίυ καὶ τρίβυς αὐτῦ καλεῖ, τὰς ψυχὰς, ὧν ἐπιβαίνειν ἔμελλεν ὁ λόγος τῦ ἐυαγγελίυ, ἃς καὶ προτρέπεται ἑτοιμάζειν, ἤγυν καθαίρειν, τῷ ἐργαλείῳ τῆς μετανοίας ἀνασπῶντας μὲν τὰς ἀκάνθας τῶν παθῶν, ἐκρίπτοντας δὲ τὺς λίθυς τῆς ἁμαρτίας, καὶ ὕτως ἐυθείας καὶ ὁμαλὰς αὐτὰς ἀπεργάζεσθαι πρὸς ὑποδοχὴν αὐτῦ.

Vers. 4. Αὐτὸς — μέλι ἄγριον.

Ἐμνημόνευσε καὶ τῆς ςολῆς, καὶ τῆς τροφῆς αὐτῦ, δεικνύων τὸ λιτὸν καὶ σχέδιον αὐτῶν, καὶ διδάσκων, μικρὰ μὲν Φροντίζειν τῦ σώματος, καταφρονεῖν δὲ τῆς πολυτελείας. μὴ ζητήσῃς δὲ, τίς ὕφηνεν αὐτῷ τὸ ἔνδυμα, ἢ πόθεν ἔσχε τὴν ζώνην· ἐπεὶ θαυμασιώτερον μᾶλλον, πῶς ἐν ἐρήμῳ νηπιόθεν ἀέρος ἀνωμαλίαις μετὰ τοιαύτης ἡλικίας ἐπάλαιε· γίνωσκε δὲ μόνον, ὅτι κατὰ θείαν πρόνοιαν ἐκεῖνά τε ἐκτήσατο, καὶ διῆρκει ταλαιπωρύμενος.

Ἀκρί-

Locustas vero quidam herbarum esse virgulta dixerunt: quidam autem herbam dictam locustam: alii vero ipsum insecti genus. Dicunt enim vsque ad hodiernum diem, in illis partibus plerosque illud edere fumo siccatum: et ipsum inter animalia munda legislatorem annumerasse: habere autem grauem odorem, malumque gustum. Primum tamen potius tenendum est. Mel quoque syluestre in petrarum scissuris ab agrestibus apibus conficitur: sed amarum est ac insuaue.

† Habitu etiam praedicabat, vestem gerens lugubrem. Dicunt autem camelum medium esse inter munda animalia et immunda: licet enim ruminet tanquam mundum, inferne tamen vngulam non habet fissam. Quia igitur Ioannes populum Iudaicum, qui misere mundus apparebat, ac Gentilem, qui immundus erat, ad Deum adducebat: idcirco pilos ferebat camelorum.

† Omnes sancti cincti a scriptura inducuntur: vel tanquam semper in opere positi; negligentes enim et delicati non cinguntur: vel quia concupiscentiae affectiones mortificarunt. Pellis namque mortui animalis pars est.

Vers. 5.

6) Quo sensu habet Philo pag. 475.

7) Hoc et proximum scholium in margine sui codicis reperit Hentenius. Mei non agnoscunt. Est ex Theophylacto p. 17. 18.

8) Haec supplenda sunt apud Hentenium, qui tamen ἐκήρυσσε videtur legisse.

9) Forte κάτω reperit Hentenius.

Ἀκρίδας δὲ, τινὲς μὲν ἀκρέμονας ⁹) βοτανῶν εἶναι εἶπον, τινὲς δὲ, βοτάνην ἀκρίδα καλουμένην, ἄλλοι δὲ τὸ ζῶον αὐτό. φασὶ γὰρ, μέχρι καὶ σήμερον ἐν τοῖς μέρεσιν ἐκείνοις πολλοὺς ἐσθίειν αὐτὸ τεταριχευμένον. καὶ γὰρ μετὰ τῶν καθαρῶν ζώων καὶ τοῦτο τάξαι τὸν νομοθέτην. ἔχειν δὲ δυσώδη καὶ πονηρὰν γεῦσιν. κρεῖττον δὲ τὸ πρῶτον. μέλι δὲ ἄγριον, τὸ ἐν ταῖς τῶν πετρῶν σχισμαῖς ὑπὸ τῶν ἀγρίων μελισσῶν γεωργούμενον, πικρὸν καὶ ἀνηδὲς ὄν.

†† Εἰς 7) μετάνοιαν 8) παρεκάλει καὶ ἀπὸ τοῦ σχήματος. πενθικὴν γὰρ εἶχε τὴν στολήν. λέγουσι δὲ, τὴν κάμηλον μεταξὺ εἶναι καθαροῦ καὶ μή. καθὸ μὲν γὰρ μηρυκίζει, καθαρόν ἐστι· καθὸ ⁹) δὲ οὐκ ἔστι διχηλὸν κατὰ τοὺς ὄνυχας, οὐκ ἔστι καθαρόν. ἐπεὶ οὖν καὶ ὁ ἰωάννης, τόν τε ¹) καθαρὸν δοκοῦντα λαὸν, τὸν ἰουδαϊκὸν, καὶ τὸν ἀκάθαρτον, τὸν ἐθνικὸν, προσῆγε τῷ θεῷ, ²) διὰ τοῦτο ἐφόρει τὰς τρίχας τῆς καμήλου.

†† Πάντες οἱ ἅγιοι ἐζωσμένοι εἰσάγονται παρὰ τῇ γραφῇ, ὡς ἀεὶ ἐν ἔργῳ ὄντες. οἱ γὰρ ἀμελεῖς καὶ τρυφηλοὶ οὐ ζώννυνται. ³) ἢ ὅτι ἐνέκρωσαν τὰ πάθη τῆς ἐπιθυμίας. τὸ γὰρ δέρμα, νεκροῦ ζώου ἐστὶ μέρος.

Verſ. 5.

¹) Neſcio, vnde *miſere* hauſerit Hentenius. Forte pro τόν τε, legit οἰκτρῶς. Nam ἐλεεινῶς nimis recedit. Δεινῶς vero prorſus alienum eſt.

²) Hic auctior eſt Theophylactus.

³) Hic omiſſum: ὡς νῦν οἱ σαρακηνοί. Niſi ſupra etiam omiſſa eſſent quaedam ab eodem ſcriba, crederem, metu Turcarum haec omiſſa eſſe, quod Codicem illis in locis ſcribebat.

Verſ. 5. *Tunc* — Verſ. 6. *peccata ſua.*

Primum quidem baptizantis opinio ſpem omnibus erigebat. Erat enim pontificis filius, et nunc primum ab eremo deſcenderat, multis ornatus virtutibus, ſoloque viſu non parum auertebat metum. Deinde autem noua praedicationis apparentia regnum coelorum annuntiabat: de quo tunc primum audiebant. Tertio vero, quod etiam magis vrgebat, prophetae Ieſaias dictum illud: *Vox clamantis in deſerto*, de illo praedixerat.

Et quomodo nullus Euangeliſta ſcribit, quod Ioannes turbis clamauerit: *Parate viam domini:* Sicut de illo propheta ait? Manifeſte quidem nullus ſcribit. Veriſimile eſt tamen et hoc clamauiſſe, quamquam ſcriptum non ſit, vtpote per ſe intellectum. Verum tamen etiam illud: *Reſipiſcite et facite fructus dignos poenitentia* tantundem valet, quantum: *Parate viam domini.* Eſt enim praeparatio ac repurgatio praedictae viae ipſa reſipiſcentia, ac virtutum fructificatio.

Exibant autem ad ipſum Ieroſolyma ciuitas, ſiue Ieroſolymitae: ita enim dixit Marcus. Quam autem habuerit virtutem Ioannis baptiſma, quamque differentiam a baptiſmate, quod Chriſtus ſtatuit, diligenter apertum inuenies in explanatione Euangelii ſecundum Marcum. Nam in ea conuenientius viſum eſt, rem hanc declarare, vbi ſcriptum eſt: *Praedicans baptiſmum poenitentiae in remiſſionem peccatorum.*

Vers. 5. Τότε — Vers. 6. Τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.

᾿Ανεπτέρωσε γὰρ ἅπαντας, πρῶτα μὲν, ἡ τοῦ βαπτίζοντος ὑπόληψις· ἀρχιερέως γὰρ ἦν υἱὸς, καὶ ἄρτι πρῶτον ἐκ τῆς ἐρήμου κατέβη, πολλὰς ἀρετὰς ἐπικομιζόμενος, καὶ ἀπὸ μόνης ὄψεως πολλὴν ἀπήστραπτεν εὐλάβειαν· δεύτερον δὲ, ἡ τοῦ κηρύγματος καινοφάνεια· βασιλείαν γὰρ οὐρανῶν κατήγγειλε, περὶ ἧς τότε πρῶτον ἤκουον· τρίτον δὲ καὶ πλεῖον, ὁ προφήτης ἠσαΐας, τὸ, φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, περὶ αὐτοῦ προαναφωνήσας.

Καὶ πῶς οὐδεὶς τῶν εὐαγγελιστῶν ἀνέγραψεν, ὅτι ὁ ἰωάννης ἐβόησε πρὸς τοὺς ὄχλους, ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου, ὡς ὁ προφήτης περὶ αὐτοῦ φησι; ῥητῶς μὲν οὐδεὶς ἀνέγραψε τοῦτο, εἰκὸς δὲ βοῆσαι μὲν αὐτὸν καὶ τοῦτο, μὴ ἀναγραφῆναι δὲ, ὡς ἔξωθεν νοούμενον. ἄλλως τε δὲ, τὸ μετανοεῖτε, καὶ τὸ, ποιήσατε καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας, ἴσα εἰσὶ τῷ, ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου. ἑτοιμασία γὰρ καὶ ἀνακάθαρσις τῆς δηλωθείσης ὁδοῦ ἡ μετάνοια, καὶ ἡ καρποφορία τῶν ἀρετῶν.

᾿Εξεπορεύετο δὲ πρὸς αὐτὸν ἱεροσόλυμα ἡ πόλις, εἴτουν οἱ ἱεροσολυμῖται. οὕτω γὰρ εἶπεν ὁ [y]) μάρκος. ὁποίαν δὲ δύναμιν εἶχε τὸ βάπτισμα τοῦ ἰωάννου, καὶ τίνα διαφορὰν πρὸς τὸ βάπτισμα τὸ νομοθετηθὲν ὑπὸ τοῦ χριστοῦ, ἀκριβῶς εὑρήσεις ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ κατὰ μάρκον εὐαγγελίου. ἐπιτηδειότερον γὰρ ἦν, ἐν ἐκείνῃ ταύτην ἑρμηνευθῆναι, ἔνθα κεῖται τὸ, [z]) καὶ κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

y) Marc. 1, 5.

z) Marc. 1, 4.

Vers. 7.

Verſ. 7. *Porro cum vidiſſet — ira.*

Iudaeorum genus variis appellatur nominibus. Siquidem Hebraei dicuntur ab Heber, vtpote lingua eius vtentes, ſolius enim eius linguam ſeruauit Deus inconfuſam: quia communicare noluerat cum illis, qui turrim aedificabant. Ab hoc autem deſcenderat Abraham. Iſraelitae vero dicti ſunt a Iacob, qui Deum in ſcala vidit, et Iſrael appellatus eſt. Iſrael enim tantundem valet, quantum, videns Deum. Iudaei autem a Dauid: quam poſtquam de tribu Iuda ad regnum elegit Deus: eiusque poſteris dedit, vt haereditario iure regnarent: tribum illam claram reddidit, vtpote ab eo tempore regiam: ita, vt etiam, qui ab aliis tribubus deſcenderent, poſtea Iudaei quoque ab hac, communi vocabulo, dicerentur.

His ita diſtinctis, dicere etiam oportet de duabus Iudaeorum ſectis, quae hic ponuntur. Sadducaei in caeteris quidem Iudaei erant: verum ſpiritum, et angelos, ac reſurrectionem mortuorum negabant, neque omnino eſſe credebant. Phariſaei vero et ipſi quoque in caeteris Iudaei, habebant quasdam obſeruationes caeteris non communes, vt ieiunium bino in hebdomade die: ſubſtantiae decimas, quas pauperibus erogabant: lotiones ac purificationes vrceorum, paropſidum, ac ſcyphorum, aliosque huiusmodi mores. Sicut autem ſcribae ſiue legisperiti ac doctores aliis praeſtan-

4) Reſpicit Geneſ. 11. Quid autem ſit χαλάνης, ignoro. Hentenius id praetermiſit. Neſcio, vtrum ſit corruptum vocabulum Hebraicum, an Graecum. Forte πλάνης voluit. Ex Hebraicis חבל et בלל nihil exſcalpi poteſt.

Verſ. 7. Ἰδὼν δὲ — ὀργῆς.

Τὸ γένος τῶν ἰȣδαίων καλεῖται διαφόροις ὀνόμασι. λέγονται γὰρ ἑβραῖοι μὲν, ἀπὸ τȣ̃ ἔβερ, ὡς κεχρημένοι τῇ διαλέκτῳ αὐτȣ̃. μόνȣ γὰρ ἐκείνȣ τὴν γλῶσσαν ἀσύγχυτον διετήρησεν ὁ Θεὸς, μὴ θελήσαντος κοινωνῆσαι τοῖς τὸν πύργον τῆς [4] χαλάνης οἰκοδομȣ̃σι. πρόγονος δὲ ἦν ȣ̃τος τȣ̃ ἀβραάμ. ἰσραηλῖται δὲ, ἀπὸ τȣ̃ ἰακὼβ, ὃς, ἰδὼν ἐν τῇ κλίμακι τὸν Θεὸν, ἐπωνομάσθη καὶ ἰσραὴλ. τὸ γὰρ ἰσραὴλ, ὁρῶν Θεὸν ἑρμηνεύεται. ἰȣδαῖοι δὲ, ἀπὸ τȣ̃ [5]) δαυὶδ, ὃν ἐκ τῆς ἰȣ́δα φυλῆς ἐπιλεξάμενος ὁ Θεὸς εἰς τὴν βασιλείαν, καὶ τοῖς ἀπ' αὐτȣ̃ καταγομένοις τὸ βασιλεύειν ἀποκληρώσας, ὀνομαςὴν ἄγαν τὴν φυλὴν ταύτην, ὡς τȣ̃ λοιπȣ̃ βασιλικὴν, ἐποίησεν, ὥςε καὶ τȣ̀ς ἐκ τῶν ἄλλων φυλῶν χρόνῳ ὕςερον ἰȣδαίȣς κοινῶς ἀπὸ ταύτης λέγεσθαι.

Τȣύτων ȣ̃τως [6]) ἐυκρινηθέντων, εἰπεῖν χρὴ καὶ περὶ τῶν προκειμένων δύο ἰȣδαϊκῶν αἱρέσεων. οἱ σαδδȣκαῖοι, τἄλλα μὲν ἰȣδαῖοι ἦσαν, πνεῦμα δὲ ἅγιον καὶ ἀγγέλȣς καὶ νεκρῶν ἀνάςασιν ἀθετȣ̃σι, καὶ ȣ̓δ' ὅλως εἶναί φασιν. οἱ φαρισαῖοι δὲ, καὶ αὐτοὶ τἄλλα μὲν ἰȣδαῖοι, [7]) εἶχον δὲ περιττάς τινας παρατηρήσεις, οἷον, νηςείαν δὶς τῆς ἑβδομάδος, ἀποδεκατώσεις τῆς ȣ̓σίας εἰς τȣ̀ς πένητας, βαπτισμȣ̀ς καὶ καθαρισμȣ̀ς ξεςῶν καὶ πινάκων καὶ ποτηρίων, καὶ τοιαῦτα ἕτερα ἔθη. ὥσπερ δὲ [8]) οἱ γραμματεῖς, εἴτȣν [9]) οἱ νομικοὶ καὶ διδάσκαλοι, διαφορώτεροι τῶν ἄλλων ἦσαν, ȣ̃τω δὴ καὶ οἱ Φαρισαῖοι

5) ἀπὸ τȣ̃ ἰȣ́δα. B.

6) ἐυκριθέντων. A. Male. Eſt enim ab ἐυκρινέω, quod habet Xenoph. p. 513. E. Frequentius occurrit διευκρινεῖν.

7) ἦσαν, addit. A.

8) γὰρ, pro δέ. A.

9) οἱ, omittit. B.

praeſtantiores erant: ita ſane et Phariſaei ac Sadducaei tanquam aliis ſuperiores ſeſe iactabant.

Hos igitur Ioannes accedere videns, ipſosque agnoſcens: tum per inhabitantem in ſe gratiam, tum vero a veſte habituque inſigni, liberius eos arguit: ſiquidem fiduciam in eo habebat, qui ſe miſerat. Miſcet autem reprehenſionis aſperitati laudem: vt inde quidem humilientur, hinc autem conſolationem accipiant. Nam ipſos alloquens, progenies viperarum appellauit. Sicut enim viperarum proles, quum pariuntur, ſuas occidunt matres, exeſo earum ventre: ita ſane et Iudaei ſuos patres ſpirituales, puta prophetas occiderant. Laudauit autem ipſos dicens: Quis demonſtrauit[*] vobis fugere a ventura ira? Apparebat enim, quod ſola ipſorum prudentia.

Futuram vero iram dicit, vel quae a Romanis in obſidione futura erat: vel quae a Deo in die iudicii: quam, ad poenitentiam properando, fugiebant. Erumpendo igitur ad Phariſaeos ac Sadducaeos dirigit ſermonem: eos autem ſpiritu diſcernens, haec illis dicebat, qui in Chriſtum credituri erant, et ita praedictam iram omnino euaſuri. Quod ſi Lucas haec turbis illum dixiſſe ait, ad ſe vt baptizarentur venientibus: nihil inde turberis. Veriſimile eſt enim bis haec Ioannem dixiſſe: nunc quidem his, nunc vero illis. Admirabatur autem Ioannes magnam ipſorum mutationem: quomodo hi, qui prophetas occiderant, ipſum quoque non occiderent, ſed magis ad poenitentiam venirent.

Verſ. 8.

[*]) intell. ὑπέδειξεν.

ρισαῖοι καὶ σαδδουκαῖοι μέγα ἐφρόνουν, ὡς περιττότεροι τῶν ἄλλων.

Τούτους προσιόντας ἰδὼν ὁ ἰωάννης, καὶ ἐπιγνοὺς αὐτοὺς, τοῦτο μὲν, ἐκ τῆς ἐνοικούσης αὐτῷ θείας χάριτος, τοῦτο δὲ καὶ, ἐκ τῶν παρασήμων τῆς στολῆς καὶ τοῦ σχήματος, παῤῥησιαστικώτερον αὐτοῖς διαλέγεται. καὶ γὰρ ἐθάῤῥει τῷ ἀποστείλαντι αὐτόν. μίγνυσι δὲ τῇ αὐστηρίᾳ τῶν ἐλέγχων καὶ ἔπαινον, ἵνα τῇ μὲν ταπεινωθῶσι, τῷ δὲ παρηγορηθῶσιν. ἤλεγξε μὲν γὰρ αὐτοὺς, γεννήματα ἐχιδνῶν τούτους προσαγορεύσας. ὥσπερ γὰρ τὰ γεννήματα τῶν ἐχιδνῶν ἀποκτείνουσι τὰς ἑαυτῶν μητέρας, διαβιβρώσκοντα τὰς τούτων γαστέρας ἐν τῷ κυΐσκεσθαι· οὕτω δὴ καὶ οἱ ἰουδαῖοι τοὺς πνευματικοὺς αὐτῶν πατέρας, τοὺς προφήτας, ἀπέκτενον. ἐπῄνεσε δὲ αὐτοὺς, εἰπὼν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; ἐνέφηνε γὰρ, ὅτι οὐδεὶς ἄλλος,[1]) εἰ μὴ ἡ σύνεσις αὐτῶν.

Μέλλουσαν δὲ ὀργὴν λέγει, ἢ τὴν ἀπὸ ῥωμαίων ἐν τῇ πολιορκίᾳ, ἢ τὴν ἀπὸ θεοῦ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἣν ἔφευγον ἐρχόμενοι εἰς μετάνοιαν. προηγουμένως μὲν οὖν πρὸς τοὺς φαρισαίους καὶ σαδδουκαίους ἀπέτεινε τὸν λόγον, ὡς δοκοῦντας φρονιμωτέρους· διὰ μέσου δὲ αὐτῶν ἔλεγε ταῦτα πρὸς τοὺς μέλλοντας εἰς χριστὸν πιστεύειν, οἳ πάντως καὶ τὴν δηλωθεῖσαν ὀργὴν ἔμελλον ἐκφυγεῖν. εἰ δὲ ὁ λουκᾶς φησὶν, ὅτι ἔλεγε ταῦτα[a]) τοῖς ἐκπορευομένοις ὄχλοις βαπτισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ, μὴ ταραχθῇς. εἰκὸς γὰρ, δὶς ταῦτα τὸν ἰωάννην εἰπεῖν, νῦν μὲν τούτοις, νῦν δὲ ἐκείνοις. ἐκπλήττεται δὲ ὁ ἰωάννης τὴν ἀθρόαν αὐτῶν μεταβολὴν, πῶς,[2]) προφητοκτόνοι ὄντες, οὐκ ἀναιροῦσι καὶ αὐτὸν, ἀλλ' ἔρχονται εἰς μετάνοιαν. a) Luc. 3, 7.

[2]) γὰρ, interponit. B.

Verſ. 8. *Facite — poenitentia.*

Quia ergo reſipiſcitis, ſcitote, quod non ſufficit prauitatem duntaxat fugere: ſed oportet virtutem quoque operari. Declina, inquit, a malo, et fac bonum.

Verſ. 9. *Et ne — Abraham.*

Ne videamini, hoc eſt, ne velitis. Admonet autem, ne in cordibus ſuis dicant: Patrem habemus Abraham: et ſufficit nobis ad virtutem, quod ab illo deſcendamus. Neque enim vllos oportet, de progenitorum virtutibus gloriari: quum ipſi negligentes ſint de propriarum operibus virtutum.

Verſ. 9. *Dico — Abrahae.*

Ne putetis, inquit, quod ſi vos absque fructu virtutum perieritis, nulli reliqui erunt Abrahae filii. Poteſt enim Deus de inanimatis his lapidibus ſuſcitare filios ipſi Abrahae. Etenim ipſum quoque Iſaac ſuſcitauit ei, de inanimato ac lapideo Sarae vtero. Poteſt et alio modo dici. Ne gloriemini, quod originem habeatis ipſum Abraham. Neque enim hoc veſtrum bonum opus eſt, ſed Dei donum: qui poteſt, nempe omnipotens, de apparentibus his lapidibus, ſuſcitare filios ipſi Abrahae.

Quidam autem dicunt eos, qui e gentibus crediderunt, his verbis inſinuari: qui primum ad veritatem obdurati et inſenſati, poſtea per fidem, in filios adoptati ſunt. Alii vero illos deſignari dicunt, qui tempore paſſionis Chriſti ob petrarum ſciſſionem per fidem in filios adoptati ſunt. Et hi autem et illi in Abrahae filios cooptati ſunt,

vtpo-

Verſ. 8. Ποιήσατε — μετανοίας.

Ἐπεὶ τοίνυν μετανοεῖτε, γινώσκετε, ὅτι ὐκ ἀρκεῖ μόνον τὸ φυγεῖν τὴν κακίαν, ἀλλὰ χρὴ καὶ ἀρετὴν ἐπιδείξασθαι· ἔκκλινον [b]) γάρ, φησιν, ἀπὸ κακῦ, καὶ ποίησον ἀγαθόν. b) Pſ. 33, 15.

Verſ. 9. Καὶ μὴ — ἀβραάμ.

Μὴ δόξητε, ἀντὶ τῦ, μὴ θελήσητε. παραινεῖ δὲ, μὴ λέγειν ἐν ταῖς ἑαυτῶν ψυχαῖς, ὅτι πατέρα ἔχομεν τὸν ἀβραάμ, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν εἰς ἀρετὴν, τὸ ἀπ' ἐκείνου κατάγεσθαι. ὐ χρὴ γάρ, μέγα φρονῦντας ἐπὶ ταῖς τῶν προγόνων ἀρεταῖς, αὐτῦς ἀμελεῖν οἰκείων κατορθωμάτων.

Verſ. 9. Λέγω — ἀβραάμ.

Μὴ νομίσητε, φησὶν, ὅτι, ἐὰν ὑμεῖς ἀπόλησθε, ὡς ἄκαρποι ἀρετῆς, ὐκέτι ἕξει τέκνα ὁ ἀβραάμ. δύναται γὰρ ὁ θεὸς ἐκ τῶν ἀψύχων τύτων λίθων ἐγεῖραι τέκνα τῷ ἀβραάμ. καὶ γὰρ καὶ τὸν ἰσαὰκ ἐκ τῆς ἀψύχυ καὶ λιθώδυς μήτρας τῆς σάῤῥας ἤγειρεν αὐτῷ. ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, μὴ κομπάζετε ἐπὶ τῷ ἔχειν ῥίζαν γένυς τὸν ἀβραάμ. τῦτο γὰρ οὐχ ὑμέτερόν ἐστι κατόρθωμα, ἀλλὰ θεῦ δῶρον, ὃς δύναται μὴ μόνον ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν φαινομένων τύτων λίθων ἐγεῖραι τέκνα τῷ ἀβραάμ, οἷα παντοδύναμος.

Τινὲς δέ φασι, τὺς ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότας αἰνίττεσθαι τὸν λόγον, οἱ πεπωρωμένοι, καὶ ἀναίσθητοι ὄντες τῆς ἀληθείας πρότερον, διὰ τῆς πίστεως υἱοθετήθησαν ὕστερον. ἄλλοι δὲ λέγυσι, παραδηλῦσθαι τὺς ἐν τῷ καιρῷ τῦ πάθυς τῦ σωτῆρος, ἀπὸ τῦ σχίζεσθαι τὰς πέτρας, διὰ πίστεως υἱοθετηθέντας. καὶ ὗτοι δὲ, κἀκεῖνοι τῷ ἀβραὰμ

 υἱοθε-

vtpote cum ipſo aeternae haereditatis participes. Proprie enim Abrahae filii ſunt, qui virtutes eius imitantur, ac ſorte ipſius in regno coelorum digni habentur, ſiue ex Iudaeis ſint, ſiue ex gentibus. Nam tanto maior eſt virtutis cognatio, quam ſanguinis, quanto anima corpore praeſtantior eſt.

Verſ. 10. *Iam — in ignem mittitur.*

†† Securis, euangelica eſt amputatio, quae amputat ſteriles ad virtutes et fidem Iudaeos a lege, nec tamen prorſus eradicat. Radix enim illorum lex, cui illorum loco inſeruntur credentes. Arbores autem ſunt Iſraelitae.

Quum iam eos terruiſſet dicens, quod niſi cauerent, a genere Abraham exciderent, auget adhuc metum. Non ſolum, inquit, a tali genere excidetis, verum etiam irremediabili modo, citius a praeſenti vita exciſi, etiam ibi in futuro poenam luetis. Securim enim figuratiue mortem appellauit: arbores autem homines: radices vero vitam ipſorum: ignem etiam dixit ipſius gehennae.

Quidam vero radicem interpretantur ipſum Abraham: arbores autem Iudaeos: qui ab ipſo pullularunt: Securim quoque Chriſtum, qui ipſos quidem exciſurus erat, fructum ad Euangelii fidem non ferentes: inſerturus autem illos, qui e gentibus crederent. Poſtquam ergo faſtum ipſorum terruit, ac cordis eorum duritiem timore cadendi a genere Abraham, exciſione ac igne emolliuit:

3) Incluſa in marg. habet. A. Eadem omiſerat Hentenius.

υἱοθετήθησαν, ὡς τῦ κατ᾽ αὐτὸν αἰωνίυ κλήρυ μεταλαχόντες. κυρίως γὰρ τέκνα τῦ ἀβραὰμ εἰσιν, οἱ τὰς ἀρετὰς αὐτῦ μιμέμενοι, καὶ τῆς αὐτῆς αὐτῷ καταξιέμενοι μερίδος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν ἐρανῶν, κἂν ἐξ ἰυδαίων ὦσιν, κἂν ἐξ ἐθνῶν. μείζων γὰρ ἡ ἐξ ἀρετῆς συγγένεια τῆς ἐξ αἵματος οἰκειώσεως, ὅσον καὶ ἡ ψυχὴ τιμιωτέρα τῦ σώματος.

Verſ. 10. Ἤδη — εἰς πῦρ βάλλεται.

[Ἀξίνη 3) μὲν, ἡ εὐαγγελικὴ τομὴ, ἐκτέμνυσα τὺς ἀκάρπυς εἰς ἀρετὰς καὶ πίςιν ἰυδαίυς ἀπὸ τῦ νόμυ, ὐ μὴν ἐκριζῦσα. ῥίζα γὰρ αὐτῶν ὁ νόμος, ᾧ ἀντ᾽ ἐκείνων οἱ πιςεύσαντες ἐγκεντρίζονται. δένδρα δὲ οἱ ἰσραηλῖται.]

Φοβήσας δὲ 4) αὐτὺς, ὡς ἀποπεσυμένους τῦ γένυς τῦ ἀβραὰμ, εἰ μὴ προσέχοιεν, ἐπιτείνει τὸν φόβον ἔτι. ὐ μόνον γὰρ, φησιν, ἀποπεσεῖσθε τῦ τοιύτυ γένυς, ἀλλ᾽, ὡς ἀνίατοι λοιπὸν, ταχέως ἀποκοπέντες τῆς ἐνταῦθα ζωῆς, καὶ ἐκεῖ τιμωρηθήσεσθε. ἀξίνην μὲν γὰρ, τροπικῶς ὠνόμασε τὸν θάνατον· δένδρα δὲ, τὺς ἀνθρώπυς· ῥίζαν δὲ αὐτῶν, τὴν ζωήν. πῦρ δὲ εἶπε, τὸ τῆς γεέννης.

Τινὲς δὲ ῥίζαν μὲν ἡρμήνευσαν, τὸν ἀβραὰμ, δένδρα δὲ, τύτυς τὺς ἀναβλαςήσαντας ἐξ αὐτῦ ἰυδαίυς, ἀξίνην δὲ, τὸν χριςὸν, ὃς ἔμελλεν ἀποτεμεῖν μὲν αὐτὺς, μένοντας ἀκάρπυς εἰς τὴν πίςιν τῦ εὐαγγελίυ, ἐγκεντρίσαι δὲ τὺς ἐξ ἐθνῶν. ὕτως ὖν καταβαλὼν αὐτῶν τὸ φρόνημα, καὶ μαλάξας τῆς τύτων καρδίας τὸ σκληρὸν, τῷ φόβῳ τῆς ἐκπτώσεως τῦ γένυς ἀβραὰμ, καὶ τῇ ἐκτομῇ, καὶ τῷ πυρὶ, λοιπὸν εἰσάγει τὸν περὶ

4) δὲ, omittit. A.

liuit: deinceps sermonem de Christo cum multa dignitate inducit, vt ipsi apparenti occurrerent.

V. 11. *Ego quidem — Spiritu sancto.*

In poenitentiam, hoc est, propter poenitentiam, ipsos enim confitentes siue resipiscentes baptizabat, quia eos poenitebat: eratque tale baptisma poenitentiae demonstratio. Post se autem venturum dicit Iesum, ante quem ipse viam illi praeparabat, clamans: *Parate viam domini*, vt supra narrauimus. Dixit quoque Christum se fortiorem, vtpote diuinitati vnitum. Illud vero: *Non sum idoneus calceamenta portare*, excellentem eius, qui praedicabatur exprimit dignitatem. Tantundem enim est ac si diceret: Neque inter extremos ipsius seruos numerari possum, propter magnitudinem diuinitatis ipsi vnitae: postremis siquidem seruis huiusmodi commissum est obsequium.

Reliqui vero Euangelistae, *corrigiam calceamentorum eius soluere* dixerunt: vt manifestum sit vtrumque dixisse: nunc quidem hoc, nunc vero illud. Dicens autem, ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, palam fecit dominici baptismatis dignitatem. Meum, inquit, baptisma abstinentiam a peccatis operatur: illius vero, Spiritus sancti participem facit. Matthaeus sane, Marcus et Ioannes dixerunt, in Spiritu sancto. Lucas vero, in Spiritu sancto et igni: vnde rursum manifestum fit, et hoc, et illud baptistam variis dixisse temporibus. Nostris quidam maioribus hic sermo demonstrat, Spiritus sancti super apostolos in igneis linguis descensum. Tunc enim in Spiritu sancto et igni baptizati sunt. Postea

*) ἀρχὴν, pro ὑπεροχήν. A.

τῦ χριςῦ λόγον, μετὰ πολλῆς τῆς ὑπεροχῆς, ἵνα φανέντι προσδράμωσιν αὐτῷ.

Verſ. 11. Ἐγὼ μὲν — πνεύματι ἁγίῳ.

Εἰς μετάνοιαν, ἀντὶ τῦ, διὰ τὴν μετάνοιαν. ἐξομολογυμένυς γὰρ αὐτὺς, εἴτυν μετανοῦντας, ἐβάπτιζε, διότι μετενόησαν. καὶ ἦν τὸ τοιῦτον βάπτισμα, ἀπόδειξις μετανοίας. ὀπίσω δὲ αὐτῦ ἐρχόμενον λέγει τὸν ἰησῦν, ὃ ἔμπροσθεν αὐτὸς κατεσκεύαζε τὴν ὁδὸν αὐτῦ, βοῶν, ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίυ, ὡς ἀνωτέρω ἐξηγησάμεθα. ἰσχυρότερον δὲ αὐτὸν εἴρηκεν, ὡς ἡνωμένον θεότητι. τὸ δὲ, ὃ ὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαςάσαι, τὴν ὑπερβάλλυσαν 5) ὑπεροχὴν τοῦ κηρυσσομένυ παρίςησι. λέγει γὰρ, ὅτι ὐδὲ εἰς τὺς ἐσχάτυς αὐτῦ δύλυς ταγῆναι δύναμαι, διὰ τὸ μέγεθος τῆς ἡνωμένης αὐτῷ θεότητος. τοῖς γὰρ ἐσχάτοις οἰκέταις ἐπιτέτραπται ἡ τοιαύτη ὑπηρεσία.

Οἱ δὲ λοιποὶ c) εὐαγγελιςαὶ λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτῦ εἶπον, ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι καὶ ἀμφότερα ὁ ἰωάννης εἶπε, νῦν μὲν τῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο. εἰπὼν δὲ, ὅτι αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύματι ἁγίῳ, ἐδήλωσε καὶ τὴν τῦ δεσποτικῦ βαπτίσματος ὑπεροχήν. τὸ μὲν ἐμόν, φησι, βάπτισμα ἀποχὴν ἁμαρτιῶν ἐνεργεῖ, τὸ δὲ τύτυ μετοχὴν πνεύματος ἁγίου παρέχει. ματθαῖος μὲν ὖν καὶ d) μάρκος καὶ e) ἰωάννης εἶπον, ὅτι ἐν πνεύματι ἁγίῳ· λυκᾶς δὲ, ὅτι ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ f) πυρί. καὶ δῆλον πάλιν, ὅτι καὶ τῦτο, κἀκεῖνο εἴρηκεν ὁ βαπτιςὴς, ἐν διαφόροις καιροῖς. ἐμφαίνει δὲ ὁ λόγος προηγυμένως μὲν τὴν τῦ ἁγίυ πνεύματος, ἐν εἴδει πυρίνων γλωσσῶν, ἐπὶ τὺς ἀποςόλυς κάθοδον· τηνικαῦτα γὰρ ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ ἐβαπτίσθησαν· ἔπειτα δὲ καὶ τὸ νομι-

c) Marc. 1, 7. Luc. 3, 16. Io. 1, 27.

d) Marc. 1, 8.

e) Io. 1, 33.

f) Luc. 3, 16.

ea vero idem operatur constitutum a Christo baptisma. Etenim cuique baptizato aduolat Spiritus sanctus non solum ipsum sanctificans, verum etiam inuisibiliter animae eius sordes consumens. Non sum autem idoneus, hoc est, *non sum dignus:* ita enim scripsit Ioannes.

† Ipse vos baptizabit. Per metaphoram dictionis, gratiae abundantiam refert Baptista. Et ignis repetitione, gratiae vehementia ac incomprehensibilitas demonstratur.

Vers. 12. *Cuius — inextinguibili.*

Ex his demonstrat, quod iudex etiam sit futuri seculi. Et aream quidem vocat vniuersalem orbis Ecclesiam, ad quam omnes operatores a domini prouidentia conducuntur. Ventilabrum autem iustum eius iudicium, quod eos sane, qui omni iniquitatis vento agitantur, quasi paleaceos, tradit igni gehennae inextinguibili: illos vero, qui virtutum habent grauitatem, in apothecam coelestium tabernaculorum colligit.

Nunc siquidem in area mixta sunt triticum et palea: tunc autem omnino discernentur, quando frumentum in apothecam deferendum est. In manu autem sua dixit, eo quod promptus ac paratus est ad diiudicandum. Vide autem quod postquam baptizauerit in Spiritu sancto, expurgat adhuc aream suam, ne suscepto baptismo torpeas.

Vers. 13.

6) ἀοράτως, omittit. A.
7) Inclusa in margine habet. A. Omittit. B.
8) ἔτος, abest. A.

νομοθετηθὲν ὑπὸ χριστοῦ βάπτισμα. καὶ γὰρ ἐφίπταται παντὶ βαπτιζομένῳ πνεῦμα ἅγιον, οὐ μόνον ἁγιάζον, ἀλλὰ καὶ ὡς πῦρ ἀοράτως [6]) ἀναλίσκον τὸν ῥύπον τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. οὐκ εἰμὶ δὲ ἱκανὸς, ἀντὶ τοῦ, οὐκ εἰμὶ ἄξιος. οὕτω γὰρ ἔγραψεν ὁ [g]) ἰωάννης. g) Io. 1, 27.

[Αὐτὸς [7]) ὑμᾶς βαπτίσει· τῇ μεταφορᾷ τῆς λέξεως τὸ δαψιλὲς τῆς χάριτος ἐμφαίνει ὁ βαπτιστὴς, καὶ τῇ ἐπεξηγήσει τοῦ πυρὸς πάλιν, τὸ σφοδρὸν καὶ ἀκάθεκτον τῆς χάριτος ἐνδείκνυται.

Verſ. 12. Οὗ — ἀσβέστῳ.

Ἐκ τούτων παριστᾷ, ὅτι καὶ κριτής ἐστιν οὗτος [8]) τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. καὶ ἅλωνα μὲν ὀνομάζει, τὴν πάνδημον ἐκκλησίαν τῆς οἰκουμένης, εἰς ἣν πάντες οἱ γεωργηθέντες ὑπὸ τῆς δεσποτικῆς ἐπιμελείας συνάγονται· πτύον δὲ, τὴν δικαίαν αὐτοῦ κρίσιν, ἥτις τοὺς μὲν παντὶ ἀνέμῳ τῆς ἁμαρτίας ῥιπιζομένους, ὡς ἀχυρώδεις, ἐκδίδωσι πυρὶ ἀσβέστῳ τῆς γεέννης, τοὺς δὲ βάρος ἔχοντας [9]) ἀρετῆς, συλλέγει εἰς τὴν ἀποθήκην τῶν οὐρανίων σκηνῶν.

Νῦν μὲν γὰρ, ὡς ἐν ἅλωνι, ἀναμὶξ ὁ σῖτος καὶ τὸ ἄχυρον· τότε δὲ, πολλὴ ἔσται [1]) ἡ διάκρισις, ὅτε μέλλει ὁ σῖτος εἰς τὴν ἀποθήκην συγκομισθῆναι. ἐν τῇ χειρὶ δὲ αὐτοῦ εἶπε, διὰ τὸ εἶναι πρόχειρον καὶ ἕτοιμον εἰς τὸ διακρῖναι. ὅρα δὲ, ὅτι μετὰ τὸ βαπτίζειν ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, διακαθαίρει τὴν ἅλωνα, ἵνα μὴ μετὰ τὸ βάπτισμα ῥαθυμήσῃς.

Verſ. 13.

9) τῆς, addit. B. 1) ἐστὶν ἡ. B.

Verſ. 13. *Tunc — ab eo.*

Cum ſeruis venit dominus: ſed illi quidem, vt poenitentiae actus demonſtrarent acceſſerunt, ipſe vero vt populo manifeſtaretur. Ita enim dixit Ioannes, quod vt manifeſtaretur Iſraeli.

Verſ. 14. *Ioannes autem — ad me.*

Cognouit quis eſſet per inhabitantem in ſe Spiritum ſanctum. Ait enim Ioannes Euangeliſta: *Videt Ioannes Ieſum venientem ad ſe, et ait: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi*, etc. Nunc vero prohibebat ipſum dicens: *mihi opus eſt vt abs te baptizer:* ego peccatis obnoxius, ab eo, qui peccare non poteſt: in nuda aqua baptizans, ab eo qui baptizat in Spiritu ſancto et igni: ſeruus a domino: homo a Deo, et tu tamen e diuerſo venis ad me? Alii enim per interrogationem legunt verba illa, tu venis ad me? Theologus autem Gregorius per affirmationem quaſi prophetantis ac dicentis: *Sequeris me qui occidar*, hoc eſt, occideris et tu.

Verſ. 15. *Reſpondens — modo.*

Deſine modo impeccabilitatis ac diuinitatis meae velamenta obtendere: neque enim ſunt haec praeſentis temporis: Sed diſpenſatorio modo a te baptizor. Quemadmodum enim propter homines homo factus ſum, vt tanquam homo fallam diabolum ipſos

[2]) *παρεγένοντο*, A.

[3]) Pro *ἀκολυθεῖς* et *ἀναιρῇ*, quod repereram, dedi, *ἀκολυθήσεις* et *ἀναιρεθήσῃ*.

Vers. 13. Τότε — ὑπ' αὐτοῦ.

Μετὰ τῶν δέλων ὁ δεσπότης· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν, ἵνα μετανοήσωσι, ²) παρεγίνοντο· ἔτος δὲ, ἵνα ἀναδειχθῇ τῷ λαῷ. οὕτω γὰρ καὶ ὁ Ἰωάννης εἶπεν, ὅτι ἵνα ᵇ) φανερωθῇ τῷ Ἰσραήλ. h) Io. 1, 31.

Vers. 14. Ὁ δὲ Ἰωάννης — πρός με.

Ἔγνω, τίς ἦν, ὑπὸ τῦ ἐνοικῦντος αὐτῷ θείου πνεύματος. Φησὶ γὰρ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, ὅτι βλέπει ⁱ) ὁ Ἰωάννης τὸν Ἰησῦν ἐρχόμενον πρὸς i) Io. 1, 29. αὐτὸν, καὶ λέγει· ἴδε ὁ ἀμνὸς τῦ θεῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τῦ κόσμυ, καὶ τὰ ἑξῆς. νῦν δὲ διεκώλυεν αὐτὸν, λέγων· ἐγὼ χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι. ἐγὼ, ὁ ὑπεύθυνος ἁμαρτίαις, ὑπὸ τῦ ἀναμαρτήτυ, ὁ βαπτίζων ἐν ψιλῷ ὕδατι, ὑπὸ τῦ βαπτίζοντος ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, ὁ δοῦλος, ὑπὸ τῦ δεσπότυ, ὁ ἄνθρωπος, ὑπὸ τῦ θεῦ· καὶ σὺ λοιπὸν ἀνάπαλιν ἔρχῃ πρός με. οἱ μὲν οὖν ἄλλοι κατ' ἐρώτησιν ἀναγινώσκουσι τὸ, καὶ σὺ ἔρχῃ πρός με; ὁ θεολόγος δὲ Γρηγόριος κατὰ ἀπόφασιν, ὡς προφητεύσαντος, ὅτι ἀκολυθήσεις μοι ἀναιρυμένῳ, τυτέστιν ᵏ) ἀναιρεθήσῃ καὶ σύ.

Vers. 15. Ἀποκριθεὶς — ἀφίησιν.

Παραχώρησον τόγε νῦν ἔχον, μὴ ⁴) προβαλλόμενος εἰς παραίτησιν τὰ τῆς ἐμῆς ἀναμαρτησίας καὶ θεότητος. νῦν γὰρ ἐκ ἔστι τέτων καιρός· ἀλλ' οἰκονομικῶς ὑπὸ σῦ βαπτίζομαι. ὥσπερ γὰρ διὰ τὲς ἀνθρώπες γέγονα ἄνθρωπος, ἵνα ὡς ἄνθρωπος καταβα-

⁴) Particulam negatiuam μὴ, quam sensus postulabat, addidi.

ipsos decipientem: ita propter ipsos, sicut ipsi baptizor: vt in aquis eorum sordes sepeliam, qui regenerandi sunt per aquam et spiritum. Simul autem et hoc dispensatorie ago, vt videlicet per baptismum populo demonstrer.

Vers. 15. *Sic — iustitiam.*

Sic congruit vt compleam omne Dei praeceptum[5]: hic enim iustitiam praeceptum Dei appellat. Omnia, inquit, quae iussit lex compleui praecepta. Solum nempe id reliquum est, vt baptizer. Sic itaque decet, vt compleam omnem iustitiam, videlicet per baptismum: vt quia vetus Adam vnicum non compleuit praeceptum: ego nouus Adam pro ipso omnia adimpleam, illiusque posteritatem perficiam, et a condemnatione quam ille a se descendentibus distribuit, illos liberem, qui me imitabuntur. Praeceptum autem erat Dei, et baptismus Ioannis. Ait enim: qui misit me ad baptizandum in aqua, etc.

Vers. 16. *Tunc — aqua.*

Dicunt aliqui, quod vnumquemque baptizatorum, in aquam ad collum vsque immissum detinebat, quousque peccata sua confessus esset, et post confessionem ascendebat de aqua. Christus autem quum peccatum non haberet, non est detentus

5) Chrysostom. T. VII. p. 140. B. τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐντολῶν.

6) In his offendo. Particula ἤγουν enim similia iungit. Dissimilia autem πληρῶσαι et διὰ τοῦ βαπτισθῆναι. Coniicio igitur, leui mutatione, διὰ τοῦ βαπτισθῆναι.

παβαλῶ τὸν καταβαλόντα αὐτὸς διάβολον· ὅτω δι' αὐτὸς, ὡς αὐτοὶ, βαπτίζομαι, ἵνα ἐνθάψω τοῖς ὕδασι τὸν ῥύπον τῶν μελλόντων ἀναγεννηθῆναι δι' ὕδατος καὶ πνεύματος. ἅμα δὲ καὶ ἕτερόν τι οἰκονομῶ, τὸ ἀπὸ τῦ βαπτίσματος ἀναδειχθῆναί με τῷ λαῷ.

Verſ. 15. Οὕτω — δικαιοσύνην.

Οὕτως ἁρμόζει μοι, πληρῶσαι πᾶσαν ἐντολὴν θεῦ. δικαιοσύνην γὰρ νῦν, τὴν [5]) ἐντολὴν τῦ θεῦ λέγει. πάσας τὰς ἐντολάς, φησιν, ἐξεπλήρωσα, ὅσας ὁ νόμος ἐκέλευσεν· αὕτη δὲ μόνη ὑπελείφθη, ἡ περὶ τῦ βαπτισθῆναι· λοιπὸν ὖν ὅτω πρέπει μοι πληρῶσαι πᾶσαν ἐντολὴν, ἤγουν, [6]) διὰ τῦ βαπτισθῆναι· ἵνα, ἐπεὶ ὁ παλαιὸς ἀδὰμ τὴν μίαν ἐντολὴν ὐκ ἐπλήρωσεν, ἐγὼ λοιπὸν, ὁ νέος ἀδὰμ, ἀντ' αὐτῦ πληρώσω πάσας, καὶ ἀναπληρώσω τὸ ἐκείνυ ὑστέρημα· καὶ ἧς ἐκεῖνος πάλαι καταδίκης τοῖς ἐξ αὐτοῦ μετέδωκε, ταύτης ἐγὼ νῦν ἀπαλλάξω τὺς ἐξ ἐμοῦ. ἐντολὴ δὲ ἦν θεῦ, καὶ τὸ ἰωάννυ βάπτισμα. εἴρηκε γὰρ αὐτὸς, ὅτι ὁ k) πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπε, καὶ τὰ ἑξῆς. k) Io. 1, 33.

Verſ. 16. Τότε — ὕδατος.

Φασί τινες, ὅτι ἕκαστον τῶν βαπτιζομένων, χαλῶν ὁ βαπτιστὴς ἄχρι τραχήλυ, κατεῖχεν αὐτὸν, ἕως ἂν [7]) ἐξωμολογήσατο τὰς ἁμαρτίας αὐτῦ, καὶ τότε ἀφεθεὶς ἀνέδυεν ἀπὸ τῦ ὕδατος· ὁ δὲ χριστὸς, μὴ ἔχων ἁμαρτίαν, ὐκ ἐνεβράδυνε·

7) Coniici poſſit, ἐξομολογήσαιτο, etſi non ignoro, memorari exempla particulae ἂν cum Indicatiuo.

tus in aqua: et ob hanc caussam aiunt Euangelistam dicere, quod statim ascendit de aqua.

Vers. 16. *Et ecce — complacitum est.*

Veteris Adam inobedientia paradisum nobis clausit: noui autem obedientia coelum nobis aperuit. Maiorem enim bonorum fruitionem nobis acquisiuit, quam fuerit perditio. Et vide quo pacto Christus populo demonstratus est: clare videlicet ac manifeste. Postquam enim Ioannes de ipso turbis praedixerat, ac sensim ad huius dicta animum aduertebant: vt viderunt etiam ipsum quasi vnum de populo baptizari, offendiculum passi sunt. Et idcirco coeli quidem aperiuntur, ostendentes, quod ab ipsis descenderit columba, vt super eum vocem deriuaret, ne ipsam de Ioanne testificari putarent. Et ita pater testimonium dedit filio: Spiritus sanctus vero super eum descendit, quasi digito demonstrans hunc esse, de quo ferretur testimonium. In specie autem columbae. Hoc enim animal in multis Spiritum sanctum imitatur. Siquidem homini amicum est: nec facile irritatur ad iram: pullis quoque priuatum patienter sustinet, neque minus ad eos, qui se priuauerunt, accedit: mundissimum etiam est, et bono gaudet odore.

Huius quoque columbae figura erat illa, quae Noë finem diluuii nuntiauit. Quemadmodum enim tunc erat diluuium ab aqua, ita et nunc a peccato: et sicut illa denuntiauit cessationem illius diluuii, ita et ista huius praesentis. Aperti sunt autem coeli, et super baptizatum descendit Spiritus

*) ἐβράδυνε. A.

δυνε [8]) τῷ ὕδατι, καὶ ταύτου χάριν [9]) εἰπεῖν τὸν εὐαγγελιστὴν, ὅτι εὐθὺς ἀνέβη ἀπὸ τοῦ ὕδατος.

Verſ. 16. Καὶ ἰδοὺ — εὐδόκησα.

Ἡ μὲν παρακοὴ τοῦ πάλαι ἀδὰμ ἀπέκλεισεν ἡμῖν τὸν παράδεισον, ἡ δ' ὑπακοὴ τοῦ νέου, ἤνοιξε τοὺς οὐρανοὺς, περιποιησαμένου ἡμῖν ἀπόλαυσιν μείζονα τῆς ἀπολωλυίας. ὅρα δὲ, πῶς ὁ χριστὸς ἀναδείκνυται τῷ λαῷ λαμπρῶς τε καὶ μεγαλοπρεπῶς. ἐπεὶ γὰρ ὁ ἰωάννης προεῖπε περὶ αὐτοῦ τοῖς ὄχλοις, καὶ ἠρέμα τούτῳ προσεῖχον, ὡς εἶδον καὶ αὐτὸν βαπτιζόμενον, ὡς ἕνα τῶν πολλῶν, ἐσκανδαλίσθησαν. καὶ λοιπὸν ἀνοίγονται μὲν οἱ οὐρανοὶ, δεικνύοντες, ὅτι ἐξ αὐτῶν κατῆλθε καὶ ἡ περιστερὰ, καὶ ἡ φωνή. κάτεισι δὲ ἡ μὲν φωνὴ, ἵνα μάθωσιν οἱ παρόντες, τίς ἐστιν ὁ βαπτιζόμενος· ἡ δὲ περιστερὰ, ἵνα ἑλκύσῃ τὴν φωνὴν ἐπ' αὐτὸν, καὶ μὴ νομίσωσιν, ὅτι περὶ ἰωάννου μαρτυρεῖ ἡ φωνή. καὶ ὁ μὲν πατὴρ ἄνωθεν ἐμαρτύρησε περὶ τοῦ υἱοῦ· τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατέβη ἐπ' αὐτὸν, ἀντὶ δακτύλου δεικνύον, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ μαρτυρούμενος. ἐν εἴδει δὲ περιστερᾶς, διότι τοῦτο τὸ ζῶον ἐκ φύσεως μιμήματα ἔχει τοῦ ἁγίου πνεύματος. φιλάνθρωπον γάρ ἐστι καὶ ἀνεξίκακον. ἀποστερούμενον γὰρ τῶν νεοσσῶν ὑπομένει, καὶ οὐδὲν ἧττον τοὺς ἀποστεροῦντας προσίεται. καὶ καθαρώτατόν ἐστι, καὶ τῇ εὐωδίᾳ χαίρει.

Ἅμα δὲ ταύτης τῆς περιστερᾶς τύπος ἦν ἐκείνη, ἡ τῷ νῶε τοῦ κατακλυσμοῦ τὴν λύσιν εὐαγγελισαμένη. ὥσπερ γὰρ τότε κατακλυσμὸς ἦν ἐξ ὕδατος· οὕτω καὶ νῦν ἐξ ἁμαρτίας. καὶ ὥσπερ ἐκείνη εὐηγγελίσατο τὴν κόπασιν ἐκείνου τοῦ κατακλυσμοῦ· οὕτω καὶ αὕτη τοῦ παρόντος. ἠνεῴχθησαν δὲ οἱ οὐρανοὶ, καὶ κατῆλθεν ἐπὶ τὸν

H βαπτι-

9) ἀπὸ κοινοῦ τὸ, φασίν.

ritus sanctus: vt discamus super omnem hominem baptizatum coelos aperiri, vocantes ipsum ad supernam habitationem. Ad eum quoque accedit Spiritus sanctus. Quodsi haec sensibilibus oculis non videmus, ne diffidas. Signa namque fidelibus non dantur, sed infidelibus: nobis autem signorum loco sufficit fides.

Simul etiam attende: quod sicut in Paschate, siue coena mystica, in vna mensa Iudaicum pascha adimpleuit ac finiuit: et suo dedit initium: ita quoque in baptismate, in eodem flumine fecit vtrumque. Coelorum enim apertio, et Spiritus sancti descensio, Christiani baptismatis dona erant. Quid est autem, *in quo mihi complacitum est?* Hoc est in quo oblector. Vel, quia nato ipso laudes cecinerunt angeli, dicentes: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum*, id est bona voluntas: bona autem voluntas erat, vt homines saluarentur: ideo nunc dicit: Hic est, in quo hominibus bona volui, hoc est, per quem est hominum salus.

Cap. IV. v. 1. *Tunc — a diabolo.*

Postquam tanquam homo omnia ad hominum doctrinam et fecit, et tulit: Semetipsum post baptismum Spiritui sancto tradit, vt ab eo ducatur, quocunque ille iusserit. Ducitur autem in desertum, vt a diabolo oppugnetur, vt et tu post baptismum nequaquam tui ipsius ductor sis, sed ducaris potius a Spiritu et post baptismum in tentationes incidens non turberis. Ad hoc enim armatus es, vt praelieris. Et hinc est, quod accedeu-

βαπτιζόμενον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα μάθωμεν, ὅτι ἐπὶ παντὸς ἀνθρώπου βαπτιζομένου ἀνοίγονται μὲν οἱ οὐρανοὶ, καλοῦντες αὐτὸν εἰς τὴν ἄνω κατοικίαν· ἐπιφοιτᾷ δὲ τούτῳ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. εἰ δὲ μὴ τοῖς αἰσθητοῖς ταῦτα βλέπομεν ὀφθαλμοῖς, μὴ ἀπιστήσῃς. τὰ σημεῖα γὰρ οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις. ἡμῖν δὲ ἀρκεῖ ἡ πίστις, ἀντὶ σημείων.

Σὺ δὲ προσεπιθεώρησον, ὅτι ὥσπερ ἐπὶ τοῦ πάσχα ἐν μιᾷ τραπέζῃ πεπλήρωκε μὲν καὶ ἔπαυσε τὸ ἰουδαϊκὸν πάσχα, ἀρχὴν δὲ τῷ οἰκείῳ δέδωκεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, ἐν ἑνὶ ποταμῷ καὶ ἄμφω πεποίηκεν. ἥτε γὰρ ἄνοιξις τῶν οὐρανῶν, καὶ ἡ ἐπιφοίτησις τοῦ ἁγίου πνεύματος, τοῦ χριστιανικοῦ βαπτίσματος ἦσαν προχαράγματα. τί δέ ἐστι τὸ, ἐν ᾧ εὐδόκησα; ἀντὶ τοῦ, ᾧ ἐπαναπαύομαι· ἢ, ἐπειδὴ, γεννηθέντος αὐτοῦ, οἱ ἄγγελοι ὕμνουν λέγοντες, 1) δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία· εὐδοκία δέ ἐστιν, ἡ ἀγαθὴ θέλησις· ἀγαθὴ δὲ θέλησις ἦν, τὸ σωθῆναι τοὺς ἀνθρώπους· νῦν εἶπεν, ὅτι οὗτός ἐστιν, ἐν ᾧ τὰ ἀγαθὰ ἠθέλησα, τουτέστι, δι' οὗ ἡ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων.

1) Luc. 2, 14.

Cap. IV. v. 1. Τότε — ὑπὸ τοῦ διαβόλου.

Ἐπειδὴ, ὡς ἄνθρωπος, πάντα πρὸς διδασκαλίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἔπραττε καὶ ὑπέμενεν, ἐκδίδωσιν ἑαυτὸν μετὰ τὸ βάπτισμα τῷ ἁγίῳ πνεύματι, καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἄγεται, πρὸς ὃ ἂν ἐκεῖνο κελεύῃ, καὶ ἀνάγεται εἰς τὴν ἔρημον, ἐπὶ τῷ πολεμηθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ἵνα καὶ σὺ μετὰ τὸ βάπτισμα μηκέτι σεαυτὸν ἄγῃς, ἀλλὰ ἄγῃ μᾶλλον ὑπὸ τοῦ πνεύματος, καὶ ἵνα, μετὰ τὸ βάπτισμα περιπίπτων πειρασμοῖς, μὴ ταράττῃ. διὰ τοῦτο γὰρ ὡπλίσθης, ἵνα πολεμῇς. ὅθεν οὐδὲ κω-

cedentes tentationes Deus non prohibet. Primum quidem, vt virtutem armaturae, qua indutus es, agnoscas. Deinde vt bellare discas. Ad haec vt probatus fias. Praeterea vt hoc modo non extollaris. Demum vt scias magnum tibi concreditum esse thesaurum. Nisi enim ita fuisset, nequaquam frustra tecum confligeret inimicus: Nam vbi diuitias videt, ibi aciem ex aduerso instruit.

Ductus est autem in desertum inaccessum: quod manifestans Marcus, dicit etiam fuisse ibi cum bestiis: vnde maius quoque bellum demonstratur. Tunc enim magis irruit diabolus, quum hominem magis viderit solitarium, omnique priuatum consolatione.

Vers. 2. *Et — esuriit.*

Primum ieiunauit, innuens quod magnum propugnaculum sit ieiunium, his qui daemoni repugnant. Non excessit autem mensuram, quam ante ipsum attigerat Elias, et ante illum Moses: ne virtutem humanae naturae supergrediens, incredibile faceret se hominem esse: et hinc est, quod postea esuriit, hominem se esse confirmans. Siquidem homini proprium est ex ieiunio esurire. Superflue autem addi videtur de noctibus. Puto tamen propter Hebraeorum ieiunia additum esse: qui diebus ieiunantes, noctibus edebant. Marcus tamen et Lucas, noctes tanquam subintellectas praeterierunt.

Vers. 3. *Et — fiant.*

Marcus autem et Lucas dixerunt, quod etiam in quadraginta diebus tentabatur: vt manifestum sit, quod in illis quidem ipsum e longinquo tentabat: nem-

λύει τοὺς πειρασμοὺς ἐπιόντας ὁ Θεός. πρῶτον μὲν, ἵνα γνῷς τὴν δύναμιν τῆς περιτεθείσης σοι πανοπλίας· ἔπειτα, ἵνα μάθῃς πολεμεῖν· εἶτα, ἵνα γένῃ δόκιμος· εἶθ' οὕτως, ἵνα μὴ ὑψηλοφρονῇς· ἐπὶ δὲ τούτοις, ἵνα εἰδῇς, ὅτι μέγαν ἐνεπιστεύθης θησαυρόν. εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν προσέβαλε μάτην ὁ ἐχθρός. ἔνθα γὰρ ἴδῃ πλοῦτον, ἐκεῖ παρατάττεται.

Ἀνήχθη δὲ εἰς ἔρημον ἄβατον, ὃ δηλῶν ὁ μάρκος, εἴρηκεν, ὅτι m) καὶ ἦν ἐκεῖ μετὰ τῶν m) Marc. 1, 13.
θηρίων, ἔνθα καὶ μᾶλλον ὁ πόλεμος. τότε γὰρ ἐπιτίθεται μᾶλλον ὁ διάβολος, ὅταν ἴδῃ μεμονωμένον τὸν ἄνθρωπον, καὶ παρακλήσεως πάσης ἐστερημένον.

Verſ. 2. Καὶ — ἐπείνασεν.

Ἐνήστευσε πρῶτον, διδάσκων, ὅτι μέγα προπύργιον ἡ νηστεία τοῖς ἀνταγωνιζομένοις τῷ δαίμονι. οὐχ ὑπερέβη δὲ τὸ μέτρον, ὃ ἐνήστευσε πρὸ αὐτοῦ ἠλίας, καὶ πρὸ ἐκείνου μωϋσῆς, ἵνα μὴ ὑπερελάσας τὴν δύναμιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀπιστηθῇ, ὅτι ἄνθρωπός ἐστιν. ὅθεν ὕστερον ἐπείνασε, βεβαιῶν, ὅτι ἄνθρωπός ἐστιν. ἴδιον γὰρ ἀνθρώπου τὸ ἐκ νηστείας πεινᾷν. περιττὸν δὲ δοκεῖ, τὸ περὶ τῶν νυκτῶν. οἶμαι δὲ διὰ τὰς νηστείας τῶν ἑβραίων τοῦτο προστεθῆναι, οἳ τὰς ἡμέρας νηστεύοντες, ἐν ταῖς νυξὶν ἐσθίουσιν. ὁ δὲ μάρκος καὶ ὁ λουκᾶς παρῆκαν τὰς νύκτας, ὡς νοουμένας.

Verſ. 3. Καὶ — γένωνται.

Ὁ δὲ μάρκος καὶ ὁ λουκᾶς εἶπον, ὅτι καὶ ἐν ταῖς τεσσαράκοντα ἡμέραις ἦν n) πειραζόμενος, ὡς n) Marc. 1, 13.
εἶναι δῆλον, ὅτι ἐν ἐκείναις μὲν πόῤῥωθεν αὐτὸν Luc. 4, 2.

nempe per somnum, per tristitiam, per ignauiam, et similia. Postquam autem ipsum esurire cognouit, iam prope ac manifeste appetiuit: idque per vitium fami conueniens puta gulam. Considera vero quid faciat. Audierat et a Ioanne, et per vocem coelitus delapsam, hunc esse Dei filium: ignorans ergo quod Dei filius carnem assumsisset: siquidem latuit eum arcanum incarnationis mysterium: Suspicatus est hominem quidem esse: a Deo tamen ob virtutes ipsius adoptatum. Itaque ei iam tantum inuidit honorem, sicut et veteri Adam: nisusque est hunc, velut illum ab ipso deiicere.

Et idcirco propius accedens, primam producit tentationem, nempe gulositatem, per quam cepit et primum Adam. Quia ergo nullus aderat cibus, eo quod desertus nimis esset locus: sciebat autem fami conuenientem esse panem: ipse quidem non adfert, eo quod ab aduersario Christus sumturus non erat: sed iubet, vt de lapidibus panes efficiat. Et ne Christus insidias agnosceret, obserua technas eius, ac malitiae magnitudinem. Non dixit simpliciter: Facito, vt isti lapides panes fiant: sed praemisit: Si filius Dei es: vt appareat, quod vt demonstretur, an filius Dei sit, petit lapidum in panes fieri transformationem. Putat enim huiusmodi verbis pungendum, tanquam rubore suffundatur, si filius Dei non esse credatur: vt ignorato dolo, lapides in panes transformet, accepta certe a Deo potestate: ac postmodum videns iam ipsos, magna attractus esurie, deiiciatur. Sed non latuit illum, qui sapientes comprehendit in astutia sua.

Vers. 4.

ʼ) τούτῳ. A.

ἐπείραζε δι' ὕπνε, δι' ἀκηδίας, διὰ δειλίας καὶ τῶν τοιέτων· ἐπεὶ δὲ ἔγνω τἔτον πεινάσαντα, λοιπὸν προσῆλθεν ἐγγὺς, καὶ φανερῶς [1]) αὐτῷ προσβάλλει διὰ τἕ ἐπιτηδείε τῇ πείνῃ πάθες, λέγω δὴ, τῆς γαςριμαργίας. καὶ σκόπει, τί ποιεῖ. ἤκεσε καὶ παρὰ τἕ ἰωάννε, καὶ παρὰ τῆς κατενεχθείσης ἄνωθεν φωνῆς, ὅτι ἕτος υἱός ἐςι τἕ θεἕ, καὶ ἀγνοῶν, ὅτι ὁ υἱὸς τἕ θεἕ ἐνηνθρώπησεν· ἔλαθε γὰρ αὐτὸν ἡ ἀπόῤῥητος αὐτἕ ἐνανθρώπησις· ὑπέλαβεν, ὅτι ἄνθρωπος ὢν, υἱοθετήθη τῷ θεῷ διὰ τὰς ἀρετὰς αὐτἕ, καὶ λοιπὸν ἐφθόνησεν αὐτῷ τῆς τηλικαύτης τιμῆς, ὥσπερ καὶ τῷ παλαιῷ ἀδὰμ, καὶ ἔσπευσεν ἐκβαλεῖν καὶ τἕτον ταύτης, ὡς ἐκεῖνον ἐκείνης.

Διὸ καὶ προσελθὼν ἐγγὺς, πρώτην προσάγει πεῖραν, τὴν γαςριμαργίαν, δι' ἧς εἷλε καὶ τὸν πρῶτον ἀδάμ· καὶ ἐπεὶ ἐδαμἕ βρῶσις ἦν, διὰ τὴν ἄγαν ἐρημίαν, ἐγίνωσκε δὲ τῇ πείνῃ τὸν ἄρτον εἶναι κατάλληλον, αὐτὸς μὲν ἐ προσφέρει, διότι ἐκ ἔμελλεν αὐτὸν παρὰ τοῦ πολεμίου λαβεῖν ὁ χριςὸς, ἐπιτάττει δὲ αὐτῷ, ποιῆσαι τὲς ὑποδεικνυμένες λίθες, ἄρτες· καὶ ἵνα μὴ νοήσῃ τὴν ἐπιβελὴν ὁ χριςὸς, ὅρα μηχανὴν καὶ πονηρίας ὑπερβολήν· ἐκ εἶπεν ἁπλῶς, ὅτι ποίησον τὲς λίθες ἄρτες, ἀλλὰ προέταξε τὸ, εἰ υἱὸς εἶ τἕ θεἕ, ἵνα δόξῃ, ὅτι πρὸς ἀπόδειξιν τἕ εἶναι αὐτὸν υἱὸν θεἕ ζητεῖ γενέσθαι τὴν μεταποίησιν τῶν λίθων εἰς ἄρτες. ᾤετο γὰρ, ὅτι παρακινηθήσεται τῷ λόγῳ, καθάπερ ὀνειδισθεὶς ἐπὶ τῷ μὴ εἶναι υἱὸς θεἕ, καὶ ἀγνοῶν τὸν δόλον, μεταβαλεῖ τὲς λίθες εἰς ἄρτες, ὡς ἔχων ἐκ θεἕ δύναμιν, καὶ λοιπὸν, ἰδὼν αὐτὲς, πάνυ πεινῶν ἡττηθήσεται τῆς γαςρός· ἀλλ' ἐκ ἔλαθε τὸν [o]) δρασσόμενον τὲς σοφὲς ἐν τῇ πανεργίᾳ αὐτῶν.

o) Iob. 5, 13 1 Cor. 3, 19.

Verſ. 4. *Qui — Dei.*

Intellecta illius aſtutia, ſignum non edidit requiſitum. Nam ſigna ad commodum intuentium fieri conſueuerunt: diabolus autem nullam inde relaturus erat vtilitatem. Etenim neque viſis poſtmodum omnibus quae fecit Chriſtus, in aliquo mutatus eſt. Sed ad occultam ipſius reſpondet cogitationem: et ex libri Deuteronomii ſcriptura ei ſilentium imponit: ac ſi diceret: Ad quid mihi opus eſt panes ex lapidibus facere, propter famem quae me vrget, vt illis viſis alliciar eſca? Atqui non ſolo pane hominum vita ſeruari poteſt, ſed et alio praeterea cibi genere. Omne ſiquidem verbum ab ore Dei egrediens ad eum, qui fame premitur, loco cibi vitam eius ſuſtinet, et ſufficit ei. Ita ſane gaſtrimargiae dolum longanimitate ac tolerantia repulit. Obſeruandum vero Matthaeum pluraliter lapides dicere: Lucam vero lapidem ſingulariter. Frequenter enim apud Euangeliſtas huiusmodi, quae nihil officiant, diuerſitates reperies.

† A veteri teſtamento depromptum eſt. Eſt enim verbum Moſis. Nam et Hebraei manna comederunt: quod quum non eſſet panis, omnem tamen eorum ſupplebat indigentiam: mutatum in omnia quae optabat quisque edere, ſiue piſcem, ſiue ouum, ſiue caſeum concupiſceret Iudaeus, illius guſtum manna ei praebebat.

Verſ. 5. *Tunc — ciuitatem.*

Aſſumit, hoc eſt, aſſumendo ducit. Permiſit enim inimico ducere ſe quo luberet, et pugnare ſicut

*) i. e. μὴ δέον παρατηρήσεως ἀκριβεστέρας.

Verſ. 4. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς — θεȣ͂.

Συνεὶς τὴν πανȣργίαν αὐτȣ͂, τὸ μὲν ἐπιζητηθὲν σημεῖον ȣ̓κ ἐποίησε· διότι τὰ σημεῖα δι' ὠφέλειαν τῶν ὁρώντων εἴωθε γίνεσθαι, ὁ δὲ διάβολος ȣ̓δὲν ἔμελλεν ἐντεῦθεν ὠφεληθῆναι· καὶ γὰρ ὕστερον, ἰδὼν πάντα, ὅσα ἐποίησεν ὁ χριστὸς, ȣ̓δὲν μετεβλήθη. πρὸς δὲ τὸν κεκρυμμένον αὐτȣ͂ σκοπὸν ἀπολογεῖται, καὶ ἀπὸ τῆς ἐν τῇ βίβλῳ τȣ͂ δευτερονομίȣ p) γραφῆς ἐπιστομίζει αὐτὸν, ὡσανεὶ λέγων, τί μοι ποιεῖν ἄρτȣς ἐκ λίθων ἐπιτάττεις; πάντως διὰ τὴν συνέχȣσάν με πεῖναν, ἵνα φανέντων δελεασθῶ; ἀλλ' ȣ̓κ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζῆται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἔστι καὶ ἕτερος τρόπος τροφῆς. καὶ γὰρ πᾶν ῥῆμα, ἐκπορευόμενον διὰ στόματος θεȣ͂ ἐπὶ τὸν πεινῶντα, δίκην τροφῆς συνέχει τὴν ζωὴν αὐτȣ͂, καὶ ἀρκεῖ αὐτῷ. ȣ̔́τω μακροθύμως ἀπεκρȣ́σατο τὴν μηχανὴν τῆς γαστριμαργίας. ἀπαρατήρητον ²) δὲ τὸ, τὸν ματθαῖον μὲν λίθȣς εἰπεῖν πληθυντικῶς, τὸν δὲ λȣκᾶν q) λίθον ἑνικῶς. πολλαχȣ͂ γὰρ τῶν εὐαγγελιστῶν τοιαύτας εὑρήσεις ἀβλαβεῖς ἀδιαφορίας.

p) Deut. 8, 3.

q) Luc. 4, 3.

†† Ἀπὸ ³) τῆς παλαιᾶς ἐστὶν ἡ μαρτυρία. μωϋσέως γὰρ ὁ λόγος. καὶ γὰρ καὶ οἱ ἑβραῖοι τῷ μάννα ἐτράφησαν, ȣ̓κ ἄρτῳ ὄντι, ἀλλὰ διὰ ῥήματος θεȣ͂ πᾶσαν χρείαν τῶν ἑβραίων πληρȣ͂ντι, καὶ πάντα γινομένῳ, ὅσα ἂν φαγεῖν τις ἐπεθύμει. εἴτε γὰρ ἰχθύος, εἴτε ὠȣ͂, εἴτε τυρȣ͂ ἐπεθύμει ὁ ἰȣδαῖος, τοιαύτην γεῦσιν παρεῖχεν αὐτῷ τὸ μάννα.

Verſ. 5. Τότε — πόλιν.

Παραλαμβάνει, ἀντὶ τȣ͂, παραλαβὼν ἄγει. καὶ γὰρ ἀφῆκε τὸν ἐχθρὸν ἄγειν αὐτὸν, ὅπȣ θέλει.

3) Haec in neutro meorum comparent. Sumta ſunt ex Theophyl. p. 20.

ſicut vellet: vt vndequaque victus, ſolus aufugeret. Sanctam autem ciuitatem vocat Ieruſalem, vtpote a Deo delectam, et ideo in reuerentia habitam: aut eo quod ſanctum haberet templum.

Verſ. 5. *Et — templi.*

Pinnaculum domuncula erat excelſa valde, ad latus templi ſuperſtructa.

Verſ. 6. *Et — pedem tuum.*

Prima victus tentatione, ad ſecundum procedit certamen: et per vanam gloriam ipſum nititur attrahere: ideoque iubet, vt ſeipſum praecipitet ac ſeruet. Vtque ipſum rurſus pungat: praemittit iterum: ſi filius Dei es: quaſi denuo videatur hoc ſignum ad hoc procedere, vt ſe filium Dei eſſe demonſtret, quanquam id prius non fecerit: putabat nempe facilius illi poſſe perſuaderi: et ſi non ob aliud, at ſaltem propter illos, qui eum mirabilia operantem viſuri erant: tunc enim multi inferius aderant: et ita in expaſſam vanae gloriae naſſam incideret: vtpote ſeipſum idcirco praecipitando, vt ab eis laudaretur. Ipſum quoque Dauidica attrahit ſcriptura: vt videretur etiam a ſcriptura diuina veriſimiliter perſuadere. Verum hi eius doli Chriſtum nequaquam latuerunt.

Verſ. 7. *Dixit — Deum tuum.*

Tentat autem Deum, qui nulla inſtante neceſſitate ſeipſum in manifeſtum praecipitat periculum ob habitam in Deum fiduciam.

Verſ. 8

λει, καὶ πολεμεῖν, ὡς βέλεται, ἵνα πανταχόθεν ἡττηθεὶς, μόνος δραπετεύσῃ. ἁγίαν δὲ πόλιν λέγει, τὴν ἱερουσαλὴμ, ὡς τῷ θεῷ ἀφωρισμένην, καὶ διὰ τοῦτο σεβασμίαν· ἢ ὡς τὸν ἅγιον ναὸν ἔχουσαν.

Verſ. 5. Καὶ — ἱεροῦ.

Τὸ πτερύγιον, οἰκοδόμημα ἦν ὑψηλὸν ἄγαν, παρῳκοδομημένον τῇ πλευρᾷ τοῦ ἱεροῦ, ἤτοι τοῦ ναοῦ.

Verſ. 6. Καὶ — πόδα σου.

Ἡττηθεὶς τὴν πρώτην πεῖραν, ἐπὶ δεύτερον ἀγῶνα χωρεῖ, καὶ διὰ κενοδοξίας ἑλεῖν αὐτὸν ἐπιχειρεῖ. διὸ καὶ ἐπιτάττει, κατακρημνίσαι ἑαυτὸν καὶ διασωθῆναι. ἵνα δὲ παρακινήσῃ πάλιν αὐτὸν, πάλιν προτάττει τὸ, εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ, ὡς ἂν δόξῃ πάλιν ζητεῖν καὶ τοῦτο τὸ σημεῖον, εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι αὐτὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, ἅτε τοῦ προτέρου μὴ γεγονότος. ᾤετο γὰρ, ὅτι ῥᾷον πεισθήσεται, εἰ καὶ μὴ δι' ἕτερον, ἀλλά γε διὰ τοὺς μέλλοντας αὐτὸν ὁρᾷν οὕτω τερατουργοῦντα· πολλοὶ γὰρ ἦσαν τότε κάτω παρόντες· καὶ λοιπὸν περιπεσεῖται τῷ ὑφαπλωθέντι δικτύῳ τῆς κενοδοξίας, ὡς τοῦ ἐπαινεθῆναι παρ' αὐτῶν ἕνεκεν κάτω βαλὼν ἑαυτόν. ἐφέλκεται δὲ τοῦτον καὶ ἀπὸ τῆς δαυϊτικῆς γραφῆς, ἵνα δόξῃ καὶ αὐτὸς ἀπὸ γραφῆς πεῖθειν ἀξιοπίστως· ἀλλ' οὐδ' ἐνταῦθα λέληθε κακουργῶν.

Verſ. 7. Ἔφη — θεόν σου.

Γέγραπται ἐν τῷ δευτερονομίῳ r) καὶ τοῦτο. ἐκπειράζει δὲ τὸν θεὸν, ὁ μηδεμιᾶς ἀνάγκης ἐπικειμένης ἐπιῤῥίπτων ἑαυτὸν εἰς προφανῆ κίνδυνον, ἐν τῷ θαῤῥεῖν τῷ θεῷ.

r) Deut. 6, 16.

Verſ. 8.

Verſ. 8. *Iterum* — V. 9. *adoraueris me.*

Superuacuum fuiſſet nomen adſcribi montis: quae enim fuiſſet inde conſequuta vtilitas? Interim fruſtratus ſecundo quoque impetu inimicus, ad tertium inſuper praeparatur, et per auaritiam quam nouiſſimam ſeruabat, vtpote periculoſiorem, deiicere conatur: et in montem ducit excelſum valde: ac digito ei demonſtrat, *in momento temporis* quod etiam addidit Lucas, hoc eſt, in paruo tempore, partes orbis, in quibus mundi regna ſita erant, dicens, in hac quidem parte poſitum eſt regnum Romanorum: in iſta vero Perſarum: et in illa Aſſyriorum, ac pari modo de caeteris. Et item: Hoc praecipuam habet gloriam, ſi formas ſpectas ac ſpecies: aliud vero in aliis: et vt ſemel dicam, omnia recenſet. Deinde ait: *Haec omnia tibi dabo*: puta quae in regnis mundi continentur, *ſi proſtratus adoraueris me.* Quomodo o doloſe tot ac talia commutas vnica adoratione? Vtique:, vt vbi praecepti facilitate deceperis auaritiae hamo eum transfigas, videlicet quum amore poſſidendi regnorum diuitias te adorauerit. Manifeſtius autem ait Lucas, dixiſſe ei diabolum: *Tibi dabo poteſtatem hanc vniuerſam et gloriam eorum: quia mihi tradita eſt, et cuicumque volo do eam: tu igitur ſi pronolutus coram me adoraueris, erunt tua omnia.* Matthaeus quidem haec praeteriit tanquam non neceſſaria: Lucas vero addidit, quia hoc loco dicta.

Pleras-

4) intell. τῶν χρημάτων καὶ πραγμάτων.

5) παραδίδοται. B.

Verſ. 8. Πάλιν — V. 9. προσκυνήσῃς με.

Περιττὸν ἦν, ἀναγραφῆναι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ὄρους. ποία γὰρ ἐκεῖθεν ὠφέλεια; τέως δ' οὖν, ἀποτυχὼν καὶ τῆς δευτέρας προσβολῆς ὁ ἐχθρὸς, καὶ εἰς τρίτην παρασκευάζεται, τὴν διὰ φιλαργυρίας, ἣν καὶ τελευταίαν ἐτήρησεν, ὡς χαλεπωτέραν. καὶ ἀνάγει αὐτὸν εἰς ὄρος ὑψηλότατον, καὶ τῷ δακτύλῳ δείκνυσιν αὐτῷ, ἐν s) στιγμῇ χρόνου, καθὼς προσέθηκεν ὁ λουκᾶς, τουτέστιν, ἐν βραχεῖ καιρῷ, τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης, ἐν οἷς ἔκειντο αἱ βασιλεῖαι τοῦ κόσμου, λέγων· ἐν τούτῳ μὲν τῷ μέρει κεῖται ἡ βασιλεία τῶν ῥωμαίων, ἐν τούτῳ δὲ, ἡ τῶν περσῶν, ἐν ἐκείνῳ δὲ, ἡ τῶν ἀσσυρίων, καὶ τὰ ἑξῆς ὁμοίως· καὶ ὅτι ἡ μὲν ἔχει δόξαν ἐπὶ τοῖσδε τοῖς εἴδεσιν, 4) ἡ δὲ ἐπὶ τοῖσδε, καὶ ἄλλη, ἐπ' ἄλλοις, καὶ ἁπλῶς πάντα καταλέγει. εἶτα φησὶ, ταῦτα πάντα σοὶ δώσω, δηλαδὴ τὰ τῶν βασιλειῶν τοῦ κόσμου, ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς με. πῶς, ὦ δόλιε, τὰ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα προσκυνήματος ἑνὸς ἀπεμπολεῖς; πάντως, ἵνα, τῇ εὐκολίᾳ τοῦ ἐπιτάγματος ἀπατήσας, περιπείρῃς αὐτὸν τῷ ἀγκίστρῳ τῆς φιλαργυρίας, ὡς ἔρωτι τοῦ κτήσασθαι τὸν πλοῦτον τῶν βασιλειῶν προσκυνήσαντά σε. πλατύτερον δὲ φησιν ὁ λουκᾶς, ὅτι εἶπεν αὐτῷ ὁ διάβολος, σοὶ t) δώσω τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἅπασαν, καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν, ὅτι ἐμοὶ παραδέδοται, 5) καὶ ᾧ ἐὰν θέλω, δίδωμι αὐτήν. σὺ οὖν ἐὰν προσκυνήσῃς ἐνώπιόν μου, ἔσται σου πᾶσα. ὁ μὲν οὖν ματθαῖος ταῦτα παρέλειψεν, ὡς οὐκ ἀναγκαῖα· ὁ δὲ λουκᾶς προσέθηκεν αὐτὰ, ὡς τηνικαῦτα ῥηθέντα. πολλὰς δὲ τοιαύτας παραλείψεις καὶ προσθήκας ἐν τοῖς εὐαγγελισταῖς εὑρήσεις, καὶ ἐπὶ πασῶν ἔχε λύσιν τὰς δηλωθείσας αἰτίας.

s) Luc. 4, 5.

t) Luc. 4, 6. 7.

[Ἡ

Plerasque autem huiusmodi omissiones ac additiones apud Euangelistas reperies, et in omnibus pro solutione praedictas adhibe causas.

Vers. 10.* Tunc — solum coles.

Hoc quoque in Deuteronomio scriptum est. Considera vero quod in prioribus quidem tentationibus patienter responderit: vbi autem vidit ipsum impudenter Dei ad se adorationem attrahere, diuinumque expetere honorem: tunc ipsum increpauit, dicens: *Abi satana*, hoc est, recede aduersarie. Lucas vero scripsit, *Abi post me satana*, hoc est, e conspectu meo te aufer, quod enim post aliquem ponitur, ipsi non apparet. Neque sustinuit, vt mendacii argueret dicentem, omnia sibi tradita esse: sed denuo ipsum a scriptura repulit: et versuto flagellum facta est increpatio, neque enim amplius tolerauit.

Et ideo Matthaeus quidem postremam scripsit auaritiae tentationem: Lucas autem potius vanae gloriae: quia Matthaeus sane etiam ordinis tentationum curam habuit: Lucas vero solius narrationis earum. In quo ergo a tentationibus saluatoris instituemur? Vt certe inimico nunquam fidem habeamus: ne si vtilia quidem ac necessaria iubeat. Siquidem per ea, quae commoda sunt, adulatur: finit vero in malum. Vtque nec pro-

6) Haec in vtroque Codice leguntur in margine ac referuntur ad vocabulum στιγμῆς, quod e Luca laudatur in scholio proximo.

7) Chrysost. T. VII. p. 172. A. B. hunc locum interpretans, bis habet ὀπίσω μου. Sed ista vocabula non tam Chrysostomi, quam Codicum auctoritate nituntur. Nam Chrysostomus saepius diuersa

[Ἡ [6]) χρονικὴ στιγμὴ τῆς ἀστρονομίας, ἢ πάνυ τι βραχὺ διάστημα κέκτηται. ἤρκει ἓν εἰς μόνον τὸ δεῖξαι τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης, ἐν οἷς ἔκειντο αἱ βασιλεῖαι, καὶ εἰς τὸ εἰπεῖν ὀλίγα περὶ τῆς δόξης αὐτῶν.]

Verſ. 10. Τότε — μόνῳ λατρεύσεις.

Καὶ τοῦτο ἐν τῷ δευτερονομίῳ [v]) γέγραπται. σκόπει δὲ, ὅτι ἐπὶ μὲν τοῖς προλαβοῦσι πειρασμοῖς μακροθύμως ἀπεκρίνετο, ὅτε δὲ εἶδεν αὐτὸν τὴν τοῦ θεοῦ προσκύνησιν εἰς ἑαυτὸν ἀναισχύντως ἕλκοντα, καὶ θεοῦ τιμὴν ἀπαιτοῦντα, τότε ἐπετίμησεν αὐτῷ εἰπὼν, ὕπαγε 7) σατανᾶ, τουτέστιν, ἀναχώρει ἀντικείμενε. ὁ δὲ [x]) λουκᾶς, ὕπαγε ὀπίσω μου, ἔγραψεν, ὅ ἐστιν ἀφανίσθητι. ὁ γὰρ ὀπίσω τινὸς γενόμενος, οὐ φαίνεται αὐτῷ. οὐκ ἠνέχετο δὲ ἐλέγξαι αὐτὸν ψευσάμενον, ὅτι ὁ κόσμος αὐτῷ παραδέδοται, ἀλλὰ πάλιν ἀπὸ τῆς γραφῆς αὐτὸν καταισχύνει. καὶ λοιπὸν μάστιξ τῷ πονηρῷ γέγονεν ἡ ἐπιτίμησις. οὐκέτι γὰρ ἐκαρτέρησε.

v) Deut. 6, 13.

x) Luc. 4, 8.

Καὶ διατί ματθαῖος μὲν τελευταῖον ἔγραψε τὸν πειρασμὸν τῆς φιλαργυρίας, ὁ δὲ λουκᾶς μᾶλλον τὸν τῆς κενοδοξίας; διότι ματθαῖος μὲν καὶ τῆς τάξεως τῶν πειρασμῶν ἐφρόντισε· λουκᾶς δὲ μόνης τῆς διηγήσεως αὐτῶν. τί οὖν ἀπὸ τῶν πειρασμῶν τοῦ σωτῆρος παιδευόμεθα; τὸ μὴ πείθεσθαι τῷ ἐχθρῷ μηδέποτε, μηδὲ εἰ χρήσιμα καὶ ἀναγκαῖα ἐπιτάττει. σαίνει μὲν γὰρ τῷ χρηστῷ, τελευτᾷ δὲ εἰς πονηρόν· 8) τὸ μὴ διὰ λιμὸν ἢ τοιαυ-

uerſa loca inuicem iungit. Ὀπίσω μου, vt ad h. l. docui, expulſum eſt auctoritate Origenis, quem vide T. III. p. 540.

8) Etiam haec pendent ex ſuperioribus, τί — παιδευόμεθα;

propter famem, aliamue vrgentem necessitatem, faciamus daemonis voluntatem, sed ad Deum confugiamus: ne Deum tentemus, neque diabolo signa petenti intendamus. Haec enim occultato, sub eis dolo, postulat. Quidam autem dicunt diabolum Christo demonstrasse omnia regna mundi, et gloriam eorum: non ad sensum localiter, sed ad intellectum designando. Hoc autem dixerunt propter id, quod scriptum est, haec in momento temporis demonstrasse.

Vers. 11. *Tunc — diabolus.*

Lucas autem scripsit, quod completa omni tentatione, diabolus abscessit ab eo vsque ad tempus. Apparet autem tres enumeratas tentationes, capita omnium esse tentationum. Ab his namque caeterae omnes oriuntur, vt qui hos deuicerit affectus, contra omnes victoriam obtineat. Quod autem additur: *Vsque ad tempus*, significat, vsque ad Iudaeorum insidias. Tunc enim rursum oppugnabit, non per seipsum, sed per Iudaeos, tanquam per organa quaedam.

† Tres tentationes sustinuit Dominus, nempe gulae, vanae gloriae, et auaritiae. Sunt etenim haec omnium malorum affectuum capita: qui has deuicerit, in multis quoque aliis magis victor euadet. Lucas itaque dicit, quod omnem compleuerit tentationem, eo quod tentationum capita consummauit. Quod autem etiam angeli ei ministrant, significat nobis quoque angelos post victoriam ministraturos. Omnia siquidem propter

9) Haec in nullo meorum reperiuntur. Repetita sunt ex Theophylact. p. 23. B.

τοιαύτην ἄλλην ἀνάγκην ποιεῖν θέλημα τῦ δαίμονος, ἀλλὰ καταφεύγειν ἐπὶ τὸν θεόν· τὸ μὴ ἐκπειράζειν τὸν θεὸν, καὶ τὸ μὴ προσέχειν τῷ διαβόλῳ σημεῖα ζητῦντι. δόλον γὰρ τῦτοις ἐναποκρύψας αἰτεῖ. τινὲς δέ φασι, τὸν διάβολον ὑποδεῖξαι τῷ χριστῷ πάσας τὰς βασιλείας τοῦ κόσμυ καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν, ὐ κατ' αἴσθησιν τοπικῶς, ἀλλὰ κατὰ διάνοιαν ὑπογραφικῶς. τοῦτο δὲ εἶπον, διὰ τὸ ἐν στιγμῇ χρόνου ταύτας ὑποδεῖξαι.

Verſ. 11. Τότε — διάβολος.

Ὁ δὲ λυκᾶς ἔγραψεν, ὅτι καὶ y) συντελέσας πάντα πειρασμὸν ὁ διάβολος, ἀπέστη ἀπ' αὐτῦ ἄχρι καιρῦ. καὶ φαίνεται, ὅτι οἱ ἀπαριθμηθέντες τρεῖς πειρασμοὶ, κεφάλαια πάντων εἰσὶ τῶν πειρασμῶν. ἐκ τύτων γὰρ καὶ οἱ ἄλλοι πάντες ἀπογεννῶνται, καὶ ὁ τὰ πάθη ταῦτα νικήσας, ἔχει κατὰ πάντων τὰ νικητήρια. τὸ δὲ ἄχρι καιρῦ, σημαίνει, ὅτι μέχρι τῆς παρὰ τῶν ἰυδαίων ἐπιβυλῆς. τότε γὰρ πάλιν προσέβαλεν, ὐ δι' ἑαυτῦ, ἀλλὰ διὰ τῶν ἰουδαίων, ὡς δι' ὀργάνων τινῶν. y) Luc. 4, 13.

†† Τὺς τρεῖς 9) πειρασμὺς [1]) ἐνίκησεν ὁ κύριος, τὸν τῆς γαστριμαργίας, τὸν τῆς κενοδοξίας καὶ τὸν τῆς φιλοχρηματίας, ἤγυν φιλοπλυτίας. οὗτοι γάρ εἰσιν οἱ ἄρχοντες τῶν παθῶν. τύτυς ὖν νικήσας, καὶ τὺς ἄλλυς πολλῷ μᾶλλον. ὅθεν ὁ λυκᾶς φησὶν, ὅτι πάντα z) πειρασμὸν ἐτέλεσε. ὅτι δὲ ἄγγελοι διακονῦσιν αὐτῷ, δείκνυσιν, ὅτι καὶ ἡμῖν μετὰ τὴν νίκην ἄγγελοι ὑπηρετοῦσι. πάντα γὰρ δι' ἡμᾶς καὶ ποιεῖ καὶ δείκνυσιν ὁ χριστὸς, z) Luc. 4, 13.

[1]) ὑπέμεινεν videtur legiſſe Hentenius.

pter nos et facit, et ostendit dominus, qui velvti Deo semper angeli ministrant.

Vers. 11. *Et — ministrabant ei.* [z]

Tempore quidem tentationum non permisit eos apparere, ne praedam perderet: postquam autem aduersarium propria deuicit authoritate, ac fugere coëgit, tunc iam apparent: vt noueris, quod postquam in modum eius viceris, et te suscipient ac stipabunt angeli.

Vers. 12. *Quum audisset — Galilaeam.*

Postquam audisset quod in carcerem traditus esset ab Herode tetrarcha, sicut in sequentibus dicturus est.

Secessit autem instruens nos, vt tentationes fugiamus. Neque enim vitium est, seipsum periculo non obiicere: sed vbi inciderit, non stare viriliter. In Galilaeam vero abit, simul quidem vt compleretur, quae de ea scribitur prophetia, sicut inferius dicetur: vtque inde piscatores piscaretur, apostolos dico, qui ibi morabantur. Vnde et angeli subleuato in coelum Christo, Galilaeos, appellauerunt eos, dicentes: Viri Galilaei quid statis aspicientes in coelum.

Vers. 13. *Et — Nephtalim.*

Relicta, hoc est, praeterita: tunc enim non est ingressus Nazareth.

Vers. 14.

[z]) Chrysost. Tom. VII. p. 172. E. ὥστε μὴ ταύτῃ σοβῆσαι τὴν ἄγραν, eodem sensu. Ἄγραν autem intelligit, τὴν προσαγομένην παρὰ τοῦ διαβόλου.

χριςὸς, ἐπεὶ αὐτῷ, ὡς θεῷ, ἀεὶ οἱ ἄγγελοι ὑπουργοῦσιν.

Verſ. 11. Καὶ — διηκόνουν αὐτῷ.

Ὅτε μὲν οἱ ἀγῶνες ἦσαν, οὐκ εἴασεν αὐτοὺς φαίνεσθαι, ἵνα μὴ [2]) ἀπολέσῃ τὴν ἄγραν· ὅτε δὲ τὸν ἀνταγωνιςὴν ἐνίκησε κατὰ κράτος, καὶ φυγεῖν παρεσκεύασε, τότε φαίνονται λοιπὸν, ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ σὲ μετὰ τὰς [3]) κατ᾽ ἐκείνου νίκας, ἄγγελοι δέξονται καὶ δορυφορήσουσιν.

Verſ. 12. Ἀκούσας — γαλιλαίαν.

Ἀκούσας, ὅτι παρεδόθη εἰς τὸ δεσμωτήριον ὑπὸ ἡρώδου τοῦ τετράρχου, καθὼς ἐρεῖ προϊών.

Ἀνεχώρησε δὲ, παιδεύων ἡμᾶς, φεύγειν τοὺς πειρασμούς. οὐκ ἔςι γὰρ ἔγκλημα, τὸ μὴ ἐπιῤῥίπτειν ἑαυτὸν εἰς κίνδυνον, ἀλλὰ τὸ, ἐμπεσόντα μὴ ςῆναι γενναίως. εἰς τὴν γαλιλαίαν δὲ ἄπεισιν, ἅμα μὲν, ἵνα πληρωθῇ ἡ περὶ αὐτῆς προφητεία, ὡς ῥηθήσεται· ἅμα δὲ, ἵνα ἐκεῖθεν ἁλιεύσῃ τοὺς ἁλιεῖς, λέγω δὴ τοὺς ἀποςόλους. ἐκεῖ γὰρ διέτριβον. καὶ γὰρ καὶ οἱ ἄγγελοι ὕςερον, εἰς οὐρανὸν ἀναλαμβανομένου τοῦ χριςοῦ, γαλιλαίους αὐτοὺς ἐκάλεσαν, εἰπόντες, ὅτι ἄνδρες [a]) γαλιλαῖοι, τί ἑςήκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν. a) Act. 1, 11.

Verſ. 13. Καὶ — νεφθαλείμ.

Καταλιπὼν, ἀντὶ τοῦ, παραδραμών. τότε γὰρ οὐκ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ναζαρέτ.

3) κατὰ, omittit. A.

V. 14. *Vt compleretur* — V. 16. *eis.*

Galilaea quidem regio erat Palaestinae. Olim autem data est in sortem duabus tribubus Zabulon et Nephthalim: partem tamen eius inhabitabant gentes alienigenae. Et videtur horum prophetícorum verborum ordo difficilis, tum propter defectum quorundam, tum propter ignoratum eorum intellectum. Ego tamen a prophetico libro illum requirens, intellexi quomodo ea ordinare oporteat: nempe ita conuenit. 'O terra Zabulon, et o terra Nephthalim (intelligit autem Galilaeam, sicut dictum est) et o vos qui circa viam maris, id est, circa mare Galilaeae habitatis: et o vos qui trans Iordanem: et o Galilaea gentium. (Vocat autem Galilaeam gentium, eam Galilaeae partem, quam gentes incolebant.) Deinde comprehendens omnes, qui in praedictis locis habitabant, res illis salutares denuntiauit, dicens: Populus qui sedebat in tenebris vidit lucem magnam, etc. Et tenebras vocauit errorem. Errabant enim: Iudaei quidem circa scripturas, gentes vero circa cultum diuinum.

Lucem autem magnam Christum nominauit, qui frequenter lux vera appellatur: ipse etenim hos ab errore eduxit, illustrans eos in modum lucis. Deinde iterum huiusmodi tenebras interpretatur regionem mortis, et vmbram mortis, his vocans nominibus, quia sicut mortis regio ac vmbra, est sepulchrum: regio quidem, quasi locus, vmbra vero, quasi tenebrae. Nam tenebrae vmbra est: Ita et mortis spiritualis regio ac vmbra, erat ille error: regio sane, veluti more sepulchri eos continens, qui in ipsum

4) Sic vterque Codex etiam in textu, pro vulgari *εἶδε.*

V. 14. Ἵνα πληρωθῇ — V. 16. αὐτοῖς.

Ἡ γαλιλαία, χώρα μὲν ἦν τῆς παλαιςίνης, ὡς προειρήκαμεν· ἐκληροδοτήθη δὲ πάλαι ταῖς δυσὶ φυλαῖς, τῇ τȣ̃ ζαβȣλὼν, καὶ τῇ τȣ̃ νεφθαλεὶμ· μέρος δὲ αὐτῆς ἔθνη κατῴκȣν ἀλλόφυλα. καὶ δοκεῖ μὲν ἡ τῶν προφητικῶν τȣ́των ῥητῶν σύνταξις δυσχερὴς, διά τε τὸ ἐλλείπειν τινὰ, καὶ διὰ τὸ ἀγνοεῖσθαι τὴν ἔννοιαν αὐτῶν. ἐγὼ δὲ ταύτην ἀπὸ τῆς προφητικῆς βίβλȣ διαγνȣ̀ς, ἔγνων, πῶς χρὴ ταῦτα συντάττειν. προσήκει γὰρ ȣ̃τως. ὦ γῆ τȣ̃ ζαβȣλὼν, καὶ ὦ γῆ τȣ̃ νεφθαλεὶμ· λέγει δὲ τὴν γαλιλαίαν, ὡς εἴρηται· καὶ ὦ οἱ κατὰ τὴν ὁδὸν τῆς θαλάσσης, τȣτέςιν, οἱ παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς γαλιλαίας οἰκȣ̃ντες· καὶ ὦ οἱ πέραν τȣ̃ ἰορδάνου, καὶ ὦ γαλιλαία τῶν ἐθνῶν· ἐκάλεσε δὲ γαλιλαίαν τῶν ἐθνῶν, τὸ μέρος τῆς γαλιλαίας, ὃ τὰ ἔθνη κατῴκȣν· εἶτα, ἐπισυνάψας πάντας τȣ̀ς ἐν τοῖς δηλωθεῖσι τόποις, εὐηγγελίσατο τὰ σωτήρια, εἰπών· ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, 4) ἴδε φῶς μέγα, καὶ τὰ ἑξῆς. καὶ σκότος μὲν ὠνόμασε, τὴν πλάνην. ἐπλανῶντο γὰρ ἰȣδαῖοι μὲν, περὶ τὰς γραφὰς, τὰ ἔθνη δὲ, περὶ τὸ σέβας.

Φῶς δὲ μέγα, τὸν χριςὸν, ὃς ἀλλαχȣ̃ b) φῶς ἀληθινὸν προσηγόρευται. καὶ γὰρ αὐτὸς τȣ́τȣς ἐξήγαγεν ἐκ τῆς πλάνης, δίκην φωτὸς αὐτοῖς ἐπιλάμψας. εἶτα πάλιν ἑρμήνευσε τὸ τοιοῦτον σκότος, χώραν θανάτου καὶ σκιὰν θανατȣ τοῦτο καλέσας. ὥσπερ γὰρ τοῦ σωματικοῦ θανάτου χώρα καὶ σκιὰ ὁ τάφος ἐςί· χώρα μὲν, ὡς τόπος· σκιὰ δὲ, ὡς σκότος· σκότος γὰρ ἡ σκιά· ȣ̃τω καὶ τȣ̃ ψυχικȣ̃ θανάτȣ χώρα καὶ σκιὰ, ἡ πλάνη ἐκείνη ἦν· χώρα μὲν, ὡς τρόπον τάφȣ συνέχȣσα τȣ̀ς ἐμπεπτωκότας αὐτῇ γενεκρωμέ-

b) Io. I, 9.

ipſum incidiſſent, mortui, quo ad ſenſum veritatis: vmbra vero, vtpote tenebris eos offundens. Ne mireris autem, ſi prophetica eloquia integre non poſuerit. Vniuerſaliter enim ſcire oportet, euangeliſtas interdum quidem integre dictorum mentionem facere: quandoque autem illa abbreuiare: et aliquando verborum quidem ſenſum integrum ſeruare: quasdam vero dictiones mutare: quando id in nullo ſermonem poteſt corrumpere.

Cap. IV. De doctrina Chriſti.

Verſ. 17. *Ex eo tempore — coelorum.*

Hoc ante ſaluatorem Ioannes praedicauit. Incipit autem etiam inde Chriſtus, vt oſtendat principium ſuum fuiſſe Ioannem, et nequaquam illi contrarium eſſe. Operae pretium enim erat, vt primum alius de eo ferret teſtimonium: et tunc veniret ipſe. Quidam autem dicunt, videri quidem eadem praedicare Chriſtum, quae Ioannes: puta, *Reſipiſcite: et inſtat regnum coelorum:* non tamen ita eſſe. Ioannes ſiquidem dixit: Reſipiſcite, propter peccata, in quibus offendiſtis. Chriſtus vero: Reſipiſcite, vt transferri mereamini a veteri teſtamento in nouum. Et Marcum pro teſte adducunt, qui addit: Et credite euangelio. Et Ioannes, inquiunt, Chriſtum vocauit regnum coelorum. Chriſtus autem coeleſtem angelicamque politiam, quam ipſe conditurus erat, vt praediximus. Marcus ſane pro regno coelorum dixit,

5) δὲ, omittit. A.

6) διδάσκειν, pro γινώσκειν. A.

κρωμένες εἰς αἴσθησιν ἀληθείας· σκιὰ δὲ, ὡς σκοτίζεσα αὐτές. εἰ 5) δὲ μὴ ἀκέραια τὰ προφητικὰ τέθεικε ῥητὰ, μὴ θαυμάσης. χρὴ γὰρ καθολικῶς γινώσκειν, 6) ὅτι οἱ εὐαγγελιςαὶ ποτὲ μὲν ἀκεραίων τῶν ῥητῶν ἀπομνημονέυεσι, 7) ποτὲ δὲ, ἐπιτέμνεσιν αὐτὰ, ποτὲ δὲ, τὴν μὲν τῶν ῥητῶν διάνοιαν ὁλόκληρον ἀποσώζεσι, λέξεις δέ τινας ἀπαρατηρήτως ὑπαλλάττεσιν, ὅταν ἐδέν τι μέλλοι τῷ λόγῳ τἕτο λυμαίνεσθαι.

Κεφ. Δ. περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ σωτῆρος.

Verſ. 17. Ἀπὸ τότε — ἐρανῶν.

Τἕτο πρὸ τἕ σωτῆρος ὁ ἰωάννης ἐκήρυξεν. ἄρχεται δὲ καὶ ὁ χριςὸς ἐντεῦθεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι προοίμιον αὐτἕ ἦν ὁ ἰωάννης, καὶ ὅτι ἐκ ἔςιν ἕτος ἐναντίος ἐκείνῳ. καὶ γὰρ ἔδει πρῶτον ἄλλον μαρτυρῆσαι περὶ αὐτἕ, καὶ τότε αὐτὸν ἐλθεῖν. τινὲς δὲ λέγεσιν, ὅτι δοκεῖ μὲν ὁ χριςὸς τὰ αὐτὰ τῷ ἰωάννῃ κηρύσσειν, οἷον τὸ μετανοεῖτε, καὶ τὸ ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν ἐρανῶν, ἐκ ἔςι δέ. ὁ μὲν γὰρ ἰωάννης, μετανοεῖτε ἔλεγεν, ἐφ᾽ οἷς ἡμαρτήκατε· ὁ δὲ χριςὸς, μετανοεῖτε, ἀντὶ τἕ, μεταβάλλεσθε ἀπὸ τῆς παλαιᾶς ἐπὶ τὴν καινήν. καὶ παράγεσι μάρτυρα τὸν μάρκον, προσθέντα τὸ, καὶ c) πιςεύετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. καὶ ὁ μὲν ἰωάννης, φασὶ, βασιλείαν ἐρανῶν, τὸν χριςὸν ὠνόμασεν· ὁ δὲ χριςὸς, τὴν ἐράνιον καὶ ἀγγελικὴν πολιτείαν, ἣν αὐτὸς ἔμελλε νομοθετεῖν, ὡς προειρήκαμεν. ὁ μέντοι μάρκος, ἀντὶ τἕ βασιλείας τῶν

c) Marc. 1, 15.

7) μνημονεύουσι. A.

xit, regnum Dei. Intelligitur praeterea regnum Dei instare, vt super credentes regnet. Siquidem incredulorum, natura rex est filius Dei et verbum: credentium vero, vtroque modo, natura videlicet et voluntate, quum sponte gubernationem eius suscipiant.

Vers. 18. *Ambulans* — V. 20. *eum.*

Matthaeus quidem in hoc loco dicit, postquam traditus est Ioannes, hos esse Christum sequutos. Euangelista vero Ioannes, quod potius antequam traderetur. Praeterea Matthaeus asserit simul vtrumque vocasse Iesum: Ioannes autem, quod Andream quidem Iesus, Petrum vero Andreas vocauerit. Vnde manifestum est hanc secundam fuisse vocationem. Etenim quum eum sequuti fuissent ante Ioannis traditionem, rursum ad patriam reuersi sunt, artemque priorem exercuerunt: vtpote videntes Ioannem quidem traditum esse, Iesum vero secessisse. Postmodum igitur Christus, primum eis factum ignoscens, venit vt rursum eos recuperet: iubetque vt sequantur, et pro retibus quae possidebant, sumant ab eo rationalem sagenam: et in mare seculi mittentes, pro piscibus homines capiant. Et vide quomodo statim, his quae possidebant relictis, obedierunt, nihil tergiuersantes. Ita nempe vult Christus, vt cuiuis necessitati suus praeponatur discipulatus. Dixit autem: *Venite post me*, hoc est, sequimini me.

† Fratres fuerunt, qui primum a Christo docente vocati sunt: tum quia huic conuenit fraterno modo

a) καὶ λόγος ὁ υἱός. A.
b) θηρεύωσιν. B.

τῶν ἐρανῶν, ἡ βασιλεία τῦ [d]) θεῦ εἶπε. καὶ νοεῖται ἔτι, ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῦ θεῦ, ἵνα βασιλεύσῃ τῶν πιστευόντων. τῶν μὲν γὰρ ἀπίστων φύσει ἐστὶ βασιλεὺς ὁ υἱὸς [8]) καὶ λόγος· τῶν δὲ πιστευόντων, καὶ φύσει καὶ προαιρέσει, ἑκουσίως δεχομένων τὸ ὑπ' αὐτῦ βασιλεύεσθαι. d) Marc, 1, 15.

Verſ. 18. Περιπατῶν — V. 20. αὐτῷ.

Ματθαῖος μὲν ἐνταῦθά φησιν, ὅτι μετὰ τὸ παραδοθῆναι τὸν ἰωάννην, ἠκολέθησαν ἕτοι τῷ ἰησῦ· ὁ δ' εὐαγγελιστὴς ἰωάννης μᾶλλον, ὅτι πρὸ τοῦ [e]) παραδοθῆναι. καὶ ματθαῖος μὲν εἶπεν, ὅτι καὶ ἀμφοτέρες ὁ ἰησῦς ἐκάλεσεν· ὁ δὲ ἰωάννης, ὅτι τὸν μὲν ἀνδρέαν, ὁ ἰησῦς, τὸν δὲ πέτρον, ὁ ἀνδρέας. ὅθεν φανερὸν, ὅτι δευτέρα αὕτη ἡ κλῆσις ἦν. καὶ γὰρ ἀκολεθήσαντες αὐτῷ, πρὸ τῦ παραδοθῆναι τὸν ἰωάννην, ἐπανῆλθον πάλιν εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα, καὶ τὴν προτέραν τέχνην μετεχειρίζοντο, ἅτε τὸν μὲν ἰωάννην ἰδόντες παραδοθέντα, τὸν δὲ ἰησῦν ἀναχωρήσαντα. λοιπὸν ἦν ὁ χριστὸς, εὑδὼς αὐτοῖς τὸ πρῶτον, ἔρχεται πάλιν ἀνακτησόμενος καὶ κελεύει ἀκολεθεῖν, ἵνα, ἀνθ' ὧν εἶχον δικτύων, λαβόντες παρ' αὐτοῦ τὴν λογικὴν σαγήνην, καὶ βάλλοντες εἰς τὴν θάλασσαν τῦ βίε, τὲς ἀνθρώπες [*]) θηρεύσωσιν, ἀντὶ τῶν ἰχθύων. σκόπει δὲ, πῶς εὐθέως ὑπήκεσαν, καὶ ἀφῆκαν, ἃ εἶχον, μηδέν τι προφασισάμενοι. καὶ γὰρ ἕτως ὁ χριστὸς βέλεται, παντὸς ἀναγκαίε προτιμᾶν τὸ ἀκολεθεῖν αὐτῷ. δεῦτε δὲ, ὀπίσω μου, εἶπεν, ἀντὶ τοῦ ἀκολουθήσατέ μοι. e) Io. 1, 35 seq.

[Ἀδελφοὶ [1]) δύο, γεγόνασι πρώτη κλῆσις τῷ χριστῷ, διδάσκοντι καὶ διὰ τέτε τὸ προσήκειν

I 5 ἀδελ-

[*]) Incluſa, in margine habet. A.

modo gubernare: tum quia fraterno modo ſapere oporteat eos, qui ab ipſo docentur.

V. 21. *Et progreſſus* — V. 22. *eum.*

Horum quoque fidem intuere, qua patrem etiam deſpexerunt. Neceſſe enim eſt, parentibus quoque praeponere Chriſtum. Neque parua virtutis ipſorum demonſtratio eſt: quod paupertatem adeo facile tulerint, ac propriis manibus victum quaeſierint: et mutuo inter ſe amore colligati fuerint: patrem quoque vna ſecum habuerint, illique inſeruierint. Veriſimile eſt autem, audiſſe eos a Petro et Andrea, promiſiſſe Chriſtum, quod ſequentes ſe, redderet hominum piſcatores.

Verſ. 23. *Et* — *Synagogis eorum.*

In ſynagogis eorum docebat: partim quidem vt plures attraheret: partim vero ne quis dicere poſſet: quod rudes clanculo docens deciperet, palam non auſus docere.

Verſ. 23. *Et praedicans* — *regni.*

Marcus vero ſcripſit: *Regni Dei.* Eſt autem euangelium regni Dei, nouum teſtamentum: vtpote de regno Dei diſputans: aut ad regnum Dei, ipſi obedientes inducens.

Verſ. 23. *Et* — *populo.*

N*όσος* quidem (pro quo nos morbum vertimus) eſt diutina peruerſio habitudinis corporis: *μαλα-*

κία

a) Quatuor priora vocabula non agnoſcit Hentenius.

ἀδελφικῶς πολιτεύεσθαι, καὶ ἀδελφὰ φρονεῖν, τοὺς μαθητευομένους αὐτῷ]

V. 21. Καὶ προβὰς — V. 22. αὐτῷ.

Ὅρα καὶ τὴν τούτων πίστιν, δι᾽ ἣν καὶ τοῦ πατρὸς κατεφρόνησαν. χρὴ γὰρ καὶ τῶν γονέων προτιμᾷν τὸν χριστόν. οὐ μικρὰ δὲ ἀπόδειξις τῆς ἀρετῆς αὐτῶν, τὸ πενίαν φέρειν εὐκόλως, καὶ τὸ ἀπὸ τῶν οἰκείων τρέφεσθαι χειρῶν, καὶ τὸ συνδεδέσθαι ἀλλήλοις, καὶ τὸ τὸν πατέρα μεθ᾽ ἑαυτῶν ἔχειν καὶ θεραπεύειν. εἰκὸς δὲ, καὶ τούτους ἀκοῦσαι παρὰ πέτρου καὶ ἀνδρέου, ὅτι ὑπέσχετο ποιῆσαι τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτῷ, ἁλιεῖς ἀνθρώπων.

Verſ. 23. Καὶ — συναγωγαῖς αὐτῶν.

Περιῆγεν,[2]) ἀντὶ τοῦ, περιήρχετο. ἐν ταῖς συναγωγαῖς δὲ ἐδίδασκε· τοῦτο μὲν, ἵνα πλείονας ἐφελκύσηται· τοῦτο δὲ, ἵνα μηδεὶς ἔχοι λέγειν, ὅτι λάθρα διδάσκων τοὺς ἀμαθεῖς, ἐξαπατᾷ τούτους, μὴ θαῤῥῶν ἐν πλήθει διδάσκειν.

Verſ. 23. Καὶ κηρύσσων — βασιλείας.

Ὁ δὲ μάρκος, τῆς f) βασιλείας τοῦ θεοῦ ἔγραψεν. εὐαγγέλιον δὲ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, ἡ καινὴ διαθήκη, ὡς περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ διαλαμβάνουσα, ἢ ὡς εἰσάγουσα εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ τοὺς πειθομένους αὐτῇ. f) Marc. 1, 14.

Verſ. 23. Καὶ — λαῷ.

Νόσος μὲν ἐστι, ἡ χρονία παρατροπὴ τῆς τοῦ σώματος ἕξεως· μαλακία δὲ, ἀρχὴ χαυνώσεως σώματος,

κία vero (quam diximus languorem) principium est laxationis corporis, morbi praenuntia. Et in corpore sane ita est. In anima autem morbus quidem est peccati actus: languor vero inductio cogitationis ad actus consensum.

Vers. 24. *Diuulgata — Syriam.*

Marcus vero dixit: *Exiuit autem rumor de eo in totam vndique regionem Galilaeae finitimam.* Lucas vero: *Et egrediebatur sonus de eo in omnem locum finitimae regionis.* Rumor autem et sonus significant famam eius. Praeterea quam dixit Matthaeus Syriam, hanc caeteri Galilaeae finitimam regionem appellauerunt. Dimanauit autem de eo fama, quod talia doceret, qualia nunquam audiuissent: et quod sermones miraculis confirmaret: quodque cum autoritate doceret ac operaretur, sicut in Marco manifestius inuenies.

Vers. 24. *Et — sanauit eos.*

Post verba illa, *variis morbis*, distinctio ponenda est. Tormina autem vocat morborum dolores. Lunatici vero tenentur affectione corruptorum humorum. Quia enim luna quum ad plenum lumen deuenerit, naturam habet per splendorem suum attractiuam humorum, qui in corporibus sunt: fit vt hi tunc turbentur. Frequens etenim ac prauus vapor ab ipsis eleuatus, cerebrum dilaniat, hominemque contorquet: quumque haec a luna patiantur, lunatici appellantur. Verum cur a nullo horum priusquam curaret, de fide requisiuit, quemadmodum postea fecit a pluribus? Quia nondum manifestam suae potentiae demon-

ματος, προάγγελος νόσου. ἀλλ᾽ οὕτω μὲν ἐπὶ σώματος. ἐπὶ δὲ ψυχῆς, νόσος μὲν, ἁμαρτίας ἐνέργεια· μαλακία δὲ, χαύνωσις λογισμοῦ, πρὸ συγκατάθεσιν ἐνεργείας.

Verſ. 24. Καὶ ἀπῆλθεν — συρίαν.

Ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ἐξῆλθε g) δὲ ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ εὐθὺς εἰς ὅλην τὴν περίχωρον τῆς γαλιλαίας. ὁ δὲ λουκᾶς, καὶ h) ἐξεπορεύετο ἦχος περὶ αὐτοῦ εἰς πάντα τόπον τῆς περιχώρου. ἀκοὴν δὲ καὶ ἦχον, τὴν περὶ αὐτοῦ φήμην λέγουσιν. ἣν δὲ εἶπε συρίαν ὁ ματθαῖος, ταύτην εἶπον οἱ ἄλλοι περίχωρον τῆς γαλιλαίας. ἀπῆλθε δὲ ἡ περὶ αὐτοῦ ἀκοὴ, διότι τοιαῦτα ἐδίδασκεν, οἷα οὐδέποτε ἤκουσαν, καὶ ὅτι τοὺς λόγους ἐβεβαίου τοῖς θαύμασι, καὶ ὅτι ἐξουσιαστικῶς καὶ ἐδίδασκε, καὶ ἐθαυματούργει, ὡς εὑρήσεις φανερώτερον ἐν τῷ μάρκῳ.

g) Marc. 1, 28.

h) Luc. 4, 37.

Verſ. 24. Καὶ — ἐθεράπευσεν αὐτούς.

Μετὰ τὸ, ποικίλαις νόσοις, στικτέον τελείαν. βασάνους δὲ λέγει, τὰς ἀπὸ τῶν νόσων ὀδύνας. ὁ δὲ σεληνιασμὸς, πάθος ἐστὶν ἀπὸ σεσηπότων χυμῶν συνιστάμενος. ἐπεὶ γὰρ [3]) ἡ σελήνη, πλησιφαὴς γινομένη, φύσιν ἔχει, διὰ τῆς ἐκεῖθεν πεμπομένης αὐγῆς ἀνασχεῖν τὰς ἐν τοῖς σώμασιν ὑγρότητας, ταράσσονται τηνικαῦτα καὶ οὗτοι, καὶ λοιπὸν ἐξ αὐτῶν ἀτμοὺς δριμεῖς καὶ πονηροὺς ἀναφερομένους, σπαράσσει τὸν ἐγκέφαλον, καὶ διαστρέφει τὸν ἄνθρωπον. διότι δὲ ταῦτα πάσχουσιν ὑπὸ σελήνης, λέγεται σεληνιασμός. διατί δὲ παρ᾽ οὐδενὸς τούτων πρὸ τῆς θεραπείας οὐκ ἐπεζήτησε πίστιν, ὡς παρὰ πολλῶν ἄλλων ὕστερον; διότι

[3]) δὲ, pro γάρ. A.

demonstrationem dederat: alioque modo idem producere et adhibere poterat, fide etiam non accedente.

Verſ. 25. *Et ſequutae — trans Iordanem ſitis.*

Πέραν τοῦ Ἰορδάνου, etiam videlicet a regione, quae ſita erat trans Iordanem.

Cap. V. De beatitudinibus.

Cap. V. v. 1. *Quum vidiſſet — montem.*

† In monte beatitudines expoſuit dominus, docens ex hoc oportere cupientem attingere beatitudinem, a depreſſis humi rebus abſtrahi, et ad ſublimia eleuari.

In montem proximum aſcendit: ſimul quidem tumultus, qui in imo erant declinans: Simul etiam absque vlla diſtractione docere cupiens. Tranſit enim a cura corporum ad curam animarum. Nam ita ſemper ab illa tranſit ad iſtam: et rurſus ab hac ad illam, vt variam praeſtet vtilitatem.

Verſ. 1. *Quumque ſediſſet — ipſius.*

Simul quidem turbae aſcenderunt, diſcipuli autem acceſſerunt, tanquam familiarius erga eum affecti, et quippiam ab eo diſcere cupientes.

Verſ. 2.

4) In his prorſus abhorret verſio Hentenii.
5) Incluſa, in margine haber. A.

τι ἔπω τῆς ἑαυτῦ δυνάμεως ἀπόδειξιν σαφῆ δέδωκεν. ἄλλως[4]) τε δὲ, αὐτὸ τοῦτο, τὸ προσιέναι καὶ προσάγειν, ἐ τῆς τυχέσης πίςεως ἦν.

Verſ. 25. Καὶ ἠκολέθησαν — πέραν τοῦ ἰορδάνου.

Καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου δηλαδὴ, τοῦ πέραν τοῦ ἰορδάνου.

Κεφ. Ε. περὶ τῶν μακαρισμῶν.

Cap. V. v. 1. Ἰδὼν — ὄρος.

[Εἰς [5]) ὄρος ἀναβὰς ἐξέθετο τὲς μακαρισμοὺς ὁ κύριος, διδάσκων κἀντεῦθεν, ὅτι χρὴ τὸν μακαρισμῦ τυχεῖν ἐφιέμενον ἀποςῆναι τῶν χαμαιζήλων, καὶ πρὸς τὰ ὑψηλότερα μετεωρισθῆναι.]

Ἀνέβη δὲ [6]) εἰς τὸ ὄρος τὸ πλησίον, ἅμα μὲν ἐκκλίνων τὲς ἐν μέσῳ θορύβες, ἅμα δὲ καὶ ἀπερίσπαςον τὴν διδασκαλίαν ποιήσασθαι βελόμενος. μετέβη γὰρ ἀπὸ τῆς θεραπείας τῶν σωμάτων ἐπὶ τὴν ἰατρείαν τῶν ψυχῶν. ἕτω γὰρ ἀεὶ ποιῶν διετέλει, μεταβαίνων ἀπ᾽ ἐκείνης ἐπὶ ταύτην, καὶ αὖθις ἀπὸ ταύτης ἐπ᾽ ἐκείνην, καὶ ποικίλην παρεχόμενος τὴν ὠφέλειαν.

Verſ. 1. Καὶ καθίσαντος — αὐτοῦ.

Συνανῆλθον μὲν καὶ οἱ ὄχλοι, προσῆλθον δὲ οἱ μαθηταὶ, ὡς οἰκειότερον αὐτῷ διακείμενοι, θέλοντες διδαχθῆναί τι παρ᾽ αὐτῦ.

Verſ. 2.

6) δὲ, abeſt. A.

Verſ. 2. *Et aperto — docebat eos.*

Quam ob cauſam dicit, quod os ſuum aperuit? Quia etiam non aperto ore docebat eos operibus. Ad diſcipulos quidem dirigit ſermonem, ne turbis moleſtus eſſe videatur: communiter tamen illum proponit ad vniuerſos ac ſingulos homines.

Verſ. 3. *Dicens — coelorum.*

Non dixit, pauperes poſſeſſionibus, ſed pauperes Spiritu, hoc eſt, humiles animo ac voluntate: animum namque πνεῦμα, id eſt, Spiritum nominauit. Neque enim qui infortunio quouis humiliatur, hic beatus eſt: quia nihil quod inuoluntarium eſt, beatificat. Omnis enim virtus per id, quod voluntarium eſt, imprimitur. Pauperem autem hic vocauit animo humilem, vt πτωχὸς, id eſt, pauper, dicatur ἀπὸ τοῦ πεπτηχέναι, quod eſt timuiſſe ſiue territum eſſe. Siquidem humilis aut modeſtus animo, Deum ſemper timet, tanquam qui nihil vnquam iuxta illius beneplacitum peregerit. Conſidera vero, quale fundamentum doctrinae ſuae ſubſternat. Quia enim ſuperbia diabolum deiecit: ac protoplaſtum, putantem quod poſtquam de ligno comediſſet, Deus fieret, continuo proſtrauit: radixque et fons omnium facta eſt malorum: contrarium ipſi praeparat pharmacum, animi videlicet modeſtiam: et hanc radicem ac fundamentum ſubſtruit virtutum: quo deiecto, reliqua omnia etiam ſi ad coelum vsque pertingant, detrahuntur ac decidunt: quemadmodum in Phariſaeo oſtenſum eſt.

Aptum quoque praemium huic rependitur: pro extrema videlicet abiectione ſummus honor: et

Verſ. 2. Καὶ ἀνοίξας — ἐδίδασκεν αὐτοὺς.

Τίνος ἕνεκεν εἶπεν, ὅτι καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ; διότι καὶ μὴ ἀνοίγων αὐτὸ ἐδίδασκεν αὐτοὺς, ἀφ᾽ ὧν ἔπραττε. πρὸς μὲν οὖν τοὺς μαθητὰς ἀποτείνει τοὺς λόγους, ἵνα ἀνεπαχθὴς δόξῃ τοῖς ὄχλοις, κοινοὺς δὲ αὐτοὺς ποιεῖται πρὸς πάντας ἀνθρώπους καὶ καθολικούς.

Verſ. 3. Λέγων — οὐρανῶν.

Οὐκ εἶπεν, οἱ πτωχοὶ τοῖς χρήμασιν, ἀλλ᾽ οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, τουτέστιν οἱ ταπεινοὶ τῇ [7]) προαιρέσει καὶ τῇ ψυχῇ, ταῦτα νῦν πνεῦμα ὀνομάσας. οὐ γὰρ ὁ ἐκ περιστάσεώς τινος ταπεινὸς, οὗτος μακαριστὸς, διότι οὐδὲν τῶν ἀπροαιρέτων μακαριστόν. πᾶσα γὰρ ἀρετὴ τῷ ἑκουσίῳ χαρακτηρίζεται. πτωχὸν δὲ ἐνταῦθα, τὸν ταπεινὸν ἐκάλεσεν, ἀπὸ τοῦ κατεπτηχέναι, ὅ ἐστι πεφοβῆσθαι. ὁ γὰρ ταπεινόφρων ἀεὶ φοβεῖται τὸν θεὸν, ὡς μηδέποτε εὐαρεστήσας αὐτῷ. σκόπει δὲ, ὁποῖον θεμέλιον τῆς διδασκαλίας κατεβάλετο. ἐπεὶ γὰρ ἡ ὑψηλοφροσύνη τόντε διάβολον κατέβαλε, καὶ τὸν πρωτόπλαστον ἐξέβαλεν, οἰηθέντα θεὸν ἔσεσθαι μετὰ τὴν τοῦ ξύλου βρῶσιν, καὶ ῥίζα καὶ πηγὴ τῶν κακῶν ἁπάντων γέγονεν αὕτη, ἀντίπαλον αὐτῇ κατασκευάζει φάρμακον, τὴν ταπεινοφροσύνην, καὶ ῥίζαν ταύτην καὶ κρηπῖδα τῶν ἀρετῶν ὑποτίθησιν, ἧς ὑποσπασθείσης ἅπαντα τἄλλα, καὶ εἰ μέχρι τοῦ οὐρανοῦ φθάνουσιν, ὑποσύρονται καὶ καταπίπτουσιν, ὡς ἐπὶ τοῦ Φαρισαίου.

Κατάλληλον δὲ καὶ τὸ ταύτης ἔπαθλον. ἀντὶ γὰρ τῆς ἄκρας ἀτιμίας, ἄκρα τιμὴ, καὶ ἧς

[7]) τῇ ψυχῇ καὶ τῇ προαιρέσει. A.

et quo nullus maior reperiri potest. Per modum autem beatitudinum praecepta haec induxit, inuidiosum deuitans sermonem. Oportebat enim vt in principio mansuete cum eis loqueretur: et ita paulatim ad praecipiendum deueniret.

† Quam ob causam dixit pauperes, et non humiles? Quia pauperem esse plus est, quam humilem esse. Sunt enim varii humilitatis modi: hic quidem mediocriter animo modestus est: ille vero cum excellentia: quam humilitatem etiam Dauid commendat, dicens: Cor contritum et humiliatum Deus non despicies.

V. 4. *Beati — consolationem accipient.*

Quia omnes putabant eos esse beatos, qui in gaudio essent: miseros vero, qui in afflictione: huiusmodi opinionem radicitus euellit, contrariam substituens. Lugentes autem dicit, non qui simpliciter lugent, sed qui pro peccatis lugent. Miserum enim ac prohibitum est lugere ob ea, quae quis patitur. Tristitia enim mundi, ait Paulus, mortem operatur: ea vero, quae secundum Deum est, poenitentiam in salutem stabilem. Quomodo ergo alio loco dicit Paulus: *Gaudete in domino semper?* Quia et ille gaudium dicit, quod e luctu oritur. Habet namque luctus repensum sibi gaudium. Quemadmodum enim postquam vehemens pluuia impetuose descenderit, serenitas stabilior esse solet: Ita quoque deductis lachrymis, tranquillitas et gaudium animi succedit.

Vult autem hic sermo, non modo de propriis nos lugere delictis, verum etiam de alienis; et

†) Hoc scholium in neutro meorum legitur. Exceptum autem est ex Chrys. Tom. VII. p. 185. E.

οὐκ ἔστιν εὑρεῖν ἐπέκεινα. ἐν τάξει δὲ μακαρισμοῦ τὰς ἐντολὰς ταύτας εἰσήγαγεν, ἀνεπαχθέστερον τὸν λόγον ποιῶν. ἔδει γὰρ ἐν ἀρχῇ πρᾳότερον αὐτοῖς ὁμιλῆσαι, καὶ οὕτως ἠρέμα προβαίνειν εἰς τὸ ἐπιτάττειν.

†† Τίνος ἕνεκεν [8]) οὐκ εἶπεν, οἱ ταπεινοί, ἀλλ' οἱ πτωχοί; ὅτι τοῦτο ἐκείνου πλέον. καὶ γὰρ πολλοὶ τῆς ταπεινοφροσύνης οἱ τρόποι. καὶ ὁ μὲν ἐστι ταπεινὸς συμμέτρως· ὁ δὲ μεθ' ὑπερβολῆς ἁπάσης. ταύτην καὶ ὁ μακάριος δαυίδ [i]) ἐπαινεῖ, i) Ps. 50, 19. λέγων· καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει.

V. 4. Μακάριοι — παρακληθήσονται.

Ἐπεὶ πάντες ὑπελάμβανον μακαρίους μὲν, τοὺς ἐν χαρᾷ, ἀθλίους δὲ, τοὺς ἐν θλίψει, πρόῤῥιζον ἀνασπᾷ τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν, τοὐναντίον ὑποτιθέμενος. πενθοῦντας δὲ λέγει, οὐ τοὺς ἁπλῶς πενθοῦντας, ἀλλὰ τοὺς ὑπὲρ ἁμαρτημάτων. τὸ γὰρ ὑπὲρ βιωτικοῦ πράγματος πενθεῖν, ἄθλιον καὶ κεκωλυμένον. φησὶ γὰρ ὁ παῦλος, ὅτι ἡ [k]) μὲν τοῦ κόσμου λύπη, θάνατον κατεργάζεται· ἡ δὲ κατὰ θεὸν, μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον. καὶ πῶς ὁ παῦλος πάλιν εἶπε, [l]) χαίρετε ἐν κυρίῳ πάντοτε; [9]) διότι κἀκεῖνος τὴν ἐκ τοῦ πένθους λέγει [1]) χαράν. ἔχει γὰρ τοῦτο χαρὰν συγκεκληρωμένην. καθάπερ γὰρ, ὑετοῦ σφοδροῦ καταῤῥαγέντος, εὐδία γίνεσθαι εἴωθεν· οὕτω καὶ, δακρύων κατενεχθέντων, γαλήνη καὶ χαρὰ τῇ ψυχῇ ἐγγίνεται.

k) 2 Cor. 7, 10.
l) Phil. 4, 4.

Βούλεται δὲ νῦν ὁ λόγος πενθεῖν ἡμᾶς μὴ μόνον ὑπὲρ τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ

9) πάντες. B. 1) Φάσκει. A.

et talis erat Mosis animus, Dauidis, Danielis, Pauli caeterorumque huiusmodi. Consolationem vero accipient, siue laetabuntur. Vbi? Et in praesenti, et in futuro. In praesenti quidem ea spe, quod peccata sua luctu redimant: in futuro vero non sola horum remissione, verum etiam beatitudine.

† Nam qui filios aut vxores mortuas lugent, non possessiones aut propria amant corpora, nec eo turbinis tempore, vllo modo concupiscunt, non iniuriis exasperantur, nec alia obsidentur affectione: quanto magis qui suas lugent aegritudines, eo modo quo eas lugere dignum est.

Vers. 5. *Beati — terram.*

Quoniam olim ab hominibus magno studio affectabatur terrae possessio, hanc etiam pro virtutis praemio ponit. Quidam sane terram intellectualem, coelum esse dicunt. Chrysostomus vero ait, quod et sensibilem pro praemio posuerit, propter crassiores, qui sensibilia potius quam intelligibilia quaerunt. Toto namque euangelio ad virtutem solet adhortari: quandoque per futura, interdum quoque et per praesentia. Quanquam neque vbi intelligibilia ponit praemia, priuat sensibilibus: neque e diuerso, quum sensibilia pollicetur, intelligibilia aufert. *Quaerite enim,* inquit, *primum regnum Dei et iustitiam eius, et haec omnia adiicientur vobis.* Et rursus: *Nemo est qui reliquerit domum aut patrem* etc. qui non fruatur multo pluribus in hoc tempore, et in futuro seculo, vita aeterna.

† Mites

*) Hoc in nullo meorum comparet. Repetitum est ex Chrysost. Tom. VII. p. 187. D.

ὑπὲρ τῶν ἀλλοτρίων, οἷα ἦν ἡ ψυχὴ μωϋσέως καὶ δαυὶδ καὶ παύλου καὶ τῶν τοιούτων. παρακληθήσονται δὲ, ἤγουν εὐφρανθήσονται. πῶς; καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ. ἐνταῦθα μὲν, τῇ ἐλπίδι τῆς ἀπολυτρώσεως αὐτῶν· ἐκεῖ δὲ, οὐ μόνον τῇ ἀφέσει τούτων, ἀλλὰ καὶ τῇ μακαριότητι.

†† Οἱ γὰρ [l]) παῖδας καὶ γυναῖκας ἀποθανόντας θρηνοῦντες, οὐ χρημάτων, οὐ σωμάτων ἐρῶσιν, οὐδὲ κατ᾽ ἐκεῖνον τῆς ὀδύνης τὸν καιρὸν ἄλλου τινὸς ἐφίενται, οὐχ ὕβρεσι παροξύνονται, οὐχ ὑπὸ ἄλλου πολιορκοῦνταί τινος πάθους· πόσω μᾶλλον οἱ τὰ ἁμαρτήματα πενθοῦντες τὰ ἑαυτῶν, ὡς πενθεῖν ἄξιον;

Verſ. 5. Μακάριοι — τὴν γῆν.

Ἐπεὶ πάλαι τοῖς ἀνθρώποις περισπούδαστος ἦν ἡ κληρονομία τῆς γῆς, τίθησι καὶ ταύτην ἔπαθλον ἀρετῆς. καὶ τινὲς μὲν γῆν νοητὴν ἐν οὐρανῷ λέγουσιν; ὁ δὲ [l]) χρυσόστομός φησι, ὅτι καὶ αἰσθητὸν τέθεικεν ἔπαθλον, διὰ τοὺς παχυτέρους, τοὺς τὰ αἰσθητὰ πρὸ τῶν νοητῶν ζητοῦντας. εἴωθε γὰρ δι᾽ ὅλου τοῦ εὐαγγελίου προτρέπειν εἰς ἀρετὴν, ποτὲ μὲν, ἀπὸ τῶν μελλόντων, ποτὲ δὲ, ἀπὸ τῶν παρόντων, καὶ οὔτε, ὅταν νοητὰ ἔπαθλα τίθησιν, ἀποστερεῖ τῶν αἰσθητῶν, οὔτε, ὅταν αἰσθητὰ, ἀφαιρεῖται τὰ νοητά. ζητεῖτε [m]) γὰρ, φησι, τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. καὶ αὖθις· οὐδείς ἐστιν, [n]) ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν ἢ γονεῖς, καὶ τὰ ἑξῆς, ὃς οὐ μὴ ἀπολάβῃ πολλαπλασίονα ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι ζωὴν αἰώνιον.

m) Matth. 6, 33.

n) Luc. 18, 29. 30.

l) Tom. VII. p. 188. C.

† Mites dicuntur, non qui penitus non irascuntur: huiusmodi enim insensati sunt, sed qui iram quidem sentiunt, sese tamen continent: quando autem oportet irascuntur, sicut dicit Dauid: Irascimini et nolite peccare.

Vers. 6. *Beati — saturabuntur.*

Quia de eleemosyna dicturus est: aufert primum auaritiam, vt pura fiat misericordia, iustitia enim auaritiae contraria est. Dixit autem, esurientes et sitientes, hoc est, plurimum concupiscentes: vt vehemens auaritiae amor in iustitiam translatus, illam perimat. Saturabuntur autem, omni videlicet bono.

† Quia auari abundantes esse videntur et saturati: ideo ait iustos potius saturandos esse.

Vers. 7. *Beati — misericordiam consequentur.*

A Deo certe, sed non tantam dumtaxat, quantam ipsi praestiterunt. Quantum enim interest inter malum et bonum, aut potius quantum inter hominem et Deum: tantum humana misericordia distat a diuina.

† Non possessionibus tantum praestatur misericordia, sed et sermonibus. Quodsi nihil habueris, etiam lachrymis praestatur: varius est enim eleemosynae modus, latumque praeceptum. Misericordiam vero consequentur, hic ab hominibus et in futurum a Deo.

Vers. 8.

*) Hoc in meis non legitur. Ex Theophyl. p. 26. C. desumtum.

†† Πραεῖς [4]) λέγονται, οὐχ οἱ μηδόλως ὀργιζόμενοι· οἱ τοιοῦτοι γὰρ ἀναίσθητοι· ἀλλ' οἱ θυμὸν μὲν ἔχοντες, κρατοῦντες δὲ, καὶ ὅτε δεῖ ὀργιζόμενοι, ὡς καὶ °) δαυὶδ εἶπεν· ὀργίζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε. °) Pſ. 4, 5.

Verſ. 6. Μακάριοι — χορτασθήσονται.

Ἐπεὶ μέλλει περὶ ἐλεημοσύνης εἰπεῖν, προαναιρεῖ τὴν πλεονεξίαν, ἵνα καθαρὸς ὁ ἔλεος γίνηται. ἡ δικαιοσύνη γὰρ, ἀντίπαλός ἐστι τῇ πλεονεξίᾳ. οἱ πεινῶντες δὲ καὶ διψῶντες εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, οἱ σφόδρα ἐπιθυμοῦντες, ἵνα ὁ σφοδρὸς ἔρως τῆς πλεονεξίας, ἐπὶ τὴν δικαιοσύνην μεταστὰς, ἀνέλῃ ἐκείνην. χορτασθήσονται δὲ, παντὸς ἀγαθοῦ.

†† Ἐπειδὴ [5]) οἱ πλεονέκται δοκοῦσιν εὔποροι εἶναι καὶ χορτάζεσθαι· διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι οἱ δίκαιοι μᾶλλον χορτασθήσονται.

Verſ. 7. Μακάριοι — ἐλεηθήσονται.

Παρὰ τοῦ θεοῦ, δηλονότι. πλὴν οὐ τοσοῦτον, ὅσον ἠλέησαν. ὅση γάρ ἐστι διαφορὰ πονηρίας καὶ ἀγαθότητος, ἢ μᾶλλον, ὅση ἀνθρώπου καὶ θεοῦ, τοσαύτη καὶ ἀνθρωπίνης καὶ θείας ἐλεημοσύνης.

†† Οὐχὶ [6]) διὰ χρημάτων μόνον ἐστὶν ἐλεεῖν, ἀλλὰ καὶ λόγου. κἂν μηδὲν ἔχῃς, διὰ δακρύων. ποικίλος γὰρ ὁ τῆς ἐλεημοσύνης τρόπος, καὶ πλατεῖα αὕτη ἡ ἐντολή. ἐλεηθήσονται δὲ ἐνταῦθα μὲν, παρὰ ἀνθρώπων· ἐκεῖ δὲ, παρὰ τοῦ θεοῦ.

[5]) Etiam hoc ex Theophylact. p. 26. D. Mei non agnoſcunt.

[6]) Theophylact. p. 26. E. et Chryſoſtom. T. VII. pag. 189. D.

Verſ. 8. *Beati — videbunt.*

Puros corde intelligit, qui nullius peccati ſibi conſcii ſunt: aut qui cor ſeruant a voluptatibus impollutum, quam ſanctimoniam vocat Paulus, dicens: *Pacem ſectamini ad omnes et ſanctimoniam; ſine qua nemo videbit Deum.* Videbit autem Deum dixit, tanquam humana natura potentem. Hanc vero beatitudinem poſt eleemoſynam poſuit: nam multi iuſtitiam ac eleemoſynam aſſequuti, circa voluptates deuicti ſunt. Oſtendit itaque ſolas illas non ſufficere virtutes.

† Mundi corde ſunt, qui continenter degunt: ſine continentia autem nemo videbit Deum. Quemadmodum enim ſpeculum ſi purum ſit, figuras recipit: ita et anima pura Dei ſuſcipit viſionem.

Verſ. 10. *Beati — vocabuntur.*

Qui non ſolum ipſi ſeditiones non mouent, ſed et alios mouentes ad pacem reducunt, filii Dei vocabuntur: vtpote filium eius vnigenitum imitantes: cuius opus fuit diſſidentia in vnum reducere, ac inimicos reconciliare. Erit profecto etiam beatus pacificus, hoc eſt, in pace ſeruans voluntatem propriae carnis cum voluntate animae ſuae: et quod prauum eſt, meliori ſubiiciens.

† Non ſolum pacem cum omnibus habentes, verum etiam ſeditioſos mutuo inter ſe pacificantes. Dicuntur autem pacifici, et qui per doctrinam inimicos ad Deum conuertunt: qui filii Dei

*) Ex Theoph. p. 26. E. *) Theophyl. p. 27. A.

Verſ. 8. Μακάριοι — ὄψονται.

Καθαροὺς τῇ καρδίᾳ νόει, τοὺς μηδέν τι πονηρὸν ἑαυτοῖς συνειδότας, ἢ τοὺς φυλάσσοντας τὴν καρδίαν ἀμόλυντον ἀπὸ τῶν ἡδυπαθειῶν, ὅπερ ὁ παῦλος ἁγιασμὸν ἐκάλεσεν, εἰπών· εἰρήνην p) διώκετε μετὰ πάντων, καὶ τὸν ἁγιασμὸν, οὗ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται τὸν κύριον. ὄψονται δὲ τὸν θεὸν, ὡς δυνατὸν ἀνθρωπίνῃ φύσει. τέθεικε δὲ τὸν μακαρισμὸν τοῦτον μετὰ τὸν τῆς ἐλεημοσύνης, διότι πολλοὶ δικαιοσύνην καὶ ἐλεημοσύνην κατορθοῦντες, ἡττῶνται τῆς ἡδυπαθείας, καὶ δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἀρκοῦσιν ἐκεῖναι μόναι αἱ ἀρεταί.

p) Hebr. 12, 14.

†† Καθαροὶ ⁷) τῇ καρδίᾳ εἰσὶν οἱ σώφρονες. τοῦ q) ἁγιασμοῦ γὰρ, ἤτοι τῆς σωφροσύνης χωρὶς, οὐδεὶς ὄψεται τὸν κύριον. ὥσπερ γὰρ τὸ κάτοπτρον, ἐὰν ᾖ καθαρὸν, τότε δέχεται τὰς ἐμφάσεις· οὕτω καὶ ἡ καθαρὰ ψυχὴ δέχεται ὄψιν θεοῦ.

q) Hebr. 12, 14.

Verſ. 9. Μακάριοι — κληθήσονται.

Οἱ μὴ μόνον αὐτοὶ μὴ στασιάζοντες, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους στασιάζοντας συνάγοντες εἰς εἰρήνην. υἱοὶ δὲ θεοῦ κληθήσονται, ὡς μιμησάμενοι τὸν μονογενῆ υἱὸν αὐτοῦ, ᾧ γέγονεν ἔργον, συναγαγεῖν τὰ διεστῶτα, καὶ καταλλάξαι τὰ ἐκπεπολεμωμένα. εἴη δ' ἂν μεμακαρισμένος εἰρηνοποιὸς, καὶ ὁ εἰρηνεύσας τὸ θέλημα τῆς ἰδίας σαρκὸς μετὰ τοῦ θελήματος τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ὑποτάξας τὸ χεῖρον τῷ κρείττονι.

†† Οὐ μόνον ⁸) οἱ εἰρηνεύοντες αὐτοὶ πρὸς πάντας, ἀλλὰ καὶ οἱ ἑτέρους στασιάζοντας καταλλάσσοντες. εἰρηνοποιοὶ δὲ εἰσι καὶ οἱ διὰ διδασκαλίας τοὺς ἐχθροὺς τοῦ θεοῦ ἐπιστρέφοντες. υἱοὶ δὲ

Dei appellantur. Nam et vnigenitus Deo nos reconciliauit.

Verſ. 10. *Beati — coelorum.*

† Regnum coelorum, alii quidem dicunt, vitam quam in coelis degunt: Alii vero, aequalem angelis ſtatum in coelis: Tertii autem, ſpeciem diuinae viſionis, quae cuique rependitur iuxta qualitatem ac quantitatem ſuae iuſtitiae. Quarti vero regnum coelorum dicunt remunerationem, quae ſecundum habitam gratiam, datur his, qui ex ſe ad Deum bonum accedunt. †† Ex his quatuor tertium et quartum regnum Dei etiam appellant.

Hoc dixit ne putes vbique pulchram eſſe pacem. Iuſtitiam autem hic vniuerſaliter omnem virtutem nominauit. Quodſi huius quoque egregii facinoris praemium poſuit regnum coelorum: ne his indigneris, quaſi praemium alienum ſumentibus. Quanquam enim variae videntur acceptae retributiones, propter nominum varietatem: omnes tamen regnum coelorum deſignant. Siquidem omnes qui his digni habentur retributionibus, regno quoque coelorum fruuntur: ideo etiam omnes beati dicti ſunt.

† Non ſoli martyres perſecutionem ſuſtinent, ſed plurimi quoque alii, quia illis ſunt auxilio, qui afficiuntur iniuria, et vniuerſaliter propter quamcunque virtutem. Iuſtitia ſiquidem omnis virtus eſt. Fures vero et etiam homicidae perſequutionem patiuntur, non tamen beati dicuntur.

Verſ. 11.

*) Incluſa Codex vterque habet in margine.

δὲ Θεῦ οἱ τοιῦτοι. καὶ γὰρ καὶ ὁ μονογενὴς κατ-ήλλαξεν ἡμᾶς τῷ Θεῷ.

Vers. 10. Μακάριοι — ὐρανῶν.

[Βασιλείαν [9]) τῶν ὐρανῶν, οἱ μὲν λέγυσι, τὴν ἐν ὐρανοῖς διαγωγὴν, οἱ δὲ, τὴν ἰσάγγελον ἐν ὐρανοῖς κατάστασιν, οἱ δὲ, τὸ εἶδος τῆς θεϊκῆς ὡραιότητος τῶν φορεσάντων τὴν εἰκόνα τῦ ἐπυρανίου, ἥτις δίδοται κατὰ τὸ ποιόν τε καὶ ποσὸν τῆς ἐν ἑκάστῳ δικαιοσύνης, οἱ δὲ, τὴν κατὰ χάριν μετάδοσιν τῶν φυσικῶς [1]) προσόντων τῷ Θεῷ ἀγαθῶν. [2]) τῶν τεσσάρων δὲ, τὸ τρίτον καὶ τὸ τέταρτον, καὶ βασιλείαν τῦ Θεῦ λέγυσιν.]

Τῦτο εἶπεν, ἵνα μὴ νομίσῃς, ὅτι πανταχῦ καλὸν ἡ εἰρήνη. δικαιοσύνην δὲ νῦν, [3]) καθόλυ πᾶσαν ἀρετὴν ὠνόμασεν. ἐπεὶ δὲ καὶ τύτυ τῦ κατορθώματος ἔπαθλον τέθεικε τὴν βασιλείαν τῶν ὐρανῶν, μὴ δυσχεράνῃς ἐπὶ τοῖς ἄλλοις ἔχυσιν ἔπαθλον. εἰ γὰρ καὶ διάφοροι δοκῦσιν αἱ ῥηθεῖσαι ἀμοιβαὶ, διὰ τὴν ἑτερότητα τῶν ὀνομάτων, ἀλλ' ἓν πᾶσαι τὴν βασιλείαν τῶν ὐρανῶν αἰνίττονται. πάντες γὰρ οἱ τύτων ἀξιωθέντες, καὶ τῆς βασιλείας τῶν ὐρανῶν ἀπολαύυσι· διὸ καὶ πάντες μακάριοι ὠνομάσθησαν.

†† Ου μόνον [4]) οἱ μάρτυρες διώκονται, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἕνεκεν τῦ βοηθεῖν τοῖς ἀδικυμένοις, καὶ πάσης ἁπλῶς ἀρετῆς. δικαιοσύνη γὰρ, ἡ πᾶσα ἀρετή. ἐπεὶ καὶ κλέπται καὶ φονεῖς διώκονται, ἀλλ' οὐ μακάριοι.

Vers. 11.

[1]) Vehementer discrepat Hentenius, qui haud dubie προσιόντων legit.
[2]) Ab τῶν ad λέγυσιν omittit Hentenius.
[3]) νῦν, omittit. A.
[4]) Haec in margine Codicis reperit Hentenius. Mei hoc scholio carent. Theophylacti est. p. 27. B.

Verſ. 11. *Beati — propter me.*

Ad apoſtolos qui aderant, ſermonem dirigit: oſtendens doctoribus proprium eſſe probris affici. Ne autem ſuſpiceris, quod ſimpliciter verbis malis impeti ſit beatum: idcirco addidit, quae plane diſtinctionem faciunt: videlicet, vt quae dicuntur, mendacia ſint, et propter Chriſtum ea dicantur. Quodſi haec non ita ſe habent: miſer potius eſt, qui male audit, vtpote plurimos ſuis malis operibus offendens. Quid ergo his admonitionibus mirabilius eſſe poteſt? Vtinam vero quae ab omnibus euitantur, praemiorum magnitudine fiant omnibus deſiderabilia. Nam qui grauia, ac moleſta, et hominum conſuetudini ad id vsque temporis contraria praeſcripſit, perſuaſit tamen, et perſuadet vniuerſo fere orbi.

Verſ. 12. *Gaudete — coelis.*

Gaudete et exultate Spiritu, quicunque probra ac perſequutiones ſuſtinetis: et modo quo dictum eſt male auditis. Dicens autem: *Merces veſtra multa eſt in coelis:* aliam quoque conſolationem induxit.

† Nam opprobria ſuſtinere magnum eſt, et graue admodum. Vnde et Iob poſtquam alias tentationes patienter tolerauerat, tunc maxime turbatus eſt, quando ab amicis opprobriis afficiebatur, tanquam propter peccata ſua pateretur.

Verſ. 12. *Ita — qui vos praeceſſerunt.*

Hinc manifeſtum eſt quod illud *beati eſtis*, etc. proprie ad diſcipulos dixerit: et ipſis mediantibus, etiam

Verſ. 11. Μακάριοι — ἕνεκεν ἐμοῦ.

Ἵνα 5) μὴ ὑπολάβῃς, ὅτι τὸ ἁπλῶς πονηροῖς ῥήμασι βάλλεσθαι μακάριον, δύο προσέθηκε διορισμοὺς, τὸ, ψευδῆ τὰ λεγόμενα εἶναι, καὶ διὰ τὸν Χριστὸν ταῦτα λέγεσθαι. εἰ γὰρ μὴ ταῦτα οὕτως ἔχει, μᾶλλον ἄθλιος ὁ κακῶς ἀκούων. τί τῶν ῥηθεισῶν τούτων παραινέσεων παραδοξότερον γένοιτ' ἂν, ὅταν τὰ πᾶσι φευκτὰ, πᾶσι ποθεινὰ γίνηται, διὰ τὴν τῶν ἐπάθλων μεγαλειότητα; ὁ δὲ καὶ φορτικὰ, καὶ ἐναντία τῇ μέχρι τότε συνηθείᾳ τῶν ἀνθρώπων δογματίσας, ὅμως καὶ ἔπεισε, καὶ πείθει σχεδὸν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.

Verſ. 12. Χαίρετε — οὐρανοῖς.

Χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε πάντες οἱ ὀνειδιζόμενοι, καὶ διωκόμενοι, καὶ κακῶς ἀκούοντες, ὡς εἴρηται. εἰπὼν δὲ, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἐπήγαγε καὶ ἑτέραν παράκλησιν.

†† Τὸ γὰρ 6) ὑπομεῖναι ὄνειδος, μέγα καὶ χαλεπώτατον. διὸ καὶ ὁ Ἰὼβ, τοὺς ἄλλους ὑπομείνας πειρασμοὺς, τότε μάλιστα ἐταράχθη, ὅτε ὠνείδιζον αὐτῷ οἱ φίλοι, ὡς δι' ἁμαρτίας πάσχοντι.

Verſ. 12. Οὕτω — τοὺς πρὸ ὑμῶν.

Ἐντεῦθεν φανερὸν, ὅτι τὸ, μακάριοί ἐστε καὶ τὰ ἑξῆς, ἰδίως πρὸς τοὺς μαθητὰς εἴρηκε, διὰ μέσου δὲ

5) Ante haec ex Theophyl. p. 27. C. addit verſio Hentenii, quae tamen mei non habent: Πρὸς παρόντας τοὺς ἀποστόλους ἀποτείνεται, δεικνὺς, ὅτι μάλιστα τῶν διδασκάλων ἴδιον τὸ ὀνειδίζεσθαι: ἵνα δὲ μὴ κ. τ. λ.

6) Theophylact. p. 27. C.

etiam ad omnes, qui discipulos suos essent imitaturi. Ita enim, inquit, persequuti sunt prophetas, qui vos praecesserunt. Quo modo ita? opprobrio videlicet afficientes et persequentes, et dicentes omne malum verbum mentiendo, propter Deum. Sicut enim vos a me mittemini praedicaturi quaecunque praecepero: ita et illi a Deo missi erant. Dicens autem: Prophetas qui vos praecesserunt: manifestat, quod etiam hi prophetabunt. Si ergo, inquit, non erat illis indecorum pati propter Deum: neque omnino vobis. Ita propheticis eos adaequando, mentes erexit ipsorum.

Obserua autem post quot praecepta posuerit beatitudinem tolerandae persequutionis, quae fit propter iustitiam: et exprobrationis, detractionis, ac maledictorum: quod omnibus praedictis virtutibus oporteat adiutum esse eum, qui haec certamina aggreditur. Nam ideo quoque certo vsus ordine, auream nobis catenam contexuit. Qui enim animo humilis est, propria lugebit errata: qui vero luget, etiam mitis erit: et qui mansuetus est, iustus quoque erit omnino: iustus vero, etiam miserebitur. His autem omnibus opere perfectis, etiam mundus erit corde: talis vero pacificus quoque erit: qui autem huc vsque profecit, ad pericula etiam extendetur: ac caetera quae sequuntur magno animo tolerabit. Postquam ergo quae opportuna erant admonuit, rursus laudibus eos recreat dicens.

Vers. 13. *Vos — terrae.*

Terram hic homines appellauit, quasi e terra formatos. Est autem tantum ac si diceret: Homines

7) ῥῆμα, omittit. B. 8) Inclusa omittit. A.

δὲ αὐτῶν, καὶ πρὸς ἅπαντας, ὅσοι μέλλουσι μιμεῖσθαι τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. οὕτω γὰρ ἐδίωξάν, φησι, τοὺς προφήτας τοὺς πρὸ ὑμῶν. πῶς οὕτως; ὀνειδίζοντες δηλονότι, καὶ διώκοντες, καὶ λέγοντες πᾶν πονηρὸν ῥῆμα 7) κατ' αὐτῶν ψευδόμενοι, ἕνεκεν τοῦ θεοῦ· ὥσπερ γὰρ ὑμεῖς παρ' ἐμοῦ ἀποσταλήσεσθε, κηρύζοντες, ὅσα ἐντέλλομαι· οὕτω δὴ κἀκεῖνοι παρὰ τοῦ θεοῦ ἀπεστάλησαν. εἰπὼν δὲ, ὅτι τοὺς προφήτας τοὺς πρὸ ὑμῶν, ἐνέφηνεν, ὅτι καὶ οὗτοι προφητεύουσιν. [εἰ 8) τοίνυν ἐκείνοις οὐκ ἦν ἐπίψογον, τὸ πάσχειν διὰ θεὸν, πάντως οὐδὲ ὑμῖν.] οὕτω ταῖς προφήταις παριστῶσας αὐτοὺς, ἀνέστησεν αὐτῶν τὰ φρονήματα.

Βλέπε δὲ, μετὰ πόσας ἐντολὰς τὸν μακαρισμὸν τοῦ διωγμοῦ τοῦ ἕνεκεν δικαιοσύνης, καὶ τὸν τοῦ ὀνειδισμοῦ, καὶ τῆς διώξεως, καὶ τῆς κακολογίας τέθεικε, δηλῶν, ὅτι χρὴ πάσαις ταῖς προλαβούσαις ἐντολαῖς συγκεκροτῆσθαι τὸν εἰς τούτους τοὺς ἀγῶνας ἀποδυόμενον. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τάξει τινὶ χρησάμενος, χρυσῆν ἡμῖν σειρὰν ὕφηνεν. ὁ μὲν γὰρ ταπεινὸς, καὶ τὰ οἰκεῖα πενθήσει 9) παραπτώματα· ὁ δὲ ταῦτα πενθῶν, καὶ πρᾶος ἔσται· ὁ δὲ πρᾶος, πάντως ἔσται καὶ δίκαιος. ὁ δὲ δίκαιος, καὶ ἐλεήσει· ὁ δὲ ταῦτα πάντα κατορθώσας, καὶ 1) καθαρὸς ἔσται τῇ καρδίᾳ· ὁ δὲ τοιοῦτος, καὶ εἰρηνοποιός· ὁ δὲ μέχρι τούτου προκόψας, καὶ πρὸς κινδύνους παρατάξεται, καὶ τὰ ἑξῆς ὑποστήσεται μεγαλοψύχως. παραινέσας τοίνυν, ἃ προσῆκεν, ἀναπαύει πάλιν αὐτοὺς τοῖς ἐγκωμίοις.

Vers. 13. Ὑμεῖς — γῆς.

Γῆν ἐνταῦθα, τοὺς ἀνθρώπους ἐκάλεσεν, ὡς ἐκ γῆς πλασθέντας. ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν. οἱ ἄνθρωποι

9) ἁμαρτήματα. A. 1) καὶ omittit. A.

nes in peccatis putrefacti sunt: corrupti ab humore affectionum. *Vos igitur* a me electi ad curandam hanc *totius mundi* putredinem, estis sal terrae: *accepta virtute* ad constringendum ipsos et coarctandum, *praeterea* ad occidendum vermes inuisibiles, *hoc est*, vt per bonam famam, rationales affectus a graui peccatorum odore liberetis.

† Prophetae ad vnam gentem missi sunt, vos autem sal estis vniuersi orbis; per doctrinam arguendo ac stringendo dissolutos, ne aeternos producant vermes. Non ergo mordacitatem reprehensionum abiiciatis, sed et opprobria ac persecutiones sustinete. Ideo subdit: Si autem sal infatuatus fuerit, in quo salietur? Ad nihil amplius valet, nisi vt foras proiiciatur, et ab hominibus conculcetur. Si enim is qui docet infatuatus fuerit, hoc est, non arguit ac stringit, sed emollitus est: in quo salietur, id est, corrigetur. Ex eo tempore igitur foras proiicitur a magistri dignitate, et conculcatur, hoc est, despicitur.

Vers. 13. *Hoc — salietur.*

Salis fatuitas est debilitas mordacitatis ipsius. Dicit ergo: Videte quale ministerium vobis committendum est: et contendite ne laxemini persequutionibus, opprobriis, ac maledictis, vt praedictum est: neque vtilem mordacitatem respuatis. Si enim sal infatuatus fuerit, quo salietur? hoc est, si vos molles effecti fueritis, aut vtilem mordacitatem neglexeritis, quo alio sale saliemini, siue condie-

²) δύναμιν σύφειν non cohaeret. Aut ergo τοῦ, aut ὥστε interponendum, ante σύφειν.

³) Ex Theophylacto pag. 27. E.

θρωποι πάντες σεσήπασι ταῖς ἁμαρτίαις, διαφθαρέντες ὑπὸ τῆς ὑγρότητος τῶν παθῶν· ὑμεῖς ἐν, ἐκλεγέντες παρ᾽ ἐμοῦ πρὸς ἰατρείαν τῆς παγκοσμίου ταύτης σηπεδόνος, ἐστὲ τὸ ἅλας τῶν ἀνθρώπων, δύναμιν λογικὴν ἐξ ἐμοῦ λαμβάνοντες [2]) στύφειν αὐτοὺς καὶ ἐπισφίγγειν, καὶ ἀποκτείνειν μὲν τοὺς ἀοράτους σκώληκας, φημὶ δὴ τοὺς ἐμπαθεῖς λογισμοὺς, ἀπαλλάττειν δὲ τῆς δυσωδίας τῶν ἁμαρτημάτων.

†† Οἱ μὲν προφῆται [3]) εἰς ἓν ἔθνος ἀπεστάλησαν· ὑμεῖς δὲ τῆς γῆς ἁπάσης ἐστὲ τὸ ἅλας, διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ἐλέγχων στύφοντες τοὺς χαύνους, ἵνα μὴ γεννήσωσι τοὺς ἀτελευτήτους σκώληκας. ὥστε μὴ ἀποβάλλητε τὴν στυφνότητα τῶν ἐλέγχων, κἂν ὀνειδίζησθε, κἂν διώκησθε. διό φησιν· ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἁλισθήσεται; εἰς οὐδὲν ἰσχύει ἔτι, εἰ μὴ βληθῆναι ἔξω, καὶ καταπατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. ὁ γὰρ διδάσκαλος ἐὰν μωρανθῇ, τουτέστιν, εἰ οὐκ ἐλέγχει καὶ στύφει, ἀλλὰ χαυνωθῇ, ἐν τίνι ἁλισθήσεται, τουτέστι, διορθωθήσεται; ἀπὸ τότε οὖν ἔξω ῥίπτεται τοῦ διδασκαλικοῦ ἀξιώματος καὶ καταπατεῖται, τουτέστι, καταφρονεῖται.

Verſ. 13. Ἐὰν — ἁλισθήσεται.

Μωρία ἅλατός ἐστιν, ἡ ἀσθένεια τῆς ποιότητος αὐτοῦ. λέγει τοίνυν, ὅτι βλέπετε, οἵαν διακονίαν ἐγχειρίζεσθαι μέλλετε, καὶ ἀγωνίζεσθε, μὴ χαυνωθῆναι διωγμοῖς, ἢ ὀνειδισμοῖς, ἢ κακολογίαις, ὡς προδεδήλωται, μηδ᾽ ἀποβαλεῖν τὴν ὠφέλιμον ποιότητα. ἐὰν γὰρ [4]) τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἁλισθήσεται, τουτέστιν, ἐὰν ὑμεῖς χαυνωθῆτε, ἢ τὴν ὠφέλιμον ποιότητα ἀποβάλητε, ἐν τίνι ἑτέρῳ ἅλατι ἁλισθή-

4) δὲ, pro γάρ. A.

condiemini, ſicut habet Marcus? Vos enim ſal electus eſtis, nec alius reliquus eſt. Quanto igitur prae caeteris ad huiusmodi miniſterium electi eſtis, tanto amplius cauere debetis, ne ob propriam mollitiem ac inutilitatem, et putrefactorum perditionem, vt dictum eſt, accuſari poſſitis.

Verſ. 13. *Ad — hominibus.*

Ad nihil amplius vtilis eſt ſal infatuatus, niſi vt extra dominicam aulam proiiciatur, et conculcetur, hoc eſt, deſpiciatur ab hominibus.

Verſ. 14. *Vos — mundi.*

Mundum rurſus dixit homines in mundo habitantes: quibus erroris caligine obſcuratis, vos, inquit, electi eſtis, vt lux eorum ſitis, vtque oculos animarum ipſorum luce doctrinae ac ſcientiae illuminetis, et ad ſemitas rectas diuini cultus deducatis. Ideo nempe miniſterium ſaliendi ac illuminandi eis commiſſum erat. Primum enim oportet a putredine liberari, deinde erudiri.

Verſ. 14. *Non — poſita.*

Per hanc, ſequentemque parabolam ad vitae perfectionem ac munitionem ipſos inducit, et certaminum praefectos eſſe iubet, tanquam ſub omnium oculis in poſterum ponendos, et in medio huius mundi theatro certantes. Non poteſt, inquit, ciuitas

*) Scilicet Marcus habet ἀρτύσετε. Sed mutauit tempus, vt aequiparare poſſet Matthaei vocabulo. Sed ἀρτυθήσεται tamen ex aliquo ſcholio occupauit

ἀλισθήσεσθε, εἴτεν ἀρτυθήσεσθε, r) ὡς ὁ μάρκος 5) εἶπεν. ὑμεῖς γάρ ἐστε τὸ ἐκλεγὲν ἅλας, καὶ οὐχ ὑπολέλειπται ἕτερον. ὅσῳ τοίνυν προεκρίθητε πάντων εἰς τὴν τοιαύτην διακονίαν, τοσούτῳ προσέχειν ὀφείλετε, ἵνα μὴ καὶ τῆς ἑαυτῶν χαυνότητος, καὶ ἀνενεργησίας, καὶ τῆς τῶν σεσημμένων, ὡς εἴρηται, ἀπωλείας ἀπαιτηθῆτε δίκην. r) Marc. 9. 50.

Verſ. 13. Εἰς — ἀνθρώπων.

Εἰς οὐδὲν ἔτι χρησιμεύει, μωρανθὲν τὸ δηλωθὲν ἅλας, εἰ μὴ εἰς τὸ ῥιφῆναι ἔξω τῆς δεσποτικῆς αὐλῆς, καὶ καταπατεῖσθαι, ὅ ἐστι καταφρονεῖσθαι παρὰ τῶν ἀνθρώπων,

Verſ. 14. Ὑμεῖς — κόσμου.

Κόσμον πάλιν, τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ εἶπεν ἀνθρώπους, ὧν σκοτισθέντων τῷ ζόφῳ τῆς πλάνης, ὑμεῖς, φησὶν, ἐξελέγητε εἶναι φῶς αὐτῶν, ὥστε φωτίζειν τὰ ὄμματα τῶν ψυχῶν αὐτῶν, φωτὶ διδασκαλίας καὶ φωτὶ γνώσεως, χειραγωγεῖν αὐτοὺς ἐπὶ τὴν ὀρθὴν τρίβον τῆς εὐσεβείας. δύο τοίνυν διακονίας ἐνεχειρίσθησαν, τὸ ἁλίζειν καὶ τὸ φωτίζειν. δεῖ γὰρ πρῶτον ἀπαλλαγῆναι τῆς σηπεδόνος, εἶτα συνετισθῆναι.

Verſ. 14. Οὐ — κειμένη.

Διὰ ταύτης τῆς παραβολῆς, καὶ τῆς μετὰ ταύτην, εἰς ἀκρίβειαν, καὶ ἀσφάλειαν βίου τούτους ἐνάγει, καὶ ἐναγωνίους εἶναι κελεύει, ὡς ὑπὸ τοῖς ἁπάντων ὀφθαλμοῖς τοῦ λοιποῦ κειμένους, καὶ ἐν μέσῳ τῷ θεάτρῳ τῆς οἰκουμένης ἀγωνιζομένους. οὐ δύνα-

L 2

cupauit nonnullos Marci Codices, in his meum cum ſcholiis, quem appello 12.

uitas abscondi super montem posita. Neque vos occultari potestis in doctrinae altitudine collocati. Reliquum est igitur, vt solliciti sitis, quomodo gubernetis, et aliis oculos in vos figentibus, optimum sitis exemplar vitae ac doctrinae.

Vers. 15. *Neque — qui in domo sunt.*

Neque accendit quisquam lucernam, etc. Restat igitur, vt neque ego vos eo fine diuina scientia accenderim, vt absconderem: Sed ecce pono vos super candelabrum, hoc est, super excelsum doctrinae locum, vt omnes qui in domo sunt, illuminetis.

Vers. 16. *Sic — qui in coelis est.*

Luceat sane dicit, non iubet vt in spectaculum virtus ponatur, sed vt ipsa opere compleatur, quae per se lucere solet: ac seipsam vnguenti more propalare: ideo luceat puritas vitae ac sermonis vestri coram hominibus, non ob studium hominibus placendi, sed vt videant vestra opera bona, quae operibus ac sermonibus imitentur, et praeterea vt glorificent patrem vestrum, qui in coelis est, hoc est Deum, a quo per fidem adoptati estis: filii quidem eius, fratres autem mei effecti: laudant enim ipsum, vt qui huiusmodi politiam ordinauerit. Ipse tamen Christus hanc constituit, sed propria opera solet patri frequenter attribuere, vt in sequentibus erit inuenire: patrem videlicet honorans, et similiter demonstrans, quod vnum sint sicut natura, ita et voluntate.

† Vo-

6) Inclusa in marg. habet. A.
7) ἀλλ' ἐργάζεσθαι αὐτήν, absunt. A.

δύναται, φησι, πόλις πρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη, ἐδὲ ὑμεῖς δύναθε κρυβῆναι, ἐπὶ τῦ ὕψους τῆς διδασκαλίας τεθέντες. λοιπὸν ἦν προσέχετε, πῶς πολιτέυεσθε καὶ γίνεσθε τοῖς ἀποβλέπουσιν εἰς ὑμᾶς κάλλιςον ἀρχέτυπον καὶ βίου καὶ λόγου.

Verſ. 15. Ὀυδὲ — ταῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ.

Ὀυδ' ἀνάπτουσί τινες λύχνον, καὶ τὰ ἑξῆς. λοιπὸν ἦν ἐδ' ἐγὼ, ἀνάψας ὑμᾶς φωτὶ θεογνωσίας, βούλομαι ὑμᾶς κρύπτεσθαι· ἀλλ' ἰδὲ τίθημι ὑμᾶς ἐπὶ τὴν λυχνίαν, λέγω δὴ, ἐπὶ τὸν ὑψηλὸν τόπον τῆς διδασκαλίας, ὥςε φωτίζει! πάντας τοὺς ἐν τῇ οἰκουμένῃ.

Verſ. 16. Ὅυτω — τὸν ἐν τοῖς ὀυρανοῖς.

[Λαμψάτω 6) ἦν εἰπὼν, ὀ κελέυει θεατρίζειν τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' 7) ἐργάζεσθαι αὐτὴν, εἰωθυῖαν ἀφ' ἑαυτῆς λάμπειν, καὶ ἑαυτὴν δημοσιέυειν κατὰ τὴν τῦ μύρου φύσιν.] διὰ τοῦτο δὲ 8) λαμψάτω ἡ καθαρότης τῦ βίου καὶ λόγου ὑμῶν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ὀυχ ἕνεκεν ἀνθρωπαρεσκείας, ἀλλ' ἵνα ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα, τὰ ἐν πράξεσι καὶ λόγοις, καὶ μιμήσωνται ταῦτα. ἔτι δὲ καὶ, ἵνα δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς ὀυρανοῖς, ἤτοι τὸν θεὸν, ᾧτινι διὰ πίςεως υἱοθετήθητε, υἱοὶ μὲν αὐτοῦ, ἀδελφοὶ δὲ ἐμοῦ γενόμενοι. ὑμνήσουσι γὰρ αὐτὸν, ὡς τοιαύτην ἐντειλάμενον πολιτείαν. καὶ μὴν αὐτὸς ταύτην ἐνετείλατο. ἀλλ' εἴωθε τὰ ἑαυτοῦ κατορθώματα τῷ πατρὶ πολλάκις ἀνατιθέναι, ὡς προϊόντες ἐυρήσομεν, τιμῶν ὡς πατέρα, καὶ ἅμα δεικνύων, ὅτι ἐν εἰσιν, ὥσπερ τῇ φύσει, ὄυτω καὶ τῷ θελήματι.

 [Ὑμῶν

8) δὲ, omittit. A.

† Vobis, inquit, bona opera facientibus, luceat ab eis lux vestra: quae nullo etiam publicante, per seipsam triumphare solet, a bonis operibus prosiliens.

Vers. 17. *Ne — ad complendum.*

Quia maiora praecepta conditurus erat his, quae erant in veteri testamento, dicens: Audistis quod dictum est antiquis: Non occides: qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis: Omnis qui temere irascitur fratri suo, reus erit iudicio etc., et diuinae cuiusdam coelestisque politiae viam incidere volebat: ne qui propter nouitatem suspicarentur, quod noua condens, vetera auferebat, eumque contrarium illis esse putarent: primum huic medetur suspicioni.

Sed videamus quomodo legem compleuerit ac prophetas. Prophetas quidem compleuit: omnibus quae de ipso scripserunt Prophetae, opere completis. Nam ob id quoque frequenter addiderunt Euangelistae: vt compleretur quod dictum est per Prophetam. Legem autem vno quidem modo compleuit, nihil transgrediendo eorum quae lex iusserat. Dixerat enim prius ad Ioannem: Sic decet nos complere omnem iustitiam. Alio autem modo: addens ipsi quae praetermissa erant: quod etiam hic magis congruum est intelligere. Quum enim lex peccatorum fines prohibeat, Christus principia quoque vetuit. Siquidem caedes fructus est peccati, radix autem eius est ira: nisi vero quis radicem abstulerit, quandoque tandem fructum producet. Patet igitur mancum fuisse praeceptum, quod solum occidere vetabat. Hoc autem Christus compleuit, praecipiens

[Ὑμῶν, 9) φησὶν, ἐργαζομένων τὰ καλὰ, λαμψάτω τὸ ἀπ' αὐτῶν φῶς ὑμῶν, ὃ καὶ, μηδενὸς δημοσιεύοντος, εἴωθεν αὐτὸ ἑαυτὸ θριαμβεύειν, ἀποπαλλόμενον τῶν καλῶν.]

Verſ. 17. Μὴ — πληρῶσαι.

Ἐπειδὴ μείζονα τῶν παλαιῶν παραγγελμάτων ἔμελλε νομοθετεῖν, λέγων· ἠκούσατε, r) ὅτι ἐῤῥέθη τοῖς ἀρχαίοις· οὐ φονεύσεις· ὃς δ' ἂν φονεύσῃ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει. ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῇ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει, καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ θείας τινὸς καὶ οὐρανίου πολιτείας ἐβούλετο τεμεῖν ὁδὸν, ἵνα μή τινες, διὰ τὸ ξενίζον, ὑπολάβωσιν, ὅτι ἀναιρῶν τὰ παλαιὰ, νομοθετεῖ νέα, καὶ νομίσωσιν αὐτὸν ἀντίθεον, προθεραπεύει τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν.

r) Matth. 5, 21. 22.

Ἀλλὰ, πῶς ἐπλήρωσε τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας, ἴδωμεν. τοὺς προφήτας μὲν ἐπλήρωσε, πληρώσας ἔργοις πάντα, ὅσα περὶ αὐτοῦ προεφήτευσαν· διὸ καὶ καθ' ἕκαστον τῶν προφητευθέντων προσέθηκαν οἱ εὐαγγελισταὶ τὸ, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου· τὸν δὲ νόμον, ἑνὶ μὲν τρόπῳ πεπλήρωκεν, ἐν τῷ μηδὲν νόμιμον παραβῆναι· εἴρηκε γὰρ πρὸς τὸν Ἰωάννην, ὅτι οὕτω s) πρέπον ἐστὶν ἡμῖν, πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην· ἑτέρῳ δὲ, ἐν τῷ προσθεῖναι αὐτῷ τὰ λείποντα, ὃ καὶ μᾶλλον ἐνταῦθα νοεῖν ἁρμόδιον. τοῦ νόμου γὰρ τὰ τέλη τῶν ἁμαρτημάτων κωλύοντος, ὁ χριστὸς καὶ τὰς ἀρχὰς ἐκώλυσεν. ὁ φόνος μὲν γὰρ καρπός ἐστιν ἁμαρτίας· ῥίζα δὲ ταύτης ἡ ὀργή. καὶ εἰ μή τις ἀνέλῃ τὴν ῥίζαν, ἔστιν ὅτε καρποφορήσει. δέδεικται τοίνυν, ὅτι ἐλλιπὴς ἦν ἡ περὶ τοῦ μὴ φονεύειν ἐντολή. ἀνεπλήρωσε δὲ ταύ-

s) Matth. 3, 15.

9) Inclusa Codex vterque habet in margine.

cipiens non irasci, quod et in aliis praeceptis procedendo licebit inuenire.

Et quare vetus lex erat imperfecta? Quia Hebraei durae ceruicis erant, nec ferebant graue iugum: illos itaque velut infantes lacte potauit, nobis autem tanquam viris, solidum apposuit cibum.

Quomodo vero alibi dixit Christus: *Iugum meum suaue est, et onus meum leue?* Quia leue facit hoc laborum remuneratio, ac praemiorum magnitudo. Lex enim se seruantibus bona terrae promittebat. Christus autem bona coelestia.

† Alio etiam modo, non soluit sed compleuit potius legem veterem: neque enim Euangelio contraria erat, sed potius via ad ipsum, ac praeco praeuius et vmbra, typusque; veniente autem Euangelio, completa est ac cessauit, sicut nox appetente die, sicut vmbra additis coloribus. Oportebat enim paedagogum praeceptori concedere.

Alio quoque modo Christus legem compleuit, seruatis ipsius praeceptis, finemque imposuit: quia abstracta imperfectione perfecit. Vnde contraria non sunt Euangelica praecepta his quae lex iussit, sed consona: lex enim initium erat, Euangelium vero perfectio.

Vers. 18. *Amen — facta sint.*

Dictio *Amen*, aduerbium est confirmatiuum, idem significans, quod vere. Intellectus autem eorum, quae

*) Inclusa in margine habet. A.

²) Hentenius, *coloribus*. Recte. Ergo χρωμάτων, correxi, pro χρημάτων. Sic ἐπιβάλλειν χρώματα. Gregor. Nazianz. p. 55.

τὴν ὁ χριςὸς, ἐντειλάμενος μὴ ὀργίζεσθαι. τῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐντολῶν εὑρήσεις προϊών.

Καὶ διατί ἀτελὴς ἦν ὁ παλαιὸς νόμος; διότι σκληροτράχηλοι ἦσαν οἱ ἑβραῖοι, καὶ ὐκ ἠνείχοντο ζυγὸν βαρύν. τοίνυν ἐκείνυς μὲν, ὡς νηπίυς εἰς ἀρετὴν, γάλα ἐπότισεν· ἡμῖν δὲ, ὡς ἀνδράσι, προσήγαγε ςερεὰν τροφήν.

Καὶ πῶς ὁ χριςὸς εἴρηκεν ἀλλαχῦ, ὅτι ὁ t) ζυγός μυ χρηςὸς, καὶ τὸ φορτίον μυ ἐλαφρόν; διότι ἐλαφρύνει τῦτον ἡ τῶν πόνων ἀντίδοσις, καὶ ἡ μεγαλειότης τῶν ἐπάθλων. ὁ νόμος μὲν γὰρ τοῖς κατορθῦσιν αὐτὸν, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς ἐπηγγείλατο δώσειν· ὁ δὲ χριςὸς, τὰ ἀγαθὰ τοῦ οὐρανοῦ. t) Matth. 11, 30.

[Ἄλλως 1) τε, ὐ κατέλυσεν, ἀλλ᾽ ἐπλήρωσε τὸν παλαιὸν νόμον ὁ χριςός. ὐδὲ γὰρ ἀντέκειτο τῷ εὐαγγελίῳ, μᾶλλον μὲν ὖν ὁδὸς ἦν ὗτος ἐπὶ τὸ εὐαγγέλιον, καὶ προκήρυξις αὐτῦ, καὶ σκιὰ, καὶ τύπος. ἐλθόντος δὲ τῦ εὐαγγελίυ, ἐπληρώθη ὗτος, καὶ πέπαυται, ὡς νὺξ, ἡμέρας φανείσης, ὡς σκιὰ, χρωμάτων 2) ἐπιβληθέντων. ἔδει γὰρ τὸν 3) παιδαγωγὸν τῷ διδασκάλῳ παραχωρῆσαι.

Καὶ ἄλλως δὲ πεπλήρωκεν ὁ χριςὸς τὸν νόμον, τὰ διατάγματα τύτυ φυλάξας, καὶ πέπαυκε, διὰ τῦ τελείυ τὸ ἀτελὲς ἀποκρύψας. ὅθεν ὐκ ἀντίκεινται τοῖς τῦ νόμυ τὰ τῦ εὐαγγελίυ, ἀλλὰ συμφωνῦσιν. ὁ μὲν γὰρ προτέλειον ἦν, τὸ δὲ τελειότης.]

Verſ. 18. Ἀμὴν — γένηται.

Τὸ ἀμὴν, ἐπίῤῥημά ἐςι βεβαιωτικὸν, ἀντὶ τῦ ἀληθῶς. ἡ δὲ τῶν ἐφεξῆς ῥητῶν διάνοια, τοιαύτη

 ἐςὶν,

3) Reſpicit Gal. 3, 24.

quae ordine dicuntur, hic eſt: Quamdiu mundus permanſerit, hoc enim indicat, dicendo: *Donec tranſeat coelum et terra*, nequaquam praetermittetur imperfectiſſimum aut leuiſſimum legis praeceptum, donec omnia legalia facta, ſiue opere completa ſint a me. Per iota ſiquidem, aut apicem, quod abiectiſſimum eſt ſignificauit: haec enim in literis leuiſſima ſunt, tanquam quae caeteris facilius deſcribi poſſunt. Eſt autem iota linea recta, apex vero linea obliqua. Modus quoque confirmationis eſt dicere: *Donec tranſeat coelum et terra, hoc non permittam.* Dixit autem hoc Chriſtus, confirmans quod legem non corrigeret, tanquam non potens, quae illa iuſſerat opere complere: Nam vsque ad mortem ipſam compleuit.

Verſ. 19. *Quicunque — coelorum.*

† De minimis, vt ne dicam de maioribus.

Poſtquam ſeipſum praua ſuſpicione liberauit, deinceps exterret, minasque ponit maximas pro futura legislatione ſua. Quicunque, inquit, vnum horum praeceptorum ſpreuerit, quae ego ſtabiliturus ſum: nec ſolum ipſe ſpreuerit, ſed et aliis exemplo tale quid faciendi fuerit. Minima vero haec praecepta vocauit partim quidem modeſtiae cauſa: partim vero ne extollerentur, qui ea ſeruarent: ſimul quoque docens nos propria attenuare, quamuis magna ſint et excelſa. *Talis* ergo minimus vocabitur, hoc eſt, omnium poſtremus, viliſſimus, abiectiſſimus. Quod tantundem valet ac ſi diceret: In ſupplicium proiicietur. Regnum autem coelorum hoc in loco, ſecundum ſuum dicit aduentum, in quo rex omnium apparebit.

ἐστὶν, ὅτι ἕως ἂν ὁ κόσμος διαμένῃ· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, ἕως ἂν παρέλθῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ· οὐ μὴ παρέλθῃ ἀτέλεστον οὐδὲ τὸ ἐυτελέστατον ἐπίταγμα τοῦ νόμου, ἕως ἂν πάντα τὰ νόμιμα γένηται, ἤτοι πληρωθῇ ἔργοις παρ' ἐμοῦ. διὰ γὰρ τοῦ ἰῶτα καὶ τῆς κεραίας, τὸ ἐυτελέστατον ἐδήλωσεν. ἐν γὰρ ταῖς γραμμαῖς ταῦτά εἰσιν ἐυτελέστατα, ὡς ἐυχερέστερον τῶν ἄλλων ἐγχαρασσόμενα. ἔστι δὲ τὸ μὲν ἰῶτα, γραμμὴ ὀρθή· ἡ δὲ κεραία, γραμμὴ πλαγία. σχῆμα δέ ἐστι βεβαιώσεως τὸ λέγειν, ὅτι ἕως ἂν παρέλθῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, οὐ μὴ ἐάσω τόδε. εἴρηκε δὲ τοῦτο ὁ χριστὸς, βεβαιῶν, ὅτι οὐ μεταποιεῖ τὸν νόμον, ὡς μὴ δυνάμενος ποιεῖν, ἃ ἐκεῖνος ἐντέλλεται. καὶ γὰρ μέχρι θανάτου τοῦτον ἐξετέλει.

Verſ. 19. Ὃς — οὐρανῶν.

[Τῶν 4) μικροτέρων, ἵνα μὴ λέγω τῶν μειζόνων.]

Ἐπείπερ δὲ ἀπήλλαξεν ἑαυτὸν τῆς πονηρᾶς ὑποψίας, λοιπὸν ἐκφοβεῖ, καὶ ἀπειλὴν τίθησι μεγίστην, ὑπὲρ τῆς μελλούσης νομοθεσίας αὐτοῦ. ὅστις ἀθετήσῃ, φησὶ, μίαν τῶν ἐντολῶν τούτων, ὧν μέλλω νομοθετῆσαι, καὶ μὴ μόνον ἀθετήσῃ, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις ὑπόδειγμα τοιοῦτον γένηται. ἐλαχίστας δὲ ταύτας ἐκάλεσε, τοῦτο μὲν, μετριοφρονῶν, τοῦτο δὲ, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται οἱ κατορθοῦντες αὐτάς. ἅμα δὲ καὶ παιδεύων ἡμᾶς, ἐξευτελίζειν τὰ οἰκεῖα, ἐπεὶ μεγάλαι εἰσὶ καὶ ὑψηλαί. ὁ τοιοῦτος οὖν ἐλάχιστος κληθήσεται, τουτέστιν, ἔσχατος πάντων, φαυλότατος, ἀπερριμμένος, ὅ ἐστιν, εἰς τὴν κόλασιν ἐμβληθήσεται. βασιλείαν δὲ τῶν οὐρανῶν νῦν, τὴν δευτέραν παρουσίαν αὐτοῦ φησὶν, ἐν ᾗ βασιλεὺς οὗτος ἁπάντων ἀναφανήσεται.

Verſ. 19.

4) Incluſa in marg. habet. A.

Verſ. 19. *Qui — coelorum.*

Vide quemadmodum dixerit oportere primum facere, et poſtea docere: Nec ſolum facere, ſed etiam docere. Quemadmodum enim reprehenſibile eſt docere et non facere, ita rurſum imperfectum eſt facere et non docere: perfecta autem virtus eſt, vt non ſoli ſibi quispiam vtilis ſit, ſed et aliis. Tu vero nequaquam recte docebis, quae opere non compleſti: nec facile aliis perſuadebis, vt faciant quod ipſe non feciſti. Audies enim, Medice cura teipſum.

Verſ. 20. *Dico — coelorum.*

Illi ſiquidem docent et non faciunt: vitam viuentes doctrinae contrariam: vos autem et docere et facere debetis, vt verbis facta concordent. Aut etiam aliter hoc intelliges. Illi quidem peccatorum fines obſeruant: vos autem principia quoque obſeruare debetis. Scribas namque et Phariſaeos hic recte operantes, et non transgredientes accipito. Iuſtitiam vero ſimpliciter dixit omnem virtutem.

Conſidera autem quomodo et per praeſentia verba, et per ea quae ſuperius dicta ſunt, non calumnietur legem veterem, ſed ipſam potius augeat. Verum ſi illa irreprehenſibilis eſt, cur ſaluos non facit illos, qui ipſam ſeruant? Vsque ad Chriſti quidem aduentum ſaluos eos faciebat, qui gnauiter ipſam cuſtodiebant: poſtea vero quum infantia in virilem iam profecerit aetatem, et copioſa gratia hominibus data ſit: maximaque propoſita ſint praemia pro bonorum retributione operum: (Neque enim amplius poſſeſſio terrae promittitur, aut bonorum terrenorum, neque

Verſ. 19. Ὃς — οὐρανῶν.

Ὅρα, πῶς εἶπεν, ὅτι χρὴ πρῶτον ποιεῖν, εἶτα διδάσκειν, καὶ μὴ μόνον ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ διδάσκειν. ὥσπερ γὰρ μεμπτὸν, τὸ μὴ ποιεῖν μὲν, διδάσκειν δέ· οὕτω πάλιν ἀτελὲς τὸ ποιεῖν μὲν, μὴ διδάσκειν δέ. τελεία δὲ ἀρετὴ, τὸ μὴ μόνον ἑαυτῷ χρησιμεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἑτέροις. σὺ δὲ οὐκ ἂν ὀρθῶς διδάξῃς, ἃ μὴ πεποίηκας, οὐδ' εὐχερῶς πείσῃς ἕτερον ποιεῖν, ὃ μὴ σὺ πεποίηκας. ἀκούσεις γὰρ, ἰατρὲ θεράπευσον σεαυτόν.

Verſ. 20. Λέγω — οὐρανῶν.

Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ οὐ ποιοῦσιν, ἀλλὰ μόνον διδάσκουσιν, ἀντιφθεγγόμενον τῇ διδασκαλίᾳ τὸν βίον ἔχοντες· ὑμεῖς δὲ καὶ ποιεῖν, καὶ διδάσκειν ὀφείλετε, ἵνα συνᾴδωσι τὰ ἔργα τοῖς λόγοις. ἢ καὶ ἑτέρως τοῦτο νοήσεις, ὅτι ἐκεῖνοι μὲν τὰ τέλη τῶν ἁμαρτημάτων φυλάττουσιν· ὑμεῖς δὲ καὶ τὰς ἀρχὰς φυλάττειν ὀφείλετε, εἴγε γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους ἐνταῦθα τοὺς κατορθοῦντας, καὶ οὐ τοὺς παρανομοῦντας λάβοις. δικαιοσύνην δὲ εἶπεν ἁπλῶς πᾶσαν ἀρετήν.

Ὅρα δὲ, ὅπως καὶ διὰ τῶν παρόντων ῥημάτων, καὶ διὰ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων, οὐ διαβάλλει τὴν παλαιὰν νομοθεσίαν, ἀλλ' ἐπιτείνει μᾶλλον αὐτήν. καὶ εἰ ἀδιάβλητός ἐστι, διατί οὐ σώζει τοὺς μετερχομένους αὐτήν; μέχρι μὲν τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἔσωζε τοὺς ἀκριβεῖς φύλακας αὐτῆς, μετὰ τοῦτο δὲ, τῆς νηπιότητος εἰς ἀνδρότητα προκοψάσης, καὶ πολλῆς χάριτος δοθείσης τοῖς ἀνθρώποις, καὶ μεγίστων ἐπάθλων προτεθέντων εἰς ἀμοιβὴν τῶν κατορθωμάτων· οὐκέτι γὰρ κληρονομία γῆς, καὶ τῶν ἐκ γῆς ἀγαθῶν,

neque prolis foecunditas, aut longa vita seu victoria de inimicis, sed coeli haereditas, bonorumque coelestium, et Dei adoptatio, ac fraternitas cum vnigenito eius, victoria quoque contra daemones, et perpetui regni communicatio:) merito sane magna exiguntur certamina, ab omnibus qui huiusmodi praemia sorte sunt accepturi: et his certaminibus supposita sunt Christi praecepta, qui praedicta promisit praemia: magnitudinem enim laborum ad magnitudinem opposuit praemiorum.

Vers. 21. *Audistis* — V. 22. *iudicio.*

† In libro Exodi dicitur: Non occides: et post multa: Si quis aliquem percusserit, morte moriatur, etc.

Postquam corda ipsorum beatitudinibus praemolliuit, et ad virtutem exacuit: maiora deinceps addit praecepta. Incipit autem ab affectibus, qui naturaliores sunt, puta ira et concupiscentia. Et primum de ira differit, deinde etiam de concupiscentia tractat.

Dignum est autem vt inquiramus, quare non ab eo inceperit quod in lege primum erat positum praeceptum. Quia quum illud de diuinitate loqueretur, oportebat quidem illud etiam complere, et aliquid de sui ipsius dignitate manifeste addere. Nondum autem tempus erat. Etenim si etiam post doctrinam atque signa, daemonium dicebant eum habere, quum tamen nihil de ipsa manifeste diceret: quid obsecro non dixissent atque fecissent, si ante haec omnia, tale quippiam loqui tentasset? Cur autem manifeste non dixit se

5) Inclusa in margine Codex vterque.

θῶν, ἐδὲ πολυπαιδία καὶ γῆρας καὶ νῖκαι κατ' ἐχθρῶν, ἀλλ' ἐρανῦ κληρονομία καὶ τῶν ἐρανίων ἀγαθῶν, καὶ υἱοθεσία θεῦ, καὶ ἀδελφότης πρὸς τὸν μονογενῆ, καὶ νῖκαι κατὰ δαιμόνων, καὶ κοινωνία βασιλείας ἀτελευτήτε· εἰκότως καὶ μεγάλες ἀγῶνας ἀπαιτῦνται πάντες οἱ τῶν τοιέτων ἐπάθλων τυχεῖν μέλλοντες, καὶ οἵες ὑποτίθενται αἱ ἐντολαὶ τῦ χριςῦ, τῦ καὶ τὰ δηλωθέντα ἔπαθλα ἐπαγγειλαμένε. τὰ γὰρ μεγέθη τῶν ἀγώνων, πρὸς τὰ μεγέθη τῶν ἐπάθλων ἐνομοθέτησεν.

Verſ. 21. Ἠκέσατε — V. 22. κρίσει.

[Τῆς [5]) βίβλε τῆς ἐξόδε· ὀ φονεύσεις. [v]) καὶ μετὰ πολλὰ, ἐὰν [x]) πατάξῃ τὶς τινα, θανάτῳ θανατέσθω, καὶ τὰ ἑξῆς.] v) Exod. 20, 13. x) Exod. 21, 12.

Προαπαλύνας τὰς καρδίας αὐτῶν ἐν τοῖς μακαρισμοῖς, καὶ παραθήξας εἰς ἀρετὴν, ἅπτεται λοιπὸν καὶ μειζόνων ἐντολῶν. ἀπὸ τῶν φυσικωτέρων δὲ ἄρχεται παθῶν, θυμῦ λέγω καὶ ἐπιθυμίας. καὶ πρῶτον μὲν περὶ τῦ θυμῦ διαλέγεται, εἶτα διαλαμβάνει καὶ περὶ τῆς ἐπιθυμίας.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, διατί μὴ ἤρξατο ἀπὸ τῆς ἐν τῷ νόμῳ πρώτης κειμένης ἐντολῆς, διότι, περὶ τῆς θεότητος ἔσαν, ἔδει καὶ αὐτὴν ἀναπληρῶσαι, καὶ προσθεῖναι [6]) φανερῶς περὶ τῆς ἑαυτῦ θεότητος. ἔπω δὲ καιρὸς ἦν. εἰ γὰρ καὶ μετὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰ σημεῖα, δαιμονῶντα αὐτὸν ἐκάλεν· καίτοι μηδὲν περὶ αὐτῆς φανερὸν εἰπόντα· τί ἐκ ἂν καὶ εἶπον, καὶ ἐποίησαν, εἰ πρὸ τέτων ἁπάντων ἐπεχείρησέ τι τοιῦτον φθέγξασθαι; καὶ διατὶ μὴ φανερῶς ἔλεγεν, ὅτι

6) προσθῆναι. A.

se Deum esse? Quia ex hoc turbandi erant auditores. Si enim discipuli ipsum cognoscentes, et ab eo quotidie edocti, videntes quoque mirabilia operantem, ac rebus ineffabilibus communicantes, tanta etiam ab eo accepta virtute, vt et mortuos suscitarent, nequaquam tamen priusquam Spiritus sanctus adueniret, omnia ferre poterant: quomodo populus insipiens, tantaeque expers virtutis, poterat non turbari, aut non putare ipsum magis esse Deo contrarium, eiusque honorem sibi impudenter vindicare? Ideo sapienter ac dispensatorio modo, quandoque Deo proprias et admirabiles actiones operatur, hasque relinquit, vt se Deum esse praedicent: quandoque vero doctrinae suae verba admiscet, quae suam indicent diuinitatem. Manifeste autem et vt plurimum humilia de seipso loquitur, propter auditorum imbecillitatem: sciebat enim, quod posthmodum sua ipsum manifestarent opera, qualia nullus alius fecerat. Arrogantis enim est, nec suspicione caret, magna quaedam de seipso dicere.

Sed ad propositum redeuntes, videamus quomodo legem non soluat, sed compleat potius tanquam imperfectam. Ait enim: Dictum est a legislatore veteribus Hebraeis: Non occides o homo alterum tui generis. Quicumque autem occiderit, obnoxius erit condemnationi, vt poenam caedi conuenientem luat. Ego autem dico vobis, quod omnis qui irascitur fratri suo incassum, nec congruo tempore: haec enim indicat dicto εἰκῆ (quam nos *temere* vertimus) obnoxius erit condemnationi. Addens

7) Referuntur haec ad Matth. 10, 8. vbi non nulli legunt νεκροὺς ἐγείρετε. Sed ista lectio inuecta est a Chrysostomo, vel ante etiam ab Origene.

ὅτι θεός ἐστι; διότι θορυβεῖν ἔμελλε τοὺς ἀκροατάς. εἰ γὰρ οἱ μαθηταὶ, συνόντες αὐτῷ, καὶ καθεκάστην διδασκόμενοι, καὶ θαυματουργοῦντα βλέποντες, καὶ τῶν ἀποῤῥήτων κοινωνοῦντες, καὶ δύναμιν παρ' αὐτοῦ τοσαύτην λαβόντες, ὡς καὶ [7]) νεκροὺς ἀνιστᾶν, οὐκ ἠδύναντο πάντα βαστάζειν πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ ἁγίου πνεύματος· πῶς δῆμος ἀσύνετος, καὶ τοσαύτης ἀρετῆς ἀπολιμπανόμενος, ἔμελλε μὴ ταραχθῆναι, καὶ μὴ μάλιστα νομίσαι τοῦτον ἀντίθεον, καὶ τὴν τοῦ θεοῦ τιμὴν ἀναισχύντως σφετεριζόμενον; διὰ τοῦτο [8]) σοφῶς τε καὶ οἰκονομικῶς, ποτὲ μὲν, θεοπρεπεῖς ἐργαζόμενος παραδοξοποιΐας, ταύτας ἀφίησι κηρύττειν, ὅτι θεός ἐστι· ποτὲ δὲ, παρακιρνᾷ καὶ ῥήματα τοῖς λόγοις, ἐμφαντικὰ τῆς αὐτοῦ θεότητος· ἐκ τοῦ φανεροῦ δὲ, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ταπεινὰ περὶ ἑαυτοῦ φθέγγεται, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκροατῶν. ἐγίνωσκε γὰρ, ὅτι τὰ ἔργα [9]) τοῦτον φανερώσουσιν, ἃ οὐδεὶς ἄλλος ἐποίησεν. ἀλαζονικὸν γὰρ, τὸ περὶ ἑαυτοῦ τινα μεγάλα λέγειν, καὶ ὕποπτον.

Ἀλλ' [1]) ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανελθόντες, θεασώμεθα, πῶς οὐ καταλύει τὸν νόμον, ἀλλὰ μᾶλλον ἀναπληροῖ, ὡς ἐλλιπῶς ἔχοντα. φησὶ γὰρ, ὅτι ἐλέχθη παρὰ τοῦ νομοθέτου πρὸς τοὺς ἀρχαίους ἑβραίους, ὅτι οὐ φονεύσεις ὁμόφυλον, ὦ ἄνθρωπε· ὃς δ' ἂν φονεύσῃ, ὑπεύθυνος ἔσται τῇ κατακρίσει, εἰς τὸ δοῦναι δίκην ἀξίαν τοῦ φόνου. ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ μάτην, ἀκαίρως· ταῦτα γὰρ δηλοῖ τὸ εἰκῆ· ἔνοχος ἔσται τῇ κατακρίσει. προσθεὶς

[8]) σαφῶς. B.
[9]) αὐτὸν malim, vti Hentenius videtur legisse.
[1]) ἐπὶ δὲ τό. A.

Addens autem *temere*, non omnimodam abstulit iram, sed intempestiuam tantum abiecit: quae enim opportuna est, vtilis est. Dicitur autem ira opportuna, quae sumitur aduersus eos, qui contra Dei praecepta viuunt: quando non ad vindicandum nos, sed ad vtilitatem eorum, qui male viuunt, ex dilectione et amore fraterno irascimur, cum congrua honestate. *Irascimini* enim, inquit, *et nolite peccare*, hoc est, ne in irascendo erretis, ira male vtentes. Nos quoque fratres inter nos inuicem vocauit, vtpote eundem habentes Deum, eundemque primum parentem, eandem naturam, et eandem fidem, eadem praecepta, et eadem promissa praemiorum. Vide autem quid addiderit. Radicem sane caedis incidit: qui enim ira non irascitur, nunquam ad caedem perueniet: Sicut neque is qui radicem amputat, ramum vnquam germinare sinet.

Vers. 22. *Quicunque — consilio.*

Superius quidem eum, qui leuiter irascebatur condemnauit: hic autem eum, qui ad verba vsque procedit. *Raca* autem vox est hebraica, idem significans quod *Tu*. Quia enim irascitur quispiam in alterum, ex nomine ipsum nolens appellare, quasi nomine indignum, loco nominis ponit, *Tu*, in signum irae et abominationis. Hunc autem condemnauit, veluti communem naturam abominantem: et seniorum populi consilio, reum ipsum constituit, vt[1] ab eis obiurgetur.

Vers. 22.

[1]) μὴ, omittit. B.

θεὶς δὲ τὸ εἰκῆ, ἐκ ἀνεῖλε παντάπασι τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ μόνην τὴν ἄκαιρον ἐξέβαλεν. ἡ γὰρ εὔκαιρος, ὠφέλιμος. ἔςι δὲ εὔκαιρος ὀργὴ, ἡ γινομένη κατὰ τῶν πολιτευομένων ἐναντίως τῶν ἐντολῶν τῦ θεῦ, ὅταν μὴ πρὸς ἐκδίκησιν ἡμετέραν, ἀλλὰ πρὸς ὠφέλειαν τῶν κακῶς βιούντων ἐξ ἀγάπης καὶ φιλαδελφίας ὀργιζώμεθα, μετὰ τῆς προσηκέσης εὐσχημοσύνης. ὀργίζεσθε [y]) γάρ, φησι, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε, τυτέςι, μὴ [z]) ἐν τῷ ὀργίζεσθαι πταίετε, κακῶς χρώμενοι τῇ ὀργῇ. ἀδελφὺς δὲ ἡμᾶς ἀλλήλων ἐκάλεσεν, ὡς τὸν αὐτὸν ἔχοντας θεὸν, καὶ τὸν αὐτὸν προπάτορα, καὶ τὴν αὐτὴν φύσιν, καὶ τὴν αὐτὴν πίςιν, καὶ τὰς αὐτὰς ἐντολὰς, καὶ τὰς αὐτὰς ἐπαγγελίας τῶν ἐπάθλων. [3]) εἶδες, τί προσέταξε. τῦ φόνου τὴν ῥίζαν ἐξέκοψεν. ὁ γὰρ μὴ ὕτως ὀργιζόμενος, ὐχ ἥξει ποτὲ πρὸς φόνον, ὥσπερ οὐδ' ὁ ῥίζαν ἐκκόπτων, ἐάσει κλάδον φῦναί ποτε.

y) Eph. 4, 26.

Verſ. 22. Ὃς — συνεδρίῳ.

Ἀνωτέρω μὲν, τὸν ψιλῶς ὀργιζόμενον κατέκρινεν· ἐνταῦθα δὲ, τὸν καὶ μέχρι λόγυ προϊόντα. τὸ ῥακὰ δὲ, ἑβραϊκή ἐςι φωνὴ, δηλῦσα τὸ, σύ. ἐπεὶ γὰρ ὀργιζόμενός τις κατά τινος ὐκ ἀξιοῖ καλέσαι τῦτον ἐξ ὀνόματος, ὡς ἀνάξιον ὀνόματος ἀντὶ ὀνόματος δὲ τὸ σὺ τίθησιν, εἰς ἔνδειγμα τῆς ὀργῆς καὶ βδελύξεως· κατέκρινε καὶ τῦτον, ὡς τὴν κοινὴν φύσιν βδελυσσόμενον, καὶ ἔνοχον αὐτὸν τῷ συνεδρίῳ τῶν πρεσβυτέρων τῦ λαῦ κατέςησεν, εἰς τὸ παρ' αὐτῶν ἐπιτιμηθῆναι.

3) ἄθλων, B.

Verſ. 22. *Quicunque — ignis.*

Hunc magis condemnauit, vtpote auferentem a fratre mentem, qua ab irrationalibus diſtamus: vel potius tanquam iniurioſum contra fidem. Si enim fidelis frater fatuus eſt, vt ille dicit, fatua eſt fides eius.

Hic autem primum manifeſtatur nomen gehennae ignis. Hanc vero gehennam vocari dicunt quidam, quaſi ſemper γεννῶσαν, id eſt, generantem ignem. Alii vero Hebraicum nomen dicunt, huiusmodi ſupplicium ſignificans. Si igitur has, quae a nobis leues iudicantur, iniurias ita puniuit, qua condemnatione digni ſumus, qui graues contra fratres inceſſanter effundimus? Eas itaque quae leues videntur, propter graues puniuit, vt illas timendas iudicantes, ducamus has formidabiliores. Tum etiam quia iratos non magnae ſolum iniuriae ſed et paruae frequenter ad caedes prouocant, iram ad ſcintillae modum accendentes.

Verſ. 23. *Si* — V. 24. *munus tuum.*

Omnia quae ſuperius dixit, et quae nunc dicit, quaeque poſtea dicturus eſt, de dilectione ſunt, quam frequenter ponit, ac diuerſimode laudat, ſicut in progreſſu ſaepius inueniemus. Quum enim eſſet Deus, noſtri amore homo factus eſt, omniaque paſſus, vt et nos Deum, ac nos inuicem amaremus, et per dilectionem nobis mutuo colligaremur, vnumque corpus efficeremur, caput habentes Chriſtum. Ideoque pugnae neruos praecidens, quae dilectionem corrumpunt aufert. Conſidera

4) μερικαί non recte opponitur τῷ μεγάλαι. Hentenius, *paruae*. Forte ergo legit μικραί.

Verſ. 22. Ὃς — πυρός.

Τοῦτον μεγάλως κατέκρινεν, ὡς ἀφαιρούμενον ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τὴν φρόνησιν, καθ' ἣν τῶν ἀλόγων διαφέρομεν, ἢ μᾶλλον, ὡς εἰς τὴν πίστιν ὑβρίζοντα. εἰ γὰρ ὁ πιστὸς ἀδελφὸς, μωρός ἐστιν, ὡς οὗτός φησι, μωρὰ καὶ ἡ πίστις αὐτοῦ.

Ἐνταῦθα δὲ πρῶτον ἐξέφηνε τὸ ὄνομα τῆς γεέννης τοῦ πυρός. γέενναν δὲ καλεῖσθαι ταύτην φασὶν, οἱ μὲν, ὡς ἀεὶ γεννῶσαν τὸ πῦρ· οἱ δὲ ἑβραϊκὸν ὄνομα τοῦτο λέγουσι, δηλοῦν τὴν τοιαύτην κόλασιν. εἰ τοίνυν τὰς δοκούσας παρ' ἡμῖν ἐλαφρὰς ὕβρεις οὕτως ἐκόλασε, ποίας ἐσμὲν ἄξιοι καταδίκης, οἱ τὰς βαρείας κατὰ τῶν ἀδελφῶν ἀφειδῶς ἐκχέοντες. ἐκόλασεν οὖν τὰς δοκούσας ἐλαφρὰς, διὰ τὰς βαρείας, ἵνα ταύτας φοβερὰς κρίνοντες, ἐκείνας φοβερωτέρας νομίζωμεν. ἄλλως τε καὶ, διότι τοῖς ὀργιζομένοις οὐ μόνον αἱ μεγάλαι ὕβρεις, ἀλλὰ καὶ αἱ [4]) μερικαὶ, φόνους ἐξαρτύουσι πολλάκις, δίκην σπινθῆρος ἐξάπτουσαι τὴν ὀργήν.

Verſ. 23. Ἐὰν — V. 24. δῶρόν σου.

Πάντα, ὅσα τε ἀνωτέρω εἶπε, καὶ ὅσα νῦν λέγει, καὶ ὅσα μετὰ τοῦτο ἐρεῖ, ὑπὲρ ἀγάπης εἰσὶν, ἣν μάλιστα περὶ πολλοῦ τίθεται, καὶ διαφερόντως ἐπαινεῖ, ὡς ἐν πολλοῖς προβαίνοντες εὑρήσομεν. θεὸς γὰρ ὢν, ἀγαπῶν ἡμᾶς, ἐνηνθρώπησε, καὶ πάντα πέπονθεν, ἵνα καὶ ἡμεῖς τὸν θεόν τε καὶ ἑαυτοὺς ἀγαπῶμεν, καὶ διὰ τῆς ἀγάπης συνδεθῶμεν ἀλλήλοις, καὶ γενώμεθα ἓν σῶμα, κεφαλὴν ἔχοντες αὐτὸν τὸν χριστόν. διὸ καὶ πρῶτον τὰ νεῦρα τῆς μάχης ὑποτέμνων, τὰ λυμαντικὰ τῆς ἀγάπης ἀπέλαυνε. καὶ ὅσα φιλ-

ſidera ergo amoris erga homines magnitudinem. Deſpicit honorem, qui ſibi exhibetur prae amore erga fratrem, tantum non dicens: Auferatur ſeruitus mea, vt tu fratri reconcilieris: Nam ſacrificium etiam eſt, erga fratrem reconciliatio: neque illam absque hac ſuſcipit.

Reſtat igitur, vt ſiue laudes Deo reddas, ſiue orationem (ſiquidem etiam haec ſacrificia ſunt) ſiue aliud quodcunque, ne proferas illa, fratri tuo irreconciliatus, ſciens quod nihil horum ſit ſuſcepturus, niſi prius reconcilieris. Fertur autem indifferenter ſermo, et ad eum qui affectus eſt iniuria, et ad eum qui iniuriam irrogauit. Et ſi quidem male paſſus es, iniuriam illi remitte, et patiens eſto: quod ſi iniuriam irrogaſti, medere iniuriae, nihilque relinquas eorum, quae ad reconciliationem faciunt. Docuit igitur, quod cuius ſacrificium propter inimicitiam non ſuſcipitur, huius quoque vita omnis Deo eſt abominabilis.

Verſ. 25. *Eſto* — V. 26. *quadrantem.*

† Aduerſarium quidam conſcientiam dicunt, quaſi malae voluntati ſemper oppoſitam et accuſantem eum, qui male operatur: viam autem, praeſentem vitam, in qua beneuolum eſſe oportet ſiue obedientem, honeſta concedenti, et a malis deterrenti.

Quemadmodum ad virtutem exhortari ſolet, non ſolum per ea quae futura ſunt, ſed etiam per praeſentia; ſicut in beatitudinibus diximus: ita rurſum a malo

5) Negligentius haec ſcripta ſunt, *θεράπευσον — μηδὲν ἐλλείψῃς, ὅσα.*

6) Incluſa, in margine Codex vterque.

7) *εὐνομεῖν.* B.

ανθρωπίας ὑπερβολήν. καταφρονεῖ τῆς εἰς αὐτὸν τιμῆς, ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν ἀδελφὸν ἀγάπης, μονονουχὶ λέγων, ἐγκοπτέσθω ἡ ἐμὴ λατρεία, ἵνα σὺ διαλλαγῇς πρὸς τὸν ἀδελφόν σου. καὶ γὰρ θυσία ἐστὶ, καὶ ἡ πρὸς τὸν ἀδελφὸν καταλλαγὴ, καὶ χωρὶς ταύτης οὐδὲ ἐκείνην προσδέχεται.

Λοιπὸν οὖν, κἂν ὕμνον προσάγῃς θεῷ, κἂν εὐχήν· καὶ ταῦτα γὰρ θυσία ἐστι· κἂν ὁτιοῦν ἕτερον, μὴ ἀκατάλλακτος ταῦτα προσαγάγῃς, εἰδὼς, ὅτι οὐδὲν προσδέξεται τούτων, εἰ μὴ πρῶτον διαλλαγῇς. ἀδιορίστως δὲ καὶ πρὸς τὸν ἀδικήσαντα ὁ λόγος, καὶ πρὸς τὸν κακῶς πεπονθότα. καὶ εἰ μὲν κακῶς πέπονθας, ἄφες αὐτῷ τὴν ἀδικίαν, καὶ συγγνωμόνησον· εἰ δὲ ἠδίκησας, θεράπευσον τὴν ἀδικίαν, καὶ [5]) μηδὲν ἐλλείψῃς, ὅσα πρὸς καταλλαγὴν φέρουσιν. ἐδίδαξε τοίνυν, ὅτι οὗ ἡ θυσία δι' ἔχθραν ἀπρόσδεκτος, τούτου καὶ ὁ βίος ἅπας βδελυκτός ἐστι τῷ θεῷ.

Vers. 25. Ἴσθι — Vers. 26. κοδράντην.

[Ἀντίδικόν [6]) τινες, τὸ συνειδὸς λέγουσι, ὡς ἀντικείμενον ἀεὶ τῷ πονηρῷ θελήματι, καὶ κατηγοροῦν τοῦ ποιοῦντος τὸ κακόν· ὁδὸν δὲ, τὸν παρόντα βίον, ᾧ χρὴ εὐνοεῖν [7]) ἤγουν πείθεσθαι, τὰ μὲν καλὰ ἐπιτρέποντι, [8]) τῶν δὲ κακῶν ἀποτρέποντι.]

Ὥσπερ εἴωθε προτρέπειν εἰς ἀρετὴν, οὐ μόνον ἀπὸ τῶν μελλόντων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων, καθὼς ἐν τοῖς μακαρισμοῖς εἰρήκαμεν·

 οὕτω

[8]) Ita quoque Hentenius reperit. Reddidit enim *concedenti*. Hoc ideo monui, ne quis προτρέπειν ἐπὶ τὰ καλὰ coniiceret. ἐπιτρέπειν alibi etiam habet, pro *suadere*, *iubere*.

malo ſolet auertere, non per futura ſolum, ſed etiam per praeſentia. Poſtquam enim ab odio reuocauit per futuram gehennam: nunc idem diſſuadet et territat per praeſentem iudicem, et ea quae quotidie accidunt. Dicit ergo, ſi etiam ad tribunal traharis, eſto beneuolus erga aduerſarium tuum, hoc eſt, fias ipſi amicus, quandocunque cum ipſo fueris in via, quae te ducit ad iudicem: priusquam videlicet ad iudicem venias, tunc enim tibi licet reconciliari exoluendo pecunias, quas Lucas ἐργασίαν, id eſt, operam dixit, quia operantur quae volumus, ac perficiunt quod optamus. (Nam et ἐργασία ab ἐργάζομαι dicitur, ſicut opera ab operando.) Melius eſt enim debitum ſiue mulctam exoluere, quam iudicio contendere: mulctatus enim tria maxima referes commoda: puta, in carcerem non proiicieris, nec ad vltimum poenae aut mulctae exactio a te fiet, et inimico reconciliaberis. Iudicio autem contendens, tria ediuerſo peſſima ſuſtinebis incommoda: videlicet, in carcerem proiicieris, ac nouiſſimum reddes quadrantem, quem Lucas poſtremum minutum dixit, hoc eſt, minutiſſimum genus eorum ad quae ſoluenda fueris condemnatus: et tertium, quod nec ita reconciliaberis. Veriſimile eſt enim aduerſarium permanere, quantumcunque te vicerit. Sunt autem quidam, qui ea quae dicta ſunt, anagogice interpretantur, quod Chryſoſtomus ad praeſens non recipit.

V. 27. *Audiſtis* — V. 28. *in corde ſuo.*

In lege quoque poſtquam dictum eſt, *Non occides*, ponitur etiam: *Non committes adulterium.* Reſtat

9) ὅτι ἐὰν καὶ. A.) ὁ λυκᾶς, omittit. A.

ὕτω πάλιν εἴωθεν ἀποτρέπειν τῆς κακίας, ὐ μόνον ἀπὸ τῶν μελλόντων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων. ἀποτρέψας γὰρ τῆς ἔχθρας, διὰ τῆς μελλύσης γεέννης, νῦν ἀποτρέπει ταύτης καὶ φοβεῖ, καὶ διὰ τῦ παρόντος κριτῦ, καὶ τῶν καθεκάστην γινομένων. φησὶν ὖν, ὅτι [2]) καὶ ἐὰν εἰς δικαστήριον ἑλκυσθῇς, ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σῦ, τυτέστι, γένῦ εὔνυς αὐτῷ καὶ φίλος, ἐν ὅσῳ τυγχάνεις ἐν τῇ ὁδῷ μετ᾽ αὐτῦ, τῇ πρὸς τὸν δικαστὴν φερύσῃ, ὅ ἐστι, πρὸ τοῦ ἐλθεῖν εἰς τὸν δικαστήν. ἔξεστι γάρ σοι τηνικαῦτα καταλλαγῆναι, χρήματα καταβαλλομένῳ, ἅπερ ὁ λυκᾶς, [1]) ἐργασίαν [z]) ἐκάλεσεν, ὡς ἐργαζόμενα, ὃ βυλόμεθα, καὶ ἀνύοντα τὸ σπυδαζόμενον. κρεῖσσον γὰρ ζημιωθῆναι, ἢ δικασθῆναι. ζημιωθεὶς μὲν γὰρ διὰ τὴν ἀγάπην, τρία κερδανεῖς κάλλιστα, τὸ μὴ ἐκβληθῆναι [2]) τῇ φυλακῇ, τὸ μὴ ζημιωθῆναι τὰ ἔσχατα, καὶ τὸ καταλλαγῆναι τῷ ἐχθρῷ· δικασθεὶς δὲ, τρία τὐναντίον ὑποστήσῃ τὰ [3]) κάκιστα, τὸ ἐμβληθῆναι τῇ φυλακῇ, τὰ ἀποδῦναι τὸν ἔσχατον κοδράντην· ὅντινα ἔσχατον [a]) λεπτὸν εἶπεν ὁ λυκᾶς, τυτέστι καὶ τὸ λεπτότατον εἶδος, ὧν δῦναι κατεδικάσθης· καὶ τρίτον, τὸ μηδὲ ὕτω καταλλαγῆναι. εἰκὸς γὰρ, τὸν ἀντίδικον ὁπωσδήποτε περιγενέσθαι σῦ. εἰσὶ δέ τινες ἀναγωγικῶς ἑρμηνεύοντες τὰ ῥηθέντα, ὅπερ ὁ χρυσόστομος [4]) ἐπὶ τῦ παρόντος ὐκ ἀπεδέξατο.

z) Luc. 12, 58.

a) Luc. 12, 59.

Verſ. 27. Ἠκύσατε — Verſ. 28. ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.

Καὶ ἐν τῷ νόμῳ μετὰ τὸ, ὐ φονεύσεις, τὸ ὐ μοιχεύσεις κεῖται. λοιπὸν ὖν ἀπαρτίσας τὴν προτέραν ἐντολὴν,

[2]) In textu βληθῆναι εἰς φυλακήν. Certe ἐμβληθῆναι legendum, vt mox.

[3]) ὑποστήσῃ κακά. A. [4]) Tom. VII. p. 219. C.

Restat igitur vt postquam prius expleuit praeceptum, transeat ad sequens: et postquam iram correxit, etiam concupiscentiam moderetur. Sicut autem in priori praecepto addens, *Temere*, distinxit iram opportunam ab intempestiua: ita et in praesenti addens: *Ad concupiscendum*, distinxit aspectum sine affectu, ab eo qui vitio afficitur. Neque enim simpliciter dixit, *qui* videt: Sed, *Qui videt ad concupiscendum*, hoc est, qui curiose videt, et cum animi aegritudine, quasi coitum concupiscendo: talis enim iam cor suum animi affectione impleuit: ideoque voluntate adulterium commisit. Vel qui ad hoc videt vt concupiscat. Iste nempe affectionum perturbationem quaesiuit, et ad concupiscentiam transfugit, ac seipsum animi perturbationi tradidit. Quodsi corpore alterius vxorem non tetigit, at saltem voluntate. Qui autem in transitu videt, aut alia quapiam necessitate, crimine vacat. Mulierem vero dixit, siue viro coniunctam, siue ab eo solutam, siue virginem.

Scire autem oportet huiusmodi praecepta, etsi ad viros dirigi videntur, mulieres quoque respicere. Siquidem vir caput est mulieris, caput autem et membra vnita sunt. Prohibuit ergo aspectum curiosum: a tali enim, affectio ad cor defluit: quod vbi aegrotat, incendit et corpus ad coitum. Itaque radicem abscidit, ne producto ramo fructum quoque proferat.

Vers. 29. *Si* — Vers. 30. *gehennam.*

Non de corporis membris loquitur: illa enim culpa vacant: Nam corporis membra ab anima ducuntur, et quocunque illa iusserit mouentur. Sed dextrum quidem oculum vocat idoneum amicum,

τολήν, καὶ ἐπὶ τὴν μετ' ἐκείνην πρόεισι, καὶ τὸν θυμὸν ῥυθμίσας, παιδαγωγεῖ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν. ὥσπερ δὲ ἐπὶ τῆς προτέρας ἐντολῆς, προσθεὶς τὸ εἰκῆ, διέσειλε τὴν εὔκαιρον ὀργὴν ἀπὸ τῆς ἀκαίρε· ὅτω δὴ καὶ ἐπὶ τῆς παρέσης, τὸ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι προσθεὶς, διέσειλε τὴν ἀπαθῆ ὄψιν ἀπὸ τῆς ἐμπαθῆς. ὐκ εἶπε γὰρ, ὅτι ὁ βλέπων ἁπλῶς, ἀλλ' ὁ βλέπων πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, τετέσιν, ὁ βλέπων περιέργως, ὁ βλέπων ἐμπαθῶς, ὥστε ἐπιθυμῆσαι συνεσίας. ὁ τοιῦτος γὰρ ἤδη τῦ πάθες ἐνέπλησε τὴν καρδίαν ἑαυτῦ, καὶ λοιπὸν τῇ προαιρέσει ἐμοίχευσεν. ἢ ὁ διὰ τῦτο βλέπων, ἵνα ἐπιθυμήσῃ. ὁ τοιῦτος γὰρ ἐζήτησε τὸ πάθος, καὶ ηὐτομόλησε πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ προδέδωκεν ἑαυτὸν τῷ πάθει, καὶ εἰ καὶ μὴ τῷ σώματι ἥψατο τῆς γυναικὸς, ἀλλά γε τῇ προαιρέσει. ὁ δὲ κατὰ πάροδον βλέπων, ἢ κατά τινα χρείαν ἄλλην, ἀνέγκλητος. γυναῖκα δὲ νῦν λέγει, καὶ τὴν ἐζευγμένην ἀνδρὶ, καὶ τὴν ἀπολελυμένην, καὶ τὴν παρθένον.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὰ τοιαῦτα παραγγέλματα, εἰ καὶ πρὸς ἄνδρας ἀποτείνεσθαι δοκῦσιν, ἀλλά γε καὶ πρὸς γυναῖκας ὁρῶσιν. ὁ γὰρ ἀνὴρ κεφαλὴ τῆς γυναικός ἐσι· τῇ δὲ κεφαλῇ καὶ τὰ μέλη ἥνωνται. ἐκόλασε τοίνυν τὴν περίεργον θέαν, διότι ἐκ ταύτης καταῤῥεῖ πάθος ἐπὶ τὴν καρδίαν· αὕτη δὲ παθῦσα, παροξύνει τὸ σῶμα πρὸς συνεσίαν. προανεῖλεν οὖν τὴν ῥίζαν, ἵνα μὴ κλάδος φυεὶς ἐνέγκῃ καρπόν.

Verf. 29. Εἰ δὲ — V. 30. γέενναν.

Οὐ περὶ μελῶν σώματός φησιν· ἀνέγκλητα γὰρ τὰ μέλη τῦ σώματος· ὑπὸ γὰρ τῆς ψυχῆς ἄγονται, καὶ πρὸς ὃ ἂν αὕτη κελεύσῃ κινῦνται· ἀλλ' ὀφθαλμὸν μὲν δεξιὸν καλεῖ, τὸν δίκην ὀφθαλμῦ

σεργό-

eum, qui instar oculi amatur: manum autem dextram, ministrum commodum, qui in modum manus vtilis est, siue viri sint, siue mulieres. Dicit igitur, quodsi hi tibi fuerint offendiculo, aliquam afferentes mentis perturbationem: nec eis parcas, sed amputa ipsos omni quae aduersus te est affectione: et proiice abs te. Neque dixit, *Percute*, sed *amputa*, manifestans omnimodam separationem. Dicens quoque, *Amputa*, non ibi permansit; sed vlterius sermonem extendit, addens: *Et proiice abs te*: ne in proximo remanens, fiat rursus familiaris. Quia autem rem duram praeceperat, lucrum in posterum demonstrauit ab eo quod vtile est.

Vers. 31. *Dictum est autem* — V. 32. *adulterium committit.*

Ecce et aliud adulterii genus demonstrat. Iubebat enim lex vetus, vt quomodocunque odisset quispiam vxorem propriam, ne eam retineret, sed dato ipsi libello repudii, dimitteret. Iubebat autem abiicere siue repudiare, ne occiderent eam: aegre enim reconciliabantur Iudaei, non modo erga vxores, sed etiam erga filios. Vnde et Christus quadragesimo capite dixit ad eos: Moyses, propter duritiam cordis vestri permisit vobis repudiare vxores vestras. Iussit autem dare libellum repudii, ne postea, alteri iam nuptam viro, posset rursus apprehendere, quasi propriam: et hinc orirentur turbationes ac seditiones.

Christus vero praedictis verbis mansuetius eos instituens, iubet ne vxorem repudient, nisi stupri causa. Stuprum autem vocat hic adulterium: Sed neque

*) μὴ addit, et mox, post ἀνδρὶ, omittit. A.

στεργόμενον δεξιὸν φίλον· χεῖρα δὲ δεξιὰν, τὸν δίκην χειρὸς χρησιμεύοντα δεξιὸν ὑπηρέτην, καὶ εἴτε ἄνδρες εἶεν, εἴτε γυναῖκες. λέγει τοίνυν, ὅτι ἐὰν οἱ τοιοῦτοι σκανδαλίζωσί σε πρὸς ἐμπάθειαν, μηδὲ τούτων φείσῃ· ἀλλ' ἔκκοψον αὐτοὺς τῆς πρὸς σὲ σχέσεως, καὶ ῥίψον πόῤῥω σου. καὶ οὐκ εἶπε κόψον, ἀλλ' ἔκκοψον, τὴν παντελῆ διάζευξιν ἐμφήνας. καὶ εἰπὼν ἔκκοψον, οὐκ ἔστη μέχρι τούτου, ἀλλ' ἐπέτεινε τὸν λόγον, προσθεὶς τὸ, καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ, ἵνα μὴ πλησίον τυγχάνων αὖθις οἰκειωθῇ. ἐπεὶ δὲ ἀποτόμως ἐκέλευσεν, ἔδειξε λοιπὸν τὸ ἐντεῦθεν κέρδος, ἀπὸ τοῦ συμφέροντος.

V. 31. Ἐῤῥέθη δὲ — V. 32. μοιχᾶται.

Ἰδοὺ καὶ ἕτερον εἶδος μοιχείας δείκνυσι. νόμος γὰρ ἦν παλαιὸς κελεύων τὸν ὁπωσδήποτε μισοῦντα τὴν ἰδίαν γυναῖκα, μὴ κατέχειν, ἀλλ' ἐκβάλλειν αὐτὴν, δόντα αὐτῇ ἀποστάσιον, ὅ ἐστιν ἔγγραφον ἀπολύσεως. καὶ ἐκβάλλειν μὲν αὐτὴν, ἵνα μὴ φόνος γένηται. δυσκατάλλακτοι γὰρ ἦσαν ἰουδαῖοι, οὐ πρὸς τὰς γαμετὰς μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ τέκνα. διὸ καὶ ὁ χριστὸς εἴρηκε πρὸς αὐτοὺς ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ κεφαλαίῳ, ὅτι b) μωϋσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψεν ὑμῖν ἀπολῦσαι τὰς γυναῖκας ὑμῶν, διδόναι δὲ ἀποστάσιον, ἵνα 5) μετὰ τοῦτο, γαμηθείσης αὐτῆς ἑτέρῳ ἀνδρὶ, μὴ δυνηθῇ, 6) ὡς οἰκείας γυναικὸς, πάλιν ἐπιλαμβάνεσθαι, καὶ γίνωνται συγχύσεις καὶ στάσεις ἐντεῦθεν.

b) Matth. 19, 8.

Ὁ δὲ χριστὸς νῦν, ἡμερωτέρους αὐτοὺς διὰ τῶν προλαβόντων λόγων καταστήσας, κελεύει, μὴ ἀπολύειν τὴν γυναῖκα, παρεκτὸς λόγου πορνείας,

τουτέστι,

6) δυνηθείη. B.

neque dimissam permittit alteri viro nubere. Qui enim extra stupri causam, suam repudiat, facit eam adulteram esse, quum alteri viro commisceatur. Qui vero sic ab altero repudiatam duxerit, adulterium cum aliena committit. His autem datis praeceptis, vxorem etiam cordatiorem ac modestiorem reddidit. Audito namque quod se repudiatam nullus in vxorem ducturus est, proprium amabit virum, eique inseruiet: et ita criminis adulterii admonens, tam eum qui sine causa propriam repudiat vxorem, quam eum, qui ab alio repudiatam ducit, pacem coniunctorum constrinxit: magisque ne committeretur adulterium curauit. Qui enim suam non abiicit, sed amat potius, alienam nequaquam concupiscet: similiter et qui ab alio repudiatam prohibetur ducere, suam non fecile repudiabit.

Vers. 33. *Rursum* — Vers. 34. *omnino.*

† *Illud quidem.* Non peierabis, *in libro Exodi scribitur: hoc autem,* Reddes domino iuramenta tua, *in libro Deuteronomii, sed per alia verba. Praecepit autem hoc, ne per falsi nominis deos iurarent.*

† Non iurare, et iuramentum non petere, ad idem inducunt. Quomodo enim ad id quod tu fugis, fratrem tuum induces, si tamen fratris amator es, et non magis pecuniae?

Vetus quidem lex dicit: *Non peierabis: offeres autem domino iuramenta tua:* quod addit, vt

7) Inclusa in marg. habet. A.

8) καὶ τῷ — αὐτῇ omisit Hentenius. Notum autem est, haec non reperiri αὐτολεξεὶ in V. T.

τουτέστι, δίχα αἰτίας πορνείας· πορνείαν ἐνταῦθα, τὴν μοιχείαν ὀνομάσας· ἀλλὰ μηδ' ἀπολελυμένην ὑφ' ἑτέρου ἀνδρὸς γαμεῖν. δίχα γὰρ λόγου πορνείας ὁ μὲν ἀπολύσας τὴν ἑαυτοῦ, ποιεῖ αὐτὴν μοιχεύειν, συμπλεκομένην ἑτέρῳ ἀνδρί· ὁ δὲ γαμήσας ἀπολελυμμένην ὑφ' ἑτέρου, μοιχεύει τὴν ἀλλοτρίαν. ταῦτα δὲ νομοθετήσας, σώφρονα καὶ τὴν γυναῖκα πεποίηκεν. ἀκούσασα γὰρ, ὅτι ἀπολυθεῖσαν αὐτὴν οὐδεὶς γαμήσει, στέρξει τὸν οἰκεῖον ἄνδρα, καὶ θεραπεύσει. οὕτω μοιχείας ὑποβαλὼν ἐγκλήματι καὶ τὸν ἀλόγως ἐκβάλλοντα τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, καὶ τὸν γαμοῦντα τὴν ἀπολελυμένην ἑτέρῳ, ἐπέσφιγξε τὴν εἰρήνην τῶν συζύγων, καὶ τὸ, μὴ μοιχεύειν, μᾶλλον ἐπέτεινεν. ὁ γὰρ μὴ ἐκβάλλων, ἀλλὰ στέργων τὴν ἑαυτοῦ, οὐκ ἂν ἐπιθυμήσῃ τῆς ἀλλοτρίας· καὶ ὁ κωλυόμενος γαμεῖν τὴν ἀπολελυμένην ἑτέρῳ, οὐκ ἂν ἀπολύσῃ τὴν ἑαυτοῦ.

Verſ. 33. Πάλιν — Verſ. 34. ὅλως.

[Τὸ μὲν, 7) οὐκ ἐπιορκήσεις, γέγραπται ἐν τῇ βίβλῳ c) τῆς ἐξόδου· τὸ δὲ ἀποδώσεις τῷ κυρίῳ τοὺς ὅρκους σου, ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ d) δευτερονομίου, πλὴν δι' ἑτέρων λέξεων· καὶ 8) τῷ ὀνόματι κυρίου ὀμῇ. τοῦτο δὲ προσέταξεν, ἵνα μὴ κατὰ τῶν ψευδωνύμων θεῶν ὀμνύωσι.

c) Exod. 20, 7.
d) Deut. 23, 21-23.

Τὸ μὴ ὀμόσαι, καὶ τὸ μὴ ἀπαιτῆσαι ὅρκον συνεισάγει. ὃ γὰρ σὺ φεύγεις, πῶς ἐπάξεις τῷ ἀδελφῷ σου, εἴπερ φιλάδελφος εἶ, καὶ οὐ φιλοχρήματος;]

Ὁ μὲν παλαιὸς νόμος φησὶν, ὅτι οὐκ ἐπιορκήσεις, προσενέγκῃς 9) δὲ τῷ θεῷ τοὺς ὅρκους σου. τοῦτο

9) Aoriſtus coniunctiui pro futuro προσοίσεις.

vt iuranti timorem incuteret, ne peieraret, ſciens Deum ipſum, qui omnia nouit, iuramentum ſuſpicere. Ego autem dico vobis: *Ne iuretis omnino*. Qui enim facile iurat, aliquando fortaſſe peierabit ob iurandi conſuetudinem: qui autem nullo modo iurat, non peierabit vnquam. Praeterea quoque iurans ita ne peieres, cultum diuinum obſeruas: at nullo modo iurans, ipſum maxime prouehis: et illud mediocris et imperfectae philoſophiae eſt, hoc autem ſummae ac perfectae.

Verſ. 34. *Neque* — V. 35. *regis eſt*.

Ne putarent quod aduerſus Deum ſolum iurare prohiberet, dicendo *μὰ τὸν Θεὸν*, id eſt, *per Deum:* addit et alias iuramentorum ſpecies: quibus tunc Iudaei iurabant: qui enim per haec iurat, rurſus per Deum iurat, qui haec implet, eisque dominatur. Nam haec propter eum in honore habentur, et non per ſeipſa. Dicit autem per prophetam: Coelum mihi ſedes eſt, terra autem ſcabellum pedum meorum: manifeſtans per hoc propheta, quod omnia Deus impleat. Ait enim: *Nonne coelum et terram ego impleo?* Dauid quoque dicit: *Ciuitas regis magni.*

Verſ. 36. *Neque* — *facere*.

Neque viliſſimum ideoque paratiſſimum iuramentum iuraueris, dico ſane per proprium caput, ne etiam ad maiora procedas. Alio quoque modo. Creatura namque etiam Dei poſſeſſio eſt: et rurſum per Deum fit iuramentum, qui ipſam in ſua habet poteſtate. Licet enim tuum quoque ſit, non eſt

*) Quae hic incluſimus, ea ex Cod. A. haud dubie ob duplex ποτὲ, exciderant.

τῦτο δὲ εἶπε, φόβον τῦ μὴ ἐπιορκῆσαι ἐπικρεμαννὺς τῷ ὀμνύοντι, γινώσκοντι, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸς δέχεται τὸν ὅρκον, ὁ πάντα γινώσκων· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ὀμόσαι ὅλως. ὁ μὲν γὰρ εὐορκῶν, ἴσως ἐπιορκήσει ποτὲ, [τῇ ˡ) συνηθεία τοῦ ὀμνύειν· ὁ δὲ μηδέποτε ὀμνύων, ἐκ ἐπιορκήσει ποτέ.] ἄλλως τε δὲ, καὶ τὸ μὲν ὀμνύοντα μὴ ἐπιορκεῖν, εὐσέβειαν εἰς Θεὸν ἐπαίδευε· τὸ δὲ μὴ ὀμνύειν ὅλως, ἐπιτείνει μάλιςα τὴν εὐσέβειαν. κἀκεῖνο μὲν τῆς μέσης καὶ ἀτελῦς ἦν φιλοσοφίας· τῦτο δὲ τῆς ἄκρας καὶ τελείας ἐςί.

Verſ. 34. Μήτε — V. 35. βασιλέως.

Ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι μόνον τὸ κατὰ Θεῦ ὀμνύειν ἐκώλυσε, λέγω δὴ τὸ, μὰ τὸν Θεὸν, προστίθησι λοιπὸν καὶ τἄλλα εἴδη τῶν ὅρκων, ἐν οἷς ἰεδαῖοι τηνικαῦτα ὤμνυον. ὁ γὰρ κατὰ τέτων ὀμνύων, ὀμνύει πάλιν κατὰ τῦ Θεῦ, τῦ πληρῦντος αὐτὰ, καὶ δεσπόζοντος αὐτῶν. τίμια γὰρ ταῦτα ἐ δι' ἑαυτὰ, ἀλλὰ δι' αὐτόν. προφητικὸν δὲ, ὁ [e]) ἐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου· δηλῦν, ὅτι ὁ Θεὸς τὰ πάντα πληροῖ. φησὶ γάρ· ἐχὶ [f]) τὸν ἐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; δαυϊτικὸν δὲ, ἡ πόλις [g]) τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου.

e) Ieſ. 66, 1.
f) Ier. 23, 24.
g) Pſ. 47, 3.

Verſ. 36. Μήτε — ποιῆσαι.

Μηδὲ τὸν εὐτελέςατον, καὶ διὰ τῦτο προχειρέςατον ὅρκον ὀμόσῃς, φημὶ δὴ, τὸν κατὰ τῆς ἰδίας κεφαλῆς, ἵνα μὴ καὶ εἰς μείζονα προβῇς. ἄλλως τε δὲ, καὶ αὕτη κτίσμα, καὶ κτῆμα Θεοῦ ἐςι, καὶ πάλιν κατὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἐξουσιάζοντος αὐτῆς, γίνεται ὁ ὅρκος. εἰ γὰρ καὶ σή

est tamen tuum opus: quod ex eo manifestum est, quia non potes vnum capillum album facere vel nigrum.

Vers. 37. *Sit — est.*

Sit inquit sermo vester quando affirmatis, *Est:* quando vero negatis, *Non:* hisque solis pro iuramentis ad confirmationem vtamini, et nullo alio quam *Est* et *Non.* Quod praeter haec adiungitur, dicit iuramentum. Si autem iuramentum a diabolo est, quomodo ipsum lex vetus permittebat? Quia et animalium sacrificia a malo quidem erant et deceptione idolorum, ea tamen permisit lex propter Hebraeorum infirmitatem. Quum enim glutones essent ac lurcones, idolothyta amabant. Et item quum essent increduli, iuramentum quoque diligebant. Vt autem deinceps neque idolis sacrificarent, neque per idola iurarent, permisit quidem lex sacrificare ac iurare, et si quid aliud est simile: omnia vero ad Deum transtulit. Futurum autem erat vt successu temporis, etiam haec sublimiori legislatione amputaret. Quia et lactere infantibus quidem vtile est, viris autem admodum ineptum: ideoque infantium more viuentibus hoc concedimus: viriles vero ab eo abducimus ac prohibemus. Quid igitur agendum, si quis iuramentum expetat, imo iurare cogat? Sit tibi Dei timor violentior, quam haec necessitas: omniaque pati eligas potius, quam praeceptum transgredi. In omni siquidem praecepto vis ac violentum periculum tibi saepius occurret: et nisi ubique violentius ducas diuinum praeceptum, omnia a te vacua et infecta discedent. In sequentibus

ἐστι, ἀλλ' οὐ σὸν [2]) ποίημα. καὶ δῆλον, ἀπὸ τοῦ μὴ δύνασθαί σε μίαν τρίχα ποιῆσαι λευκὴν ἢ μέλαιναν.

Vers. 37. Ἔστω — ἐστιν.

Ἔστω, φησὶν, ὁ λόγος ὑμῶν, ὁ βεβαιωτικὸς, ὅτε μὲν κατατίθεσθε, ναί· ὅτε δὲ ἀρνεῖσθε, οὔ. καὶ τούτοις μόνοις εἰς βεβαίωσιν ἀντὶ ὅρκων χρήσασθε, καὶ μηδὲν πλέον τοῦ ναὶ καὶ οὔ. περισσὸν δὲ τούτων λέγει, τὸν ὅρκον. καὶ εἰ ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστὶν ὁ ὅρκος, πῶς ὁ παλαιὸς νόμος αὐτὸν ἐπέτρεψε; διότι καὶ αἱ ζωοθυσίαι ἐκ τοῦ πονηροῦ μὲν ἦσαν, καὶ τῆς εἰδωλικῆς πλάνης ἐτύγχανον, ἐπέτρεψε δὲ ὅμως αὐτὰς ὁ νόμος τηνικαῦτα, διὰ τὴν τῶν ἑβραίων ἀσθένειαν, οἰκονομίᾳ σοφῇ. ἐπεὶ γὰρ λαίμαργοι μὲν ὄντες, ἠγάπων τὸ ζωοθυτεῖν· ἀπειθεῖς δὲ τυγχάνοντες, ἐφίλουν τὸν ὅρκον, ἵνα λοιπὸν μήτε τοῖς εἰδώλοις θύωσι, μήτε κατὰ εἰδώλων ὀμνύωσι, συνεχώρησε μὲν καὶ τὸ θύειν, καὶ τὸ ὀμνύειν, καὶ εἴ τι τοιοῦτον. ἐπὶ τὸν θεὸν δὲ πάντα μετέστησεν. ἔμελλε γὰρ καιροῦ καλοῦντος, ἐκκόψαι καὶ ταῦτα, δι' ὑψηλοτέρας νομοθεσίας. ἐπεὶ καὶ τὸ θηλάζειν, νηπίοις μὲν λυσιτελὲς, ἀνδράσι δὲ καὶ λίαν ἀνεπιτήδειον, καὶ διὰ τοῦτο νηπιάζουσι μὲν τούτου παραχωροῦμεν, ἀνδρουμένους δὲ λοιπὸν ἀπάγομεν αὐτοῦ καὶ κωλύομεν. τί οὖν; ἐάν τις ὅρκον ἀπαιτῇ καὶ καταναγκάζῃ, ἔστω σοι τῆς ἀνάγκης ταύτης ὁ τοῦ θεοῦ φόβος ἀναγκαιότερος, καὶ πάντα παθεῖν ἕλου μᾶλλον, ἢ παραβῆναι τὴν ἐντολήν. καὶ γὰρ ἐπὶ πάσης ἐντολῆς πολλάκις ἀπαντήσεταί σοι βία, καὶ βιωτικὸς κίνδυνος, καὶ εἰ μὴ πανταχοῦ βιαιοτέραν νομίσῃς τὴν θείαν ἐντολὴν, οἰχήσονταί σοι πᾶσαι κεναὶ καὶ ἄπρακτοι... προϊὼν

[2]) ἐστὶ addit. A.

tibus autem dicit dominus, regnum coelorum vim patitur, et violenti rapiunt illud.

Verſ. 38. *Audiſtis* — V. 39. *malo.*

Quidam veteri legi indignantur, iubenti oculum pro oculo, ac dentem pro dente eruere, et ſine compaſſione contra eum qui oculum aut dentem quempiam eruit, eandem denuntianti calamitatem. Eſt autem haec lex homini maxime amica. Id enim iuſſit, vt timore ſimilis afflictionis cauerent, ne illius temporis homines, qui ad plagas mutuo inferendas anhelabant, oculos aut dentes ſibi inuicem eruerent. Chriſtus autem homini beneuolentior quam legislator, huiusmodi mala non ſimilis metu afflictionis, ſed futurae damnationis timore diſſuaſit. Quum enim in praecedentibus dixerit, quod quicunque dixerit fratri ſuo Fatue, reus erit gehennae ignis: manifeſte innuit eum qui verberaret, plus quam deſipere: qui autem membro mutilaret, adhuc amplius. Vnde iuſſit non reſiſtere malo. Malum vero quidam hic illum dixerunt, qui verberaſſet. Chryſoſtomus vero diabolum intelligit. Hoc autem dixit Chriſtus, docens quod eo inſtigante haec attentata ſunt, et in hunc transmiſit iram eius, qui iniuria affectus eſt, exaſperatam aduerſus eum, qui haec auſus fuerat. Quid ergo, neque diabolo reſiſtere licebit? Vtique, ſed non in vlciſcendo fratre: hanc enim reſiſtentiam prohibuit: ſed in patiendo ac ſuſtinendo. Neque enim per iram extinguitur ira: ſicut nec ignis igni, ſed contraria fiunt contrariis medicamentis.

Verſ. 39.

γὰρ εἶπεν ὁ κύριος, ὅτι e) βιαστὴ ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, καὶ βιασταὶ ἁρπάζουσιν αὐτήν. e) Matth. 11, 12.

Vers. 38. Ἠκούσατε — V. 39. πονηρῷ.

Τινὲς μέμφονται τῷ παλαιῷ νόμῳ, κελεύοντι ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος ἐκβάλλειν, καὶ ἀσυμπαθῶς κατὰ τοῦ ἐκβαλόντος ὀφθαλμὸν ἢ ὀδόντα τινὸς τὴν ταυτοπάθειαν ἀποφηναμένῳ· ἔστι δὲ μάλιστα φιλάνθρωπος οὗτος ὁ νόμος. τοῦτο γὰρ ἐκέλευσεν, ἵνα φόβῳ τῆς ταυτοπαθείας μὴ τοὺς ἀλλήλων ἐκκόπτωσιν ὀφθαλμοὺς καὶ ὀδόντας οἱ τότε ἄνθρωποι, σφόδρα λυττῶντες εἰς τὰς κατ᾽ ἀλλήλων πληγάς. ὁ δὲ χριστὸς φιλανθρωπότερον νομοθετῶν, οὐκ ἐκ τῆς ταυτοπαθείας ἀνεχαίτισε τὰ τοιαῦτα, ἀλλ᾽ ἐκ τῆς μελλούσης κολάσεως. εἰρηκὼς γὰρ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν, ὅτι ὃς δ᾽ ἂν f) εἴπῃ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, μωρὲ, ἔνοχος ἔσται εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρὸς, δέδωκε νοεῖν, ὅτι ὁ πλήξας μείζονα τιμωρηθήσεται, ὁ δὲ πηρώσας, ἔτι πλεῖον. ὅθεν ἐκέλευσε μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ. πονηρὸν δὲ νῦν, τινὲς μὲν, τὸν πλήξαντα εἶπον· ὁ δὲ χρυσόστομος 3) τὸν διάβολον εἴρηκε. τοῦτο δὲ εἶπεν ὁ χριστὸς, διδάσκων, ὅτι ἐκείνου παροξύναντος ταῦτα ἐτολμήθη, καὶ ἐπὶ τοῦτον μεθιστὰς τὸν θυμὸν τοῦ πεπονθότος, ἀγριούμενον κατὰ τοῦ τολμήσαντος. τί οὖν; οὐ δεῖ ἀντιστῆναι τῷ διαβόλῳ; ναί. ἀλλὰ μὴ ἐν τῷ ἀμύνεσθαι τὸν ἀδελφόν· ταύτην γὰρ τὴν ἀντίστασιν ἐκώλυσεν· ἀλλ᾽ ἐν τῷ μακροθυμεῖν τε καὶ ὑπομένειν. οὐ γὰρ θυμῷ σβέννυται θυμὸς, ὥσπερ οὐδὲ πυρὶ, πῦρ· ἀλλὰ τὰ ἐναντία γίνονται τῶν ἐναντίων ἰάματα. f) Matth. 5, 22.

3) T. VII. p. 234. E.

Verſ. 39. *Sed — alteram.*

Iubet vt non ſolum non vindicemus, ſed potius, vt nos ipſos caedenti praebeamus: et per patientiam ac magnanimitatem ipſum refrenemus. Haec enim ille videns, non ſolum non infliget plagam alteram, ſed de prima quoque reſipiſcet ac reconciliabitur: quod ſi reſtiteris, accendetur magis et exaſperabitur.

Quare autem quum multa ſint corporis membra, de ſolo oculo ac dente diſtinxit lex? Quia his praecipue partibus ſolent pugnantes plagas inferre, vtpote minus ſeruatis, quaeque magis in promptu ſunt, ac facilius vulnerantur. Per haec autem ad caetera quoque membra lex extenditur. Dextra quoque maxilla maxime idonea eſt ad ſuſtinendam iniuriam, quae et commodius pulſatur manu dextra iniuriam irrogantis: et de hac eſt praeceptum, quod etiam ad reliqua membra ſimiliter pertingit.

Verſ. 40. *Et — pallium.*

Vult vt tolerantiam ac magnanimitatem hanc, non ad plagas ſolum, et iniurias, ſed ad poſſeſſiones quoque et opes praebeas: ad iſta nempe pertingit etiam ſermo, qui fit de tunica, vtpote commodiori vt auferatur. Dicit enim, Volenti te in ius trahere, tuamque auferre tunicam, relinquas etiam pallium: ac vincas illius auaritiam: non tantum ſubſtantiae quam petit ceſſione, verum etiam addendo id quod non petit. Quum enim haec feceris, vel relinquet quod petebat, tantam veritus chriſtianam tuam philoſophiam: vel eo quod petit ablato, non attinget quod non petebat: frequenter

Verſ. 39. Ἀλλ' — ἄλλην.

Κελεύει, μὴ μόνον μὴ ἀμύνεσθαι, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐμπαρέχειν ἑαυτὸν τῷ παίοντι, καὶ διὰ τῆς ἀνεξικακίας καὶ μεγαλοψυχίας ἀναστέλλειν αὐτόν. βλέπων γὰρ ταῦτα ἐκεῖνος, οὐ μόνον οὐκ ἐπάξει πληγὴν δευτέραν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ πρώτῃ μεταμελήσεται, καὶ καταλλαγήσεται· ἀντιδρῶντος δέ σου, μᾶλλον ἐξαφθήσεται καὶ ἀγριωθήσεται.

Καὶ διατί, πολλῶν ὄντων μελῶν τοῦ σώματος, περὶ μόνου τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ τοῦ ὀδόντος διέλαβεν ὁ νόμος; διότι κατὰ τούτων μάλιστα τῶν μερῶν εἰώθασιν ἐπάγειν τὰς πληγὰς οἱ μαχόμενοι, ὡς ἀφυλάκτων καὶ προχείρων καὶ ῥᾳδίως τραυματιζομένων. ὁ δ' ἐπὶ τούτοις νόμος, καὶ ἐπὶ πάντα τὰ λοιπὰ ἐκτείνεται μέλη. καὶ ἡ δεξιὰ δὲ σιαγὼν πρόχειρος εἰς ὕβριν, ἐπιτηδειότερον ἐμπίπτουσα τῇ δεξιᾷ χειρὶ τοῦ ὑβρίζοντος. καὶ ἡ ἐπὶ ταύτῃ ἐντολὴ καὶ ἐπὶ τὰ λοιπὰ ὁμοίως διήκει.

Verſ. 40. Καὶ τῷ — ἱμάτιον.

Βούλεταί σε τὴν ἀνεξικακίαν καὶ μεγαλοψυχίαν ταύτην, μὴ μόνον ἐπὶ πληγῶν καὶ ὕβρεων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ κτημάτων καὶ χρημάτων παρέχεσθαι. ὁ γὰρ περὶ τοῦ χιτῶνος λόγος, ὡς προχείρου εἰς τὸ ἀφαιρεῖσθαι, καὶ ἐπὶ ταῦτα διήκει. φησὶ γὰρ, ὅτι τῷ θέλοντί σοι δικάσασθαι, καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον, καὶ νίκησον τὴν αὐτοῦ πλεονεξίαν, μὴ μόνον τῇ ἑκουσίῳ παραχωρήσει τοῦ ἀπαιτουμένου, ἀλλὰ καὶ τῇ προσθήκῃ τοῦ μὴ ἀπαιτουμένου. τούτου γάρ σου ποιοῦντος, ἢ καταλείψει τὸ ἀπαιτούμενον, αἰδεσθεὶς τὴν τηλικαύτην σου φιλοσοφίαν, ἢ τὸ ἀπαιτούμενον μόνον λαβὼν, οὐχ ἅψεται μὲν τοῦ μὴ ἀπαι-

quenter autem auaritiam suam redarguet. Si autem cum eo ad iudicium quidem non accesseris, verum id tantum quod petit dederis: quod tibi ipsi solum vtile est fecisti. Si vero addideris et aliud, animam quoque illius lucrifecisti, duplexque bonum perfecisti. Nam et tribunal deuitasti, et auaritiam conuertisti.

Pallium quidem est, quod super alias vestes gestamus, tunica vero quam interius. Saepius autem ὁ χιτὼν τὸ ἱμάτιον dicitur, et e contrario, id est, tunica pallium, ac pallium tunica. Interdum quoque omnis vestis nunc ἱμάτιον nunc χιτὼν, modo pallium, modo tunica appellatur. Et licet dicat Lucas: Ab eo qui aufert a te pallium, et tunicam ne prohibeas, nulla tamen est contradictio. Haec enim vtraque dixit Christus: hoc quidem in monte: quod vero apud Lucam est, in loco campestri. Quid ergo, nudum oportet incedere? An tibi magnum videtur, vt ob fratris vtilitatem nudus incedas? Neque tamen ad tantam impellet inhumanitatem: tuam enim, vt dictum est, verebitur magnanimitatem.

Vers. 41. *Et — duo.*

Vetus quidem testamentum iuxta solam grauitatem, vitii species distinguens, leuia praeteribat. Christus vero de his quoque legem tulit, incipiens sane a grauiori, et desinens in id, quod leuius est. Grauius siquidem est oculi aut dentis excussionem pati, quam viae ducem se praebere, aut cibum subministrare: deinde in maxillam iniuria, quae maximo ducitur opprobrio: postea vestis ablatio: his autem leuius est violenta coactio. Quemadmodum autem in aliis vexationis specie-bus

τιμήσας, καταγνώσεται δὲ πολλὰ τῆς ἑαυτοῦ πλεονεξίας. καὶ εἰ μὲν μὴ συνδικασθῇς αὐτῷ, ἀλλὰ δώσῃς, τὸ σεαυτοῦ συμφέρον μόνον ἐποίησας· εἰ δὲ προσθήσῃς, κακείνου τὴν ψυχὴν ὠφέλησας, καὶ διπλοῦν ἀγαθὸν κατώρθωσας, αὐτός τε δικαστηρίων ἀπαλλαγεὶς, καὶ τὸν πλεονέκτην ἐντρέψας.

Ἱμάτιον μὲν οὖν ἐστι, τὸ παρ' ἡμῖν ἐπανωφόριον· χιτὼν δὲ, τὸ ἔνδον. ἀδιαφόρως 4) δὲ πολλάκις λέγεται καὶ ὁ χιτὼν, ἱμάτιον, καὶ τὸ ἱμάτιον, χιτών. ἔστι δ' ὅτε καὶ πάντα χιτῶνες, καὶ πάντα ἱμάτια. εἰ δὲ ὁ Λουκᾶς φησὶν, ὅτι ἀπὸ g) τοῦ αἴροντός σου τὸ ἱμάτιον, καὶ τὸν χιτῶνα μὴ κωλύσῃς, οὐκ ἔστιν ἐναντιολογία. καὶ ἄμφω γὰρ τὰ ῥητὰ εἶπεν ὁ χριστὸς, ἐκεῖνο μὲν, ἐπὶ τοῦ ὄρους, τὸ δὲ, παρὰ τῷ λουκᾷ, ἐπὶ τόπου πεδινοῦ. τί οὖν; γυμνὸν δεῖ περιιέναι; μέγα μὲν οὖν, τὸ δι' ὠφέλειαν τοῦ ἀδελφοῦ περιιέναι γυμνόν· οὐκ ἂν δὲ εἰς τοσαύτην ἐκεῖνος ἀπανθρωπίαν ἐλάσῃ, δυσωπηθεὶς, ὡς εἴρηται, τὴν σὴν μεγαλοψυχίαν.

g) Luc. 6, 29.

Vers. 41. Καὶ ὅστις — δύο.

Ὁ μὲν παλαιὸς νόμος περὶ μόνου τοῦ βαρυτέρου εἴδους τῆς κακώσεως διαλαβὼν, τὰ ἐλαφρὰ παρέδραμεν· ὁ δὲ χριστὸς καὶ περὶ τούτων ἐνομοθέτησεν, ἀρξάμενος μὲν ἀπὸ τοῦ βαρυτέρου, καταλήξας δὲ εἰς τὸ ἐλαφρότερον. βαρύτερον μὲν γὰρ τῶν ἄλλων, ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ τοῦ ὀδόντος ἐκκοπή· τοῦ μὲν, ὁδηγοῦντος, τοῦ δὲ τῇ τροφῇ διακονοῦντος· εἶτα ἡ κατὰ τῆς σιαγόνος ὕβρις, ὡς ἐπονειδιστοτάτη· ἔπειτα ἡ τοῦ χιτῶνος ἀφαίρε-

4) Quae leguntur ab ἀδιαφόρως ad πάντα ἱμάτια, ea Hentenius in margine sui Codicis repererat ac reiecerat ad finem scholii post μεγαλοψυχίαν.

bus cum additamento virtuti vacare iussit: ita et in coactione iubet vincere desiderium eius, qui praue facit iniuriam, patique amplius, quam ille facere volebat. Agnouisti in corpore patibili insertam ad affectiones immobilitatem? considerasti angelicam in hominibus disseminatam politiam? Non concupiscere enim iuxta affectus, neque secundum perturbationes irasci, coelestis sunt politiae, de quibus per dicta praecepta Christus legem dedit. In eo enim quod iussit fratri temere non irasci, neque ipsi dicere Raca, neque fatuum hunc appellare, neque Deo munus offerre ante reconciliationem erga fratrem, ac beneuolum esse aduersario; affectui animi commoti neruos amputauit. In eo vero quod praecepit mulierem lasciuis oculis non respicere, et abiicere eos, easque qui sunt offendiculo; neque propriam sine causa repudiare vxorem, neque ab altero repudiatam ducere: aegrotantis concupiscentiae radices auulsit. Rursum in eo quod iussit omnino non iurare, cupiditatem circa affectiones ac pecunias expulit. Praecipiendo vero non resistere malo, et aliam quoque maxillam obuertere, ac pallium etiam dimittere, duoque milliaria abire: animum ab vlciscendo continuit.

Vers. 42. *Petenti — dato.*

Quando certe in loco campestri docens stetit, manifestius dixit: *Omni abs te petenti dato*, veluti scripsit Lucas. Iubet autem non diiudicare dignum ab indigno.

Eo

5) Inclusa omittit. A.
6) Vsitatius, πρός.

σις· ἐλαφρότερον δὲ τούτων, ἡ ἀγγαρεία. ὥσπερ δὲ ἐπὶ τῶν ἄλλων εἰδῶν τῆς κακώσεως, μετὰ προσθήκης φιλοσοφεῖν ἐκέλευσεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀγγαρείας, καὶ ὑπερβῆναι τὴν ἄδικον τοῦ κακῶς ποιοῦντος ἐπιθυμίαν, καὶ πλέον παθεῖν, ἢ ἐκεῖνος ποιῆσαι βούλεται. εἶδες ἐν σώματι παθητῷ φυτευομένην ἀπάθειαν· κατενόησας ἀγγελικὴν πολιτείαν, ἐν ἀνθρώποις κατασπειρομένην. τὸ γὰρ μὴ ἐπιθυμεῖν ἐμπαθῶς, μηδὲ θυμοῦσθαι [κατὰ [5]) πάθος, τῆς οὐρανίου πολιτείας εἰσὶν, ἃ διὰ τῶν εἰρημένων ἐντολῶν ἐνομοθέτησεν ὁ Χριστός.] ἐν μὲν γὰρ τῷ κελεῦσαι, μὴ ὀργίζεσθαι τῷ ἀδελφῷ εἰκῇ, μηδὲ λέγειν αὐτῷ ῥακὰ, μηδὲ ὀνομάζειν τοῦτον μωρὸν, μηδὲ προσάγειν θεῷ τὸ δῶρον πρὸ τῆς εἰς [6]) τὸν ἀδελφὸν διαλλαγῆς, καὶ εὐνοεῖν τῷ ἀντιδίκῳ, τὰ νεῦρα τοῦ ἐμπαθοῦς ἐξέκοψε θυμοῦ· ἐν δὲ τῷ προστάξαι, μὴ βλέπειν ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς γυναῖκα, καὶ ἀποῤῥίψαι τὸν σκανδαλίζοντα καὶ τὴν σκανδαλίζουσαν, καὶ μὴ ἀπολύειν ἀλόγως τὴν ἰδίαν γυναῖκα, μηδὲ γαμεῖν ἀπολελυμένην ἑτέρῳ, τῆς ἐμπαθοῦς ἐπιθυμίας ἀνέσπασε τὰς ῥίζας. καὶ πάλιν ἐν μὲν τῷ ἐπιτάξαι, μὴ ὀμνύειν ὅλως, τὴν περὶ τὰ χρήματα καὶ κτήματα ἐπιθυμίαν ἐξήλασεν· ἐν δὲ τῷ ἐντείλασθαι, μὴ ἀνθίστασθαι τῷ πονηρῷ, καὶ στρέφειν καὶ τὴν ἄλλην σιαγόνα, καὶ ἀφιέναι καὶ τὸ ἱμάτιον, καὶ ὑπάγειν μίλια δύο, τὸν εἰς τὸ ἀμύνασθαι θυμὸν κατέστειλε.

Vers. 42. Τῷ αἰτοῦντι — δίδου.

Ὅτε δὲ ἵστατο ἐπὶ τόπου πεδινοῦ διδάσκων, φανερώτερον εἶπεν, ὅτι παντὶ τῷ [h]) αἰτοῦντί σε δίδου, ὡς ὁ Λουκᾶς ἔγραψε. κελεύει δὲ, μὴ διακρῖναι τὸν ἄξιον ἀπὸ τοῦ ἀναξίου. h) Luc. 6, 30.

Eo enim quod petit, indigus est, qualiscunque sit. Nam et Deus omnia ad vitae sustentationem aequaliter omnibus contulit hominibus, bonis et malis, fidelibus ac infidelibus.

Vers. 42. *Et — auerseris.*

Nunc quidem absque foenore mutuare iussit: quando autem sicut diximus in loco campestri docebat, iussit neque id quod mutuatum est repetere. Si enim, inquit, mutuum dederitis his, a quibus vos recepturos speratis, quae vobis est gratia? Sed hoc quidem ad imperfectiores dirigitur: illud vero Lucae ad perfectiores.

Vers. 43. *Audistis* — Vers. 44. *vos.*

Postquam, vt dictum est, iram ac concupiscentiam extirpauit, omnique simili affectu sibi obedientes liberauit, deinceps etiam benefacere iubet, dando videlicet petentibus, ac mutuando indigentibus. Deinde procedendo, ad extremam perduxit virtutem. Omnis enim virtutis coronis ac vertex est, inimicos amare, et caetera quae sequuntur. Amare inquam ipsos, non quatenus inimici sunt, sed quatenus homines. Nec solum amare, sed et pro eis obsecrare. Ad amorem autem inimicorum consequuntur et alia: dico sane, bene precari deuouentibus, ac benefacere his qui oderunt: et orare pro laedentibus: Nam haec perfectae sunt dilectionis. Considera vero et praemium huiusmodi virtutis. Quia enim tam praeclarum facinus omni alio maius erat, praemium quoque omni maius ipsi rependit. Ait enim.

Vers. 45.

7) τὰ, omittit. A. mox deest quoque τῆς.

Ἐν ὅσῳ γὰρ αἰτεῖ, δεόμενός ἐστιν, οἷος ἂν καὶ εἴη. ἐπεὶ καὶ ὁ Θεὸς πάντα τὰ[7]) πρὸς σύστασιν τῆς ζωῆς πᾶσιν ἀνθρώποις ὁμοίως ἀνῆκεν, ἀγαθοῖς τε καὶ πονηροῖς, πιστοῖς τε καὶ ἀπίστοις.

Verſ. 42. Καὶ — ἀποστραφῆς.

Νῦν μὲν, δίχα τόκου δανείζειν ἐνετείλατο· ὅτε δὲ, ὡς ἔφαμεν, ἐδίδασκεν ἐπὶ τόπου πεδινοῦ, προσέταξε, μηδὲ τὸ δανειζόμενον ἀπαιτεῖν. ἐὰν γὰρ[i]) δανείζητε, φησι, παρ' ὧν ἐλπίζετε ἀπολαβεῖν, ποία ὑμῖν χάρις ἐστίν; ὡς εἶναι τὸ μὲν, πρὸς ἀτελεστέρους, τὸ δὲ πρὸς τελειοτέρους.

i) Luc. 6, 34.

Verſ. 43. Ἠκούσατε — V. 44. ὑμᾶς.

Καταμαράνας, ὡς εἴρηται, τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ παντὸς τοιούτου πάθους ἀπαλλάξας τὸν πειθόμενον, λοιπὸν ἐκέλευσε καὶ εὐεργετεῖν, ἐν τῷ διδόναι τοῖς αἰτοῦσι, καὶ δανείζειν τοῖς χρήζουσιν· εἶτα, προϊὼν, ἀνήγαγεν εἰς τὴν ἄκραν ἀρετήν. κορωνὶς γὰρ καὶ κορυφὴ πάσης ἀρετῆς, τὸ ἀγαπᾷν τοὺς ἐχθροὺς, καὶ τὰ ἑξῆς. ἀγαπᾷν δὲ αὐτοὺς, οὐ καθό εἰσιν ἐχθροὶ, ἀλλὰ καθό εἰσιν ἄνθρωποι. καὶ μὴ μόνον ἀγαπᾷν, ἀλλὰ καὶ ὑπερεύχεσθαι. τῷ δὲ ἀγαπᾷν τοὺς ἐχθροὺς[8]) ἕπεται καὶ τἄλλα, λέγω δὴ τὸ εὐλογεῖν τοὺς καταρωμένους, καὶ καλῶς ποιεῖν τοῖς μισοῦσι, καὶ εὔχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων. ταῦτα γὰρ ἡ τελεία ἀγάπη. σκόπει δὲ καὶ τὸ ἔπαθλον τῆς τηλικαύτης[9]) ἀρετῆς, ὡς μέγιστον. ἐπεὶ γὰρ τὸ τοιοῦτον κατόρθωμα μεῖζον ἦν παντὸς, τίθησιν αὐτῷ καὶ τὸν[1]) μισθὸν μείζονα παντός. φησὶ γάρ.

Verſ. 45.

8) Correxi, ἕπεται, pro ἔπειτα. Nam et Hentenius habet, *conſequuntur*.

9) τοιαύτης. A. [1]) τὸν abeſt. A.

Verſ. 45. *Vt — iniuſtos.*

Pater quidem hominum Deus eſt tanquam plasmator eorum, (Nam patres quoque dicimus operum aliquorum poëtas, hoc eſt effectores) tanquam etiam prouiſor ac procurator ipſorum: patris ſiquidem proprium eſt filio ſuo prouidere ac procurare. Filii autem Dei fiunt, qui per virtutem ſimiles ipſi efficiuntur, quantum eſt homini poſſibile: nam filii proprium eſt, ſuo aſſimilari patri. Vt ſitis, inquit, filii Dei: non natura, ſed ſimilitudine, amando videlicet inimicos veſtros: quia et ille a malis ac iniquis, plasphemiis tanquam iaculis petitus, et contumelia affectus, proprioque honore priuatus: tamen ob amorem, quo eos proſequitur, ſolem ſuum oriri facit ſuper malos ac bonos, et pluit ſuper iuſtos ac iniuſtos. At tu quidem a conſeruis pateris: ille vero a ſeruis. Et tu ſane pauca ac modica eis praeſtabis bona: ille autem plurima ac maxima: et tamen tribuit tibi, vt ob talem imitationem ipſi ſimilis efficiaris, eiusque filius nomineris.

Per ſolem ſane ac pluuiam, omnia ad vitam conuenientia ſignificauit: his enim omnia e terra generantur, nutriuntur, augentur, ac perficiuntur.

Poteſt quoque et alio modo dici. Vt ſitis filii Dei, aſſimilati videlicet filio eius, qui innumeras ab inimicis ſuis paſſus iniurias, ipſos amabat, et beneficia eos docendo conferebat: linguarum ſagittis petitus, et tandem ab eis crucifixus, pro ipſis orabat dicens: Pater dimitte illis, non enim ſciunt quid faciunt. Vult itaque Chriſtus ami-

a) τῶν abeſt. A.

Verſ. 45. Ὅπως — ἀδίκους.

Πατὴρ μὲν τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν ὁ Θεὸς, ὡς ποιητὴς αὐτῶν. πατέρας γὰρ λέγομεν, καὶ τοὺς ἔργων τινῶν ποιητάς. ἔτι δὲ καὶ, ὡς κηδεμὼν καὶ προνοητὴς αὐτῶν. ἴδιον γὰρ πατρὸς κήδεσθαι καὶ προνοεῖσθαι τοῦ οἰκείου παιδός. υἱοὶ δὲ τοῦ Θεοῦ γίνονται, οἱ ὁμοιούμενοι αὐτῷ δι᾽ ἀρετῆς, καθόσον ἐστὶν ἀνθρώπῳ δυνατόν. ἴδιον γὰρ υἱοῦ ὁμοιοῦσθαι τῷ οἰκείῳ πατρί. ὅπως, φησὶ, γένησθε υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, οὐ φύσει, ἀλλ᾽ ὁμοιώσει, διὰ τοῦ ἀγαπᾶν τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν. ἐπείπερ ἐκεῖνος, ὑπὸ τῶν πονηρῶν καὶ τῶν [2]) ἀδίκων βλασφημίαις, ὡς βέλεσι, βαλλόμενος, καὶ ὑβριζόμενος, καὶ τῆς οἰκείας τιμῆς ἀποστερούμενος, ὅμως ἀγαπῶν αὐτοὺς, ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπίσης ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. ἀλλὰ σὺ μὲν, παρὰ τῶν ὁμοδούλων πάσχεις κακῶς· ἐκεῖνος δὲ, παρὰ τῶν δούλων. καὶ σὺ μὲν, ὀλίγα καὶ μικρὰ τούτους εὐεργετήσεις· ἐκεῖνος δὲ πολλὰ καὶ μεγάλα. καὶ ὅμως δίδωσί σοι [3]) ὅμοιον αὐτῷ διὰ τῆς τοιαύτης μιμήσεως γενέσθαι, καὶ υἱὸν αὐτοῦ ὀνομάζεσθαι.

Διὰ μέντοι τοῦ ἡλίου καὶ τῆς βροχῆς πάντα τὰ πρὸς ζωὴν ἐπιτήδεια δεδήλωκε. διὰ τούτων γὰρ πάντα τὰ ἐκ γῆς γεννῶνται, καὶ τρέφονται, καὶ αὔξονται, καὶ τελειοῦνται.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, ἐν τῷ ὁμοιωθῆναι τῷ υἱῷ αὐτοῦ, ὃς μυρία δεινὰ παρὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ παθὼν, ἠγάπα αὐτοὺς, καὶ εὐηργέτει, διδάσκων καὶ ἰώμενος, καὶ τέλος ὑπ᾽ αὐτῶν σταυρωθεὶς, ηὔχετο ὑπὲρ αὐτῶν, λέγων· πάτερ, [k]) ἄφες αὐτοῖς. οὐ γὰρ οἴδασι, τί ποιοῦσι. βούλεταί σε τοίνυν ὁ Χριστὸς

k) Luc. 23, 34.

3) ὅμοιος ergo eſt interpretationis. Sed Chryſoſtomus id textui intulit.

amicis te reconciliari. Abi inquit prius, reconciliare fratri tuo: inimicos vero iubet diligere, ac pro eis orare, vt praedictum est.

Verſ. 46. *Si enim* — V. 47. *faciunt.*

Non eſt virtus amantem ſe redamare, ſed naturae conſentaneum. Nam et publicani hoc faciunt, apud quos ne veſtigium quidem eſt virtutis. Sunt autem publicani, qui vectigalia colligunt, ac commerciarii (vt ſic loquamur) qui ſcilicet mercibus viuunt commutandis. Erant autem maxime infames, qui artes huiusmodi exercebant, tanquam iniuſti, auari, ac ſcelerati. Vnde et in doctrina, quae in loco campeſtri data eſt, pro publicanis, dixit peccatores. Quum autem neque diligentes nos diligamus, ſed inuideamus potius his, qui nobis bene cupiunt, qua tandem obſecro digni erimus condemnatione? quum ſuper ſcribas et Phariſaeos in iuſtitia abundare iuſſi, etiam illis inferiores ſumus, qui apud eos infames erant?

Verſ. 48. *Eritis* — *eſt.*

Qui diligentes ſe diligunt, hi certe in dilectione imperfecti ſunt: qui vero etiam inimicos amant, hi ſane perfecti ſunt.

Cap. VI. v. 1. *Attendite* — *qui in coelis eſt.*

Plantatis iam virtutibus, tollit deinceps affectum, qui eis adnaſcitur et moleſtus eſt, puta inanem glo-

4) ὁ φυτεύσας. A. Articulus abeſſe poteſt. φυτεύσας ἤδη, intell. ὁ χριϛός. Credidit ſcriba, in prin-

ςὸς τοῖς φίλοις μὲν διαλλάττεσθαι· ὕπαγε[l]) γάρ, φησι, πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου· τὸς ἐχθροὺς δὲ ἀγαπᾷν καὶ εὔχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν, ὡς προείρηται. l) Matth. 5, 24.

Verf. 46. Ἐὰν γὰρ — V. 47. ποιοῦσιν.

Οὐκ ἔςιν ἀρετὴ τὸ ἀγαπᾷν τὸν ἀγαπῶντα, ἀλλὰ φύσεως ἀκολουθία. καὶ γὰρ καὶ οἱ τελῶναι τοῦτο ποιοῦσι, παρ' οἷς οὐδὲ ἴχνος ἀρετῆς. τελῶναι δέ εἰσιν, οἱ φορολόγοι καὶ οἱ κομμερκιάριοι. σφόδρα δὲ διεβάλλοντο τὰ τοιαῦτα ἐπιτηδεύματα, ὡς ἄδικα καὶ πλεονεκτικὰ καὶ ἀσυμπαθῆ. ἐπεὶ, καὶ ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ πεδινοῦ τόπου διδασκαλίᾳ, ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν, οἱ τελῶναι, οἱ ἁμαρτωλοὶ[m]) εἶπεν. ὅταν δὲ μηδὲ τοὺς ἀγαπῶντας ἀγαπῶμεν, ἐν τῷ φθονεῖν εὐδοκιμοῦσιν αὐτοῖς, τίνος οὐκ ἂν εἴημεν ἄξιοι κατακρίσεως, οἱ περισσεύειν τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων ἐν δικαιοσύνῃ κεκελευσμένοι, ἐλλείποντες καὶ τῶν παρ' ἐκείνοις διαβεβλημένων τελωνῶν; m) Luc. 6, 32.

Verf. 48. Ἔσεσθε — ἐςιν.

Οἱ μὲν ἀγαπῶντες τοὺς ἀγαπῶντας αὐτοὺς, ἀτελεῖς εἰσιν εἰς ἀγάπην· οἱ δὲ τοὺς ἐχθροὺς, οὗτοι τέλειοι.

Cap. VI. v. 1. Προσέχετε — τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Φυτεύσας[4]) ἤδη τὰς ἀρετὰς, λοιπὸν ἀναιρεῖ καὶ τὸ παραφυόμενον καὶ ἐνοχλοῦν αὐταῖς πάθος, λέγω

principio deesse litteram maiusculam. Pinxit ergo O.

gloriam, quam etiam auellit, postquam egregia plantauit virtutum opera: non enim prius pullulat, sed post ipsa. Est namque inanis gloria bene quippiam operari ad hominum ostentationem. Et vide vnde eam incipiat expellere: ab eleemosyna videlicet, oratione et ieiunio: quia his maxime bonis operibus libenter insidiatur. Sicut Pharisaeus cum inani gloria orabat, demonstrato publicano: et se etiam iactabat, dicens: *Ieiuno bis in Sabbato: decimas do omnium quae possideo.*

Dicit autem: *Attendite:* insinuans feram hanc latenter in modum furis irrepere. Dicens vero: *Attendite ne eleemosynam vestram praestetis coram hominibus*, non ibi permansit, quasi vellet vt indigentem praetereas, ne qui hoc videant: Sed addidit: *vt conspiciamini ab eis.* Ac si diceret, Attendite ne propter hoc eam coram hominibus tribuatis, vt conspiciamini ab eis: Si enim non propter hoc eam dederitis, nihil vetat etiam coram ipsis eam tradere. Finis namque eius quaeritur, non modus. Contingit enim et coram hominibus tribuentem, non ad ostentationem praebere, quando quis sola motus compassione praebet, et non tribuentem coram hominibus, ad ostentationem tribuere, quando non inductus compassione praebet, sed vt pro compassiuo praedicetur.

Praemium, inquit, non habetis apud Deum, quia apud homines talis eleemosynae praemium quaesiuistis, puta laudem propter ipsam. Ponit autem

5) τότε, pro τέ. A.

6) Quae est interpretatio vocabuli, τοῦ σαββάτου. Ita etiam laudat Chrysost. Tom. VII. p. 352. A.

λέγω δὴ τὴν κενοδοξίαν, ἣν καὶ, μετὰ τὸ φυτεῦσαι τὰ κατορθώματα, ἀνασπᾷ, διότι οὐ πρὸ τούτων, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα παραφύεται. κενοδοξία γὰρ, τὸ πρὸς ἐπίδειξιν ἀνθρώπων κατορθοῦντι. καὶ ὅρα, πόθεν ἄρχεται διώκειν αὐτήν; ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης, καὶ τῆς εὐχῆς, καὶ τῆς νηστείας. διότι τούτοις μάλιστα τοῖς κατορθώμασιν ἐμφιλοχωρεῖ. ὁ γοῦν Φαρισαῖος προσηύχετό τε,[5]) κενοδόξως ἐπιδεικνύμενος τῷ τελώνῃ, καὶ κομπάζων ἔλεγε· νηστεύω [n]) δὶς τῆς [6]) ἑβδομάδος. ἀποδεκατῶ μου πάντα τὰ ὑπάρχοντα. n) Luc. 18, 12.

Προσέχετε δὲ εἶπεν, ἐμφαίνων, ὅτι τὸ θηρίον τοῦτο λεληθότως παρεισδύεται, δίκην κλέπτου. εἰπὼν δὲ, προσέχετε, τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν μὴ ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, οὐκ ἔστη μέχρι τούτου, ἵνα μὴ, διὰ τὸ βλέπειν τινὰς, παραδράμῃς τὸν δεόμενον· ἀλλὰ προσέθηκε, πρὸς τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς· λέγων, προσέχετε, μὴ διὰ τοῦτο ποιεῖν αὐτὴν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, διὰ τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς. εἰ γὰρ μὴ διὰ τοῦτο ταύτην [7]) ποιήσετε, οὐδὲν κωλύει καὶ ἔμπροσθεν αὐτῶν ταύτην ποιεῖν. ὁ σκοπὸς γὰρ αὐτῆς ἐξετάζεται, οὐχ ὁ τρόπος. ἔστι γὰρ καὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων ποιοῦντα, μὴ ποιεῖν πρὸς ἐπίδειξιν, [ὅταν [8]) τις διὰ μόνην ποιῇ συμπάθειαν· καὶ μὴ ἔμπροσθεν αὐτῶν ποιοῦντα, ποιεῖν πρὸς ἐπίδειξιν,] ὅταν μὴ διὰ ταύτην [9]) ποιῇ, ἀλλὰ διὰ τὸ κηρυχθῆναι ὑπὸ τοῦ ἐλεηθέντος.

Μισθὸν δὲ, φησιν, οὐκ ἔχετε παρὰ τῷ θεῷ, διότι παρὰ ἀνθρώποις ἐζητήσατε μισθὸν τῆς τοιαύτης ἐλεημοσύνης, τὸν ὑπὲρ ταύτης ἔπαινον.

7) Forte ποιήσητε.

8) Inclusa exciderunt, ob duplex ὅταν. A.

9) intell. τὴν συμπάθειαν.

autem ſemper inter alia verba *patrem qui in coelis eſt*: admonens ipſos, vt patrem in coelis habentes, terrenum deſpiciant. Simul etiam incitans, vt huiusmodi patre digne conuerſentur.

Verſ. 2. *Quum — ſuam.*

Auget dehortationem eleemoſynae ad oſtentationem praeſtitae. *Ne tuba canas*, id eſt, ne publices, vt ab hominibus agnoſcatur. Qui enim tuba canunt, vt a multitudine audiantur, buccinant. Quidam autem dicunt, quod illo tempore hypocritae tuba conuocabant indigentes. Eſt autem hypocrita qui alius eſt, et alius apparet propter humanam comitatem. Vultus ſiquidem, aut potius larua illorum, miſericordiae eſt, natura vero perſonae, inſanam gloriae appetentiam indicat. Referunt autem, hoc eſt, auferunt, habent mercedem ſuam.

Verſ. 3. *Te vero — reddet tibi.*

Poſtquam dixit, quomodo oporteat non praebere, nunc dicit quomodo praeſtare oporteat.

Per ſiniſtram autem manum, eos qui in proximo ſunt ac familiares intelligit: nihil enim manu tua vicinius ac familiarius eſt. Neque hi, inquit, dexterae tuae eleemoſynam agnoſcant. Aut per hyperbolen eſt ſermo, quod et ipſam ſiniſtram lateat dextera: per quod manifeſtatur plurimum oportere latere.

†† Alia etiam ratione, dextra quidem eſt virtus, ſiniſtra autem vitioſitas. Ne igitur noſcat vitioſi-

†) vterque meus in fine verſus omittit, ἐν τῷ φανερῷ. Hentenius tamen habebat, *in propatulo*.

συνεχῶς δὲ τίθησιν ἐν τοῖς λόγοις τὸν πατέρα, τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἐντρέπων αὐτοὺς, ὅτι, πατέρα ἔχοντες οὐράνιον, γήϊνα φρονοῦσι, καὶ ἅμα παραθήγων εἰς τὸ πολιτεύεσθαι ἀξίως τοιούτου πατρός.

Vers. 2. Ὅταν — αὐτῶν.

Ἐπιτείνει τὴν ἀποτροπὴν τῆς πρὸς ἐπίδειξιν ἐλεημοσύνης. μὴ σαλπίσῃς δὲ, ἀντὶ τοῦ, μὴ δημοσιεύσῃς, πρὸς τὸ γνωσθῆναι τοῖς ἀνθρώποις. οἱ γὰρ σαλπίζοντες, πρὸς τὸ ἀκουσθῆναι τῷ πλήθει σαλπίζουσι. φασὶ δέ τινες, ὅτι οἱ ὑποκριταὶ τότε, διὰ σάλπιγγος συνεκάλουν τοὺς δεομένους. ὑποκριτὴς δέ ἐστιν, ὁ ἕτερον μὲν ὢν, ἕτερον δὲ φαινόμενος, δι' ἀνθρωπίνην ἀρέσκειαν. κἀκείνων γὰρ, τὸ μὲν προσωπεῖον ἐλεημοσύνης ἦν· τὸ δὲ πρόσωπον, δοξομανίας. ἀπέχουσι δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἔχουσι.

Vers. 3. Σοῦ δὲ — σοι. *)

Εἰπὼν, πῶς δεῖ μὴ ποιεῖν, λοιπὸν λέγει, καὶ πῶς δεῖ ποιεῖν.

Ἐνταῦθα δὲ, διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, τοὺς ἐγγυτάτω καὶ οἰκειοτάτους ᾐνίξατο. οὐδὲν γάρ σοι τῆς χειρός σου ἐγγύτερόν τε καὶ οἰκειότερον. μηδὲ οὗτοι, φησι, γνώτωσαν τῆς δεξιᾶς σου τὴν ἐλεημοσύνην. ἢ καὶ καθ' ὑπερβολὴν ὁ λόγος, ὅτι καὶ αὐτὴν λαθέτω ἡ δεξιὰ τὴν ἀριστερὰν, δι' οὗ δηλοῦται τὸ δεῖν λίαν λανθάνειν.

[Καὶ *) καθ' ἕτερον δὲ λόγον, δεξιὰ μὲν, ἡ ἀρετὴ, ἀριστερὰ δὲ, ἡ κακία. μὴ γνώτω οὖν ἡ κακία

*) Inclusa in margine habet. A. Carebat iis Hentenius.

vitiositas facta virtutis per communionem, sed sine communione vitii honestum et bonum fiat.

Consequenter vero addidit, quod Deum habeas conspectorem ac testem, qui more patris gaudet videns bona filiorum opera: quodque non perdes quae dederis, sed ab ipso recipies omnino eleemosynae praemium. Non dixit autem vnde facere oporteat, puta quod e iustis sacculis hoc nempe omnibus notum erat. Praeterea superius quoque beatos praedicauit esurientes et sitientes iustitiam.

Vers. 5. *Et quum — suam.*

Angiportus quidem sunt vici angusti, per quos pauci possunt incedere. Plateae vero viae publicae, per quas multi simul incedere possunt, †† quas nos ἐξαέρους appellamus, tanquam subdiales.

Vers. 6. *Tu autem — propatulo.*

Similiter et hic quum dixisset, quomodo oporteat non facere, dicit etiam quo pacto facere oporteat, et hoc docendi modo frequenter vsus est. Patri vero qui est in occulto, hoc est, in inuisibili loco. Rursum etiam dicit, quod qui videt in occulto, persoluet tibi in propatulo: manifestans, quodsi spectatores quaeris, habes pro omnibus Deum ipsum. Si vero et homines habere cupis contemplatores, habebis etiam hos tempore praeconii ac retributionis praemii: nec multos solum, sed omnes: nec homines tantum, sed etiam Angelos et Archangelos, omnesque coelestes virtutes.

*) Haec non recte cohaerent. Interpono τῷ, quod facile absorpsit τά.

νία τὴν πρᾶξιν τῆς ἀρετῆς, δι᾽ ἐπιμιξίας, ἀλλ᾽ ἀμιγὲς ἐνεργεῖσθαι τὸ καλόν.]

Τὸ δὲ ἑξῆς προσέθηκε, διδάσκων, ὅτι τε τὸν Θεὸν ἔχεις συνίστορα, τὸν δίκην πατρὸς χαίροντα [3]) βλέπειν τὰ σὰ κατορθώματα, καὶ ὅτι οὐκ ἀπολέσεις, ἃ δίδως, ἀλλὰ παρ᾽ αὐτοῦ πάντως ἀπολήψῃ τὸν ὑπὲρ τῆς ἐλεημοσύνης μισθόν· οὐκ εἶπε δὲ, πόθεν χρὴ ποιεῖν ἐλεημοσύνην, οἷον ὅτι ἀπὸ δικαίων πόρων. πᾶσι γὰρ τοῦτο γνώριμον ἦν. ἄλλως τε καὶ ἀνωτέρω, τοὺς πεινῶντας [o]) καὶ διψῶντας τὴν δικαιοσύνην ἐμακάρισε. o) Matth. 5, 6.

Vers. 5. Καὶ ὅταν — αὐτῶν.

Στενωποὶ μέν εἰσιν, αἱ στεναὶ ὁδοὶ, δι᾽ ὧν ὀλίγοι βαδίζουσιν, ἃς ἡμεῖς ἐμβόλους καλοῦμεν· πλατεῖαι δὲ, αἱ λεωφόροι, δι᾽ ὧν πολλοὶ ἅμα βαίνειν δύνανται, ἃς [4]) ἡμεῖς ἐξαέρους λέγομεν, ὡς ὑπαίθρους.

Vers. 6. Σὺ δὲ — φανερῷ.

Ὁμοίως κἀνταῦθα εἰπὼν, πῶς δεῖ μὴ ποιεῖν, λέγει, καὶ πῶς δεῖ ποιεῖν, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ πολλαχοῦ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ κέχρηται. τῷ πατρί σου δὲ, τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀντὶ τοῦ, τῷ ἀοράτῳ. πάλιν δὲ προσέθηκεν, ὅτι ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ, δηλῶν, ὅτι εἰ ζητεῖς θεατὰς, ἔχεις ἀντὶ πάντων αὐτὸν τὸν Θεόν· εἰ δὲ καὶ ἀνθρώπους θέλεις θεωροὺς, ἕξεις καὶ τούτους ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀναρρήσεως τε καὶ μισθαποδοσίας, καὶ οὐ πολλοὺς, ἀλλὰ πάντας, καὶ οὐκ ἀνθρώπους μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγγέλους, καὶ ἀρχαγγέλους, καὶ πάσας τὰς ἐπουρα-

4) Ab ἃς ad ὑπαίθρους omiserat Hentenius.

tes. Quodsi nunc manifestas bona opera tua, et praemium quod expectabas a Deo, perdis: et homines ipsi te condemnabunt, tanquam inanis gloriae appetitorem. Quum ergo liceat et mercedem bonorum operum accipere, et publice coram tot tantisque praedicari, si paululum sustineas, quomodo non omnino stultum ac irrationabile erit vtrisque his excidere, et praesenti theatro illud permutare?

Hic autem sermo per anagogen accipiendus est. Cubiculum siquidem mens est, pulcherrimum cogitationum domicilium. Ostium vero sedes sensuum, oculus, auris, etc. per quae malae ingrediuntur cogitationes, quae virtutum praedantur diuitias.

Quid ergo, non oportet in ecclesia orare? Maxime quidem, sed non vt appareas hominibus: hoc enim, tanquam hypocritarum opus condemnauit, sed vt tibi ipsi Deum reddas propitium. Contingit enim aliquem inter plurimos orare, nec tamen peccare, quando non ad ostentationem orat. Et contingit in cubiculo clauso orantem peccare, quum e diuerso fecerit. Deus enim qui vbique est, facti discutit finem. Hypocritas autem et hos vocauit, formam quidem orantium habentes, mentem vero anhelantium ad inanem gloriam.

Vers. 7. *Orantes — ethnici.*

Multiloquii vitium *βαττολογία* dicitur: quum pluribus verbis petitio fit de his quae non conueniunt: puta de diuitiis, gloria, potentatu, aliisque similibus, quae nec animae prosunt, nec ad corporis consistentiam sunt necessaria. Ethnicos

vero

νίας δυνάμεις. νῦν γὰρ εἰ φανεροῖς τὰ κατορθώματά σου, καὶ τὸν ἀπὸ Θεοῦ μισθὸν ἀπόλλεις, καὶ οἱ ἄνθρωποι καταγνώσονταί σου, ὡς κενοδόξου. ὅταν δὲ ἔξεστι, καὶ μισθὸν τῶν κατορθωμάτων λαβεῖν, καὶ ἀνακηρυχθῆναι ἐν τῷ φανερῷ, ἐνώπιον τοσούτων, ἀναμείναντα μικρὸν, πῶς οὐ παντάπασιν ἀλόγιστον καὶ μωρὸν, ἀμφοτέρων τούτων ἐκπεσεῖν, καὶ τοῦ θεάτρου ἐκείνου τὸ παρὸν ἀλλάξασθαι θέατρον;

Εἴη δ' ἂν κατὰ τὸν τῆς ἀναγωγῆς λόγον ταμιεῖον μὲν, ὁ νοῦς, τὸ κάλλιστον οἴκημα τῶν νοημάτων· θύραι δὲ, τὰ αἰσθητήρια, ὀφθαλμοὶ, ἀκοὴ καὶ τὰ λοιπὰ, δι' ὧν εἰσερχόμενος ὁ πονηρὸς λογισμὸς συλᾷ τὸν πλοῦτον τῆς ἀρετῆς.

Τί οὖν; ἐν ἐκκλησίᾳ οὐ δεῖ προσεύχεσθαι; σφόδρα μὲν· ἀλλὰ μὴ, ὅπως φανῇς τοῖς ἀνθρώποις· τοῦτο γὰρ τῶν ὑποκριτῶν κατηγόρησεν· ἀλλ' ὅπως ἵλεων σεαυτῷ τὸν Θεὸν ποιήσῃς. ἔστι γὰρ καὶ ἐν μέσῳ πολλῶν προσευχόμενόν τινα, μὴ ἁμαρτάνειν, [ὅταν 5) μὴ πρὸς ἐπίδειξιν προσεύχηται· καὶ ἐν ταμιείῳ κεκλεισμένῳ προσευχόμενον, ἁμαρτάνειν,] ὅταν τοὐναντίον ποιῇ. πανταχοῦ γὰρ ὁ Θεὸς τὸν σκοπὸν ἐξετάζει τοῦ γινομένου. ὑποκριτὰς δὲ καὶ τούτους ἐκάλεσεν, ὡς σχῆμα μὲν ἔχοντας προσευχομένου, γνώμην δὲ δοξομανοῦς.

Vers. 7. Προσευχόμενοι — ἐθνικοί.

Βαττολογίαν μὲν λέγει, τὴν περὶ τῶν μὴ προσηκόντων αἴτησιν, οἷον περὶ πλούτου, περὶ δόξης, περὶ δυναστείας, καὶ τῶν τοιούτων, ὅσα οὔτε ψυχὴν ὠφελοῦσιν, οὔτε σώματι πρὸς σύστασίν εἰσιν ἀναγκαῖα. ἐθνικοὺς δέ φησι, τοὺς ἀπίστους. ἐπεὶ δὲ

5) Inclusa exciderunt. In causa fuit duplex ὅταν. A.

vero dicit infideles. Quia autem hi non solùm ea petunt quae non conueniunt, sed et longas faciunt de huiusmodi rebus petitiones, putantes verborum multitudine persuadere: hanc ipsorum opinionem hoc modo condemnat.

Verſ. 7. *Putant — exaudiendi sint.*

Putant quidem, at non recte.

Verſ. 8. *Ne ergo — ab illo petatis.*

Nouit quae vobis expediant, priusquam ab illo quicquam omnino petatis. Non oportet itaque petere, quae nec vtilia sunt, nec necessaria, sicut diximus, quod est battologiae vitium. Quia enim pater est, indignatur filiis petentibus quae non conueniunt. Verum si nouit quibus nobis sit opus, cur haec omnino ab eo postulamus? Plane non vt ipsum doceamus, sed vt demonstremus, quod eum habemus educatorem ac dominum, vtque ab ipso solo pendentes, facilius eum flectamus, qui spes est salutis ac prouidentiae nostrae.

Tanquam pater enim et nouit quibus nobis opus sit, et tribuere paratus est, quae necessaria sunt aut vtilia: exigit tamen, vt ob dictas caussas nos illa petamus. Haec postquam docuit, praebet etiam modum orationis, non vt hac tantum oratione precemur, sed vt habito hinc orationis fonte, ab ipso precationum intelligentiam hauriamus.

Verſ. 9. *Sic — vos.*

Quonam modo?

Verſ. 9.

δὲ ὗτοι ὐ μόνον αἰτῦσι, περὶ τῶν μὴ προσηκόντων, ἀλλὰ καὶ, μακρὰς ποιύμενοι τὰς ἐπὶ τοῖς τοιύτοις αἰτήσεις, δοκῦσι πείθειν, ἐν τῷ μακρολογεῖν, διαβάλλει τὴν τοιαύτην αὐτῶν ὑπόληψιν εἰρηκώς.

Vers. 7. Δοκοῦσι — εἰσακυσθήσονται.

Δοκῦσι μὲν, οὐκ ὀρθῶς δέ.

Vers. 8. Μὴ ὖν — αἰτῆσαι αὐτόν.

Οἶδε, τίνων χρήζετε, καὶ πρὸ τῦ αἰτῆσαι αὐτὸν ὅλως περί τινος. καὶ λοιπὸν, ὖ χρὴ αἰτεῖν τὰ μὴ χρειώδη, μηδ' ἀναγκαῖα, καθὼς εἰρήκαμεν, ὅπερ ἐςὶ βαττολογία. ἐπεὶ καὶ πατὴρ δυσχεραίνει κατὰ παίδων αἰτύντων τὰ μὴ προσήκοντα. καὶ εἰ οἶδεν, ὧν χρήζομεν, διατί ὅλως περὶ τύτων αἰτῦμεν αὐτόν; πάντως ὐχ ἵνα διδάξωμεν, ἀλλ' ἵνα δείξωμεν, ὅτι αὐτὸν ἔχομεν καὶ τροφέα καὶ δεσπότην, καὶ ἵνα, ἀναρτῶντες μόνῳ αὐτῷ τὴν ἐλπίδα τῆς προνοίας καὶ σωτηρίας ἡμῶν, ἐπικάμπτωμεν εὐχερέςερον.

Ὡς μὲν γὰρ πατὴρ, καὶ οἶδεν, ὧν χρήζομεν, καὶ ἕτοιμός ἐςι παρέχειν τὰ χρειώδη· ζητεῖ δὲ ὅμως καὶ τὴν παρ' ἡμῶν αἴτησιν, διὰ τὰς δηλωθείσας αἰτίας. ταῦτα διδάξας, παραδίδωσι καὶ τύπον εὐχῆς, ὐχ ἵνα ταύτην μόνην τὴν εὐχὴν εὐχώμεθα, ἀλλ' ἵνα, ταύτην ἔχοντες πηγὴν εὐχῆς, ἐκ ταύτης ἀρῥυώμεθα τὰς ἐννοίας τῶν εὐχῶν.

Vers. 9. Οὕτως — ὑμεῖς.

Πῶς;

Vers. 9.

Verſ. 9. *Pater — coelis.*

Singulae dictiones ponderandae ſunt. Iubet enim vt dicamus, *Pater*, vt coeleſtem cognationem ad memoriam reuocemus, et quo munere affecti ſimus, puta diuina adoptione: et vt digne tali patre conuerſemur: qui enim praue viuens Deum vocat patrem ſuum, et in Deum, et in ſeipſum mentitur. *Noſtrum* autem dicimus patrem, vt agnoſcamus quod fratres inter nos mutuo ſimus fideles omnes: communiter ab vno ſoloque Deo adoptati, et vt de hoc continue colloquentes, ob humilia non extollamur: neque omnino aduerſus[7] fratres noſtros vel cogitemus quippiam, vel loquamur, vel faciamus, ſed pro nobis inuicem precemur.

Additur autem: *qui es in coelis:* vt coelum ſemper proſpiciamus, audito quod ibi ſit pater noſter: magis autem vt id ipſum dicamus nos, ac terrena deſpiciamus, et eo aſcendere per virtutum ſcalas feſtinemus, vbi eſt pater noſter. Dicentes autem Deum eſſe in coelo, nequaquam ipſum in coelo concluſum circumſcribimus: non enim loco capi aut circumſcribi poteſt. Nam vbique eſſe dicitur Deus, maxime tamen in locis dignioribus, quod ipſius magis ſuſceptibilia videantur. Propter hoc igitur Deus in coelo eſſe dicitur, quia illud puriſſimum eſt, in quo ſunt aſtra, virtutes ac turmae ſanctorum, quibus datur requies.

† Chryſoſtomus ſane totam hanc orationem traditam, ad filium refert. Siquidem et hic pater noſter dicitur, tanquam creator ac procurator, prouiſor et magiſter. Iuxta hunc autem ſermo

nem

6) ἵνα ἀναμιμνησκώμεθα. A.
7) Incluſa in margine habet. A.

Verſ. 9. Πάτερ — οὐρανοῖς.

Ἑκάστην λέξιν ἐξεταστέον. κελεύει γὰρ λέγειν, τὸ πάτερ μὲν, ἵνα 6) μιμνησκώμεθα τῆς ἄνωθεν εὐγενείας, καὶ οἵας δωρεᾶς ἠξιώθημεν, υἱοθετηθέντες τῷ θεῷ, καὶ ἵνα ἀξίως πατρὸς τοιούτου πολιτευώμεθα· ὁ γὰρ φαύλως μὲν βιῶν, πατέρα δὲ ἑαυτοῦ τὸν θεὸν ὀνομάζων, καταψεύδεται καὶ τοῦ θεοῦ καὶ ἑαυτοῦ. τὸ δὲ ἡμῶν, ἵνα γινώσκωμεν, ὅτι ἀδελφοὶ ἀλλήλων οἱ πιστοὶ πάντες ἐσμὲν, κοινῶς υἱοθετηθέντες τῷ ἑνὶ καὶ μόνῳ θεῷ, καὶ ἵνα τοῦτο συνεχῶς ὁμολογοῦντες, μὴ κατεπαιρώμεθα τῶν ταπεινῶν, μηδὲ ὅλως ἐναντίον τι κατὰ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ἢ μελετῶμεν, ἢ λέγωμεν, ἢ διαπραττώμεθα, καὶ ἵνα κοινῶς ὑπὲρ ἀλλήλων εὐχώμεθα.

Τὸ δὲ, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἵνα πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀεὶ βλέπωμεν, πατρίδα τοῦτον ἡμῶν ἀκούοντες, μᾶλλον δὲ αὐτοὶ τοῦτο λέγοντες, καὶ ἵνα τῶν γηΐνων καταφρονῶμεν, ἐκεῖ σπεύδοντες ἀναβῆναι, διὰ τῆς τῶν ἀρετῶν κλίμακος, ὅπου ὁ πατὴρ ἡμῶν ἐστι. ἐν οὐρανῷ δὲ τὸν θεὸν εἶναι λέγοντες, οὐκ ἐν οὐρανῷ αὐτὸν συγκλείοντες περιγράφομεν· ἀχώρητος γάρ ἐστι καὶ ἀπερίγραπτος· ἀλλὰ πανταχοῦ μὲν εἶναι λέγεται ὁ θεὸς, μάλιστα δὲ ἐν τόποις ἀξίοις, διὰ τὸ μᾶλλον αὐτοὺς εἶναι δεκτικοὺς αὐτοῦ. διὰ τοῦτο τοίνυν ἐν τῷ οὐρανῷ λέγομεν εἶναι τὸν θεὸν, διότι καθαρώτατος ὁ τόπος ἐκεῖνος, καὶ διότι ἐν αὐτῷ εἰσὶν αἱ ἄϋλοι δυνάμεις, καὶ οἱ δῆμοι τῶν ἁγίων, οἷς ἐπαναπαύεται.

[Ὁ 7) μὲν χρυσόστομος πρὸς τὸν υἱὸν ἀναφέρεσθαι τὴν παραδοθεῖσαν ταύτην ὅλην προσευχὴν ἐνέφηνε. λέγεται γὰρ καὶ οὗτος πατὴρ ἡμῶν, ὡς δημιουργὸς, καὶ κηδεμὼν, καὶ προνοητὴς, καὶ διδάσκαλος. κατὰ τοῦτον δὲ τὸν λόγον λέγοιτ' ἂν

πατὴρ

nem dici quoque poterit et Spiritus ſanctus pater noſter. Itaque et proprie ad ſingulas perſonas, et communiter ad trinam vnamque deitatem referri haec poſſunt.

Verſ. 9. *Sanctificetur — nomen tuum.*

Sanctificetur, hoc eſt, glorificetur: Si enim iuxta virtutis normam conuerſamur, glorificatur Deus ab his, qui nos conſpiciunt. *Luceat*, inquit, *lux veſtra coram hominibus, vt videant opera veſtra bona, et glorificent patrem veſtrum, qui in coelis eſt.* Quum igitur in ſe glorioſum ſit nomen tuum, glorificetur etiam per noſtram conuerſationem.

Verſ. 10. *Adueniat — tuum.*

Regnum nunc vocat ſecundum aduentum ipſius, in quo cum multa gloria apparebit. Hoc autem petendum addidit, vt quod petimus agnoſcentes, praeparati ad eius occurſum per omnia ſimus. Praeparari enim eſt optare vt veniat iudex.

Poteſt quoque et alio modo dici. Veniat ad nos regnum tuum, id eſt, impera tu nobis, et non diabolus: tu nobis ſuadeas, ac per tua mandata iubeas, et non ille.

Verſ. 10. *Fiat — terra.*

Fiat voluntas tua in terra ab hominibus, quemadmodum in coelo fit ab angelis: de quibus dixit Dauid, Miniſtri eius, qui faciunt voluntatem ipſius: *Adueniat* autem et *fiat*, licet per verba dicantur imperatiua ἐλθέτω et γενηθήτω, ſumuntur tamen pro optatiuis: Optamus enim ac precamur haec, eo quod etiam ad ea diuino nobis opus

πατὴρ ἡμῶν, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα. λοιπὸν οὖν καὶ ἰδικῶς πρὸς ἕκαστον τούτων ἀναχθείη ἄν, καὶ κοινῶς πρὸς τὴν ἐν τούτοις μίαν θεότητα.]

Vers. 9. Ἁγιασθήτω — τὸ ὄνομά σου.

Ἁγιασθήτω, ἀντὶ τοῦ, δοξασθήτω. ἡμῶν γὰρ πολιτευομένων ἐναρέτως, δοξάζεται παρὰ τῶν ὁρώντων ὁ θεός. λαμψάτω p) γάρ, φησι, τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. δεδοξασμένον οὖν ὑπάρχον τὸ ὄνομά σου, δοξασθήτω καὶ διὰ τῆς πολιτείας ἡμῶν. p) Matth. 5, 16.

Vers. 10. Ἐλθέτω — σου.

Βασιλείαν δὲ νῦν, τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν φησὶν, ὡς μετὰ πολλῆς δόξης ἐσομένην. τοῦτο δὲ προσέταξεν αἰτεῖν, ἵνα γινώσκοντες, ὅπερ αἰτοῦμεν, ἐμπαράσκευοι πρὸς ὑπαντὴν αὐτοῦ διὰ παντὸς εἴημεν. ἐμπαρασκεύου γάρ, τὸ ζητεῖν ἐλθεῖν τὸν δικαστήν.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι ἐλθέτω ἐφ' ἡμᾶς ἡ βασιλεία σου, τουτέστι, βασιλευθείημεν ὑπὸ σοῦ, καὶ μὴ ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ σὺ πείσαις καὶ ὑποτάξαις ἡμᾶς τοῖς σοῖς προστάγμασι, καὶ μὴ ἐκεῖνος.

Vers. 10. Γενηθήτω — γῆς.

Γενηθήτω τὸ θέλημά σου, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, παρὰ τῶν ἀνθρώπων, ὡς γίνεται ἐν οὐρανῷ, παρὰ τῶν ἀγγέλων, περὶ ὧν εἶπεν ὁ δαυίδ· λειτουργοὶ q) αὐτοῦ, ποιοῦντες τὸ θέλημα αὐτοῦ. θέλημα δὲ θεοῦ, αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ. εὐκτικὸν δὲ καὶ τὸ, ἁγιασθήτω, καὶ τὸ γενηθήτω. εὐχόμεθα γὰρ ταῦτα, διὰ τὸ χρήζειν πρὸς ταῦτα καὶ τῆς παρὰ θεοῦ q) Ps. 102, 21.

opus est auxilio. Sic et reliqua quae sequuntur verba, optatiua sunt, quanquam videantur imperatiua.

Vers. 11. *Panem — hodie.*

Sciens quidem naturam angelicam nequaquam cibo indigere, humanam vero huius esse indigentem, iussit quod naturae necessarium est peti. Panem autem nostrum dixit, hoc est, propter nos formatum: Supersubstantialem vero appellauit, quia ad corporis substantiam, vitam, ac constitutionem conueniens est. Vel iuxta Chrysostomum, ἐπιούσιον dixit, id est, quotidianum. Addit etiam, hodie: a cura nos abducens insequentis temporis. Vult enim fideles panem tantum petere, et hunc tantum hodiernum: nec angi de insequenti die: quum neque sciamus, an etiam in ipso viuemus. Superfluum est itaque sollicitum esse de die: ad cuius spacium vtrum pertingemus ignoramus. Hoc quoque in sequentibus iubet pluribus verbis, dicens inter caetera: *Ne soliciti sitis in crastinum.* Ita nempe expediti erimus, pauca naturae necessitati concedendo, reliqua vero ad operationem spiritualem tribuendo.

Aequum etiam est, animae quoque panem petere. Indiget enim et ipsa supersubstantiali cibo: dico

8) T. VII. p. 251. D.

9) Ab ἡ οὐσία. Miror autem, homini Graeco hanc interpretationem excidisse. Multi de hoc vocabulo multa et mira dixerunt. Finxit hoc Matthaeus ad similitudinem τοῦ περιούσιος. De οὐσία, sensu Metaphysico, hic plane non est cogitandum, sed de sensu populari. Vt igitur περιούσιος est largus, copiosus, deinde vero etiam praecipuus, excellens: ita ἐπιούσιος est sufficiens, i. e. ἐπαρκὴς, χρειώδης. Recte scholiasta, quem ad Lucam

θεῦ βοηθείας. καὶ τὰ λοιπὰ δὲ ῥήματα, εὐκτικά εἰσιν, εἰ καὶ προστακτικὰ δοκοῦσι.

Verſ. 11. Τὸν ἄρτον — σήμερον.

Εἰδὼς, τὴν μὲν ἀγγελικὴν φύσιν ἀπροσδεῆ τροφῆς, τὴν ἀνθρωπίνην δὲ ταύτης ἐπιδεῆ, προσέταξεν αἰτεῖσθαι τὸ ἀναγκαῖον τῆς φύσεως. ἄρτον δὲ ἡμῶν εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, τὸν δι' ἡμᾶς γενόμενον. ἐπιούσιον δὲ προσηγόρευσε, τὸν ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ καὶ ὑπάρξει καὶ συστάσει τοῦ σώματος ἐπιτήδειον. ἢ κατὰ τὸν [8]) χρυσόστομον, ἐπιούσιον εἶπε, τὸν ἐφήμερον. ἕω [9]) γὰρ ὀνομάζομεν, τὴν ἡμέραν. προσέθηκε δὲ καὶ τὸ σήμερον, φανερώτερον ἀπάγων ἡμᾶς τοῦ μὴ [1]) φροντίζειν περαιτέρω. βούλεται γὰρ, τοὺς πιστοὺς ἐν ταῖς εὐχαῖς ἄρτον μόνον αἰτεῖν, καὶ τοῦτον σήμερον μόνον, καὶ μὴ μεριμνᾷν περὶ τῆς ἐπιούσης ἡμέρας, διότι οὐκ οἴδαμεν, εἰ καὶ ἐν αὐτῇ ζήσομεν. καὶ λοιπὸν περιττόν ἐστι μεριμνᾷν περὶ [2]) ἡμέρας, ἧς, οὐκ οἴδαμεν, εἰ φθάσομεν τὸ διάστημα. τοῦτο δὲ καὶ προϊὼν, διὰ πλειόνων λόγων ἐπέταξε, λέγων· μὴ [r]) μεριμνήσητε εἰς τὴν αὔριον. r) Matth. 6, 34.
οὕτω γὰρ ἂν εὐσταλεῖς ἐσόμεθα, ὀλίγα μὲν ὑπείκοντες τῷ ἀναγκαίῳ τῆς φύσεως, τἆλλα δὲ τρεπόμενοι πρὸς ἐργασίαν πνευματικήν.

['Εικὸς [3]) δὲ, καὶ τὸν τῆς ψυχῆς ἄρτον αἰτεῖν. χρήζει γὰρ καὶ αὕτη τροφῆς ἐπιουσίου, λέγω δὴ

Lucam p. 510. in mea N. T. editione laudaui, explicat αὐτάρκη. Chriſtus non egit cum Metaphyſicis. Ergo Hieronymiana ſuperſubſtantialitas, vti barbara eſt, ita quoque ab hoc loco aliena.

[1]) μὴ, abeſt. A. [2]) τῆς, addit. A.

[3]) Incluſa leguntur in marg. A. Codex B. habebat in fine interpretationis verſus 10. poſt vocabula, καὶ μὴ ἐκεῖνος. Nos, Hentenium ſecuti, hic inſeruimus.

dico ſane illuminatione coeleſti: vtque diuina ei cognitio praebeatur.

Verſ. 12. *Et — noſtris.*

Sciens quam lubrica eſſet natura noſtra ad peccatum: agnoſcens quoque et poſt regenerationis lauacrum, rurſum nos eſſe offenſuros, iubet pro peccatis deprecari: quae etiam debita nominauit: debitum enim et peccatum quaſi eadem res, obnoxium reddunt hominem: Sicut et aes alienum. Deprecantes autem pro ipſorum remiſſione, reminiſcimur eorum, et humiliati conterimur. Docet quoque et modum, quo Deum flectere poſſimus: dico ſane vt et nos illis ignoſcamus, qui in nos peccauerunt: nam hos dixit debitores. Et hoc iubet pro omni forma ſupplicandi proferri: tanquam id ſolum potens ſit nos liberare. Ideoque completa de oratione doctrina, iterato repetit de hac re ſermonem. Nunc autem addidit orationi: vt nobis hoc quotidie Deo dicentibus, neceſſe ſit illis qui in nos deliquerunt, ignoſcere, †† metuentibus, ne condemnemur, tanquam mentientes ad fallendum Deum.

Verſ. 13. *Et ne — tentationem.*

Tentatio eſt omne certamen, quod daemonis fraude quomodocunque nobis inductum eſt; quo animae noſtrae fortitudo comprobatur. Hoc itaque ſermone nos inſtruit, ne de nobisipſis confidamus, neque temerarie tentationibus nos ingeramus, ſed precemur, ne in tentationem inducamur,

4) A *Φοβȣμενοι* ad *τȣ̃ Θεȣ̃* omittit Hentenius.

δὴ τῆς ἄνωθεν ἐλλάμψεως, καὶ ἐπιχορηγίας τῆς θείας γνώσεως.] ·

Verſ. 12. Καὶ — ἡμῶν

Ἐπιςάμενος τὸ πρὸς ἁμαρτίαν εὐόλιϑον τῆς φύσεως ἡμῶν, καὶ προγινώσκων, ὅτι καὶ μετὰ τὸ λȣτρὸν τῆς παλιγγενεσίας ἁμαρτήσομεν, κελεύει παρακαλεῖν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτημάτων, ἅπερ ὀφειλήματα ὠνόμασεν. ὀφείλημα γὰρ, καὶ τὸ ἁμάρτημα, ὡς καὶ αὐτὸ ποιȣ̃ν ὑπεύθυνον τὸν ἄνθρωπον, ὥσπερ καὶ τὸ χρέος. παρακαλȣ̃ντες δὲ ὑπὲρ ἀφέσεως αὐτῶν, ἀναμιμνησκόμεθά τε αὐτῶν, καὶ ταπεινȣ́μενοι συντριβόμεθα. διδάσκει δὲ καὶ τρόπον, δι' οὗ κάμψαι δυνησόμεθα τὸν θεὸν, φημὶ δὴ, τὸ καὶ ἡμᾶς συγχωρεῖν τοῖς ἁμαρτάνȣσιν εἰς ἡμᾶς· τȣ́τȣς γὰρ ὀφειλέτας εἶπε· καὶ τȣ̃το προβάλλεσθαι, ἀντὶ πάσης ἱκετηρίας, ὡς ἐξελέσθαι ἡμᾶς δυνάμενον. διὸ καὶ μετὰ τὸ πληρῶσαι τὴν διδασκαλίαν τῆς εὐχῆς, πάλιν ἐπαναλαμβάνει τὸν περὶ αὐτȣ̃ λόγον. νῦν δὲ τȣ̃το προσέθηκε τῇ εὐχῇ, ἵνα τȣ̃το καθ' ἑκάςην πρὸς θεὸν λέγοντες, ἀνάγκην ἕξομεν συγχωρεῖν τοῖς πταίȣσιν εἰς ἡμᾶς, φοβȣ́μενοι, 4) μὴ κατακριθῶμεν, ὡς ψευδόμενοι, πρὸς ἀπάτην τȣ̃ θεȣ̃.

Verſ. 13. Καὶ μὴ — πειρασμόν.

Πειρασμός ἐςι, πᾶς ἀγὼν, ἐξ ἐπηρείας τȣ̃ δαίμονος ὁπωσδήποτε ἡμῖν προσαγόμενος, δι' οὗ δοκιμάζεται ἡ ἀνδρεία [1]) τῆς ψυχῆς ἡμῶν. παιδεύει τοίνυν ἡμᾶς ὁ λόγος, μὴ θαῤῥεῖν ἑαυτοῖς, μηδ' ἐπιπηδᾶν τοῖς πειρασμοῖς ὑπὸ θρασύτητος. τὸ γὰρ εὔχεσθαι, μὴ εἰσενεχθῆναι εἰς πειρασμὸν,

 ταῦτα

1) ἀνδρία. A.

mur. Haec autem docens, nos quoque inducit ad imbecillitatis nostrae agnitionem, et modestiam apponit. Atqui Deus neminem tentat, sicut inquit Iacobus Apostolus: quomodo ergo dicit, Ne nos inducas in tentationem? Illud sane, Ne inducas nos, tantundem valet, ac si diceret, ne permittas nos induci. Hoc autem scripturae idioma est: In eo enim quod permittit, ipse inducere videtur. Omnis siquidem tentatio a diabolo producitur. Verum nullum attingit hominem, nisi Deus permiserit: quum neque porcis nocere potuerit, nisi ipso permittente, veluti manifestius in progressu inueniemus. Saepius autem permittit tentationes in nos induci, aut propter peccata nostra, aut vt manifesta fiat animae nostrae fortitudo, quemadmodum docuit ipsius Iob historia. Iubet ergo nos quidem precari, ne in tentationem inducamur: ipse vero quum sit animarum nostrarum moderator, interdum quidem permittit, quandoque vero prohibet, iuxta quod vtrumque expediens est. Quare non inductis quidem tentationibus, ab iis cauere debemus: vbi autem inductae sunt, viriliter contrastandum est, vt et modestiae et fortitudinis specimen praebeamus.

Vers. 13. *Sed — a malo.*

Malum quidem hoc in loco diabolum nominauit, non quod natura malus sit, sed voluntate. Per antonomasiam autem malum eum appellauit, tanquam in extremo positum malitiae. In eo vero quod nos precari iubet vt ab eo liberemur, ostendit quod atrocissimum ac irreconciliabile contra nos gerat bellum: nobisque diuino sit opus auxilio. Solum autem explicauit, vt ab eo liberari prece-

ταῦτά τε παιδεύει, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἡμᾶς ἄγει τῆς ἀσθενείας ἡμῶν, καὶ μετριοφροσύνην ἐντίθησι. καὶ μὴν ὁ θεὸς 5) ἐδένα πειράζει, καθὼς φησιν ἰάκωβος ὁ ἀπόστολος. πῶς ἐν εἶπε, μὴ εἰσενέγκης ἡμᾶς εἰς πειρασμόν; τὸ μὴ εἰσενέγκης. ἀντὶ τῦ, μὴ παραχωρήσῃς εἰσενεχθῆναι. ἰδίωμα δὲ τῦτο τῆς γραφῆς. ἐν τῷ παραχωρεῖν γὰρ, αὐτὸς εἰσάγειν δοκεῖ. πᾶς μὲν γὰρ πειρασμὸς ὑπὸ τῦ διαβόλυ προσάγεται, ἐχ ἅπτεται δέ τινος ἀνθρώπυ, εἰ μὴ παραχωρήσῃ ὁ θεός. ἐδὲ γὰρ χοίρες βλάψαι δύναται, μὴ παραχωρῦντος αὐτῦ. καὶ τῦτο προϊόντες εὑρήσομεν φανερώτερον. παραχωρεῖ δὲ πολλάκις ἐπάγεσθαι ἡμῖν τὺς πειρασμὺς, ἢ πρὸς 6) κάθαρσιν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἢ πρὸς φανέρωσιν τῆς ψυχικῆς ἀνδρείας 7) ἡμῶν, ὡς ἡ κατὰ τὸν ἰὼβ ἐδίδαξεν ἱστορία. κελεύει οὖν, εὔχεσθαι μὲν, μὴ εἰσενεχθῆναι εἰς πειρασμὸν, διὰ τὰς ἀνωτέρω ῥηθείσας αἰτίας· αὐτὸς δὲ, οἰκονόμος ὢν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, ποτὲ μὲν παραχωρεῖ, ποτὲ δὲ κωλύει, πρὸς τὸ συμφέρον ἑκάτερα. διὰ τῦτο, μὴ ἐπαγομένων μὲν τῶν πειρασμῶν, παραιτητέον αὐτὺς, ἐπαγομένων δὲ, ἀνδριστέον, ἵνα καὶ τὰ μέτριον, καὶ τὸ γενναῖον ἐπιδειξώμεθα.

5) Iac. 1, 13.

Verf. 13. Ἀλλὰ — ἀπὸ τῦ πονηρῦ.

Πονηρὸν ἐνταῦθα, τὸν διάβολον ὠνόμασεν, ἐχὶ ὡς φύσει πονηρὸν, ἀλλ᾽ ὡς προαιρέσει. κατ᾽ ἐξαίρετον δὲ πονηρὸν αὐτὸν ἐκάλεσεν, ὡς καθ᾽ ὑπερβολὴν πονηρόν. ἐπιτάξας δὲ ἡμῖν εὔχεσθαι ῥυσθῆναι ἀπ᾽ αὐτῦ, ἔδειξεν, ὅτι ἄσπονδον καὶ βαρύτατον ἔχει καθ᾽ ἡμῶν πόλεμον, καὶ χρεία τῆς ἄνωθεν συμμαχίας. εὔχεσθαι δὲ ῥυσθῆναι ἀπ᾽ αὐ-

6) καθαίρεσιν. A. 7) ἀνδρίαν. A.

precemur: docens omnis mali hunc esse causam: et ita solum contra eum inimicitias conuenit exercere, et non contra eos, qui ex inconsiderantia ab eo inducti sunt, nobisque nocuerunt: quorum misereri potius oportet, vtpote ab eo superatorum.

Alio quoque modo[9] possumus anagogice interpretari quaedam in dominica oratione, vt nomen patris sit filius. Nomen enim, eius cuius est nomen declaratiuum est: et ita filius patrem manifestat. Regnum autem Spiritus sanctus dicatur, ob diuinorum donorum diuitias. Quia igitur Christus est caput nostrum, nobis qui membra eius sumus, per vitae puritatem sanctificatis, etiam ipse sanctificatur: vbi vero sanctificati sumus, accedit ad nos spiritus sanctus. Voluntas autem patris quae fit in coelis, est rationalis coelestium virtutum cultus. Dixit enim et ad Dauid: Quid mihi est in coelo, ab angelis videlicet? neque enim aliud praeter rationalem cultum: et a te homine quid volui super terram? nihil aliud praeter eundem cultum, qui est id quod necessarium est, caeteris praeeminens. Rationalis autem cultus est, mentem ad Deum tendere intensam, ac supernorum desiderio succensam, cum animi impetu aduersus mentis perturbationes ac daemones. Panis vero noster duplex est: vnus quidem congruus substantiae animae, puta scientia, et haec praebetur iuxta recipientium virtutem. Alius vero naturae corporis, sensibilis videlicet. Et ille quidem superne ministratur, hic autem inferne. Tentatio

8) μόνου, abest. A.

9) Inclusa in margine habet. A. Eadem cum alio indice exhibebat Hentenius post explicationem partis

τȣ͂ μόνȣ [s]) διωρίσατο, διδάσκων, ὅτι μόνος ȣ̓͂τος κακȣ͂ παντὸς αἴτιός ἐςι, καὶ ὅτι πρὸς μόνον τȣ͂τον ἐχθραίνειν χρὴ, καὶ μὴ πρὸς τοὺς ἐξ ἀφροσύνης πειθομένους αὐτῷ, καὶ βλάπτοντας ἡμᾶς, ȣ̔͂ς μᾶλλον ἐλεεῖν προσῆκον, ὡς ἡττηθέντας αὐτοῦ.

[Ἔτι [9]) καὶ τȣ͂ ἁγίȣ Μαξίμȣ εἰς τὸ, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σȣ καὶ τὰ ἑξῆς. ὄνομα μὲν οὖν τȣ͂ πατρὸς, ὁ υἱός. καθάπερ γὰρ τὸ ὄνομα δηλωτικόν ἐςι τῆς φύσεως, ἧς ἐςιν ὄνομα· ȣ̔͂τω καὶ ὁ υἱὸς δηλωτικὸς τοῦ πατρός. βασιλεία δὲ, τὸ ἅγιον [L]) πνεῦμα, διὰ τὸν πλȣ͂τον τῶν θείων χαρισμάτων. ἐπεὶ δὲ ὁ χριςὸς κεφαλή ἐςιν ἡμῶν, ἁγιαζομένων ἡμῶν, τῶν μελῶν αὐτȣ͂, δι' ἁγνείας, αὐτὸς ἁγιάζεται, καὶ ἁγιασθεῖσιν ἐπιφοιτᾷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. θέλημα δὲ τȣ͂ πατρὸς ἐν ȣ̓ρανοῖς, ἡ λογικὴ τῶν ἐπουρανίων τάξεων λατρεία. εἴρηκε γὰρ καὶ πρὸς τὸν δαυίδ· τί [t]) γάρ μοι ὑπάρχει ἐν τῷ ȣ̓ρανῷ παρὰ τῶν ἀγγέλων, ȣ̓δὲν ἕτερον, πλὴν τῆς λογικῆς λατρείας δηλονότι· καὶ παρὰ σοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τί ἠθέλησα ἐπὶ τῆς γῆς· ȣ̓δὲν ἕτερον ἢ ταύτην. αὕτη γὰρ τὰ ἀναγκαῖον καὶ προηγȣ́μενον. λογικὴ δὲ λατρεία κυρίως, τὸ τείνειν τὸν νȣ͂ν πρὸς τὸν θεὸν, τῷ τε κατὰ παθῶν καὶ δαιμόνων θυμῷ νευρȣ́μενον, καὶ τῇ ἐπιθυμίᾳ τῶν ἄνω πυρȣ́μενον. ὁ δ' ἄρτος ἡμῶν διπλȣ͂ς· ὁ μὲν, τῇ ȣ̓σίᾳ τῆς ψυχῆς ἐπιτήδειος, ὁ γνωςικὸς, ὅςις ἐπιχορηγεῖται κατὰ τὴν τῶν δεχομένων δύναμιν· ὁ δὲ, τῇ ȣ̓σίᾳ τȣ͂ σώματος ἁρμόδιος, ὁ αἰσθητός· καὶ ὁ μὲν ἄνωθεν, ὁ δὲ κάτωθεν παρεχόμενος. καὶ ὁ πειρασμὸς δὲ διττὸς, ὁ μὲν

t) Pſ. 73, 25.

partis vltimae verſus 13. Nos ergo verſionem ipſius hac tranſtulimus.

9) Vide, quae dixi in edit. noui Teſtamenti ad Luc. p. 507. nota 11.

tio quoque duplex est; voluptatis videlicet ac doloris, et illa quidem naturalis est, ac perturbationum innatarum, haec vero inuoluntaria est, et perturbationum naturae aduersantium. Voluntariam igitur fugere oportet: inuoluntariam vero deuitare quidem propter nostram imbecillitatem: at vbi venerit, tanquam purgatiuam viriliter sustinere. Est quoque et aliud tentationum genus, sumendae videlicet experientiae. A malo autem, daemone scilicet, vel opere.

Vers. 13. *Quia — Amen.*

Extrema orationis pars est, eorum qui orant animi gratitudo, vtque Deum benedicant: Sic ergo intelligitur. Compleantur haec quae postulamus: tu enim rex noster es, potens ad ea conferenda, semperque gloriosus. Et hoc indicat quod additur, *in saecula.* De dictione *Amen* superius dictum est.

Vers. 14. *Si* — Vers. 15. *vestra.*

Iterauit vt diximus de hac re sermonem ipsumque dilatat, ostendens huiusmodi opus esse Deo maxime acceptabile. Considera etiam mihi obsecro humanitatis magnitudinem. In nostra constituit potestate peccatorum nostrorum remissionem. At dices fortassis, quod in multis delinquens, iniuria te affecerit. Verum tu in pluribus et maioribus: et ille quidem in conseruum, tu vero in dominum: tu indigens remissione remittes, Deus vero nullius indigens est. Si itaque remiseris, teipsum liberasti: iram siquidem extinxisti, malorum memoriam expulisti, benignitatem induisti, Deum tibi propitium reddidisti, propriamque remissionem procurasti.

Vers. 16.

μὲν ἐνήδονος, ὁ δὲ ἐνόδυνος, καὶ ὁ μὲν ἑκούσιος καὶ γεννήτωρ παθῶν, ὁ δὲ ἀκούσιος, καὶ ἀναιρέτης παθῶν. τὸν μὲν οὖν ἑκούσιον φεύγειν χρή· τὸν δ' ἀκούσιον ἀπεύχεσθαι μὲν διὰ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν, ἐπελθόντα δὲ ὑπομένειν γενναίως, ὡς καθαρτήριον. ἔστι δὲ καὶ ἄλλο πειρασμῶν εἶδος, τὸ δοκιμαστήριον. ἀπὸ τοῦ πονηροῦ δὲ, ἢ τοῦ δαίμονος, ἢ τοῦ πράγματος.]

Verſ. 13. Ὅτι — ἀμήν.

Ἀκροτελεύτιον τῆς εὐχῆς, εὐγνωμοσύνη τῶν εὐχομένων, καὶ εὐφημία τοῦ θεοῦ. νοεῖται γὰρ, πληρωθήτωσαν, ἃ ηὐξάμεθα, διότι σὺ βασιλεὺς ἡμῶν, καὶ δυνατὸς εἰς ἅπαν, καὶ δεδοξασμένος ἀεί. τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, εἰς τοὺς αἰῶνας. περὶ δὲ τοῦ ἀμὴν, ἀνωτέρω εἴρηται.

Verſ. 14. Ἐὰν — Verſ. 15. ὑμῶν.

Ἐπανέλαβεν, ὡς εἰρήκαμεν, τὸν περὶ τούτου λόγον, καὶ πλατύνει τοῦτον, δεικνὺς, ὅτι περισπούδαστόν ἐστι θεῷ τὸ τοιοῦτον ἔργον. καὶ ὅρα μοι φιλανθρωπίας ὑπερβολήν. ἡμᾶς ποιεῖ κυρίους τῆς τῶν ἁμαρτημάτων ἡμῶν ἀφέσεως. ἀλλ' ἴσως ἐρεῖς, ὅτι πολλὰ καὶ μεγάλα πεπλημμέληκεν ὁ ἀδικήσας· ἀλλὰ σὺ πλείονα καὶ μείζονα. καὶ ὁ μὲν εἰς τὸν ὁμόδουλον, σὺ δὲ εἰς τὸν δεσπότην. καὶ σὺ μὲν, δεόμενος ἀφέσεως, ἀφήσεις· ὁ δὲ θεὸς μὴ δεόμενος. εἰ τοίνυν ἀφήσεις, σεαυτὸν ἠλευθέρωσας. ἔσβεσας μὲν γὰρ τὸν θυμὸν, ἀπήλασας δὲ τὴν μνησικακίαν, εἰσήγαγες δὲ τὴν φιλανθρωπίαν, ἱλέωσας δὲ τὸν θεὸν, ἐπραγματεύσω δὲ τὴν οἰκείαν ἄφεσιν.

Verſ. 16. *Quum — ieiunare.*

Ne tetricam triſtitiam affectetis, velut hi qui ob laudem humanam, pallorem procurant: occultant enim naturalem formam, fictitio pallore.

Verſ. 16. *Amen — ſuam.*

Superius de hoc nobis dictum eſt.

Verſ. 17. *Tu autem — laua.*

Quemadmodum quando dixit: *Si autem oculus tuus dexter tibi fuerit offendiculo, erue eum: et ſi dextera manus tua tibi fuerit offendiculo, amputa eam:* non de corporis mutilatione loquutus eſt, veluti eo in loco declarauimus: [1] Ita neque nunc ſimpliciter vngi ac lauari iubet. Neque enim ipſe hoc fecit, quum quadraginta diebus ieiunaret: ſed per haec aliud quippiam admonet: occultare videlicet eam quae ieiunium conſequitur triſtitiam, quum alacer ac feſtiuus appareas. Nam quia apud veteres ſignum erat laetitiae, caput vnctum eſſe oleo, faciem vero aqua lotam: ad hoc gaudii ſignum adhortatur, quo et homines lateat quod ieiunes, et ieiunii laborem, auferente dolorem laetitia alleues.

Alio quoque modo. Impingua capitis tui mentem eleemoſynae oleo: faciem vero tuam, lachrymarum aqua abluito. Vnde et alibi ſaepius per ea quae ponit, adhortatur ad alia: inſtruens nos, ne ſemper in praeceptis id tantum attendamus, quod prima facie apparet, ſed et ſenſus quoque ipſorum perſcrutemur.

Verſ. 18.

[1] καὶ, pro δὲ. B.

Verſ. 16. Ὅταν — νηστεύοντες.

Νηστεύοντες, μὴ ἐπιτηδεύετε τὴν σκυθρωπότητα, καθάπερ οἱ σπουδάζοντες ὠχριᾷν δι' ἀνθρωπίνην ἀρέσκειαν. ἀφανίζουσι γάρ ἔτι τὸ φυσικὸν εἶδος, διὰ τῆς ἐπιπλάστου ὠχρότητος.

Verſ. 16. Ἀμὴν — αὐτῶν.

Εἴρηται ἡμῖν ἀνωτέρω περὶ τούτου.

Verſ. 17. Σὺ δὲ — νίψαι.

Ὥσπερ, ὅτε εἶπεν· v) εἰ δὲ z) ὁ ὀφθαλμός σου ὁ δεξιὸς σκανδαλίζει σε, ἔξελε αὐτόν· καὶ εἰ ἡ δεξιά σου χεὶρ σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον αὐτήν· οὐ περὶ ἀκρωτηριασμοῦ τοῦ σώματος ἔλεγεν, ὡς ἐν ἐκείνοις τοῖς ῥητοῖς ἡρμηνεύσαμεν· οὕτως οὐδὲ νῦν ἁπλῶς ἀλείφεσθαι καὶ νίπτεσθαι κελεύει. οὐδὲ γὰρ αὐτὸς τοῦτο πεποίηκε, νηστεύσας ἡμέρας τεσσαράκοντα. ἀλλὰ διὰ τούτων ἕτερόν τι παραινεῖ, λέγω δή, τὸ συγκαλύπτειν τὴν ἀπὸ τῆς νηστείας στυγνότητα, ἐν τῷ φαίνεσθαι φαιδρὸν καὶ χαρίεντα. ἐπεὶ γὰρ παρὰ τοῖς παλαιοῖς σημεῖον χαρᾶς ἦν, τὸ ἀλείφεσθαι μὲν ἐλαίῳ τὴν κεφαλήν, νίπτεσθαι δὲ ὕδατι τὸ πρόσωπον· λοιπὸν καὶ αὐτὸς διὰ τοῦ σημείου τῆς χαρᾶς παραινεῖ χαίρειν ἐν τῷ νηστεύειν, ἵνα καὶ τοὺς ἀνθρώπους διαλάθῃς, καὶ τὸν πόνον τῆς νηστείας κουφίσῃς, τῆς ἡδονῆς τὴν ὀδύνην ὑφαιρουμένης.

v) Matth. 5. 29. 30.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον. πίαινε μὲν τὸν ἐν τῇ κεφαλῇ σου νοῦν, τῷ ἐλαίῳ τῆς ἐλεημοσύνης· νίψαι δὲ τὸ πρόσωπόν σου, τῷ ὕδατι τῶν δακρύων. καὶ ἐν πολλοῖς δὲ ἄλλοις δι' ἑτέρων ἕτερα παραινεῖ, παιδεύων ἡμᾶς, μὴ τῷ φαινομένῳ μόνῳ τῶν ἐντολῶν ἀεὶ προσέχειν, ἀλλὰ καὶ τὰς διανοίας αὐτῶν ἀκριβολογεῖν.

Verſ. 18.

Verſ. 18. *Ne — reddet tibi.*

Ad ſpectaculum hominibus exponere eam, quae ex ieiunio prouenit moleſtiam, cupiditatis gloriae opus eſt. De his autem quae ſequuntur, iam dictum eſt.

Verſ. 19. *Ne* — Verſ. 20. *furantur.*

Allegorice autem tinea et corruptio ſignificat inductam in animo opinionem, quae latenter corrodit bona, circa quae ipſa|verſatur: fures autem perfodientes, laudes ſunt, quae extrinſecus ſubingrediuntur, perfodientes leuia propoſita, et compilantes reconditas virtutum diuitias.

Eiecta iam inanis gloriae aegritudine, opportune deinceps legem de inopia ſtatuit. Nihil enim adeo diuitiarum inducit amorem, quemadmodum vana gloria. Ob hanc ſiquidem et mancipiorum greges, et eunuchorum examina, et equos auro adornatos, ac menſas argenteas, omnemque faſtum alium excogitant homines: non ad neceſſitatem, ſed ad oſtentationem.

Quia vero non facile reciperetur, ſi iunctim de deſpiciendis facultatibus admoneret: ideo hunc in partes ſecuit ſermonem. Et primum quidem dixit: *Beati miſericordes.* Deinde: *Eſto*, inquit, *beneuolus aduerſario tuo.* Poſtmodum ait: *Si quis tecum iudicio voluerit contendere, et auferre tunicam tuam, dato ipſi et pallium.* Tandem vero quod his omnibus maius eſt, intulit. In illis

3) Incluſa in margine habet. A. Vide mox notam 6.

4) De omnis generis luxu, magnificentia et arrogantia dicitur. Sic Diog. Laërt. in Bione p. 159. Saepe

Verſ. 18. Ὅπως μὴ — ἀποδώσει σοι.

Τὸ γὰρ θεατρίζειν τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἀπὸ τῆς νηστείας κακουχίαν, φιλοδοξίας ἔργον ἐστί. περὶ δὲ τῶν ἑξῆς ἀνωτέρω εἴρηται.

Verſ. 19. Μὴ — Verſ. 20. κλέπτουσι.

[Σὴς 3) μὲν καὶ βρῶσις νοοῖντ' ἂν, καὶ ἡ ἐντικτομένη τῇ ψυχῇ οἴησις, βιβρώσκουσα λαθραίως τά, ἐφ' οἷς συνέστη, καλά· κλέπται δὲ διορύσσοντες, οἱ ἔξωθεν ἐπεισερχόμενοι ἔπαινοι, διορύσσοντες τὰ κοῦφα φρονήματα, καὶ συλῶντες τὸν ἐναποτεθησαυρισμένον πλοῦτον τῆς ἀρετῆς.]

Ἐκβαλὼν δὲ ἤδη τὸ τῆς κενοδοξίας νόσημα, λοιπὸν εὐκαίρως περὶ ἀκτημοσύνης νομοθετεῖ. καὶ γὰρ οὐδὲν οὕτω παρασκευάζει χρημάτων ἐρᾶν, ὡς ἡ κενοδοξία. διὰ ταύτην γὰρ καὶ τὰς τῶν ἀνδραπόδων ἀγέλας, καὶ τὸν ἑσμὸν τῶν εὐνούχων, καὶ τοὺς χρυσοφοροῦντας ἵππους, καὶ τὰς ἀργυρᾶς τραπέζας, καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν 4) φαντασίαν ἐπινοοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, οὐ κατὰ χρείαν, ἀλλὰ δι' ἐπίδειξιν.

Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἦν εὐπαράδεκτον, τὸ ἀθρόον παραινέσαι περὶ τῆς ὑπεροψίας τῶν χρημάτων, σοφώτατα κατεμέρισε τὸν περὶ ταύτης λόγον, καὶ πρῶτον μὲν εἶπε· μακάριοι x) οἱ ἐλεήμονες· ἔπειτα· ἴσθι y) εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου· εἶτα· ἐάν τις z) σοι θέλει 5) κριθῆναι, καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, δὸς αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον· τελευταῖον δὲ, τὸ μεῖζον ἐκείνων πάντων ἐπήγαγεν. ἐν ἐκείνοις μὲν

x) Matth. 5, 7.
y) Matth. 5, 25.
z) Matth. 5, 40.

Saepe ita habet Chryſoſtom. T. VII. pag. 144. C. 151. E. VIII, 163. C. Confer. Actor. 25, 23.

5) θέλῃ. B.

lis etenim et misericordiae pauperum, et aduersarii, et litis in iudicio imminentis fecit mentionem: hic autem nullo simili posito, ipsum per se stabiliuit facultatum contemptum: ostendens, quod neque illa propter se tantum iusserat, imo quanquam nullus illorum tibi molestus sit, tu tamen ea quae mundi sunt despicies: ipsaque pauperibus distribues.

Quod vt facilius persuadeat, damnum ostendit, quod a thesaurorum reconditione prouenit, et commoda quae ex eorum in coelis coaceruatione sequuntur; σὴς autem (quod nos *tineam* vertimus) vermem significat, qui plerisque possessionibus innascitur. βρῶσις vero, (quod nos *corruptionem* diximus) significat putrefactionem, ad rubiginem mutationem, omnemque huiusmodi a seipso corruptionem indicat. Quid ergo, etiam aurum perdunt vermes? Etsi non vermes, attamen fures. Omnes igitur spoliantur? Plurimi sane. Incertum est autem, qui a violentia tuti permaneant. Quae vero pauperibus distribuuntur, quonam pacto in coelo reconduntur? Quo pacto? In eo quod horum retributiones ac remunerationes ibi reponuntur: quae autem ibi reposita sunt et collecta, secura permanent.

Deinde et aliam inducit considerationem, quae ab hoc maxime abstrahat, dicens.

Vers. 21. *Vbi — cor vestrum.*

Cor in hoc loco mentem appellat. Dicit autem, quod etsi nihil horum fuerit, omnino tamen vbi est thesaurus vester, ibi erit et mens vestra. Neque paruum id animae nocumentum est, mentem videlicet suam ibi captam esse, et circa thesauri custodiam multimoda cura distringi, talique subie-

ctam

μὲν γὰρ καὶ ἐλεεμένε ἐμνήσθη, καὶ ἀντιδίκε καὶ κριθῆναί σοι μέλλοντος· ἐνταῦθα δὲ ἐδὲν τοιῦτον θεὶς, αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν ἐνομοθέτησε τὴν τῶν χρημάτων ὑπεροψίαν, δεικνὺς, ὅτι ἐ δι' ἐκείνες τοσῦτον, ὅσον διὰ σὲ ταῦτα προσέταξεν, ἵνα, κἂν μηδεὶς ἐκείνων ἐνοχλῇ, σὺ καταφρονῇς τῶν ὄντων, καὶ διανέμῃς αὐτὰ τοῖς πένησιν.

Ὥςε δὲ ῥᾷον πεῖσαι, διδάσκει τήν τε βλάβην τῦ θησαυρίζειν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὴν ὠφέλειαν τῦ θησαυρίζειν ἐν ἐρανῷ. ἔςι δὲ σὴς μὲν ὁ ἐγγεννώμενος πολλοῖς τῶν χρημάτων σκώληξ· βρῶσις δὲ, ἡ σῆψις καὶ ἴωσις καὶ καθ' ἑαυτὴν τοιαύτη διαφθορά. τί οὖν; τὸ χρυσίον σὴς ἀφανίζει; εἰ καὶ μὴ σὴς, ἀλλὰ κλέπται· τί δὲ; πάντες συλῶνται; εἰ καὶ μὴ πάντες, ἀλλ' οἱ πλείες. ἄδηλον δὲ, τίνες ἄσυλοι μενοῦσι. τὰ γῦν διανεμόμενα τοῖς πένησι, πῶς θησαυρίζονται; ἐν τῷ ἐρανῷ. πῶς; ἐν τῷ ταμιεύεσθαι ἐκεῖ τὰς ἀντιδόσεις τούτων καὶ τὰς ἀμοιβὰς, αἳ συλλεγόμεναι καὶ θησαυριζόμεναι φυλάττονται ἀσφαλῶς. [6])

Εἶτα ἐπάγει καὶ ἕτερον λογισμὸν, πείθων καὶ ἀπὸ τέτε μάλιςα.

Verſ. 21. Ὅπου — ἡ καρδία ὑμῶν.

Καρδίαν ἐνταῦθα, τὸν νοῦν ἐκάλεσε. λέγει δὲ, ὅτι καὶ εἰ μηδὲν τέτων γένηται, πάντως, ὅπου ἐςὶν ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ ἔςαι καὶ ὁ νοῦς ὑμῶν. καὶ ἐ μικρὰ τῦτο βλάβη τῆς ψυχῆς, τὸ προσηλῶσθαι τὸν νῦν αὐτῆς ἐκεῖ, μεριμνῶντα διόλου περὶ τῆς τῦ θησαυρῦ φυλακῆς, καὶ τῇ τοιαύτῃ τυραν-

6) Male inter ἀσφαλῶς et εἶτα interſeruerat Hentenius ſuperiora, quae A. in margine habet. Nam haec quidem ſine vllo dubio coniungenda ſunt.

ctam esse tyrannidi: neque audere ad aliam transire cogitationem.

Vers. 22. *Lucerna* — Vers. 23. *tenebrosum erit.*

Lucerna est luminare. Postquam ergo dixit de indigna seruitute mentis, quae oculus est animae: vult demonstrare manifestius, quod huiusmodi mentis seruitus pestis sit animae. Sumit autem exemplum ab oculo corporeo, a quo, et quae illius sunt, nobis dat intelligere.

Obseruandum autem hic, quod simplex appellat id quod sanum est: Malum vero quod aegrotum. Dicit ergo: Si oculus tuus sanus fuerit, totum corpus tuum illuminatum erit, a proprio videlicet luminari lucem habens: Si autem oculus tuus aegrotus fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit, non habens ab ipso lucem. Ita igitur et mens, quae oculus est animae, defossi thesauri solicitudini seruiens, aegrota est: ipsa enim solicitudo infirmitas est, et ideo obscurata est et anima.

Vers. 23. *Si ergo — quantae?*

Si ergo lumen quod in te est, hoc est, mens, quae ad hoc data est, vt animam illuminaret ac regeret, tenebrae sunt, hoc est, obtenebrata est: tenebrae quae ab affectionibus procedunt, quantae sunt ad animam obscurandam, ipso lumine quod illi oriebatur obtenebrato?

Vers. 24.

7) κατωρυγμένου. A.

τυραννίδι καταδεδουλωμένον, καὶ μὴ τολμῶντα μεταβῆναι πρὸς ἑτέραν ἔννοιαν.

Verſ. 22. Ὁ λύχνος — V. 23. σκοτεινὸν ἔσαι.

Λύχνος ἐςὶν, ὁ φωςήρ. εἰπὼν δὲ περὶ τῆς ἀγενοῦς δουλείας τοῦ νοῦ, ὅς ἐςιν ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς, βούλεται δεῖξαι φανερώτερον, ὅτι ἡ τοιαύτη δουλεία τοῦ νοῦ, λύμη τῆς ψυχῆς ἐςίν. λαμβάνει δὲ παράδειγμα, τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ σώματος, καὶ ἀπὸ τούτου δίδωσι καὶ τὰ ἐκείνου νοεῖν.

Παρατηρητέον δὲ νῦν, ὅτι ἁπλοῦν μὲν λέγει, τὸν ὑγιᾶ· πονηρὸν δὲ, τὸν νοσερόν. Φησὶ δὲ, ὅτι ἐὰν μὲν ὁ ὀφθαλμός σου ὑγιὴς εἴη, ὅλον τὸ σῶμά σου πεφωτισμένον ἔσαι, φωτιζόμενον ὑπὸ τοῦ οἰκείου φωταγωγοῦ· ἐὰν δὲ ὁ ὀφθαλμός σου νοσερὸς εἴη, ὅλον τὸ σῶμά σου ἐσκοτισμένον ἔσαι, μὴ φωτιζόμενον ὑπ' αὐτοῦ. οὕτω τοίνυν καὶ ὁ ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς, ὁ νοῦς, δουλεύων τῇ φροντίδι τοῦ κατορωρυγμένου [7] θησαυροῦ, νοσερός ἐςι· νόσος γὰρ ἡ τοιαύτη φροντίς· καὶ λοιπὸν, ἐσκότισαι ἡ ψυχή.

Verſ. 23. Εἰ οὖν — πόσον.

Εἰ οὖν τὸ φῶς τὸ ἐν σοὶ, ὅ ἐςιν ὁ νοῦς, ὁ δωρηθεὶς εἰς τὸ φωτίζειν καὶ ὁδηγεῖν τὴν ψυχὴν, σκότος ἐςὶ, τουτέςιν, ἐσκότισαι, λοιπὸν τὸ σκότος, τὸ ἀπὸ τῶν παθῶν, πόσον ἔσαι, εἰς τὸ σκοτίζειν τὴν ψυχὴν, σκοτισθέντος τοῦ ἀνατέλλοντος [8]) αὐτὸ φωτός.

Verſ. 24.

[8]) ἀνατέλλοντος. A. Male. Pro αὐτὸ autem corrigendum videtur αὐτῇ i. e. τῇ ψυχῇ. Atque ita videtur legiſſe interpres.

Q

Verſ. 24. *Nemo — contemnet.*

Aliam praeterea conſiderationem adducit formidabiliorem, vt fortius ab amore temporalium rerum auertamur: oſtendens hunc Dei expellere ſeruitutem, et in diuitiarum reducere ſeruitutem. Simpliciter autem, et absque nomine primum duos dicit dominos, vt auditores dicti veritatem cogat confiteri. Deinde nominatim illos ponit, de quibus erat ſermo. Duos vero dominos dicit, contraria iubentes. Adhaerebit autem, hoc eſt, parebit.

Verſ. 24. *Non — mammonae.*

Ecce nominatim quoque duos praedictos dominos manifeſtat. Mammona autem ab Hebraeis diuitiae dicuntur, quas etiam dominum appellauit, propter imbecillitatem illorum, qui earum ſuſtinent dominium. Quid igitur, nonne Abraham diues erat? Nonne Iob, aliique ſimiles? Vtique diuites quidem erant: at non ſeruiebant, ſed dominabantur diuitiis: et ipſas in egenos inſumebant.

Non poteſtis Deo ſeruire et Mammonae: quia Deus non modo iubet ab alienis abſtinere, ſed et propria elargiri: Mammona vero contrarium, non modo videlicet propria non elargiri, ſed nec ab alienis abſtinere: et ille dominus ventrem iubet aſtringere, iſte vero ventri indulgere: ille continentem eſſe, hic autem ſcortari, aliaque ſimilia.

Verſ. 25. *Propterea — induamini.*

Poſtquam locum abſoluit de non recondendo ſuper terram theſauro, et ea quae contigerunt, pauperi-

Vers. 24. Ὀυδεὶς — καταφρονήσει.

Ἔτι καὶ ἕτερον ἐπάγει λογισμὸν φοβερώτερον, εἰς ἰσχυροτέραν ἀποτροπὴν τῆς φιλοχρηματίας, δεικνύων, ὅτι αὕτη καὶ τῆς τοῦ θεοῦ δουλείας ἡμᾶς ἐκβάλλει, καὶ τῷ πλούτῳ καταδουλοῖ. ἁπλῶς δὲ, καὶ ἀνωνύμως, δύο κυρίους λέγει πρῶτον, ἵνα λάβῃ συνομολογοῦντας τοὺς ἀκροατὰς τῇ ἀληθείᾳ τοῦ λεχθέντος· εἶτα τίθησιν ὀνομαστὶ καὶ αὐτοὺς, περὶ ὧν ὁ λόγος. δύο δὲ κυρίους φησὶν, ἐναντία ἐπιτάττοντας. ἀνθέξεται δὲ, ἀντὶ τοῦ ὑπακούσει.

Vers. 24. Ὀυ — μαμωνᾶ.

Ἰδοὺ καὶ ὀνομαστὶ τοὺς ῥηθέντας δύο κυρίους ἐδήλωσε. μαμωνᾶς δὲ παρ' ἑβραίοις, ὁ πλοῦτος, ὃν καὶ κύριον προσηγόρευσε, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ κυριευομένων. τί οὖν; οὐχ ὁ ἀβραὰμ πλούσιος ἦν; οὐχ ὁ ἰὼβ καὶ οἱ κατ' ἐκείνους; ναί. πλούσιοι μὲν ἦσαν, ἀλλ' οὐ τῷ πλούτῳ ἐδούλευον· ἀλλ' ἐκυρίευον αὐτοὶ τούτου, καὶ εἰς τοὺς δεομένους αὐτὸν ἀνήλισκον.

Ὀυ δύνασθε δὲ θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ· διότι ὁ μὲν θεὸς ἐπιτάττει, μὴ μόνον ἀπέχεσθαι τῶν ἀλλοτρίων, ἀλλὰ καὶ τῶν οἰκείων μεταδιδόναι· ὁ δὲ μαμωνᾶς τοὐναντίον, μὴ μόνον μὴ μεταδιδόναι τῶν οἰκείων, ἀλλὰ μηδὲ τῶν ἀλλοτρίων ἀπέχεσθαι· καὶ ὁ μὲν [9]) κρατεῖν γαστρὸς, ὁ δὲ ἐφιέναι γαστρί· καὶ ὁ μὲν σωφρονεῖν, ὁ δὲ πορνεύειν καὶ τὰ τοιαῦτα.

Vers. 25. Διὰ — ἐνδύσησθε.

Ἀποστήσας τοῦ θησαυρίζειν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πείσας διανέμειν τὰ προσόντα, διδάσκει λοιπὸν, μηδὲ

9) ἀπὸ κοινοῦ τὸ ἐπιτάττει.

peribus diſtribuere ſuaſit: docet deinceps de neceſſario vſu non eſſe ſollicitum. Ait enim: *Ne ſitis ſolliciti animae veſtrae*, id eſt, propter animam veſtram, *quid edatis, aut quid bibatis.* Quanquam enim anima neque edat, neque bibat, propter animam tamen edunt ac bibunt homines, quae corpus inhabitare non poteſt, quod non comedit, et bibit, donec ipſum quoque corpus incorruptibile reddatur.

Alio quoque modo id aptari poteſt: quod quum homines interdum in anima anxii ſint, quandoque autem ſola mente ſolliciti, quandoque vero in corpore: aliquando et ad poſſeſſiones, quas in animo habent, hoc extendunt: et ab hac, et ab illa cura, dominus illos abſtrahens, dixit: *Ne anxii ſitis*, neque in anima veſtra, neque in corpore, de cibo et potu, ac veſtimento.

Verſ. 25. *Nonne — veſtimentum?*

Hoc dixit manifeſtans, quod is, qui, quod amplius eſt, praeſtat nobis, vtique et quod minus eſt, praeſtabit. Plus autem dixit, hoc eſt, pretioſius.

Verſ. 26. *Aſpicite — illa.*

Ne quis dicat: Quomodo autem viuemus, de rebus neceſſariis non curantes? Soluit huiusmodi obiectionem ab exemplo auium: quas quum nihil ſollicitae ſint, paſcit Deus. Poſſet autem et ab hominibus exemplum ſumere, et dicere, quod Elias et Ioannes, aliique ſimiles, nihil tale curabant. Verum id non fecit, ſed ab auibus potius dictam

¹) Incluſa in margine habet. A.

²) *ἀμέτρῳ φιλοπονίᾳ.* Non cepit vim vocabuli interpres. *κατατείνειν* eſt idem, quod *κατατρύχειν*,

δὲ περὶ τῆς ἀναγκαίας χρείας μεριμνᾷν. Φησὶ γάρ, μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τουτέστι, μὴ μεριμνᾶτε διὰ τὴν ψυχὴν ὑμῶν, τί φάγητε ἢ τί πίητε. εἰ γὰρ καὶ ἡ ψυχὴ οὔτε ἐσθίει, οὔτε πίνει· ἀλλ᾽ οὖν διὰ τὴν ψυχὴν ἐσθίουσι καὶ πίνουσιν οἱ ἄνθρωποι, μὴ δυναμένην ἐνοικεῖν σώματι μήτε τρεφομένῳ, μήτε πίνοντι, μέχρις ἂν καὶ τοῦτο ἀφθαρτισθείη.

[Καὶ [1]) καθ᾽ ἕτερον δὲ τρόπον ἑρμηνευτέον, ὅτι ἐπεὶ ποτὲ μὲν ἐν τῇ ψυχῇ μεριμνῶσιν οἱ ἄνθρωποι, ὅτε κατὰ νοῦν μόνον φροντίζουσι, ποτὲ δὲ ἐν τῷ σώματι, ὅτε κατατείνουσι [2]) τοῦτο πρὸς κτῆσιν τοῦ σπουδαζομένου, καὶ ταύτης κἀκείνης τῆς μερίμνης ἀπάγων αὐτοὺς ὁ κύριος, εἶπε, μὴ μεριμνᾶτε, μήτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, μήτε τῷ σώματι, περὶ βρώσεως, καὶ πόσεως, καὶ ἐνδύματος.]

Verſ. 25. Οὐχὶ — ἐνδύματος;

Τοῦτο εἶπε δηλῶν, ὅτι ὁ τὸ πλεῖον δοὺς ἡμῖν, καὶ τὸ ἔλαττον δώσει. πλεῖον δὲ, τὸ μεῖζον λέγει.

Verſ. 26. Ἐμβλέψατε — αὐτά.

Ἵνα μή τις εἴπῃ, ὅτι καὶ πῶς ἄρα ζησόμεθα, μὴ μεριμνῶντες περὶ τῶν ἀναγκαίων; λύει τὴν τοιαύτην ἀντίθεσιν ἀπὸ τοῦ παραδείγματος τῶν πετεινῶν, ἃ μὴ μεριμνῶντα τρέφει ὁ θεός. δυνάμενος δὲ ἐξ ἀνθρώπων ἐνεγκεῖν τὸ παράδειγμα, καὶ εἰπεῖν τὸν ἠλίαν, καὶ τὸν ἰωάννην, καὶ τοὺς κατ᾽ αὐτοὺς, ὅσοι μηδὲν τοιοῦτον ἐμερίμνησαν· τοῦτο μὲν οὐκ ἐποίησεν, ἀπὸ τῶν πετεινῶν δὲ μᾶλλον ἐπεστό-

χειν, nimiis laboribus vexare, affligere ac quaſi extendere et atterrere corpus.

dictam repressit obiectionem, omnem praetextum maiori confusione arguens ac tollens.

Nam et vetus scriptura, volens homines amplius sese deiicere, ad apem ac formicam, caeteraque animantia mittit. Aues ergo eodem statu, quo a principio fuerunt, permanentes, cibo qui eis iuxta naturam conuenit, etiam abundant: homo vero a Deo auersus, eo priuatur. Veruntamen quae abstulit alienatio a Deo, haec rursum reddit reuersio. Iubet itaque ne horum curam habeamus, sed ad Deum peculiari modo reuertamur.

Vers. 26. *Nonne — illa?*

Nonne vos longe meliores estis auibus? Quodsi viliora alit Deus, multo magis eos qui meliores sunt. Qui enim corpus cibo indigens vobis aptauit, ipsius quoque alimentum omnino praebebit. Quid ergo, neque seminare licitum erit? Non dixit: Ne seminetis, sed, Ne solliciti sitis. Perfectorum siquidem est non seminare, sed operari cibum qui non perit: dico sane virtutes, sicut Apostoli, horumque vitam imitantes, ac petere a Deo alimentum. *Panem*, inquit, *nostrum supersubstantialem da nobis hodie.* Mediocrium vero est seminare quidem, at non anxios esse, et seipsos totos in huiusmodi curas deiicere, vt ob has animae curam negligant. Ideoque seminare neque prohibuit, neque concessit, sed in vniuscuiusque voluntate illud reliquit. Neque enim id de auibus dixit,

3) ἀπὸ θεῦ. A. 4) ἀπὸ θεῦ. A.
5) Malim μηδὲ, loco καί. Aut, ἀπὸ κοινῦ τὸ μή.

ἐπεξόμισε τὴν εἰρημένην ἀντίθεσιν, ἐντρεπτικώτερον καθαψάμενος, καὶ περιελὼν πᾶσαν πρόφασιν.

Καὶ γὰρ καὶ ἡ παλαιὰ γραφὴ, βελομένη σφοδρότερον καθικέσθαι τῶν ἀνθρώπων, πρὸς τὴν μέλισσαν αὐτὲς πέμπει, καὶ πρὸς τὸν μύρμηκα, καὶ πρὸς ἄλλα ζῶα. τὰ μὲν ἒν πετεινὰ, μείναντα, ὡς ἐξ ἀρχῆς ἐγένοντο, εὐπορἒσι καὶ τῆς κατὰ φύσιν τροφῆς· ὁ δὲ ἄνθρωπος, ἐκτραπεὶς ἐξέρηται. πλὴν ἅπερ ἡ ἀπὸ [3]) τἒ θεἒ ἀλλοτρίωσις ἀφεῖλε, ταῦτα πάλιν ἡ πρὸς αὐτὸν οἰκείωσις ἀποδίδωσι. διὰ τἒτο προσέταξε, μὴ μεριμνᾷν περὶ τἒτων, ἀλλὰ περὶ τἒ οἰκειωθῆναι θεῷ.

Verſ. 26. Ουχ — αὐτῶν;

Ουχ ὑμεῖς κρείττες κατὰ πολὺ τῶν πετεινῶν ἐςε; καὶ εἰ τὰ χείρονα τρέφει ὁ θεὸς, πολλῷ μᾶλλον τὲς κρείττονας. ὁ γὰρ διαπλάσας ἡμῖν σῶμα, δεόμενον τροφῆς, παρέξει πάντως καὶ τὴν τροφὴν αὐτἒ. τί οὖν; οὐ δεῖ σπείρειν; οὐκ εἶπε, μὴ σπείρετε, ἀλλὰ μὴ μεριμνᾶτε. τῶν τελείων μὲν γὰρ, τὸ μηδὲ σπείρειν; ἀλλ' ἐργάζεσθαι μόνην τὴν βρῶσιν τὴν μὴ ἀπολλυμένην, λέγω δὴ τὰς ἀρετὰς, ὡς οἱ ἀπόςολοι, καὶ οἱ μιμησάμενοι τὸν βίον αὐτῶν, καὶ ζητεῖν ἀπὸ τἒ [4]) θεἒ τὴν τροφήν· τὸν ἄρτον [a]) γάρ, φησι, τὸν ἐπιέσιον δὸς ἡμῖν σήμερον· τῶν μέσων δὲ, τὸ σπείρειν μὲν, μὴ φροντίζειν δὲ, πῶς ἂν φύσῃ τὸ σπέρμα, καὶ [5]) κατατείνειν ἑαυτὲς ὅλες εἰς τὰς τοιαύτας μερίμνας, ὡς διὰ ταύτας ἀμελεῖν τῆς ψυχῆς. διὰ τἒτο τοίνυν τὸ σπείρειν ἔτε ἐκώλυσεν, ἔτε ἐπέτρεψεν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ ἑκάςε προαιρέσει τἒτο καταλέλοιπεν. εἰ γὰρ καὶ περὶ τῶν πετεινῶν εἶπεν, ὅτι οὐ σπείρεσιν, ἀλλ' οὐκ εἶπε

a) Matth. 6, 11.

dixit, vt feminare prohiberet, fed id tantum demonftrare voluit, quod illas Deus alat.

Nam quid tibi proderit, fi te ita curis conficias? Quanquam enim tu millies ftudium adhibeas, non dabis tamen pluuiam aut folem, flatusque ventorum, quibus femen fructum proferat. Nam haec folus Deus tribuit. Ita ergo et de potu, et de indumento, aliisque fimilibus.

Quomodo autem poteft quispiam viuere, qui talia non curat? Quomodo? Sicut praedicti viuebant fancti. Neque enim propriam imbecillitatem faciamus praecepti impoffibilitatem. Nihil fiquidem impoffibile praecepit Deus: nouit enim poffibilitatis humanae menfuram: non folum vt creator ipfius, fed tanquam is quoque, qui eam in fe fufcepit. Verum illis quidem facile erat praeceptum, quafi feparatis a mundo, omnique habitu corporeo: nobis autem impoffibile videtur, eo quod ab ipfo non fumus auulfi. Aues vero nutrit Deus, immittens illis naturalem inftinctum vnde cibum colligant.

Verf. 27. *Quis autem — vnum?*

Nullus. Sicut ergo hoc, ftudio veftro affequi non poteftis: ita nec cibum congregare, nifi Deo annuente. Quanquam enim millies ftudium adhibeamus, nihil tamen absque eius prouidentia proficiemus.

Et certe neque palmum, neque digitum addere poteft. Dixit tamen cubitum, quia propria menfura ftaturae eft cubitus.

Verf. 28.

*) B. habet καὶ, pro κἂν, et paullo poft σπουδάσῃς, fupra fcripto α, literae η, i. e. σπουδάσας.

τοῦτο, κωλύων τὸ σπείρειν, ἀλλὰ μόνον δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι ὁ Θεὸς τρέφει αὐτά.

Τί γοῦν ὠφελήσεις, οὕτως ἐπιτεταμένως μεριμνῶν; [6]) κἂν γὰρ μυρία σπουδάσῃς, οὐ δώσεις ὑετὸν, οὐδὲ ἥλιον, οὐδὲ πνοὰς ἀνέμων, οἷς ὁ σπόρος καρπογονεῖ. ταῦτα γὰρ ὁ Θεὸς μόνος δίδωσιν. οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ πόματος, καὶ ἐπὶ ἐνδύματος, καὶ τῶν τοιούτων.

Καὶ πῶς δύναταί τις ζῆν, μὴ μεριμνῶν τὰ τοιαῦτα; πῶς; ὡς ἔζων οἱ δηλωθέντες ἅγιοι. μηδὲ γὰρ τὴν ἑαυτῶν ἀσθένειαν, ποιῶμεν ἀδυναμίαν τῆς ἐντολῆς. οὐδὲν γὰρ ἀδύνατον ὁ Θεὸς ἐπέταξεν. οἶδε γὰρ τὸ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, οὐ μόνον ὡς δημιουργὸς αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ὡς ὑποδὺς αὐτήν. ἀλλ' ἐκείνοις μὲν εὐχερὴς ἦν ἡ ἐντολὴ, ὡς χωρισθεῖσι κόσμου καὶ πάσης σωματικῆς σχέσεως· ἡμῖν δὲ ἀδύνατος φαίνεται, διὰ τὸ μὴ ἀποσπασθῆναι αὐτῶν. τρέφει δὲ τὰ πετεινὰ ὁ Θεὸς, ἐνθεὶς αὐτοῖς γνῶσιν, πόθεν συλλέξωσι τὴν τροφήν.

Verf. 27. Τίς δὲ — ἕνα;

Οὐδείς. ὥσπερ οὖν ἀδύνατον, κατορθωθῆναι τοῦτο διὰ σπουδῆς ἡμετέρας· οὕτω καὶ τὸ συναγαγεῖν τροφὴν, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ἐπινεύσῃ. κἂν γὰρ μυρία σπουδάσωμεν, οὐδὲν ἀνύσομεν, δίχα τῆς προνοίας αὐτοῦ.

[Καὶ [7]) μὴν οὐδὲ σπιθαμὴν, οὐδὲ δάκτυλον. λοιπὸν οὖν πῆχυν εἶπε, διότι κυρίως μέτρον τῶν ἡλικιῶν ὁ πῆχύς ἐστι.]

σας. Aut ergo καὶ σπουδάσας, aut κἂν σπουδάσῃς, legendum.

7) Inclufa in margine habet. A.

Verſ. 28. *Et te — neque nent.*

Lilia hoc loco flores omnes nominauit, quod ex eo manifeſtum eſt, quia dixit: Sicut vnum horum. Quum autem eſſet ſermo de indumento, quomodo facit mentionem de cremento? Quia dictionem illam, *creſcant*, propter folia dixit eorum, quae horum vnicuique ſunt indumentum. Conſiderate, inquit, lilia agri quomodo creſcant in foliis, quae quantum creſcunt, tantum decorem oſtendunt.

Verſ. 29. *Dico* — Verſ. 30. *vos?*

Quare non rurſum a volucribus duxit exemplum, aut ab aliis animalibus? Poterat enim multa ponére adornata ac pulcherrima? Quia vult hic et vilitatem herbae oſtendere, quae ſic a Deo adornatur, et decorem pulchritudinis adeo vili herbae datae. Et nota quod liliorum adaugens vilitatem, herbam in progreſſu ea vocauit: magisque quum addit: *Quae hodie eſt, et cras in clibanum mittitur:* quae ambo ad augendam vilitatem dicta ſunt: Decorem quoque pulchritudinis ipſorum ſimiliter amplificans, non dixit ſimpliciter, quod ea Deus veſtiat, ſed quod *ſic veſtiat.* Nam dictio, *ſic*, hoc loco crementum denotat pulchritudinis.

Solomonem autem poſuit, tanquam pulchritudinis amatorem, et ad illam cognoſcendam ſapientem. Clibanus vero locus eſt ad coquendum panem. Pronomen, *Vos*, vt honoris demonſtratiuum ſit, accipito. Nam amantis amore loquitur, ac ſi dicat: Nonne longe magis vos, qui eſtis pretioſa eius poſſeſſio, quibus corpus, animam, ac mentem gratis contulit, propter quos mun-

Verſ. 28. Καὶ περὶ — ἐδὲ νήθει.

Κρίνα νῦν, πάντα τὰ ἄνθη ὠνόμασε. καὶ τῦτο δῆλον, ἀπὸ τῦ εἰπεῖν, ὅτι ὡς ἓν b) τέτων. ἔντος δὲ τῦ λόγυ περὶ ἐνδύματος, πῶς λέγει περὶ αὐξήσεως; διότι τὸ αὐξάνει πρὸς τὰ πέταλα αὐτῶν εἴρηκεν, ἅτινα ἔνδυμα ἑκάςῳ τούτων ἐςί. καταμάθετε, λέγων, τὰ κρίνα τῦ ἀγρῦ, πῶς αὐξάνυσι κατὰ τὰ πέταλα, ἅπερ ὅσον αὐξάνει, τοσοῦτον ὡραΐζει.

b) Matth. 6, 29.

Verſ. 29. Λέγω — Verſ. 30. ὑμᾶς.

Διατί ἐκ ἀπὸ τῶν πετεινῶν πάλιν ἤγαγε παράδειγμα; ἢ καὶ ἀπὸ ζώων ἄλλων; εἶχε γὰρ εἰπεῖν πολλὰ κεκαλλωπισμένα καὶ ὡραιότατα. διότι βέλεται κἀνταῦθα δεῖξαι, τήν τε εὐτέλειαν τοῦ χόρτε τῦ καλλωπισθέντος ἔτως ἐκ θεῦ, καὶ τὴν ὡραιότητα τῦ δοθέντος κάλλες τῷ ἔτως εὐτελεςάτῳ χόρτῳ. σκόπει γὰρ, ὅτι τὴν μὲν εὐτέλειαν τῶν κρίνων ἐπιτείνων, χόρτον αὐτὰ προϊὼν ἐκάλεσε. καὶ ἔτι μᾶλλον, σήμερον ὄντα καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον, ἃ καὶ ἄμφω πρὸς ἐπίτασιν τῆς εὐτελείας εἴρηται. τὴν δὲ ὡραιότητα τοῦ κάλλες αὐτῶν ὁμοίως ἐπιτείνων, οὐκ εἶπεν ἁπλῶς, ὅτι ἀμφιέννυσιν, ἀλλ᾽ ὅτι ἔτως ἀμφιέννυσι. τὸ γὰρ ἔτως ἐνταῦθα ἐπίτασιν ἐμφαίνει τῆς ὡραιότητος.

Τὸν σολομῶντα δὲ τέθεικεν, ὡς 8) φιλόκαλον, καὶ σοφὸν ἐπινοεῖσθαι καλλωπισμὲς. κλίβανος δέ ἐςι, τὸ ὀπτανεῖον τῶν ἄρτων. τὸ δὲ ὑμᾶς, ἐμφαντικὸν τιμῆς νόησον. φησὶ γὰρ ἐρωτηματικῶς, ὅτι ἐ πολλῷ μᾶλλον ὑμᾶς, τὸ τίμιον αὐτῦ κτῆμα; οἷς σῶμα καὶ ψυχὴν καὶ νῦν ἐχαρί-

8) φιλόκαλλον. B. In A. raſura ſublatum alterum λ.

mundum formauit, propter quos prophetas misit, propter quos vnigenitum quoque filium suum tradidit.

Vers. 30. *O homines modicae fidei.*

Increpatiuum est hoc. Postquam enim ostendit, quod volebat, deinceps ipsos obiurgat, parum fidentes appellans: vtpote qui non absque ambiguitate crederent, quod Deus ipsorum curam haberet, et idcirco solliciti essent. Ita obiurgans, eos confundit, ac fidentiores reddit. Docuit quoque dicto exemplo non insolescere de pretiosis vestibus, quibus longe pretiosiores sunt, magisque decori herbarum flores. Quemadmodum autem quum superius de auibus diceret, quod non seminent, non prohibuit seminare, sicut ibidem diximus: ita neque hic laborare, aut nere: sed ita loquutus est, volens tantum ostendere, quod Deus illa vestiat.

Quare autem tanto decore flores amiciuit? Quia vult, vt ex hoc discas sapientiae ac potentiae suae magnitudinem. Si ergo lilia, quae propter te facta sunt, pretiose induit: quomodo non multo magis te vestiet, propter quem illa formauit? Et licet filius ipse omnium sit creator ac prouisor: ad patrem tamen, creationem ac prouidentiam refert: ostendens hinc eandem cum illo sibi esse scientiam ac prouidentiam. Nondum enim tempus erat suam manifeste detegere diuinitatem, quemadmodum declarauimus, exponentes partem illam: *Audistis quod dictum sit antiquis: Non occides.*

Vers. 31.

ἐχαρίσατο, δι' οὓς τὸν κόσμον ἐποίησε, δι' οὓς προφήτας ἔπεμψε, δι' οὓς καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱὸν ἐξέδωκεν.

Verſ. 30. Ὀλιγόπιστοι.

Ἐπιπληκτικόν ἐστι τοῦτο. καὶ γὰρ ἀποδείξας, ὃ ἐβούλετο, λοιπὸν ἐπιπλήττει αὐτοὺς, ὀλιγοπίστους ὀνομάζων, ὡς μὴ πιστεύοντας ἀδιστάκτως, ὅτι φροντίσει αὐτῶν ὁ θεὸς, καὶ διὰ τοῦτο μεριμνῶντας. οὕτως ἐπιπλήξας, ἐντρέπει τούτους, καὶ εὐπειθεστέρους ποιεῖ. ἐπαίδευσε δὲ διὰ τοῦ ῥηθέντος παραδείγματος, καὶ τὸ μὴ μέγα φρονεῖν ἐπὶ τῇ πολυτελείᾳ τῶν ἱματίων, ὧν ὡραιότερα καὶ καλλίονα τὰ ἄνθη τοῦ χόρτου. ὥσπερ δὲ ἀνωτέρω περὶ τῶν πετεινῶν εἰπὼν, ὅτι οὐ σπείρουσιν, οὐκ ἐκώλυσε τὸ σπείρειν, ὡς ἐκεῖσε εἰρήκαμεν· οὕτως οὐδ' ἐνταῦθα τὸ κοπιᾶν καὶ νήθειν ἐκώλυσεν, ἀλλ' εἶπεν οὕτω, δεῖξαι μόνον θέλων, ὅτι ὁ θεὸς αὐτὰ ἀμφιέννυσι.

Καὶ διατί τοσοῦτον κάλλος τοῖς ἄνθεσι περιτέθεικε; [9]) διότι βούλεταί σε καὶ ἀπὸ τούτου μανθάνειν τὸ μέγεθος τῆς αὐτοῦ σοφίας καὶ δυνάμεως. εἰ τοίνυν τὰ διὰ σὲ γενόμενα κρίνα φιλοτίμως ἐνέδυσε, πῶς οὐκ ἐνδύσει μάλιστά σε, δι' ὃν ἐκεῖνα πεποίηκε; δημιουργὸς δὲ καὶ προνοητὴς πάντων αὐτὸς ὢν, ὅμως τῷ πατρὶ τὴν δημιουργίαν καὶ πρόνοιαν πάντων ἀνατίθησι, δεικνύων τε ἐντεῦθεν τὸ πρὸς αὐτὸν ὁμόγνωμόν τε καὶ ὁμοδύναμον, καὶ [1]) διότι οὔπω καιρὸς ἦν, ἐκκαλύψαι φανερῶς περὶ τῆς ἑαυτοῦ θεότητος, ὡς ἡρμηνεύσαμεν ἐξηγούμενοι τὸ, ἠκούσατε, ὅτι ἐῤῥέθη τοῖς ἀρχαίοις, οὐ φονεύσεις.

Verſ. 31.

9) περιτίθεται. A. 1) καὶ, abeſt, A.

Verſ. 31. *Ne — operiemur?*

Rurſum iterauit de ſollicitudine ſermonem, propter curae violentiam, quae vix abiici poteſt. Tu vero conſidera, quod ſi nobis iuſſum eſt, ne de rebus etiam neceſſariis ſimus ſolliciti: quam ſperabimus veniam, quum de his etiam quae neceſſaria non ſunt anxii ſimus?

Verſ. 32. *Omnia — inquirunt.*

Inquirunt, hoc eſt, ſolliciti ſunt de his. Conſidera: Gentes irrationalium more, ſolo mouentur voluptatum amore. Quando ergo neque gentibus praeſtantiores ſumus, quibus iuſſum eſt, vt et ſcribis et Phariſaeis virtute ſimus eminentiores, quo ſupplicio digni non erimus.

Verſ. 32. *Scit — omnibus.*

Poſtquam ſatis ipſos corripuit, rurſus aliunde eos adhortatur. Eſt enim praeceptoris officium, et obiurgare dum expedit, et conſolari, ac vtrinque excitare. Non dixit autem: *Scit Deus*, ſed, *ſcit pater veſter:* quo maximam habeant fiduciam. Ex quo enim pater eſt, et talis pater, filios deſpicere non poterit, et pati vt rerum neceſſariarum indigentia deficiant, quum neque terreni patres id ſuſtineant. Et quia omnibus his ſcit vos indigere, dabit vtique. Non ſunt enim ſuperflua edere, bibere, aut veſtiri, vt poſſet negligere, ſed corpori vtilia, atque naturae ipſius neceſſaria. Itaque quam tibi exiſtimas eſſe cauſam ſollicitudinis, magis cauſa eſt ſecuritatis. Quia enim haec neceſſaria

ria

¹) μὴ, abeſt. A. ²) μὴ, pro μηδὲ. A.

Verſ. 31. Μὴ — περιβαλώμεθα.

Ἐπαναλαμβάνει πάλιν τὸν περὶ τοῦ μὴ 2) μεριμνᾷν λόγον, διὰ τὸ τῆς μερίμνης βίαιόν τε καὶ δυσαπάλλακτον. σὺ δὲ ἐννόησον, ὅτι οἱ κελευσθέντες μηδὲ περὶ τῶν ἀναγκαίων μεριμνᾷν, τίνα συγγνώμην ἕξομεν, μεριμνῶντες καὶ περὶ τῶν οὐκ ἀναγκαίων;

Verſ. 32. Πάντα — ἐπιζητεῖ.

Τὸ ἐπιζητεῖ, ἀντὶ τοῦ μεριμνῶσι νόησον. τὰ ἔθνη γὰρ, ἀλόγων δίκην, πρὸς μόνην βλέπουσι τὴν φιληδονίαν. ὅταν δὲ 3) μηδὲ τῶν ἐθνικῶν ὑπερτερῶμεν, οἱ τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων ὑπερτερεῖν ταῖς ἀρεταῖς κεκελευσμένοι, ποίας οὐκ ἂν εἴημεν κολάσεως ἄξιοι;

Verſ. 32. Οἶδε — ἁπάντων.

Καθαψάμενος αὐτῶν ἱκανῶς, παραθαῤῥύνει πάλιν ἑτέρωθεν. ἔργον γὰρ διδασκάλου καὶ ἐπιπλήττειν, ἐν οἷς χρὴ, καὶ παρακαλεῖν, καὶ ἀμφοτέρωθεν διεγείρειν. οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι οἶδεν ὁ Θεὸς, ἀλλ᾽ ὅτι οἶδεν ὁ πατὴρ ὑμῶν, ὥστε μάλιστα θαῤῥεῖν αὐτούς. ἐπεὶ γὰρ πατήρ ἐστι, καὶ πατὴρ τοιοῦτος, οὐ δυνήσεται περιιδεῖν τοὺς υἱοὺς ἐνδείᾳ τῶν ἀναγκαίων διαφθειρομένους, ὅπουγε οὐδὲ ἀνθρώπινοι πατέρες τοῦτο ὑπομένουσι. καὶ ἐπεὶ οἶδεν, ὅτι χρήζετε τούτων ἁπάντων, δώσει πάντως. οὐ γὰρ περιττὸν τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν καὶ ἐνδιδύσκεσθαι, ἵνα καὶ παρίδῃ· ἀλλὰ χρήσιμα τῷ σώματι, καὶ ἀναγκαῖα τῇ τούτου φύσει. ὥστε, ὃ νομίζεις αἴτιον εἶναί σοι τῆς μερίμνης, τοῦτο μᾶλλόν ἐστιν αἴτιον τῆς ἀμεριμνίας. ἐπεὶ γὰρ ἀναγκαῖα ταῦτα, διὰ τοῦτο μάλιστα χρὴ

ria ſunt, ideo magis confidere oportet. Quis enim pater, etiam neceſſaria filiis denegabit?

Verſ. 33. *Quaerite — vobis.*

Primum hoc eſt, ante ea quae corpori ſunt neceſſaria: vel praecipue, ſiue maxime. Regnum vero Dei vocat hic bonorum aeternorum fruitionem. Iuſtitiam autem eius, hoc eſt, iuſtificationem quae a Deo eſt, vt vos ipſe iuſtificet. Vel operationem iuſtitiae, ſiue virtutis vniuerſalis, per quam iuſtificamur. Si enim haec petieritis, quae ſunt animae neceſſaria, etiam ea dabit et adiiciet, quae corpori neceſſaria ſunt. Nam ſuperius quoque, vbi docuit quomodo orare oporteat: primum quidem dicere praecepit: *Pater noſter, qui es in coelis, ſanctificetur nomen tuum: adueniat regnum tuum: fiat voluntas tua ſicut in coelo et in terra.* Deinde vero: *Panem noſtrum ſuperſubſtantialem da nobis hodie.* Neque enim ad hoc facti ſumus, vt edamus et bibamus ac veſtiamur: ſed vt illi complacentes, aeternis fruamur bonis.

Et ad hoc maxime conuenit viuere, idque magis poſtulare. Niſi enim hoc petierimus, nequaquam dabit: ea vero quae corpori neceſſaria ſunt, et petentes, et non petentes accipiemus, propter corporis ſuſtentationem. quemadmodum et gentes incredulae. Nam idcirco dixit: *Adiicientur.* Non ergo de hoc ſollicitum eſſe oportet, quod etiam absque ſollicitudine ſumus accepturi, ſed de altero priori ac potiori. Verum ſi ea quae corpori ſunt neceſſaria, nobis etiam non petentibus praebet, quare ergo iuſſit, vt panem

peta-

χρὴ θαῤῥεῖν. ποῖος γὰρ πατὴρ ἀνέξεται μηδὲ τὰ ἀναγκαῖα χορηγεῖν τοῖς παισί;

Verſ. 33. ζητεῖτε — ὑμῖν.

Πρῶτον, ἀντὶ τοῦ, πρὸ τῶν ἀναγκαίων τοῦ σώματος, ἢ ἀντὶ τοῦ, ἐξαιρέτως, καὶ μάλιστα. βασιλείαν δὲ θεοῦ λέγει νῦν, τὴν ἀπόλαυσιν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν. δικαιοσύνην δὲ αὐτοῦ, τὴν δικαίωσιν τὴν παρ' αὐτοῦ, ἵνα δικαιώσῃ ὑμᾶς αὐτός. [ἢ τὴν 4) κατόρθωσιν τῆς δικαιοσύνης, ἤτοι τῆς καθόλου ἀρετῆς, δι' ἣν δίκαιοι γινόμεθα.] εἰ γὰρ περὶ τούτων αἰτεῖτε, ὄντων ἀναγκαίων τῆς ψυχῆς, ταῦτά τε δώσει, καὶ προσθήσει καὶ τὰ ἀναγκαῖα τοῦ σώματος. καὶ γὰρ καὶ ὀπίσω, ἐν οἷς ἐδίδαξε, πῶς δεῖ εὔχεσθαι, πρῶτον μὲν εἶπε λέγειν, c πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· ἔπειτα δὲ, τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον. οὐ γὰρ διὰ τοῦτο γεγόναμεν, ἵνα ἐσθίωμεν, καὶ πίνωμεν, καὶ ἐνδυώμεθα, ἀλλ' ἵνα εὐαρεστήσαντες αὐτῷ, τῶν αἰωνίων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν.

c) Matth. 6, 9-11.

Διὸ τοῦτο μάλιστα χρὴ ζητεῖν καὶ ὑπὲρ τούτου μᾶλλον αἰτεῖν. τοῦτο μὲν γὰρ ἐὰν μὴ ζητῶμεν, οὐ δώσει· τὰ δ' ἀναγκαῖα τοῦ σώματος, καὶ αἰτοῦντες, καὶ μὴ αἰτοῦντες λαμβάνομεν, διὰ τὴν σύστασιν τοῦ σώματος, ὡς καὶ τὰ ἄπιστα ἔθνη. διὰ τοῦτο γὰρ εἶπεν, ὅτι προστεθήσεται. ὥστε οὐχ ὑπὲρ τούτου χρὴ μεριμνᾶν, ὃ καὶ μὴ μεριμνῶντες λαμβάνομεν, ἀλλ' ὑπὲρ ἐκείνου. καὶ εἰ τὰ ἀναγκαῖα τοῦ σώματος παρέχει, καὶ μὴ αἰτούντων ἡμῶν, διατί προσέταξε

4) Incluſa omittit. B. Eadem in margine inuenerat Hentenius. Ergo in fine huius ſcholii addiderat. Reuocauimus ergo ad ſuum locum.

petamus superſubſtantialem? Non aliam ob cauſam, quam vt tali petitione fateamur ipſum eſſe, qui nos alat: vtque hoc confitentes, tali animi gratitudine familiares efficiamur.

Verſ. 34. *Ne — ſui ipſius.*

Quum ſuperius ſimpliciter dixiſſet: Ne ſolliciti ſitis, videbatur vniuerſaliter omnem eorum, quae corpori neceſſaria ſunt, amputaſſe curam. Itaque manifeſtius hic docet, quod eam ſane, quae de hodierno die eſt, curam permittat, tanquam propter corporis imbecillitatem neceſſariam: eam vero quae de craſtino eſt, tanquam ſuperfluam denegat. Craſtinus enim dies, et ipſe rurſus ſui ipſius curam habebit, ſiue eorum, quibus in ipſo opus erit homini. Quidam autem dicunt, ſuperius quidem omnem vniuerſaliter amputaſſe curam, idque ad perfectiores dirigi: hic autem eam concedere, quae praeſentis eſt diei, propter imbecilles.

Verſ. 34. *Sufficit — ſuum.*

Malum hic vocat curam, miſeriam et calamitates, quae vndique proueniunt, ipſique ſufficiunt, nec oportet diei craſtino etiam addere ſollicitudinem, ipſumque aggrauare, quum id nobis vtile eſſe non poſſit ad operam ſpiritualem. Dicitur enim malum et quod hic κακία dicitur, non ſolum vitium, ſed et ea, quae modo dicta ſunt. Siquidem in aliis quoque locis dicitur et κακία, ira, ſiue flagellum a Deo incitatum. *Non eſt*, inquit, *malum, quod dominus non fecerit.* Et rurſus: *Ego*, ait, *faciens pacem et creans malum*, hoc eſt,

ταξε ζητεῖν τὸν ἄρτον τὸν ἐπιούσιον; πάντως, ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης αἰτήσεως ὁμολογῶμεν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ τρέφων ἡμᾶς, καὶ οὐχ ἡ σπουδὴ ἡμῶν, καὶ ἵνα τοῦτο οὕτως ὁμολογοῦντες, οἰκειότεροι γινώμεθα διὰ 5) τὴν εὐγνωμοσύνην.

Verſ. 34. Μὴ — ἑαυτῆς.

Ὀπίσω εἰπὼν ἁπλῶς, ὅτι μὴ μεριμνήσητε, ἐδόκει παντελῶς ἐκκόπτειν τὴν μέριμναν τῶν ἀναγκαίων τοῦ σώματος· λοιπὸν οὖν ἐνταῦθα διδάσκει φανερώτερον, ὅτι τὴν μὲν ἐπὶ τῇ ἐνεστώσῃ ἡμέρᾳ συγχωρεῖ, ὡς ἀναγκαίαν, διὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ σώματος· τὴν δὲ τῆς αὔριον ἀπαγορεύει, ὡς περιττήν. ἡ γὰρ αὔριον ἡμέρα ἕξει καὶ αὐτὴ πάλιν τὴν μέριμναν τῶν ἑαυτῆς, ἤγουν, ὧν ἐν αὐτῇ χρήζει ὁ ἄνθρωπος. τινὲς δέ φασιν, ὀπίσω μὲν παντελῶς ἐκκόψαι τὴν μέριμναν, διὰ τοὺς δυνατούς· ἐνταῦθα δὲ, συγχωρῆσαι τὴν τῆς ἐνεστώσης ἡμέρας, διὰ τοὺς ἀσθενεστέρους.

Verſ. 34. Ἀρκετὸν — αὐτῆς.

Κακίαν ἐνταῦθα λέγει, τὴν μέριμναν, τὸν κόπον, τὰς ἐπιγινομένας ἑκάστοτε συμφορὰς, ἅπερ ἀρκοῦσιν αὐτῇ, καὶ οὐ χρὴ προσθεῖναι καὶ τὴν μέριμναν τῆς αὔριον, καὶ καταβαρύνειν αὐτὴν, ὡς μὴ δύνασθαι χρησιμεύειν ἡμῖν εἰς ἐργασίαν πνευματικήν. κακία γὰρ λέγεται, οὐ μόνον ἡ πονηρία, ἀλλὰ καὶ τὰ ῥηθέντα. καὶ γὰρ καὶ ἐν ἄλλοις εἴρηται κακία, ἡ θεήλατος ὀργὴ καὶ μάστιξ. οὐκ [d]) ἔστι γάρ, φησι, κακία ἐν πόλει, ἣν κύριος οὐκ ἐποίησε. καὶ αὖθις, ἐγώ, φησι, [e]) ποιῶν εἰρήνην καὶ κτίζων κακὰ, ἀντὶ τοῦ λιμοῦ καὶ λοιμοῦ,

d) Amos 3, 6.

e) Ieſ. 45, 7.

5) τῆς εὐγνωμοσύνης. A.

est, fames, pestes ac similia. Tristia enim et afflictionem adferentia, consueuimus dicere mala.

Cap. VII. v. 1. *Nolite — iudicemini.*

† Dicit Chrysostomus in expositione epistolae ad Hebraeos illud: Nolite iudicare ne iudicemini, de vita dici, non de fide. Similiter et illud, quaecunque dixerint vobis vt seruetis, seruate et facite: verbum, vt seruetis, de operibus esse, non de fide.

Iudicium hoc loco pro condemnatione accipito. Sic enim interpretatur Lucas, dicens: *Nolite condemnare, et non condemnabimini.* Verum nisi condemnet quis eum qui peccauit: veluti is qui praeest subditum, pater filium, aut dominus seruum: augebuntur omnino vitia, eritque rerum confusio. Sed hic non loquitur de huiusmodi condemnatione, quae bonum amat, et quod prauum est corrigit. In sequentibus enim iubet etiam arguere hoc modo ac ligare. *Abi*, inquit, *et argue eum.* Et rursum: *Quaecunque ligaueritis super terram, erunt ligata et in coelo.* Hic autem sermo non ad eos qui praesunt dirigitur, sed ad subditos: monens ne qui propria debent inspicere, ac seipsos diiudicare, inspiciant aliena, ac diiudicent alios.

Nam et Paulus Apostolus dicit: *Si nos ipsos diiudicaremus, nequaquam diiudicaremur.* Dirigitur quoque sermo et ad eos, qui quum in maioribus offendant, condemnant eos qui in paruis labuntur. Dicit enim statim in sequentibus: *Quid inspi-*

λοιμὲς, καὶ τὰ τοιαῦτα. καὶ γὰρ εἰώθαμεν κακὰ ὀνομάζειν, καὶ τὰ λυπηρὰ καὶ κακωτικά.

Cap. VII. v. 1. Μὴ — κριθῆτε.

[Φησὶν 6) ὁ χρυσόστομος, ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῆς πρὸς ἑβραίες ἐπιστολῆς, ὅτι τὸ μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε, περὶ βίου ἐστὶν, οὐ περὶ πίστεως. ὁμοίως δὲ καὶ τὸ, πάντα, f) ὅσα ἂν λέγωσιν ὑμῖν ποιεῖν, ποιεῖτε. τὸ γὰρ ποιεῖν, ἔργων ἐστὶν, ἀλλ' οὐ πίστεως.] f) Matth. 23, 3.

Κρίσιν δὲ ἐνταῦθα, τὴν κατάκρισιν νόησον. ταύτην γὰρ ἐξερμηνεύων ὁ λουκᾶς εἶπε, μὴ g) καταδικάζετε, καὶ ἐ μὴ καταδικασθῆτε. καὶ εἰ μὴ καταδικάσει τις τὸν ἁμαρτάνοντα, οἷον ἄρχων μὲν τὸν ἀρχόμενον, πατὴρ δὲ τὸν υἱὸν, δεσπότης δὲ τὸν δῦλον, ἐπιδώσει πάντως ἡ κακία, καὶ ἔσαι σύγχυσις. ἀλλ' ἐ περὶ ταύτης τῆς κατακρίσεως λέγει νῦν, τῆς φιλαγάθε καὶ διορθωτικῆς. προϊὼν γὰρ ἐνετείλατο, καὶ ἐλέγχειν οὕτω, καὶ δεσμεῖν. ὕπαγε h) γάρ, φησι, καὶ ἔλεγξον αὐτόν. καὶ αὖθις, i) ὅσα ἂν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσαι δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ. νῦν δὲ ὁ λόγος οὐ πρὸς 7) τὲς ἄρχοντάς ἐστιν, ἀλλὰ πρὸς τὲς ἀρχομένες, παραινῶν, μὴ ἀντὶ τῦ βλέπειν τὰ οἰκεῖα, καὶ καταδικάζειν ἑαυτὲς, ὁρᾶν τὰ ἀλλότρια, καὶ κατακρίνειν ἑτέρες.

g) Luc. 6, 37. h) Matth. 18, 15. i) Matth. 18, 18.

Φησὶ γὰρ καὶ παῦλος ὁ ἀπόστολος, ὅτι εἰ k) ἐκρίνομεν ἑαυτὲς, ἐκ ἂν ἐκρινόμεθα. ἔστι δὲ ὁ λόγος καὶ πρὸς τὲς μεγάλα μὲν ἁμαρτάνοντας, κατακρίνοντας δὲ τὲς μικρὰ σφαλλομένες. λέγει γὰρ

k) 1 Cor. 11, 31.

6) Inclusa in margine habet. A. Eadem in fine huius scholii adiecerat Hentenius, itidem ex margine sui Codicis.

7) τὲς, abest. A. Ita quoque paullo post.

inspicis festucam in oculo fratris tui, trabem autem quae in oculo tuo est, non consideras? κάρφος autem (quod vertit interpres festucam aut stipulam) proprie ligni particula breuissima est, et pulchre trabi opponitur.

Vers. 2. *Quo — iudicabimini.*

Eadem condemnatione, qua condemnabis fratrem, condemnaberis et tu: hoc est, si leuem eius lapsum curiose inquisieris, etiam et tu condemnaberis, et leuia errata tua anxie disquirentur, ac tempore tremendi iudicii condemnabuntur.

Vers. 2. *Et — vobis.*

Et mensura qua curiosa exactione metiris, puta quod tuae vtilitatis debuisset habere respectum, aut cauere ne te offenderet: eadem mensura remetientur et tibi tuam conuersationem. Vult autem sermo, quod quantam expetis ab eo exactionem, tantam et Deus expetet a te. Aduertere autem oportet, quod quemadmodum si remiserimus debitoribus nostris, remittet nobis et Deus: Ita si fratrem non condemnauerimus, neque Deus nos condemnabit. O admiranda praeceptorum virtus, quae facilia quidem sunt ad exequendum, magnam tamen nobis conciliant salutem.

Quid igitur, si frater fornicatus fuerit, aut aliud tale quippiam deliquerit, an hunc non corrigam, sed tacebo? Corrige sane salubriter, et quasi medicus. Neque enim dixit: *Ne cohibeas delinquentem:* sed, *ne iudices.* Dixit autem et Paulus:

*) πρὸς τὴν ἑαυτῦ πολιτείαν καὶ βίον. Hentenius duplici modo reddidit, nec tamen sententiam assecutus est.

γὰρ ἐφεξῆς, τί βλέπεις l) τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς; ἔστι δὲ κάρφος, ἀπόσπασμα ξύλου βραχύτατον. l) Matth. 7, 3.

Vers. 2. Ἐν ᾧ — κριθήσεσθε.

Ἐν ἥτινι καταδίκῃ καταδικάζεις τὸν ἀδελφὸν, ἐν ταύτῃ κριθήσῃ καὶ σὺ, τουτέστιν, εἰ τὸ λεπτὸν αὐτοῦ σφάλμα πολυπραγμονεῖς καὶ κατακρίνεις, καὶ τὰ λεπτὰ τὰ σὰ πολυπραγμονηθήσονται καὶ κατακριθήσονται ἐν καιρῷ τῆς φοβερᾶς κρίσεως.

Vers. 2. Καὶ — ὑμῖν.

Καὶ ἐν ᾧ μέτρῳ ἀκριβείας μετρεῖς αὐτῷ τὴν πολιτείαν, οἷον, ὅτι τόσον ὤφειλε 8) προσέχειν ἐν τούτῳ μετρηθήσεται καὶ σοὶ ἡ σὴ πολιτεία. δηλοῖ δὲ ὁ λόγος, ὅτι ὅσην ἀκρίβειαν ἀπαιτεῖς αὐτὸν, τοσαύτην ἀπαιτηθήσῃ καὶ σὺ παρὰ τοῦ θεοῦ. χρὴ δὲ προσέχειν, ὅτι ὥσπερ ἐὰν ἡμεῖς ἀφίωμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν, ἀφίησι καὶ ὁ θεὸς ἡμῖν· οὕτως ἐὰν ἡμεῖς οὐ κατακρίνωμεν τὸν ἀδελφὸν, οὐδὲ ὁ θεὸς ἡμᾶς. ὢ θαυμαστῆς ἐντολῶν δυάδος, ῥᾳδίων μὲν εἰς τὸ κατορθωθῆναι, μεγάλης δὲ σωτηρίας προξένων!

Τί οὖν; ἐὰν ὁ ἀδελφὸς πορνεύῃ, ἢ τοιοῦτον ἄλλο τι πλημμελῇ; πότερον οὐ διορθώσω τοῦτον, ἀλλὰ σιγήσω; διόρθωσον μὲν ἰατρικῶς, ὡς ἀδελφόν· μὴ κατάκρινε δὲ ἀπεχθῶς, ὡς μεμισημένον. οὐ γὰρ εἶπε, μὴ παύσῃς ἁμαρτάνοντα· ἀλλὰ μὴ κρίνῃς. φησὶ γὰρ καὶ Παῦλος, σὺ τίς εἶ m) ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην; τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει ἢ πίπτει. m) Rom. 14, 4.

Paulus: *Tu cur iudicas fratrem tuum, aut tu cur ſpernis fratrem tuum?* Et certe non ſubditum condemnare, animae eſt phariſaïcae, et ſeipſum iuſtificantis.

Verſ. 3. *Quid autem — conſideras?*

Per feſtucam peccatum minimum indicauit: per trabem vero maximum. Eſt enim trabs lignum oblongum. Vult autem dicere: Quomodo lapſum minimum in anima fratris tui acute conſpicis, grauiſſimum vero in tua non intueris? quisque enim quae ſua ſunt magis videt, quam ea quae alterius: et maiora magis videt, quam ea quae minora ſunt.

Verſ. 4. *Aut — tuo.*

Siue, quomodo tentabis eum curare, quum ipſe maxime indigeas ſalute? ecce enim trabs in oculo tuo eſt.

Verſ. 5. *Hypocrita — tui.*

Hypocritam nominauit talem, vtpote medici munus vindicantem, aegroti vero locum retinentem. Vel, tanquam praetextu correctionis alienum lapſum curioſe indagantem, ſed id propoſito condemnandi agentem. Si enim curandi fratris deſiderio hoc agis, cura prius teipſum, qui plus illo deliquiſti: quodſi temetipſum deſpicis, manifeſtum eſt, quod neque illum amas: Magis enim ſeipſum quisque amat, quam fratrem. Itaque non ad emendandum, ſed ad condemnandum conuitiaris. Vides ergo quod alios curare non prohibuit, ſi id omnino tibi cordi eſt: ſed admonuit,

vt

πίπτει. καὶ πάλιν, σὺ n) δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; ἢ καὶ σὺ, τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου; καὶ ὄντως τὸ κατακρίνειν τὸν μὴ ὑπεξούσιον, ψυχῆς ἐστι Φαρισαϊκῆς, καὶ δικαιούσης ἑαυτήν. n) Rom. 14,10.

Verſ. 3. Τί δὲ — κατανοεῖς;

Διὰ τοῦ κάρφους μὲν, τὸ ἐλάχιστον ἁμάρτημα ἐνέφηνε· διὰ τῆς δοκοῦ δὲ, τὸ μέγιστον. ξύλον γὰρ ἐπίμηκες ἡ δοκός. λέγει δὲ, ὅτι διατί τὸ μὲν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀδελφοῦ σου ἐλαφρότατον σφάλμα βλέπεις ὀξέως· τὸ δὲ ἐν τῇ σῇ βαρύτατον, οὐχ ὁρᾷς; πᾶς γὰρ τὰ ἑαυτοῦ μᾶλλον οἶδεν, ἢ τὰ ἑτέρου, καὶ τὰ μείζω βλέπει μᾶλλον, ἢ τὰ ἐλάττω.

Verſ. 4. Ἢ — σοῦ.

Ἢ πῶς ἐπιχειρήσεις ἰατρεῦσαι αὐτὸν, αὐτὸς μάλιστα δεόμενος ἰατρείας; ἰδοὺ γὰρ ἡ δοκὸς ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου ἐστίν.

Verſ. 5. Ὑποκριτὰ — σου.

Ὑποκριτὴν, τὸν τοιοῦτον ὠνόμασεν, ὡς ἰατροῦ μὲν τάξιν ἁρπάζοντα, νοσοῦντος δὲ τόπον ἐπέχοντα· ἢ ὡς προφάσει μὲν διορθώσεως τὸ ἀλλότριον σφάλμα πολυπραγμονοῦντα, σκοπῷ δὲ κατακρίσεως τοῦτο ποιοῦντα. εἰ γὰρ κηδόμενος τοῦ ἀδελφοῦ σου τοῦτο ποιεῖς, πρῶτον κήδου σεαυτοῦ, μεῖζον ἐκείνου πλημμελήσας· εἰ δὲ σεαυτοῦ καταφρονεῖς; πρόδηλον, ὡς οὐδ᾽ ἐκεῖνον φιλεῖς. πᾶς γὰρ ἑαυτὸν φιλεῖ μᾶλλον, ἢ τὸν ἀδελφόν. καὶ λοιπὸν οὐ διορθούμενος, ἀλλὰ κατακρίνων ἐκπομπεύεις. 9) ὁρᾷς, οὐκ ἐκώλυσε θεραπεύειν ἑτέρους, εἰ τοῦτο πάντως ἐπιθυμεῖς· ἀλλ᾽ ἐκέλευσε θεραπεύειν σεαυτὸν

9) intell. τὰ σφάλματα τοῦ ἀδελφοῦ σου.

vt te prius cures, deinde illos: Medicum namque sanum esse oportet. Haec atque similia statuit: non auertens, vt dictum est, a mutua correctione, sed propriorum delictorum negligentiam reprimens. Duplex enim condemnatio illum expectat, qui quum magnis reus teneatur malis, leuia aliorum errata curiose scrutatur.

Vers. 6. *Ne — porcos.*

Sanctum et margaritas vocauit fidei nostrae mysterium. Sanctum quidem, vtpote diuinum: Margaritas vero, propter pretiosa quae in eo recondita sunt dogmata. Et rursum, canes et porcos nominauit eos, qui immedicabili tenentur impietate. Canes quidem, tanquam Christo oblatrantes: Porcos vero, quasi perturbationum luto obuolutos. Iubet igitur ne talibus tradamus dogmatum fidei mysteria. Ne proiiciatis autem, hoc est, ne apponatis. Indigni sunt enim qui talia audiant. Deinde addit et causam.

Vers. 6. *Ne quando — vos.*

Melius enim est eos haec ignorare, quam cognoscere, ne quando postquam simulata probitate a vobis ea didicerint, ludibrio habeant ac detrahant ipsis. Id enim indicat quod additur: *Conculcent.* Pedes vero ipsorum dicit infidelitatem eorum, qua ad perditionem gradiuntur. Deinde conuersi a ficta probitate ad manifestam repugnantiam, lacerent vos, hoc est, impetum faciant ac resistant vobis. Non potentes namque diuina dogmata, sacra quadam, vt docet, maiestate intel-lige-

[1]) ὠνόμασε. – A.

αὐτὸν πρὸ ἐκείνων. χρὴ γὰρ τὸν ἰατρὸν ὑγιαίνειν· ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα νενομοθέτηκεν, ἐκ ἀνατρέπων, ὡς εἴρηται, τὸ διορθοῦν ἀλλήλους· ἀλλ᾿ ἀναστέλλων τὸ τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων ἀμελεῖν. διπλῆ γὰρ καταδίκη, τὸ τὸν μεγάλοις ἀτοπήμασιν ὑπεύθυνον, ἐξετάζειν τὰ ἑτέρων ἐλάχιστα.

Verſ. 6. Μὴ — χοίρων.

Ἅγιον καὶ μαργαρίτας ὠνόμασε, τὸ μυστήριον τῆς πίστεως ἡμῶν. ἅγιον μὲν, ὡς θεῖον· μαργαρίτας δὲ, διὰ τὰ ἐν αὐτῷ τίμια δόγματα. καὶ πάλιν, κύνας μὲν καὶ χοίρους [1]) ἐκάλεσε, τοὺς ἀνιάτους ἐν δυσσεβείᾳ. κύνας μὲν, ὡς καθυλακτοῦντας τοῦ Χριστοῦ· χοίρους δὲ, ὡς τῷ βορβόρῳ τῶν παθῶν ἐγκαλινδουμένους. κελεύει τοίνυν, μὴ παραδιδόναι τοῖς τοιούτοις τὸ μυστήριον τῶν δογμάτων τῆς πίστεως. μὴ βάλητε δὲ, ἀντὶ τοῦ, μὴ [2]) παραθῆσθε. ἀνάξιοι γάρ εἰσι τοιαύτης ἱερᾶς ἀκροάσεως. εἶτα προστίθησι καὶ αἰτίαν.

Verſ. 6. Μήποτε — ὑμᾶς.

Κρεῖττόν ἐστιν, ἀγνοηθῆναι ταῦτα παρ᾿ αὐτῶν, ἢ γνωρισθῆναι, μήποτε ὑποκριθέντες ἐπιείκειαν, καὶ μαθόντες αὐτὰ παρ᾿ ἡμῶν, ἐμπαροινήσωσιν αὐτοῖς καὶ διασύρωσι. τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ καταπατήσωσι. πόδας δὲ αὐτῶν λέγει, τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, δι᾿ ἧς βαδίζουσιν εἰς ἀπώλειαν. εἶτα στραφέντες ἀπὸ τῆς ἐπιπλάστου ἐπιεικείας εἰς φανερὰν ἐναντίωσιν, ῥήξωσιν ὑμᾶς, τουτέστι, προσβάλωσιν, ἀντιστῶσι. μὴ δυνάμενοι γὰρ θεοπρεπῶς νοεῖν τὰ θεῖα δόγματα, προσάπτου-

[2]) Immo, παραθῆτε. Nec enim Medio eſt opus. Atque ita etiam reſpondet τῷ βάλητε.

ligere, affectus humanos illis attribuunt, et inde armati, illa quidem fuggillant, vos autem affligunt.

Verf. 7. *Petite — vobis.*

Poftquam magna quaedam et admiranda iufferat, puta vt difcipuli cunctis animi affectibus fuperiores effecti, Deo in diiudicandis dignis affimilentur, ne grauia videantur mandata, aptas addidit confiderationes, quae haec effe facilia perfuadeant. Maxime autem facilitatis adpofuit coronidem fiue apicem: dico fane, quod ab orationibus eft auxilium.

Certantes enim non tantum fatagere oportet, verum etiam fuperne auxilium pofcere: quod omnino veniet, et aderit, ac adiuuabit, omniaque reddet facilia: ideoque etiam petere iuffit, et quod dabitur promifit: Non tamen vtcunque petere, fed cum perfeuerantia et affiduitate. Nam hoc manifeftat, quod additur: *Quaerite.* Nec folum cum perfeuerantia et affiduitate, fed etiam cum feruore ac vehementia: Id enim indicat quod fubiungit, dicens: *Pulfate.*

Verf. 8. *Omnis — aperietur.*

† Qui abfque animi aegritudine quippiam ad bene operandum petit, gratiam accipit virtutis ad operationem praeceptorum. Et qui abfque animi perturbatione, quaerit aliquid in naturae fpeculatione, inuenit rerum veritatem. Praeterea qui animo non commoto, fcientiae ianuam pulfat in theologica difciplina, aperietur ei cognitio reconditorum myfteriorum. Qui vero animo, aliqua affectione perturbato petit, quaerit aut pulfat, non confe-

ἀπτουσιν αὐτοῖς ἐμπάθειαν, κἀντεῦθεν ὁπλιζόμενοι, κωμῳδοῦσι μὲν αὐτὰ, προσαράσσουσι δὲ ἡμῖν.

Verſ. 7. Ἀιτεῖτε — ὑμῖν.

Ἐπειδὴ μεγάλα τινὰ καὶ θαυμαστὰ προσέταξε, πάντων μὲν τῶν παθῶν ἀνωτέρους γίνεσθαι τοὺς μαθητὰς, ὁμοιοῦσθαι δὲ τῷ θεῷ, διακρίνειν δὲ τοὺς ἀναξίους, ἵνα μὴ δόξῃ χαλεπὰ τὰ προστάγματα, τέθεικε μὲν ἱκανοὺς λογισμοὺς, πείθοντας, ὅτι ῥᾳδια ταῦτα· μάλιστα δὲ προσέθηκε τὴν κορωνίδα τῆς ἐυκολίας. Φημὶ δὴ, τὴν ἀπὸ τῶν ἐυχῶν συμμαχίαν.

Χρὴ γὰρ μὴ μόνον σπουδάζειν τοὺς ἀγωνιζομένους, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄνωθεν ἐπικαλεῖσθαι βοήθειαν. καὶ πάντως ἥξει, καὶ παρέσται, καὶ συνεφάψεται, καὶ πάντα ποιήσει ῥᾴδια. διὰ τοῦτο καὶ αἰτεῖν ἐκέλευσε, καὶ τὴν δόσιν ὑπέσχετο. πλὴν μὴ ἁπλῶς αἰτεῖν, ἀλλὰ μετ᾽ ἐπιμονῆς καὶ ἐυτονίας. τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ζητεῖτε. καὶ μὴ μόνον μετ᾽ ἐπιμονῆς καὶ ἐυτοίνας, ἀλλὰ καὶ μετὰ θερμότητος καὶ σφοδρότητος. τοῦτο γὰρ βούλεται, τὸ κρούετε.

Verſ. 8. Πᾶς — ἀνοιγήσεται.

[Ὁ 3) χωρὶς πάθους αἰτῶν ἐν τῇ πρακτικῇ φιλοσοφίᾳ, λαμβάνει χάριν δυνάμεως εἰς πρᾶξιν τῶν ἐντολῶν· καὶ ὁ ζητῶν ἀπαθῶς ἐν τῇ φυσικῇ θεωρίᾳ, ἑυρήσει τὴν ἐν τοῖς οὖσιν ἀλήθειαν· καὶ τῷ κρούοντι ἀπαθῶς τὴν θύραν τῆς γνώσεως ἐν τῇ θεολογικῇ μυσταγωγίᾳ, ἀνοιγήσεται ἡ γνῶσις τῶν ἀποκρύφων μυστηρίων. ὁ δὲ μετά τινος πάθους αἰτῶν ἢ ζητῶν ἢ κρούων, οὐκ ἐπιτεύξεται. αἰτεῖτε

3) Inclufa in margine habet. A.

consequetur. Petitis enim, inquit, et non accipitis, eo quod male petatis.

Haec in confirmationem promissionis addidit: vt si non statim acceperis, ne desistas, sed perseueres ac incalescas. Ideo enim non statim dat quod petis, vt quaeras: et idcirco non statim aperit ianuam, vt pulses. Apud homines enim, si vrgens petitionibus insistas, eos ad iram prouocas: apud Deum vero, potius eum irritas, nisi hoc facias. Nam exquirit a te assiduitatem, et vehementiam: teque vult perseueranter simul ac feruenter petere. Qui enim petit, nec accipit: aut indigne petit, aut non perseuerat, aut tepide petit. Nam tria haec oportet concurrere.

Vers. 9. *An quisquam* — V. 10. *illi?*

Ponit rursum considerationem facti humani: et ab exemplo auditorem inducit, vt his quae dicta sunt assentiat. Oportet autem et petentem filium esse, et petere quae patrem quidem dare, filium autem accipere deceat.

Vers. 11. *Si* — *ab eo?*

Malos ipsos dixit, non humanam calumniando naturam, sed ad differentiam bonitatis diuinae: humana namque bonitas ad diuinam, malitia esse videtur: tantaque est harum distinctio, quantum homo differt a Deo. Considera vero, quomodo nunc quidem exhortatur ad studiose operandum, nunc autem orare admonet: rursum nunc ab hoc ad illud transire, nunc vero ab illo ad istud. Hoc autem facit docens, quod neque de solo bono opere

4) Intell. *σου*.

τε °) γάρ, φησι, καὶ οὐ λαμβάνετε, διότι κα- °) Iac. 4, 3.
κῶς αἰτεῖσθε.]

Ταῦτα δὲ προσέθηκεν, εἰς βεβαίωσιν τῆς ὑποσχέσεως, ἵνα εἰ μὴ παραυτίκα λάβῃς, μὴ ἀποστῇς, ἀλλ᾽ ἐπιμένῃς καὶ θερμανθῇς. διὰ τοῦτο γὰρ αἰτοῦντος, 4) οὐκ εὐθὺς δίδωσιν, ἵνα ζητήσῃς· καὶ διὰ τοῦτο οὐκ εὐθέως ἀνοίγει τὴν θύραν, ἵνα κρούσῃς. ἐπὶ μὲν γὰρ ἀνθρώπων, ἐὰν ἐπιμείνῃς ἐγκείμενος ταῖς αἰτήσεσι, παροργίζεις αὐτούς· ἐπὶ δὲ τοῦ θεοῦ, μᾶλλον παραπικραίνεις αὐτὸν, ἐὰν μὴ τοῦτο ποιῇς. δοκιμάζει γάρ σου τὴν εὐτονίαν καὶ τὴν σφοδρότητα, καὶ βούλεταί σε αἰτεῖν ἐπιμόνως ἅμα καὶ θερμῶς, καὶ πάντως δίδωσιν. ὁ γὰρ αἰτήσας καὶ μὴ λαβὼν, ἢ ἀναξίως ἤτησεν, ἢ οὐκ ἐπέμεινεν, ἢ χλιαρῶς ἤτησε. δεῖ γὰρ συνδραμεῖν τὰ τρία.

Verſ. 9. Ἢ τίς — Verſ. 10. αὐτῷ;

Τίθησι πάλιν λογισμὸν ἀνθρωπίνου πράγματος, καὶ ἀπὸ παραδείγματος ἐνάγει τὸν ἀκροατὴν εἰς τὸ θαῤῥεῖν, περὶ ὧν εἴρηκε. χρὴ δὲ τὸν αἰτοῦντα, καὶ υἱὸν εἶναι, καὶ αἰτεῖν, ἅπερ τῷ πατρὶ μὲν πρέπει δοῦναι, τῷ υἱῷ δὲ συμφέρει λαβεῖν.

Verſ. 11. Εἰ — αὐτόν;

Πονηροὺς αὐτοὺς εἶπεν, οὐ διαβάλλων τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ἀγαθότητος τοῦ θεοῦ. ἡ γὰρ ἀνθρωπίνη ἀγαθότης, πρὸς τὴν θείαν, κακία δοκεῖ, καὶ τοσοῦτον ἀμφοῖν τὸ διάφορον, ὅσον ἀνθρώπου πρὸς θεόν. ὅρα δὲ, πῶς ποτὲ μὲν προτρέπεται ἐργάζεσθαι τὴν ἀρετὴν, ποτὲ δὲ παραινεῖ εὔχεσθαι. καὶ νῦν μὲν ἀπ᾽ ἐκείνου πρὸς τοῦτο μεταβαίνει· νῦν δὲ ἀπὸ τούτου πρὸς ἐκεῖνο μεταχωρεῖ. τοῦτο δὲ ποιεῖ, διδάσκων,

opere securos esse oporteat, neque rursum de sola oratione, sed et quae nostra sunt conferamus, et coelitus auxilium imploremus. Haec enim mutuo auxilio pugnantia, prosperum habebunt successum.

Vers. 12. *Omnia — ipsis.*

Omnia quae prius de dilectione statuerat, breui nunc verbo summatim collegit, ac succincte docuit: ponens rem facilem ac iustissimam. Omnia, inquit, quaecunque volueritis vt faciant vobis homines et vos facite ipsis. Ita autem haec ipsis facite, sicut vultis vt ipsi vobis faciant. Et hoc idem est, quod amare proximum sicut se ipsum: ideo etiam subdidit.

Vers. 12. *Ita — prophetae.*

Ita lex vetus et prophetae determinant. Lex siquidem dicit: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum:* Prophetae quoque multa de fraterno amore Iudaeos exhortati sunt: Sed et Christus in sequentibus interroganti legisperito, quod esset mandatum magnum in lege: vbi de Dei ac proximi amore respondisset subdidit: ***In his duobus mandatis vniuersa lex pendet et prophetae***, hoc est, his duobus magis appensa sunt: circa haec duo magis egregie tractant ac narrant: id pro scopo haben-

5) κἀκείνους. A.

6) Pro ὄτως, dedi ὄτω. In plerisque Codd. etiam ante consonam reperitur ὄτως. Euthymii ergo interpretatio vindicat lectionem, quam habent omnes probi Codices. Eius autem auctoritas eo maior est hoc loco, quod a Chrysostomo dissentit, qui ὄτος intulit. T. VII. p. 291. B. VIII. p. 451. E.

σκων, ὅτι ὅτε τῇ οἰκείᾳ σπουδῇ προσήκει μόνῃ θαῤῥεῖν, ὅτε μόνῃ τῇ εὐχῇ πάλιν, ἀλλὰ καὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν συνεισφέρειν, καὶ τὴν ἄνωθεν ἐπικαλεῖσθαι βοήθειαν. δι' ἀλλήλων γὰρ ταῦτα συμμαχούμενα κατορθοῦνται.

Verſ. 12. Πάντα — αὐτοῖς.

Ὅσα περὶ ἀγάπης προλαβὼν ἐνομοθέτησε, πάντα νῦν ἐν τῷ βραχεῖ τούτῳ λόγῳ ἀνεκεφαλαιώσατο, καὶ συντόμως ἐδίδαξε πρᾶγμα ῥᾴδιόν τε καὶ δικαιότατον, εἰπὼν, ὅτι πάντα, ὅσα ἂν θέλητε, ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε, αὐτοῖς. οὕτω δὲ αὐτοῖς ταῦτα ποιεῖτε, ὡς θέλετε ἐκείνους [5]) ταῦτα ποιεῖν ὑμῖν, ὅπερ ταὐτόν ἐστι, τῷ ἀγαπᾷν τὸν πλησίον, ὡς ἑαυτόν. διὸ καὶ ἐπήγαγεν.

Verſ. 12. Οὕτως — προφῆται.

Ὅυτω [6]) διαλαμβάνει καὶ ὁ παλαιὸς νόμος, καὶ οἱ προφῆται. ὁ μὲν γὰρ νόμος φησὶν, ἀγαπήσεις [p]) τὸν πλησίον σου, ὡς σεαυτόν· οἱ προφῆται p) Leuit. 19, 18.
δὲ πάλιν πολλὰ περὶ φιλαδελφίας τοῖς ἰουδαίοις παρῄνεσαν. ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν νομικὸν ὕστερον [7]) ὁ χριστὸς, ἐπερωτήσαντα, ποία [q]) ἐντολὴ μεγάλη ἐν τῷ νόμῳ, ἀποκριθεὶς, περί τε τῆς εἰς θεὸν ἀγάπης, καὶ περὶ τῆς εἰς τὸν πλησίον, ἐπήνεγκε· ὅτι ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὁ νόμος ὅλος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται, τουτέστι, τῶν δύο τούτων μᾶλλον ἐκκρέμ..νται, περὶ τῶν δύο τούτων διαφερόντως διαλαμβάνουσι, καὶ προηγούμενον σκοπὸν ἔχουσι διδάξαι τοὺς ἀνθρώπους ἀγαπᾷν

q) Matth. 22, 36-40.

7) ὁ χριστὸς, abeſt. A.

habentes, vt homines doceant Deum colendo amare, ac se inuicem, in nullo alteri nocendo.

Potest quoque et alio modo dici, quod omnis lex ac prophetae haec duo praecepta habent, tanquam radicem, causam, et argumentum.

Vers. 13. *Intrate — portam.*

Angustam portam vocat, virtutum operationem. Portam quidem, tanquam ad vitam aeternam introducentem: angustam vero, vt quae ingredientes praeparet ad labores ac afflictiones, donec ad finem perueniant. Quia enim arcta est ob suam perfectionem, dicuntur illam non posse ingredi, qui crassi sunt peccatis: donec peccatorum a se pinguedinem expellant.

Vers. 13. *Quia latam — eam.*

Similiter viam ac portam nominauit voluptatum amorem tanquam in supplicium abducentem: id enim vocat hic perditionem. Latam autem et spatiosam, quia nullum praebet laborem ingredientibus per eam: quum indulgens sit, nullo clausa termino, nullo obseruata custode.

Vers. 14. *Quam angusta — vitam.*

Tò, *quam*, pro valde ponitur. Exaggerat enim angustiam ac constrictionem ipsius, vt his cognitis ad certamen excitemur, et praeparemur ad laborum tolerantiam ac constantiam. Nam quod ex se triste est, si praecognitum fuerit ac praecogitatum, vbi contigerit, facilius ac leuius tolerari solet.

πᾶν μὲν τὸν Θεὸν, ἐν τῷ εὐσεβεῖν· ἀγαπᾶν δὲ καὶ ἀλλήλους, ἐν τῷ μὴ ἀδικεῖν τὸν πλησίον.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται τὰς δύο ἐντολὰς ταύτας κέκτηνται ῥίζαν καὶ αἰτίαν καὶ ἀφορμήν.

Verſ. 13. Εἰσέλθετε — πύλης.

Στενὴν πύλην καλεῖ, τὴν ἄσκησιν τῶν ἀρετῶν· πύλην μὲν, ὡς εἰσάγουσαν εἰς τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον· στενὴν δὲ, ὡς παρασκευάζουσαν τοὺς εἰσερχομένους πονεῖν καὶ ἱδροῦν καὶ θλίβεσθαι, μέχρις ἂν διέλθωσι, καὶ ὡς μὴ χωροῦσαν τοὺς παχεῖς ταῖς ἁμαρτίαις, διὰ τὴν λεπτότητα τῆς ἀκριβείας αὐτῆς, ἕως ἂν ἀπόθωνται τὸ πάχος τῆς ἁμαρτίας.

Verſ. 13. Ὅτι — αὐτῆς.

Πάλιν ὠνόμασε πύλην καὶ ὁδὸν, τὴν φιληδονίαν· πύλην μὲν καὶ ὁδὸν, ὡς ἀπάγουσαν εἰς τὴν κόλασιν· ταύτην γὰρ νῦν ἀπώλειαν λέγει· πλατεῖαν δὲ καὶ εὐρύχωρον, ὡς μηδένα πόνον παρέχουσαν τοῖς εἰσερχομένοις δι᾽ αὐτῆς, διὰ τὸ ἀόριστον αὐτῆς καὶ ἄνετον καὶ ἀπαρατήρητον.

Verſ. 14. Τί στενὴ — ζωήν.

Τὸ τί, ἀντὶ [8]) τοῦ πάνυ. μεγαλύνει γὰρ τὴν στενότητα καὶ τὸ θλιβερὸν αὐτῆς, ἵνα προμαθόντες αὐτὰ διεγερθῶμεν εἰς ἀγῶνας, καὶ παρασκευασθῶμεν εἰς ὑπομονὴν καὶ καρτερίαν τῶν πόνων. τὸ γὰρ προεγνωσμένον καὶ προσδεδοκημένον λυπηρὸν, εὐχερέστερον καὶ κουφότερον εἴωθε προσπίπτειν.

8) Τὸ τί, poſſit etiam accipi pro ὡς, ὡς στενὴ, quam anguſta.

let. Volens itaque discipulos, certaminum praeualidos fieri praefectos, manifestauit viam praedictam esse angustam, ac dolore plenam.

Cupiens autem eos consolari, ob eam quae inde sequitur afflictionem: et alleuians quod in ea laboriosum est, manifestat quo ducat, puta ad vitam, videlicet aeternam, vt dum visis laboribus anxiaris, in finem ipsorum respiciens exciteris, viribus a spe retributionis additis. Neque minima consolatio est, vocare ipsam portam ac viam, neutra siquidem permanet, sed transit.

Vers. 14. *Et — eam.*

Ibi quidem multi, quia iucunda est et sine labore: hic autem pauci, quia difficilis est ac laboriosa. Scire autem conuenit, quod nunc angustam ac strictam viam coelestis vitae dixit, propter temporariam ipsius afflictionem: Alibi vero suaue dicit iugum mandatorum suorum, et onus praeceptorum suorum leue, ob spem aeternorum bonorum. Virtus enim grauis quidem est propter laborum molestiam, leuis autem propter retributionem: sensumque doloris mitigat ac extenuat futuri expectatio gaudii.

Vers. 15. *Cauete — rapaces.*

Postquam de via dixit, addit et de his, quae per viam in insidiis ponuntur, vt attentiores ac vigilantiores simus. Et in praecedentibus quidem, de canibus ac porcis docuit: hic vero aliud quoque genus periculosius inducit, luporum videlicet oui-

na

πίπτειν. βουλόμενος μὲν οὖν ἐναγωνίους καὶ καρτερικοὺς εἶναι τοὺς μαθητὰς, ἐδήλωσε τὸ στενόχωρον καὶ ἐπώδυνον τῆς εἰρημένης ὁδοῦ.

Παραμυθούμενος δὲ τὴν ἐντεῦθεν κακοπάθειαν, καὶ κουφίζων τὸ ἐπίπονον αὐτῆς, ἐδίδαξε, ποῦ ἀπάγει, ὅτι εἰς τὴν ζωὴν, δηλαδὴ, τὴν αἰώνιον· ἵνα, ὅταν βλέπων εἰς τοὺς πόνους, ἰλιγγιᾷς, ἀποβλέψας εἰς τὸ τέλος αὐτῶν, παροξυνθῇς, ταῖς τῆς ἀντιδόσεως ἐλπίσι νευρούμενος. οὐ μικρὰ δὲ παρηγορία, καὶ τὸ καλέσαι ταύτην πύλην καὶ ὁδόν. καὶ ἄμφω γὰρ παροδευόμενα, καὶ οὐ μόνιμα.

Vers. 14. Καὶ — αὐτήν.

Ἐκεῖ μὲν πολλοὶ, διὰ τὸ ἡδὺ καὶ ἄπονον· ἐνταῦθα δὲ ὀλίγοι, διὰ τὸ πικρὸν καὶ ἐπίμοχθον. προσήκει δὲ γινώσκειν, ὅτι νῦν μὲν στενὴν καὶ τεθλιμμένην τὴν πύλην καὶ τὴν ὁδὸν τῆς αἰωνίου ζωῆς εἴρηκε, διὰ τὴν πρόσκαιρον αὐτῆς κακοπάθειαν· ἀλλαχοῦ δὲ r) χρηστὸν λέγει τὸν ζυγὸν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ καὶ τὸ φορτίον τῶν ἐπιταγμάτων αὐτοῦ ἐλαφρὸν, διὰ τὴν χαρὰν τῆς ἐλπίδος τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν. ἡ ἀρετὴ γὰρ βαρεῖα μέν ἐστι, διὰ τὸ ἐπαχθὲς τῶν πόνων· ἐλαφρὰ δὲ, διὰ τὴν ἀντίδοσιν, καὶ τὴν αἴσθησιν τῆς δριμύτητος πραΰνει καὶ λεαίνει ἡ προσδοκία τῆς μελλούσης χαρᾶς.

r) Matth. 11, 30.

Vers. 15. Προσέχετε — ἅρπαγες.

Εἰπὼν περὶ τῆς ὁδοῦ, προστίθησι καὶ περὶ τῶν ἐπιβουλευόντων κατὰ τὴν ὁδὸν, ἵνα προσεκτικώτεροι καὶ νηφαλεώτεροι ὦμεν· ἀλλ᾽ ὀπίσω μὲν περὶ κυνῶν καὶ χοίρων ἐδίδαξεν· ἐνταῦθα δὲ ἕτερον εἶδος χαλεπώτερον εἰσάγει, τὸ τῶν λύκων, τῶν ἐπικεκαλυμμένων ταῖς τῶν προ-

na pelle contectorum: quia illi certe manifesti, hi autem absconditi sunt et occulti.

Dicunt ergo quidam hos esse prodigiosa et falsa loquentes, ac homines quosdam sine Deo, qui fallendo plurimos, obambulant: nuncupari vero falsos prophetas, vtpote futura subindicantes ac praedicentes: venire autem in vestimentis ouium, tanquam in figura rationalium ouium, quae sub Christo pastore procedunt: esse vero lupos rapaces, hoc est, tacite et clanculo simplicium animas fallentes, et in perditionem surripientes.

Chrysostomus autem hos dicit esse Christianos, vitam quidem habentes nociuam ac perniciosam, simulantes autem bonitatem ac pietatem, quorum colloquia corrumpunt mores bonos. Exprimens itaque Christus differentiam a praedictis canibus ac porcis, iussit illis quidem mystica dogmata non concredere: ab his autem cauere ne perniciem ipsorum participemus, tanquam a feris venenatis. Ne turbentur autem auditores, eo quod non facile cognoscantur huiusmodi homines, docet etiam quo pacto ipsos cognoscant, dicens.

Vers. 16. *A fructibus — eos.*

Quanquam inquit latere videantur, attamen facile arguentur. Ea enim via qua meos discipulos incedere iussi, laboriosa est ac difficilis, nec possunt hypocritae per eam incedere. Quemadmodum enim bona ac generosa arbor, non a floribus, sed a fructu cognoscitur: ita sane et hos non a sermonibus, sed ab operibus eorum cogno-sce-

9) Tom. VII. p. 293. B.

r) Etiam hic legebatur καρπῶν. Rescripsi ergo ἔργων, vti Hentenius etiam habet.

βάτων δοραῖς· ὅτι ἐκεῖνοι μὲν, φανεροί εἰσιν, οὗτοι δὲ κρυπτοὶ καὶ λανθάνοντες.

Φασὶ δέ τινες, τούτους εἶναι τερατολόγους καὶ ἀθέους τινὰς ἀνθρώπους, περιιόντας καὶ ἀποπλανῶντας πολλούς· ὀνομασθῆναι δὲ ψευδοπροφήτας μὲν, ὡς ὑποκρινομένους καὶ προλέγειν τὰ μέλλοντα· ἐρχομένους δὲ ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ὡς, ἐν σχήματι προβάτων λογικῶν, ταῖς τοῦ χριστοῦ ποίμναις προσερχομένους· λύκους δὲ ἅρπαγας, ὡς ἠρέμα καὶ λεληθότως τὰς ψυχὰς τῶν ἁπλουστέρων ἐξαπατῶντας, καὶ ὑφαρπάζοντας εἰς ἀπώλειαν—

Ὁ δὲ Χρυσόστομος ᵍ) τούτους λέγει χριστιανοὺς, βίον μὲν ἔχοντας πονηρὸν καὶ βλαβερὸν, ὑποκρινομένους δὲ ἀκακίαν καὶ εὐλάβειαν, ὧν αἱ ὁμιλίαι φθείρουσιν ἤθη χρηστά. ἐμφαίνων δὲ τὸ διάφορον τούτων τε καὶ τῶν προειρημένων κυνῶν καὶ χοίρων ὁ χριστὸς ἐκείνοις μὲν, μὴ καταπιστεύειν μυστικὰ δόγματα προσέταξεν· ἀπὸ τούτων δὲ προσέχειν, ὥστε μὴ μεταλαβεῖν λύμης, ὡς ἀπὸ θηρίων ἰοβόλων. ἵνα δὲ μὴ θορυβηθῶσιν οἱ ἀκροαταὶ διὰ τὸ δυσδιάγνωστον τῶν τοιούτων ἀνθρώπων, διδάσκει, καὶ πῶς αὐτοὺς ἐπιγνώσονται, λέγων

Vers. 16. Ἀπὸ τῶν καρπῶν — αὐτούς.

Εἰ καὶ δοκοῦσι, φησὶ, λανθάνειν, ἀλλ' ὅμως ῥᾳδίως ἐλεγχθήσονται· τοιαύτη γὰρ ἡ ὁδὸς, ἣν ἐκέλευσα βαδίζειν τοὺς ἐμοὺς μαθητὰς, ἐπίπονος καὶ δυσπρόσιτος, ὡς μὴ δύνασθαι τοὺς ὑποκριτὰς βαδίζειν δι' αὐτῆς. ὥσπερ γὰρ τὸ ἀγαθὸν δένδρον, εἴτουν, τὸ εὐγενὲς, οὐκ ἐκ τῶν ἀνθέων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν καρπῶν γνωρίζεται· οὕτως ἄρα καὶ τούτους, οὐκ ἐκ τῶν λόγων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ¹) ἔργων ἐπιγνω-

scemus. De quibus et Paulus Apostolus dixit, quod per dulces sermones decipiunt corda simplicium. Deinde ponit etiam considerationem ab exemplo, vt hi facilius dignoscantur.

Vers. 16. *Nunquid — ficus?*

Μή τι, nunquid, id est, vtrum, modo interrogatiuo. Dicit ergo: Vtrum colligunt homines de spinis vuam? etc. Est autem et tribulus spinarum genus.

Vers. 17. *Sic — facit.*

Vbi rem praeter naturam, factuque impossibilem interrogasset: subdit, quod sicut illud fieri non potest, eo quod spinae ac tribuli inutilia sint, hoc est, inepta ad ferendum fructum, qui sit aptus esui: vua autem ac ficus ad cibum conueniunt: Ita quoque omnis arbor bona fructus bonos facit, etc. σαπρὸν (pro quo vulgata editio habet malum, et potius marcidum significat aut putridum) non solum dicitur putridum, verum etiam quicquid vitiosum est et inutile. Nunc ergo vocat arbores marcidas aut vitiosas praedictos hypocritas, quorum fructus, hoc est, actiones aequales sunt marcedini, aut inutilitati ipsorum.

Vers. 18.

2) γνωσόμεθα. A.

3) Euthymius ergo, vt multis exemplis doceri potest, non ex Codicibus N. Testamenti ista litterarum sacrarum loca laudat, sed ex Codicibus Chrysostomi. Ita enim Chrysost. T. VII. p. 293. D. Idem conuenit in Theophylactum. Similiter Chrysostomus multoties exprimit Origenem in recensendis istis locis, cum eius sequitur interpretationem. Cyrillus item modo ex Origene, modo ex Chrysostomo pendet. Quam diligentes autem sint

ἐπιγνωσόμεθα·[2]) περὶ ὧν καὶ ὁ ἀπόστολος παῦλος ἔλεγεν, ὅτι τῇ [s]) χρηστολογίᾳ [3]) ἐξαπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων. εἶτα τίθησι καὶ λογισμὸν, ἀπὸ παραδείγματος, εἰς εὐχερεστέραν αὐτῶν διάγνωσιν. s) Rom. 16, 18.

Vers. 16. Μή τι — σῦκα;

Μή τι, ἀντὶ τοῦ, ἆρα, ἐρωτηματικῶς. λέγει γὰρ, ὅτι ἆρα τρυγῶσιν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ ἀκανθῶν σταφυλὴν, καὶ τὰ ἑξῆς. εἶδος δὲ ἀκάνθης ἐστὶ καὶ [4]) ἡ τρίβολος.

Vers. 17. Οὕτως — ποιεῖ.

Ἐρωτήσας πρᾶγμα παρὰ φύσιν, καὶ διὰ τοῦτο ἀδύνατον, ἐπάγει, ὅτι ὥσπερ ἐκεῖνο γενέσθαι οὐκ ἐνδέχεται, διὰ τὸ εἶναι τὰς μὲν ἀκάνθας καὶ τριβόλους σαπρὰς, ὅ ἐστι, ἀχρήστους εἰς καρποφορίαν ἐδώδιμον· τὴν δὲ σταφυλὴν καὶ τὰ σῦκα πρὸς βρῶσιν ἐπιτήδεια· οὕτω [5]) καὶ πᾶν δένδρον ἀγαθὸν, καρποὺς καλοὺς ποιεῖ, καὶ τὰ ἑξῆς. σαπρὸν γὰρ λέγεται, οὐ μόνον τὸ σεσημμένον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἄχρηστον. λέγει δὲ νῦν δένδρα σαπρὰ, τοὺς προειρημένους ὑποκριτὰς, ὧν οἱ καρποὶ, τουτέστιν, αἱ πράξεις ἄξιαι τῆς αὐτῶν σαπρίας.

S 5 Vers. 18.

sint Origenes et Chrysostomus in notandis locis litterarum sacrarum, etiam tum, cum data opera locum explicant, id norunt omnes, qui diligenter ad illos attenderunt. Vanum ergo profecto studium eorum, qui ex Patribus contra Codices N. Testamenti disputant. Sed nonnulli negligentia et leuitate Patrum pro munimentis atque armis impietatis et nequitiae abutuntur.

4) Sic. Vulgo, ὁ τρίβολος.

5) Etiam hic erat οὕτως.

Verſ. 18. *Non — facere.*

Ne quis ſuſpicaretur quod poſſet bona arbor malos quoque fructus aut inutiles producere, et arbor vitioſa bonos: manifeſtat, quod hoc fieri non poſſit.

Verum Dauid quum bona eſſet arbor, quomodo fructus malos produxit, adulterium videlicet ac homicidium? Paulus autem quum vitioſa eſſet arbor, fructus bonos protulit, effectus Chriſto vas electum? Quomodo? Quia mutati ſunt, hic quidem a prauitate ad virtutem, ille vero a virtute ad prauitatem. Donec autem manſerunt Dauid quidem in virtute, Paulus vero in prauitate, non potuerunt huiusmodi fructus producere. Dixit ergo hoc eſſe impoſſibile in his, qui immutati permanerent.

Verſ. 19. *Omnis — mittitur.*

Illos quidem punire non iuſſit, ſed tantum ab eis cauere. Ipſis tamen metum incuſſit atrociſſimae ex hac vita exciſionis impendentis, ac ſupplicii ignis inextinguibilis: Simul quidem illos qui male ab eis accipiuntur conſolando, et ſimul ipſos exterrendo.

Verſ. 20. *Itaque — eos.*

Ἄραγε itaque, vtique, ſane, confirmatiuum eſt, ac ſi diceretur, omnino. Poſitis enim exemplorum conſiderationibus, ac demonſtrato quomodo tales cognoſcendi eſſent; ſubdit: Omnino ſicut prius demonſtratum eſt, cognoſcetis ipſos a prauis actionibus eorum.

Verſ. 21.

Verſ. 18. Οὐ — ποιεῖν.

Ἵνα μὴ ὑπολάβῃ τις, ὅτι δύναται τὸ ἀγαθὸν δένδρον καὶ καρπὺς πονηρὺς, ἤγουν, ἀχρήστους ποιεῖν, καὶ τὸ σαπρὸν καλὺς, ἀποφαίνεται, ὅτι οὐ δύναται.

Καὶ πῶς ὁ μὲν δαυὶδ, ἀγαθὸν δένδρον ὢν, καρπὺς πονηρὺς ἐποίησε, μοιχείαν καὶ φόνον; ὁ δὲ παῦλος, δένδρον σαπρὸν ὑπάρχων, καλὺς καρπὺς ἤνεγκε, σκεῦος ἐκλογῆς τῷ χριστῷ γενόμενος; πῶς; διότι μετεβλήθησαν, ὁ μὲν, ἀπὸ τῆς ἀρετῆς εἰς κακίαν ὁ δὲ, ἀπὸ τῆς κακίας εἰς ἀρετήν. ἕως δ' ἂν ἐνέμενον, ὁ δαυὶδ μὲν τῇ ἀρετῇ, ὁ δὲ παῦλος τῇ κακίᾳ, ὐκ ἠδύναντο καρπὺς τοιύτυς ποιεῖν. ὥστε τὸ ἀδύνατον ἐπὶ τῶν ἀμεταβλήτων εἴρηκε.

Verſ. 19. Πᾶν — βάλλεται.

Ἐπειδὴ κολάζειν μὲν αὐτὺς οὐ προσέταξε, προσέχειν δὲ μόνον ἀπ' αὐτῶν, [6]) ἐπήρτησε τύτοις τὴν ἀφειδεστάτην ἐκτομὴν τῆς ἐνταῦθα ζωῆς, καὶ τὴν τῦ ἀσβέστυ πυρὸς κόλασιν, ὁμῦ τὺς μὲν ἐπηρεαζομένυς ὑπ' αὐτῶν παραμυθύμενυς, ἐκείνυς δὲ ἐκφοβῶν.

Verſ. 20. Ἄραγε — αὐτούς.

Τυτὶ τὸ ἄρα, ἀποδεικτικόν ἐστιν, ἀντὶ τῦ, πάντως. θεὶς γὰρ λογισμὺς παραδειγμάτων, καὶ ἀποδείξας, ὅτι ἐπιγνώσονται τὺς τοιύτυς, ἐπάγει, ὅτι πάντως, ὡς ἀποδέδεικται, ἐπιγνώσεσθε αὐτὺς, ἀπὸ τῶν φαύλων πράξεων αὐτῶν.

Verſ. 21.

6) Ita ἐπαρτᾷν φόβον τινί. Aeſchines orator p. 287.

Vers. 21. *Non — qui in coelis est.*

Vide quid nunc dicat. Non omnis qui credit in me, ingredietur ad bonorum coelestium fruitionem, nisi etiam fecerit quae dico; ita quippe addidit Lucas. Neque enim sola fides ad salutem sufficit, nisi et vita fide digna adiungatur: neque vita solum virtuti conformis, si non etiam fide ditescamus: sed vtrumque simul adiunxit, vt non separetur alterum ab altero. Nam ipsum appellare dominum, fidei tantum est. Quomodo autem non dixit, sed qui facit voluntatem meam? Vt patrem honoraret: et quia non alia est patris voluntas ab ea, quae filii est: voluntas autem patris, filii praecepta sunt.

V. 22. *Multi* — V. 23. *iniquitatem.*

In praecedentibus quidem docendo innuit, quod peccatores excepturum sit supplicium: nunc vero apertius id dicit. Quis est autem qui punit impios, nisi ipse? Sed quum antea dixisset: Non omnis qui credit in me ingredietur regnum coelorum, nisi et vitam condignam habere curauerit: nunc et aliud quod mirabilius est, addit: quod neque signa et miracula edentes, eo regno digni habebuntur: nisi etiam et vita correspondeat fidei. Ecce enim et hi multa talia operati fuerant, abiicientur tamen, eo quod vitam suam neglexerint. Multi inquit ab eo quod rectum est excidentes, haec et illa mihi dicent. Illum quidem diem, dixit diem iudicii: nempe cognitum et expectatum. Virtutes autem nominauit signa et miracula. Confitebor sane eis, hoc est, condemnabo eos.

Quum

7) καὶ τάδε omittit, B.

Vers. 21. Οὐ — τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Ὅρα τί λέγει νῦν, ὅτι οὐ πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ εἰσελεύσεται εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν, εἰ μὴ καὶ ποιεῖ, ἃ λέγω. οὕτω γὰρ προσέθηκεν [t]) ὁ λουκᾶς. οὔτε γὰρ πίστις μόνον ἀρκεῖ πρὸς σωτηρίαν, εἰ μὴ καὶ βίος ἄξιος τῆς πίστεως πρόσεστιν, οὔτε βίος μόνον ἐνάρετος, εἰ μὴ καὶ πίστιν πλουτεῖ. προσήκει δὲ ἀμφότερα συζευχθῆναι, καὶ μὴ ἀπολειφθῆναι θατέρου θάτερον. τὸ γὰρ ὀνομάζειν αὐτὸν κύριον, πίστεως μόνης ἐστί. καὶ πῶς οὐκ εἶπεν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τὸ ἐμόν; διὰ τὸ τιμᾶν τὸν πατέρα, καὶ διὰ τὸ μὴ ἕτερον εἶναι τὸ τοῦ πατρὸς θέλημα, παρὰ τὸ τοῦ υἱοῦ. θέλημα δὲ τοῦ πατρὸς, αἱ ἐντολαὶ τοῦ υἱοῦ.

t) Luc. 6, 46.

Vers. 22. Πολλοὶ — V. 23. ἀνομίαν.

Ὅτι μὲν κόλασις ἐκδέξεται τοὺς ἁμαρτωλοὺς, προλαβὼν ἐδίδαξε· νῦν δὲ λέγει, καὶ τίς ἔσται ὁ κολάζων, ὅτι αὐτός. εἰπὼν δὲ, ὅτι οὐ πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, εἰ μὴ καὶ βίου κρείττονος ἐπιμελήσεται· παραδοξότερον ἔτι φησὶν, ὅτι οὐδὲ οἱ σημεῖα καὶ θαύματα ποιοῦντες ἀξιωθήσονται τῆς τοιαύτης βασιλείας, ἐὰν ἀνάξιον βίον ἔχωσιν. ἰδοὺ γὰρ καὶ οὗτοι, πολλὰ τοιαῦτα ποιήσαντες, ὅμως ἀποπεμφθήσονται, διὰ τὸν ἠμελημένον βίον αὐτῶν. πολλοί, φησιν, ἐκπίπτοντες ἐροῦσί μοι τάδε καὶ τάδε. [7]) ἡμέραν [8]) οὖν ἐκείνην εἶπε, τὴν τῆς κρίσεως, ὡς ἐγνωσμένην καὶ προσδεδοκημένην. δυνάμεις δὲ ὠνόμασε, τὰ σημεῖα καὶ τὰ θαύματα. τὸ δὲ ὁμολογήσω αὐτοῖς, ἀντὶ τοῦ, ἀποκριθήσομαι.

Καὶ

8) μὲν addit. A. Mox idem εἰπών.

Quum autem etiam per nomen eius multa fecissent, quomodo eos ignorat? Quia vitam habebant contrariam. Scire enim oportet, quod apud Deum duplex est scientia: Vna quidem naturalis, qua omnia nouit: vtpote omnium conspector omniumque priusquam fierent cognitor. Altera vero magis peculiaris, qua solos iustos cognoscit. *Nouit*, inquit, *Dominus viam iustorum.* Et: *Cognoscit dominus vias innocentum.* Et: *Nouit dominus qui sunt eius.* Eos autem qui vitam habent contaminatam, ignorare se simulat: vtpote cognitione sua indigne conuersantes.

Alibi quoque negat illos, vt qui eum operibus negauerunt. Dixit enim per prophetam: *Populus hic labiis me honorat: cor autem eorum longe est a me.* Qui enim praecepta ipsius spernit, ipsum spernit: ideo quoque merito spernitur.

Verum si indigni erant, quomodo in eis operabatur Spiritus sanctus? Omnino propter duo fiebant ista: puta vt gratiae Dei liberalitas etiam in indignos diffundi demonstraretur: et vt per ipsum aliis beneficium conferretur, qui videlicet ab eis curabantur, vel qui opera illa admiranda intuentes credebant in Christum. Non ergo eos admirari oportet, qui miracula operabantur: neque enim quicquam a se ipsis conferebant, sed Deum, qui quum illi tales essent, gratiam tamen illis praestiterat. Talis erat, qui daemonia eiiciebat, nec tamen ipsum sequebatur: talis erat et Iudas proditor. Nam licet indigni essent, gratiam tamen acceperant. In veteri quoque testamento in multis indignis gratia operabatur: vt per eos aliis beneficium praestaret. Sed hi quidem fidem interim habebant, quanquam vita reprehensibiles essent. Balaam

9) Malim τε, loco δέ.

Καὶ ἐπειδὴ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ πάντα ἐποίουν, πῶς ἀγνοεῖ αὐτοὺς; διότι βίον εἶχον ἐναντίον. χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὅτι διττή ἐστιν ἡ γνῶσις παρὰ τῷ θεῷ· ἡ μὲν, κατὰ φύσιν, καθ' ἣν οἶδε πάντας, ὡς παντεπόπτης, καὶ ὡς πάντα εἰδὼς, πρὶν γενέσεως αὐτῶν· ἡ δὲ, κατ' οἰκείωσιν, καθ' ἣν οἶδε μόνους τοὺς δικαίους. ὅτι φησὶ, γινώσκει κύριος v) ὁδὸν δικαίων, καὶ, γινώσκει x) κύριος τὰς ὁδοὺς τῶν ἀμώμων, καὶ, ἔγνω y) κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ. τοὺς δὲ βίον ἔχοντας διεφθαρμένον, ἀγνοεῖν προσποιεῖται, ὡς πολιτευσαμένους ἀναξίως τῆς αὐτοῦ γνώσεως.

v) Pſ. 1, 6.
x) Pſ. 36, 18.
y) 2 Tim. 2, 19.

Καὶ ἑτέρως δὲ, ἀρνεῖται αὐτοὺς, ὡς ἀρνησαμένους αὐτὸν τοῖς ἔργοις. εἴρηκε γὰρ διὰ τοῦ προφήτου, ὅτι ὁ λαὸς z) οὗτος τοῖς χείλεσί με τιμᾷ, τῇ δὲ καρδίᾳ πόῤῥω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. ὁ γὰρ ἀθετῶν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, αὐτὸν ἀθετεῖ, διὸ καὶ ἀθετεῖται δικαίως.

z) Ieſ. 29, 13.

Καὶ ἐπεὶ ἀνάξιοι ἦσαν, πῶς ἐνήργησεν εἰς αὐτοὺς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; πάντως διὰ δύο ταῦτα; ἵνα θ) δὲ ἡ φιλοτιμία τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ δειχθείη, χεομένη καὶ εἰς τοὺς ἀναξίους, καὶ ἵνα ἕτεροι δι' αὐτῶν ὠφεληθῶσιν, ὅσοι τε παρ' αὐτῶν ἐθεραπεύοντο, καὶ ὅσοι βλέποντες τὰς τοιαύτας θαυματουργίας, ἐπίστευον τῷ χριστῷ. οὐ χρὴ οὖν θαυμάζειν αὐτοὺς θαυματουργοῦντας. οὐδὲν γὰρ παρ' ἑαυτῶν εἰσήνεγκαν, ἀλλὰ τὸν θεὸν, τὸν δεδωκότα, τοιούτοις οὖσιν αὐτοῖς, τὴν χάριν. τοιοῦτος ἦν ὁ τὰ δαιμόνια ἐκβάλλων, καὶ μὴ ὢν μετ' αὐτοῦ. τοιοῦτος ἦν καὶ ὁ προδότης ἰούδας. ἀνάξιοι γὰρ ὄντες, ἔλαβον χαρίσματα. καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ δὲ εἰς πολλοὺς ἀναξίους ἡ θεία χάρις ἐνήργησεν, ἵνα δι' αὐτῶν ἄλλους εὐεργετήσῃ. ἀλλ' οὗτοι μὲν πάντες πίστιν τέως εἶχον, εἰ καὶ βίου ἦσαν

κατε-

Balaam autem quum a fide et conuerſatione bona eſſet alienus, prophetabat. Quin et Pharaoni et Nabuchodonoſor et filio eius Baltaſar, quum eſſent impiiſſimi ac ſceleratiſſimi, Deus futura demonſtrauit, propter aliorum gubernationem Sed quid de hominibus dico, quum et in aſina Balaam ſuam demonſtrauerit virtutem: voce primum humana collata, vt eam ipſius aſcenſor intelligeret?

Quia ergo recta vita deficiente, neque fides, neque miracula ſaluos facere poſſunt: nobis de vita magis curandum eſt: Quodſi facere quoque ſigna detur, ſuſcipiendum eſt: Si autem non detur, contriſtari non oportet. Nam qui virtute praeditus eſt, etſi miracula non edat, nihil inde patitur detrimenti: bona ſiquidem vita fidelem omnino ſaluum facit: miracula vero non ſemper. Praeterea bonae vitae remunerationem nobis debet Deus: miraculorum autem, nos potius ipſi debemus. Cauſas vero propter quas, neque ſanctis omnibus praebet Deus gratiam miraculorum, neque e diuerſo omnibus indignis, ſolus ipſe nouit, qui omnia iuſta ratione facit.

Verſ. 24. *Omnis — prudenti.*

Expleta doctrina adhortatur deinceps diſcipulos, vt per viam anguſtam et ſtrictam gradiantur: promittens illis ſufficientem affore ſecuritatem, nempe ipſam praeceptorum obſeruationem. Omnis, inquit, qui audit hos ſermones meos, ſiue haec quae iuſſi praecepta: quaedam ſiquidem exemplaria ὁμοιωθήσεται, id eſt: *aſſimilibitur* habent: rectum

[2]) Diſcant hoc loco Criſin Noui Teſtamenti, qui, vbi ἀντιγράφων fit mentio, vbique cogitant de Codici-

κατεγνωσμένος. Βαλαὰμ δὲ, καὶ πίστεως καὶ πολιτείας ἀρίστης ἀλλότριος ὢν, προεφήτευσε. καὶ τῷ Φαραὼ δὲ, καὶ τῷ ναβουχοδονόσορ, καὶ τῷ υἱῷ αὐτοῦ Βαλτάσαρ, ἀσεβέσι καὶ παρανομωτάτοις οὖσιν, ἔδειξεν ὁ Θεὸς τὰ μέλλοντα διὰ τὴν ἑτέρων οἰκονομίαν. καὶ τί λέγω περὶ ἀνθρώπων; εἰς τὴν ὄνον τοῦ Βαλαὰμ ἡ χάρις τὰ ἑαυτῆς ἐπεδείξατο, φωνὴν ἀνθρωπίνην αὐτῇ δωρησαμένη, πρὸς τὸ συνετίσαι τὸν ἐπιβάτην αὐτῆς.

Ἐπεὶ τοίνυν, ὀρθοῦ βίου μὴ παρόντος, οὔτε πίστις, οὔτε θαύματα σώζειν δύνανται, βίου μᾶλλον ἐπιμελητέον ἡμῖν. τὰ δὲ θαύματα, παρεχόμενα μὲν, ἀποδεκτέον, μὴ παρεχομένων δὲ, μὴ ἀθυμητέον. ὁ γὰρ ἐνάρετος, καὶ μὴ θαυματουργῶν, οὐδὲν ἐντεῦθεν ἠλάττωται. καὶ γὰρ ὁ μὲν ἀγαθὸς βίος, πάντως σώζει τὸν πιστόν· τὰ θαύματα δὲ οὐ πάντως. καὶ τοῦ μὲν ἐναρέτου βίου ἀμοιβὰς ἡμῖν χρεωστεῖ Θεός· τῶν δὲ θαυμάτων ἡμεῖς μᾶλλον αὐτῷ. τὰς αἰτίας δὲ, δι' ἃς οὔτε πᾶσι τοῖς ἁγίοις παρέχει τὴν χάριν τῶν θαυμάτων ὁ Θεὸς, οὔτε πᾶσι τοῖς ἀναξίοις, μόνος αὐτὸς οἶδεν ὀρθῶς, ὁ πάντα κατὰ λόγον ποιῶν.

Vers. 24. Πᾶς — φρονίμῳ.

Ἀπαρτίσας τὴν διδασκαλίαν, λοιπὸν παραθαῤῥύνει τοὺς μαθητὰς, εἰς τὸ βαδίσαι τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν, ὑπισχνούμενος γενέσθαι αὐτοῖς ἀρκοῦσαν ἀσφάλειαν, τὴν φυλακὴν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ. πᾶς, φησὶν, ὁ ἀκούων μου τοὺς λόγους τούτους, ἤτοι τὰς ἐντολὰς, ἃς ἐπέταξα. τινὰ μὲν οὖν τῶν 1) ἀντιγράφων, ὁμοιωθήσεται γράφουσι. καλὸν

1) Codicibus N. T. Cuiusmodi ergo Codices ὁμοιωθήσεται habent? Scilicet Chrysostomi. Tom. VII. p. 301.

ctum tamen est et *ὁμοιώσω* assimilabo: sine auxilio enim eius nullus quicquam boni potest operari. Deinde etiam prudentis opera ponit.

Vers. 24.

p. 301. D. bis. Quid autem Euthymius? Num examinauit, quae lectio per Codices N. Testamenti praeferenda sit? Minime vero. Sed vtramque admittit. Theophylactus, qui etiam tractauit Codices Chrysostomi in textu et in scholio *ὁμοιώσω* habet. pag. 41. C. D. Quae Crisis est h. l. Wetstenii? Ex versu 26 inquit. Recte profecto. Nam Chrysostomus et ceteri interpretes millies diuersa loca confundunt. Vnde autem in versionem Syram et Vulgatam venit? Ac si istae versiones non centies saepius ex scholiis Graecis essent corruptae. Si autem postea Origenis commentarius ad hunc locum ex bibliothecis eruetur, et ille quoque comprobabit *ὁμοιωθήσεται*; Scilicet tunc accesseris ad fontem erroris. Ex Cod. Wetst. 1. propemodum suspicor, ita illum scripsisse. Quis vero hic ex editoribus N. T. ex Chrysostomo notauit *ὁμοιωθήσεται*; Dixerit quispiam: sed parum interest, vtrum *ὁμοιώσω*, an *ὁμοιωθήσεται* legatur. Criticae sacrae sine dubio interest. Sed Theologiae dogmaticae hic parum interest. Igitur etiam hunc locum arripui. Si enim de Christo ageret, silentio praetermisissem. Sed a me impetrare nequeo, quin duo inedita ad hunc locum scholia ex Codice Mosquensi e. fol. 63. addam. Alterum Photii est et defendit lectionem vulgatam; alterum Origenis, quod ineptas eius explicationes ex parallelismo seu ex suae aetatis concordantiis declarat.

Φωτίυ· Σημείωσαι, ὅτι τὸ μὲν γενέσθαι φρόνιμον, ὐκ ἔστιν ἄνευ τῆς τῦ θεῦ συνεργίας καὶ ἐπινοίας. διό φησιν· ὁμοιώσω αὐτὸν ἀνδρὶ φρονίμῳ, ἀντὶ τῦ, συναντιλήψομαι καὶ συνεργήσω εἰς τὸ τὰ παρ' αὐτῦ οἰκοδομηθέντα μὴ διαπεσεῖν, μηδὲ διαφθαρῆναι· ἐπὶ δὲ τῷ μωρῷ οὐκέτι ὁμοιώσω, ἀλλ' ὁμοιωθήσεται, οἷον, αὐτὸς ἑαυτῷ ἄτιος ἔσω τῆς θρασύτητος καὶ τιμωρίας, ὅτι δέον ἀρετὴν διώκοντα τῆς τῦ θεῦ βασιλείας ἐπιτυχεῖν,

καλὸν δὲ καὶ τὸ ὁμοιώσω. χωρὶς γὰρ τῆς αὐτῦ βοηθείας, ὐδεὶς ὐδὲν κατορθοῖ. εἶτα τίθησι καὶ τὰ ἔργα τῦ φρονίμυ.

χεῖν, αὐτὸς δὲ κακίαν μετιὼν, ἐντὸς ἑαυτὸν ποιεῖ τῆς κολάσεως. οὕτως ἡ μὲν τῶν ἀρετῶν κτῆσις, ἡμετέρᾳ σπυδῇ καὶ τῇ τῦ θεῦ κατορθῦται χάριτι· ἡ δὲ τῆς κακίας πρᾶξις, γνώμης μοχθηρίᾳ καὶ προαιρέσεως παρατροπῇ ἐπιγίνεται.

Eſt hoc ſcholium, vt pleraque SS. Patrum, argutum, ſpectans magis οἰκοδομὴν καὶ ἄσκησιν, quam ἐξήγησιν καὶ κρίσιν. Defendit tamen, *comprobantibus praeſtantioribus Codicibus*, contra Chryſoſtomum et Euthymium lectionem vulgatam.

Quid autem ad exemplum nouorum interpretum ex Bielii Lexico attulit magnus Origenes? Continuo cognoſces.

Ὠριγένυς· Δεῖ τὸν ἀκύοντα (reſpicit ergo hunc locum) συνιέναι τῶν λεγομένων. ἡ γὰρ σύνεσις φρόνησιν (φρόνιμος ergo attingit) παρέχει, καὶ ταύτῃ τὸ ἔργον (ἡ οἰκοδομή.) ἀκολυθεῖ. καὶ οἰκοδομεῖ (ecce, vt per frictionem frontis phantaſiam inflammarit!) λίθυς (lapidibus enim ad aedificandum opus.) ἐκλεκτὺς (ſed ad fundamentum etiam deſcendendum.) ἐπὶ τὸν τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων θεμέλιον, (1 Cor. 3, 11, 12.) περὶ οὗ λέγει· ἐὰν μὴ (quomodo hoc in mentem ei venerit? Scilicet ex Bielii Lexico in vocabulo οἰκοδομεῖν.) κύριος οἰκοδομήσῃ (Pſ 126, 1.) οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομῦντες αὐτόν. δόξα καὶ πλοῦτος ἔσαι ἐν τῷ οἴκῳ τύτῳ. (vnde haec? Ex Bielio in οἶκος. Vide Pſ. 111, 3.) αὐτὸς δὲ ὁ οἶκος ἐκ τῶν ἐντολῶν τῦ θεῦ οἰκοδομύμενος, (domus enim exaedificata habitatur etiam.) οἰκητήριον τῦ θεῦ γίνεται. (adfer Lexicon.) ἐνοικήσω γὰρ (2 Cor. 6, 16.) ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω. οὗτος ἐπὶ τὴν πέτραν ᾠκοδόμηται. ἡ δὲ πέτρα (1 Cor. 10, 4.) ἦν ὁ χριςός. θεμέλιον γὰρ ἄλλον (1. Cor. 3, 11.) ὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν ὁ χριςός. (Deleatur ergo in N. Teſt.

Vers. 24. *Qui — petram.*

Domum quidem appellat, intelligentis animae operationem, quae variis aedificatur virtutibus. Petram autem, praeceptorum eius firmitatem quae fundant ac firmant ea, quae superaedificata sunt, et ad omnes tentationum insultus, ne euertantur custodiunt: Suadendo omnes contumelias, multiplicesque illecebras, etiam mortem ipsam despicere, nec ob vllum dispendium mollescere, aut terga dare.

Vers. 25. *Et — petram.*

Ad intellectum quidem communem, per imbrem, fluuios ac ventos, varias innuit tentationes: Anagogice vero per imbrem intelligimus commoti animi cogitationes, quas immittunt daemones animis: fluuios autem affectiones ad perditionem detrahen-

T. *ἰησοῦς* et addatur *ὁ*. Ita enim Origenes in *suis* Codicibus reperit. Sed vnde *ὁ χρισός*; Ex proximo: *ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ χρισός.*) *τὸ δὲ ἀκούων καὶ ποιῶν* (Ecce, vt textum vrgeat!) *πάντα γὰρ, ὅσα ἐὰν ποιήσητε*, (Lexicon, in *ποιεῖν*, notat Coloss. 3, 17.) *εἴτε διὰ λόγων, εἴτε δι᾽ ἔργων, ἐν ὀνόματι ἰησοῦ χριςοῦ ποιεῖτε.* (Hic iam plura corrigenda sunt in N. T.) *ἐὰν γὰρ ᾖ ὁ θεμέλιος κείμενος ἐπὶ τὴν πέτραν, οὔτε ἄνεμος, οὔτε βροχὴ, οὔτε ποταμοὶ δύνανται βλάψαι τὴν οἰκίαν ἐκείνην.* (Ingeniosa sunt, quae addit.) *χειμῶνος γίνονται ποταμοὶ, ἄνεμοι καὶ βροχαί.* (Sed quae nunc affert, diuina sunt.) *διὸ εὔχεσθε*, (Lexicon, in *χειμῶνος*, notat Matth. 24, 20.) *μὴ γενέσθαι χειμῶνος τὴν φυγὴν ὑμῶν.* (Multa hic quoque corrigenda in Matthaeo. Ita enim Origenes in *suis* Codicibus legebat.) (Sed epiphonema et graue est et tamen acutum.) *τοῖς γὰρ δικαίοις ὁ αἰὼν οὗτος, χειμών*

Verſ. 24. Ὅϛις — πέτραν.

Οἰκίαν μὲν ὀνομάζει, τὸν νοερὸν οἶκον τῆς ψυχῆς, τὸν ἐκ διαφόρων ἀρετῶν οἰκοδομέμενον· πέτραν δὲ, τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἐντολῶν αὐτȣ̃· αἵτινες ἑδράζȣσι καὶ ϛερεȣ̃σι τὰ ἐποικοδομημένα, καὶ πάσαις προσβολαῖς πειρασμῶν ἀπερίτρεπτα [2]) φυλάττȣσι, πείθȣσαι καταφρονεῖν πάσης ἐπηρείας καὶ παντοίας [3]) ἐπαγωγῆς καὶ αὐτȣ̃ τȣ̃ [4]) θανάτου, καὶ μὴ ἐνδιδόναι μηδενὶ τῶν βλαβερῶν.

Verſ. 25. Καὶ — πέτραν.

Αἰσθητῶς μὲν, διὰ τῆς βροχῆς, καὶ τῶν ποταμῶν, καὶ τῶν ἀνέμων, τȣ̀ς ποικίλȣς πειρασμοὺς ἐδήλωσεν· ἀναγωγικῶς δὲ νοȣ̃μεν βροχὴν μὲν, τȣ̀ς ἐμπαθεῖς λογισμȣ̀ς, ȣ̀ς ἐνϛαλάζȣσι ταῖς ψυχαῖς οἱ δαίμονες· ποταμȣ̀ς δὲ, τὰ πάθη, κα-

χειμών ἐϛιν. [Amen.] *Ich frage, wenn einer eine ſolche Predigt auf dem Dorfe hörte, ob er nicht einſchliefe, oder lachte, oder davon ſchliech? Und dieſer leichtſinnige, verworrene, raſende Kerl, der in Alexandrien Humaniora docirt, und die grammatiſche Erklärung der Schrift erfunden haben ſoll, die nämlich die Apoſtel nicht einmal wußten, dieſer, ſollte man es glauben? iſt der Anführer der jetzigen neuen Kritiker des Neuen Teſtaments!*

2) ἀπερίτρεπτον. A. Ad οἶκον ergo retulit.

3) ἀγωγῆς. A. quod alienum eſt. Ἐπαγωγὴ a Grammaticis explicatur: συμφορὰ, πειρασμὸς, τὸ ὁπωσȣ̃ν κακῶς ἐπαγόμενον. Saepius ita apud LXX.

4) τοῦ omittit. B.

trahentes: ventos vero daemones, qui nequitiae Spiritus.

Siue igitur sensibiles, siue intelligibiles dixerimus tentationes: omnes hae in praedictam domum irruentes, siue insilientes, aut illi ruinam minitantes, non potuerunt deiicere aut dissoluere eam, quia fundata erat firmiter super petram, siue super soliditatem, vt dictum est.

Statim itaque Apostolos mihi intuere, in quos plurimae defluxerunt insidiae, ac innumerae calamitatum hyemes deciderunt: nec valuerunt animarum eorum turrim euertere, sed perditis certe corporibus, animo permanserunt inexpugnabiles ac insuperabiles.

Vers. 26. *Et — fatuo.*

Quia nonnulli auditorum laudaturi erant quae dixerat, nec tamen ea facturi: per parabolam hos anticipando deterret. Positis autem prudentis atque fatui operibus: illius quidem rationi consonis et honestis, huius autem vanis: vtrinque discipulorum confirmauit salutem, et per zelum prudentiae, et per odium vani laboris. Hoc autem frequenter facit: ad virtutem adhortans, et ab imitatione bonorum, et ab odio malorum.

Vers. 26. *Qui* — Vers. 27. *cecidit.*

Merito stultum illum nominauit. Quid enim insipientius eo, qui domum suam super arenam aedificat, et quum laborem sustineat, priuatur tamen fructu, quem inde colligere oportuit? Est ergo tantundem, ac si diceret: Omnis qui postquam

*) πνεῦμα. A. Loco laudato est πνευματικά.

ταςύροντα πρὸς ἀπώλειαν· ἀνέμυς δὲ, τὺς δαίμονας, πνεύματα [5]) πονηρίας [a]) ὀνομαζομένυς. a) Eph. 6, 12.

Εἴτε οὖν αἰσθητὺς, εἴτε νοητὺς πειρασμὺς εἴποιμεν, πάντες ἦτοι προσπίπτοντες τῇ δηλωθείσῃ οἰκίᾳ, εἴτυν, προσκρύοντες καὶ προσβάλλοντες, ὐ δύνανται καταβαλεῖν καὶ διαλῦσαι τὴν οἰκοδομὴν αὐτῆς, διότι τεθεμελίωται ςερρῶς ἐπὶ πέτραν, ἤγουν, ἐπὶ ἀσφάλειαν, ὡς εἴρηται.

Καὶ ὅρα μοι τὺς ἀποςόλυς εὐθέως, ἐφ' οὓς πολλαὶ μὲν ἐπιβυλαὶ χεθεῖσαι, μυρίοι δὲ χειμῶνες συμφορῶν καταῤῥαγέντες, οὐκ ἴσχυσαν περιτρέψαι τὸν πύργον τῆς ψυχῆς αὐτῶν, ἀλλὰ, τῶν σωμάτων αὐτοῖς διαφθειρομένων, μεμενήκασι ταῖς γνώμαις ἀνάλωτοι καὶ ἀήττητοι.

Vers. 26. Καὶ — μωρῷ.

Ἐπειδή τινες τῶν ἀκροατῶν ἔμελλον ἐπαινεῖν μὲν τὰ εἰρημένα, μὴ ποιεῖν δὲ αὐτὰ, προκαταλαμβάνων ἐκφοβεῖ τύτυς διὰ παραβολῆς. ἔργα δὲ φρονίμυ καὶ μωρῦ θεὶς, τῦ μὲν συνετὰ, τῦ δὲ μάταια, ἀμφοτέρωθεν κατασκευάζει τοῖς μαθηταῖς τὴν σωτηρίαν, διά τε τῦ ζήλυ τῆς συνέσεως, καὶ τῦ μίσυς τῆς ματαιοπονίας. τῦτο δὲ πολλάκις ποιεῖ, προτρέπων εἰς ἀρετὴν, ἀπό τε μιμήσεως τῶν καλῶν, καὶ ἀπὸ μίσους τῶν χειρόνων.

Vers. 26. Ὅςις — Vers. 27. ἔπεσε.

Δικαίως μωρὸν αὐτὸν ἐκάλεσε. τί γὰρ ἀνοητότερον τῦ κτίζοντος οἰκίαν ἐπὶ τὴν ἄμμον, καὶ τὸν μὲν πόνον ὑπομένοντος, τῆς δὲ ἐντεῦθεν ἀπολαύσεως ἀποςερυμένυ. τῦτο δὲ βύλεται νῦν εἰπεῖν, ὅτι πᾶς ὁ μαθὼν τὰς ἐντολάς μου, καὶ μὴ ἐπὶ

quam praecepta mea didicit, ſuper ea, quaſi ſuper ſolidum fundamentum, ſuas actiones non aedificat, hoc eſt non conuerſatur iuxta id quod illa admonent, ſed alia incedit via, ſtultus eſt et vane laborat, hoc eſt, variis tentationibus, afflictionis tempore facile ſuperabitur. Quum autem talis ob aliud nihil praetermittat ſalutis praecepta, quam propter viam arctam et anguſtam, erit ſane arena voluptatum amor, ſuper quam ſuam aedificat conuerſationem: ideoque ingruente tentatione, in negationem cadit, non ferens acerbitatem, eo quod laboribus, durisque aſperitatibus non ſit aſſuetus.

Verſ. 27. *Et — magna.*

Magna vtique. Neque enim ab honore excidit aut diuitiis, ſeu alia huiusmodi humana proſperitate: Sed a fide in Chriſtum. Nam qui infidelis eſt, non cadit, ſed iacet penitus in fouea erroris: qui vero ab hac extractus, et ad fidei altitudinem ſubleuatus, poſteā reuocatur: hic cadit, et a vita excidit aeterna.

Verſ. 28. *Et — ipſius.*

Habent Hebraei pro conſuetudine in principio alicuius narrationis ſimpliciter ponere: *Et factum eſt.* Tu autem admirare mihi turbarum attentionem ac tolerantiam in audiendo: quae donec complerentur omnia doctrinae verba, libenter perſeuerabant. Obſtupuerunt vero, tanquam ab inuidia ac malitia alieni. Deinde cauſam quoque ponit ſtuporis.

Verſ. 29.

ταύταις, ὡς ἐπὶ θεμελίῳ στερρῷ, τὰς ἑαυτοῦ πράξεις οἰκοδομῶν, τουτέστι, μὴ ὡς αὗται παραινοῦσι πολιτευόμενος, ἀλλ᾽ ἑτέραν ὁδὸν βαδίζων, μωρός ἐστι, μάτην κάμνων. παντοίοις γὰρ πειρασμοῖς ἐν καιρῷ περιστάσεως εὐάλωτος γίνεται. ἐπεὶ δὲ ὁ τοιοῦτος δι᾽ οὐδὲν ἕτερον παρατρέχει τὰς τοῦ σωτῆρος ἐντολὰς, ἢ διὰ μόνην τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν αὐτῶν, εἴη ἂν ἄμμος, ἡ φιληδονία, ἐφ᾽ ἣν οἰκοδομεῖ τὴν ἑαυτοῦ πολιτείαν. διὸ καὶ πειρασμοῦ προσβάλλοντος, πίπτει εἰς ἄρνησιν, μὴ φέρων τὴν πικρίαν, οἷα μὴ συνεθισμένος πόνοις καὶ σκληραγωγίαις.

Verſ. 27. Καὶ — μεγάλη.

Πάντως μεγάλη. καὶ γὰρ οὐκ ἀπὸ δόξης πέπτωκεν, οὐδ᾽ ἀπὸ πλούτου, καὶ τοιαύτης ἄλλης ἀνθρωπίνης εὐημερίας, ἀλλ᾽ ἀπὸ τῆς εἰς χριστὸν πίστεως. ὁ μὲν γὰρ ἄπιστος, οὐ πίπτει· κεῖται γὰρ διὰ παντὸς ἐν τῷ βόθρῳ τῆς πλάνης· ὁ δὲ ταύτης ὑπερχρεθεὶς, καὶ ἀναχθεὶς ἐπὶ τὸ τῆς πίστεως ὕψος, εἶτα μετακλιθεὶς, οὗτος πίπτει, καὶ ἐκπίπτει τῆς αἰωνίου ζωῆς.

Verſ. 28. Καὶ — αὐτοῦ.

Ἔθος ἐστὶν ἑβραίοις, ἐν ταῖς ἀρχαῖς πολλάκις τῶν διηγήσεων ἁπλῶς τιθέναι τὸ, ἐγένετο. σὺ δέ μοι θαύμασον τὸ φιλήκοον τῶν ὄχλων, καὶ τὸ καρτερικὸν ἐν ταῖς ἀκροάσεσιν. ἄχρι γὰρ συνεπλήρωσε τοὺς λόγους τῆς διδασκαλίας, παρέμενον ἡδέως ἀκούοντες. ἐξεπλήσσοντο δὲ, ὡς ἐλεύθεροι φθόνου καὶ πονηρίας. εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐκπλήξεως.

Verſ. 29. *Erat — ſcribae.*

Docebat cum increpandi fiducia, et non cum metu, quemadmodum ſcribae. Vel, quia ſcribae a lege et prophetis proferebant ea quae docebant: vtpote dicentes: Haec iubet lex: Iſta dicunt prophetae: Chriſtus vero accepta a ſeipſo autoritate, docebat, ac legem ferebat, et continue addebat, *Ego autem dico vobis*; et tanquam futuri iudex ſeculi, bonis quidem promittebat ſalutem, malis vero comminabatur ſupplicium.

Cap. VI. De leproſo.

Cap. VII. v. 1. *Quum autem deſcendiſſet — multae.*

A doctrina tranſit ad miracula. Quia enim tanquam autoritatem habens docebat: ne iactabundus eſſe putetur et arrogans, operibus quoque ſuam oſtendit poteſtatem, et ſermones re ipſa confirmat. Conſidera etiam turbarum beneuolentiam: ipſi ſiquidem doctrinam ſublimem auribus percipiebant et admirabantur, credebant ac ſequebantur. Principes autem ipſorum et ſcribae promulgantibus quoque virtutem eius ſignis, offendebantur ac irritabantur.

Verſ. 2. *Et ecce — mundare.*

Non dixit: Si Deum innocaueris: Sed, *Si vis*, quod argumentum eſt indubitatae fidei. Quum enim audiſſet de doctrina ac potentia eius, credidit Deum eſſe, qui omnia poſſet. Ideo etiam cum

ſeruo

7) δὲ, omittit. A.

Verſ. 29. Ἦν — γραμματεῖς.

Ἦν διδάσκων μετὰ παῤῥησίας, καὶ οὐ μεθ' ὑποστολῆς, ὡς οἱ γραμματεῖς. ἢ διότι οἱ γραμματεῖς μὲν εἰς τὸν νόμον, καὶ εἰς τοὺς προφήτας ἀνέφερον, ἃ ἐδίδασκον· οἷον ὅτι ὁ νόμος κελεύει τάδε, καὶ οἱ προφῆται τάδε φασίν· ὁ δὲ χριστὸς ἀφ' ἑαυτοῦ, κατ' ἐξουσίαν ἐδίδασκε, καὶ ἐνομοθέτει, καὶ συνεχῶς προσετίθει τὸ, ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν. καὶ ὡς κριτὴς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, τοῖς μὲν ἀγαθοῖς ἐπηγγέλλετο σωτηρίαν· τοῖς πονηροῖς δὲ ἠπείλει κόλασιν.

Κεφ. ϛ. Περὶ τοῦ λεπροῦ.

Cap. VIII. v. 1. Καταβάντι δὲ αὐτῷ — πολλοί.

Ἀπὸ τῆς διδασκαλίας, ἐπὶ τὰ θαύματα μεταβαίνει. ἐπεὶ γὰρ, ὡς ἐξουσίαν ἔχων ἐδίδασκεν, ἵνα μὴ νομισθῇ κομπάζειν καὶ ἀλαζονεύεσθαι, δείκνυσι τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ ἐν τοῖς ἔργοις, καὶ βεβαιοῖ τοὺς λόγους ἀπὸ τῶν πράξεων. σκόπει δὲ καὶ τὴν τῶν ὄχλων εὐγνωμοσύνην, ὅτι αὐτοὶ μὲν, ψιλοὺς λόγους ἐνωτισάμενοι, καὶ ἐθαύμασαν καὶ ἐπείσθησαν καὶ ἠκολούθησαν· οἱ ἄρχοντες δὲ αὐτῶν καὶ οἱ γραμματεῖς, καὶ τῶν σημείων ἀνακηρυττόντων τὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἐσκανδαλίζοντο καὶ ἠγρίαινον.

Verſ. 2. Καὶ ἰδοὺ — καθαρίσαι.

Οὐκ εἶπεν, ἐὰν παρακαλέσῃς τὸν θεὸν, ἀλλ' ἐὰν θέλῃς, ὅπερ ἀπόδειξίς ἐστιν ἀδιστάκτου πίστεως. μαθὼν γὰρ περὶ τῆς διδασκαλίας καὶ δυνάμεως αὐτοῦ, ἐπίστευσεν, ὅτι θεὸς οὗτός ἐστι παντοδύναμος.

διὸ

feruore accessit. Nam quod simpliciter dixit Matthaeus: *adorabat*, manifestius ait Marcus: *genibus prouolutus*. Lucas vero similiter, quod *procidit in faciem, et deprecabatur ipsum.*

Vers. 3. *Et — lepra eius.*

Volens sane leprosi confirmare iudicium, quod recte opinatus esset ipsum esse Deum omnipotentem: turbisque ostendere potentiam suam, sicut diximus, ait: *Volo, mundare*. Hic autem: *Volo*, benignitatis indicium est: *mundare* vero, potentiae.

Quum autem hunc verbo sanaret, quam ob causam manu quoque extenta tetigit eum? Quia lex erat quae leprosum tangere prohibebat. Volens autem Christus ostendere, quod tanquam Deus supra legem esset: nam haec aduersus nudos homines statuta erat: audacter tetigit, nec vllus e turba contradixit. Ex praemissis enim certi erant, quod omnia legitime faceret. Simul etiam docebat, non abominandam esse corporalem lepram eorum, qui eiusdem sunt generis. Solam namque lepram animae conuenit execrari, quae est peccatum. Non solum enim manus ipsius impuritatem non contraxit ad contactum corporis leprosi, quin potius illud emundauit. Quia igitur pulchritudine animae nostrae lepra deletur peccati, accedamus ad sermonem praeceptorum Christi: vt postquam nos tetigerit, ipsam emundet.

Vers. 3. *Et — dixeris.*

Praecepit vt taceret, et ipse laudem fugiens apud homines, et eos instruens qui beneficia in aliquem confe-

*) Ita correxi, loco ψυχήν.

διὸ καὶ μετὰ θερμότητος προσῆλθεν. ὁ μὲν γὰρ ματθαῖος ἁπλῶς εἶπεν, ὅτι προσεκύνει· ὁ δὲ μάρκος, φανερώτερον, ὅτι b) γονυπετῶν ἦν. καὶ ὁ λουκᾶς δὲ, ὁμοίως· ὅτι πεσὼν ἐπὶ c) πρόσωπον ἐδεήθη αὐτοῦ.

b) Marc. 1, 40.
c) Luc. 5, 12.

Vers. 3. Καὶ — αὐτοῦ ἡ λέπρα.

Βουλόμενος ἐπιβεβαιῶσαι μὲν καὶ τοῦ λεπροῦ τὴν διάγνωσιν, ὅτι ὀρθῶς ὑπέλαβεν εἶναι αὐτὸν θεὸν πάντα δυνάμενον· ἐπιδεῖξαι δὲ καὶ τοῖς ὄχλοις τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, καθὼς εἰρήκαμεν· εἶπε, θέλω, καθαρίσθητι. ἐνταῦθα δὲ, τὸ μὲν θέλω, φιλανθρωπίας ἐστὶν ἀπόδειξις· τὸ δὲ καθαρίσθητι, δυνάμεως.

Καὶ ἐπεὶ λόγῳ ἰάσατο τοῦτον, τίνος ἕνεκεν ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἥψατο αὐτοῦ; διότι νόμος ἦν, κωλύων ἅπτεσθαι λεπροῦ. δεῖξαι δὲ βουλόμενος ὁ χριστὸς, ὅτι ὡς θεὸς ὑπέρκειται τοῦ νόμου· κατὰ γὰρ τῶν ψιλῶν ἀνθρώπων αὐτὸς νενομοθέτητο. θαρραλέως ἥψατο, καὶ οὐδεὶς ἀντεῖπεν ἀπὸ τῶν ὄχλων. πεπληροφόρηντο γὰρ ἐκ τῶν προλαβόντων, ὅτι κατὰ λόγον πάντα ποιεῖ, καὶ ἅμα ἐδίδαξε, μὴ βδελύττεσθαι τὴν σωματικὴν λέπραν τῶν ὁμοφύλων. χρὴ γὰρ μόνην φοβεῖσθαι τὴν 3) ψυχικὴν, ἥτις ἐστὶν ἡ ἁμαρτία. καὶ γὰρ οὐ μόνον οὐ μετέλαβεν ἀκαθαρσίας ἡ τούτου χεὶρ, ἁψαμένη τοῦ λεπροῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐκαθάρισε τοῦτο. ἐπεὶ τοίνυν καὶ τῷ κάλλει τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἡ λέπρα τῆς ἁμαρτίας ἐλυμήνατο, προσέλθωμεν τῷ λόγῳ τῶν ἐντολῶν τοῦ χριστοῦ, καὶ ἁψάμενος ἡμῶν καθαρίσει ταύτην.

Vers. 4. Καὶ — εἴπῃς.

Παρήγγειλεν αὐτῷ σιγᾶν, αὐτός τε φεύγων τὸν παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἔπαινον, καὶ παιδεύων τοὺς

εὐερ-

conferunt, vt ambitionem execrentur. Atqui manifeste sciebat Christus, quod taciturus non esset, sed benefactorem palam praedicaturus: attamen quod suum est facit et praecipit. Oportet enim eos qui beneficia conferunt, modestiae causa praecipere silentium: eos vero, qui beneficio sunt affecti, praedicare propter gratitudinem.

Vers. 4. *Sed — Moses.*

Iussit lex, ne is qui a lepra mundatus esset suiipsius oculis crederet, sed oculis sacerdotis iudicium emendationis committeret. Neque prius his qui mundi essent commisceretur, quam se illi manifestasset: et ab eo fuisset mundus iudicatus. Deinde munus pro purificatione adduceret, sicut in libro Leuitici scriptum est. Quomodo ergo dicit: *Munus quod praecepit Moses*, quum id iusserit Deus? Quia Moses legislator dicitur, vtpote qui scripsit, quae Deus statuerat. Sanitatem itaque ipse operatus est: approbationem vero ipsius, sacerdoti commisit: ne sacerdotum munus sibi latenter rapere videretur.

Vers. 4. *In — illis.*

Ad redargutionem illorum: dico sane sacerdotum. Nam μαρτύριον, id est, testimonium, vocat nunc redargutionem. Quia enim illi transgressorem legis eum dicebant: emundatum leprosum admonet, vt seruaret legem, et faceret quaecunque lex praeceperat. Hoc autem ad redargutionem illorum admonet. Nam quomodo legem seruare admoneret, si legis esset transgressor.

Obseruandum vero quo pacto interdum quidem legem soluit, viam aperiens philosophiae

atque

εὐεργετοῦντας, μισῶν τὸ φιλότιμον· καίτοι σαφῶς ἐγίνωσκεν, ὅτι οὐ σιγήσει, ἀλλὰ καὶ τρανῶς ἀνακηρύξει τὸν εὐεργέτην· ὅμως τὸ οἰκεῖον ποιεῖ καὶ παραγγέλλει. χρὴ γὰρ τὸν μὲν εὐεργετοῦντα παραγγέλλειν σιγᾷν, διὰ μετριοφροσύνην· τὸν δὲ εὐεργετούμενον κηρύττειν, δι' εὐγνωμοσύνην. 9)

Vers. 4. Ἀλλ' — μωϋσῆς.

Ἐκέλευεν ὁ νόμος, τὸν καθαρισθέντα λεπρὸν μὴ τοῖς ἑαυτοῦ πιστεύειν ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ τοῖς τοῦ ἱερέως ἀναθεῖναι τὴν κρίσιν τοῦ καθαρισμοῦ, καὶ μὴ πρότερον ἀναμιγῆναι τοῖς καθαροῖς, εἰ μὴ ἐμφανισθῇ τούτῳ, καὶ παρὰ τούτου λογισθῇ καθαρός· εἶτα προσάγειν δῶρον ὑπὲρ ἐξιλασμοῦ, καθὼς ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ λευϊτικοῦ γέγραπται. πῶς οὖν εἶπεν, ὅτι ὃ προσέταξε μωϋσῆς; ὁ θεὸς γὰρ τοῦτο προσέταξε. διότι νομοθέτης λέγεται καὶ ὁ μωϋσῆς, ὡς γράψας, ὅσα ὁ θεὸς ἐνομοθέτησε. τὴν μὲν οὖν θεραπείαν αὐτὸς εἰργάσατο, τὴν δοκιμασίαν δὲ ταύτης τῷ ἱερεῖ παρέπεμψεν, ἵνα μὴ δόξῃ τὸ τῶν ἱερέων ὑφαρπάζειν ἀξίωμα.

Vers. 4. Εἰς — αὐτοῖς.

Εἰς ἔλεγχον αὐτῶν, φημὶ δὴ, τῶν ἱερέων. μαρτύριον γὰρ νῦν, τὸν ἔλεγχον λέγει. ἐπεὶ γὰρ οὗτοι παράνομον αὐτὸν ὠνόμαζον, παρῄνεσε τῷ καθαρισθέντι λεπρῷ τηρῆσαι τὸν νόμον, καὶ ποιῆσαι, ὅσα ἐκεῖνος προσέταξε. τοῦτο δὲ παρῄνεσεν εἰς ἔλεγχον αὐτῶν. πῶς γὰρ ἂν παρῄνεσε τηρῆσαι τὸν νόμον, εἰ παράνομος ἦν;

Χρὴ δὲ παρατηρεῖν, πῶς ποτὲ μὲν παραλύει τὸν νόμον, ὁδοποιῶν τῇ μετὰ θάνατον αὐτοῦ φιλοσο-

9) εὐγνωμοσύνης. A.

atque conuersationi Christianae, quam post mortem suam vigere oportebat: ac praeparans cessationem legi veteri, iamque senescenti. Quandoque vero illam seruat, demittens se ad imbecillitatem Iudaeorum, ne eos offenderet.

Cap. VII. De Centurione.

Vers. 5. *Quum autem ingressus esset* — V. 6. *discruciatur.*

Iacet, hoc est, proiectus est.

Vers. 7. *Et — eum.*

Quare non vocatus in domum, sua sponte venturum se dicit? Quia praecognouit illum iam credere quod Deus esset: et ita voluit magnam eius fidem his etiam, qui sequebantur, detegere. Intende ergo iis quae sequuntur.

Vers. 8. *Et — meus.*

Non sum, inquit, dignus, quia tu Deus es: Sed tanquam omnipotens dic nudo verbo quod vis, et ipsum quoque verbum opus fiet. Vides fidei magnitudinem? Propter hoc ergo dixit Christus: *Ego veniam et curabo eum,* vt dicat Centurio: *Non sum dignus* etc. et ita manifestetur omnibus magna fides eius. Nisi enim Christus illud dixisset, nequaquam hoc Centurio respondisset, et eos qui sequebantur omnino latuisset quanta erat viri fides. Vide quoque Centurionis verba quae sequuntur ad id directa, quod nudo etiam verbo sanare posset.

Vers. 9.

λοσοφία καὶ πολιτεία τῶν χριστιανῶν, καὶ προοιμιαζόμενος τὴν ἐπὶ ταύτης ἀνάπαυσιν τοῦ παλαιοῦ καὶ γεγηρακότος νόμου· ποτὲ δὲ φυλάττει τοῦτον, συγκαταβαίνων τῇ ἀσθενείᾳ τῶν ἰουδαίων, ἵνα μὴ σκανδαλίσῃ αὐτούς.

Κεφ. Ζ. Περὶ τοῦ ἑκατοντάρχου.

Verſ. 5. Εἰσελθόντι δὲ αὐτῷ — Verſ. 6. βασανιζόμενος.

Βέβληται, ἀντὶ τοῦ, ἔῤῥιπται.

Verſ. 7. Καὶ — αὐτόν.

Διατί μὴ κληθεὶς εἰς τὴν οἰκίαν, αὐτεπάγγελτος ἐλθεῖν λέγει; διότι προέγνω αὐτὸν πεπιστευκότα, ὅτι θεός ἐστι, καὶ λοιπὸν ἠθέλησε τὴν πολλὴν αὐτοῦ πίστιν ἐκκαλυφθῆναι καὶ τοῖς ἀκολουθοῦσι, καὶ πρόσχες τοῖς ἑξῆς.

Verſ. 8. Καὶ — μου.

Οὐκ εἰμί, φησιν, ἄξιος, διὰ τὸ εἶναί σε θεόν· ἀλλ᾽ ὡς παντοδύναμος, εἰπὲ ἐν λόγῳ ψιλῷ, ὃ βούλει, καὶ αὐτίκα ὁ λόγος ἔργον γενήσεται. ὁρᾷς μέγεθος πίστεως. διὰ τοῦτο τοίνυν ὁ χριστὸς εἶπεν, ὅτι ἐγὼ ἐλθὼν θεραπεύσω αὐτόν, ἵνα εἴπῃ ὁ ἑκατόνταρχος, ὅτι οὐκ εἰμὶ ἄξιος, καὶ τὰ ἑξῆς, καὶ οὕτω φανερωθῇ πᾶσιν ἡ πολλὴ πίστις αὐτοῦ. εἰ γὰρ μὴ ὁ χριστὸς ἐκεῖνο εἶπεν, οὐκ ἂν ὁ ἑκατόνταρχος τοῦτο εἴρηκε, καὶ πάντως ἔλαθεν ἂν τοὺς ἑπομένους ἡ τοσαύτη τοῦ ἀνδρὸς πίστις. σκόπει δὲ καὶ τὰ ἐφεξῆς τοῦ ἑκατοντάρχου ῥήματα, κατασκευάζοντα, ὅτι καὶ ἐκ ψιλοῦ λόγου δύναται.

Verſ. 9. *Nam et — et facit.*

Ab exemplo eius quod circa ſe contingebat, confirmabat, quod ſolo etiam verbo ſanare poſſet. Poſtquam enim dixerat: *Dic verbo*, ſubiunxit, *nam et ego homo ſum, ſub ducis exercitus poteſtate conſtitutus, habens ſub me milites et ſeruos, et quod cuique dico, is incunctanter hoc facit.* Haec autem dicebat, oſtendens, quod ſi ego homo alteri ſubiectus ob modicam principatus dignitatem, ſolo verbo potens ſum, multo magis tu, qui Deus es, infinitae poteſtatis ac dignitatis. Itaque ſi dixeris morti vt abeat, abibit; ſi vero vt veniat, veniet. Neque enim ſimpliciter ſubdita eſt, verum etiam ancilla, quae maiorem habet ſubiectionem

Verſ. 10. *Hoc audito — inueni.*

Admiratus eſt. Quum enim neque Iſraelita eſſet, neque ſcripturas quae de ipſo erant legiſſet, adeo facile credebat. Nec ſolum admiratus eſt, verum etiam fidem eius praeconio promulgauit, vt alii hunc imitarentur. *Neque inter Iſraelitas*, inquit, *tantam inueni fidem:* qui quotidie ſcripturarum legunt teſtimonia, quae de me loquuntur. In praecedentibus autem diximus: quod *Amen dico*, tantundem eſt, ac ſi dicatur: Vere ac firmiter dico: neque opus eſt hoc deinceps interpretari.

Verſ. 11. *Dico — Abraham.*

Multi tales, hoc eſt, e gentibus. Per Oriens vero et Occidens, omnia loca totius vniuerſi ſignificauit. Venient autem, ad me videlicet per fidem. Praeterea accumbent, id eſt, requieſcent.

Abra.

Verſ. 9. Καὶ γὰρ — καὶ ποιεῖ.

Ἀπὸ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματος κατασκευάζει, ὅτι καὶ λόγῳ μόνῳ δύναται. εἰρηκὼς γὰρ, ὅτι εἰπὲ λόγῳ, προσεπήγαγεν, ὅτι καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν, τοῦ στρατηγοῦ, ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας καὶ δούλους, καὶ ὃ λέγω ἑκάστῳ, ἀναντιῤῥήτως τοῦτο ποιεῖ. ταῦτα δὲ εἰπὼν, ἐνέφηνεν, ὅτι ἐὰν ἐγὼ ἄνθρωπος ὑπεξούσιος, διὰ τὴν ὀλίγην ὑπεροχὴν τῆς ἀρχῆς, λόγῳ μόνῳ δύναμαι· πολλῷ μᾶλλον σὺ, θεὸς ὢν παντεξούσιος καὶ πανυπέροχος· καὶ λοιπὸν, εἰ μὲν εἴπῃς πορευθῆναι τὸν θάνατον, πορευθήσεται, εἰ δὲ ἐλθεῖν, ἐλεύσεται. καὶ γὰρ οὐχ ἁπλῶς ἐστιν ὑπήκοος, ἀλλὰ καὶ δοῦλος, ὃ μείζονός ἐστιν ὑπακοῆς.

Verſ. 10. Ἀκούσας — εὗρον.

Ἐθαύμασεν, ὅτι μὴ ὢν ἰσραηλίτης, μηδὲ τὰς περὶ αὐτοῦ γραφὰς τῶν ἰουδαίων εἰδὼς, ῥαδίως ἐπίστευσε, καὶ οὐ μόνον ἐθαύμασεν, ἀλλὰ καὶ ἀνεκήρυξε τὴν πίστιν αὐτοῦ, ἵνα καὶ ἄλλοι τοῦτον ζηλώσωσιν. οὐδὲ ἐν τοῖς ἰσραηλίταις, φησὶν, εὗρον τοσαύτην πίστιν, τοῖς ἀναγινώσκουσιν ἑκάστοτε τὰς περὶ ἐμοῦ μαρτυρίας τῶν γραφῶν. προείρηται δὲ ἡμῖν, ὅτι τὸ ἀμὴν λέγω, ἀντὶ τοῦ, ἀληθῶς καὶ βεβαίως λέγω, τέθειται. καὶ οὐκ ἔτι χρὴ τοῦτο διερμηνεύειν.

Verſ. 11. Λέγω — ἀβραάμ.

Πολλοὶ τοιοῦτοι, τουτέστιν, ἐξ ἐθνῶν. διὰ δὲ τῆς ἀνατολῆς καὶ [1]) τῆς δύσεως, πάντα τόπον τῆς οἰκουμένης ἐδήλωσεν. ἥξουσι δὲ πρός με, διὰ πίστεως. ἀνακλιθήσονται δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἀναπαύσονται.

[1]) τῆς, omittit. A.

Abraham vero in medium adduxit, quo maxime Iudaeos morderet, adoptando scilicet ipsi Abraham eos, qui a gentibus procederent. Sinus item Abraham, dixit requiem ac fruitionem iustorum, mutuamque societatem et conuersationem, quae regnum est coelorum.

Quia autem iam credebant Abraham in ineffabilibus degere bonis, pro regno coelorum sinus Abraham posuit, tanquam rem notiorem. Simul etiam ne his contrarius esse videretur, qui in veteri testamento virtutem sectati sunt. Nam qui Abraham ita honorabat, vt etiam sinus illius requiem aeternam nominaret, omni huiusmodi suspicione carere debebat.

Quidam dicunt quod sicut quaedam profundiora maris loca, aut curua litora tales vel tales sinus appellati sunt: ita sane et abditi fruitionum recessus, in quibus est Abraham, sinus Abraham dicti sunt. Nam quia insignior erat Abraham apud Hebraeos, ideo eos proprie ipsius Abraham nominauit.

Vers. 12.

[2]) Parum hic attentus fuit Euthymius ad textum euangelii, sed totus pendet ex Chrysostomo, quem vide T. VII. p. 209. C. 361. D. Quin immo omittit etiam ἰσαὰκ, ἰακὼβ, quae tamen Chrysostomus habet. Chrysostomus ad se redit p. 315. C. vbi solum ἐν τῇ βασ. τ. ὀρανῶν omittit. Theophylactus in textu nihil mutat. In schollio autem de solo Abrahamo dicit p. 43. Vulgatum etiam propagauit Cyrill. T. IV. p. 140. omissis tamen, ἐν τῇ β. τ. ὀρανῶν. Quomodo autem Chrysostomus delatus est εἰς τὰς κόλπους τοῦ ἀβραάμ; Scilicet per Lucae Lazarum. Nam pag. 209. vbi

τὸν ἀβραὰμ δὲ εἰς τὸ μέσον ἤγαγεν, ἵνα μάλιστα καθάψηται τῶν ἰουδαίων, ὡς υἱοθετῶν αὐτῷ τοὺς ἐξ ἐθνῶν. κόλπους δὲ τοῦ ἀβραὰμ ὠνόμασε, τὴν ἀνάπαυσιν καὶ ἀπόλαυσιν τῶν δικαίων, καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς κοινωνίαν καὶ συνδιαγωγὴν, ἥτις ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Ἐπειδὴ γὰρ ἐπίστευον ἐν ἀποῤῥήτοις ἀγαθοῖς διάγειν τὸν ἀβραὰμ, ἀντὶ[2]) τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, τοὺς κόλπους τοῦ ἀβραὰμ ἔθηκε, διὰ τὸ γνωριμώτερον. ἅμα δὲ καὶ, ἵνα μὴ δόξῃ ἐναντίος τῇ παλαιᾷ πολιτείᾳ τῶν φιλαρέτων ἀνδρῶν. ὁ γὰρ οὕτω θαυμάζων τὸν ἀβραὰμ, ὡς καὶ τοὺς ἐκείνου κόλπους, ἀνάπαυσιν αἰώνιον ὀνομάζειν, ἐκτὸς γίνεται τοιαύτης ὑπονοίας.

[Φασὶ[3]) δὲ τινὲς, ὅτι καθάπερ τινὰ πελάγη τῶν θαλασσῶν, κόλποι τοιοίδε ἢ τοιοίδε ὠνομάσθησαν· οὕτως ἄρα καὶ τὰ πελάγη τῶν ἀπολαύσεων, ἐν αἷς ἐστιν ὁ ἀβραὰμ, κόλποι τοῦ ἀβραὰμ ἐκλήθησαν. ὡς ἐπισημοτέρου δὲ πάντων παρ᾽ ἑβραίοις ὄντος τοῦ ἀβραὰμ, ἰδικῶς τοῦ ἀβραὰμ τούτους ὠνόμασεν.]

vbi primum haec tractat, vtrumque locum iunxit, hunc Matthaei et Lucae 16, 22. Haerebat ergo adhuc ei in memoria locus Lucae. Nam correctio p. 315. haud dubie profecta eſt a ſcribis, calamo excipientibus Chryſoſtomi dicentis verba. Scholium Anepigraphi in Codicibus Moſquenſibus, quod incipit Πολλοί, φησιν, οἷς, ſeruat vulgatam lectionem integram. Etiam Origenes IV. p. 210. D. 258. A.

3) Incluſa in margine habet. A. Hentenius eadem in principio ſcholii exhibet.

Verſ. 12. *Filii autem — dentium.*

Regnum nunc, Deum intelligimus: filios autem eius, Iſraelitas. Filius inquit primogenitus meus Iſrael. Vel, regnum quidem, aeternam requiem: Filios vero eius vocari nunc Iudaeos, tanquam hoc exiſtimantes, eo quod ſemen eſſent Abraham. Qui inquit ſeſe putant eſſe filios, eiicientur propter ſuam incredulitatem. Eiicientur autem, id eſt, expellentur. Tenebrae vero exteriores, locus eſt ſupplicii miſerrimus.

Haec autem dixit, faſtum comprimens Iudaeorum, qui ſeſe iactabant, quod e genere eſſent Abraham: et conſolans eos, qui e gentibus erant: attrahensque ad ſuam fidem. Nam multi quoque gentiles propter ſigna ſequebantur eum. Et his autem et illis vtilitatem procurabat, ne illi confiderent, quaſi ſtantes, neque hi deſperarent, quaſi iacentes.

Conſidera vero quod Centurio verbum expoſcit: leproſus autem ſolam voluntatem, quod maioris eſt fidei. Quare ergo magis admirationi habitus eſt Centurio? Quia leproſus quum eſſet Iudaeus, nouerat libros, qui de Chriſto teſtificabantur: et inde multa habebat, quibus facile ad fidem induceretur. Centurio vero quum Ethnicus eſſet, a nullo aliunde ad fidem ducebatur, quam a ſola recta mente: ideo etiam praepoſitus eſt credentibus ex Iſrael. Quum autem de introductione gentium, et reiectione Iudaeorum facta ſit mentio, confirmat hanc per ſignum. Vide ergo quid ſequatur.

Verſ. 13.

Vers. 12. Οἱ δὲ υἱοὶ — ὀδόντων.

Βασιλείαν νῦν, τὸν θεὸν νοῦμεν· υἱοὺς δὲ αὐτοῦ, τοὺς ἰσραηλίτας. υἱός γάρ, d) φησι, πρωτότοκός μου ἰσραήλ. ἢ βασιλείαν μὲν, τὴν αἰώνιον ἀνάπαυσιν· υἱοὺς δὲ αὐτῆς, νῦν κληθῆναι τοὺς ἰουδαίους, ὡς προσδοκῶντας τοῦτο, διὰ τὸ εἶναι σπέρμα τοῦ ἀβραάμ. οἱ δοκοῦντες δὲ, φησιν, εἶναι υἱοὶ τῆς βασιλείας, ἐκβληθήσονται διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν. Τὸ δὲ ἐκβληθήσονται, ἀντὶ τοῦ, ἀπελαθήσονται. σκότος δὲ τὸ ἐξώτερον, τόπος ἐστὶ κολάσεως χαλεπωτάτης.

d) Exod. 4, 22.

Ταῦτα δὲ εἶπε καταστέλλων μὲν καὶ τὸν τῦφον τῶν ἰουδαίων, ἀλαζονευομένων ἐπὶ τῷ εἶναι γένος τοῦ ἀβραάμ· παρηγορῶν δὲ καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν, καὶ πρὸς τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν ἐφελκόμενος. ἠκολούθουν γὰρ αὐτῷ πολλοὶ καὶ ἀπὸ τῶν ἐξ ἐθνῶν, διὰ τὰ σημεῖα. καὶ τούτοις δὲ, κἀκείνοις πλέκει τὴν ὠφέλειαν, ἵνα μήτε οὗτοι θαῤῥῶσιν ἑστῶτες, μήτε ἐκεῖνοι ἀπογινώσκωσιν, ὡς κείμενοι.

Θεώρησον δὲ, ὅτι ὁ μὲν ἑκατόνταρχος λόγον ἐζήτησεν· ὁ δὲ λεπρὸς, θέλημα μόνον, ὃ μεῖζόν ἐστιν εἰς πίστιν. πῶς οὖν ἐθαυμάσθη μᾶλλον ὁ ἑκατόνταρχος; διότι ὁ μὲν λεπρὸς, ἰουδαῖος ὢν, ἔμπειρος ἦν τῶν περὶ τοῦ χριστοῦ μαρτυρουσῶν βίβλων, καὶ πολλὴν ἐντεῦθεν εἶχεν εὐχέρειαν εἰς τὸ πιστεῦσαι· ὁ δὲ ἑκατόνταρχος, ἐθνικὸς ὑπάρχων, παντελῶς ἀμύητος τούτων ἦν, καὶ οὐδαμόθεν ἄλλοθεν ὡδηγήθη πρὸς τὴν πίστιν, ἢ ἀπὸ μόνης γνώμης ὀρθῆς. διὸ καὶ ὑπερετέθη τῶν πιστευσάντων ἐξ ἰσραήλ. ἐπεὶ δὲ τὸ περὶ τῆς ἀντεισαγωγῆς τῶν ἐξ ἐθνῶν, καὶ ἀποβολῆς τῶν ἰουδαίων, ἀπόφασις ἦν, βεβαιοῖ τοῦτο διὰ σημείου. σκόπει γάρ.

Verſ. 13. *Et ait — tibi.*

Hinc oſtendit Chriſtus, quod plurimum conferat ad miraculi operationem fides deprecantis. Sicut credidiſti, inquit, fiat tibi: hoc eſt, quia credidiſti me poſſe aegrotum curare, licet domum tuam non ingrediar, ita fiat.

Verſ. 13. *Et ſanatus — illa.*

Sicut de leproſo dixit euangeliſta, quod confeſtim mundatus eſt, ita et nunc quod ſanatus eſt in illa hora Haec autem ad augmentum addidit miraculorum. Neque enim ſolum admiranda operatus eſt, ſed etiam in breuiſſimo temporis momento ſuam demonſtrauit potentiam. Quidam autem dicunt alium eſſe hunc Centurionem, et alium eum de quo apud Lucam. Huius ſiquidem filius erat paralyticus, illius autem ſeruus. Et hic venit ad Ieſum: ille vero primum quidem miſit ſeniores Iudaeorum: deinde amicos ſuos. Praeterea iſte non ſolum in domum ſuam non vocauit Chriſtum, ſed et venire volentem prohibuit: Ille autem primum quidem per ſeniores vocauit, poſtmodum vero per amicos prohibuit. Quum autem huiusmodi inſint diuerſitates: Accedunt quoque et multae ſimilitudines. Ambo enim Centuriones, et Capernaum commorantes, et pro paralytico moerentes animo: eandemque fidem ſuis verbis demonſtrantes: et aequali beneficio affecti. Dicit autem Chryſoſtomus eundem eſſe et apud Matthaeum et apud Lucam. Siquidem Lucas diligentiae cauſa omnia minutula exequutus eſt, praeter

4) τȣ̃ λεκκ̃. A. Vtrumque locum habere poteſt.
5) Tom. VII. p. 315. D. ſqq. Vide eundem T. VIII. pag. 204. A.

Verſ. 13. Καὶ εἶπεν — σοι.

Ἔδειξεν ὁ χριστὸς ἐντεῦθεν, ὅτι μεγάλα συμβάλλεται πρὸς θαυματουργίαν ἡ πίστις τοῦ δεομένου αὐτῆς. ὡς ἐπίστευσας, φησι, γενηθήτω σοι, τουτέστιν, ἐπείπερ ἐπίστευσας, δύνασθαί με, καὶ μὴ ἐλθόντα εἰς τὸν οἶκόν σου, θεραπεῦσαι τὸν πάσχοντα, γενηθήτω οὕτως.

Verſ. 13. Καὶ ἰάθη — ἐκείνῃ.

Ὥσπερ ἐπὶ τοῦ λεπροῦ εἶπεν ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι εὐθέως ἐκαθαρίσθη· οὕτω καὶ νῦν, ὅτι ἰάθη ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ. ταῦτα δὲ προσέθηκεν, εἰς αὔξησιν τῶν θαυμάτων. οὐ μόνον γὰρ ἐτέλει παράδοξα, ἀλλὰ καὶ ἐν βραχυτάτῃ καιροῦ ῥοπῇ τὴν οἰκείαν δύναμιν ἐπεδείκνυτο. φασὶ δέ τινες, ἕτερον εἶναι τὸν ἑκατόνταρχον τοῦτον, καὶ ἕτερον τὸν παρὰ τῷ [d]) λουκᾷ [e]) μνημονευόμενον. τούτου μὲν e) Luc 7, 2. ſqq. γὰρ, παῖς ἦν παραλελυμένος· ἐκείνου δὲ, δοῦλος. καὶ οὗτος μὲν ἦλθε πρὸς τὸν χριστόν· ἐκεῖνος δὲ ἔπεμψε, πρῶτον μὲν πρεσβυτέρους τῶν ἰουδαίων, εἶτα φίλους αὐτοῦ. καὶ οὗτος μὲν οὐ μόνον οὐκ ἐκάλεσε τὸν χριστὸν εἰς τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν, ἀλλὰ καὶ βουλόμενον ἐλθεῖν ἐκώλυσεν· ἐκεῖνος δὲ πρῶτον μὲν ἐκάλεσεν αὐτὸν διὰ τῶν πρεσβυτέρων, εἶτα διὰ τῶν φίλων ἐκώλυσεν. ἔχοντες δὲ τοιαύτας διαφορὰς, ὅμως ἔχουσι καὶ πολλὰς ὁμοιότητας. ἑκατόνταρχοι γὰρ ἄμφω, καὶ ἐν καπερναοὺμ οἰκοῦντες, καὶ ἐπὶ παραλυτικῷ θλιβόμενοι, καὶ τὴν αὐτὴν πίστιν μετὰ τῶν αὐτῶν λόγων ἐπιδεικνύμενοι, καὶ τῶν ἴσων ἀξιούμενοι. φησὶ δὲ ὁ [f]) χρυσόστομος, ὅτι ὁ αὐτός ἐστι, καὶ παρὰ τῷ ματθαίῳ καὶ παρὰ τῷ λουκᾷ. καὶ γὰρ ὁ μὲν λουκᾶς, ἀκριβείας ἕνεκεν, πάντα λεπτομερῶς ἀπήγγειλε, πλὴν τῆς τοῦ ἑκατοντάρ-

ter Centurionis praesentiam: Matthaeus vero breuitatis gratia, seniorum atque amicorum missiones praetermisit, quasi non necessarias. Solam autem Centurionis fidem, et laudem quam propter eam promeruit, et miraculum in paralytico factum aperte descripsit.

Oportet tamen eas quae videntur, vt dictum est, soluere diuersitates. παῖς (pro quo hic puerum habemus) dicitur non solum filius, sed et seruus: Habebat enim, inquit, παῖδας καὶ παιδίσκας, hoc est, seruos et ancillas. Quod autem Matthaeus dixit accessisse Centurionem ad Christum: Lucas vero misisse ad ipsum seniores, et postmodum amicos: oportet intelligere et hoc, et illud factum fuisse. Primum quidem misit seniores deprecantes ipsum vt veniret. Deinde sciens eum venire, et sese indignum iudicans eius susceptione, rursum amicos misit, prohibens ne veniret, ac significans quae dixit Lucas. Postmodum quum paralyticus vehementius dissolueretur doloribus: Etenim sic vt Lucas dixit, erat iam iamque moriturus, non ferens Centurio, cucurrit et ipse post amicos, sperans per seipsum obnixius se deprecaturum. Postquam autem amici nuntiauerant quae eis praeceperat, dum responderet Christus quae scripsit Lucas, statim superuenit Centurio, et priusquam amicis occurrisset, viso Christo, feruore accensus est, et rursus quasi ab exordio obsecrabat eum, dicens: *Domine, puer meus iacet in domo paralyticus,* etc. Deinde Christus volens amplius manifestari fidem eius, respondit: *Ego veniam et curabo eum.* Rursum subintulit Centurio: *Domine, non sum dignus,*

*) τὴν μὲν ἀποστολήν. B.

χου παρρησίας· ὁ δὲ ματθαῖος, συντομίας χάριν, τὰς μὲν 6) ἀποστολὰς τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν φίλων παρέλιπεν, ὡς οὐκ ἀναγκαίας, μόνην δὲ τὴν πίστιν τοῦ ἑκατοντάρχου, καὶ τὸν διὰ ταύτην ἔπαινον, καὶ τὸ ἐπὶ τῷ παραλυτικῷ θαῦμα σαφῶς ἀνέγραψε.

Χρὴ δὲ διαλῦσαι καὶ τὰς δοκούσας, ὡς εἴρηται, διαφοράς. παῖδα λέγομεν, οὐ μόνον τὸν υἱὸν, ἀλλὰ καὶ τὸν δοῦλον. ἔσχε γάρ, φησι, παῖδας f) καὶ παιδίσκας, ἀντὶ δούλους καὶ δούλας. ἐπεὶ δὲ ματθαῖος μὲν λέγει, παραγενέσθαι τὸν ἑκατόνταρχον πρὸς τὸν χριστόν· πέμψαι δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ λουκᾶς πρεσβυτέρους, εἶτα φίλους· χρὴ νοεῖν, ὅτι καὶ τοῦτο κἀκεῖνο γέγονε. πρῶτον μὲν γὰρ ἔπεμψε τοὺς πρεσβυτέρους, παρακαλῶν αὐτὸν ἐλθεῖν· εἶτα μαθὼν, ὅτι ἔρχεται, καὶ ἑαυτὸν κρίνας ἀνάξιον τῆς ὑποδοχῆς αὐτοῦ, ἐπαπέστειλε τοὺς φίλους, κωλύων αὐτὸν καὶ μηνύων, ὅσα φησὶν ὁ λουκᾶς· ἔπειτα τοῦ παραλυτικοῦ σφοδρότερον καταταθέντος ταῖς ὀδύναις· καὶ γὰρ, ὡς ὁ λουκᾶς εἶπεν, ἔμελλε τελευτᾶν· μὴ φέρων ὁ ἑκατόνταρχος, ἔδραμε καὶ αὐτὸς ὀπίσω τῶν φίλων, ἐλπίζων δι' ἑαυτοῦ μᾶλλον ἱκετεῦσαι· ἐπεὶ δὲ οἱ τε φίλοι ἀπήγγειλαν, ὅσα παρηγγέλθησαν, ὅ, τε χριστὸς εἶπεν, ὅσα ὁ λουκᾶς ἔγραψεν· ἐπικατέλαβεν εὐθὺς ὁ ἑκατόνταρχος, καὶ πρὸ τοῦ ἐντυχεῖν τοῖς φίλοις, ἰδὼν τὸν χριστὸν καὶ διαθερμανθεὶς, ἱκέτευσεν αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς, εἰπὼν, κύριε, ὁ παῖς μου βέβληται ἐν τῇ οἰκίᾳ παραλυτικὸς, καὶ τὰ ἑξῆς· εἶτα ὁ χριστὸς, θέλων ἐπιπλεῖον φανερῶσαι τὴν πίστιν αὐτοῦ, ἀπεκρίνατο, ἐγὼ ἐλθὼν θεραπεύσω αὐτόν· ἔπειτα πάλιν ὁ ἑκατόνταρχος, κύριε, οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς, ἵνα μου ὑπὸ

f) Gen. 30, 43.

τὴν

7) Λουκᾶς δὲ, addit. Mox δὲ et ὁ Λουκᾶς omittit. A.

gnus, vt sub tectum meum intres, et alia quae sequuntur, veluti Matthaeus conscripsit. Manifestum est ergo, quod ea quae contigerunt priusquam veniret Centurio, scripserit Lucas, et inde Matthaeus, quae sequuta sunt docuerit. Nam et in his, et in illis fides monstratur Centurionis, ac miraculi operatio a Iesu facta. Quod autem Lucas dixit, quod reuersi, qui missi fuerant, inuenerunt aegrotantem seruum sanitati restitutum: perpendere oportet, quod Centurio certus iam de salute illius, tardior ac securior reuertebatur: illi autem difficulter credentes, praecucurrerunt, scire cupientes an sanus esset.

Cap. VIII. De socru Petri.

Vers. 14. *Quumque venisset* — V. 15. *ei.*

Marcus autem et Lucas dixerunt etiam vnde illuc venerat, videlicet a Synagoga Iudaeorum, in qua sabbato docuerat. Addidit quoque Marcus, quod cum Iacobo et Ioanne venerit. Verisimile est enim Petrum, quum hoc didicisset, praecucurrisse. Praeterea Marcus et Lucas dicunt, quod discipuli rogauerunt illum pro ea, quae in lecto decumbebat. Matthaeus vero etiam hoc tacuit. Non est autem hoc dissonantiae signum, sed quod illi fecerunt, diligentiae fuit, quod autem hic, breuitatis. Ingressus est autem cibi sumendi causa, vocante iam hora, Illa vero quae in lecto decumbebat, surrexit et ministrabat ei.

Tu quoque mihi admirare, quantum sese dominus deiecerit. Non dedignatus est vilem piscatoris domum ingredi: hinc quidem et discipulum honorans, et simul docens nos, ne vanae gloriae

τὴν ςέγην εἰσέλθῃς, καὶ τὰ λοιπὰ, καθὼς ὁ ματθαῖος συνεγράψατο. δῆλον οὖν, ὅτι τὰ μὲν ἄχρι τοῦ ἐλθεῖν τὸν ἑκατόνταρχον, εἶπεν ὁ λουκᾶς· τὰ δὲ ἐντεῦθεν ἐδίδαξεν ὁ ματθαῖος, καὶ ἐν ἐκείνοις γὰρ, καὶ ἐν τούτοις ἥ τε πίςις τοῦ ἑκατοντάρχου δείκνυται, καὶ ἡ θαυματουργία τοῦ ἰησοῦ. ἐπεὶ δὲ ὁ λουκᾶς εἴρηκεν· ὅτι ὑποςρέψαντες οἱ πεμφθέντες, εὗρον τὸν ἀσθενοῦντα δοῦλον ὑγιαίνοντα· χρὴ λογίσασθαι, ὅτι ὁ μὲν ἑκατόνταρχος ἤδη πληροφορίαν περὶ τῆς ὑγείας αὐτοῦ λαβὼν, σχολαιότερον ἐβάδιζεν· ἐκεῖνοι δὲ δυσπιςοῦντες προέδραμον, γλιχόμενοι μαθεῖν, εἰ ὑγίανε.

Κεφ. Η. Περὶ τῆς πενθερᾶς πέτρου.

V. 14. Καὶ ἐλθὼν — V. 15. αὐτῷ.

Ὁ δὲ μάρκος g) καὶ ὁ h) λουκᾶς εἶπον, καὶ πόθεν ἦλθεν ἐκεῖ, ὅτι ἀπὸ τῆς συναγωγῆς τῶν ἰουδαίων, ἐν ᾗ ἐδίδασκε, σαββάτου ὄντος. προσέθηκε δὲ ὁ μάρκος, ὅτι μετὰ ἰακώβου καὶ ἰωάννου ἦλθεν. εἰκὸς γὰρ, τὸν πέτρον, μαθόντα τοῦτο, προδραμεῖν. καὶ μάρκος μὲν καὶ λουκᾶς φασὶν, ὅτι παρεκάλεσαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ περὶ τῆς κατακειμένης· ὁ ματθαῖος δὲ, καὶ τοῦτο ἐσίγησεν. οὐκ ἔςι δὲ τοῦτο διαφωνίας· ἀλλὰ τὸ μὲν ἐκείνων, ἀκριβείας· τὸ δὲ τούτου, συντομίας. εἰσῆλθε δὲ τροφῆς μεταληψόμενος, ἤδη τοῦ καιροῦ καλοῦντος. ἐγερθεῖσα γὰρ ἡ κειμένη διηκόνει αὐτῷ.

g) Marc. 1, 29.
h) Luc. 4, 38.

Σὺ δέ μοι θαύμασον τὴν συγκατάβασιν τοῦ δεσπότου, πῶς οὐκ ἀπηξίωσεν εἰσελθεῖν εἰς φαύλην οἰκίαν ἁλιέως, ἅμα μὲν τιμῶν τὸν μαθητὴν, ἅμα δὲ διδάσκων ἡμᾶς, μὴ κενοδοξεῖν. ἁψάμενος

δὲ

gloriae ſtudeamus. Quum autem manu illam tetigiſſet, non ſolum febrim extinxit, verum etiam integram ei tradidit ſanitatem. Surrexit enim, et continuo miniſtrabat. Atqui ablata etiam febri, laborantibus longo opus eſt tempore, vt priorem recipiant ſanitatem. In mari quoque non ſolum tempeſtatem ſedauit, ſed etiam fluctuum commotionem cohibuit, quum tamen poſt tempeſtatem diutius maneat aquarum commotio. Ita enim nouit Chriſtus, ſimul et quod aegritudine affectum eſt ſoluere, et in priorem ſtatum reponere.

Cap. IX. De curatis a variis infirmitatibus.

Verſ. 16. *Veſpera — verbo.*

Veſperam finem diei nominauit, ideo Marcus et Lucas mentionem quoque fecerunt de occaſu ſolis, manifeſtius demonſtrantes tempus. Popularis enim turba expectato ſolis occaſu propter ſabbati obſeruationem, morbis tunc laborantes adduxit: diſcipuli vero etiam ante ſolis occaſum deprecati ſunt eum pro ſalute febricitantis, vt qui primum viderant eum ſine delectu ſabbato curantem, ac didicerant iam ab illo, a quibus operibus abstinere iuberet lex, quae de ſabbati quiete ſtatuta erat, et qualia aggredi permitteret.

Obſerua quoque quo pacto interdum quidem extenta manu curat, vt in ſocru Petri: interdum autem verbo loquens, vt in puero Centurionis, et in his daemoniacis: quandoque vtrumque faciens,

8) παραλαβεῖν. A. 9) ὀψίας. A.

τῆς χειρὸς αὐτῆς, οὐ μόνον τὸν πυρετὸν ἔσβεσεν, ἀλλὰ καὶ καθαρὰν εὐθὺς ἀπέδωκεν αὐτῇ τὴν ὑγείαν. ἠγέρθη γὰρ, καὶ αὐτίκα διηκόνει. καίτοι μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ πυρετοῦ, πολλοῦ δεῖ χρόνου τοῖς κάμνουσιν, ὥστε τὴν προτέραν ὑγείαν [8]) ἐπαναλαβεῖν, καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης δὲ, οὐ μόνον τὴν ζάλην ἔστησεν, ἀλλὰ καὶ τὸν σάλον τῶν κυμάτων ἔπαυσε, καίτοι μετὰ τὴν ζάλην μένει μέχρι πολλοῦ τὰ ὕδατα σαλευόμενα. οὕτω γὰρ οἶδεν ὁ χριστὸς ὁμοῦ καὶ τὸ ἐνοχλοῦν δεινὸν λύειν, καὶ τὴν προτέραν ἀποδιδόναι κατάστασιν.

Κεφ. Θ. Περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ ποικίλων νόσων.

Verſ. 16. Ὀψίας — λόγῳ.

Ὀψίαν, [9]) τὸ τέλος τῆς ἡμέρας ὠνόμασε. διὸ καὶ ὁ μάρκος καὶ ὁ λουκᾶς προστεθείκασιν, ὅτι ὅτε ἔδυ [i]) ὁ ἥλιος, φανερώτερον δηλώσαντες τὸν καιρόν· ὁ μὲν γὰρ δημώδης ὄχλος ἀναμείνας τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, διὰ τὴν τοῦ σαββάτου παρατήρησιν, οὕτω τοὺς πάσχοντας προσήγαγεν· οἱ δὲ μαθηταὶ, καὶ πρὸ τῆς τοῦ ἡλίου δύσεως, παρεκάλεσαν αὐτὸν, ἰάσασθαι τὴν πυρέσσουσαν, ἅτε καὶ πρότερον ἰδόντες αὐτὸν ἀπαρατηρήτως ἐν σαββάτῳ θεραπεύοντα, καὶ μεμαθηκότες ἤδη παρ' αὐτοῦ, ποίων μὲν ἔργων ἀπέχεσθαι προσέταξεν ὁ περὶ τῆς ἀργίας τοῦ σαββάτου νόμος, ποῖα δὲ μετιέναι παρεχώρησε.

i) Marc. 1, 32. Luc. 4, 40.

Παρατήρησον δὲ, πῶς ποτὲ μὲν ἐκτείνων τὴν χεῖρα θεραπεύει· ὡς ἐπὶ τῆς τοῦ πέτρου πενθερᾶς· ποτὲ δὲ λόγον λέγων· ὡς ἐπὶ τοῦ παιδὸς τοῦ ἑκατοντάρχου, καὶ ἐπὶ τῶν δαιμονιζομένων

τούτων·

faciens, vt in leproso. Ostendit enim se omnipotentem esse.

Vers. 16. *Et* — Vers. 17. *portauit.*

Per languores et morbos hic mihi intellige languorum ac morborum reatus. Quum enim languores ac multos patientes morbos curauit, in seipsum eorum reatum transtulit: dico sane labores et mortem: ideo etiam multos perpessus labores tempore acerbae passionis mortuus est. Sed Matthaeus de corporalibus languoribus ac morbis metaphorico verbo loquitur: Isaias vero languores et morbos peccata appellauit: quae Christus sumere ac portare dicitur in modum victimae. Nam animal quod pro peccatis ad victimam producebatur, quodammodo peccata omnium in seipsum suscipiebat ac portabat, et populum quidem his liberabat, ipsum vero propter haec iugulabatur. Pulchre autem propheticum dictum transumpsit Euangelista. Plurimi siquidem languores ac morbi corporales a peccatis oriuntur, sicut in progressu docebimur: nihilque vetat haec quoque vocari peccata.

Vers. 18. *Quum autem vidisset — in ulteriorem ripam.*

Iussit hoc discipulis. Simul quidem ne gloriae cupidus videretur, simul etiam vt inuidiae Iudaeorum mederetur. Praeterea instruens nos, vt admirationi haberi fugiamus.

Cap. X.

τέτων· ποτὲ δὲ καὶ ἀμφότερα ποιῶν, ὡς ἐπὶ τῦ λεπρῦ. δείκνυσι γὰρ, ὅτι παντοδύναμός ἐςι.

Verſ. 16. Καὶ — Verſ. 17. ἐβάςασεν.

Ἀσθενείας καὶ νόσες νόει μοι νῦν, τὰς τῶν ἀσθενειῶν καὶ νόσων ὀφειλάς. τῶν γὰρ ἀσθενειῶν καὶ νόσων ἐλευθερώσας τὲς πάσχοντας, ἐφ' ἑαυτὸν μετέςησε τὸ χρέος αὐτῶν, λέγω δὴ, τὲς πόνες καὶ τὸν θάνατον. διὸ καὶ, πολλὲς πόνες ὑποςὰς ἐν τῷ καιρῷ τῦ ἀχράντε πάθες, ἀπέθανεν. ἀλλὰ ματθαῖος μὲν, περὶ σωματικῶν ἀσθενειῶν καὶ νόσων εἶπε, μεταλαβὼν τὸ ῥητόν· ἠσαΐας δὲ ἀσθενείας καὶ νόσες, τὰς ἁμαρτίας ὠνόμασεν, ἃς ὁ χριςὸς λαβεῖν καὶ βαςάσαι λέγεται, δίκην θύματος. τὸ γὰρ εἰς θυσίαν προσαγόμενον ζῶον ὑπὲρ ἁμαρτιῶν τῦ λαῦ, τρόπον τινὰ τὰς ἁμαρτίας πάντων εἰς ἑαυτὸ ἐλάμβανε καὶ ἐβάςαζε. καὶ τὸν μὲν λαὸν ἠλευθέρου τέτων, αὐτὸ δὲ διὰ ταύτας ἐσφάζετο. καλῶς δὲ μετέλαβε τὸ προφητικὸν ῥητὸν ὁ εὐαγγελιςής. καὶ γὰρ αἱ πλείες τῶν σωματικῶν ἀσθενειῶν καὶ νόσων ἐξ ἁμαρτιῶν φύονται, καθὼς μαθησόμεθα προβαίνοντες. καὶ οὐδὲν κωλύει καλεῖν καὶ ταύτας ἁμαρτίας.

Verſ. 18. Ἰδὼν δὲ — εἰς τὸ πέραν.

Ἐκέλευσε τῦτο τοῖς μαθηταῖς, ἅμα μὲν, ἵνα μὴ δόξῃ φιλενδείκτης, ἅμα δὲ θεραπεύων τὸν φθόνον τῶν ἰεδαίων, ἅμα δὲ καὶ ἡμᾶς παιδεύων, φεύγειν τὸ ἀποβλέπεσθαι.

Cap. X. De eo cui non permiſit vt ſe ſequeretur.

Verſ. 19. *Et — ieris.*

Hic ſcriba quum pecuniae auidus eſſet, ſuſpicabatur Ieſum ex miraculis diuitias multas colligere, et ſperabat, quodſi in morem diſcipuli illum ſequeretur, copioſas collecturus eſſet diuitias. Chriſtus ergo cognito quid vellet, ad intentum eius reſpondet. Et vide quid dicat.

Verſ. 20. *Et — reclinet.*

Et vulpibus, inquit, et volucribus coeli ſum pauperior: neque enim receptaculum habeo, nec quantum ſufficiat ad caput tantum reclinandum. Tales autem eſſe volo et eos, qui me ſequuntur. Itaque fruſtra ſuſpicatus es, et in vanum ſperaſti. Et hoc pacto dupliciter illum iuuit: et manifeſtando quod animae illius arcana noſſet: et illum non manifeſte arguendo, ſed ipſi ſoli reprehenſionem aperiendo: vt et pudorem effugeret, et ſi vellet corrigeretur. Hoc autem dicendo, non vetuit ſe ſequi, ſed docuit, quod ſequens non inuenturus eſſet lucrum quod quaerebat. Caeterum ille intelligens, quod cognitus eſſet, ac intento fruſtratus, ſiluit.

Quidam vero dicunt, quod praegnoſcens eum Chriſtus, non ſolum pecuniarum amori ſeruientem, ſed aliis quoque affectibus, anagogice reſponderit: vulpes ac volucres appellans daemones propter dolum illorum, et quod ſeminibus ac fructibus virtutum inſidientur, ac ſi diceret: Daemones

Κεφ. Ι. Περὶ τȣ̃ μὴ ἐπιτρεπομένȣ ἀκολουθεῖν.

Verſ. 19. Καὶ — ἀπέρχῃ.

Οὗτος ὁ γραμματεὺς, φιλάργυρος ὢν, ὑπώπτευσεν, ὅτι ἀπὸ τῶν θαυμάτων χρήματα πολλὰ συλλέγει ὁ ἰησȣ̃ς, καὶ ἤλπισεν, ὅτι, ἐὰν ὡς εἷς τῶν μαθητῶν ἀκολȣθήσῃ αὐτῷ, συλλέξει πλȣ̃τον ἱκανόν. ὁ δὲ χριϛὸς γνȣ̀ς, ὃ βȣ́λεται, πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ ἀποκρίνεται, καὶ ὅρα, τί φησί.

Verſ. 20. Καὶ — κλίνῃ.

Καὶ τῶν ἀλωπέκων, φησὶ, καὶ τῶν ὀρνέων πενέϛερός εἰμι. ȣ̓δὲ γὰρ ἔχω καταγώγιον, ȣ̓δ᾽ ὅσον ἀνακλῖναι μόνον τὴν κεφαλήν. τοιȣ́τȣς δὲ βȣ́λομαι, καὶ τȣ̀ς ἐμȣ̀ς ἀκολȣ́θȣς εἶναι, καὶ λοιπὸν μάτην ὑπέλαβες, καὶ εἰς κενὸν ἤλπισας. ȣ̔́τω διπλῶς αὐτὸν ὠφέλησε, δηλώσας τε, ὅτι οἶδε τὰ ἀπόῤῥητα τῆς ψυχῆς αὐτȣ̃, καὶ οὐκ ἐλέγξας φανερῶς, ἀλλ᾽ αὐτῷ μόνῳ τὸν ἔλεγχον ἐμβαλὼν, ὥϛε καὶ τὴν αἰσχύνην ἐκφυγεῖν, καὶ, εἰ βȣ́λοιτο, διορθωθῆναι. τȣ̃το δὲ εἰπὼν, ȣ̓κ ἐκώλυσεν αὐτὸν ἀκολȣθεῖν, ἀλλ᾽ ἐδίδαξεν, ὅτι ἀκολȣθῶν, ȣ̓χ εὑρήσει κέρδος, οἷον ζητεῖ. λοιπὸν οὖν ἐκεῖνος συνεὶς, ὅτι διεγνώσθη, καὶ ἀποτυχὼν τȣ̃ σκοποῦ, σεσίγηκε.

Τινὲς δέ φασιν, ὅτι προγινώσκων αὐτὸν ὁ χριϛὸς, ȣ̓ μόνον φιλαργυρίᾳ δεδȣλωμένον, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις πάθεσιν, ἀναγωγικῶς ἀπεκρίνατο, ἀλώπεκας καὶ πετεινὰ, τȣ̀ς δαίμονας ὀνομάσας, διά τε τὸ δολερὸν αὐτῶν, καὶ διὰ τὸ ἐπιβȣλεύειν τοῖς σπέρμασι καὶ καρποῖς τῆς ἀρετῆς

nes quidem foueas ac nidos in te habent: ego autem neque breuissimam requiem apud animam tuam inuenio. Foueae vero ac nidi daemonum, affectiones sunt, in quibus occultantur ac requiescunt. Filium autem hominis seipsum vocat, confirmans quod vere et non phantastice sit incarnatus, vt quidam suspicabantur: hominem dicens nunc matrem suam. Nam ἄνθρωπος, id est homo, vocatur non tantum vir, sed et mulier.

Vers. 21. *Alius — patrem meum.*

Quis certe fuerit hic discipulus, non significauit Euangelista: verum quisquis fuerit, probissimus erat. Vide enim quod in re etiam quae iusta ac necessaria videbatur, postulat vt sibi liceat: nolens sua ipsius autoritate abscedere. Dicit autem: Prius, manifestans quod postmodum quouis sequeretur.

Vers. 22. *Iesus autem — mortuos suos.*

Prohibuit eum: non vetans honorare parentes, sed docens oportere eum, qui coelestia appetit, non conuerti ad terrena: neque viuidis relictis, ad mortifera recurrere, aut supra Deum honorare parentes. Sciebat enim quod alii illum essent sepulturi: nec aequum erat, vt ab his quae magis necessaria erant, recederet. Opinor autem eum qui mortuus erat infidelem fuisse: ideoque dixisse Christum: *Dimitte mortuos*, hoc est, recede ab his,

*) Hic addit Hentenius ex margine sui Codicis haec: Volebat autem, vt postposita huiusmodi spe, sequeretur. At ille simul vt audiuit, tanquam pecuniae

ὡσανεὶ λέγων, ὅτι οἱ μὲν δαίμονες ἔχουσιν ἐν σοὶ φωλεοὺς καὶ κατασκηνώσεις· ἐγὼ δὲ οὐδὲ βραχεῖαν ἀνάπαυσιν εὑρίσκω παρὰ τῇ σῇ ψυχῇ. φωλεοὶ δὲ καὶ κατασκηνώσεις τῶν δαιμόνων, τὰ πάθη, οἷς ἐγκρύπτονται καὶ ἐναναπαύονται· υἱὸν δὲ ἀνθρώπου καλεῖ ἑαυτὸν, βεβαιῶν, ὅτι κατὰ ἀλήθειαν σεσάρκωται, καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν, ὥς τινες ὑπελάμβανον. ἄνθρωπον δὲ νῦν λέγει, τὴν μητέρα αὐτοῦ. ἄνθρωπος γὰρ λέγεται, οὐχ ὁ ἀνὴρ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ γυνή. [1])

Verſ. 21. Ἕτερος — πατέρα μου.

Τίς μὲν ἦν οὗτος ὁ μαθητὴς, οὐκ ἐδήλωσεν ὁ εὐαγγελιστής. ὅστις δὲ καὶ ἦν, εὐγνωμονέστατος ἦν. ὅρα γὰρ, ὅτι, καίτοι τοῦ πράγματος δικαίου καὶ ἀναγκαίου δοκοῦντος, ὅμως αἰτεῖ περὶ τούτου, μὴ θελήσας ἀπελθεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ. τὸ δὲ πρῶτον εἶπε, δηλῶν, ὅτι ἔπειτα ἀκολουθήσει πανταχοῦ.

Verſ. 22. Ὁ δὲ ἰησοῦς — τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς.

Ἐκώλυσεν αὐτὸν, οὐ κωλύων τὸ τιμᾶν τοὺς γονεῖς, ἀλλὰ διδάσκων, ὅτι χρὴ τὸν ἐφιέμενον τῶν οὐρανίων, μὴ ὑποστρέφειν εἰς τὰ γήινα, μηδ' ἀπολιμπάνειν μὲν τὰ ζωηρὰ, παλινδρομεῖν δὲ εἰς τὰ νεκρωτικὰ, μηδὲ θεοῦ προτιμᾶν γονεῖς. ἐγίνωσκε γὰρ, ὅτι θάψουσι τοῦτον ἄλλοι, καὶ οὐκ εἰκὸς, τοῦτον ἀπολειφθῆναι τῶν ἀναγκαιοτέρων. οἶμαι δὲ, ὅτι καὶ ἄπιστος ἦν ὁ τελευτήσας. διὸ καὶ εἶπεν, ἄφες τοὺς νεκροὺς, τουτέστι, παραχώρησον

cuniae amator abſceſſit. His ſimilia habet Theophylact. p. 44. D. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν ὡσὰν πείσῃ αὐτὸν μεταβληθέντα ἀκολουθεῖν· ὁ δὲ ἀναχωρεῖ.

his, qui in fide mortui sunt, vt *sepeliant mortuos*, qui ipsos contingunt: Nam hic mortuus, non est tuus mortuus: Neque enim fideli pars est cum infideli. Tu vero si admiraris quo modo non sua sponte abierit, sed petiuit, vt sibi liceret: admirare etiam quo modo prohibitus manserit. Quodsi illum neque ad modicum dimisit Christus vt a sua doctrina discederet, qua poena digni erimus, qui omni tempore a praeceptis eius discedimus?

Cap. XI. De increpatione aquarum.

Vers. 23. *Quumque ascendisset — discipuli sui.*

Turbas quidem propter causas praedictas dimisit, discipulos autem suos assumpsit, propter miraculum quod in mari facturus erat. Quum enim turbis beneficia contulisset, sanando languores ac morbos eorum: videbantur discipuli nullo affecti beneficio. Et in hos itaque suam exercet munificentiam: ac postquam eos permisit in demersionis periculum incidere, demum mirabiliter eripit.

Vers. 24. *Et — fluctibus.*

Hic quidem, motum dixit. Marcus autem et Lucas, procellam dixerunt. Maris enim tempestas, et motus, et procella dicta est, eo quod aquas commoueat ac conturbet. Rursum Matthaeus et Marcus in mari nauem periclitatam esse dicunt: Lucas vero in stagno. Neque est contradictio: nam et hic, et illi Tiberiadem significant, quae

τοῖς νενεκρωμένοις εἰς πίςιν, θάψαι τὰς προσήκοντας αὐτοῖς νεκρὰς. ὁ γὰρ νεκρὸς ἄπιςος, ἀκ ἔςι σὸς νεκρὸς, διότι ἀκ ἔςι μερὶς πιςῷ μετὰ ἀπίςε. σὺ δὲ, εἰ θαυμάζεις, πῶς ἀκ αὐθαιρέτως ἀπῆλθεν, ἀλλ' ᾐτήσατο, θαύμασον, καὶ πῶς κωλυθεὶς ἔμεινεν. εἰ δ' ἐκεῖνον οὐδ' ἐπὶ μικρὸν ἀφῆκεν ὁ χριςὸς ἀπολειφθῆναι τῆς διδασκαλίας αὐτᾶ, τίνος ἂν εἴημεν ἡμεῖς ἄξιοι, τὸν ἅπαντα χρόνον ἀφιςάμενοι τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ;

Κεφ. ΙΑ. Περὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τῶν ὑδάτων.

Verf. 23. Καὶ ἐμβάντι — οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

Τοὺς μὲν ὄχλες παρῆκε, διὰ τὰς προῤῥηθείσας αἰτίας· τὰς δὲ μαθητὰς παρέλαβε, διὰ τὸ μέλλον ἐν τῇ θαλάσσῃ γενέσθαι θαῦμα. ἐπεὶ γὰρ τῶν ὄχλων εὐεργετεμένων, ἐν τῷ θεραπεύεσθαι τὰς ἀσθενείας καὶ νόσες αὐτῶν, οἱ μαθηταὶ ἐδόκεν μένειν ἀνευεργέτητοι, λοιπὸν εὐεργετεῖ καὶ τάτες, καὶ παραχωρήσας ἐμπεσεῖν αὐτὰς εἰς κίνδυνον καταποντισμᾶ, παραδόξως ῥύεται.

Verf. 24. Καὶ — κυμάτων.

Οὗτος μὲν σεισμὸν εἶπε, μάρκος k) δὲ καὶ λουκᾶς, λαίλαπα ἀνέμε φασίν. ἔςι δὲ ταυτόν. καὶ σεισμὸς γὰρ καὶ λαίλαψ, ὁ κλύδων ἐκλήθη, διὰ τὸ σείειν καὶ συςρέφειν καὶ ἀναμοχλεύειν τὰ ὕδατα. καὶ αὖθις ματθαῖος μὲν καὶ μάρκος ἐν θαλάσσῃ κλυδωνισθῆναι τὸ πλοῖον λέγεσιν, λουκᾶς δὲ ἐν λίμνῃ. καὶ ἀκ ἐναντιοφωνᾶσιν. τὴν τιβεριάδα γὰρ καὶ ἄτοι κἀκεῖνος δηλᾶσιν, ἥτις φύσει μὲν

k) Marc. 4, 37. Luc. 8, 23.

quae natura quidem ſtagnum eſt: Situ vero mare, propter magnitudinem. Vnde et eam quandoque ſtagnum, interdum autem mare nominant. Facta eſt, inquit, tempeſtas, vt videlicet faſtus comprimeretur diſcipulorum: imaginabantur enim magna de ſeipſis, vtpote qui caeteris dimiſſis, ſoli ipſi cum praeceptore ingreſſi eſſent: et vt quaſi orbis athletae, periculo exercitarentur ad timores, et tanquam mundi gubernatores ad procellas tentationum.

Verſ. 24. *Ipſe vero dormiebat.*

Marcus etiam locum deſignat in quo dormiebat. Dixit enim quod erat in puppi ſuper ceruical dormiens. Erat autem ceruical illud ligneum, in puppi fabricatum. Dormiebat vero diſpenſatorie, vt vehementer timerent. Nam ſi vigilaſſet, aut nullo modo timuiſſent, aut parum territi fuiſſent. Oportebat autem eos magnum timoris ſenſum concipere, vt etiam ad magnum potentiae illius ſenſum peruenirent, et maiorem de eo fidem conciperent.

Verſ. 25. *Et — perimus?*

Marcus vero dicit: *Praeceptor, non eſt tibi curae quod perimus?* Lucas autem: *Praeceptor, praeceptor perimus.* Quidam nempe hoc, quidam illud dicebant: et alii vnum, alii aliud: aut etiam omnes omnia.

V. 26. *Et ait — modicae fidei homines?*

Timorem primum animae eorum ſoluit: oſtendens quod animae imbecillitas timorem cauſare conſue-

μέν ἐστι λίμνη, θέσει δὲ θάλασσα, διὰ τὸ μέγεθος. ὅθεν καὶ ποτὲ μὲν λίμνην, ποτὲ δὲ θάλασσαν αὐτὴν ὀνομάζουσιν. ἐγένετο δὲ ὁ κλύδων, ἵνα τε συσταλῇ τὸ φρόνημα τῶν μαθητῶν· ἐφαντάσθησαν γὰρ μεγάλα περὶ ἑαυτῶν, εἶτα τῶν μὲν ἄλλων ἀποπεμφθέντων, αὐτῶν δὲ μόνων συνεισελθόντων τῷ διδασκάλῳ· καὶ ἵνα γυμνασθῶσιν εἰς φόβους κινδύνων, ὡς ἀθληταὶ τοῦ κόσμου, καὶ εἰς χειμῶνας πειρασμῶν, ὡς κυβερνῆται τῆς οἰκουμένης.

Vers. 24. Αὐτὸς δὲ ἐκάθευδεν.

Ὁ δὲ μάρκος ἐδήλωσε καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ ἀφύπνωσεν. εἶπε γάρ, ὅτι καὶ ἦν [l]) αὐτὸς ἐπὶ τῇ πρύμνῃ ἐπὶ τὸ προσκεφάλαιον καθεύδων. ξύλινον δὲ τοῦτο ἦν, ἐπὶ τῆς πρύμνης κατεσκευασμένον. ἐκάθευδε δὲ κατ᾽ οἰκονομίαν, ἵνα σφόδρα δειλιάσωσιν. εἰ γὰρ ἦν ἐγρηγορώς, ἢ οὐκ ἂν ἐδειλίασαν, ἢ ὀλίγον ἂν ἐφοβήθησαν. ἔδει δὲ αὐτοὺς πολλὴν αἴσθησιν τοῦ φόβου λαβεῖν, ἵνα καὶ εἰς πολλὴν αἴσθησιν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἔλθωσι, καὶ λάβωσι πίστιν εἰς αὐτὸν πλείονα.

l) Marc. 4, 38.

Vers. 25. Καὶ — ἀπολλύμεθα.

Ὁ δὲ [m]) μάρκος, διδάσκαλε, οὐ μέλει σοι, ὅτι ἀπολλύμεθα. ὁ δὲ λουκᾶς, [n]) ἐπιστάτα, ἐπιστάτα, ἀπολλύμεθα. οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν τοῦτο ἔλεγον, οἱ δὲ ἐκεῖνο, καὶ ἄλλοι τὸ ἄλλο, ἢ καὶ πάντα πάντες.

m) Marc. 4, 38.
n) Luc. 8, 24.

Vers. 26. Καὶ λέγει — ὀλιγόπιστοι;

Πρῶτον λύει τὴν δειλίαν τῆς ψυχῆς αὐτῶν, δεικνύς, ὅτι τὸν φόβον ἡ τῆς ψυχῆς ἀσθένεια ποιεῖν

consueuerit. Modicam autem eorum fidem improperauit, nempe imperfectam fiduciam in eum habitam. Sperabant enim quod eos seruare posset, sed vigilans: non autem dormiens: Ideo quoque excitant illum.

Vers. 26. *Tunc — magna.*

*) Ἐπετίμησε increpauit, hoc est, imperauit. Dicit enim Marcus, quod etiam dixerit mari: *Tace, obmutesce.*

Vers. 27. *Homines autem — ei?*

Lucas autem discipulos hoc dixisse ait: Matthaeus vero homines turbas vocat, sicut ait Chrysostomus. Siquidem verisimile est, et ipsas audito a discipulis hoc miraculo, similiter admiratas esse, et pariter haec dixisse. Quod si discipuli propter imperfectam fidem suam, quasi hominem adhuc illum admirabantur, multo magis turbae. Nam vti nauigio ad transfretationem, ac dormire, hominem hunc praedicabant: obedientia autem ventorum ac maris, nouam quandam eius naturam testabatur. Ideo etiam conturbati dicebant: *Qualis est hic?* Magis autem in admirationem duxit hoc miraculum, quam praecedentia: quia nullus vnquam tale quippiam operatus est. Neque enim virgam extentit, vt Moses: neque se aquis admouit, vt alii; sed cum autoritate praecepit, vt dominus seruis, et vt creator creaturis.

*) Ita quoque Hentenius. Arbitror tamen, ita legendum esse: ὁ δὲ ματθαῖος, τὰς ἀνθρώπας. ἀνθρώπους νῦν κ. τ. λ.

Cap. XII.

εἴωθεν· ὀλιγοπιςίαν δὲ τούτοις ὠνείδισεν, ὡς ἀτε-
λῆ πίςιν εἰς αὐτὸν κεκτημένοις. ἤλπιζον γὰρ, ὅτι
δύναται μὲν σώζειν, ἀλλ' ἐγρηγορὼς, οὐ μὲν δὴ καὶ
καθεύδων. διὸ καὶ ἐγείρουσιν αὐτόν.

Vers. 26. Τότε — μεγάλη.

Ἐπετίμησεν, ἀντὶ τοῦ, ἐπέταξε. φησὶ γὰρ ὁ μάρ-
κος, ὅτι καὶ o) εἶπε τῇ θαλάσσῃ, σιώπα, πε- o) Marc. 4, 39.
φίμωσο.

Vers. 27. Οἱ δὲ ἄνθρωποι — αὐτῷ;

Ὁ μὲν λουκᾶς, τοὺς p) μαθητὰς εἰπεῖν τοῦτό, φη- p) Luc. 8, 25.
σιν· ὁ δὲ ματθαῖος 2) ἀνθρώπους νῦν, τοὺς ὄχλους 3)
λέγει, καθώς φησιν 4) ὁ χρυσόςομος. καὶ γὰρ
εἰκὸς, καὶ τούτους, μαθόντας τουτὶ τὸ θαῦμα παρὰ
τῶν μαθητῶν, ὁμοίως θαυμάσαι, καὶ ὁμοίως εἰπεῖν.
εἰ δ' οἱ μαθηταὶ, διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς πίςεως αὐτῶν,
ὡς ἄνθρωπον ἔτι τοῦτον ἐθαύμαζον, πολλῷ μᾶλ-
λον οἱ ὄχλοι. τὸ μὲν γὰρ κεχρῆσθαι πλοίῳ πρὸς
περαίωσιν, καὶ ὑπνοῦν, ἄνθρωπον αὐτὸν ἐκήρυτ-
τεν· ἡ δὲ τῶν ἀνέμων καὶ τῆς θαλάσσης ὑπακοὴ,
ξένην τινὰ φύσιν τούτῳ προσεμαρτύρει. διὸ καὶ
ἐξαπορούμενοι ἔλεγον, ὁποῖος ἐςιν οὗτος; πλεῖον
δὲ τῶν προλαβόντων θαυμάτων τὸ παρὸν ἐθαύ-
μασαν, διότι οὐδεὶς ποτε τοιοῦτον εἰργάσατο. οὔτε
γὰρ ἐξέτεινε ῥάβδον, ὡς μωϋσῆς, οὔτε προσηνέ-
χθη τοῖς ὕδασιν, ὡς ἕτεροι, ἀλλὰ κατ' ἐξουσίαν
ἐπέταξεν, ὡς δεσπότης δούλοις, καὶ ὡς δημιουρ-
γὸς κτίσμασι.

3) Forte λέγων. 4) Tom. VII. p. 334. E.

Κεφ. ΙΒ.

Cap. XII. De duobus daemoniacis.

Verſ. 28. *Quumque veniſſet — daemoniaci.*

Euangelia ſecundum Marcum et ſecundum Lucam Gadarenorum ſcribunt. Verum ſtagno Tiberiadi adiacet ciuitas Gergeſa, et non Gadara. Quidam autem dicunt binominem eſſe illam ciuitatem, et hoc, et illo vocari nomine. Praeterea Matthaeus duos habet daemoniacos, Marcus autem et Lucas vnius tantum meminerunt, vtpote notioris, qui legio dicebatur, de quo formidanda multa dicunt, cui etiam alter ſubſeruire dicebatur: propter quod etiam illi eum praeteriere. Matthaeus vero etiam hunc ſcripſit tanquam pariter daemoniacum.

† Imo emendatiora exemplaria habent Gergeſenorum, non Geraſenorum, neque Gadarenorum etiam apud Marcum. Gadaria enim ciuitas eſt apud Iudaeos, cui praeceps adiacet ſtagnum et nullo modo mare. Item Geraſa ciuitas eſt Arabiae, non habens mare aut ſtagnum propinquum: neque autem adeo manifeſtum mendacium dixiſſent etiam oſcitantes Euangeliſtae, viri adeo ſtudioſi in cognoſcendis locis, quae circa Iudaeam erant.

5) Hoc ſcholium in margine ſui Codicis reperit Hentenius. Edideram hoc ex Codicibus Moſquenſibus in Catena ad Marci cap. 5. v. 1. Vol. I. p. 82. edit. Moſq. 1775. 8. Ex Codicibus Vindobonenſibus laudat Alter in Edit. N. Teſt. T. I. pag. 489. Habet etiam Poſſinus in Caten. ad Marc. p. 100. Conflatum autem eſt ex Origene T. IV. pag. 140. 141. qui audacter, hoc eſt, Patriſtice hunc locum corrupit. Callide hic expediuit ſe Chryſoſtomus ex

Κεφ. ΙΒ. Περὶ τῶν δύο δαιμονιζομένων.

Verſ. 28. Καὶ ἐλθόντι — δαιμονιζόμενοι.

Τὸ δὲ κατὰ μάρκον 9) εὐαγγέλιον, ἔτι δὲ καὶ τὸ κατὰ λουκᾶν, τῶν γαδαρηνῶν γράφουσιν. ἀλλὰ τῇ τιβεριάδι λίμνῃ ἡ πόλις γέργεσα παράκειται, καὶ οὐ τὰ γάδαρα. τινὲς δέ φασιν, διώνυμον εἶναι τὴν τοιαύτην πόλιν, καὶ καλεῖσθαι τοῦτο κἀκεῖνο. ἀλλὰ ματθαῖος μὲν δύο δαιμονιζομένους φησὶ, μάρκος δὲ καὶ λουκᾶς ἑνὸς ἐμνημόνευσαν, τοῦ μᾶλλον ἐπισημοτέρου, τοῦ λεγομένου λεγεῶνος, περὶ οὗ φοβερὰ πολλὰ λέγουσιν, ᾧ καὶ ὑπηρετεῖν ὁ ἕτερος ἐδόκει. καὶ οἱ μὲν διὰ τοῦτο παρῆκαν αὐτὸν, ὁ δὲ ματθαῖος ἀνέγραψε καὶ τοῦτον, ὡς συνδαιμονιζόμενον. q) Marc. 5, 1. Luc. 8, 26.

†† Οὔτε 5) γαδαρηνῶν, οὔτε γερασηνῶν, τὰ ἀκριβῆ ἔχει τῶν ἀντιγράφων, ἀλλὰ γεργεσηνῶν. γάδαρα γὰρ πόλις ἐστὶ τῆς ἰουδαίας. λίμνη δὲ κρημνοῖς παρακειμένη, ἡ θάλασσα, οὐδαμῶς ἐστὶν ἐν αὐτῇ. καὶ γέρασα δὲ, τῆς ἀραβίας ἐστὶ πόλις, οὔτε θάλασσαν, οὔτε λίμνην πλησίον αὐτῆς ἔχουσα. καὶ οὐκ ἂν οὕτω προφανὲς ψεῦδος καὶ εὐέλεγκτον οἱ εὐαγγελισταὶ εἰρήκασαν, ἄνδρες ἀκριβῶς γινώσκοντες τὰ περὶ τῆς ἰουδαίας. γέργεσα τοίνυν ἐστὶν,

ex laqueis Origenis. Poſt verſum enim 27. ſtatim ita tranſit ad verſ. 29. Ἐπειδὴ δὲ ἀπέβη τῆς θαλάττης, διαδέχεται θαῦμα ἕτερον φοβερώτερον. δαιμονῶντες γὰρ, καθάπερ δραπέται πονηροὶ, δεσπότην ἰδόντες, ἔλεγον· τί ἡμῖν καὶ σοὶ κ. τ. λ. Vide Tom. VII. p. 335. C. Ex Chryſoſtomo ergo, qui data opera ſumum fecit, de loco, vbi haec acciderunt, nihil diſcas. Diſcas autem, vnde ſit Chryſoſtomus. Scilicet ἀλωπεκῆθεν.

erant. Gergesa igitur vnde dicti Gergeseni, vetus est ciuitas iuxta eam quae nunc Tiberias appellatur, et in decliui loco stagnum habet adiacens: in quod demonstratur porcos a daemonibus esse deiectos. Poteris autem interpretari habitaculum egredientium, vt prophetice fortasse ab euentu nomen acceperit.

Verſ. 28. *Ex — exeuntes.*

In sepulchris libenter morantur daemones, prauam opinionem hominibus immittere volentes, quod mortuorum animae daemones fiant, sed circa propriorum corporum monumenta remaneant, imo quibusdam adhaereant. Sed nequaquam id orthodoxo persuadebunt. Si enim hoc verum esset, nullo modo cruciatus diues orasset Abraham, vt Lazarum mitteret in mundum, quo fratribus suis significaret, quae circa se gerebantur, sed ipse per seipsum hoc eis indicasset.

Verſ. 28. *Saeui* — Verſ. 29. *Dei?*

Quia et discipuli et turbae hominem ipsum dicebant: veniunt nunc daemones diuinitatem illius praedicantes: Occurrente enim illis diuino radio, statim eum cognouerunt: et non ferentes virtutem impetus, inuisibiliter eos inflammantem, clamauerunt dicentes: Quid nobis et tibi, hoc est, quae est nostra potentia, si ad tuam conferatur? tu enim ignis es intolerabilis, nos autem foenum quod facile accenditur.

Verſ. 29.

ἐστὶν, ἀφ᾽ ἧς γεργεσαῖοι, πόλις ἀρχαία περὶ τὴν νῦν καλουμένην τιβεριάδος λίμνην, περὶ ἣν κρημνὸς παρακείμενος τῇ λίμνῃ, ἀφ᾽ οὗ δείκνυται τοὺς χοίρους ὑπὸ τῶν δαιμόνων καταβεβλῆσθαι. ἑρμηνεύεται δὲ ἡ γέργεσα, παροικία ἐκβεβληκότων, ἐπώνυμος οὖσα τάχα προφητικῶς, ὃ περὶ τὸν σωτῆρα πεποιήκασι, παρακαλέσαντες αὐτὸν μεταβῆναι ἐκ τῶν ὁρίων αὐτῶν οἱ τῶν χοίρων δεσπόται.

Verſ. 28. Ἐκ — ἐξερχόμενοι.

Τοῖς τάφοις οἱ δαίμονες ἐμφιλοχωροῦσιν, ὀλέθριον δόγμα τοῖς ἀνθρώποις ἐνθεῖναι θέλοντες, ὡς ἄρα τῶν τελευτώντων αἱ ψυχαὶ, γινόμεναι δαίμονες, παραμένουσι τοῖς μνήμασι τῶν ἰδίων σωμάτων, καὶ κολλῶνταί τισιν. ἀλλ᾽ οὐκ ἄν ποτε πείσωσι τὸν ὀρθόδοξον. εἰ γὰρ τοῦτο ἦν ἀληθὲς, οὐκ ἂν βασανιζόμενος ὁ πλούσιος ἐδεῖτο τοῦ ἀβραὰμ, ἀποστεῖλαι τὸν λάζαρον εἰς τὸν κόσμον, καὶ μηνῦσαι τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ τὰ κατ᾽ αὐτὸν, ἀλλ᾽ αὐτὸς δι᾽ ἑαυτοῦ ἐμήνυσεν ἂν αὐτοῖς.

Verſ. 28. Χαλεποὶ — V. 29. θεοῦ;

Ἐπειδὴ καὶ οἱ μαθηταὶ, καὶ οἱ ὄχλοι ἄνθρωπον αὐτὸν ἔλεγον, ἔρχονται λοιπὸν οἱ δαίμονες, ἀνακηρύττοντες τὴν αὐτοῦ θεότητα. προσβαλούσης γὰρ αὐτοῖς τῆς θεϊκῆς ἀκτῖνος, εὐθὺς ἐπέγνωσαν αὐτόν. καὶ μὴ φέροντες τὴν ἀοράτως φλογίζουσαν αὐτοὺς δύναμιν τῆς πρεσβείας, ἔκραξαν λέγοντες, τί ἡμῖν καὶ σοὶ, τουτέστι, τίς ἡ ἡμετέρα δύναμις πρὸς τὴν σήν; σὺ μὲν γὰρ πῦρ ἄσβεστον, ἡμεῖς δὲ χόρτος εὐέμπρηστος.

Verſ. 29.

Verſ. 29. *Veniſti — nos?*

Quia deprehenderat eos creaturam ſuam omnino tyrannice vexantes ac perdentes, peccatum quidem negare non poſſunt: quandam autem cauſae ſuae defenſionem praetexunt, quod non nunc poenas dare debeant, ſed tempore vniuerſalis iudicii, et grauiter diſcruciati dicunt: Veniſti huc, id eſt, in terram, vt affligas nos ante definitum tempus? Audierant ſiquidem a prophetis, quod Chriſtus poſt mundi conſummationem deſcenſurus eſſet in terram, ac iudicaturus mundum, et afflicturus daemones.

Verſ. 30. *Erat — V. 31. porcorum.*

Quando quidem iam hominibus nocere non poſſunt, ad irrationalia quae illi poſſident conuertuntur: vt oſtendatur furor, quem aduerſus nos gerunt. Nec ſolum hoc, verum etiam aliud admodum malum machinantur. Student enim porcos occidere, vt horum damno contriſtati domini gregis, Ieſum non ſuſcipiant, et ita, Euangelii praedicatione non ſuſcepta, maximo afficiantur damno. Etenim neque eiecti ceſſant nocere. Quid ergo Chriſtus?

Verſ. 32. *Et — in aquis.*

Vides malitiam illorum? Quum non ignoraret quid tentarent, permittit tamen, non vt illis complaceat, ſed diſpenſatorie alia intendens. Primum vt

6) Intell. τὸν ἄνθρωπον.

7) τῶν χοίρων. B. Hentenii interpretatio videtur etiam poſtulare ἀνθρώπων. τὰ τῶν ἀνθρώπων, intell.

Verf. 29. Ἦλθες — ἡμᾶς.

Ἐπειδὴ κατέλαβεν αὐτοὺς, τὸ πλάσμα τὸ 6) ἑαυτοῦ παντὶ τρόπῳ τυραννοῦντας καὶ διαφθείροντας, ἀρνήσασθαι μὲν τὴν ἁμαρτίαν οὐ δύνανται, προβάλλονται δέ τινα δικαιολογίαν, ὅτι οὐ νῦν ὀφείλουσι δοῦναι δίκην, ἀλλ' ἐν τῷ καιρῷ τῆς παγκοσμίου κρίσεως, καὶ δεινοπαθοῦντες λέγουσιν· ἦλθες ὧδε, τουτέστιν, ἐπὶ τὴν γῆν, βασανίσαι ἡμᾶς πρὸ τοῦ ὡρισμένου καιροῦ. καὶ γὰρ ἤκουον παρὰ τῶν προφητῶν, ὅτι ὁ χριστὸς μετὰ τὴν τοῦ κόσμου συντέλειαν μέλλει κατελθεῖν εἰς τὴν γῆν, καὶ κρῖναι τὸν κόσμον, καὶ βασανίσαι τοὺς δαίμονας.

Verf. 30. Ἦν δὲ — V. 31. χοίρων.

Μηκέτι δυνάμενοι βλάπτειν τοὺς ἀνθρώπους ἐπὶ τὰ τῶν 7) ἀνθρώπων ἐτράπησαν, πρὸς ἔνδειξιν, ἧς ἔχουσι καθ' ἡμῶν μανίας. καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερόν τι μηχανῶνται, σφόδρα πονηρόν. μελετῶσι γὰρ ἀνελεῖν τοὺς χοίρους, ἵνα τῇ ζημίᾳ τούτων λυπηθέντες οἱ τῆς ἀγέλης κύριοι, μὴ παραδέξωνται τὸν ἰησοῦν, καὶ ζημιωθῶσι μάλιστα, μὴ δεξάμενοι τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου. καὶ γὰρ οὐδ' ἀπελαυνόμενοι παύονται τοῦ βλάπτειν. τί οὖν ὁ χριστός;

Verf. 32. Καὶ — ἐν τοῖς ὕδασιν.

Εἰδὼς τὴν πανουργίαν αὐτῶν, καὶ μὴ ἀγνοῶν, ὃ μελετῶσιν, ὅμως ἐπιτρέπει, οὐ χαριζόμενος ἐκείνοις, ἀλλ' οἰκονομῶν ἕτερα. ἓν μὲν, ἵνα διδάξῃ τοὺς

intell. χρήματα καὶ κτήματα. Hoc loco, τοὺς χοίρους. Vicina vocabula, καθ' ἡμῶν, defendunt etiam hanc lectionem.

vt discant hi qui liberantur quot et quales habuerint inhabitatores. Deinde vt sciant omnes quod neque in porcos immigrare possent, nisi illis ipse permitteret. Tertium quod atrociora in illis exercerent quam in porcis, nisi etiam in eo quod tyrannice agunt, a Deo impedirentur, non permissi facere quae volunt. Cuilibet enim manifestum est quod homines magis, quam irrationalia oderunt: quum etiam irrationalia propter homines perdere studeant: et per illorum perditionem, his inferre tristitiam. Quarto vt mors porcorum omnibus confirmaret exisse daemones.

Et vide sapientissimam saluatoris cogitationem oppositam. Nam nocere volentes, magis ipsi nocumentum acceperunt. Siquidem Christi potentia apparuit, et illorum imbecillitas ac malitia deprehensa est. Per praeceps autem ferebatur grex in mare,, hoc est, praecipitanter et facto impetu. Marcus vero numerum etiam porcorum scripsit, quod erant fere bis mille. Tu quoque mihi per anagogen intellige, quod daemones eiiciuntur ab hominibus, quibus sermone succurritur. Ingrediuntur autem porcos, eos videlicet qui irrationabiliter conuersantur, et in coeno voluptatum volutantur, ac illos in perditionem praecipitant.

Vers. 33. *Qui — omnia.*

Fugerunt timentes, ne se pariter occiderent daemones, qui suos peremerant porcos. Renuntiauerunt autem omnia quae a daemonibus et a Christo dicta fuerant: ac de perditione porcorum.

τὰς ἀπαλλαγέντας, ὅσυς καὶ οἵυς εἶχον ἐνοίκυς· ἕτερον δὲ, ἵνα μάθωσι πάντες, ὅτι ὐδὲ χοίροις ἐπιπηδῆσαι δύνανται, εἰ μὴ παραχωρήσῃ τύτοις αὐτός· τρίτον, ὅτι χαλεπώτερα τῶν χοίρων ἐκείνοις ἂν εἰργάσαντο πάντως, εἰ μὴ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ τυραννεῖν ἀνεχαιτίζοντο παρὰ τῦ θεῦ, καὶ ὐ συνεχωρῦντο ποιεῖν, ὅσα βύλονται. παντὶ γὰρ δῆλον, ὅτι τὺς ἀνθρώπυς πλεῖον μισῦσι τῶν ἀλόγων, ἐπεὶ καὶ τὰ ἄλογα διὰ τοὺς ἀνθρώπους φθείρυσι, σπεύδοντες καὶ διὰ τῆς τύτων ἀπωλείας λυπεῖν αὐτύς· τέταρτον, ἵνα ὁ θάνατος τῶν χοίρων βεβαιώσῃ πάντας, ὅτι ἐξῆλθον οἱ δαίμονες.

Καὶ ὅρα πάνσοφον ἀντιμηχάνημα τῦ σωτῆρος. μελετήσαντες γὰρ βλάψαι, πλεῖον ἔβλαβησαν καὶ τὐναντίον, ὐ ἐβύλοντο, γέγονεν. ἐξέλαμψε μὲν γὰρ ἡ τῦ χριςῦ δύναμις· ἠλέγχθη δὲ τύτων ἡ ἀσθένεια καὶ ἡ πονηρία. κατὰ τῦ κρημνῦ δὲ ὥρμησεν ἡ ἀγέλη εἰς τὴν θάλασσαν, ἀντὶ τῦ, διὰ τῦ κρημνῦ. μάρκος δὲ καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν χοίρων ἔγραψεν, ὅτι ἦσαν [r]) ὡς δισχίλιοι. σὺ δέ μοι νόει καὶ κατὰ ἀναγωγὴν, ὅτι οἱ δαίμονες ἀπὸ μὲν τῶν ἀνθρώπων ἐκβάλλονται, λέγω δὴ, τῶν λόγῳ βοηθυμένων· τοῖς δὲ χοίροις ἐφάλλονται, δηλαδὴ τοῖς ἀλόγως ἐγκυλιομένοις τῷ βορβόρῳ τῶν ἡδονῶν, καὶ κατακρημνίζυσιν αὐτὺς εἰς ἀπώλειαν.

r) Marc. 5, 13.

Verſ. 33. Οἱ δὲ — πάντα.

Ἔφυγον φοβηθέντες, μὴ καὶ αὐτὺς ἀνέλωσιν οἱ τὺς χοίρυς αὐτῶν ἀνελόντες δαίμονες. ἀπήγγειλαν δὲ πάντα, δηλαδὴ τὰ ῥηθέντα, παρά τε τῶν δαιμόνων, καὶ παρὰ τῦ χριςῦ, καὶ τὰ τῆς ἀπωλείας τῶν χοίρων.

Verſ. 33. *Et quae — daemoniacis.*

De immutatione et honeſta modeſtia ipſorum.

Verſ. 34. *Et ecce — Ieſu.*

Veniebat enim ipſe ad ciuitatem. †† Omnis autem ciuitas, pro, omnes ciues.

Verſ. 34. *Et — ipſorum.*

Dolentes, vt dictum eſt, de perditione porcorum, ac etiam territi, vt dixit Lucas: timebant enim ne mali quippiam eiecti daemones etiam in ipſos perpetrarent. Chriſtus autem ſtatim paruit: neque enim digni erant doctrina ipſius. Quanquam praeceptores quoque eis reliquit, illos videlicet qui a daemonibus liberati fuerant, et qui porcos pauerant.

Cap. IX. v. 1. *Et — in ciuitatem ſuam.*

Ciuitatem ſuam dicit Capernaum. Siquidem Bethlehem ipſum protulit: Nazaret ipſum enutriuit: Capernaum deinceps incolam habuit.

Cap. XIII. De paralytico.

V. 2. *Et ecce — decumbentem.*

Dictionem, *Ecce*, ſcriptura hebraica frequenter ponit, tanquam linguae idioma, ſicut et alia multa.

8) Incluſa omittit. A.

9) Hic addit, *καὶ ὁ αὐτὸς ἐπὶ τὴν πόλιν*. A. A πᾶσα ad πολῖται omittit Hentenius.

Vers. 33. Καὶ τὰ — δαιμονιζομένων.

Τὰ τῆς μεταβολῆς καὶ εὐκοσμίας αὐτῶν.

Vers. 34. Καὶ ἰδοὺ — Ἰησοῦ.

Ἤρχετο γὰρ [αὐτὸς[8]) ἐπὶ τὴν πόλιν.] πᾶσα δὲ ἡ πόλις, ἀντὶ τοῦ, πάντες οἱ πολῖται.[9])

Vers. 34. Καὶ — αὐτῶν.

Λυπηθέντες μὲν, ὡς εἴρηται, καὶ διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν χοίρων, ἔτι δὲ καὶ φοβηθέντες,[s]) ὡς ὁ λουκᾶς εἶπεν. ἐδεδοίκεισαν γὰρ, μήτι κακὸν καὶ εἰς αὐτοὺς οἱ δαίμονες ἐκβληθέντες δράσωσιν. ὁ δὲ χριστὸς εὐθὺς ὑπήκουσεν. οὐ γὰρ ἦσαν ἄξιοι τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας. ἅμα δὲ καὶ κατέλιπεν αὐτοῖς διδασκάλους τοὺς ἀπαλλαγέντας τῶν δαιμόνων καὶ τοὺς συβώτας.[1])

s) Luc. 8, 35.

Cap. IX. v. 1. Καὶ — εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν.

Ἰδίαν πόλιν αὐτοῦ, τὴν καπερναοὺμ λέγει. καὶ γὰρ ἡ μὲν βηθλεὲμ ἤνεγκεν αὐτόν· ἡ δὲ ναζαρὲτ, ἔθρεψεν· ἡ δὲ καπερναοὺμ, εἶχεν εἰς τὰ ἑξῆς οἰκοῦντα.

Κεφ. ΙΓ. Περὶ τοῦ παραλυτικοῦ.

Vers. 2. Καὶ ἰδοὺ — βεβλημένον.

Τὸ ἰδοὺ συνεχῶς ἡ ἑβραϊς τίθησι γραφὴ, ὡς ἰδίωμα, καθάπερ καὶ πολλὰ ἕτερα. προσήκει δὲ εἰπεῖν,

1) His enim nouis digni erant theologiae doctoribus.

multa. Dicendum est autem, alium esse hunc paralyticum ab eo cuius meminit Ioannes: nam ille ad Bethesda decumbebat, hic autem Capernaum: et ille quidem triginta et octo annos morbo tenebatur, de hoc vero nihil tale scriptum est: praeterea ille non habebat hominem, hic autem baiulos habebat: huic quoque ait: *Remissa sunt tibi peccata tua:* illi vero: *vis sanus fieri?* Ad haec, illum sabbato curauit, vnde etiam murmurabant Iudaei: hunc autem alio die, ideoque tacuerunt.

Vers. 2. *Intuitus — peccata tua.*

Sicut enim dicunt Marcus et Lucas, quum ingredi non possent, propter eorum multitudinem qui congregati erant, ascenderunt in tectum domus in qua docebat Iesus: eoque persosso, per ipsum demiserunt grabbatum in quo iacebat paralyticus: quae omnia magnae fidei erant: haec namque illis ne desperarent, persuasit, vtque omnia et facerent, et paterentur, quo ipsum conspectui saluatoris praesentarent, credentes continuo illum assequuturum esse sanitatem. Fidem, inquit, eorum: non solum demittentium, sed eius quoque qui demissus erat. Neque enim se demitti sustinuisset, nisi salutem consequi sperasset. Intuitus autem[*] Iesus tantam illorum fidem, primum quidem languido peccata remittit, deinde vero corpus sanat: simul docens plurimos morbos e peccatis oriri, et prius oportere caussam curare: Vnde etiam paralytico, de quo scribit Ioannes, dixit: *Ecce sanus factus es, non pecces deinceps, ne quid deterius tibi contingat:* Simul quoque Deum se esse osten-

*) De eodem disputat Chrysost. Tom. VII. p. 342. B. Tom. VIII. p. 211. fin.

εἰπεῖν, ὅτι[a]) ἕτερός ἐστιν ὁ παραλυτικὸς οὗτος, παρὰ τὸν ὑπὸ[t]) ἰωάννου μνημονευόμενον. ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἐν τῇ βηθεσδὰ κατέκειτο· οὗτος δὲ ἐν τῇ καπερναοὺμ ἦν. καὶ ὁ μὲν τριάκοντα καὶ ὀκτὼ εἶχεν ἔτη. περὶ τούτου δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἱστόρηται. καὶ ὁ μὲν οὐκ εἶχεν ἄνθρωπον· οὗτος δὲ εἶχε τοὺς βαστάζοντας. καὶ τούτῳ μέν φησιν, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου· ἐκείνῳ δὲ, θέλεις[v]) ὑγιὴς γενέσθαι; καὶ τὸν μὲν ἐν σαββάτῳ τεθεράπευκε, διὸ καὶ ἐγόγγυζον ἰουδαῖοι· τοῦτον δὲ κατ᾽ ἄλλην ἡμέραν. διὸ καὶ ἐσίγησαν.

t) Ioh. 5, 5.

v) Ioh. 5, 6.

Verſ. 2. Καὶ ἰδὼν — αἱ ἁμαρτίαι σου.

Ὡς γὰρ ὁ μάρκος[x]) καὶ ὁ λουκᾶς εἶπον, μὴ δυνάμενοι εἰσελθεῖν, διὰ τὸ πλῆθος τῶν συλλεγέντων, ἀνῆλθον ἐπὶ τὴν στέγην τῆς οἰκίας, ἐν ᾗ ἐδίδασκεν ὁ ἰησοῦς, καὶ ἀνορύξαντες αὐτὴν, ἐχάλασαν δι᾽ αὐτῆς τὸν κράββατον, ἐφ᾽ ᾧ κατέκειτο ὁ παράλυτος· ἃ πάντα μεγάλης πίστεως ἦσαν, ἥτις ἔπεισεν αὐτοὺς, μὴ ἀπογνῶναι, μηδ᾽ ὑποστρέψαι, ἀλλὰ πάντα ποιῆσαι καὶ παθεῖν, ὑπὲρ τοῦ ἀγαγεῖν αὐτὸν εἰς ὄψιν τοῦ σωτῆρος, πιστεύοντας, ὅτι αὐτίκα τεύξεται τῆς ἰάσεως. πίστιν δὲ αὐτῶν φησὶν, οὐ μόνον τῶν χαλασάντων, ἀλλὰ καὶ τοῦ χαλασθέντος. οὐ γὰρ ἂν ἠνέσχετο χαλασθῆναι, εἰ μὴ ἰαθῆναι ἐπίστευεν. ἰδὼν δὲ ὁ χριστὸς τὴν τηλικαύτην πίστιν αὐτῶν, πρῶτον μὲν ἀφίησι τῷ νοσοῦντι τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ. μετὰ τοῦτο δὲ θεραπεύει τὸ σῶμα. ἅμα μὲν διδάσκων, ὅτι τὰ πολλὰ τῶν νοσημάτων ἐξ ἁμαρτιῶν φύονται, καὶ χρὴ πρῶτον ἰαθῆναι τὸ αἴτιον· καὶ γὰρ πρὸς τὸν παρὰ τῷ ἰωάννῃ παραλυτικὸν εἴρηκεν, ἴδε[y]) ὑγιὴς γέγονας, μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται· ἅμα δὲ δεικνύων, ὅτι θεός ἐστι. τὸ μὲν γὰρ

x) Marc. 2, 4. Luc. 5, 19.

y) Ioh. 5, 14.

ostendens. Corporeas siquidem curare infirmitates, etiam sanctorum est: peccata vero remittere solius Dei. Ideo etiam scribae turbabantur.

Vers. 3. *Et — blasphemat.*

Marcus manifestius dixit: Erant quidam scribarum ibi sedentes et cogitantes in cordibus suis: *Quid hic ita loquitur blasphemias? Quis potest remittere peccata praeter vnum,* nempe Deum? offendebantur autem prae inuidia et malitia. Nam frequenter eum viderant etiam cum autoritate morbos fugantem, daemones eiicientem, vento marique imperantem: et haec omnia modo humanas vires superante factitantem. Sed hi proprias vlciscentes affectiones, Dei videbantur iniuriam vlcisci.

Vers. 4. *Quumque vidisset — vestris?*

Hic aliud quoque suae diuinitatis et ad patrem aequalitatis signum ostendit, cui contradici non possit, cognoscendo videlicet cogitationes cordium ipsorum, quod similiter solius erat Dei. Scriptum est enim: *Tu nosti corda solus omnium.* Et rursum: *Scrutans corda et renes Deus.* Et alibi: *Homo videbit in faciem, Deus autem intuebitur in corda.* Nam quia illud, quum sibi videretur impossibile, non recipiebant, inducit hoc tanquam indubitatum, per hoc probans etiam illud, ac quodammodo dicens: vere nullus potest remittere peccata, nisi vnus, qui intuetur cogitationes hominum.

Vers. 5.

[*]) Correxi Φανὲν, loco Φαμέν. Ita etiam Hentenius videtur legisse.

ἰᾶσθαι σωματικὰς νόσους, καὶ τῶν ἁγίων ἦν· τὸ δὲ ἀφιέναι ἁμαρτίας, μόνου Θεοῦ. διὸ καὶ οἱ γραμματεῖς ἐθορυβήθησαν.

Vers. 3. Καὶ — βλασφημεῖ.

Ὁ δὲ μάρκος φανερώτερον εἶπεν, ὅτι καὶ [z]) ἦσάν τινες τῶν γραμματέων ἐκεῖ καθήμενοι, καὶ διαλογιζόμενοι ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, τί οὗτος οὕτω λαλεῖ βλασφημίας; τίς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός; ἐσκανδαλίζοντο δὲ ὑπὸ φθόνου καὶ πονηρίας. καὶ γὰρ πολλάκις αὐτὸν εἶδον ἐξουσιαστικῶς καὶ νόσους φυγαδεύοντα, καὶ δαίμονας ἀπελαύνοντα, καὶ ἀνέμοις καὶ θαλάσσῃ ἐπιτιμῶντα, καὶ πάντα ταῦτα διαπραττόμενον ὑπὲρ ἄνθρωπον· ἀλλ᾽ αὐτοὶ τὰ ἴδια πάθη ἐκδικοῦντες, ἐδόκουν τὸν Θεὸν ἐκδικεῖν.

z) Marc. 2, 6. 7.

Vers. 4. Ἰδὼν δὲ — ὑμῶν;

Ἐνταῦθα καὶ ἕτερον ἀναντίῤῥητον σημεῖον τῆς ἑαυτοῦ θεότητος δείκνυσι, καὶ τῆς πρὸς τὸν πατέρα ἰσότητος, τὸ γινώσκειν τοὺς διαλογισμοὺς τῶν καρδιῶν αὐτῶν, ὅπερ ὁμοίως ἦν μόνου Θεοῦ. γέγραπται γάρ. σὺ [a]) ἐπίστασαι καρδίας μονώτατος. καὶ πάλιν· ἐτάζων [b]) καρδίας καὶ νεφροὺς ὁ Θεός. καὶ αὖθις· ἄνθρωπος [c]) ὄψεται εἰς πρόσωπον· ὁ δὲ Θεὸς ὄψεται εἰς καρδίαν. ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνο, ὡς [3]) φανὲν αὐτοῖς ἀδύνατον, οὐκ ἐδέξαντο, ἐπάγει τοῦτο λοιπὸν, ὡς ἀναμφίβολον· διὰ τούτου κἀκεῖνο βεβαιῶν, καὶ τρόπον τινὰ λέγων, ὅτι ὄντως οὐδεὶς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ εἷς, ὁ βλέπων τὰς ἐνθυμήσεις τῶν ἀνθρώπων.

a) 2 Paral. 6, 30.
b) Pf. 7, 10.
c) 1 Reg. 16, 7.

Verſ. 5. *Vtrum — ambula?*

Quando quidem, inquit, blasphemus vobis videor, vtpote remittens peccata, et aequlem faciens meipſum Deo: reſpondete mihi, vtrum eſt facilius vt opere perficiatur, an dicere hoc, vel dicere illud? Erant autem ambo de quibus interrogabat, Deo quidem poſſibilia, hominibus vero impoſſibilia. Nam et remittere peccata ſolius Dei erat: et ſimiliter ſua autoritate erigere ac confirmare paralyticum. Quum autem illi tacerent, eo quod neutrum altero facilius dicere poterant, ait ipſe.

Verſ. 6. *Vt — peccata.*

Defectiuus eſt hic loquendi modus. Deficit enim, *reſpicite*. Vt, inquit, cognoſcatis, quod qui vobis apparet homo, poteſtatem habeat tanquam Deus, reſpicite. Quod autem additur, *in terra*, ſimplici ſenſu ponitur: aut valet tantundem ac ſi dicatur: In conuerſatione quam habet in terra. Dicebat itaque hoc de ſeipſo.

Verſ. 6. *Tunc ait* — V. 7. *ſuam.*

Quia remittere peccata latentem habebat demonſtrationem: ad erigendum autem ſua autoritate paralyticum, manifeſta opus erat demonſtratione: facit quod manifeſtum eſt in ſignum eius, quod erat occultum: et per hoc, et per illud plenam facit fidem, quod et hoc poſſit et illud. Ad confirmationem autem quod corpus robuſtum relinqueretur, iuſſit vt tolleret grabatum ſuum: ne phantaſtico quodam modo fieri videretur. Dimittit

Verſ. 5. Τί γάρ — περιπάτει;

Ἐπεὶ βλάσφημος ὑμῖν δοκῶ, φησὶν, ὡς ἀφιεὶς ἁμαρτίας, καὶ ἴσον ἐμαυτὸν τῷ Θεῷ ποιῶν, ἀποκρίθητε· ποῖόν ἐστιν εὐχερέστερον εἰς πρᾶξιν, πότερον τὸ εἰπεῖν τόδε, ἢ τὸ εἰπεῖν τόδε; ἦσαν δὲ καὶ ἄμφω τὰ, περὶ ὧν ἠρώτησε, Θεῷ μὲν δυνατὰ, ἀνθρώπῳ δὲ ἀδύνατα. καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀφιέναι ἁμαρτίας, Θεοῦ μόνου ἦν· ὁμοίως δὲ καὶ, τὸ κατ' ἐξουσίαν ἐγεῖραι, καὶ 4) ἀρτιῶσαι τὸν παράλυτον. σιγώντων δὲ αὐτῶν, διὰ τὸ μηδέτερον ἔχειν εἰπεῖν εὐχερέστερον ἑτέρου, φησὶν αὐτός·

Verſ. 6. Ἵνα — ἁμαρτίας.

Ἐλλειπτικόν ἐστι τοῦτὶ τὸ σχῆμα τοῦ λόγου. λείπει γὰρ τὸ, θεωρήσατε. ἵνα δὲ, φησὶ, γνῶτε, ὅτι ὁ φαινόμενος ὑμῖν ἄνθρωπος, ἐξουσίαν ἔχει, ὡς Θεὸς, βλέψατε. τὸ δὲ, ἐπὶ τῆς γῆς, ἁπλῶς πρόσκειται, ἢ ἀντὶ τοῦ, ἐπὶ τῆς ἐν γῇ πολιτείας αὐτοῦ. ἔλεγε δὲ τοῦτο περὶ ἑαυτοῦ.

Verſ. 6. Τότε λέγει — V. 7. αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ τὸ μὲν ἀφιέναι ἁμαρτίας, ἀφανῆ τὴν ἀπόδειξιν εἶχε· τὸ δὲ κατ' ἐξουσίαν ἐγεῖραι τὸν παράλυτον, φανερᾶς ἐδεῖτο τῆς ἀποδείξεως· ποιεῖται τὴν φανερὰν τεκμήριον τῆς ἀφανοῦς, καὶ διὰ ταύτης καὶ περὶ ἐκείνης πληροφορεῖ, ὅτι ὁ τοῦτο δυνηθεὶς, δύναται κἀκεῖνο. πρὸς βεβαίωσιν δὲ τῆς συσφίγξεως τοῦ παρειμένου σώματος, ἐκέλευσεν ἆραι τὸν κράββατον, ἵνα μὴ δόξῃ φαντασία τις τὸ γεγενημένον. ἀποστέλλει δὲ αὐτὸν εἰς

4) i. e. ἀρτιμελῆ ποιῆσαι, συσφῖγξαι. Frequentius occurrit ἀρτίζω; quam ἀρτιόω.

mittit etiam illum in domum suam, tum ne praesens ac visus, laudem sibi conciliaret: tum etiam, vt sanitatis testes haberet, quibus contradici non posset, ipsos nempe, qui morbi testes erant, vtque ipsis fidei fieret occasio.

Vers. 8. *Quum vidissent — hominibus.*

Admirabantur quidem, quod quasi Deus miraculum operatus erat: hominem tamen eum esse opinabantur, habentem potestatem super hominem.

Cap. XIV. De Matthaeo publicano.

Vers. 9. *Et — sequere me.*

Praeteriens, hoc est, pergens. Considera autem Euangelistam quomodo non erubuerit ob priorem vitam suam. Sed Marcus quidem et Lucas, ob condiscipuli reuerentiam, praetermittentes manifestum eius nomen, Leui hunc vocauerunt: Sic enim etiam appellabatur: ipse vero aperte seipsum publicanum fatetur. Siquidem neque Christum eius puduit. Simul autem hinc illius ostendit virtutem, qui se ad discipulatum vocauit: quam facile e medio telonio lucri maxime auidos ac impudentissime cauponantes abstraxerit. Telonium vero dicit huius commerciarii (vt ita loquamur) praetorium aut domum. Quum autem prius ostendisset Christus, quod peccata remittere posset, tunc etiam ad publicanum venit, ne turbentur aliqui, videntes eum discipulis annumeratum, sed cogitent

*) i. e. τὰς οἰκείας καὶ συγγενεῖς.

εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ· τοῦτο μὲν, ἵνα μὴ παρὼν καὶ ὁρώμενος ἔπαινον αὐτῷ προξενήσῃ· τοῦτο δὲ καὶ, ἵνα σχῇ μάρτυρας τῆς ὑγείας ἀναντιῤῥήτους, αὐτοὺς τοὺς[5]) ἀπαραγράπτους καὶ τῆς νόσου μάρτυρας, καὶ ἵνα τούτοις ἀφορμὴ γένηται πίστεως.

Vers. 8. Ἰδόντες δὲ — ἀνθρώποις.

Ἐθαύμασαν μὲν, ὅτι ὡς θεὸς ἐθαυματούργησεν· ὅμως ἄνθρωπον αὐτὸν εἶναι ὑπελάμβανον, ἔχοντα ἐξουσίαν ὑπὲρ ἄνθρωπον.

Κεφ. ΙΔ. Περὶ ματθαίου τοῦ τελώνου.

Vers. 9. Καὶ — ἀκολούθει μοι.

Παράγων, ἀντὶ τοῦ, πορευόμενος. ὅρα δὲ τὸν εὐαγγελιστὴν, πῶς οὐκ ἐπαισχύνεται τὸν πρότερον ἑαυτοῦ βίον. ἀλλὰ μάρκος [d]) μὲν καὶ λουκᾶς, αἰδοῖ τοῦ συμμαθητοῦ, τὸ φανερὸν ὄνομα τούτου παρέδραμον, λευῒν τοῦτον ὀνομάσαντες. ἐκαλεῖτο γὰρ καὶ τοῦτο. αὐτὸς δὲ φανερῶς τελώνην ἑαυτὸν ἀνομολογεῖ, διότι οὐδ' ὁ χριστὸς ἐπῃσχύνθη τοῦτον. ἅμα δὲ καὶ δείκνυσιν ἐντεῦθεν τὴν δύναμιν τοῦ καλέσαντος αὐτὸν εἰς μαθητείαν, πῶς ἀνέσπασε τοῦτον εὐχερῶς ἐκ μέσου τοῦ τελωνίου, σφόδρα φιλοκερδοῦς καὶ ἀναιδεστάτης καπηλείας. τελώνιον γὰρ λέγει, τὸ τοῦ κομμερκιαρίου[6]) πραιτώριον. δείξας δὲ πρότερον ὁ χριστὸς, ὅτι δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, τότε καὶ ἐπὶ τὸν τελώνην ἔρχεται, ἵνα μὴ θορυβῶνταί τινες, βλέποντες αὐτὸν τοῖς μαθηταῖς ἐναρίθμιον· ἀλλ' ἵνα λογίζωνται,

d) Marc. 2, 14. Luc. 5, 27.

[6]) κομμερκίου. A. male. Eadem vox supra legitur ad Matth. 5, 46. vbi τελώνης explicat, κομμερκιάριος.

tent potius, quod qui soluit aliorum peccata, multo magis suorum peccata absoluit.

† Tanquam de altero narrat, quae circa se contigerunt, iactantiam abhorrens: magna siquidem laude dignus erat, quod continuo sequutus est eum.

Vers. 9. *At ille — eum.*

Admirare perfectam eius, qui vocatus est obedientiam: quomodo neque consultauit apud se: quomodo nullum super ea re consuluit amicum: quomodo non disposuit, quae domus atque substantiae suae erant: sed confestim surgens, sequutus est, relicto vniuerso mundo: solam autem adduxit mentem ad omnia paratam, quae iussisset is, qui eum vocauerat, sicut et qui antea vocati fuerant.

Verum quam ob causam de Petro et Andrea, Iacobo, Ioanne ac Matthaeo, non solum ipse Matthaeus, sed et Marcus ac Lucas scripserunt, vnde et quomodo vocati sint: de reliquis vero discipulis nihil tale docuerunt? Quia hi inter alios abiectissima habebant vitae instituta: neque enim quippiam peius publicano, neque vilius piscatore. Propter quod etiam Euangelistae in omnibus fide digni habentur, quia neque ea, quae probrum adferre videbantur praetermiserunt, nec id solum de discipulis, verum etiam de praeceptore faciunt. Statim namque plurima reliquerunt miracula: nihil autem de his, quae passus est praetermiserunt: quum de discipulis ostenderint quod adeo abiecti, tanta gratia digni habiti sunt: de praeceptore vero, quod, quum tantus esset, talia propter nos passus sit.

Vers. 10.

7) Haec vterque Codex in margine habet. Eadem inferius exhibebat Hentenius.

ται, ὅτι ὁ ἑτέρων ἁμαρτήματα λύων, πολλῷ μᾶλλον ἔλυσε τὰ τȣ̃ μαθητȣ̃.

[Ὡς [7]) περὶ ἑτέρȣ δὲ τὰ περὶ ἑαυτȣ̃ διηγεῖται, ϛέργων τὸ ἀκόμπαϛον. μέγα γὰρ ἐποίησεν, εὐθὺς ἀκολȣθήσας αὐτῷ.]

Verſ. 9. Ὁ δὲ — αὐτῷ.

Θαύμασον τὴν τελείαν τȣ̃ κληθέντος ὑπακοὴν, πῶς ȣ̉ διεσκέψατο, πῶς ȣ̉κ ἀνεκοινώσατο περὶ τȣ́τȣ φίλοις, πῶς ȣ̉ διώκησε τὰ κατὰ τὸν οἶκον καὶ τὴν οὐσίαν· ἀλλ᾿ εὐθέως ἀναϛὰς ἠκολȣ́θησε, πάντα μὲν τὸν κόσμον ἀπολιπὼν, μόνην δὲ τὴν γνώμην ἐπαγόμενος παρεσκευασμένην πρὸς τὰ κελευόμενα παρὰ τοῦ καλέσαντος, ὃν τρόπον καὶ [8]) οἱ προκληθέντες.

Ἀλλὰ τίνος ἕνεκεν περὶ πέτρȣ μὲν καὶ ἀνδρέȣ καὶ ἰακώβȣ καὶ ἰωάννȣ καὶ ματθαίȣ, οὐ μόνον αὐτὸς ὁ ματθαῖος, ἀλλὰ καὶ μάρκος καὶ λȣκᾶς ἔγραψαν, πῶς καὶ τίνα τρόπον ἐκλήθησαν· περὶ δὲ τῶν ἄλλων μαθητῶν ȣ̉δὲν τοιȣ̃τον ἐδίδαξαν; διότι μάλιϛα τῶν ἄλλων οὗτοι ἦσαν ἐν ἀποβλήτοις ἐπιτηδεύμασιν. ȣ̉τε γὰρ τελώνȣ τι χεῖρον, ȣ̉τε ἁλιέως εὐτελέϛερον. διὸ καὶ μᾶλλον οἱ εὐαγγελιϛαὶ τὸ ἀξιόπιϛον ἐν ἅπασιν ἔχȣσιν, ὅτι ȣ̉δὲ τὰ δοκȣ̃ντα φέρειν τοῖς μαθηταῖς ὄνειδος παρελίμπανον. καὶ ȣ̉κ ἐπὶ τῶν μαθητῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τȣ̃ διδασκάλȣ τȣ̃το ποιȣ̃σιν. αὐτίκα γȣ̃ν πολλὰ μὲν τῶν θαυμάτων αὐτȣ̃ παρέδραμον, ȣ̉δὲν δὲ τῶν παθημάτων αὐτȣ̃ παρέλιπον, δεικνῦντες περὶ μὲν τῶν μαθητῶν, ὁποῖοι ὄντες, ὁποίας χάριτος ἠξιώθησαν, περὶ δὲ τȣ̃ διδασκάλȣ, ὁποῖος ὢν, ὁποῖα πέπονθε δι᾿ ἡμᾶς.

Verſ. 10.

8) οἱ, abeſt. B.

Verſ. 10. *Et factum — eius.*

Intuitus Chriſtus ſinceriſſimam ac promptiſſimam huius obedientiam accedit, vt et illum honoret, et ſe illi familiarem praebens, libereque tribuens, his qui eo venerant aliquam correctionem tradat. Ille autem tantum aſſequutus bonum, liberalior efficitur, et ſicut ait Lucas, fecit ei conuiuium magnum in domo ſua, id eſt, officioſum epulum.

Publicanos vero appellat etiam peccatores, propter obtrectationem qua male audiebant: ipſi enim calumniam ſuſtinebant, tanquam iniuſti et auari ac raptores, omnique compaſſione carentes, et impudentes. Aut fortaſſis et alii quidam erant: nobiliora quidem vitae inſtituta habentes, eisdem tamen obnoxii affectibus: nam ſimile ſuo congaudet ſimili.

Et hos ergo Matthaeus conuiuio accepit, vtpote qui ſibi in gaudio communicabant, et eius artis, eorundemque erant morum. Chriſtus autem tolerabat, vt etiam pariter cum eo tales accumberent, propter venturam ſimul accumbentibus vtilitatem: et particeps cum eis erat ferculorum iniuſte paratorum, ob grande lucrum, quod inde erat prouenturum: nec curabat multorum indignationem, ſciens quod niſi medicus putredinem tolleret, ab ea non liberabit aegrotantes. Atqui plane nouerat prauam inde ſuſpicionem de ſe exorituram, quod ad epulum veniſſet, et quod ad publicani epulum, quodque ſimul cum multis publicanis accumberet.

Vide enim poſtmodum Iudaeos improperantes ei, ac dicentes: *Ecce homo vorax, et potor vini, amicus publicanorum et peccatorum*: ſed tamen haec

Vers. 10. Καὶ ἐγένετο — αὐτοῦ.

Ἰδὼν ὁ χριστὸς τὴν εἰλικρινεστάτην ὑπακοὴν τούτου καὶ προθυμίαν, ἐπὶ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ παραγίνεται, τιμῶν τε αὐτὸν καὶ οἰκειούμενος, καὶ παῤῥησίας μεταδιδοὺς, καὶ ἵνα καὶ τοῖς ἐκεῖ παράσχῃ τινὰ διόρθωσιν· αὐτὸς δὲ, τοιούτου τυχὼν ἀγαθοῦ, φιλοτιμότερον διεγείρεται, καὶ, καθώς φησιν ὁ λουκᾶς, ἐποίησε e) δοχὴν μεγάλην αὐτῷ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ, τουτέστιν, ὑποδοχὴν, θεραπείαν, ἑστίασιν. e) Luc. 5, 29.

Τελώνας δὲ καὶ ἁμαρτωλοὺς, τοὺς αὐτοὺς λέγει, πρὸς διασυρμὸν αὐτῶν. διεβέβληντο γὰρ, ὡς ἄδικοι καὶ πλεονέκται καὶ ἅρπαγες καὶ ἀσυμπαθεῖς καὶ ἀναιδεῖς· ἢ καὶ ἄλλοι τινὲς ἦσαν, ἴσως ἕτερα μὲν ἐπιτηδεύματα ἔχοντες, τοῖς αὐτοῖς δὲ πάθεσιν ἐνεχόμενοι. τῷ γὰρ ὁμοίῳ χαίρει τὸ ὅμοιον.

Παρέλαβε γὰρ καὶ τούτους εἰς ἑστίασιν ὁ ματθαῖος, κοινωνήσοντας αὐτῷ τῆς χαρᾶς, ὡς ὁμοτέχνους καὶ συνήθεις. ὁ δὲ χριστὸς ἠνέσχετο καὶ ἀναπεσεῖν καὶ συναναπεσεῖν τοιούτοις, διὰ τὴν μέλλουσαν γενέσθαι τοῖς συνανακειμένοις ὠφέλειαν· καὶ μετέσχε τῶν ἐξ ἀδικίας παρατεθέντων αὐτοῖς, διότι μέγα κέρδος ἐντεῦθεν ἔμελλεν ἔσεσθαι, καὶ οὐκ ἐφρόντισε τῆς παρὰ τῶν πολλῶν μέμψεως, εἰδὼς, ὅτι ὁ ἰατρὸς, ἐὰν μὴ ἀνάσχηται σηπεδόνος, οὐκ ἀπαλλάττει ταύτης τοὺς κάμνοντας· καίτοι σαφῶς ἐγίνωσκεν, ὅτι πονηρὰν ἐντεῦθεν ὑπόληψιν λήψεται, διότι τε πρὸς εὐωχίαν ἦλθε, καὶ διότι πρὸς εὐωχίαν τελώνου, καὶ διότι πολλοῖς τελώναις καὶ ἁμαρτωλοῖς συνανέπεσεν.

Ὅρα γοῦν ὕστερον τοὺς ἰουδαίους, ὀνειδίζοντας αὐτῷ καὶ λέγοντας, ἰδοὺ ἄνθρωπος f) φάγος καὶ οἰνοπότης, φίλος τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν· ἀλλ' f) Matth. 11, 19.

haec omnia despicit, vt quod conatur efficiat. Vt autem scias quod simul accumbendo, rem maximam operetur, audi quid dicat Zacchaeus publicanus. Postquam enim Christum audiuit dicentem: *Hodie in domo tua oportet me manere:* animo gestiens, et prae gaudio in sublime eleuatus ait: *Ecce dimidium substantiae meae domine do pauperibus:* et si quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum. Dixit autem ad eum Iesus: Hodie salus huic domui facta est.

Quomodo ergo dicit Paulus: Si quis dictus frater est fornicator aut auarus, cum huiusmodi nec cibum sumatis? Paulus in hoc non praeceptores, sed simpliciter fratres adhortatur. Praeterea de fratre hoc dicit ille: hi autem publicani nondum facti erant fratres. Ad haec, dum permanserint in peccatis hoc faciendum est: isti vero potius ex hoc conuertendi erant.

Vers. 11. *Et — magister vester?*

Marcus et Lucas dixerunt etiam scribas simul cum Pharisaeis hoc dixisse.

Vide autem, quod quando discipuli peccare videntur, praeceptori aduersus illos dicunt: *Ecce discipuli tui, faciunt*, quod non licet facere Sabbatis. Quando vero praeceptor, vt nunc, apud discipulos illum calumniantur: dolose agentes, vt chorum discipulorum a praeceptore separent. Quid ergo ait profunda sapientia?

Vers. 12.

[9]) μὴ. A.

[r]) Rarum hoc, παραινεῖν πρός τινα.

ὅμως ἐκεῖνος ὑπερεώρα τέτων πάντων, ἵνα τὸ σπεδαζόμενον ἀνύσῃ, καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι συναναπεσὼν αὐτοῖς, μέγιςον ἤνυσεν. ἄκεσον, τί φησι ζακχαῖος, ὁ τελώνης. ἐπειδὴ γὰρ ἤκουσε τε͂ χριςε͂ λέγοντος, ὅτι σήμερον ἐν g) τῷ οἴκῳ σου δεῖ με μεῖναι, πτερωθεὶς ὑπὸ τῆς χαρᾶς, εἶπεν, ἰδε͂ τὰ h) ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μοι, κύριε, δίδωμι πτωχοῖς, καὶ εἴ τινός τι ἐσυκοφάντησα, ἀποδίδωμι τετραπλε͂ν. εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ ἰησε͂ς, σήμερον i) σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένετο.

g) Luc. 19, 5.
h) Luc. 19, 8.
i) Luc. 19, 9.

Καὶ πῶς ὁ παῦλος λέγει· ἐάν τις ἀδελφὸς k) ὀνομαζόμενος ἢ πόρνος, ἢ πλεονέκτης, τῷ τοιέτῳ μηδὲ συνεσθίειν; ὁ παῦλος ε͂ πρὸς διδασκάλες, ἀλλὰ πρὸς ἁπλῶς ἀδελφοὺς τοῦτο παραινεῖ. ἀλλὰ καὶ περὶ ἀδελφῶν ἐκεῖνος τε͂το φησίν· οὗτοι δὲ οἱ τελῶναι καὶ ἁμαρτωλοὶ, ε͂πω γεγόνασιν ἀδελφοί. ἀλλὰ καὶ, ὅταν ἐπιμένωσι ταῖς ἁμαρτίαις· ε͂τοι δὲ μεταβληθῆναι μᾶλλον ἔμελλον.

k) 1 Cor. 5, 11.

Verſ. 11. Καὶ — ὁ διδάσκαλος ὑμῶν;

Μάρκος l) δὲ καὶ λεκᾶς φασὶν, ὅτι καὶ οἱ γραμματεῖς τε͂το μετὰ τῶν φαρισαίων εἶπον.

l) Marc. 2, 16. Luc. 5, 30.

Ὅρα δὲ, πῶς, ὅτε μὲν οἱ μαθηταὶ δοκε͂σιν ἁμαρτάνειν, τῷ διδασκάλῳ κατ' αὐτῶν λέγεσιν· ἰδε͂ οἱ m) μαθηταί σου [a]) ποιε͂σιν, ὃ εκ ἔξεςι ποιεῖν ἐν σαββάτῳ· ὅτε δὲ ὁ διδάσκαλος, ὡς καὶ νῦν, παρὰ τοῖς μαθηταῖς διαβάλλεσιν αὐτὸν, κακουργε͂ντες, ὥςε τὸν χορὸν τῶν μαθητῶν ἀπορρῆξαι τοῦ διδασκάλου. τί οὖν ἡ ἄπειρος σοφία;

m) Matth. 12, 2.

[a]) σου, omittit. B.

Verſ. 12. *Quo audito Ieſus — male habentibus.*

A communi exemplo os illis oppreſſit: et accuſationem hanc potius ad virtutis opus conuertit: oſtendens non ſolum irreprehenſibile eſſe, ſed magis laude dignum. Deinde a ſcriptura quoque prophetica perſuadet, dicens.

Verſ. 13. *Euntes — ſacrificium.*

Improperat quoque illis ſcripturarum ignorantiam: reuocans ad modeſtiam faſtum ipſorum, et id quod agit ſupra ſacrificia extollens. Eſt autem tantundem ac ſi dicat: Non eſt contra ſcripturam ſacram, quod facio. Deus enim per prophetam dicens: *Miſericordiam volo non ſacrificium*, oſtendit meliorem eſſe miſericordiam quam ſacrificium. Ideo et ego miſericordiam praeſtans his, qui peccatis ſunt morbidi, inſero me illis: et cum eis conuerſans, omnem curandi modum adhibeo.

Verſ. 13. *Neque — poenitentiam.*

Non veni vt cum iuſtis conuerſer: nam ipſi ſibi ad ſalutem ſufficiunt: ſed fateor propter ſolos peccatores me veniſſe, qui poenitentia indigent: quomodo ergo hos abominabor propter quos veni? Dicit autem Chryſoſtomus hoc ironice Chriſtum dixiſſe: Non veni vt vocem iuſtos, quales vos eſtis iuſtificantes vos ipſos.

Verſ. 14.

³) ἐν, omittit. A.

Vers. 12. Ὁ δὲ ἰησοῦς ἀκούσας — κακῶς ἔχοντες.

Ἀπὸ κοινοῦ παραδείγματος ἐπεστόμισεν αὐτούς, καὶ τὸ ἔγκλημα τοῦτο μᾶλλον εἰς κατόρθωμα περιέτρεψε, δείξας οὐ μόνον ἄμεμπτον, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐπαινετόν. εἶτα καὶ ἀπὸ γραφῆς προφητικῆς αὐτοὺς ἔπεισεν εἰπών·

Vers. 13. Πορευθέντες — θυσίαν.

Ὀνειδίζει μὲν αὐτοῖς, καὶ ἀμαθίαν τῶν γραφῶν, καταστέλλει δὲ καὶ τὸ φρόνημα τούτων, ἐπαιρομένων ἐπὶ ταῖς θυσίαις. ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν. ὅτι οὐδὲν ἐναντίον τῇ θείᾳ γραφῇ ποιῶ. καὶ γὰρ ὁ θεὸς εἰπὼν διὰ τοῦ προφήτου, ἔλεον[n] θέλω, καὶ οὐ θυσίαν· ἔδειξεν, ὅτι κρείττων θυσίας ἐστὶν ὁ ἔλεος. διὸ κἀγὼ ἐλεῶν τοὺς νοσοῦντας[3]) ἐν ἁμαρτίαις, ἐπιδημῶ τούτοις, ὡς ἰατρός, καὶ συναναστρέφομαι, καὶ παντὶ τρόπῳ θεραπεύω.

n) Osee 6, 6.

Vers. 13. Οὐ — μετάνοιαν.

Οὐκ ἦλθον ἐπιστρέψαι δικαίους· αὐτοὶ γὰρ ἑαυτοῖς ἀρκοῦσιν εἰς σωτηρίαν· ἀλλ' ὁμολογῶ, διὰ μόνους τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐλθεῖν, δεομένους μετανοίας. καὶ πῶς ἄρα βδελύξομαι τούτους, δι' οὓς ἐλήλυθα; Φησὶ δὲ ὁ[4]) χρυσόστομος, τὸν χριστὸν τοῦτο κατ' εἰρωνείαν εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους, οἷοί ἐστε ὑμεῖς, οἱ δικαιοῦντες ἑαυτούς.

 Vers. 14.

4) Tom. VII. pag. 351. A.

Verſ. 14. *Tunc — ieiunant?*

Et hoc quoque Marcus et Lucas ſcribas et Phariſaeos dixiſſe aiunt. Itaque manifeſtum eſt hos primum illud dixiſſe: deinde et Ioannis diſcipulos concitaſſe, ac ſi etiam illi aduerſus Chriſtum quaſi aemuli affecti eſſent. Et quia a ſaluatore os illis obturatum erat, transferunt indignationem ad eius diſcipulos, et accedentes accuſabant eos. Eſt autem tantundem ac ſi dicerent: Si tu haec quaſi medicus ita agis, quare diſcipulos non iubes ieiunare, et non genio indulgere? Primum autem ſeipſos laudant, gloriantes quod frequenter ieiunarent. Nam ieiunabant: hi quidem a Ioanne id accipientes, illi vero a lege. Deinde autem diſcipulis eius detrahebant. Et vide Chriſti manſuetudinem. Neque enim arguit eos quaſi arrogantes, ſed per parabolam illis hilariter reſpondet.

Verſ. 15. *Et ait — ſponſus?*

Superius ſeipſum medicum nominauit, hic autem ſponſum. Et merito: medicum quidem, vtpote aegrotas animas curantem: ſponſum vero tanquam has, quae in virginitate degunt, ſibi deſponſantem. Filios autem ſponſi dicit domeſticos eius quae deſponſata eſt. Dixit autem hoc reducens illis ad memoriam Ioannis verbum, qui dixit: *Qui habet ſponſam, ſponſus eſt: amicus autem ſponſi, qui ſtat et audit eum, gaudio gaudet propter vocem ſponſi.*

Eſt ergo verborum intellectus iſte. Ego veni vt Eccleſiam fidelium per fidem mihi deſpondeam et coniungam: et hoc tempus eſt nuptiarum: Non ergo tempus eſt luctus, ſed gaudii.

Itaque

Vers. 14. Τότε — νηςεύουσιν;

Ὁμοίως καὶ τοῦτο μάρκος o) καὶ λουκᾶς, τοὺς γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους εἰπεῖν, λέγουσιν, ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι πρῶτον μὲν ἐκεῖνοι τοῦτο εἶπον, εἶτα παρώρμησαν καὶ τοὺς τοῦ βαπτιςοῦ μαθητὰς, ὡς διακειμένους καὶ αὐτοὺς πρὸς τὸν χριςὸν ζήλῳ ὅπως. καὶ ἐπεὶ ὑπὸ τοῦ σωτῆρος ἐπεςομίσθησαν, μετέςησαν τὴν μέμψιν ἐπὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ προσελθόντες ἐνεκάλουν κατ' αὐτῶν. ὃ δὲ ἔλεγον, τοιοῦτον ἦν. ὅτι εἰ καὶ σὺ, ὡς ἰατρὸς, ταῦτα ποιεῖς, διατί οὐκ ἐπιτάττεις τοῖς μαθηταῖς σου νηςεύειν, καὶ μὴ τρυφᾷν; ἑαυτοὺς δὲ πρῶτον ἐπαινοῦσι, κομπάζοντες, ὅτι νηςεύομεν πολλά. καὶ γὰρ ἐνήςευον, οἱ μὲν, παρὰ ἰωάννου τοῦτο μαθόντες, οἱ δὲ, παρὰ τοῦ νόμου. εἶτα τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ διασύρουσι. καὶ ὅρα τὴν ἐπιείκειαν τοῦ χριςοῦ, πῶς οὐκ ἤλεγξεν αὐτοὺς ἀλαζόνας, ἀλλὰ διὰ παραβολῆς αὐτοῖς ἀπελογήσατο μεθ' ἱλαρότητος.

o) Marc. 2, 18. Luc. 5, 33.

Vers. 15. Καὶ εἶπεν — νυμφίος;

Ἄνω μὲν ἰατρὸν ἑαυτὸν ὠνόμασεν, ἐνταῦθα δὲ νυμφίον. καὶ εἰκότως. ἰατρὸν μὲν, ὡς καθαίροντα τὰς νοσούσας ψυχάς· νυμφίον δὲ, ὡς μνηςευόμενον ταύτας παρθενευούσας. υἱοὺς δὲ τοῦ νυμφῶνος λέγει, τοὺς οἰκείους τῆς νυμφεύσεως. ταῦτα δὲ εἴρηκεν, ἀναμιμνήσκων αὐτοὺς τῶν ῥημάτων τοῦ ἰωάννου, φήσαντος, ὅτι ὁ ἔχων τὴν p) νύμφην, νυμφίος ἐςίν· ὁ δὲ φίλος τοῦ νυμφίου, ὁ ἑςηκὼς καὶ ἀκούων αὐτοῦ, χαρᾷ χαίρει, διὰ τὴν φωνὴν τοῦ νυμφίου.

Ἔςι δὲ ὁ νοῦς τῶν ῥητῶν τοιοῦτος, ὅτι παραγενόμην ἐπὶ τῷ νυμφεύσασθαι καὶ συνάψαι ἐμαυτῷ διὰ πίςεως τὴν ἐκκλησίαν τῶν πιςῶν· ὁ δὲ καιρὸς οὗτος τῆς νυμφεύσεως οὐκ ἔςι πένθους καιρὸς, ἀλλὰ

p) Ioh. 3, 29.

Itaque non possunt ieiunare familiares ac propinqui sponsae: nam ieiunare tribulationis est, et his congruit, qui imperfecto modo adhuc affecti sunt. Hos vero gaudere oportet, quamdiu cum eis sum, quamdiu mecum versantur, et vocem meam audiunt.

Vers. 15. *Venient — ieiunabunt.*

Hic significauit se occidendum: illos autem postmodum frequenter ieiunaturos, ac multa mala passuros.

Vers. 16. *Nemo — veteri.*

Volens ostendere, quod tanquam adhuc imbecilles discipulos non oneret pondere ieiunii, per parabolam hoc significat dicens: Nullus resarciens detritam vestem veterem, assuit fragmentum panni rudis, hoc est noui, in parte veteri. Deinde addit et causam.

Vers. 16. *Aufert — fit.*

Supplementum siue plenitudo eius, id est, integritas panni rudis, quum sit fortis et dura, tollit, ac detrahit a veste, quae detrita erat, quantumcunque acceperit, et maior ruptura fit. Itaque neque ego nunc vetustati ac debilitati discipulorum immitto duritiem ac robur ieiunii: ne amplius deterantur, non potentes ferre quod immissum est: sed condescendo imbecillitati eorum, donec per spiritum sanctum renouentur.

Vers. 17. *Neque — veteres.*

Aliam quoque accipit similitudinem: vinum nouum vocans austeritatem ac vehementiam praeceptorum:

χαρᾶς· καὶ λοιπὸν ἐ δύνανται νηςεύειν οἱ οἰκεῖοι αὐτῆς. Θλιβερὸν γὰρ τὸ νηςεύειν τοῖς ἀτελῶς ἔτι διακειμένοις· τέτες δὲ χρὴ χαίρειν, ἕως ἐ εἰμὶ μετ' αὐτῶν, συνόντας μοι, καὶ τῆς φωνῆς με ἀκέοντας.

Verſ. 15. Ἐλεύσονται — νηςεύσεσιν.

Ἐνταῦθα παρεδήλωσεν, ὅτι ἀναιρεθήσεται μὲν αὐτὸς, αὐτοὶ δὲ μετὰ τῦτο πολλὰ καὶ νηςεύσεσι, καὶ κακοπαθήσουσιν.

Verſ. 16. Οὐδεὶς — παλαιῷ.

Δεῖξαι θέλων, ὅτι ὡς ἀσθενέσιν ἔτι τοῖς μαθηταῖς ἐκ ἐπιφορτίζει τὸ βάρος τῆς νηςείας, διὰ παραβολῆς τῦτο δείκνυσι, λέγων· οὐδεὶς ἰώμενος ἱματίε παλαιῦ σαθρότητα, ἐπιῤῥάπτει τεμάχιον ῥάκες ἀγνάφου, τετέςι, καινῦ, ἐπὶ μέρει παλαιῷ. εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν.

Verſ. 16. Αἴρει — γίνεται

Τὸ γὰρ πλήρωμα αὐτῦ, τετέςιν, ἡ ὁλότης τῦ ἀγνάφε ῥάκες, ἰσχυρὰ καὶ βαρεῖα ἐσα, αἴρει καὶ κατασπᾷ μᾶλλον ἀπὸ τῦ ἱματίε, σαθροῦ τυγχάνοντος, ὅσον ἂν ἐπιλάβῃ· καὶ γίνεται μεῖζον σχίσμα. λοιπὸν οὖν, ἐδὲ ἐγὼ νῦν, ἰώμενος τὴν σαθρότητα τῶν μαθητῶν, ἐπιβάλλω ταύτῃ ἰσχυρότητα καὶ βάρος νηςείας, ἵνα μὴ πλεῖον σαθρωθῇ, μὴ δυναμένη βαςάζειν τὸ ἐπιβληθέν· ἀλλὰ συγκαταβαίνω τῇ ἀσθενείᾳ αὐτῶν, μέχρις ἂν διὰ τῦ θείε πνεύματος ἀνακαινισθῶσιν.

Verſ. 17. Οὐδὲ — παλαιούς.

Καὶ ἑτέραν λαμβάνει παραβολὴν, οἶνον νέον λέγων, τὴν αὐςηρίαν καὶ σφοδρότητα τῶν ἐντολῶν·

 οἶνον

ptorum: vinum quidem, quod laetificet perfectorum animas: nouum autem, quod assueta non sit inexercitatis. Praeterea vtres veteres dicit discipulos: vtres quidem, tanquam disciplinae capaces: veteres vero, quasi imbecilles.

Vers. 17. *Alioqui — pereunt.*

Rumpuntur vtres siue dissoluuntur, quum ferre non possint vini noui fortitudinem: vinumque non retentum effunditur, ac vtres pereunt, facti in posterum inutiles.

Vers. 17. *Sed — conseruantur.*

Optimum enim oeconomum diiudicare oportet vini naturam, et vtrium fortitudinem, ac vetustatem. Nunc siquidem veteres adhuc sunt discipuli, quod ad fortitudinem vtrium ac vetustatem spectat, nondum videlicet renouati. Propter quod etiam alio loco dixit eis: *Multa habeo, quae vobis dicam, sed nunc portare non potestis.* Vtraque, inquit, conseruantur, vinum videlicet et vtres, illud quidem retentum, hi autem retinentes.

Cap. XV. De filia Archisynagogi.

Vers. 18. *Haec — viuet.*

†† Iaïri filia significat cuiuslibet mentem, quod nec praecepta legis, nec mandata diuina facit, mortuam.

Hic

5) Codex vterque inclusa habet in margine. Hentenius non agnoscit.

οἶνον μὲν, ὡς εὐφραίνουσαν τὰς τῶν τελείων ψυχάς· νέον δὲ, ὡς ἀσυνήθη τοῖς ἀγυμνάστοις. καὶ πάλιν, ἀσκοὺς παλαιοὺς ὀνομάζων, τοὺς μαθητάς· ἀσκοὺς μὲν, ὡς χωροῦντας διδασκαλίαν· παλαιοὺς δὲ, ὡς ἀσθενεῖς.

Verſ. 17. Εἰ δὲ μή γε — ἀκολοῦνται.

Ῥήγνυνται οἱ ἀσκοὶ, ἤγουν, παραλύονται, μὴ δυνάμενοι φέρειν τὴν ἰσχὺν τοῦ νέου οἴνου. καὶ ὁ οἶνος ἐκχεῖται, μὴ κατασχεθεὶς, καὶ οἱ ἀσκοὶ ἀπολοῦνται, ἄχρηστοι τοῦ λοιποῦ γενόμενοι.

Verſ. 17. Ἀλλὰ — συντηροῦνται.

Χρὴ γὰρ τὸν ἄριστον οἰκονόμον διακρίνειν καὶ τὴν φύσιν τοῦ οἴνου, καὶ τὴν δύναμιν τῶν ἀσκῶν, καὶ τὸν καιρόν. νῦν γὰρ ἔτι παλαιοί εἰσιν οἱ μαθηταὶ, μήπω ἀνακαινισθέντες. καὶ ἀλλαχοῦ δὲ πρὸς αὐτοὺς εἶπε, πολλὰ ἔχω q) λέγειν ὑμῖν, ἀλλ᾽ οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι. ἀμφότεροι δέ, φησι, συντηροῦνται, ὁ οἶνος δηλαδὴ, καὶ ὁ ἀσκὸς, ὁ μὲν βασταζόμενος, ὁ δὲ βαστάζων.

q) Ioh. 16, 12.

Κεφ. ΙΕ. Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου.

Verſ. 18. Ταῦτα — ζήσεται.

[Ἡ s) τοῦ ἱαείρου θυγάτηρ αἰνίσσεται τὴν ἑκάστου ψυχὴν, ἀποθανοῦσαν τῇ ἀπραξίᾳ τῶν νομικῶν ἐντολῶν, καὶ τῇ ἀνενεργησίᾳ τῶν θείων προσταγμάτων.]

Οὗτος

Hic princeps erat Synagogae Iudaeorum, Iaïrus appellatus, vt dicunt Marcus et Lucas. Reliquerat autem filiam suam iam iam morituram. Nam Marcus eum dixisse commemorat: *Filiola mea in extremis est.* Lucas vero, quod etiam moriebatur. Itaque, modo *defuncta est,* dixit coniectando. Suspicabatur enim, quod tunc iam omnino mortua esset. Verisimile est autem primum dixisse eum, *in extremis est:* deinde, *modo defuncta est*, siue iam exspirauit. Duo autem petebat: vt veniret, et manum imponeret, vtpote crassius affectus.

Vers. 19. *Et — eius.*

Marcus et Lucas dicunt, quod etiam turba multa sequebatur. Plures siquidem eorum carnaliter viuentes, non tantum animae vtilitatem concupiscebant, quantum carnis siue corporis sanitatem.

Cap. XVI. De muliere sanguinis profluuio laborante.

Vers. 20. *Et — eius.*

De praesenti capite latius et planius scripsit Lucas: quaere ergo apud illum enarrationem vicesimi sexti capitis. κράσπεδον fimbria, est vestis extrema pars, quae pedes contegit, et ambulando terram attingit.

Vers. 21. *Dicebat — salua ero.*

Magnam habebat fidem: credebat enim, quod vbi solam vestimenti fimbriam tetigisset, salua fieret,

Οὗτος ἄρχων ἦν τῆς συναγωγῆς τῶν ἰȣδαίων, ἰάειρος ὀνομαζόμενος, ὡς λέγȣσι [r]) μάρκος καὶ λȣκᾶς. ἐμπνέȣσαν δὲ τὴν ἑαυτȣ̃ θυγατέρα κατέλιπε. καὶ γὰρ μάρκος μὲν φησι, τȣ̃τον εἰπεῖν, ὅτι [s]) τὸ θυγάτριόν μȣ ἐσχάτως ἔχει· λȣκᾶς δὲ, ὅτι καὶ [t]) αὕτη ἀπέθνησκεν. ὥστε, τὸ ἄρτι τέθνηκε, στοχαζόμενος εἶπεν. ὑπέλαβε λὰρ, ὅτι μέχρι τότε πάντως ἂν ἀπέθανεν. εἰκὸς δὲ, πρῶτον μὲν εἰπεῖν, ὅτι ἐσχάτως ἔχει· εἶτα, ὅτι ἄρτι τέθνηκεν, εἴτȣν, ἕως ἄρτι. δύο δὲ ἐζήτησεν, ἐλθεῖν τε, καὶ ἐπιθεῖναι τὴν χεῖρα, παχύτερον διακείμενος.

r) Marc. 5, 22. Luc. 8, 41.

s) Marc. 5, 23.

t) Luc. 8, 42.

Verſ. 19. Καὶ — αὐτοῦ.

Μάρκος δὲ καὶ λȣκᾶς φασὶν, ὅτι [v]) καὶ ὄχλος πολὺς ἠκολȣ́θησε. καὶ γὰρ οἱ πλείȣς αὐτῶν σωματικώτερον ζῶντες, οὐχ ȣ̃τω ψυχῆς ὠφέλειαν, ὡς σώματος ἰατρείαν ἐπεθύμȣν ἰδεῖν.

v) Marc. 5, 24. Luc. 8, 42.

Κεφ. Ις. Περὶ τῆς αἱμοῤῥοȣ́σης.

Verſ. 20. Καὶ — αὐτοῦ.

Περὶ τοῦ παρόντος κεφαλαίȣ πλατύτερον καὶ φανερώτερον ἔγραψεν ὁ λȣκᾶς, [x]) καὶ ζήτησον παρ' ἐκείνῳ τὴν ἐξήγησιν τȣ̃ εἰκοστȣ̃ ἕκτȣ κεφαλαίȣ. κράσπεδον δέ ἐστι, τὸ ἄκρον τȣ̃ ἱματίȣ, ὃ παρὰ τοῖς ποσὶν εἰλούμενον ἐφάπτεται τῆς γῆς ἐν τῷ βαδίζειν.

x) Luc. 8, 43. ſeqq.

Verſ. 21. Ἔλεγε — σωθήσομαι.

Πολλὴν μὲν εἶχε πίστιν. ἐπίστευε γὰρ, ὅτι μόνον ἁψαμένη τȣ̃ κρασπέδȣ τȣ̃ ἱματίȣ αὐτοῦ σωθήσεται,

ret, id eſt, ſanaretur. Hanc tamen imperfectam habebat: putabat namque latere illum, qui occultos quoque animi motus intuetur.

Verſ. 22. *Ieſus autem — te ſaluam fecit.*

Matthaeus tanquam breuitatis amator, quae in medio contigerunt praetermiſit, miraculum ſolum manifeſtans. Lucas vero omnia accurate propoſuit. In dicto ergo capite inuenies.

Verſ. 22. *Et — illa hora.*

Salua facta eſt, hoc eſt, curata. Lucas ſiquidem dixit ſanata. Ex hora inquam, non qua dixit ei Ieſus: Bono animo eſto filia, ſed qua fimbriam tetigit, ſicut Marcus et Lucas ſcripſerunt.

Verſ. 23. *Quumque* — V. 24. *eum.*

Moris enim erat in huiusmodi calamitatibus tibicines inducere, qui lamentationes excitarent. Hoc autem caput latius ſcripſit Marcus. Quaere ergo expoſitionem tertii decimi capitis apud eum.

Verſ. 25. *Et quum* — V. 26. *illam.*

De his omnibus in praedicto tertio decimo capite nullo praetermiſſo inuenies.

Cap. XVII.

σεται, τουτέστιν, ὑγιανεῖ. πλὴν ἀτελῆ ταύτην εἶχεν. ᾤετο γὰρ λαθεῖν αὐτὸν, ὃς βλέπει καὶ τὰ ἀφανῆ κινήματα τῆς ψυχῆς.

Vers. 22. Ὁ δὲ ἰησοῦς — σέσωκέ σε.

Ὡς φιλοσύντομος ὁ ματθαῖος, τὰ ἐν μέσῳ παρέδραμε, μόνον ἀπαγγείλας τὸ θαῦμα· ὁ δὲ λουκᾶς ἅπαντα παρέθηκε δι' ἀκρίβειαν, καὶ εὑρήσεις ταῦτα ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ.

Vers. 22. Καὶ — ὥρας ἐκείνης.

Ἐσώθη, ἀντὶ τοῦ, ὑγίανεν. ἰάθη γὰρ εἶπεν ὁ y) λουκᾶς. ἀπὸ τῆς ὥρας δὲ, οὐκ ἀφ' ἧς ὁ χριστὸς εἶπεν αὐτῇ τὸ, θάρσει θύγατερ, ἀλλ' ἀφ' ἧς ἥψατο τοῦ κρασπέδου, καθὼς z) μάρκος τε καὶ λουκᾶς ἱστόρησαν.

y) Luc. 8, 47.

z) Marc. 5, 29. Luc. 8, 44.

Vers. 23. Καὶ — V. 24. αὐτοῦ.

Ἔθος γὰρ ἦν ἐν ταῖς τοιαύταις συμφοραῖς αὐλητὰς εἰσάγειν, θρῆνον ἐγείροντας. τοῦτο δὲ τὸ κεφάλαιον πλατύτερον ὁ a) μάρκος ἀνέγραψε, καὶ ζήτησον παρ' αὐτῷ τὴν ἐξήγησιν τοῦ τρισκαιδεκάτου κεφαλαίου.

a) Marc. 5, 35. seqq.

Vers. 25. Ὅτε δὲ — V. 26. ἐκείνην.

Περὶ τούτων πάντων εὑρήσεις ἀπαραλείπτως ἐν τῷ ῥηθέντι τρισκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ.

Κεφ. ΙΖ.

Cap. XVII. De duobus caecis.

Verſ. 27. *Quumque — Dauid.*

Quum audiſſent miracula quae ediderat, et credidiſſent eum eſſe Chriſtum, qui expectabatur, de quo ſaepius audierant, veniunt ac ſequuntur clamantes: Miſerere, ſiue ſana. Filium autem Dauid hunc dicunt, vtpote qui etiam audierant e genere Dauid illum oriundum. Ad honorem vero eius hoc dicunt. Honoratiſſima ſiquidem apud Iudaeos erat huiusmodi appellatio. Credebant itaque quod omnia poſſet: quod autem Deus eſſet, nondum plena fide tenebant: ideoque tanquam hominem decenter honorabant, ſicut et alii multi.

Verſ. 28. *Ingreſſo — caeci.*

Protraxit eos vsque ad domum ne reprehendendi occaſionem quaerentibus, videretur ad miraculorum operationem ſe ingerere, quaſi gloriae amator. Omnia enim ſapienter diſponit, omnem auferens accuſationis occaſionem. Veriſimile eſt autem domum fuiſſe cuiusdam fidelis, in qua retentus ſit.

Verſ. 28. *Et — facere?*

Quod videlicet petitis? Sciebat certe illos credere quod poſſet: neque enim aliter ſequuti fuiſſent eum obſecrantes: interrogat tamen, vt manifeſtaretur illorum fides, aliique per hos attraherentur. Miracula namque non propter eos tantum, qui curabantur, ſed propter eos potiſſimum edebantur, qui videbant et audiebant.

Verſ. 28

Κεφ. ΙΖ. Περὶ τῶν δύο τυφλῶν.

Verſ. 27. Καὶ — δαυΐδ.

Μαθόντες, περὶ ὧν ἐθαυματέργει, καὶ πιςεύσαντες, αὐτὸν εἶναι τὸν προσδοκώμενον χριςὸν, περὶ οὗ πολλάκις ἤκεσαν, ἔρχονται καὶ ἀκολεθεσι κράζοντες, ἐλέησον, ἤγεν, ἴασαι. υἱὸν δὲ τε δαυὶδ τῦτον λέγεσιν, ὡς ἀκηκοότες ὁμοίως ἐκ γένες δαυὶδ ἀναβλαςήσειν αὐτόν. εἰς τιμὴν δὲ αὐτοῦ τῦτο κράζεσιν. ἐντιμοτάτη γὰρ παρ' ἰεδαίοις ἦν ἡ τοιαύτη προσηγορία. καὶ γὰρ, ὅτι μὲν πάντα δύναται, ἐπίςευον· ὅτι δὲ καὶ θεός ἐςιν, ὔπω πεπληροφόρηντο. διὸ καὶ ἀνθρωποπρεπῶς αὐτὸν ἐτίμων, ὡς καὶ ἄλλοι πολλοί.

Verſ. 28. Ἐλθόντι — τυφλοί.

Παρείλκυσεν αὐτὲς ἄχρι τῆς οἰκίας, ἵνα μὴ δόξῃ τοῖς μεμψιμοίροις ἐπιπηδᾷν ταῖς θαυματεργίαις, ὡς φιλόδοξος. πάντα γὰρ σοφῶς [6] οἰκονομεῖ, περιαιρῶν πᾶσαν ἀφορμὴν μέμψεως. εἰκὸς δὲ, πιςοῦ τινος εἶναι τὴν οἰκίαν, εἰς ἣν κατήχθη.

Verſ. 28. Καὶ — ποιῆσαι;

Δηλαδὴ, ὃ αἰτεῖσθε. ἐγίνωσκε μὲν γὰρ, ὅτι πιςεύεσιν, ὅτι δύναται· πῶς γὰρ ἂν ἀκολεθεντες παρεκάλεν; ἐρωτᾷ δὲ ὅμως, ἵνα φανερωθῇ καὶ τέτων ἡ πίςις, καὶ ἐλκυσθῶσι διὰ τέτων καὶ ἕτεροι. τὰ θαύματα γὰρ ὐ μόνον διὰ τὲς θεραπευομένες, ἀλλὰ καὶ μάλιςα διὰ τὲς ὁρῶντας καὶ τὲς ἀκέοντας εἰργάζετο.

Verſ. 28.

6) σαφῶς. A.

Verſ. 28. *Dicunt — domine.*

Iam non filium Dauid, ſed dominum eum appellabant: ab eius interrogatione in fidei celſitudinem ſubleuati.

Verſ. 29. *Tunc* — Verſ. 30. *oculi illorum.*

Fidei eorum ſanitatem attribuit, quod frequenter facere conſueuit alios quoque excitans ad fidem. Tangit autem et manu, oſtendens ſanctiſſimam eſſe ſuam carnem, quae vitam conferat. Magna vero Iudaeorum hinc oritur accuſatio: quod caecis ſolo auditu credentibus, ipſi miracula videntes increduli permanebant.

Verſ. 30. *Et — ſciat.*

Ἐνεβϱιμήσατο, interminatus eſt: auſtere videlicet intuens, contractis ſuperciliis, commoto capite: veluti facere ſolent, qui aliquos de continendo ſecreto admonent.

Verſ. 31. *Illi — regionem illam.*

In ſexto quoque capite mundato leproſo praecepit vt taceret. Quaere in illius expoſitione, cur tacere praeceperit, quodque omnino praecipiat, ſciens, illos non eſſe tacituros, illamque ſolutionem pro omnibus habeto ſimilibus.

Cap. XVIII.

Verſ. 28. Λέγουσιν — κύριε.

Οὐκ ἔτι τοῦτον υἱὸν τοῦ δαυΐδ, ἀλλὰ δεσπότην ἀνακηρύττουσιν, ὑπὸ τῆς ἐρωτήσεως αὐτοῦ πτερωθέντες εἰς ὕψος πίστεως.

Verſ. 29. Τότε — Verſ. 30. αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί.

Τῇ πίστει τούτων τὴν θεραπείαν ἀνατίθησιν, ὅπερ εἴωθε πολλαχοῦ ποιεῖν, διερεθίζων, ὡς εἴρηται, καὶ τοὺς ἄλλους εἰς πίστιν. ἅπτεται δὲ καὶ τῇ χειρὶ, δεικνύων, ὅτι καὶ ἡ παναγία αὐτοῦ σὰρξ ζωῆς μεταδίδωσι. μεγάλη δὲ κατηγορία τῶν ἰουδαίων, ὅτι τυφλοὶ μὲν, ἐξ ἀκοῆς μόνης ἐπίστευσαν, αὐτοὶ δὲ, καὶ τὰ θαύματα βλέποντες, ἠπίστουν.

Verſ. 30. Καὶ — γινωσκέτω.

Ἐνεβριμήσατο, ἀντὶ τοῦ, αὐστηρῶς ἐνέβλεψε, συνελκύσας τὰς ὀφρῦς, καὶ ἐπισείσας αὐτοῖς τὴν κεφαλὴν, ὅπερ εἰώθασι ποιεῖν, οἱ ἐξασφαλιζόμενοί τινας περὶ φυλακῆς μυστηρίων.

Verſ. 31. Οἱ — τῇ γῇ ἐκείνῃ.

Καὶ ἐν τῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ, καθαρίσας τὸν λεπρὸν, παρήγγειλεν αὐτῷ b) σιγᾷν, καὶ ζήτησον ἐν τῇ ἐξηγήσει αὐτοῦ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν σιγᾷν ἐπιτάττει, καὶ πῶς ὅλως ἐπιτάττει, γινώσκων, ὅτι οὐ σιγήσει, καὶ τὴν λύσιν ἐκείνην ἐπὶ πάντων ἔχε τῶν ὁμοίων.

b) Matth. 8, 4.

Cap. XVIII. De daemoniaco muto.

Verſ. 32. *Illis autem — daemoniacum.*

Quanquam κωφὸς dicatur ſaepius ſurdus, nunc tamen capitur pro muto, qui fari nequit, ſicut etiam alibi quandoque.

Verſ. 33. *Et eiecto — mutus.*

Non erat natura mutus, ſed daemon linguam eius ligauerat, et ante hanc, animam: ideoque ab aliis adducitur. Nec fidem exigit: Siquidem nec fari, nec intelligere poterat: quod agnoſcens ſaluator, protinus daemonem eiecit, ipſo etiam ignorante. Quumque vinculis abſolutus eſſet, intellexit, et loquutus eſt homo.

Verſ. 33. *Et — Iſrael.*

Nunquam apparuit ſic, id eſt nunquam viſa ſunt huiusmodi mirabilia. Omnibus autem qui ab exordio mirabilia operati ſunt ſublimiorem praedicabant: quia omnem morbum curabat, et velociſſime propriaque autoritate: interdum quidem verbo, non nunquam tactu, quandoque vero tactu et verbo: et vt ſemel dicam, ſicut volebat: in omnibus ſuam pandens omnipotentiam,

V. 34. *Phariſaei autem — daemonia.*

Turbae quidem admirabantur: Phariſaei vero calumniabantur, dicentes quod quum amicum haberet principem daemoniorum, per hunc daemonia expellebat. Nec verebantur nugari in his, quae

Κεφ. ΙΗ. Περὶ τȣ̃ δαιμονιζομένου κωφοῦ.

Vers. 32. Αὐτῶν — δαιμονιζόμενον.

Κωφὸν νῦν λέγει, τὸ ἄλαλον. λέγεται γὰρ κωφὸς, ȣ̓ μόνον ὁ μὴ ἀκȣ́ων, ἀλλὰ καὶ ὁ μὴ λαλῶν.

Vers. 33. Καὶ ἐκβληθέντος — κωφός.

Οὐκ ἦν ἐκ φύσεως ἄλαλος, ἀλλ' ὁ δαίμων ἔδησε τὴν γλῶσσαν αὐτȣ̃, καὶ πρὸ ταύτης τὴν ψυχήν. διὰ τȣ̃το γὰρ καὶ ὑφ' ἑτέρων προσάγεται, καὶ ȣ̓κ ἀπαιτεῖται πίστιν. ȣ̓́τε γὰρ λαλῆσαι, ȣ̓́τε συνιέναι ἐδύνατο. καὶ τοῦτο γινώσκων ὁ σωτὴρ, ἐξέβαλεν αὐτίκα τὸν δαίμονα, καὶ ἀπελαθέντος, ἐλύθη μὲν τὰ δεσμὰ, συνῆκε δὲ, καὶ ἐλάλησεν ὁ ἄνθρωπος.

Vers. 33. Καὶ — Ἰσραήλ.

Οὐδέποτε ἐφάνη ȣ̓́τως, ἀντὶ τȣ̃, ȣ̓δέποτε ἐφάνη τοιαῦτα παράδοξα. πάντων δὲ τῶν ἐπ' αἰῶνος θαυματȣργησάντων ὑπερετίθει αὐτὸν, διότι πᾶν πάθος ἰᾶτο, καὶ ταχύτατα, καὶ κατ' ἐξουσίαν. καὶ ποτὲ μὲν λέγων, ποτὲ δὲ ἁπτόμενος, ποτὲ δὲ καὶ ἁπτόμενος καὶ λέγων, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, ὡς ἐβȣ́λετο. διὰ πάντων δεικνὺς τὸ ἑαυτȣ̃ παντοδύναμον.

Vers. 34. Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — δαιμόνια.

Οἱ ὄχλοι μὲν ἐθαύμαζον· οἱ Φαρισαῖοι δὲ διέβαλλον αὐτὸν, λέγοντες, ὅτι φίλον ἔχων τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων, δι' ἐκείνȣ ταῦτα διώκει. καὶ οὐδ' ᾐσχύνοντο, φλυαρȣ̃ντες εὐέλεγκτα. καὶ γὰρ ὁ

quae facile redargui poterant. Nam qui daemoniorum principem habet amicum, quae illi sunt grata perficit: daemoni autem gratum est, vt quis semper noceat hominibus, doceat omne peccatum, abstrahat omnes a Deo. Christus vero contraria his operatus est, beneficia semper conferens in homines, omnem docens virtutem, ad Deum omnes adducens. Et tamen hos non solum non puniuit, sed neque arguit eos: docens nos magno animo calumnias sustinere, et potius benefacere nocentibus, ac iniuriam inferentibus. Vide enim quid fecerit.

Vers. 35. *Et — in populo.*

Haec etiam quarto dixit capite, et ibi declarata sunt. Quaere autem et apud Marcum finem tertii capitis ipsius, et in eius capitis enarratione inuenies differentiam ciuitatis a vico. Circumibat autem ciuitates omnes et vicos Iudaeorum, ne quis eorum dicere posset: ad nos non venit.

Vers. 36. *Intuitus — pastorem.*

Destitutae, quod nullus eas respiceret: Dispersae, hoc est omnino neglectae, in modum ouium pastore carentium: quarum hae quidem vexatae sunt, ac seductae huc et illuc: aliae autem dispersae siue abiectae, eo quod non sit, qui earum curam habeat. Iudaeorum enim principes non solum non conuertebant, aut respiciebant eos, qui peccauerant, neque abiectorum curam habebant: sed et peius ipsi affecti erant quam populus.

Vers. 37.

7) Sic. non κατεῤῥιμμένων. recte.

τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων φίλον ἔχων, φίλα ἐκείνῳ διαπράττεται· φίλον δὲ τῷ δαίμονι, τὸ βλάπτειν ἀεὶ τοὺς ἀνθρώπους, τὸ διδάσκειν πᾶσαν ἁμαρτίαν, τὸ ἀφιςᾶν πάντας ἀπὸ τοῦ θεοῦ· ὁ δὲ χριςὸς τἀναντία τούτων εἰργάζετο, εὐεργετῶν ἀεὶ τοὺς ἀνθρώπους, διδάσκων πᾶσαν ἀρετὴν, προσάγων πάντας τῷ θεῷ. ὅμως οὐ μόνον τούτους οὐκ ἐκόλασεν, ἀλλ' οὐδ' ἤλεγξεν αὐτοὺς, παιδεύων ἡμᾶς, μακροθύμως φέρειν τὰς διαβολὰς, καὶ μᾶλλον εὖ ποιεῖν τοὺς ὑβρίζοντας. ὅρα γὰρ, τί ἐποίησε.

Verſ. 35. Καὶ — ἐν τῷ λαῷ.

Ταῦτα καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ τετάρτου c) κεφαλαίου εἴρηκεν ὁ παρὼν εὐαγγελιςὴς, καὶ ἡρμηνεύθησαν ἐν ἐκείνῳ. ζήτησον δὲ καὶ παρὰ τῷ μάρκῳ d) τὸ τέλος τοῦ τρίτου κεφαλαίου αὐτοῦ. καὶ εὑρήσεις διαφορὰν πόλεως καὶ κώμης ἐν τῇ ἐκείνου ἐξηγήσει. περιήρχετο δὲ τὰς πόλεις πάσας καὶ τὰς κώμας τῶν ἰουδαίων, ἵνα μηδεὶς αὐτῶν ἔχοι λέγειν, ὅτι πρὸς ἡμᾶς οὐκ ἦλθεν.

c) Matth. 4, 17.
d) Marc. 1, 38.

Verſ. 36. Ἰδὼν — ποιμένα.

Ἐσκυλμένοι μὲν, ἀντὶ τοῦ, ἀνεπίςρεπτοι, διὰ τὸ μὴ ἔχειν τὸν ἐπιςρέφοντα· ἐῤῥιμμένοι δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἠμελημένοι τέλεον, δίκην ἀποιμάντων προβάτων· ὧν τὰ μὲν ἔσκυλται, ἤγουν πεπλάνηνται τῇδε κἀκεῖσε· τὰ δὲ ἔῤῥιπται, ἤτοι καταβέβληνται, διὰ τὸ μὴ ἔχειν τὸν ἐπιμελόμενον. οἱ γὰρ τῶν ἰουδαίων ἄρχοντες οὐ μόνον οὐκ ἐπέςρεφον τοὺς ἁμαρτάνοντας, οὐδ' ἐπεμελοῦντο τῶν 7) κατεῤῥαγμένων, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτοὶ χεῖρον τοῦ λαοῦ διέκειντο.

Verſ. 37. *Tunc — pauci.*

Meſſem hic vocat eos, qui credituri erant, tanquam paratos vt ad fidem colligantur: quia iam eis diſſeminata erat fama miraculorum eius. *Exiuit enim fama eius*, inquit, *in vniuerſam Syriam.* Operatores vero aut meſſores dicit diſcipulos ſuos, quos mittere volebat ad talium collectionem. Ne enim aſcita multitudine videretur propter hoc circumire ciuitates et vicos, diſcipulos pro ſe emittit.

Poteſt autem et alio modo exponi, quod meſſem dixerit, facilitatem oſtendens huiusmodi miniſterii: vtpote maiori labore praeoccupato iam ac perfecto a prophetis, qui tanquam ſemina quaedam fidei, Iudaeis ea, quae de Chriſto erant auſpicati fuerant: quod etiam in euangelio Ioannis dicebat: *Alii laborauerunt, et vos in laborem illorum introiſtis.*

Meſſem praeterea et operarios nominans, baptiſtae verba ad memoriam reducit. Siquidem ille de Chriſto loquens, agricolam illum induxit, facta videlicet mentione de area eius et tritico, ac palea: veluti tertio capite praedictum eſt.

Verſ. 38. *Rogate — meſſem ſuam.*

Dominum meſſis ſeipſum vocat, cui videlicet ſeruantur huiusmodi ſegetes, et ad quem colligendae ſunt, quique poteſtatem habet illas metere. Rogate ergo, inquit, non quaſi opus ei ſit, vt illi obſecrent. Quis enim homines magis amat quam

8) ἐπισυρόμενα. B.
9) ἔιρηται. A.

Verſ. 37. Τότε — ὀλίγοι.

Θερισμὸν μὲν, ἤγουν θέρος, καλεῖ νῦν, τοὺς πιστεῦσαι μέλλοντας, ὡς ἑτοίμους εἰς τὸ συγκομισθῆναι, διὰ τὸ προεγκατασπαρῆναι αὐτοῖς τὴν φήμην τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ. ἀπῆλθε γάρ, φησιν, ἡ e) ἀκοὴ αὐτοῦ εἰς ὅλην τὴν συρίαν. ἐργάτας δὲ, ἤτοι θεριστὰς, λέγει τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, οὓς ἐβούλετο πέμψαι πρὸς συγκομιδὴν τῶν τοιούτων ἀσταχύων. ἵνα γὰρ μὴ, ἐπιστρεφόμενος 8) τὰ πλήθη, δόξῃ διὰ τοῦτο περιέρχεσθαι τὰς πόλεις καὶ κώμας, ἐκπέμπει τοὺς μαθητὰς ἀνθ᾽ ἑαυτοῦ. e) Matth. 4, 24.

Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως εἰπεῖν, ὅτι θερισμὸν εἴρηκε, δεικνύων τὴν εὐχέρειαν τῆς τοιαύτης διακονίας, ὡς τοῦ μείζονος πόνου προλαβόντος καὶ τελεσθέντος ὑπὸ τῶν προφητῶν, οἱ, καθάπερ τινὰ σπέρματα πίστεως, τοῖς ἰουδαίοις τὰ περὶ τοῦ χριστοῦ προκατεβάλλοντο, ὃ καὶ ἐν τῷ ἰωάννῃ ἔλεγεν· ὅτι f) ἄλλοι κεκοπιάκασιν, καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθατε. f) Ioh. 4, 38.

Θερισμὸν δὲ καὶ ἐργάτας νῦν εἰπὼν, ἀνέμνησεν αὐτοὺς καὶ τῶν τοῦ βαπτιστοῦ ῥημάτων. καὶ γὰρ ἐκεῖνος, περὶ τοῦ χριστοῦ λέγων, γεωργὸν αὐτὸν ᾐνίξατο, προμνημονεύσας g) πτύου καὶ ἅλωνος καὶ σίτου καὶ ἀχύρου, ὡς ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ 9) προείρηται. g) Matth. 3, 12.

Verſ. 38. Δεήθητε — τὸν θερισμὸν αὐτοῦ.

Κύριον τοῦ θερισμοῦ, ἑαυτὸν λέγει, ὡς αὐτῷ φυλαττομένου τοῦ τοιούτου θέρους, καὶ πρὸς αὐτὸν συγκομισθῆναι μέλλοντος, καὶ ὡς ἐξουσίαν ἔχων τοῦ θερισθῆναι αὐτό. δεήθητε δὲ, εἶπεν, οὐχ ὡς δεόμενος παρακληθῆναι ὑπ᾽ αὐτῶν· τίς γὰρ ἐκείνου

quam ipſe? ſed vt diſcipulos inſtruat, vt Deum pro errantibus deprecentur.

Cap. XIX. De Apoſtolorum electione.

Cap. X. v. 1. *Et — omnem languorem.*

Quomodo ergo quum pauci eſſent diſcipuli, non addidit etiam dignitatem? Addidit vtique illis: at non in numero, ſed in virtute. Dedit, inquit, eis poteſtatem, ita vt paucos etiam dixerit illos, non ſecundum defectum virtutis, ſed numeri. Primum ergo conſtituit eos medicos corporum, poſtmodum quod maius eſt etiam committit, curam videlicet animarum. Eiiciebant autem daemonia et morbos curabant, per nomen Chriſti.

Verſ. 2. *Duodecim autem — eius.*

Quia de Petro et Andrea, Iacobo et Ioanne, ac ſeipſo in praecedentibus docuit, quod ſequuti fuerint Chriſtum: de aliis vero nihil manifeſte ſcripſit: nunc illorum quoque nomina recenſet, vt ea cognoſcamus, et a falſis Apoſtolis diiudicemus: multi enim fuerunt Pſeudapoſtoli. Hoc autem et Marcus et Lucas fecerunt.

Primum

*) Non Euthymius ſolum, ſed Theophylactus etiam p. 51. C. de vocabulo ὀλίγοι monent. Neſcio tamen, quam ob cauſſam, cum in contextu non reperiatur. Videntur ergo reſpicere Matth. 9, 37. Quo argumento vero motus Chryſoſtomus Iacobum. [Tom. VII. p. 369. B.] τελώνην appellet. igno-

φιλανθρωπότερος; ἀλλὰ παιδεύων τοὺς μαθητὰς, ἱκετεύειν τὸν θεὸν ὑπὲρ τῶν πεπλανημένων.

Κεφ. ΙΘ. Περὶ τῆς τῶν ἀποςόλων ἐκλογῆς.

Cap. X. v. 1. Καὶ — πᾶσαν μαλακίαν.

Πῶς οὖν, ὀλίγοις οὖσι τοῖς μαθηταῖς, οὐ προσέθηκε καὶ ἑτέρους; προσέθηκεν αὐτοῖς, ἀλλ' οὐκ εἰς ἀριθμὸν, ἀλλ' εἰς δύναμιν. ἔδωκε γάρ, φησιν, αὐτοῖς ἐξουσίαν. ὥςε καὶ ὀλίγους [1]) εἶπεν αὐτοὺς, οὐ κατ' ἔλλειψιν δυνάμεως, ἀλλὰ κατ' ἔλλειψιν ἀριθμοῦ. καὶ τέως αὐτοὺς ἰατροὺς σωμάτων ποιεῖ· μετὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸ μεῖζον ἐμπιςεύει, τὴν τῶν ψυχῶν θεραπείαν. ἐξέβαλλον [2]) δὲ τὰ δαιμόνια, καὶ ἰῶντο τὰς νόσους, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ χριςοῦ.

Vers. 2. Τῶν δὲ δώδεκα — αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ περὶ πέτρου μὲν, καὶ ἀνδρέου, καὶ ἰακώβου, καὶ ἰωάννου, καὶ ἑαυτοῦ προλαβὼν ἐδίδαξεν, ὅτι ἠκολούθησαν τῷ χριςῷ· περὶ δὲ τῶν ἄλλων οὐδέν τι φανερὸν ἔγραψε· νῦν καταλέγει καὶ τὰ τούτων ὀνόματα, ἵνα τε γνωρίζωμεν αὐτοὺς, καὶ ἵνα διακρίνωμεν τούτους ἀπὸ τῶν ψευδαποςόλων. ἐγένοντο γὰρ πολλοὶ ψευδαπόςολοι. τοῦτο δὲ καὶ μάρκος καὶ λουκᾶς πεποιήκασι.

Πρῶτον

ignoro. Forte, quia frater Matthaei erat. Chrysostomum secutus est Photius in Catena Possini ad Marc. p. 50.

2) ἐξέβαλον. A.

Primum vero dixit Petrum: Non ſolum tanquam Andrea fratre ſuo natu maiorem, verum etiam tanquam caeteris omnibus firmitate excellentiorem. Ideo etiam nomen Petrus ei Chriſtus imponens, dixit: *Super hanc petram aedificabo Eccleſiam meam.*

Quare autem addidit: *Qui dicitur Petrus?* Omnino vt diſcamus, quod Simon primum nominabatur: et vt eum ab altero Simone diſtinguamus, qui cognominatur Cananaeus.

Verſ. 2. *Iacobus — frater eius.*

Iacobum praepoſuit, vtpote Ioanne natu maiorem: nam virtute Ioannes praecellebat.

Verſ. 3. *Philippus — Bartholomaeus.*

Hi poſt praedictos Chriſtum ſequuti ſunt: ideo etiam hoc ordine numerantur.

Verſ. 3. *Thomas — publicanus.*

Marcus et Lucas Matthaeum Thomae praepoſuerunt, tanquam ante eum effectum diſcipulum: Matthaeus vero hic ſeipſum modeſtiae cauſa deiecit: Nam etiam publicanum ſeſe rurſum in proprium contemptum appellauit.

Verſ. 3. *Iacobus — Thaddaeus.*

Iacobus hic frater erat Matthaei: Siquidem Matthaeus quoque Alphaei filius erat, non ſolum dictus Matthaeus, ſed et Leui. Vidit, inquit, Leui filium Alphaei ſedentem in telonio. Lucas vero loco

Πρῶτον δὲ τὸν πέτρον εἶπεν, ἐ μόνον, ὡς πρεσβύτερον ἀνδρέε τε ἀδελφε αὐτε, ἀλλὰ καὶ ὡς πάντων διαφορώτερον ἐπὶ ϛαθηρότητι. διὸ καὶ ὁ χριϛὸς, πέτρον αὐτὸν ὀνομάσας, εἶπεν, ἐπὶ ταύτῃ h) τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν. h)Matth.16,18.

Διατί δὲ προσέθηκεν, ὅτι ὁ λεγόμενος πέτρος; πάντως ἵνα μάθωμεν, ὅτι τε σίμων ὠνομάζετο πρότερον, καὶ ἵνα διαϛείλῃ τετον ἀπὸ τε ἑτέρε σίμωνος, τοῦ προσαγορευομένου καναvίτου.

Verſ. 2. Ἰάκωβος — ὁ ἀδελφὸς αὐτε.

Προέταξε τὸν ἰάκωβον, ὡς τε ἰωάννε πρεσβυγενέϛερον. κατ᾽ ἀρετὴν γὰρ, ὁ ἰωάννης διέφερε.

Verſ. 3. Φίλιππος — βαρθολομαῖος.

Οὗτοι μετὰ τὲς προῤῥηθέντας ἠκολέθησαν τῷ χριϛῷ. διὸ καὶ ἕτως ἐτάγησαν.

Verſ. 3. Θωμᾶς — τελώνης.

Μάρκος i) μὲν καὶ λεκᾶς τὸν ματθαῖον προτεθείκασι τε θωμᾶ, ὡς πρὸ αὐτε μαθητευθέντα· ματθαῖος δὲ νῦν μετριοφρονῶν ὑπεβίβασεν ἑαυτὸν, ἐπεὶ καὶ πάλιν τελώνην ἑαυτὸν ἐκάλεσεν, εἰς οἰκείαν ἐξεδένωσιν. i) Marc. 3, 18. Luc. 6, 15.

Verſ. 3. Ἰάκωβος — θαδδαῖος.

Οὗτος ὁ ἰάκωβος, ἀδελφὸς ἦν τε ματθαίε. καὶ γὰρ 3) ὁ ματθαῖος, υἱὸς ἦν τε ἀλφαίε, ἐ μόνον ματθαῖος, ἀλλὰ καὶ λευὶς ὀνομαζόμενος. εἶδε k) γὰρ, φησι, λευὶν, τὸν τε ἀλφαίε, καθήμενον ἐπὶ k) Marc. 2, 14.

3) καὶ, addit. A.

loco eius, qui hic Thaddaeus dicitur, Simonem Zeloten siue Cananaeum ordinauit. Postea autem Thaddaeum coniungit Iudae Iscarioti, et hunc Iudam nominauit: Iudam, inquit, Iacobi, et Iudam Iscariotem. Coniungit autem hos propter nominum similitudinem.

Duo itaque Simon dicebantur: Simon, qui vocabatur Petrus, et Simon Zelotes, qui et Cananaeus. Duo similiter nomen habebant, Iacobus puta Iacobus filius Zebedaei, et Iacobus, Alphaei filius. Duo quoque Iudas dicebantur, Iudas Iacobi, qui et Lebaeus et Thaddaeus, et Iudas Iscariotes. Verum propter nominum similitudines addunt Euangelistae et alia cognitionis indicia ad distinctionem.

Caeterum si Lucas propter nominum similitudinem Thaddaeum Iudae Iscarioti coniungit, quare non pari modo Simonem Petrum cum Simone Cananaeo ordinat, et cum Iacobo filio Zebedaei Iacobum Alphaei filium? Quia Petrus cum Andrea fratre suo, et Iacobus cum Ioanne fratre suo Christum sequuti sunt: et oportebat eos simul ordinari, non solum quia fratres, sed etiam quia simul sequuti fuerant. Sed quare non similiter Iacobus Alphaei filius cum Matthaeo fratre suo coniunctus est? Quia ille postmodum sequutus est.

Vers. 4. *Simon — illum.*

Tradidit illum insidiatoribus.

Vers. 5. *Hos — eis.*

Quales hos? Piscatores et publicanos: Siquidem Petrus et Andreas, Iacobus et Ioannes piscatores erant:

ἐπὶ τὸ τελώνιον. ὁ δὲ λȣκᾶς,[l] ἀντὶ μὲν τȣ̃ θαδδαίȣ, νῦν σίμωνα τὸν ζηλωτὴν, ἤτοι τὸν καναvίτην ἔταξεν· ὕϛερον δὲ τὸν θαδδαῖον συνέζευξεν ἰȣ́δα τῷ ἰσκαριώτῃ, ἰȣ́δαν καὶ τȣ̃τον καλέσας. ἰȣ́δαν γάρ, φησιν, ἰακώβȣ[m] καὶ ἰȣ́δαν ἰσκαριώτην. συνέζευξε δὲ τȣ́τȣς διὰ τὴν ὁμωνυμίαν.

l) Luc. 6, 15.

m) Luc. 6, 16.

Ὥϛε δύο μὲν ἦσαν σίμωνες· σίμων ὁ λεγόμενος πέτρος, καὶ σίμων ὁ ζηλωτὴς, ὁ καὶ καναvίτης· δύο δὲ ἰάκωβοι· ἰάκωβος ὁ τȣ̃ ζεβεδαίȣ, καὶ ἰάκωβος ὁ τȣ̃ ἀλφαίȣ· δύο δὲ ἰȣ́δαι, ἰȣ́δας ὁ ἰακώβȣ, ὁ καὶ λεβαῖος καὶ θαδδαῖος, καὶ ἰȣ́δας ὁ ἰσκαριώτης. καὶ διὰ τὰς ὁμωνυμίας λοιπὸν, προστιθέασιν οἱ εὐαγγελιϛαὶ καὶ ἕτερα γνωρίσματα πρὸς διαϛολὴν αὐτῶν.

Καὶ ἐὰν διὰ τὴν ὁμωνυμίαν ἰȣ́δαν τὸν θαδδαῖον, ἰȣ́δα τῷ ἰσκαριώτῃ, συνέζευξεν ὁ λουκᾶς· πῶς ȣ̓χὶ καὶ τῷ σίμωνι πέτρῳ, σίμωνα τὸν καναvίτην συνέζευξε; καὶ ἰακώβῳ τῷ τȣ̃ ζεβεδαίȣ, ἰάκωβον τὸν τȣ̃ ἀλφαίȣ; διότι πέτρος μὲν μετὰ ἀνδρέȣ τȣ̃ ἀδελφȣ̃ αὐτȣ̃, ἰάκωβος δὲ μετὰ ἰωάννȣ τȣ̃ ἀδελφȣ̃ αὐτȣ̃ τῷ χριϛῷ ἠκολȣ́θησαν, καὶ ἔδει αὐτȣ̀ς ἅμα ταχθῆναι, ȣ̓ μόνον, ὡς ἀδελφȣ̀ς, ἀλλὰ καὶ, ὡς ἅμα ἀκολȣθήσαντας. καὶ διατί μὴ καὶ ἰάκωβος ὁ ἀλφαίου, τῷ ἀδελφῷ αὐτȣ̃ ματθαίῳ συντέτακται; διότι ὕϛερον ȣ̃τος ἠκολȣ́θησε.

Verſ. 4. Σίμων — αὐτόν.

Ὁ προδοὺς αὐτὸν τοῖς ἐπιβȣλεύουσι.

Verſ. 5. Τούτους — αὐτοῖς.

Ποίȣς τȣ́τȣς; τȣ̀ς ἁλιεῖς, τȣ̀ς τελώνας. πέτρος μὲν γὰρ καὶ ἀνδρέας καὶ ἰάκωβος καὶ ἰωάννης

erant: Matthaeus et Iacobus, Alphaei filii, publicani. Lucas vero locum quoque dixit, in quo ipsos ad Apostolatum segregauit. Ait enim quod egressus est in montem ad orandum: eratque pernoctans in oratione Dei. Quumque factus esset dies, aduocauit discipulos suos, et elegit duodecim ex eis, quos et Apostolos nominauit, et caetera. Verum non dixit quando eos emisit. Marcus autem modum quoque dicit, quod coepit eos mittere binos: omnino propter mutuam consolationem.

Vers. 5. *Dicens* — Vers. 6. *Israel.*

Ad Iudaeorum ciuitates et vicos primum mittit discipulos, vt sint illis in magistros ac medicos, ostendens vim amoris, quem ad illos prae omnibus habebat, quodque supra modum curam illorum gereret, quoniam iniuriis ab eis appetitus, illarum non meminit. Sed omni modo corrigere eos ac sanare nititur. Ideo quoque illos, quos emisit, viam quae ad gentes ducat tangere prohibet. Iubet etiam ne ad ciuitatem Samaritanorum accedant, quae sita erat inter Iudaeorum ciuitates. Siquidem Samaritani pro dimidia parte Iudaismum seruantes, inimico animo ad Iudaeos affecti erant. Et vndique ingratorum oppilat ora: quanquam supra omnes ab eo honorati, ipsum supra omnes honore priuauerunt. Oues autem perditas domus Israel merito ipsos nominanit: oues quidem, vtpote quos olim Deus pascebat. *Qui pascis*, inquit, Israel, intende: perditas vero, eo quod destitutae essent ac dispersae, vt praedictum est. Domus

4) τῇ προσευχῇ. A. vt editur apud Lucam.

νης ἁλιεῖς ἦσαν· ματθαῖος δὲ καὶ ἰάκωβος, ὁ τοῦ ἀλφαίου, τελῶναι· ὁ δὲ λουκᾶς εἶπε καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ αὐτοὺς εἰς ἀποστολὴν ἀφώρισεν. εἴρηκε γάρ, ὅτι n) ἐξῆλθεν εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι· καὶ ἦν διανυκτερεύων ἐν ταῖς 4) προσευχαῖς τοῦ θεοῦ. καὶ ὅτε ἐγένετο ἡμέρα, προσεφώνησε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ ἐκλεξάμενος ἀπ' αὐτῶν δώδεκα, οὓς καὶ ἀποστόλους ὠνόμασε, καὶ τὰ ἑξῆς: ἀλλ' οὐ τότε τούτους ἀπέστειλε. μάρκος δέ φησι καὶ τρόπον, ὅτι καὶ ἤρξατο o) αὐτοὺς ἀποστέλλειν δύο δύο· πάντως διὰ 5) παρηγορίαν ἀλλήλων.

n) Luc. 6, 12.

o) Marc. 6, 7.

Verf. 5. Λέγων — Verf. 6. ἰσραήλ.

Ἐπὶ τὰς τῶν ἰουδαίων πόλεις καὶ κώμας πρῶτον πέμπει τοὺς μαθητάς, διδασκάλους καὶ ἰατροὺς αὐτοῖς, δεικνύων τὸ πρὸς ἐκείνους ὑπὲρ πάντας φίλτρον, καὶ τὴν ὑπερβολὴν τῆς κηδεμονίας, ὅτι καὶ ὑβριζόμενος ὑπ' αὐτῶν, οὐ μνησικακεῖ τούτοις, ἀλλὰ σπεύδει παντὶ τρόπῳ διορθοῦν καὶ θεραπεύειν αὐτούς. διὸ καὶ κωλύει μὲν τοὺς ἀπεσταλμένους ἅψασθαι τῆς πρὸς τὰ ἔθνη φερούσης ὁδοῦ· κελεύει δέ, μηδὲ τῇ πόλει τῶν σαμαρειτῶν ἐπιδημῆσαι, κειμένην μεταξὺ τῶν ἰουδαϊκῶν πόλεων. καὶ οἱ σαμαρεῖται γάρ, ἐξ ἡμισείας ἰουδαΐζοντες, ἐναντίως πρὸς τοὺς ἰουδαίους διέκειντο. καὶ πανταχόθεν ἐμφράττει τὰ στόματα τῶν ἀχαρίστων, οἳ καί, πάντων ὑπ' αὐτοῦ προτιμηθέντες, πάντων μᾶλλον αὐτὸν ἠτίμασαν. πρόβατα δὲ ἀπολωλότα οἴκου ἰσραὴλ τούτους ὠνόμασεν, εἰκότως, πρόβατα μέν, ὡς ὑπὸ θεοῦ πάλαι ποιμαινομένους· ὁ ποιμαίνων p) γάρ, φησι, τὸν ἰσραήλ, πρόσχες· ἀπολωλότα δέ, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς ἐσκυλμένους καὶ ἐρριμμένους, ὡς προείρηται· οἴκου δὲ ἰσραήλ, ὡς

p) Pf. 79, 1.

5) Hoc refertur ad δύο δύο.

Domus etiam Israel, puta Israelitas. Ita autem Iudaeos appellans, discipulorum iram mitigabat: et potius pia curae viscera ipsis immittebat.

Vers. 7. *Euntes — coelorum.*

Instat fruitio quae habetur in coelis: hoc est, apud vos est, si eam accipere volueritis: accipere inquam illam, credentes, et praecepta seruantes. Tertio autem capite de regno coelorum pulchre dictum est. Oportet ergo et illa nosse, et inde adaptare quod aptius videbitur.

Vers. 8. *Infirmos — date.*

Dedit illis gratiam sanitatum: vt qui praedicationi non crederent, saltem miraculis adducerentur. Simul et eos per ipsam promptiores ad praedicationem facit. Ne autem extollantur quasi magna praestantes, aut terrenas quaerant retributiones, praemunit ipsos, dicens: Gratis accepistis a me gratiam hanc sanitatum, nullo vestro praecedente labore: gratis date eas hominibus, nihil temporale ab ipsis requirentes. Intendens autem, vt haec incorrupte seruent, iubet ne praetextu etiam viae quicquam accipiant. Ait enim:

Vers. 9. *Nolite — zonas vestras.*

Moris enim erat his qui per viam gradiebantur, crumenas ferre zonis appensas, in quibus aereos num-

6) Chrysostomus, vt alibi iam monui, inseruit huic versui, νεκρὺς ἐγείρετε. Sine vllo dubio lapsu memoriae. Tractaturus enim hunc locum, in principio habet: σκόπει μοι τὸ εὔκαιρον τῆς ἀποσολῆς. οὐ γὰρ ἐκ προοι-

ὡς ἰσραηλίτας. ὅτω δὲ προσαγορεύσας τὸς Ἰουδαίους, ἐπράϋνε τὸν θυμὸν τῶν μαθητῶν, καὶ σπλάγχνα τούτοις μᾶλλον ἐπιμελείας ἐνέβαλε.

Vers. 7. Πορευόμενοι — ὀρανῶν.

Ἤγγικεν ἡ ἐν ὀρανοῖς ἀπόλαυσις, τουτέστι, παρ' ὑμῖν ἐστιν, ἐὰν θέλητε λαβεῖν αὐτήν. λήψεσθε δὲ αὐτὴν, πιστεύοντες καὶ τὰς ἐντολὰς φυλάττοντες. προείρηται δὲ διαφόρως περὶ τῆς βασιλείας τῶν ὀρανῶν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, καὶ χρὴ κἀκεῖνα γινώσκειν, καὶ προσαρμόζειν τὸ δοκοῦν προσφυέστερον.

Vers. 8. Ἀσθενοῦντας ⁹) — δότε.

Ἔδωκε μὲν αὐτοῖς χάριν ἰαμάτων, ὥστε τὸς μὴ πειθομένους τῷ κηρύγματι, πείθεσθαι τοῖς θαύμασιν· ἅμα καὶ αὐτὸς προθυμοτέρους ποιῶν εἰς τὸ κήρυγμα δι' αὐτῆς. ἵνα δὲ μὴ ἐπαρθῶσιν, ὡς μεγάλα κατορθοῦντες, μηδὲ ζητῶσιν ἀμοιβὰς ὑλικὰς, προασφαλίζεται τούτους, λέγων· δωρεὰν ἐλάβετε παρ' ἐμοῦ τὴν χάριν ταύτην τῶν ἰαμάτων, μηδὲν αὐτοὶ πονέσαντες, δωρεὰν δότε ταῦτα τοῖς ἀνθρώποις, μηδὲν ἐπιζητοῦντες βιωτικὸν ἐξ αὐτῶν. ἐπιτείνων δὲ τὸ ἀδωροδόκητον, κελεύει μηδὲ χάριν τῆς ὁδοῦ τι λαμβάνειν. φησὶ γάρ·

Vers. 9. Μὴ — ζώνας ὑμῶν.

Ἔθος γὰρ ἦν τοῖς ὁδοιποροῦσι, φασκώλια φέρειν παρηωρημένα ταῖς ζώναις, ἐν οἷς εἶχον τοὺς ὀβολούς.

προοιμίων αὐτοὺς ἔπεμψεν, ἀλλ' ὅτε — εἶδον καὶ νεκρὸν ἐγερθέντα. Vide Tom. VII. p. 368. B.

nummos habebant. Dat autem primum discipulis legem perfectae inopiae, volens vt non solum sine suspicione, sed etiam in admiratione sint. Nihil enim ita admirandos reddit, sicut vita frugalis ac quibuslibet obuiis contenta. Deinde omni eos cura liberat, quae frequenter impedimento esse solet: suamque vult ostendere potentiam, quae eis ad omnia sufficiat. Ideoque postmodum dicebat: Quando misi vos sine loculis et pera, num aliquid defuit vobis?

† Haec dicit saluator Apostolis, nolens vt sub hoc praetextu facultates congregent. Neque ergo aurum, vel argentum, aut aes, neque panem, neque peram nos habere vult, neque calceamenta, neque vestem, neque baculum vsus causa, aut opum cupiditate per viam accipere: non ad zonam aes, neque vt duabus induamur tunicis, sed per viam omnia facillime et frugalissime accipiamus.

† Atqui loculos ipse ferebat: non tamen quasi pecuniae cupidus, sed quasi dispensator eorum, quae offerebantur: possidens potius haec ad necessitatem suam et discipulorum ac pauperum.

Vers. 10. *Neque peram — baculum.*

Quia regnum coelorum annunciabant, oportebat eos quasi angelos de coelo descendentes, leues ac expeditos incedere, omni terrena cura liberos, et ad solum ministerium sibi commissum respicientes. Peram autem dicit marsupium, quo ad iter immittendo pani vtebantur.

Dignum est autem, vt quaeramus, quomodo Matthaeus et Lucas dicunt iussisse, vt illi neque calceamenta, neque baculum haberent: Marcus vero ait sola haec eis permisisse. Quid ergo dicendum

λοὺς. νομοθετεῖ δὲ τοῖς μαθηταῖς τελείαν ἀκτημοσύνην. πρῶτον μὲν, ἐ μόνον ἀνυπόπτες, ἀλλὰ καὶ θαυμασίες μᾶλλον αὐτὲς εἶναι βελόμενος· ἐδὲν γὰρ ἕτω ποιεῖ θαυμαςὲς, ὡς βίος ἄσκευος καὶ ὀλιγαρκής· εἶτα φροντίδος πάσης ἀπαλλάττων τέτες, εἰωθυίας ἐμποδίζειν πολλάκις· ἔπειτα δεῖξαι θέλων τὴν ἑαυτῦ δύναμιν ἐπαρκῦσαν αὐτοῖς εἰς ἅπαντα. διὸ καὶ ὕςερον ἔλεγεν, ὅτι ὅτε ἀπέςειλα q) ὑμᾶς ἄτερ βαλαντίε καὶ πήρας, μή τινος ὑςερήσατε; q) Luc. 22, 35.

[Καὶ [7]) μὴν αὐτὸς ἐπεφέρετο γλωσσόκομον, ἀλλ᾽ ἐχ ὡς φιλοκτήμων, ἀλλ᾽ ὡς οἰκονόμος τῶν ἐμβεβλημένων, ἀποκτώμενος μᾶλλον αὐτὰ πρὸς χρείαν ἑαυτῦ τε καὶ τῶν μαθητῶν καὶ τῶν πενήτων.]

Verf. 10. Μὴ πήραν — ῥάβδον.

Ἐπεὶ τὴν βασιλείαν τῶν ἐρανῶν κατήγγελλον, ἔδει πάντως αὐτὲς, ὡς ἀγγέλες ἐξ ἐρανῦ καττιόντας, ἕτω βαδίζειν κέφες καὶ εὐςαλεῖς, πάσης μὲν ὑλικῆς φροντίδος ἐλευθέρες, εἰς μόνην δὲ βλέποντας τὴν ἐγχειριθεῖσαν αὐτοῖς διακονίαν. πήραν δὲ λέγει, τὸ [8]) μαρσίπιον, ᾧ ἐκέχρηντο κατὰ τὴν ὁδὸν, ἐμβάλλοντες ἄρτον.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, πῶς ματθαῖος μὲν καὶ r) λεκᾶς φασὶ, κελευθῆναι τέτες, μήτε ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον ἔχειν· ὁ δὲ μάρκος s) λέγει, συγχωρηθῆναι ταῦτα [9]) μόνα αὐτοῖς. τί ἐν ἐςιν r) Luc. 9, 3. s) Marc. 6, 8. 9.

 εἰπεῖν;

7) In margine habent inclusa, A. B. Scholium autem, quod in versione Latina praecedit, neuter agnoscit.

8) Ita Codex vterque. Scribitur etiam μαρσύπιον.

9) μόνα, abest. A.

cendum est? Quod primum quidem ita iusserit, sicut Matthaeus et Lucas dixerunt: postmodum autem permiserit eis, vt calcearentur tantum sandaliis, et retinerent baculum ad pedum custodiam et sustentamentum corporis, demittens se ad imbecillitatem eorum: propter laborem qui ab itinere prouenit. Lucas vero pro eo, quod est, *Nolite possidere:* habet, *Nolite portare:* Sicut etiam refert Marcus. Ne autem dicant, vnde alemur, si nihil tulerimus. Ideo dicit:

Vers. 10. *Dignus — est.*

Nullo, inquit, vobis opus est viatico: digni enim estis, qui alamini ab his, qui a vobis iuuantur, apud quos operamini, apud quos laboratis: Nam hoc non donum, sed merces est operis vestri, ac necessarium tanquam debitum.

Vers. 11. *In quamcunque — exeatis.*

Ne putent, quod omnium qui ab eis iuuarentur ianuas ingredi debeant, iubet vt in quacunque ciuitate et vico, quaerant vnum dignum, qui eos suscipiat, videlicet honestum Dei cultorem, et apud eum maneant, donec e ciuitate exeant: ne domum in domum permutantes, et eum, qui se susceperat contristent, et gastrimargiae suspicionem incurrant.

Vers. 12. *Ingredientes — illam.*

Salutate, hoc est, pacem illi precamini. Haec enim postmodum septuaginta discipulis praecipiens, dixit:

[1]) ἐφόδιον. A. [2] ἀποδοχῆς. A.

εἰπεῖν; ὅτι πρῶτον μὲν ὅτω προσέταξεν, ὡς ματθαῖος καὶ λουκᾶς εἶπον· ὕστερον δὲ παρεχώρησεν αὐτοῖς ὑποδεδέσθαι μόνον σανδάλια καὶ κατέχειν ῥάβδον, εἰς φυλακήν τε τῶν ποδῶν, καὶ ὑποστηριγμὸν τοῦ σώματος, συγκαταβαίνων τῇ ἀσθενείᾳ αὐτῶν, διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ὁδοιπορίας ταλαιπωρίαν, ὡς ὁ μάρκος ἔγραψεν. ἀντὶ δὲ τοῦ, μὴ κτήσησθε, μὴ [1]) αἴρετε εἶπεν ὁ λουκᾶς. ἵνα δὲ μὴ εἴπωσι; πόθεν οὖν τραφησόμεθα, μηδὲν αἴροντες, φησίν·

1) Luc. 9, 3.

Verf. 10. Ἄξιος — ἐστίν.

Οὐ χρεία, φησὶν, ὑμῖν ἐφοδίων. [1]) ἄξιοι γάρ ἐστε τρέφεσθαι παρὰ τῶν ὠφελουμένων ὑφ᾽ ὑμῶν, παρ᾽ οἷς ἐργάζεσθε, παρ᾽ οἷς κοπιᾶτε. τοῦτο γὰρ οὐ δῶρον, ἀλλὰ μισθός ἐστι τῆς ἐργασίας ὑμῶν, καὶ ἀναγκαῖον, ὡς ὀφειλόμενον.

Verf. 11. Εἰς ἣν δ᾽ ἂν — ἐξέλθητε.

Ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι τὰς πάντων τῶν ὠφελουμένων θύρας αὐτοῖς ἀνέῳξε, κελεύει, παρ᾽ ἑκάστῃ πόλει καὶ κώμῃ ζητεῖν ἕνα τὸν ἄξιον τῆς [2]) ὑποδοχῆς αὐτῶν, ἤγουν τὸν σεμνότερον, τὸν θεοσεβέστερον, καὶ παρ᾽ αὐτῷ μένειν, ἕως ἂν ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς πόλεως, ὥστε μὴ, οἰκίαν ἐξ οἰκίας ἀμείβοντας, λυπεῖν τε τὸν ὑποδεξάμενον, καὶ γαστριμαργίας δόξαν λαμβάνειν.

Verf. 12. Εἰσερχόμενοι — αὐτήν.

Ἀσπάσασθε, ἀντὶ τοῦ, ἐπεύχεσθε εἰρήνην [3]) αὐτῇ. ταῦτα γὰρ ὕστερον καὶ τοῖς ἑβδομήκοντα μαθηταῖς

3) εἰρήνην ἐπ᾽ αὐτήν. A.

dixit: In quamcunque domum intraueritis, primum dicite: Pax huic domui.

Verſ. 13. *Et — conuertatur.*

Quia is qui ſuſcipit, ſaepius digni nomen habet, vitam autem indignam, ideo dicit: Si quidem fuerit domus digna, veniat ſuper illam pax quae a vobis datur, id eſt operetur in illam, fruaturque pace et tranquillitate: ſi vero fuerit indigna, pax veſtra ad vos conuertatur, ſiue nihil operetur: ſed hac vobiscum ſumpta, exite.

Vide quod non dederit eis praecognitionem digni et indigni: vt re maxime neceſſaria deſtituti, ſeſe deprimant tanquam imperfecti. Admirandum eſt autem, quomodo poſtquam omnibus eos nudauit, rurſum illis omnia ſubmiſerit. Quis enim laeta fronte non ſuſcipiat hoſpitio quibuslibet obuiis contentos, ac ſollicitudine carentes, fulgentes, non verbo tantum et miraculis, verum etiam quod magis eſt, bona vita?

Verſ. 14. *Et — veſtrorum.*

Marcus dixit: *Excutite puluerem, qui eſt ſub pedibus veſtris, in teſtimonium illis*, ſiue ad redargutionem illorum. Manifeſtabant enim per talem excuſſionem, quod non ſolum nihil inde acceperint, ſed etiam puluerem, qui inde adhaeſiſſet, a pedibus ſuis excuterent, tanquam propter illos impium.

Verſ. 15.

4) Intelligitur ergo, vnde in non nullos Codices h. l. venerit: *λέγοντες· εἰρήνη τῷ οἴκῳ τούτῳ.*

5) *αὕτη* non habet in textu. Nec Chryſoſtomus agnoſcit Tom. VII. pag. 371. fin. Alii tamen apud

θηταῖς ἐντειλάμενος εἶπεν, ὅτι v) εἰς ἣν δ' ἂν οἰ- v) Luc. 10, 5.
κίαν εἰσέρχησθε, πρῶτον λέγετε, εἰρήνη τῷ
οἴκῳ [4]) τούτῳ.

Verſ. 13. Καὶ — ἐπιςραφήτω.

Διότι πολλάκις ὁ ὑποδεχόμενος, ὄνομα μὲν εἶχεν ἀξίȣ, βίον δὲ ἀνάξιον, φησὶν, ὅτι ἐὰν μὲν ᾖ ἡ οἰκία [5]) αὐτη ἀξία, ἐλθέτω ἐπ' αὐτὴν ἡ δοθεῖσα παρ' ὑμῶν εἰρήνη, τȣτέςιν, ἐνεργησάτω εἰς αὐτὴν, καὶ ἔςω εἰρήνης ἀπολαύȣσα καὶ γαλήνης· ἐὰν δὲ μὴ ᾖ ἀξία, ἡ εἰρήνη ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς ἀναςρεφέτω, ἤγȣν, μηδὲν ἐνεργησάτω, ἀλλὰ ταύτην μεθ' ἑαυτῶν λαβόντες ἐξέλθετε.

Σκόπει δὲ, πῶς ȣ̓κ ἔδωκεν αὐτοῖς πρόγνωσιν ἀξίȣ καὶ ἀναξίȣ, ἵνα τῷ ἀναγκαιοτάτῳ λειπόμενοι ταπεινοφρονῶσιν, ὡς ἀτελεῖς. χρὴ δὲ θαυμάζειν, πῶς πάντων γυμνώσας αὐτȣ̀ς, τὰ πάντων αὐτοῖς ἀνῆκε. τίς γὰρ ȣ̓κ ἂν ἡδέως ἐξενοδόχησε τȣ̀ς ȣ̔́τως ἀσκεύȣς καὶ ἀμερίμνȣς, λάμποντας [6]) ȣ̓ μόνον ἀπὸ τῶν λόγων καὶ τῶν θαυμάτων, ἀλλὰ καὶ πρὸ τȣ́των, ἀπὸ τȣ̃ βίȣ;

Verſ. 14. Καὶ — ὑμῶν.

Ὁ δὲ μάρκος, φησὶν, ἐκτινάξατε x) τὸν χοῦν x) Marc. 6, 11.
τὸν ὑποκάτω τῶν ποδῶν ὑμῶν, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς, ἤγȣν, εἰς ἔλεγχον αὐτῶν. ἐδήλȣ γὰρ ὁ ἐκτιναγμὸς οὗτος, ὅτι οὐ μόνον ȣ̓δὲν ἐκεῖθεν ἔλαβον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐκεῖθεν κονιορτὸν ἐκτινάσσȣσιν ἀπὸ τῶν ποδῶν αὐτῶν, ὡς καὶ αὐτὸν δι' αὐτοὺς ἀνόσιον.

apud Wetſt. inſerunt ἐκείνη. Eſt ergo explicationis, vt mox δοθεῖσα.

6) Correxi λάμποντας, pro λαμβάνοντας. Hentenius, *fulgentes*

Verſ. 15. *Amen — illi.*

Per ciuitatem etiam vicum ſignificauit. Sodoma autem et Gomorrha ciuitates olim magnae ac populoſae erant: quae propter nimiam libidinem inhabitantium maxima calamitate redactae ſunt in pulueres, igne coelitus conflagrante: et horum ſupplicium a Deo illis immiſſum, quouis alio formidabilius videbatur, ac ſi terra illa ad hoc vsque tempus inflammata videatur, ſuamque praedicet calamitatem.

Hic vero dicit Chriſtus grauius eos puniendos, qui non exceperint, neque audierint verba Apoſtolorum. Sodoma enim et Gomorrha neque miracula viderant, ſicut iſti innumera: neque ad terram illorum diſcipuli a ſaluatore miſſi fuerant. Quum autem dixit: Tolerabilius erit terrae Sodomorum et Gomorrhorum in die iudicii, ſignificauit etiam in futuro ſaeculo Sodomitas et Gomorrhitas eſſe puniendos: et hinc manifeſtum eſt quaedam peccata et hic et ibi eſſe punienda.

Timeamus ergo et nos huiusmodi minas, ſcientes, quod omnis qui non ſeruat, neque facit quae docuerunt Apoſtoli, manifeſtum eſt, quod neque ſuſcipit eos, neque illorum audit ſermones. Quare autem vno non ſuſcipiente, vniuerſa ciuitas punienda eſt? Quia caeteri quoque videntes non prohibuerunt illum. Qui autem non ſuſcipiebant Apoſtolos, publice eos expellebant.

Verſ. 16. *Ecce — luporum.*

Poſtquam illis audacium iniecit per ea, quae denuntiauerat, et duros ac adamantinos reddidit: prae-

7) Etſi Datiui etiam abſolute dicuntur, tamen hic malim aut *τῷ ὐρανόθεν*, aut *κατενεχθέντος πυρός*.

Vers. 15. Ἀμὴν — ἐκείνῃ.

Διὰ τῆς πόλεως, καὶ τὴν κώμην ἐδήλωσε. τὰ δὲ σόδομα καὶ τὰ γόμοῤῥα, πάλαι πόλεις οὖσαι μεγάλαι καὶ πολυανθρωπόταται, διὰ τὴν ἀσέλγειαν αὐτῶν πανωλεθρίᾳ κατετεφρώθησαν, οὐρανόθεν 7) κατενεχθέντι πυρί. καὶ τούτων ἡ θεήλατος αὕτη κόλασις φοβερωτέρα πάσης ἐδόκει πᾶσιν, ἅτε καὶ τῆς γῆς ἐκείνης ἄχρι καὶ νῦν ἐμπεπρησμένης φαινομένης, καὶ κηρυττούσης τὴν οἰκείαν συμφοράν.

Ἀλλὰ νῦν ὁ χριστὸς βαρύτερον κολασθήσεσθαι λέγει τοὺς μὴ δεχομένους, μηδ' ἀκούοντας τοὺς λόγους τῶν ἀποστόλων, διότι τὰ σόδομα καὶ τὰ γόμοῤῥα, οὔτε θαύματα εἶδον, ὡς οὗτοι μυρία, οὔτε πρὸς τὴν γῆν αὐτῶν μαθηταὶ παρὰ τοῦ σωτῆρος ἀπεστάλησαν. εἰπὼν δὲ, ὅτι ἀνεκτότερον ἔσται γῇ σοδόμων καὶ γομόῤῥων ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἐδήλωσεν, ὅτι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι οἱ σοδομῖται καὶ γομοῤῥῖται τιμωρηθήσονται. κἀντεῦθεν φανερὸν, ὡς τινες ἁμαρτίαι καὶ ἐνταῦθα, καὶ ἐκεῖ κολάζονται.

Φοβηθῶμεν οὖν καὶ ἡμεῖς τὴν τοιαύτην ἀπειλὴν, εἰδότες, ὅτι πᾶς ὁ μὴ φυλάττων, μηδὲ ποιῶν, ἅπερ ἐδίδαξαν οἱ ἀπόστολοι, πρόδηλον, ὡς οὐδὲ δέχεται τούτους, οὔτε ἀκούει τοὺς λόγους αὐτῶν. διατί δὲ, ἑνὸς μὴ δεξαμένου, πᾶσα ἡ πόλις κολασθήσεται; διότι καὶ οἱ λοιποὶ βλέποντες, οὐκ ἐκώλυσαν αὐτόν. οἱ γὰρ μὴ παραδεχόμενοι τοὺς ἀποστόλους, δημοσίᾳ τούτους ἀπήλαυνον.

Vers. 16. Ἰδοὺ — λύκων.

Θαῤῥύνας αὐτοὺς, δι' ὧν παρήγγειλε, καὶ στεῤῥοὺς καὶ ἀδαμαντίνους ἐργασάμενος, λοιπὸν προλέγει

praedicit etiam nunc quae illis ventura sunt, non solum quae paulo post, verum etiam quae longo post tempore. Primum quidem vt vim praescientiae ipsius cognoscant. Deinde vero ne patientes, suspicentur sese haec pati, ob eius qui illos misit imbecillitatem. Tertio vt audito primum, quod mala passuri sint, facilius postmodum ferant. *Ecce,* inquit, *ego mitto vos, tanquam oues in medio luporum.* Ego qui omnia possum, mitto vos, vt mordeamini, ac dilaniemini: neque vlciscamini, aut manus repugnantes obiiciatis. Quamobrem? Quia magis ita vincetis, et lupos in oues transmutabitis. Quomodo? Mea virtute, quae omnia vincit, vestraque mansuetudine, quae vt plurimum ferocitatem ac truculentiam infidelium submittit. Neque enim ferocitas per ferocitatem, sed per mansuetudinem submitti solet. Nam oportet eum, qui medetur insanis, patienter illorum ferre iniurias, solam prae oculis habendo liberationem ab insania. Et nos ergo nisi ouium mansuetudinem aduersus ferocitatem illorum, qui nos laedunt proposuerimus, nequaquam pastoris nostri auxilium habituri sumus. Siquidem ouium non luporum pastor est.

† Tanquam oues in medio luporum, vt videlicet ouium mansuetudinem ostendatis, coram lupis prostrati, nec ouium tantum mansuetudinem habeatis, sed et sedulam sinceritatem, id est, simplicitatem ac innocentiam: vt verberati ac persequutionibus appetiti, non cessetis benefacere verberantibus. Vt autem vtrumque fiat secundum virtutem, adsit prudentia serpentum in seruando capite, hoc est, fide: et simplicitas columbae, in non sumenda vltione, de his, qui iniuriam irrogant. Nec hoc ad quinque seu decem annos seruandum, sed vsque ad extremum spiritum: hoc enim

λέγει καὶ τὰ συμβησόμενα τούτοις, οὐ μόνον τὰ μικρὸν ὕστερον, ἀλλὰ καὶ τὰ μακρὸν ὕστερον. πρῶτον μὲν, ἵνα μάθωσι τὴν δύναμιν τῆς προγνώσεως αὐτοῦ· δεύτερον δὲ, ἵνα πάσχοντες, μὴ ὑποπτεύωσι, δι' ἀσθένειαν τοῦ πέμψαντος ταῦτα πάσχειν· τρίτον, ἵνα προακηκοότες, ὅτι κακοπαθήσουσι, ῥᾷον τότε φέροιεν. ἰδοὺ, φησιν, ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς, ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων· ἐγὼ ὁ πάντα δυνάμενος· ὥστε δάκνεσθαι ὑμᾶς καὶ σπαράττεσθαι παρὰ τῶν ἐπιβουλευόντων, μὴ ἀμύνεσθαι δὲ, μηδ' ἀντιμάχεσθαι ταῖς χερσί. διατί; διότι μᾶλλον οὕτω νικήσετε καὶ μεταβαλεῖτε τοὺς λύκους εἰς πρόβατα. πῶς; τῆς ἐμῆς δυνάμεως τὸ πᾶν κατεργαζομένης, καὶ τῆς ὑμετέρας δὲ πρᾳότητος χαλώσης, ὡς τὰ πολλὰ, τὸ ἄγριον καὶ φονικὸν τῶν ἀπίστων. οὐ γὰρ θρασύτητι θρασύτης, ἀλλ' ἐπιεικείᾳ καταστέλλεσθαι εἴωθε. χρὴ γὰρ τὸν ἰατρεύοντα μεμηνότας μακροθύμως φέρειν τὰς παροινίας αὐτῶν, πρὸς μόνην ὁρῶντα τὴν τῆς μανίας ἀπαλλαγήν. καὶ ἡμεῖς οὖν, ἐὰν μὴ προβάτων ἡμερότητα πρὸς τὴν ἀγριότητα τῶν ἐπηρεαζόντων ἡμῖν ἐπιδειξώμεθα, πάντως οὐχ ἕξομεν τὴν τοῦ ποιμένος ἡμῶν βοήθειαν. προβάτων γὰρ, οὐ λύκων ἐστὶ ποιμήν.[8])

Verſ. 16.

[8]) Quod hic ſubiecit ſcholium Hentenius ex margine ſui Codicis, id in neutro meorum reperitur. Fruſtra id etiam in aliis libris quaeſiui. Sparſim tamen haec leguntur apud Chryſoſt. Hom. XXXIII. in Matthaeum.

enim significat, quod dicitur: Qui sustinuerit vsque in finem, hic saluus erit.

Vers. 16. *Estote — columbae.*

† Et hic in serpentibus, et alibi in oeconomo iniquo, prudentiam intellige, obseruantiam eorum, quae cuique sunt vtilia.

Vult ipsos et prudentes esse, ne letaliter vulnerentur, et sine vitio, ne iniuriarum meminerint. Nam quia prudens est serpens, ideo quum verberatur, alias quidem corporis partes obiicit, solum autem caput seruat: sciens in solo eo letale inferri vulnus. Iussit ergo prudentiam imitari serpentum, vt alia quidem et corpora et animas caeteraque obiiciant, solam autem fidem seruent illaesam, in qua sola fit vulnus letale. Et rursum quia columbae quum eis pulli auferuntur, malorum non meminerunt aduersus eos, qui abstulerunt: sed denuo ad eos accedunt, licet saepius auferant: Iubet horum quoque simplicitatem imitari, hoc est, innocentiam, in non vindicandis iniuriis, sed accedendo ad eos, qui laeserunt, illosque amando.

Et vide sapientiam. Siquidem non solam serpentum prudentiam iussit imitari, neque solam columbarum simplicitatem, sed vtramque miscuit. Nam ambae vnam simul efficiunt virtutem. Nulla enim ipsius prudentiae est vtilitas, si defuerit innocentia.

Nos vero et aliam serpentis imitemur prudentiam. Nam sicut ille vbi senuerit, per locum angustum transiens, seipsum leberide, hoc est, suo exuuio ac pelle spoliat, et ita validus efficitur: ita

[2]) δερματίδα. A.

Verſ. 16. Γίνεσθε — περιστεραί.

[Καὶ [9]) ἐπὶ τῶν ὄφεων νῦν, καὶ ἐπὶ τοῦ οἰκονόμου τῆς ἀδικίας, [y]) φρόνησιν νοήσεις, τὴν φυλακὴν τοῦ οἰκείου συμφέροντος.] y) Luc. 16, 8.

Βούλεται αὐτοὺς καὶ συνετοὺς εἶναι, πρὸς τὸ μὴ πλήττεσθαι καιρίως, καὶ ἀπονήρους, πρὸς τὸ μὴ μνησικακεῖν. ἐπεὶ γὰρ φρόνιμός ἐστιν ὁ ὄφις· διότι τυπτόμενος, τὸ μὲν ἄλλο σῶμα προΐεται, μόνην δὲ φυλάσσει τὴν κεφαλὴν, εἰδὼς ἐν ταύτῃ μόνῃ καιρίαν γίνεσθαι τὴν πληγήν· ἐκέλευσε μιμεῖσθαι τὴν φρόνησιν τῶν ὄφεων, ἐν τῷ τἆλλα μὲν, καὶ σώματα, καὶ ψυχὰς, καὶ πάντα προΐεσθαι, μόνην δὲ φυλάσσειν τὴν πίστιν, ὡς κεφαλὴν, ἐν ᾗ μόνῃ γίνεται καιρία πληγή. καὶ πάλιν, ἐπείπερ αἱ περιστεραὶ, ἀφαιρούμεναι τὰ τέκνα, οὐ μνησικακοῦσιν τοῖς ἀφελοῦσιν, ἀλλὰ καὶ προσίενται τούτους αὖθις, κἂν πολλάκις ἀφέλωσιν, ἐπιτάττει ζηλοῦν καὶ τὴν τούτων ἀκεραιότητα, τουτέστιν, ἀκακίαν, ἐν τῷ μὴ μνησικακεῖν τοῖς ἀδικοῦσιν, ἀλλὰ καὶ προσίεσθαι τούτους καὶ φιλεῖν.

Καὶ ὅρα σοφίαν. οὔτε γὰρ τὴν φρόνησιν μόνην τῶν ὄφεων μιμεῖσθαι προσέταξεν, οὔτε τὴν ἀκεραιότητα μόνην τῶν περιστερῶν, ἀλλ' ἐκέρασεν ἀμφοτέρας, διότι μίαν ἀμφότεραι ποιοῦσιν ἀρετήν. οὐδὲν γὰρ ὄφελος τῆς τοιαύτης φρονήσεως, ἐὰν ἀπῇ ἡ ἀκεραιότης.

Ἡμεῖς δὲ μιμησώμεθα καὶ ἄλλην φρόνησιν τοῦ ὄφεως. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος, ὅταν γηράσῃ, στενῷ τόπῳ διείρας ἑαυτὸν, ἀποξύεται τὴν λεγομένην λεβηρίδα, [1]) φημὶ δὴ, τὴν ἐπιδερματίδα, [2]) καὶ

9) Codex vterque incluſa habet in margine.

1) Vtrumque vocabulum, λεβηρὶς, et ἐπιδερματὶς habet Erotianus in Gloſſis. p. 34.

ita quoque nos, qui vetustate affectuum senuimus, iniiciamus nos ipsos in angustum strictumque viuendi modum: et per hunc exuta veteri animae veste, robusti efficiamur.

Nunc itaque in bonum, serpentes atque columbas, exemplo accepit: Alibi vero in malum potius sumpta sunt. Nam reprobantur Iudaei tanquam serpentes et viperarum progenies: et male audit Effraim, quasi columba demens, quae non habeat cor. Solet enim frequenter scriptura, ab eodem animali differentes ostendere comparationes, quando illud bonas simul et malas habet conditiones. Nam et Christus dicitur leo propter regiam dignitatem, et inexpugnabilitatem. *Recumbens*, inquit, *dormiuit vt leo, quis suscitabit eum?* Iustus etiam leo vocatur, propter fortitudinem. *Iustus*, ait, *quasi leo confidit.* Praeterea et diabolus leo dicitur, eo quod immitis sit ac sanguinem voret. *Vt leo*, inquit, *obambulat quaerens, quem deuoret.*

Vers. 17. *Attendite — vos.*

Praedicit eis futuras tentationes, exacuens ad certamina. Attendite, inquit, ab hominibus, hoc est, obseruate homines: siue pericula ab illis expectate.

Vers. 18. *Et — me.*

Postquam dixit, quae a Iudaeis passuri erant, nunc etiam dicit, quae ab aliis gentibus.

Vers. 18. *In — gentibus.*

Ad redargutionem Iudaeorum et gentium, ne postmodum dicere possint, quod praedicationem non

καὶ γίνεται σθεναρός· οὕτω καὶ αὐτοὶ, γηράσαντες τῇ παλαιότητι τῶν παθῶν, ἐμβάλωμεν ἑαυτοὺς εἰς τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην πολιτείαν, καὶ δι' αὐτῆς ἀποξύσαντες τὸν πεπαλαιωμένον χιτῶνα τῆς ψυχῆς, εὐσθενεῖς γενώμεθα.

Νῦν μὲν οὖν εἰς καλὸν παράδειγμα τοὺς ὄφεις καὶ τὰς περιστερὰς ἔλαβεν· ἀλλαχοῦ δὲ μᾶλλον εἰς κακὸν ἐλήφθησαν. κακίζονται γὰρ ἰουδαῖοι, ὡς ὄφεις, γεννήματα ἐχιδνῶν· καὶ διαβάλλεται ἐφραὶμ, ὡς περιστερὰ [z]) ἄνους, οὐκ ἔχουσα καρδίαν. εἴωθε γὰρ πολλάκις ἡ γραφὴ διαφόρους εἰκόνας ἐξ ἑνὸς ζώου παριστᾶν, ὅταν ἐκεῖνο καὶ θαυμαστὰ ἔχῃ, καὶ πονηρὰ πλεονεκτήματα. καὶ γὰρ λέων μὲν, καὶ ὁ χριστὸς, κατὰ τὸ βασιλικὸν καὶ ἄμαχον· ἀναπεσὼν [a]) γάρ, φησιν, ἐκοιμήθη, ὡς λέων· λέων δὲ καὶ ὁ δίκαιος, κατὰ τὸ εὐπαρρησίαστον. δίκαιος [b]) γάρ, φησιν, ὡς λέων πέποιθε· λέων δὲ καὶ ὁ διάβολος, κατὰ τὸ ἀνήμερον καὶ αἱμοβόρον· ὡς λέων [c]) γάρ, φησι, περιπατεῖ, ζητῶν τίνα καταπίῃ.

z) Osee 7, 11.
a) Gen. 49, 9.
b) Prov. 28, 1.
c) 1 Petr. 5, 8.

Verſ. 17. Προσέχετε — ὑμᾶς.

Προαναφωνεῖ τούτοις τοὺς μέλλοντας πειρασμοὺς, παραθήγων εἰς τοὺς ἀγῶνας. προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀντὶ τοῦ, φυλάττεσθε τοὺς ἀνθρώπους, εἴτουν, προσδοκᾶτε δεινὰ ἀπ' αὐτῶν.

Verſ. 18. Καὶ — ἐμοῦ.

Εἰπὼν, ἃ ὑποστήσονται παρὰ τῶν ἰουδαίων, λοιπὸν λέγει, καὶ ἃ παρὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν.

Verſ. 18. Εἰς — ἔθνεσιν.

Εἰς ἔλεγχον καὶ τῶν ἰουδαίων, καὶ τῶν ἐθνῶν, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ὕστερον, ὅτι οὐκ ἤκουσαν τοῦ

non audierint: in tantum enim audient, vt etiam praedicatores innumeris malis afficiant.

Verſ. 19. *Quum autem — loquamini.*

Ne dicant: Et quo pacto idiotae ac illiterati perſuadere poterimus rhetoribus ac philoſophis? primum hanc eorum ſoluit dubitationem dicens: Ne ſoliciti ſitis quomodo, aut quid loquamini.

Verſ. 19. *Dabitur — loquamini.*

Dabitur: a me videlicet. Haec autem iterum dixit eis inſtante crucis paſſione, quando de mundi conſummatione illum interrogauerunt. Ait enim Lucas, quod tunc etiam ſubiunxerit: *Ego dabo vobis os et ſapientiam, cui non poterunt contradicere aut reſiſtere omnes, qui aduerſantur vobis.*

Verſ. 20. *Non — loquentes.*

Hoc eſt, qui tunc loquentur.

Verſ. 20. *Sed — vobis.*

Sed Spiritus ſanctus, qui loquitur in vobis.

Verſ. 21. *Prodet — filium.*

Illi non credentes, hos prodent fideles.

Verſ. 21. *Et — eos.*

Et ſimiliter de his dicendum eſt. Per hos autem amiciſſimos etiam alios cognatos et familiares intelligit.

Verſ. 22.

κηρύγματος. τοσȢτον γὰρ ἀκȢσȢσιν, ὥστε καὶ τȢς κήρυκας μυρίοις κακοῖς ὑποβαλεῖν.

Verſ. 19. Ὅταν δὲ — λαλήσετε.

Ἵνα μὴ λέγωσιν· ὅτι καὶ πῶς ἰδιῶται, καὶ ἀγράμματοι, πεῖσαι δυνησόμεθα ῥήτορας καὶ φιλοσόφȢς; προθεραπεύει καὶ ταύτην αὐτῶν τὴν ἀπορίαν λέγων· μὴ μεριμνήσητε, πῶς ἢ τί λαλήσετε.

Verſ. 19. Δοθήσεται — λαλήσετε.

Δοθήσεται, παρ' ἐμȢ δηλαδή. ταῦτα δὲ εἶπεν αὐτοῖς καὶ αὖθις, ἐγγίζοντος τȢ διὰ σαυρȢ πάθȢς, ὅτε περὶ τῆς τȢ κόσμȢ συντελείας ἠρώτησαν αὐτόν. φησὶ γὰρ ὁ λȢκᾶς, καὶ τηνικαῦτα εἰπεῖν αὐτὸν, ὅτι ἐγὼ [d]) δώσω ὑμῖν σόμα καὶ σοφίαν, ᾗ Ȣ δυνήσονται ἀντειπεῖν, Ȣδὲ ἀντισῆναι πάντες οἱ ἀντικείμενοι ὑμῖν.

d) Luc. 21, 15.

Verſ. 20. Οὐ — λαλοῦντες.

Οἱ λαλοῦντες τότε.

Verſ. 20. Ἀλλὰ — ὑμῖν.

Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ λαλȢν ἐν ὑμῖν τότε.

Verſ. 21. Παραδώσει — τέκνον.

Οἱ μὴ πισεύσαντες, τȢς πισεύσαντας.

Verſ. 21. Καὶ — αὐτούς.

Καὶ Ȣτοι ὁμοίως. διὰ τῶν φιλτάτων δὲ τȢτων, καὶ τὰς ἄλλας ἐνέφηνε συγγενείας καὶ οἰκειότητας.

Cc 2 Verſ. 22.

Verſ. 22. *Et — nomen meum.*

Ab omnibus, id eſt, a pluribus: nam multi ipſos dilexerunt. Eſt autem et hoc ſcripturae idioma, vt omnes dicat pro pluribus. Quum autem ſuperius addiderit, *propter me*, nunc addens etiam, *propter nomen meum*, magnam eis conſolationem ac animi alacritatem iniecit, quum perſuaſum habeant, quod illis adſit et auxilietur, qui propter ipſum patiuntur.

Verſ. 22. *Qui — ſaluus erit.*

Tria innuit praeſens verbum. Primum quod non ſolum eis opus ſit ipſius auxilio, ſed et propria fortitudine: vt non illius ſolum, ſed et ipſorum bona ſint opera. Et quod defatigari non oporteat. Nam quae vtilitas eſt principii, quod finem non habet? Praeterea quod ad finem vsque vitae adeunda ſint pericula.

Dignum eſt autem, vt hos admiremur: quomodo ad tanta ac talia emiſſi pericula, audientes, quod vniuerſum orbem inimicum haberent, totaque vita ſua tentarentur: non detrectarunt periculum, neque liberationem a malis popoſcerunt. Parebant enim tanquam morigeri magiſtro: et confidebant, vtpote fideles, de potentia emittentis. Quum autem didiciſſent, quod tantam haberet fidei praedicatio fortitudinem, vt adamantinum quoque naturae amorem diſſolueret, variis affectibus ſe mutuo vincentibus, magis incitati ſunt, additisque viribus, indubitata ſpe deinceps egregia opera exhibendi, ſoli duodecim aggreſſi ſunt orbem vniuerſum: cum quo aduerſus illos ſe diabolus oppoſuit, iunctis ſecum innumeris daemoniis. Illi vero obtinuerunt victoriam, non interficientes aduer-

Verſ. 22. Καὶ — ὄνομά μου.

Ὑπὸ πάντων, ἀντὶ τῦ, ὑπὸ τῶν πλειόνων. πολλοὶ γὰρ αὐτὺς ἠγάπησαν. ἰδίωμα δὲ καὶ τῦτο γραφικὸν, πάντας λέγειν, καὶ τὺς πλείονας. ἀνωτέρω δὲ προσθείς· ὅτι ἕνεκεν e) ἐμῦ, καὶ νῦν δὲ πάλιν· ὅτι διὰ τὸ ὄνομά μυ· πολλὴν παράκλησιν καὶ προθυμίαν αὐτοῖς ἐνέβαλε, πεπεισμένοις, ὅτι συμπαρέϛαι καὶ ἀντιλήψεται τῶν παθόντων δι' αὐτόν. e)Matth. 10, 18.

Verſ. 22. Ὁ — σωθήσεται.

Τρία τὸ παρὸν ἐμφαίνει ῥητόν· ὅτι ὐ μόνον χρεία τῆς παρ' αὐτῦ βοηθείας, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτῶν καρτερίας, ἵνα μὴ αὐτῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν γίνοιντο τὰ κατορθώματα· καὶ ὅτι ὐ χρὴ ἀποκάμνειν. τί γὰρ ὄφελος ἀρχῆς, ὐκ ἐχύσης τέλος; καὶ ὅτι μέχρι τέλυς ζωῆς αὐτῶν παραταθήσεται τὰ δεινά.

Θαυμάσαι δὲ τύτυς ἄξιον, πῶς εἰς τοσύτυς καὶ τοιύτυς κινδύνυς ἀποϛελλόμενοι, καὶ πᾶσαν μὲν τὴν οἰκυμένην πολεμίαν ἔχειν ἀκύσαντες, παρ' ὅλην δὲ πειράζεσθαι τὴν ζωὴν, ὐκ ἐδειλίασαν, ὐδ' ἐζήτησαν ἀπαλλαγὴν τῶν δεινῶν; ὑπήκοοι γὰρ, ὡς εὐπειθεῖς τῷ διδασκάλῳ, καὶ ἐθάῤῥυν ὡς πιϛοὶ τῇ δυνάμει τῦ ἀποϛείλαντος. μεμαθηκότες δὲ καὶ, ὅτι τοσῦτον ἰσχύσει τὸ κήρυγμα τῆς πίϛεως, ὡς διαλῦσαι καὶ τὴν ἀδαμαντίνην ϛοργὴν τῆς φύσεως, καὶ τὰς σχέσεις ἀλλήλαις ἐκπολεμῶσαι, μᾶλλον ἀνηρεθίσθησαν, καὶ νευρωθέντες λοιπὸν ταῖς ἀναμφιβόλοις ἐλπίσι τῦ κατορθῦν, ἀπεδύσαντο, δώδεκα μόνοι, πρὸς ἅπασαν τὴν οἰκυμένην, ἥτινι συμπαρετάττετο κατ' αὐτῶν καὶ ὁ διάβολος μετὰ τῶν ἀπείρων αὐτῦ δαιμόνων, καὶ

aduerſarios, ſed ſibi connumerantes: et quos daemonibus aequales acceperunt, angelis ſimiles reddiderunt.

Verſ. 23. *Quum autem — aliam.*

Poſtquam dixit, quae poſt aſcenſionem ſuam erant euentura, ſermonem ad ea reduxit, quae ante crucem futura erant. Iubet autem fugere, non tanquam timidos, ſed tanquam eos, qui expelluntur. Verum ſicut Gregorius Theologus interpretatur, iubet vt miſereantur perſequentium et imbecilliorum: nec longe fugiant, ſed ab hac ciuitate in illam, ne vllam praetereant, ad quam non perueniant.

Verſ. 23. *Amen — hominis.*

Priusquam veniat ad vos. Hoc autem ad ſolatium et refrigerium eorum dixit, confirmans, quod citius eos eſſet ſibi adiuncturus, quam ipſi omnes Iudaeorum ciuitates circumirent, ſiue antequam ad vniuerſam Palaeſtinam accederent. Sufficiebat enim pro omni conſolatione, vt illis adeo exagitatis appareret: quod ſane tunc etiam fecit, ſicut promiſit. Quia autem futurum erat, vt ab his qui ſe perſequerentur, calumniam ſuſtinerent, et ideo moleſte ferrent: ſuper hoc etiam conſolationem adfert, partim a proprio exemplo, et ab his, quae ſibi ipſi accidebant, dicens:

Verſ. 24. *Non — dominum ſuum.*

Communem profert ſententiam, quaeque omnibus nota eſt: et huic adaptat, quae circa ſe accidunt, vt

[3]) Bis ergo ἴσος cum Genitiuo.

νενικήκασιν, οὐκ ἀνελόντες τοὺς ἐναντίους, ἀλλὰ μεταῤῥυθμίσαντες, καὶ δαιμόνων 3) ἴσους λαβόντες, ἀγγέλων ἴσους ἐποίησαν.

Verf. 23. Ὅταν δὲ — ἄλλην.

Εἰπὼν τὰ μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ συμβησόμενα, πάλιν ἤγαγε τὸν λόγον ἐπὶ τὰ πρὸ τοῦ σταυροῦ. κελεύει δὲ φεύγειν, οὐχ ὡς δειλοὺς, ἀλλ', ὡς διωκομένους. ὁ δὲ θεολόγος γρηγόριος ἑρμηνεύων τοῦτό, φησιν, ὅτι φειδοῖ τῶν διωκόντων, καὶ τῶν ἀσθενεστέρων· καὶ οὐδὲ μακρὰν φεύγειν, ἀλλ' ἀπὸ ταύτης τῆς πόλεως εἰς ἐκείνην, ἵνα μηδεμίαν παραλείψωσιν, εἰς ἣν οὐκ 4) ἀφίξονται.

Verf. 23. Ἀμὴν — τοῦ ἀνθρώπου.

Ἕως ἂν ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς. τοῦτο δὲ πρὸς ψυχαγωγίαν καὶ ἀνάψυξιν αὐτῶν εἶπε, βεβαιῶν, ὅτι θᾶττον τούτους καταλάβῃ, πρὸ τοῦ περιελθεῖν αὐτοὺς πάσας τὰς πόλεις τῶν ἰουδαίων, ἤγουν, πρὸ τοῦ διελθεῖν ὅλην τὴν παλαιστίνην. ἤρκει γὰρ καὶ μόνον ἐπιφανεὶς αὐτοῖς ἀντὶ πάσης παρακλήσεως, οὕτως ἐλαυνομένοις, ὃ δὴ τότε καὶ πεποίηκεν, ὡς ὑπέσχετο. ἐπεὶ δὲ καὶ βλασφημεῖσθαι παρὰ τῶν διωκόντων ἔμελλον, καὶ διὰ τοῦτο δάκνεσθαι, παραμυθεῖται καὶ τοῦτο τὸ μέρος, ἀπὸ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματος, εἰπών·

Verf. 24. Οὐκ — τὸν κύριον αὐτοῦ.

Ἀπόφασιν μὲν λέγει κοινὴν καὶ πᾶσι γνώριμον, προσαρμόζει δὲ ταύτῃ τὰ καθ' ἑαυτὸν, ἵνα μηδ-

4) Malim, ἀφίξωνται.

vt nullus possit contradicere. Vere enim ita est, quod neque discipulus suo magistro praestantior est, neque seruus suo domino: dum ille discipulus fuerit, et iste seruus. Nam subiectio quaedam est doceri ac seruire, et secundum hoc ipsum omnino subiecti sunt. Itaque neque vos supra me estis, quum sim magister ac dominus vester.

Vers. 25. *Sufficit — magister suus.*

Satis est vobis discipulis ad consolationem, vt contumelia afficiamini, sicut et ego, qui sum magister vester: idque magnum est, vt etiam in talibus mihi similes sitis.

Vers. 25. *Et seruus — suus.*

Rursum etiam huc trahendum est, quod dixit: *sufficit vt fiat.*

Vers. 25. *Si — domesticos eius?*

Beelzebul nominabant principem daemoniorum. Et licet manifeste scriptum non sit vocatum esse Christum Beelzebul a Iudaeis, verisimile tamen est, et hoc conuitium aduersus illum iactatum esse. Vel etiam alio modo, vocatum esse dicit Beelzebul, quia amicum illius vocabant eum, dicentes: Hic non eiicit daemonia nisi per Beelzebul principem daemoniorum, vt in processu inueniemus. Atqui multa quoque alia conuitia iactabant in eum: verum hoc solum apposuit, tanquam omnium pessimum.

Vers. 26.

*) i. e. ἐλάττωσις.

εἰς ἀντιλέγειν ἔχοι. οὐκ ἔστιν ὄντως, οὔτε μαθητὴς κρείττων τοῦ οἰκείου διδασκάλου, οὔτε δοῦλος κρείττων τοῦ κυρίου αὐτοῦ, ἕως ἂν ὁ μὲν εἴη μαθητὴς, ὁ δὲ δοῦλος. ὕφεσις 5) γάρ ἐστι καὶ τὸ διδάσκεσθαι καὶ τὸ δουλεύειν, καὶ κατ' αὐτὸ τοῦτο πάντως 6) ὑποβεβήκασι. λοιπὸν οὖν οὐδ' ὑμεῖς ἐστὲ ὑπὲρ ἐμὲ, τὸν διδάσκαλον ὑμῶν καὶ κύριον.

V. 25. Ἀρκετὸν — ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ.

Ἀρκεῖ τοῖς μαθηταῖς ὑμῖν εἰς παραμυθίαν, ἵνα γένησθε βλασφημούμενοι, ὡς ἐγὼ ὁ διδάσκαλος ὑμῶν, καὶ μέγα ὑμῖν τὸ, καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις ἐξισωθῆναί μοι.

Verſ. 25. Καὶ ὁ δοῦλος — αὐτοῦ.

Ἑλκυστέον καὶ ἐπὶ τὸ ῥητὸν τοῦτο πάλιν τὸ, ἀρκετὸν, ἵνα γένηται.

Verſ. 25. Εἰ — οἰκειακοὺς αὐτοῦ.

Βεελζεβοὺλ ὠνόμαζον, τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων. εἰ δὲ καὶ φανερῶς οὐ γέγραπται, κληθῆναι Βεελζεβοὺλ τὸν χριστὸν ὑπὸ τῶν ἰουδαίων, ἀλλ' εἰκὸς, καὶ τοῦτο βλασφημηθῆναι κατ' αὐτοῦ, ἢ καὶ ἑτέρως κληθῆναι τοῦτο λέγει, διότι φίλον αὐτοῦ τοῦτον ἐκάλουν, λέγοντες, ὅτι οὗτος f) οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν τῷ Βεελζεβοὺλ, ἄρχοντι τῶν δαιμονίων, ὡς προϊόντες εὑρήσομεν. καὶ μὴν 7) πολλὰ καὶ ἄλλα κατεβλασφήμησαν αὐτοῦ. τοῦτο δὲ μόνον τέθεικε νῦν, ὡς χεῖρον τῶν ἄλλων.

f) Matth. 12, 24.

6) ὑποβεβλήκασι. B.
7) καὶ ἄλλα πολλά. A.

Verſ. 26. *Ne — illos.*

Conuitiantes videlicet ac mordentes.

Verſ. 26. *Nihil — ſciatur.*

Vniuerſalis quidem ſermo videtur: eſt tamen et proprius: de virtute enim Apoſtolorum loquitur: quod hanc impoſſibile ſit abſcondi: quanquam enim nunc abſcondita ſit, et ideo vos obiurgant: ſuo tamen tempore detegetur. Etſi ergo nunc ab omnibus arguamini, ne timueritis tamen eos, qui redarguunt: ſed illos potius expectate, qui in poſterum ſunt laudaturi; neque praeſentia contriſtent, ſed futura potius ad confidendum adducant.

Verſ. 27. *Quae — tectis.*

Poſtquam hos triſtitia liberauit, quae propter conuitia cauſatur: nunc de praedicatione diſſerit. Atqui neque tenebrae erant quando haec dicebat: neque in aurem eis loquebatur. Sed quia priuatim haec et non publice dicebat: et ſolis eis, non omnibus, ideo ait: Quod dico vobis priuatim, dicite publice: et quod ſoli audiſtis, praedicate omnibus. In tenebris ergo nominauit, quod priuatim dicebatur. In aurem vero, quod ſolis. Et rurſus. In luce, quod publice, in tectis autem, quod omnibus.

Verſ. 28. *Et — gehenna.*

Quum prius de aliis periculis diſſereret, ſubincidit et ſermo de interfectione ipſorum: hanc ergo etiam praedicit, iubetque eam parui pendi: *ne ti-*

mueri-

Verſ. 26. Μὴ — αὐτούς.

Λοιδοροῦντας καὶ διακωμῳδοῦντας.

Verſ. 26. Οὐδὲν — γνωσθήσεται.

Δοκεῖ μὲν καθολικὸς ὁ λόγος, ἔστι δὲ ἰδικός. περὶ τῆς ἀρετῆς γὰρ λέγει τῶν ἀποστόλων, ὅτι ἀδύνατον κρυβῆναι ταύτην. εἰ γὰρ καὶ νῦν κεκάλυπται, καὶ διὰ τοῦτο λοιδοροῦσιν ὑμᾶς, ἀλλ᾽ ἀποκαλυφθήσεται τῷ χρόνῳ, καὶ λοιπὸν τιμηθήσεσθε παρὰ πάντων. μὴ οὖν φοβηθῆτε τοὺς νῦν κωμῳδοῦντας, ἀλλὰ προσδοκᾶτε τοὺς ὕστερον ἐγκωμιάσοντας, μηδὲ τὰ παρόντα λυπείτω μᾶλλον, ἀλλὰ τὰ μέλλοντα πειθέτω θαῤῥεῖν.

Verſ. 27. Ὃ — δωμάτων.

Ἀπαλλάξας αὐτοὺς καὶ τῆς ἐπὶ τοῖς ὀνείδεσι λύπης, περὶ τοῦ κηρύγματος διαλέγεται. καὶ μὴν οὔτε σκότος ἦν, ὅτε ταῦτα ἐλέγετο, οὔτε εἰς τὸ οὖς αὐτοῖς ἔλεγεν· ἀλλ᾽ ἐπειδήπερ ἰδίᾳ καὶ οὐ δημοσίᾳ ταῦτα εἶπε, καὶ μόνοις, καὶ οὐ πᾶσι, φησίν· 8) ὅτι ὃ λέγω ὑμῖν ἰδίᾳ, εἴπατε δημοσίᾳ, καὶ ὃ ἠκούσατε μόνοι, κηρύξατε πᾶσιν· ἐν σκοτίᾳ μὲν ὀνομάσας, τὸ κατ᾽ ἰδίαν· εἰς τὸ οὖς δὲ, τὸ μόνοις, καὶ αὖθις ἐν φωτὶ μὲν, τὸ δημοσίᾳ· ἐπὶ τῶν δωμάτων δὲ, τὸ πᾶσι.

Verſ. 28. Καὶ — γεέννῃ.

Περὶ τῶν ἄλλων δεινῶν προδιαλαβὼν, ὑποκατέβη καὶ εἰς τὸν περὶ τῆς ἀναιρέσεως αὐτῶν λόγον, καὶ προλέγει καὶ ταύτην, καὶ κελεύει καταφρονεῖν

8) γὰρ, addit. A.

mueritis, inquiens, *ab his*, *qui occidunt corpus*, hoc est, ne timueritis occidentes corpus: neque propterea praedicationem relinquatis: sed eum timete, qui vos ad huiusmodi ministerium emisit: et facite, quod iussum est. Siquidem illi, etsi corpus occidant, nequaquam tamen animam superabunt: hic autem et animam et corpus potest perdere in gehenna, hoc est, punire. Timorem igitur hominum, Dei timore repellite, minorem videlicet maiore. Aliunde quoque hos de interfectionis metu consolatur: et vide, quid dicat:

Vers. 29. *Nonne — patre vestro.*

[9]Ἀσσάριον genus oboli, diminutiuum est ab asse, cuius tamen vilitas prouerbio celebris est. Dicit ergo nunc Christus interrogando: Nonne tantae vilitatis sunt passerculi, vt duo vendantur assario, hoc est, minimo obolo? et tamen neque vnus ex his capitur laqueo absque Deo, non tanquam cooperante, sed tanquam permittente.

Vers. 30. *Vestri autem — sunt.*

Vos autem tanti estis, vt omnes quoque capilli vestri numerati sint a Deo. Significat autem capillorum numerus exactam notitiam, quod valde cogniti sitis ab eo, et ad minutum quoque nouit ea, quae circa vos sunt, propter magnam vobiscum familiaritatem. Quodsi ne vnus quidem vilissimorum passerculorum laqueo capitur, absque

9) Ita quoque Cinnamus. p. 78. ἄνδρας τῶν ἐπὶ δόξης παραμυθησομένους Κοῤῥάδῳ τὴν συμφορὰν ἔστελλε.

νειν αὐτῆς, μὴ φοβῆσθε, λέγων, ἀπὸ τῶν ἀποκτενόντων τὸ σῶμα, τȣτέςι, μὴ φοβῆσθε τοὺς ἀποκτείνοντας τὸ σῶμα, μηδὲ διὰ τȣ̃το καταλίπητε τὸ κηρύσσειν, ἀλλὰ φοβήθητε τὸν ἀποςείλαντα ὑμᾶς εἰς τὴν τοιαύτην διακονίαν, καὶ ποιεῖτε τὸ κελευσθέν. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ, εἰ καὶ τὸ σῶμα ἀποκτείνωσιν, ἀλλ᾽ οὖν οὐ περιγενήσονται καὶ τῆς ψυχῆς· ȣ̃τος δὲ καὶ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ σῶμα δύναται ἀπολέσαι ἐν γεέννῃ, ὅ ἐςι, κολάσαι. φόβον ȣ̃ν ἀπώσασθε φόβῳ, τὸν τῶν ἀνθρώπων τῷ τȣ̃ θεȣ̃, καὶ τὸν ἥττονα τῷ μείζονι. καὶ ἑτέρωθεν δὲ παραμυθεῖται [9]) τȣ́τοις τὴν δειλίαν τῆς ἀναιρέσεως. καὶ ὅρα, τί φησιν.

Verf. 29. Οὐχὶ — οὐρανοῖς. [1])

Τὸ μὲν ἀσσάριον, εἶδος ὀβολȣ̃ ἐςί. λέγει δὲ νῦν ὁ Χριςὸς κατ᾽ ἐρώτησιν, ὅτι ȣ̓χὶ τοσȣ̃τόν εἰσιν εὐτελέςατα τὰ ςρȣθία, ὡς πωλεῖσθαι δύο τȣ̃ ἀσσαρίȣ, καὶ ὅμως, ȣ̓δὲ ἓν ἐκ τȣ́των θηρεύεται χωρὶς τȣ̃ θεȣ̃; ȣ̓χ ὡς συνεργȣ̃ντος, ἀλλ᾽ ὡς παραχωροῦντος.

Verf. 30. Ὑμῶν δὲ — εἰσίν.

Ὑμεῖς δὲ τοσοῦτόν ἐςε τίμιοι, ὥςε καὶ πάσας ὑμῶν τὰς τρίχας ἠριθμημένας εἶναι παρὰ θεοῦ. δηλοῖ δὲ ἡ ἀπαρίθμησις τῶν τριχῶν, τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν, ὅτι λίαν γινώσκεσθε αὐτῷ, καὶ λεπτομερῶς οἶδε πάντα τὰ καθ᾽ ὑμᾶς, διὰ τὴν ἄγαν ὑμῶν οἰκείωσιν. καὶ εἰ τῶν εὐτελεςάτων ςρȣθίων ȣ̓δὲν θηρεύεται χωρὶς αὐτȣ̃, καθὼς εἴρηται, πολλῷ

[1]) Hentenius ergo, cuius interpretatio diſſentit, non videtur reperiſſe poſt πατρὸς ὑμῶν vocabula τȣ̃ ἐν ȣ̓ρανοῖς, quae vterque meus habet. Sic etiam verſ. 27. pro ὃ λέγω, videtur legiſſe ἃ λέγω.

que eius consensu, sicut dictum est, multo magis vos, qui pretiosi estis, non interficiemini, nisi ipse consenserit. Non oportet ergo formidare.

Vers. 31. *Ne igitur — vos.*

Ad timoris abiectionem saepius adhortatur, propter magnitudinem tentationum.

V. 32. *Omnis* — V. 33. *in coelis est.*

Confessionem vocat testimonium: prouocans eos ad sui testimonium. Dicit ergo: Omnis qui testimonium tulerit de mea diuinitate coram hominibus, et ego testimonium feram illi coram patre meo: hoc est, qui praedicauerit me esse Deum, praedicabo et ego eum esse fidelem. Quisquis autem me repulerit, repellam et ego illum. Quod ergo dicitur: *In me*, idem est, ac si dicat, *mihi.* Et quod dicitur: *In illo*, ac si dicat, *illi.* Chrysostomus vero ait, quod non dixit: Quisquis confitebitur siue testimonium dederit mihi, sed in me siue per me, hoc est, a me adiutus. Vnde consequenter etiam intelligimus, quum dicitur: Confitebor et ego in illo, perinde esse ac si dicat: a gratitudine ipsius motus. Quia autem futurum erat, vt turbatione ac caede impleretur praedicatio, de hoc quoque tractat, dicens:

Vers. 34. *Ne putetis — gladium.*

† Quid per gladium significatur, nisi sectio verbi, diuidens peius a meliori, et separans fidelem ab infideli: excitans filium et filiam ac nurum, aduer-

[2]) Tom. VII. p. 392. E.

λῶ μᾶλλον ὑμεῖς οἱ τίμιοι οὐκ ἀναιρεθήσεσθε, μὴ παραχωροῦντος αὐτοῦ. καὶ λοιπὸν οὐ χρὴ δεδοικέναι.

Verſ. 31. Μὴ οὖν — ὑμεῖς.

Πολλάκις ἐγκελεύεται τὴν ἀφοβίαν αὐτοῖς, διὰ τὰ μεγέθη τῶν μελλόντων πειρασμῶν.

Verſ. 32. Πᾶς — V. 33. ἐν οὐρανοῖς.

Ὁμολογίαν, τὴν μαρτυρίαν λέγει, παραθήγων αὐτοὺς εἰς τὸ μαρτύριον. Φησὶ γὰρ, ὅτι πᾶς, ὅστις μαρτυρήσει μοι θεότητα ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, μαρτυρήσω αὐτῷ κἀγὼ πίστιν ἐνώπιον τοῦ πατρός μου, τουτέστιν, ὃς ἀνακηρύξει με θεὸν, ἀνακηρύξω αὐτὸν κἀγὼ πιστόν. ὅστις δ᾽ ἂν ἀπώσηταί με, ἀπώσομαι κἀγὼ αὐτόν. τὸ γοῦν ἐν ἐμοὶ, ἀντὶ τοῦ, ἐμοί. καὶ τὸ ἐν αὐτῷ, ἀντὶ τοῦ, αὐτῷ. ὁ δὲ χρυσόστομος [2]) φησιν, ὅτι οὐκ εἶπεν, ὅστις ὁμολογήσει ἐμοὶ, ἀλλ᾽ ἐν ἐμοὶ, τουτέστιν, ὑπ᾽ ἐμοῦ βοηθούμενος. ὅθεν ἀκολούθως νοοῦμεν καὶ τὸ, ὁμολογήσω κἀγὼ ἐν αὐτῷ, ἀντὶ τοῦ, ὑπὸ τῆς εὐγνωμοσύνης αὐτοῦ κινούμενος. ἐπεὶ δὲ ταραχῆς καὶ φόβου μεστὸν ἔμελλε γίνεσθαι τὸ κήρυγμα, προδιαλαμβάνει καὶ περὶ τούτου, λέγων.

Verſ. 34. Μὴ νομίσητε — μάχαιραν.

[Τοῦ [3]) Θεολόγου· Τί δὲ ἡ μάχαιρα; ἡ τομὴ τοῦ λόγου, ἡ διαιροῦσα τὸ χεῖρον ἀπὸ τοῦ κρείττονος, καὶ διχοτομοῦσα τὸν πιστὸν καὶ τὸν ἄπιστον, καὶ ἐπεγείρουσα τὸν υἱὸν, καὶ τὴν θυγατέρα, καὶ τὴν

3) Incluſa in margine habet. A. Legitur hic locus in oratione, εἰς τὰ ἐπιφάνια p. 236.

aduerſus patrem et matrem ac ſocrum: et noua ac recentia, aduerſus antiqua et inueterata.

Atqui nato eo dicebant angeli: *Gloria in altiſſimis Deo, et in terra pax.* Et prophetae pacem eius annuntiauerant. Ipſe quoque diſcipulis iuſſit, vt quamlibet domum ingredientes, pacem ei optarent. Quomodo ergo nunc dicit: non veni miſſurus pacem, ſed gladium? Quia gladius hic, pacem illam facturus eſt, de qua dixerunt angeli, et ante illos prophetae. Gladium autem vocat dilectionem erga ſe, vtpote fideles ab infidelibus diuidentem: cuius inexpugnabili virtute, ipſi quoque genere amiciſſimi, citius a mutua coniunctione ſunt diuiſi, facileque abſtracti. Alibi praeterea vehementem eius actiuitatem demonſtrans, dixit: *Ignem veni miſſurus in terram.* Siquidem primum abſcindere oportebat, quod erat immedicabile: deinde pacificare caetera, et erga ſeipſum et erga Deum. Propter hoc ergo, durius ita loquutus eſt, vt his cognitis, poſtea non turbentur. Adhuc autem ſermonem, qui de hoc factus eſt, explanat, breui verbo auditum eorum exercens, ne ob rerum difficultatem reclament.

Verſ. 35. *Veni — ſocrum ſuum.*

† Michaeae 7. Filius contumeliam faciet patri, et filia conſurget aduerſus matrem ſuam, nurus aduerſus ſocrum ſuam, et inimici hominis omnes domeſtici eius.

Rurſus

*) Haec, quae incluſa ſunt, vterque Codex habet in margine. Paullo inferius habebat Hentenius.

τὴν νύμφην τῷ πατρὶ καὶ τῇ μητρὶ καὶ τῇ πενθερᾷ, τὰ νέα καὶ πρόσφατα, τοῖς παλαιοῖς καὶ σκιώδεσι.]

Καὶ μὴν ἔλεγον οἱ ἄγγελοι, γεννηθέντος αὐτοῦ, δόξα g) ἐν ὑψίστοις θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη. g) Luc. 2, 14.
καὶ οἱ προφῆται δὲ τὴν εἰρήνην αὐτοῦ πάλαι προκατήγγειλαν. καὶ αὐτὸς δὲ τοῖς μαθηταῖς προσέταξεν, εἰσερχομένους h) εἰς ἑκάστην οἰκίαν, h) Matth. 10, 12.
εἰρήνην ἐπιλέγειν αὐτῇ. πῶς οὖν φησὶ νῦν, ὅτι οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην; διότι ἡ μάχαιρα αὕτη ποιεῖν ἔμελλε τὴν εἰρήνην ἐκείνην, περὶ ἧς εἶπον οἵ τε ἄγγελοι, καὶ πρὸ τούτων οἱ προφῆται. μάχαιραν δὲ λέγει, τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην, ὡς διαιροῦσαν τοὺς πιστεύοντας ἀπὸ τῶν μὴ πιστευόντων, ἧς τῇ ἀμάχῳ δυνάμει καὶ αὐτὰ τὰ φίλτατα γένη θᾶττον διεσπάσθησαν ἐκ τῆς ἀλλήλων συναφείας, καὶ εὐχερῶς ἀπερράγησαν. καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τὸ σφοδρὸν αὐτῆς καὶ δραστήριον ἐμφαίνων εἴρηκεν, ὅτι i) πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν. i) Luc. 12, 49.
ἔδει γάρ, ἔδει πρῶτον ἀποκοπῆναι τὸ ἀνιάτως ἔχον, εἶτα τὸ λοιπὸν εἰρηνεῦσαι, πρός τε ἑαυτό, καὶ πρὸς τὸν θεόν. διὰ τοῦτο τοίνυν οὕτως ἀποτόμως εἶπεν, ἵνα γινώσκοντες ταῦτα, μὴ ταράττωνται. προσεξαπλοῖ δὲ καὶ ἔτι τὸν περὶ τούτου λόγον, γυμνάζων τὴν ἀκοὴν αὐτῶν τῇ τραχύτητι τῶν ῥημάτων, ἵνα μὴ ἐν τῇ δυσκολίᾳ τῶν πραγμάτων ἰλιγγιάσωσιν.

Vers. 35. Ἦλθον — τῆς πενθερᾶς αὐτῆς.

[4) Μιχαίου· k) θυγάτηρ ἐπαναστήσεται ἐπὶ τὴν μητέρα αὐτῆς, νύμφη ἐπὶ τὴν πενθερὰν αὐτῆς· ἐχθροὶ ἀνδρός, πάντες οἱ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ.] k) Mich. 7, 6.

Rurſus per hos chariſſimos, cognationem omnem ſignificauit. Propriiſſime autem dixit, vt hominem ſiue filium diſſidere faciam aduerſus patrem ſuum, filiam autem aduerſus matrem ſuam. Siquidem chariores ſunt: filius quidem patri, filia vero matri, propter naturae ſimilitudinem. Ad haec nurum apte dixit aduerſus ſocrum ſuam diuidendam eſſe: magnum enim cum obſeruantia pudorem, reuerentiam, ac obſequium exhibebant nurus ſocribus. In nuru autem ſignificauit, et generum aduerſus ſocerum ſuum ſeparandum. Superius itaque ſimplicem fecerat enumerationem dicens: Prodet frater fratrem in mortem, et pater filium: hic vero alio modo enumerauit naturaliori, magisque proprio. Quod ſi diſſidere facit hominem aduerſus eum, qui ipſo ſuperior eſt, multo magis aduerſus coniugem, quae ipſi ſubiecta eſt: illud enim naturale, hoc autem aſcititium eſt. Proinde hoc quaſi manifeſtum reliquit intelligendum. In ſequentibus vero etiam expreſſe de coniugibus commemorabit, dicens: Omnis, qui reliquerit domum, aut fratres, aut ſorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centupla accipiet, et vitae aeternae ſortietur haereditatem.

Verſ. 36. *Et inimici — eius.*

Hoc propheticum eſt verbum, dictum olim aduerſus Iudaeos, quando contra ſe inuicem diſſenſiones habebant. Chriſtus autem opportune aptauit his, quae dicta ſunt, ſignificans, quod omnes domeſtici eius, qui crediturus eſt, inimici eius efficientur.

Verſ. 37.

Πάλιν διὰ τῶν φιλτάτων τούτων, παντοίαν συγγένειαν ἐνέφηνε. οἰκειότατα δὲ εἶπεν, ἄνθρωπον μὲν, εἴτουν υἱὸν, διελεῖν κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, θυγατέρα δὲ κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς· φίλτεροι γὰρ υἱὸς μὲν πατρὶ, θυγάτηρ δὲ μητρὶ, δι' ὁμοιότητα φύσεως. καὶ τὴν νύμφην δὲ αὖθις ἁρμοδίως εἴρηκε διχάσαι κατὰ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς. πολλὴν γὰρ αἰδῶ καὶ τιμὴν καὶ θεραπείαν παρεῖχον αἱ νύμφαι ταῖς πενθεραῖς. διὰ δὲ τῆς νύμφης, ἐδήλωσε καὶ τὸν νυμφίον κατὰ τοῦ πενθεροῦ διχαζόμενον. ὀπίσω μὲν οὖν ἁπλῆν ἀπαρίθμησιν ἐποιήσατο, εἰπὼν, ὅτι παραδώσει l) ἀδελφὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον, καὶ πατὴρ τέκνον· ἐνταῦθα δὲ τρόπον ἕτερον ἀπηριθμήσατο φυσικώτερόν τε καὶ σχετικώτερον. εἰ δὲ τὸν ἄνθρωπον διχάσει κατὰ τοῦ ὑπερκειμένου πατρὸς αὐτοῦ, πολλῷ μᾶλλον κατὰ τῆς ὑποκειμένης αὐτῷ συζύγου. τοῦ μὲν γὰρ φύσει, τῆς δὲ θέσει τὸ φίλτρον. τιμιώτερον δὲ τὸ φύσει τοῦ θέσει. λοιπὸν οὖν, ὡς δῆλον, ἀφῆκε τοῦτο νοεῖσθαι. προϊὼν δὲ ῥητῶς καὶ περὶ τῶν συζύγων διέξεισι, λέγων, ὅτι πᾶς m) ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν ἢ ἀδελφοὺς ἢ ἀδελφὰς ἢ πατέρα ἢ μητέρα ἢ γυναῖκα ἢ τέκνα ἢ ἀγροὺς, ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, ἑκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει.

l) Matth. 10, 21.

m) Matth. 19, 29.

Verſ. 36. Καὶ ἐχθροὶ — αὐτοῦ.

Τοῦτο προφητικόν ἐστι τὸ ῥητὸν λεχθὲν πάλαι κατὰ τῶν ἰουδαίων, ὅτε κατ' ἀλλήλων ἐσχίσθησαν· ὁ δὲ χριστὸς εὐκαίρως τοῦτο τοῖς προκειμένοις προσήρμοσε, δηλῶν, ὅτι πάντες οἱ οἰκεῖοι τοῦ μέλλοντος πιστεύειν ἐχθροὶ τούτῳ γενήσονται.

Verſ. 37. *Qui amat — dignus.*

Hic quoque de ſolis aſcendentibus et deſcendentibus in vnoquoque diſſeruit, tanquam magis propriis et familiaribus. Qui amat, inquit, illos ſupra me: nam quando illi pii ſunt, honeſtum eſt illos amare. Semper autem malum eſt amare illos ſupra Deum.

Verſ. 38. *Et qui — dignus.*

Crucem vocat mortem ad ea, quae mundi ſunt: quia mortis inſtrumentum erat crux. Oportet enim eum, qui Chriſtum ſequuturus eſt, mortuum eſſe ad mundanas voluptates, ſicut ille. Sequitur autem illum, quisquis per veſtigia conuerſationis eius incedit.

Verſ. 39. *Qui — perdet eam.*

Qui inuenerit, hoc eſt, lucratus fuerit tempore martyrii, et non perdiderit per mortem, hic perdet eam in futuro ſaeculo, hoc eſt, in ſupplicium iniiciet, nempe perdita fide.

Verſ. 39. *Et qui — inueniet eam.*

Cui ablata fuerit mea cauſa ab infidelibus, hic potius inueniet illam, ſiue lucrabitur, id eſt, ſeruabit. Haec autem dicebat abducens illos ab ignauo vitae amore, et ad martyrium prouocans: quod etiam triceſimo tertio capite facit. Rurſum alibi vario

*) ταύτην. A.

Vers. 37. Ὁ φιλῶν — ἄξιος.

Κἀνταῦθα περὶ μόνων τῶν ἀνιόντων καὶ κατιόντων ἐφ' ἑκάστῳ διέλαβεν, ὡς οἰκειοτέρων. ὁ φιλῶν, φησὶν, αὐτοὺς, ὑπὲρ ἐμέ. ὅτε μὲν γὰρ εὐσεβοῦσιν, καλὸν τὸ φιλεῖν αὐτούς. ἀεὶ δὲ κακὸν, τὸ φιλεῖν αὐτοὺς ὑπὲρ τὸν Θεόν.

Vers. 38. Καὶ ὃς — ἄξιος.

Σταυρὸν λέγει, τὸν πρὸς τὰ βιωτικὰ θάνατον, διότι θανάσιμον ἦν ὄργανον ὁ σταυρός. χρὴ γὰρ τὸν ἀκολουθεῖν μέλλοντα τῷ χριστῷ, νεκρωθῆναι πρὸς τὰς κοσμικὰς ἡδονὰς, ὡς ἐκεῖνος. ἀκολουθεῖ δὲ ὀπίσω αὐτοῦ, πᾶς ὁ βαίνων κατ' ἴχνος τῆς πολιτείας αὐτοῦ.

Vers. 39. Ὁ — ἀπολέσει αὐτήν.

Ὁ εὑρὼν, ἀντὶ τοῦ, ὁ κερδάνας αὐτὴν ἐν καιρῷ μαρτυρίου, καὶ μὴ ἀπολέσας[5]) αὐτὴν δι' ἀναιρέσεως, οὗτος ἀπολέσει αὐτὴν, ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, τουτέστιν, εἰς κόλασιν ἐμβαλεῖ, ὡς προδεδωκυῖαν τὴν πίστιν.

Vers. 39. Καὶ ὁ — εὑρήσει αὐτήν.

Ὁ δὲ ἀφαιρεθεὶς αὐτὴν δι' ἐμὲ παρὰ τῶν ἀπίστων, οὗτος εὑρήσει μᾶλλον αὐτὴν, ἤγουν, κερδανεῖ, σώσει. ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ἀπάγων μὲν αὐτοὺς τῆς ἀγεννοῦς φιλοψυχίας· παραθήγων δὲ ἐπὶ τὸ μαρτύριον. καὶ ἀλλαχοῦ, [ἐν[6]) τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ,] δὲ πάλιν, ἑτέρως ὁ

 χριστὸς

6) Inclusa in margine. B. Eorum loco, post μαρτύριον, Hentenius videtur legisse, ὃ καὶ ἐν τῷ — ποιεῖ.

vario modo Christus mentem impellit: saepiusque id in multis facere solet.

Vers. 40. *Qui — me misit.*

Haec dixit aperiens discipulis domos fidelium. Quis enim laeta fronte illos non excipiet hospitio, per ipsos suscepturus filium, et per filium, patrem?

Vers. 41. *Qui — accipiet.*

Etiam haec propter eandem dixit causam. Generaliter autem primo simpliciter de propheta sentit, ac simpliciter de iusto intelligit: et deinde de discipulis infert. Dicit enim: Qui prophetam aut iustum hospitio excipit, non ad demonstrationem, aut alio quopiam simulato modo, sed ob nomen prophetae vel iusti, id est, propter hoc ipsum, quod nominantur et sunt, ille propheta, et hic iustus, mercedem prophetae et iusti accipiet. Id autem duplicem habet interpretationem. Vel quod aequalibus cum his honoribus dignus habebitur: Nam magna res est hospitalitas: et praecipue si Dei sint cultores, qui excipiuntur. Aut quod dicendo, mercedem prophetae et iusti, ostenderit discipulos, et prophetas et iustos futuros. Ne quis vero paupertatis velamentum obtendat, vide quousque sermonem demittat.

Vers. 42. *Et — mercedem suam.*

Pusillos dixit discipulos, docens eos modestiam seruare. ψυχρὸν communiter dicunt aquam frigidam, quanquam simpliciter aquam significare potest. Vnde et Marcus ποτήριον ὕδατος, id est, poculum aquae absolute dixit.

Cap. XI.

χριστὸς τὸ παρὸν μετεχειρίσατο [7]). νόημα. καὶ πολλάκις ἐπὶ πολλῶν εἴωθε τοῦτο ποιεῖν.

Vers. 40. Ὁ — τὸν ἀποστείλαντά με.

Ταῦτα εἶπεν, ἀνοίγων τοῖς μαθηταῖς τὰς οἰκίας τῶν πιστευόντων. τίς γὰρ οὐκ ἂν ἀσπασίως αὐτοὺς ἐξένισε, μέλλων ὑποδέξασθαι δι' αὐτῶν μὲν τὸν υἱὸν, διὰ τοῦ υἱοῦ δὲ, τὸν πατέρα;

Vers. 41. Ὁ — λήψεται.

Καὶ ταῦτα διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν εἴρηκε. καθολικῶς δὲ πρῶτον ἀποφαίνεται περὶ ἁπλῶς προφήτου, καὶ περὶ ἁπλῶς δικαίου· εἶτα ἐπιφέρει περὶ τῶν μαθητῶν. λέγει δὲ, ὅτι ὁ ξενίζων προφήτην, ἢ ἁπλῶς δίκαιον, μὴ κατ' ἐπίδειξιν, ἤ τινα τρόπον ἐσχηματισμένον, ἀλλ' εἰς ὄνομα προφήτου, ἢ δικαίου, τουτέστι, δι' αὐτὸ τὸ ὀνομάζεσθαι, καὶ εἶναι αὐτοὺς, τὸν μὲν προφήτην, τὸν δὲ δίκαιον, μισθὸν προφήτου λήψεται. τοῦτο δὲ διπλῆν ἔχει τὴν ἑρμηνείαν. ἢ ὅτι τῶν ἴσων αὐτοῖς τιμῶν καταξιωθήσεται· μέγα γὰρ καὶ ἡ φιλοξενία, καὶ μᾶλλον ἡ τῶν θεραπόντων τοῦ θεοῦ. ἢ ὅτι μισθὸν ὑπὲρ τοῦ προφήτου καὶ ὑπὲρ τοῦ δικαίου λήψεται. περὶ προφήτου δὲ καὶ περὶ δικαίου εἰπὼν, ἔδειξεν, ὅτι οἱ μαθηταὶ καὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἔσονται. ἵνα δὲ μὴ προβάλληταί τις πενίαν, ὅρα μέχρι πόσου συγκαταβαίνει.

Vers. 42. Καὶ — τὸν μισθὸν αὐτοῦ.

Μικροὺς, τοὺς μαθητὰς εἶπε, διδάσκων αὐτοὺς μετριοφρονεῖν· ψυχρὸν δὲ, τὸ ὕδωρ φησίν. ὁ μάρκος γὰρ ποτήριον [n]) ὕδατος εἴρηκε. n) Marc. 9, 41.

Dd 4 Cap. XI.

7) *Mentem impellere*, alienum est. Immo *tractare sententiam*.

Cap. XI. v. 1. *Et factum est. — illorum.*

[†† Διατάσσων, pro praecipiens, iubens.] Progressus est inde ad docendum et praedicandum in ciuitatibus discipulorum, a quibus illi orti erant: siue in ciuitatibus Iudaeorum.

Cap. XX. De discipulis a Ioanne missis.

Vers. 2. *Quum autem Ioannes audisset —* Vers. 3. *expectamus?*

Lucas vero dicit, quod ipsi renuntiauerunt signa Ioanni, et tunc duos quosdam ex illis misit, quod aemulationem siue inuidiam manifestat, quam habebant isti aduersus Christum. Misit autem illos Ioannes interrogans, an ipse esset, quem venturum esse dicebant libri prophetarum, non tanquam ignorans: quo enim pacto dubitaret, qui antea eum praedicauerat, et propriis manibus baptizauerat, ac desuper testimonium de eo audiuerat, diuinumque spiritum super eum descendentem quasi columbam conspexerat? Sed sciens discipulos suos inuidia moueri aduersus Christum: Siquidem prius quoque accesserant, dicentes: Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce is baptizat, et omnes veniunt ad eum.

Vehementer enim praeceptorem suum amantes, et pariter gloria illius frui cupientes, indignabantur, videntes Christum celebrem fieri. Verum

*) Inclusa in margine leguntur. B. In principio, a διατάσσων ad ἐντελλόμενος, omittit Hentenius.

Cap. XI. v. 1. Καὶ ἐγένετο — αὐτῶν.

Διατάσσων, ἀντὶ τοῦ, παραγγέλλων, ἐντελλόμενος. μετέβη δὲ ἐκεῖθεν, ὥστε διδάσκειν καὶ κηρύσσειν ἐν ταῖς πόλεσι τῶν μαθητῶν, ἐξ ὧν ὥρμηντο. [ἢ [8]) αὐτῶν, ἤτοι, τῶν ἰουδαίων.]

Κεφ. Κ. Περὶ τῶν ἀποσταλέντων παρὰ Ιωάννου.

Vers. 2. Ἀκούσας δὲ ἰωάννης — V. 3. προσδοκῶμεν;

Ὁ δὲ λουκᾶς [o]) φησὶν, ὅτι αὐτοὶ ἀπήγγειλαν τὰ σημεῖα τῷ ἰωάννῃ, καὶ τότε ἔπεμψε δύο τινὰς ἐξ αὐτῶν, ὅπερ ἐμφαίνει τὴν ζηλοτυπίαν, ἣν εἶχον οὗτοι πρὸς τὸν χριστόν. ἔπεμψε δὲ αὐτοὺς ὁ ἰωάννης, ἐρωτῶν, εἰ αὐτός ἐστιν, ὃν ἔρχεσθαί φασιν αἱ βίβλοι τῶν προφητῶν, οὐχ ὡς ἀγνοῶν· πῶς γάρ; ὁ προκηρύξας αὐτὸν καὶ χερσὶν ἰδίαις βαπτίσας, καὶ τῆς ἄνωθεν περὶ αὐτοῦ μαρτυρίας ἀκούσας, καὶ τὸ θεῖον πνεῦμα καταπτὰν ἐπ᾽ αὐτὸν, ὡσεὶ περιστερὰν, θεασάμενος· ἀλλ᾽ εἰδὼς, τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ζηλοτύπως πρὸς τὸν χριστὸν ἔχοντας. καὶ γὰρ καὶ πρότερον προσελθόντες εἶπον αὐτῷ, ὅτι ὃς ἦν [p]) μετὰ σοῦ πέραν τοῦ ἰορδάνου, ᾧ σὺ μεμαρτύρηκας, ἴδε οὗτος βαπτίζει, καὶ πάντες ἔρχονται πρὸς αὐτόν.

o) Luc. 7, 18.

p) Io. 3, 26.

Ὑπερφιλοῦντες γὰρ τὸν ἴδιον διδάσκαλον, καὶ παραπολαύειν τῆς αὐτοῦ δόξης ἐθέλοντες, ἐδάκνοντο βλέποντες αὐτὸν [9]) εὐδοκιμοῦντα. ἐπεὶ

9) τὸν χριστόν.

rum quia saepius eos admonendo, persuadere nequiuerat, nunc autem breui moriturus erat: delectis duobus, qui prudentiores essent, hos mittit ad Christum, praetextu quidem interrogandi, an ipse esset ille, qui venturus erat: vera tamen causa erat, vt conspectis miraculis, quae faciebat, crederent: sciebat namque testimonium ab operibus credibilius esse, magisque suspicione carere. Ideo etiam Christus, cognito, quod ob id potius Ioannes eos misisset, statim in illa hora multa operatus est miracula, sicut dicit Lucas. Nam si Ioannes manifeste misisset eos, quo spectatores fierent; nequaquam persuaderi potuissent, vt illuc abirent. Ob hanc ergo causam praetextum finxit interrogationis.

V. 4. *Et respondens* — V. 5. *laetum euangelii nuncium accipiunt.*

Vide quomodo non ad effictam eorum interrogationem responderit, sed ad veram causam, propter quam missi erant. Pauperes autem, qui laetum euangelii nuncium accipiunt, dixit Apostolos. Quid enim eo pauperius, qui artem exercet piscatoriam?

Vers. 6. *Et beatus* — *in me.*

Hoc praesertim propter ipsos dixit Ioannis discipulos, detegens illis cordis eorum arcanum: ostenditque, quod se non lateret ipsos quoque offendi, quia cum publicanis et peccatoribus manducabat: et manifeste prius gastrimargiam ipsi obiecerant aduersus discipulos eius, vt dictum est decimo quarto capite.

Vers. 7.

δὲ πολλάκις παραινέσας, ὐκ ἔπεισεν αὐτὺς, λοιπὸν μέλλων τελευτᾷν, δύο τὺς συνετωτέρυς ἐπιλεξάμενος, πέμπει τύτυς πρὸς τὸν χριςὸν, προφάσει μὲν ἐρωτήσοντας, εἰ αὐτός ἐςιν ὁ ἐρχόμενος, τῇ δὲ ἀληθείᾳ, ἵνα θεασάμενοι τὰ θαύματα, ἃ ποιεῖ, πειθῶσι. καὶ γὰρ τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων μαρτυρίαν πιςοτέραν καὶ ἀνυποπτοτέραν ἐγίνωσκε. διὸ καὶ ὁ χριςὸς, εἰδὼς ὅτι διὰ τῦτο μᾶλλον αὐτὺς ἔπεμψεν ὁ ἰωάννης, εὐθέως ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐθαυματύργησε q) πολλὰ, καθὼς φησιν ὁ λυκᾶς. εἰ γὰρ φανερῶς αὐτὺς ἔπεμψε θεατὰς, ὐκ ἂν ἀπῆλθον. διὰ τῦτο ὖν ἐπλάσατο πρόφασιν ἐρωτήσεως. q) Luc. 7. 21.

Verſ. 4. Καὶ ἀποκριθεὶς — Verſ. 5. εὐαγγελίζονται.

Ὅρα, πῶς ὐ πρὸς τὴν πεπλανημένην αὐτῶν ἐρώτησιν ἀπεκρίνατο, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀληθῆ αἰτίαν, δι' ἣν ἐπέμφθησαν. πτωχὺς δὲ εὐαγγελιζομένυς, τὺς ἀποςόλους ὠνόμασε. τί γὰρ πενέςερον ἁλιευτικῆς;

Verſ. 6. Καὶ μακάριος — ἐν ἐμοί.

Τῦτο προηγυμένως δι' αὐτὺς εἶπε τὺς μαθητὰς ἰωάννυ, ἀνακαλύπτων αὐτοῖς τὸ τῆς καρδίας αὐτῶν μυςήριον, καὶ δεικνύων, ὅτι ὐ λελήθασιν αὐτὸν, σκανδαλιζόμενοι καὶ αὐτοὶ, διότι μετὰ τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίει. καὶ γὰρ καὶ φανερῶς r) πρότερον ἐνεκάλεσαν αὐτῷ [1]) γαςριμαργίαν κατὰ τῶν μαθητῶν αὐτῦ, ὡς ἐν τῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ προείρηται. r) Matth. 9. 14.

[1]) αὐτὸν γαςριμάργον. A. ſed hoc poſtulat ἐκάλεσαν.

Verſ. 7. *His autem — Ioanne.*

Illi quidem meliores redditi abſceſſerunt. Quare autem non ipſis praeſentibus loquutus eſt de Ioanne? Ne ei videretur adulari.

Verſ. 7. *Quid — agitatam?*

Audita a turbis Ioannis interrogatione, quum intentum ignorarent illius, turbatae ſunt: quomodo is, qui de hoc tot ac tanta teſtatus fuiſſet nunc dubitabat, et immutatum eum eſſe ſuſpicabantur: quo cognito Chriſtus, huiusmodi medetur ſuſpicioni: docens ſimul, et quod cordium eſſet cognitor, et confundendo eos redarguens. Ait ergo: Quid exiſtis in deſertum, vt videretis arundinem, quae a vento agitatur? hoc eſt, leuem et inſtabilem hominem, et ad modum arundinis facile mente mutabilem, vt nunc ſuſpicamini? aut e diuerſo ſtabilem, ſaxoque ſolidiorem, vt tunc veſtrum ſtudium ac concurſus teſtabantur?

Verſ. 8. *Sed — amictum?*

Delitiis ſcilicet gaudentem, vt etiam ex hoc mollis videatur facileque mutabilis? aut potius e contrario, duris exercitatum, vt etiam veſtis eius ac cibus confirmarunt?

Verſ. 8. *Ecce — ſunt.*

Hic vero primum quidem in deſerto verſabatur, nunc autem in carcere retinetur. Quia vero quidam a domo leues eſſe monſtrantur, et quidam a delitiis hoc patiuntur: poſuit Chriſtus et hoc et illud:

Verſ. 7. Τούτων δὲ — ἰωάννου.

Οὗτοι μὲν βελτιωθέντες, ἀπῆλθον. διατί δὲ μὴ παρόντων αὐτῶν λέγει περὶ ἰωάννȣ; ἵνα μὴ δόξῃ κολακεύειν αὐτόν.

Verſ. 7. Τί — σαλευόμενον;

Ἀκȣ́σαντες οἱ ὄχλοι τὴν ἐρώτησιν ἰωάννȣ, καὶ ἀγνοήσαντες τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, διεθορυβήθησαν, πῶς ὁ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα περὶ αὐτοῦ μαρτυρήσας, ἀμφιβάλλει νῦν, καὶ ὑπώπτευσαν, ὅτι μετεβλήθη. τοῦτο δὲ γȣ̃ν ὁ χριςὸς, θεραπεύει τὴν τοιαύτην ὑποψίαν, διδάσκων ἅμα, καὶ ὅτι καρδιογνώςης ἐςίν. ἐντρεπτικώτερον δὲ καθαπτόμενος αὐτῶν, φησὶν, τί ἐξήλθετε εἰς τὴν ἔρημον θεάσασθαι; κάλαμον ὑπὸ ἀνέμȣ σαλευόμενον; τȣτέςι, κȣ̃φον καὶ εὐρίπιςον ἄνθρωπον, καὶ δίκην καλάμου τὴν γνώμην εὐμετάτρεπτον, ὡς ὑπολαμβάνετε νῦν, ἢ τȣὐναντίον μᾶλλον, ςαθηρὸν καὶ πέτρας ςεῤῥότερον, ὡς ἡ τότε σπȣδὴ καὶ συνδρομὴ ὑμῶν ἐμαρτύρει;

Verſ. 8. Ἀλλὰ — ἠμφιεσμένον;

Δηλονότι τρυφηλὸν, ἵνα καὶ διὰ τȣ̃το δόξῃ χαῦνος καὶ εὐμετάβλητος, ἢ τȣὐναντίον μᾶλλον, ἐσκληραγωγημένον, ὡς καὶ ἡ ςολὴ τȣ́τȣ, καὶ ἡ τροφὴ διεβεβαιώσαντο.

Verſ. 8. Ἰδοὺ — εἰσίν.

Οὗτος δὲ, πρότερον μὲν, ἐν τῇ ἐρήμῳ διῃτᾶτο, νῦν δὲ, ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τετήρηται. ἐπεὶ γάρ τινες μὲν, οἴκοθεν εἰσὶ κȣ̃φοι, τινὲς δὲ, καὶ ὑπὸ τρυφῆς τȣ̃το πάσχουσι, τέθεικεν ὁ χριςὸς καὶ τȣ̃το κἀκεῖ-

illud: ac probauit neutrum posse dici de Ioanne. Deinde quod verum est infert, et veritati attestatur, ac baptistae elegantem contexit encomii coronam.

Vers. 9. *Sed — propheta.*

Excellentiorem, hoc est maiorem. Deinde dicit in quo maiorem: videlicet in eo, quod venerit circa Christi aduentum. Nam maiores aliis inter praecones sunt hi, qui prope regem praecedunt.

† Excellentiorem propheta, vtpote qui suis vidit oculis a se prophetatum, quem prophetae ipsum praecedentes in aenigmate conspexerant.

Vers. 10. *Hic — ante te.*

Post suum testimonium adfert et propheticum: est enim Malachiae verbum. Dictum est autem quasi a patre et Deo, ad filium etiam Deum. Ioannem vero angelum suum Deus nominauit: siue quia ἄγγελος dicitur nuncius, et Ioannes quae sibi dicta erant de Christo, annunciauit populo: Factum est, inquit, verbum Dei super Ioannem Zachariae filium in deserto: siue quasi angelicam degentem vitam, eo quod super terrena eleuabatur, ac coelestia sapiebat. Ante faciem tuam, hoc est in conspectu tuo praecedentem, tanquam domesticum tuum, qui etiam coram te parabit viam tuam. Via autem Christi animae erant hominum per quas oportebat verbum procedere prout tertio capite latius diximus. Potest etiam dici excellentior propheta, quia eum quem vidit prophetabat: quod

²) Inclusa vterque Codex habet in margine.

³) ἑαυτοῦ. A.

κἀκεῖνο, καὶ ἤλεγξεν, ὡς ἐδέτερόν ἐςι περὶ τὸν ἰωάννην. εἶτα ἐπιφέρει τὴν ἀλήθειαν, καὶ μαρτυρεῖ τῇ ἀληθείᾳ, καὶ πλέκει τῷ βαπτιςῇ λαμπρὸν ἐγκωμίε ςέφανον.

Verſ. 9. Ἀλλὰ — προφήτου.

Περισσότερον, ἀντὶ τῦ, μείζονα. εἶτα λέγει καὶ κατὰ τί μείζονα, ὅτι κατὰ τὸ προπορεύεσθαι πλησίον τῆς παρεσίας αὐτῦ. μείζονες γὰρ τῶν ἄλλων κηρύκων οἱ προπορευόμενοι πλησίον τοῦ βασιλέως.

[Περισσότερον [2]) προφήτε, ὡς καὶ αὐτὸν ἰδὼν ὀφθαλμοφανῶς τὸν ὑπ' αὐτῦ προφητευόμενον, ὃν οἱ πρὸ αὐτοῦ προφῆται αἰνιγματωδῶς ἐθεάσαντο.]

Verſ. 10. Οὗτος — ἔμπροσθέν σε.

Μετὰ τὴν οἰκείαν μαρτυρίαν, ἐπιφέρει καὶ τὴν προφητικήν. ἔςι γὰρ [s]) μαλαχίε τὸ ῥητόν. εἴρηται δὲ, ὡς ἀπὸ τῦ πατρὸς καὶ θεῦ πρὸς τὸν υἱὸν καὶ θεόν. ἄγγελον δὲ [3]) αὐτῦ, τὸν ἰωάννην ὁ θεὸς ὠνόμασεν, ἢ ὡς ἀπαγγείλαντα τῷ λαῷ τὰ λαληθέντα περὶ τῦ χριςῦ· ἐγένετο [t]) γάρ, φησι, ῥῆμα θεῦ ἐπὶ ἰωάννην τὸν τῦ ζαχαρίε υἱὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ· ἢ ὡς ἀγγελικὸν βίον μετερχόμενον, ἐν τῷ ὑπεραρθῆναι τῶν γηΐνων καὶ φρονεῖν ἐράνια. τὸ δὲ πρὸ προσώπε σε, ἀντὶ τῦ, ἐνώπιόν σε προοδεύοντα, ὡς οἰκεῖον, ὃς καὶ ἔμπροσθέν σε εὐτρεπίσει τὴν ὁδόν σε. ὁδὸς δὲ τῦ χριςῦ, αἱ ψυχαὶ τῶν ἀνθρώπων, ὧν ἐπιβαίνειν ἔμελλεν ὁ λόγος, ὡς ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ πλατύτερον εἰρήκαμεν. λέγοιτο δ' ἂν περισσότερος προφήτε, καὶ ὡς τὸν ὑπ' αὐτῦ προφητευόμενον ἰδὼν, ὡς ἐδεὶς τῶν ἄλλων

s) Malach. 3, 1.

t) Luc. 3, 2.

quod nulli contigit prophetarum. Nec vidit tantum, verum etiam baptizauit.

Verſ. 11. *Amen — baptiſta.*

Non natus eſt, inquit, inter homines, qui e mulieribus nati ſunt, maior illo. Quis enim alius in vteri tenebris abſconditus, lucem veniſſe agnouit, et illam exultatione adorauit? Nullus alius praeter hunc ſolum, qui merito ſane cunctis maior eſt. Et rurſus, quis ab infantia ita ſolitariam ac eremiticam duxit vitam, taleque elegit exercitium? Certe nullus omnium. Poſtquam ergo baptiſtam laudauit a concurſu Iudaeorum ad ipſum: deinde a virtute illius: et tertio a ſuo ſuffragio: quarto quoque a prophetae teſtimonio: et maiorem prophetis eum praedicauit, ac vniuerſaliter omnibus maiorem hominibus: curat hanc laudum magnitudinem, ne propter haec, ipſo etiam Chriſto honoratiorem ducerent. Et vide, quid dicat:

Verſ. 11. *Qui autem — eſt illo.*

Minorem ſeipſum dicit, eo quod ita videretur apud Iudaeos: Nam Ioannem eo maiorem habebant, vtpote qui ab infantia in eremum ſeceſſerat, et admirabili vitae inſtituto vſus fuerat. Chriſtum vero tanquam communi modo conuerſantem deiiciebant. Qui inquit minor eſt, id eſt, qui videtur minor illo, maior eo eſt in regno coelorum, hoc eſt, imperando coelis: vtpote non homo ſolum, ſed etiam Deus.

Verſ. 12.

λων προφητῶν, καὶ μὴ μόνον ἰδὼν, ἀλλὰ καὶ βαπτίσας.

Verſ. 11. Ἀμὴν — βαπτιςȣ̃.

Ου γεγέννηται, φησιν, ἐν τοῖς γεννωμένοις ἐκ γυναικῶν ἀνθρώποις μείζων αὐτοῦ. τίς γὰρ ἄλλος, ἐν σκότει μήτρας ἐπικρυπτόμενος, ἐγνώρισε τὸ φῶς ἐλθὸν, καὶ τοῦτο τοῖς v) σκιρτήμασι προσεκύνησεν; ȣ̓δεὶς ἕτερος, εἰ μὴ μόνος οὗτος. μείζων ἄρα πάντων εἰκότως. καὶ αὖθις, τίς ἐκ βρέφους ȣ̓́τω γέγονεν ἐρημικὸς, καὶ τοιαύτην ἄσκησιν εἵλετο; τῶν πάντων ὄντων ȣ̓δείς. ἐπαινέσας οὖν τὸν βαπτιςὴν, ἀπό τε τῆς πρὸς αὐτὸν συνδρομῆς τῶν ἰȣδαίων, ἀπό τε τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ, καὶ τρίτον ἀπὸ τῆς οἰκείας ψήφȣ, καὶ τέταρτον ἀπὸ τῆς προφητικῆς μαρτυρίας· καὶ μείζονα μὲν τῶν προφητῶν ἀνακηρύξας αὐτὸν, μείζονα δὲ καθόλȣ πάντων ἀνθρώπων· θεραπεύει τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἐγκωμίων, ἵνα μὴ διὰ ταῦτα μᾶλλον προτιμήσωσιν αὐτὸν τȣ̃ χριςȣ̃. καὶ ὅρα, τί φησιν.

v) Luc. I, 41

Verſ. 11. Ὁ δὲ — αὐτοῦ ἐςί.

Μικρότερον, ἑαυτὸν λέγει, διὰ τὸ δοκεῖν ȣ̓́τω παρὰ τοῖς ἰȣδαίοις. μείζονα γὰρ αὐτοῦ τὸν ἰωάννην ἐνόμιζον, ὡς ἐκ βρέφȣς ἐρημικὸν, καὶ ξένῃ διαίτῃ χρώμενον. τὸν γὰρ χριςὸν, ὡς κοινῶς διαιτώμενον, ὑπεβίβαζον. ὁ δὲ μικρότερός, φησιν, ὁ δοκῶν ἐλάττων αὐτοῦ, μείζων αὐτοῦ ἐςιν ἐν τῷ βασιλεύειν τῶν ȣ̓ρανῶν, ὡς μὴ μόνον ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ θεός.

Verſ. 12. *A — illud.*

Chryſoſtomus dicit, quod hic regnum vocat fidem in ipſum, vtpote arrhabonem ad regnum coelorum, ad fruitionem inquam bonorum quae habentur in coelis. Vim autem patitur, hoc eſt violente ab hominibus arripitur, dum illi ſibiipſis vim inferunt, ac certe neceſſitatem propriorum vincunt affectuum, aut etiam infidelitatis tyrannidem. Ideoque hoc manifeſtans, ſubiunxit quod violenti rapiant illud. Hanc vero laudabilem violentiam, incepiſſe dicit a diebus praedicationis Iohannis, qui populo clamauit: Reſipiſcite: inſtat enim regnum coelorum. Hoc autem nunc dixit Chriſtus, ſimul quidem in laudem Iohannis, quaſi hominum ſalutem ſit auſpicatus: ſimul quoque excitans auditores, vt et ipſi ſimiliter vim inferrent ſibiipſis.

Verſ. 13. *Omnes — prophetauerunt.*

Legem vocat veterem legislationem. Siquidem etiam in hac multa de Chriſto praedicta ſunt: et maxime in legibus de ſacrificiis, figuram aut praeſagium habentibus eius, qui pro mundo erat offerendus. Dicit ergo: Omnes prophetae, qui videlicet de venturo Chriſto prophetauerant, et lex quae in ouium et agni immolatione, prophetabat de Chriſto immolando, huiusmodi prophetias ad Iohannem vsque protenderunt. Hae ſiquidem prophetiae erant vsque ad Iohannem: deinceps vero cum illo iam non prophetiae manſerunt, ſed ope-

4) Tom. VII. p. 417 C. καὶ γὰρ ὠθεῖ καὶ ἐπείγει λοιποὺ αὐτοὺς καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὴν πίσιν τὴν ἑαυτοῦ.

Verſ. 12. Ἀπὸ — αὐτήν.

Ὁ [4]) χρυσόςομός φησιν, ὅτι βασιλείαν ὐρανῶν λέγει νῦν, τὴν εἰς αὐτὸν πίςιν, ὡς ὖσαν ἀῤῥαβῶνα τῆς βασιλείας τῶν ὐρανῶν, φημὶ δὴ, τῆς ἀπολαύσεως τῶν ἐν ὐρανοῖς ἀγαθῶν. βιάζεται δὲ, ἀντὶ τοῦ, βιαίως ἀρπάζεται παρὰ τῶν ἀνθρώπων, ἐν τῷ βιάζειν ἑαυτοὺς καὶ νικᾶν τὴν ἀνάγκην τῶν οἱωνδήποτε παθῶν, ἢ καὶ τὴν τυραννίδα τῆς ἀπιςίας. διὸ καὶ τοῦτο σαφηνίζων ἐπήγαγεν, ὅτι βιαςαὶ ἀρπάζϩσιν αὐτήν. ταύτην δὲ τὴν ἐπαινετὴν βίαν ἄρξαθαί, φησιν, ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῦ κηρύγματος ἰωάννϩ, βοῶντος τῷ λαῷ· μετανοεῖτε. ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν ὐρανῶν. εἴρηκε δὲ τοῦτο νῦν ὁ χριςὸς, ἅμα μὲν ἐπαινῶν τὸν ἰωάννην, ὡς αὐτὸν ἐναρξάμενον τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, ἅμα δὲ καὶ παραθήγων τὒς ἀκϩοντας εἰς τὸ καὶ αὐτοὺς ὁμοίως βιάζειν ἑαυτούς.

Verſ. 13. Πάντες — προεφήτευσαν.

Νόμον λέγει, τὴν παλαιὰν νομοθεσίαν. καὶ γὰρ καὶ ἐν ταύτῃ πολλὰ περὶ χριςοῦ προείρητο, καὶ μᾶλλον ἐν τοῖς περὶ θυσιῶν νόμοις, τύπον καὶ προμήνυμα κεκτημένοις τοῦ τυθῆναι μέλλοντος ὑπὲρ τοῦ κόσμϩ. φησὶν οὖν, ὅτι πάντες οἱ προφῆται, οἱ προφητεύσαντες δηλαδὴ περὶ τοῦ μέλλοντος ἔρχεσθαι χριςοῦ, καὶ ὁ νόμος, ὁ προφητεύσας περὶ τοῦ μέλλοντος θύεσθαι προβάτϩ καὶ ἀμνοῦ, μέχρις ἰωάννου τὰς τοιαύτας αὐτῶν προφητείας ἐξέτειναν. μέχρι μὲν γὰρ ἰωάννου προφητεῖαι ἦσαν αὗται· ἐπ' αὐτοῦ δὲ λοιπὸν, οὐκ ἔτι προφητεῖαι μεμενήκασιν,

 ἀλλὰ

τοῦ. Subobſcure ergo hoc dixit. Eundem locum tractat T. VIII. p. 320. C. vbi nullum verbum περὶ πίςεως.

operum exhibitiones factae sunt. Nam horum ipse vidit euentum: ideoque agnito Christo, agnum eum appellauit, dicens: Ecce agnus Dei qui tollit peccatum mundi.

Christus autem hunc loquutus est sermonem, simul Iohannem hinc laudans, tanquam primum qui harum prophetiarum cognouit euentum, quasi et ipsum prophetam: simul quoque docens, quod aduenerit iam qui prophetabatur, nec deinceps alterum oporteat expectare.

Est autem et alia quaedam expositio, quod omnes simpliciter prophetae et lex prophetandi, vsque ad Iohannem Iudaeis prophetauerant, et hic ultimus est prophetarum: deinceps vero nullus alius eis prophetabit. Huic ergo quasi postremo, omnino credere oportet, qui multa de me testatus est: et venit vt omnium animas tanquam sponsas ad me adducat: Nam et hunc Malachias propheta missum dixit, vt appararet viam meam ante me.

Vers. 14. *Et si — venturus erat.*

Expectant Iudaei Christum tunc venturum quum venerit Elias, vt praecurrat aduentum eius. Malachiae namque prophetia est quae dicit: Mittam vobis Eliam Thesbyten, qui restituet cor patris ad filium. Et certe venturus est Elias, vt praecurrat Christi aduentum, sed secundum: Iohannes namque primum praecucurrit. Dicit ergo Christus: si

5) καὶ, pro ὡς. A.
6) Ita quoque Hentenius videtur legisse, qui *prophetantem* habet. Minime autem in eo possum acquiescere. Credo ergo aut τὸ, aut τῷ legendum esse, loco τοῦ. Τῷ quid sit, per se apparet. Altero-rum

ἀλλὰ πράγματα γεγόνασι. καὶ γὰρ αὐτὸς εἶδε τὴν ἔκβασιν τούτων. διὸ καὶ, ἐπιγνοὺς τὸν χριστὸν, ἀμνὸν αὐτὸν προσηγόρευσεν, εἰπὼν, ἴδε x) ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. x) Io. 1, 29.

Εἴρηκε δὲ τὸν λόγον τοῦτον ὁ χριστὸς, ἅμα μὲν καὶ ἐντεῦθεν ἐπαινῶν τὸν ἰωάννην, ὡς [5]) πρῶτον ἐπιγνόντα τὴν ἔκβασι τῶν τοιούτων προφητειῶν, διὰ καὶ αὐτὸν προφήτην· ἅμα δὲ καὶ διδάσκων, ὅτι παραγέγονεν ὁ προφητευόμενος, καὶ οὐκ ἔτι χρὴ προσδοκᾶν ἕτερον.

Ἔστι δὲ καὶ ἄλλη τις ἐξήγησις, ὅτι πάντες ἁπλῶς οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος τοῦ [6] προφητεύειν ἕως ἰωάννου προεφήτευσαν ἐν ἰουδαίοις, καὶ τελευταῖος προφήτης οὗτός ἐστι· τὸ λοιπὸν δὲ, οὐδεὶς ἕτερος αὐτοῖς προφητεύσει, καὶ χρὴ τούτῳ πείθεσθαι πάντως, ὡς τελευταίῳ, πολλὰ περὶ ἐμοῦ μαρτυρήσαντι καὶ νυμφαγωγήσαντί μοι τὰς ἁπάντων ψυχάς· ἐπεὶ καὶ κατασκευάζειν ἔμπροσθέν μου τὴν ὁδόν μου, μαλαχίας y) ὁ προφήτης εἶπεν αὐτόν. y) Mal. 3, 1.

Verſ. 14. Καὶ εἰ — ὁ μέλλων ἔρχεσθαι.

Προσδοκῶσιν ἰουδαῖοι, τότε τὸν χριστὸν ἐλθεῖν, ὅταν ἐλθὼν ἠλίας, προδράμῃ τῆς παρουσίας αὐτοῦ. καὶ γὰρ ἐστι προφητεία μαλαχίου λέγουσα· ἀποστελῶ z) ὑμῖν ἠλίαν τὸν θεσβίτην, ὃς ἀποκαταστήσει καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱόν. καὶ μέλλει μὲν ἠλίας προδραμεῖν τῆς τοῦ χριστοῦ παρουσίας, ἀλλὰ τῆς δευτέρας. τῆς γὰρ πρώτης ὁ ἰωάννης προέδρα- z) Mal 4, 4. 5.

[6] rum autem ita capio: οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος προεφήτευσαν τὸ προφητεύειν i. e. τὸ προφητευθῆναι ἕως ἰωάννου. ἐλθόντος γὰρ τοῦ προφητευθέντος, ὃν αὐτὸς ἐδακτυλοδείκτησεν ὁ ἰωάννης, οὐκέτι χρεία προφητείας.

ſi vultis recipere quod futurum eſſe dictum eſt de hoc tempore: ſiue ſuſcipere, id eſt rebus animum aduertere: ipſe eſt Elias qui venturus erat, vtpote ipſum illius miniſterium perficiens. Sicut enim ille ſecundum meum aduentum praecurrens, conuertet corda Iudaeorum illius temporis ad apoſtolos: patres ſiquidem apoſtolorum ſunt Iudaei: ita et hic conuertit, praecurrens meum aduentum, corda eorum qui credituri ſunt Iudaeorum, ad me qui ſum filius eorum. Nam ſecundum humanitatem Chriſtus a Iudaeis deſcendit. Et ſicut primus Elias, ſecundus praecurſor dicitur: ita ſane et primus praecurſor, ſecundus Elias appellatur propter ſimile miniſterium, vt dictum eſt.

Verſ. 15. *Qui — audiat.*

Aures nunc dicit intelligibiles: omnes ſiquidem auditores habebant ſenſibiles. Dicit autem: Qui habet aures intelligibiles ad intelligendum, intelligat quod dictum eſt, puta quod Iohannes ſit Elias: videbatur enim aenigmati ſimile. Nam demonſtrando quod Iohannes eſſet Elias, ſimul quoque demonſtrauerat aduenisse Chriſtum. Dicens autem: Qui habet aures ad audiendum audiat, excitat eos ad interrogandum de eo quod aenigma videbatur.

Verſ. 16. *Cui — hanc?*

Lucas habet, Cui aſſimilabo homines generationis huius? Aſſimilabo vero, id eſt comparabo. Vult autem eſſe difficile conuincere Iudaeos.

Verſ. 16.

7) ἠλίας, omittit B.
8) ὁμοίαν, ὡς εἴρηται. A.

δραμε. Φησὶν οὖν ὁ χριςὸς, ὅτι ἐὰν θέλητε δέξαϑαι, ὃ μέλλω νῦν εἰπεῖν· ἢ δέξαϑαι, ἀντὶ τοῦ, προσέχειν τοῖς πράγμασιν· αὐτός ἐςιν 7) ἠλίας ὁ μέλλων ἔρχεϑαι. αὐτός ἐςιν, ὡς τὴν αὐτὴν αὐτῷ διακονίαν ἀνύων. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος, προτρέχων τῆς δευτέρας μου παρουσίας, ἐπιςρέψει τὰς καρδίας τῶν τηνικαῦτα ἰουδαίων πρὸς τοὺς ἀποςόλους· πατέρες γὰρ οἱ ἰουδαῖοι τῶν ἀποςόλων· οὕτω καὶ οὗτος, προτρέχων τῆς πρώτης μου παρουσίας, ἐπιςρέφει τὰς καρδίας τῶν μελλόντων πιςεύειν ἰουδαίων πρὸς ἐμὲ, τὸν υἱὸν αὐτῶν. κατὰ γὰρ τὴν ἐνανθρώπησιν ἐξ ἰουδαίων ὁ χριςὸς κατήγετο. καὶ ὥσπερ ὁ πρῶτος ἠλίας, δεύτερος πρόδρομος λέγεται· οὕτω δὴ καὶ ὁ πρῶτος πρόδρομος, δεύτερος ἠλίας προσαγορεύεται, διὰ τὴν, ὡς εἴρηται, 8) ὁμοίαν διακονίαν.

Verſ. 15. Ὁ ἔχων — ἀκουέτω.

Ὦτα νοητὰ λέγει νῦν· αἰσϑητὰ γὰρ πάντες εἶχον οἱ ἀκροώμενοι. Φησὶ δὲ, 9) ὅτι ὁ ἔχων ὦτα νοητὰ εἰς τὸ συνιέναι, συνιέτω τὸ ῥηθὲν, ἤγουν, πῶς ἐςιν ἠλίας ὁ ἰωάννης. ἐδόκει γὰρ αἰνίγματι ὅμοιον. ἀποδείξας μὲν οὖν ἠλίαν, τὸν ἰωάννην, συναπέδειξε, καὶ ὅτι παραγέγονεν ὁ χριςός. εἰπὼν δὲ, ὅτι ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω, διήγειρεν αὐτοὺς εἰς τὸ ἐρωτῆσαι περὶ τοῦ δοκοῦντος αἰνίγματος.

Verſ. 16. Τίνι — ταύτην;

Ὁ δὲ λουκᾶς, τίνι ὁμοιώσω a) τοὺς ἀνθρώπους τῆς γενεᾶς ταύτης; ὁμοιώσω δὲ, ἀντὶ τοῦ, παρεικάσω. βούλεται δὲ τὸ δυσάρεςον ἐλέγξαι τῶν ἰουδαίων. a) Luc. 7, 31

9) ὅτι abeſt. B.

Verſ. 16. *Similis — ſuis.*

Puerulis Iudaeos comparauit, propter eorum inſipientiam. Forum autem locus eſt publicus in quem multitudo vndique confluit negotiationis gratia. Conſodalibus vero, hoc eſt amicis ſuis: et ſeipſum ac Baptiſtam intelligit, quibus acclamabant ſiue colloquebantur Iudaei.

Verſ. 17. *Et — planxiſtis.*

Dicunt praedicti conſodalibus ſuis, Tibia cecinimus vobis, etc. Habent autem hunc ſenſum: Oſtendimus vobis facilem viuendi normam, et non placuit: ac difficilem, et rurſus diſplicuit. Tibia namque laeta canere, facile eſt: lugubria vero canere, difficile. Et rurſum ſaltare, altero laeta canente tibia, delectat: ſimiliter plangere ſiue lugere, aliquo lugubria canente complacet. Deinde ſubdens interpretatur praedicta dicens:

Verſ. 18. *Venit — v. 19. peccatorum.*

Iohannis viuendi modus difficilis erat et aſper: neque enim panem edebat, neque vinum bibebat: Chriſti vero, facilis ac leuis: panem ſiquidem edebat vinumque bibebat: et erant inuicem contrariae hae viuendi rationes, neutrius tamen conuerſatio placuit: ſed Iohannem quidem propter eſcarum, vinique abſtinentiam, daemonium habere dicebant: Chriſtum vero, quod ederet ac biberet, comedonem, vinique potorem nominabant: quanquam manifeſte horum calumnias non ſcripſerit Euangeliſta, praeſentem ſermonem arbitratus ſufficere.

Quem-

Verſ. 16. Ὁμοία — αὐτῶν.

Παιδίοις τοὺς ἰουδαίους παρείκασε, διὰ τὴν ἀφροσύνην αὐτῶν· ἀγορὰ δέ ἐστι, τόπος δημόσιος, ἐν ᾧ τὰ πλήθη πανταχόθεν συῤῥέουσιν, ἐμπορίας χάριν· ἑταίρους δὲ, τουτέστι, φίλους αὐτῶν, λέγει ἑαυτὸν, καὶ τὸν βαπτιστὴν ἰωάννην, οἷς προσεφώνουν, ἤτουν, συνελάλουν οἱ ἰουδαῖοι.

Verſ. 17. Καὶ — ἐκόψαθε.

Καὶ λέγουσι τοῖς δηλωθεῖσι παιδίοις οἱ τοιοῦτοι ἑταῖροι αὐτῶν, ὅτι ηὐλήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὠρχήσασθε, ἐθρηνήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ἐκόψασθε. ταῦτα δὲ, τοιαύτην ἔχει διάνοιαν· ὅτι ἐπεδειξάμεθα ὑμῖν πολιτείαν εὐπρόσιτον, καὶ οὐκ ἠρέσθητε· καὶ δυσπρόσιτον, καὶ πάλιν οὐκ ἠρέσθητε. τὸ μὲν γὰρ αὐλεῖν, εὐπρόσιτον· τὸ δὲ θρηνεῖν, δυσπρόσιτον. καὶ αὖθις ὁ ὀρχούμενός τε αὐλοῦντός τινος ἀρέσκεται, καὶ ὁ κοπτόμενος, ἤτουν κλαίων, θρηνοῦντός τινος ἀρέσκεται. εἶτα ἑρμηνεύει τὰ ῥυθέντα λέγων.

Verſ. 18. Ἦλθε — v. 19. ἁμαρτωλῶν.

Ἡ μὲν τοῦ ἰωάννου δίαιτα, δυσπρόσιτος καὶ τραχεῖα. οὔτε γὰρ ἤσθιεν ἄρτον, οὔτε ἔπινεν οἶνον ἡ δὲ τοῦ χριστοῦ, εὐπρόσιτος καὶ ὁμαλή. τί γάρ; ἤσθιεν ἄρτον, καὶ ἔπινεν οἶνον· καὶ ἦσαν μὲν ἀλλήλαις ἐναντίαι αὗται αἱ δίαιται. οὐδετέρῳ δὲ τῶν οὕτω διαιτωμένων ἠρέσκοντο· ἀλλὰ τὸν ἰωάννην μὲν, διὰ τὴν ἀσιτίαν καὶ ἀοινίαν, δαιμόνιον ἔχειν ἔλεγον· τὸν δὲ χριστὸν, διὰ τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν, φάγον καὶ οἰνοπότην ὠνόμαζον, εἰ καὶ μὴ ῥητῶς τὰς διαβολὰς τούτων ἀνέγραψεν ὁ εὐαγγελιστὴς, νομίσας ἀρκεῖν τὸν παρόντα λόγον.

Quemadmodum enim duo venatores, animal captu difficile venari conantes, quod solis duobus modis capi potest sibi mutuo contrariis, diuidentes hos inter se, vt alterum quisque eligat, opposito quidem inter se inuicem modo venantur: idem tamen faciunt. Ita quoque hic dispositum est, vt Iohannes quidem duriorem viuendi regulam haberet, Christus vero molliorem: vt siue hunc, siue illum eligentes, obedirent eis: et vel per hunc vel per illum caperentur. Et erant sane hae viae inter se inuicem contrariae: simile tamen erat opus. Verum hi, tanquam fera captu difficilis, vtrumque fugientes, vtrique detrahebant.

Interrogemus ergo illos. Est ne proba vita asperior? quomodo ergo non obedistis Iohanni Christum vobis demonstranti? At fortassis vita mollior ac suauior magis placet. Et quare non obedistis Christo viam salutis vos docenti?

Verum quam ob causam Iohannes potius asperam viuendi normam habuit? Quia oportebat poenitentiae praedicatorem tristem quandam grauitatem prae se ferre: et remissionis peccatorum largitorem, humanum atque benignum esse. Et quia Iohannes nihil amplius, quam solam vitae normam Iudaeis demonstrauit: siquidem Iohannes, inquit, nullum fecit signum: Christus vero etiam a diuinis miraculis testimonium adeptus est.

Praeterea quoque sciens imbecilles esse homines demittit sese, vt illos magis lucrifaceret, et propter hoc ad mensas etiam publicanorum dispensatorie accedebat: et indignantibus causam reddebat, dicens: Non veni ad vocandum iustos, sed peccatores ad poenitentiam.

Neque

*) δυσθήρευτον. A. Vtrumque probum, vti ἀθήρευτος et ἀθήρατος. Sed ἀθήρευτος et δυσθήρατος frequentiora sunt.

Ὥσπερ γὰρ δύο θηρευταὶ, ζῶον δυσθήρατον [1]) ἑλεῖν σπεύδοντες, ἐκ δύο μόνων διεξόδων θηρευθῆναι μέλλον, ἐναντίων ἀλλήλαις, ἑκατέραν διέξοδον ἑκάτερος διαλαβὼν, ἐξεναντίας μὲν ἀλλήλοις ἵςανται, τὸ αὐτὸ δὲ ποιοῦσιν· ὅτως ᾠκονομήθη, τὸν μὲν ἰωάννην σκληροτέραν ἔχειν ἀγωγὴν, τὸν δὲ χριςὸν μαλακωτέραν, ἵνα εἴτε τοῦτον, εἴτε ἐκεῖνον ἀποδεξάμενοι, πεισθῶσιν αὐτοῖς, καὶ εἴτε διὰ τούτου, εἴτε δι' ἐκείνου θηραθῶσι. καὶ ἦσαν ἐναντίαι μὲν ἀλλήλαις αἱ ὁδοί· τὸ δὲ ἔργον, ὅμοιον. ἀλλ' αὐτοὶ, καθάπερ θηρίον δύστροπον, ἑκατέρους φεύγοντες, ἑκατέρους ἐκάκιζον.

Ἐρωτήσωμεν τοίνυν αὐτοὺς, καλὸν ἡ σκληροτέρα πολιτεία; καὶ πῶς οὐκ ἐπείσθητε τῷ ἰωάννῃ, τὸν χριςὸν ὑμῖν ὑποδεικνύοντι; ἀλλὰ καλὸν ἡ μαλακωτέρα· καὶ πῶς οὐκ ἐπείσθητε τῷ χριςῷ, τὴν ὁδὸν ὑμᾶς τῆς σωτηρίας διδάσκοντι;

Διατί δὲ μᾶλλον ὁ ἰωάννης τὴν σκληροτέραν ἀγωγὴν εἶχε; διότι ἔδει τὸν μὲν κήρυκα τῆς μετανοίας, σκυθρωπὸν εἶναι, τὸν δὲ δοτῆρα τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν, χαρίεντα. καὶ ὅτι ὁ μὲν ἰωάννης οὐδὲν πλέον ἐπεδείξατο τοῖς ἰουδαίοις, εἰ μὴ πολιτείαν μόνην· ἰωάννης [b]) γάρ, φησιν, οὐδὲν ἐποίησε σημεῖον· ὁ δὲ χριςὸς καὶ τὴν [2] ἀπὸ τῶν θεοπρεπῶν θαυμάτων μαρτυρίαν ἐκέκτητο.

b) Io. 10, 41.

Ἄλλως τε δὲ, καὶ γινώσκων ἀσθενεῖς τοὺς ἀνθρώπους, συγκατέβαινεν, ἵνα κερδήσῃ μᾶλλον αὐτοὺς ἐντεῦθεν. διὰ τοῦτο καὶ εἰς τραπέζας τελωνῶν οἰκονομικῶς εἰσήρχετο, καὶ τοῖς μεμφομένοις ἀπελογεῖτο, τὴν αἰτίαν λέγων· οὐκ ἦλθον [c]) καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν.

c) Matth. 9, 13.

Ἀλλ'

[2]) ἀπὸ τῶν omittit B.

Neque tamen duram viuendi normam neglexit, in deserto cum feris versatus, ac diebus quadraginta ieiunans, vt supra dictum est. Praeterea quoque ad mensas accedens verecunde, temperate, et prout sanctos decet, religiose edebat ac bibebat.

Vers. 19. *Et — suis.*

Iustificata est, id est, iusta habita est, siue admirationi habita est Dei sapientia, quae dispofuit vt Christus ac Iohannes oppositis viis incederent, propter ipsam hominum vtilitatem. Admirationi autem habita est a filiis suis, siue ab intelligentibus illam: filii namque sapientiae sunt sapientes aut intelligentes. Vel iustificata est, hoc est iusta ac irreprehensibilis habita est: vtpote quae fecit quicquid debuit: et omni modo vsa est ad illorum salutem.

Vers. 20. *Tunc — resipuissent.*

Exprobrare, hoc est miseras dicere ac deplorare. Nam probrum miseria est. Virtutes autem dicit miracula.

Vers. 21. *Vae tibi — resipuissent.*

In sequentibus Sodoma et Gomorrha ponit, vtpote in libidine nominatissima: Tyrum autem et Sidona tanquam maxime in idololatria insignes.

Vers. 22.

3) Τὸ, propter vicinum τὴν δὲ, vix ferri potest. Crediderim ergo, Euthymium scripsisse τά. Hentenius videtur legisse: ἐν τοῖς ἑξῆς σόδομα. Cur autem

Ἀλλ' ὐδὲ τῆς σκληρᾶς ἠμέλησεν ἀγωγῆς, ἐν τῇ ἐρήμῳ μετὰ τῶν d) θηρίων οἰκήσας, καὶ τεσσαράκοντα νηστεύσας ἡμέρας, ὡς προδεδήλωται. καὶ εἰς τραπέζας δὲ εἰσιὼν, εὐλαβῶς τε καὶ ἐγκρατῶς καὶ ἁγιοπρεπῶς ἤσθιε καὶ ἔπινε. d) Marc. 1, 13.

Verſ. 19. Καὶ — αὐτῆς.

Ἐδικαιώθη, ἀντὶ τοῦ, δικαία ἐλογίσθη, τυτέςιν ἐθαυμάσθη ἡ σοφία τῦ θεῦ, ἡ οἰκονομήσασα τὸν ἰωάννην καὶ τὸν χριςὸν ἐναντίας ὁδοὺς πολιτειῶν ἰέναι, διὰ τὴν αὐτὴν ὠφέλειαν τῶν ἀνθρώπων. ἐθαυμάσθη δὲ, ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς, ἤγουν, παρὰ τῶν συνιέντων αὐτήν. υἱοὶ γὰρ σοφίας, οἱ συνετοί· ἢ ἐδικαιώθη, ἀντὶ τοῦ, δικαία καὶ ἀνέγκλητος ἐλογίσθη, ὡς ποιήσασα πᾶν, ὃ ἔδει, καὶ παντὶ τρόπῳ χρησαμένη πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν.

Verſ. 20. Τότε — μετενόησαν.

Ὀνειδίζειν, ἀντὶ τοῦ, ταλανίζειν. ὄνειδος γὰρ καὶ ὁ ταλανισμός. δυνάμεις δὲ, τὰ θαύματα λέγει.

Verſ. 21. Οὐαί σοι — μετενόησαν.

Τὸ 3) σόδομα μὲν καὶ γόμοῤῥα τίθησιν, ὡς εἰς ἀσέλγειαν ἐπιφανέςατα· τὴν τύρον δὲ καὶ τὴν σιδῶνα, ὡς εἰς εἰδωλολατρείαν διαβοήτυς.

Verſ. 22.

autem γόμοῤῥα memorauit, quorum nulla hic fit mentio? Vel ex loco ſimili Matth. 10, 15. vel quod alibi etiam iſtae vrbes coniungi ſolent.

Verſ. 22. *Attamen — vobis.*

Attamen, id eſt propter hoc. Significat autem miſeriam ac minas, vt vel erubeſcant vel paueant.

Verſ. 23. *Et — hodiernum diem.*

Capernaum celebris fuit, eo quod habitauerit in ea Chriſtus: multaque miracula in ea ediderit. Dicit ergo: Et tu per gloriam vſque ad coelum exaltata, vsque ad inferos detraheris per ignominiam. Sunt autem quae dicuntur alterius rei ſignificatiua. Siquidem vsque ad coelum, gloriae demonſtrat magnitudinem: vſque ad inferos autem, ignominiae. Augmentum vero criminis et demonſtratio extremae prauitatis eſt, non ſolum peiores eſſe peccatoribus qui tunc erant, ſed et illis qui unquam fuerant.

Verſ. 24. *Attamen — tibi.*

Vobis, ad ciuitatis illius ciues dictum eſt: Tibi vero ad ciuitatem.

Verſ. 25. *In — paruulis.*

Ἀποκρίσεως vocabulum (quod nos communiter reſponſionem vertimus) varia ſignificat. Mitto nunc ſeparationem ac digeſtionem ſecundum medicos, et quae ad hoc fit, terminationem. Interdum quidem principii locum habet, vt quum dicitur, Reſpondens Ieſus dixit, Confiteor tibi pater, Domine coeli et terrae, de quo nunc eſt ſermo: nulla enim praeceſſit interrogatio. Quandoque vero ad interrogationem redditur, vt eſt illud, Reſpon-

Verſ. 22. Πλὴν — ὑμῖν.

Τὸ πλὴν, ἀντὶ τοῦ, διὰ τοῦτο. μιγνύει δὲ τῷ ταλανισμῷ καὶ ἀπειλὴν, ἵνα ἢ αἰσχυνθῶσιν, ἢ φοβηθῶσι.

Verſ. 23. Καὶ — σήμερον.

Ἡ καπερναοὺμ, ἔνδοξος γέγονε, διὰ τὸ κατοικεῖν ἐν αὐτῇ τὸν χριστὸν, καὶ τὰ πολλὰ τῶν θαυμάτων ἐν αὐτῇ τελέσαι. Φησὶν οὖν, ὅτι καὶ σὺ, ἡ μέχρι τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθεῖσα τῇ δόξῃ, ἕως ᾅδου καταβιβασθήσῃ τῇ ἀδοξίᾳ. ἐμφαντικὰ δὲ τὸ, μέχρι τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὸ, ἕως ᾅδου. ἐμφαίνουσι γὰρ, τὸ μὲν, μέγεθος δόξης· τὸ δὲ, ἀδοξίας. αὔξησις δὲ κατηγορίας καὶ ἀπόδειξις κακίας ὑπερβαλλούσης, τὸ λέγειν, αὐτοὺς μὴ μόνον χείρους τῶν τότε ἁμαρτωλῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν πώποτε γενομένων.

Verſ. 24. Πλὴν — σοί.

Τὸ μὲν ὑμῖν, πρὸς τοὺς πολίτας τῆς πόλεως ἐκείνης εἴρηται· τὸ δὲ σοὶ, πρὸς τὴν πόλιν.

Verſ. 25. Ἐν — νηπίοις.

Τὸ τῆς ἀποκρίσεως ὄνομα, πολυσήμαντόν ἐστιν. ἵνα γὰρ ἐάσω τὸν διαχωρισμὸν καὶ τὴν διαφόρησιν, κατὰ τοὺς ἰατροὺς, καὶ τὴν εἰς τοῦτο κατάληξιν· ποτὲ μὲν τόπον ἀρχῆς ἔχει, ὡς τό· ἀποκριθεὶς [e] ὁ ἰησοῦς εἶπεν, ἐξομολογοῦμαί σοι, πάτερ, κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς· περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος· οὐ προηγήσατο γὰρ ἐρώτησις· ποτὲ δὲ, πρὸς ἐρώτησιν ἀποδίδοται· ὡς τό· ἀποκριθεὶς [f]) σίμων πέτρος εἶπε· σὺ εἶ ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος· προ-

e) Matt. 11, 25.

f) Matt. 16, 16.

ſpondens Simon Petrus dixit: Tu es Chriſtus filius Dei viui: praeceſſit enim interrogatio. Interdum quoque ſermonis continuationem ſignificat, vt capite viceſimo nono huius, quum Cananea dixiſſet, Vtique Domine, nam et catelli edunt de micis, quae cadunt a menſa dominorum ſuorum: conſequenter ſtatim ſubiungitur: Tunc reſpondens Ieſus dixit illi: O mulier magna eſt fides tua: Fiat tibi ſicut vis. Ad haec quoque ſignificat exhortationem ſiue deprecationem: vt quum dicitur, Reſpondens autem Petrus dixit ei: Ediſſere nobis parabolam hanc. Quandoque autem abundat: vt quum dicitur, Reſpondens autem Petrus dixit illi: Et ſi omnes offendantur per te, ego tamen nunquam offendar. Siquidem Marcus praetermiſit Reſpondens, et dixit: Petrus autem ait illi, etc. Interdum vero ſignificat etiam interrogationem: vt quum dicitur, Reſpondit eis Ieſus, Num ego vos duodecim elegi?

Confiteor autem dicit nunc gratiarum actionem. Sapientes vero et prudentes, eos qui tales populo videbantur, puta Scribas et Phariſaeos. Paruulos vero, Apoſtolos, propter ſimplicitatem et innocentiam, ac ſinceritatem. Gratias tibi ago, inquit, quod abſconderis fidei myſteria a ſapientibus et prudentibus, illa cognoſcere nolentibus: et reuelaris ea paruulis, laeto animo ipſa ſuſcipientibus. Gratias autem agens patri, demonſtrauit ſe filium eius eſſe ab illo miſſum. Egit ergo gratias credentium nomine, ſignificans quem erga homines haberet amorem. Hanc autem gratiarum actionem Deo obtulit etiam pro ſeptuaginta quos emiſerat, quando ad eum reuerſi ſunt, ſicut dixit Lucas.

Verſ. 26.

προηγήσατο γὰρ ἐρώτησις· ποτὲ δὲ, λόγου διαδο-
χὴν δηλοῖ· τῆς γὰρ χαναναίας εἰπούσης· ναὶ g) g) Matth. 15, 27. 28.
κύριε, καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψιχίων
τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐ-
τῶν· ἀποκριθεὶς ὁ ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ· ὦ γύναι,
μεγάλη σου ἡ πίστις, γενηθήτω σοι ὡς θέλεις·
ποτὲ δὲ σημαίνει παράκλησιν, ὡς τὸ, ἀποκρι-
θεὶς h) δὲ ὁ πέτρος εἶπεν αὐτῷ· [φράσον [4] ἡμῖν h) Matt. 15, 15.
τὴν παραβολὴν ταύτην· ποτὲ δὲ, περιττὸν τέ-
θειται· ὡς τό· ἀποκριθεὶς i) ὁ πέτρος εἶπεν αὐ- i) Matt. 26, 33.
τῷ·] εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται ἐν σοὶ, ἐγὼ δὲ
οὐδέποτε σκανδαλισθήσομαι· καὶ γὰρ ὁ k) μάρκος k) Marc. 14, 29.
παρέλιπε τὸ, ἀποκριθεὶς, καὶ εἶπεν· ὁ δὲ πέ-
τρος ἔφη αὐτῷ· ἐστὶ δ', ὅτε δηλοῖ καὶ τὴν ἐρώτησιν·
ὡς τό· ἀπεκρίθη l) αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς· οὐκ ἐγὼ ὑμᾶς l) Io. 6, 70.
τοὺς δώδεκα ἐξελεξάμην;

Ἐξομολόγησιν δὲ νῦν, τὴν εὐχαριστίαν λέγει.
καὶ σοφοὺς μὲν καὶ συνετοὺς, τοὺς οὕτω δοκοῦν-
τας τῷ λαῷ γραμματέας καὶ Φαρισαίους· νη-
πίους δὲ, τοὺς ἀποστόλους, διὰ τὸ ἄκακον καὶ
ἀπόνηρον καὶ ἀφελές. εὐχαριστῶ σοι, φησὶν, ὅτι
ἀπέκρυψας τὰ τῆς πίστεως μυστήρια ἀπὸ σοφῶν
καὶ συνετῶν, μὴ θελησάντων ἐπιγνῶναι ταῦτα,
καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις, τοῖς παραδεξα-
μένοις αὐτά. εὐχαριστήσας μὲν οὖν τῷ πατρὶ, [5])
ἔδειξεν, ὅτι υἱός ἐστιν αὐτοῦ, καὶ παρ' ἐκείνου ἀπέ-
σταλται· ὑπὲρ τῶν πιστευσάντων δὲ ποιήσας τὴν
εὐχαριστίαν, ἐδήλωσεν, ἴδιαν ἀγάπην ἔχει περὶ
αὐτούς. ταύτην δὲ τὴν εὐχαριστίαν προσήγαγε τῷ
θεῷ, καὶ ὑπὲρ τῶν ἑβδομήκοντα m) ἀποστόλων, m) Luc. 10, 21.
ὅτε ὑπέστρεψαν πρὸς αὐτὸν, ὡς εἴρηκεν ὁ λου-
κᾶς.

Vers. 26.

[4]) Inclusa in margine habet. B.
[5]) ἀπέδειξεν. A.

Verſ. 26. *Vtique pater — apud te.*

Vtique gratias tibi ago pater, quia ita fuit bona voluntas, ſiue beneplacitum coram te, hoc eſt, quia ita bene placuit tibi, vt haec repelleres ab iis qui ea repellunt tanquam indignis, reuelares autem ea his, qui ad illa accedunt tanquam dignis: idque iuſtum eſt. Ne tamen patri gratias agens, videatur hominibus minus illo potens, et a natura paterna alienus, dixit.

Verſ. 27. *Omnia — meo.*

Omnia videlicet quae patris ſunt. Siquidem etiam alibi dicit: omnia quae pater habet, mea ſunt. Quodſi omnia ei tradita ſunt, omnium vtique dominus eſt: ſi vero omnium dominus eſt, aequalis certe eſt patri.

Id autem, Tradita ſunt, prout Deum decet intellige, non quod primum ea non habens poſtmodum acceperit: nihil enim illum praeceſſit, ne ipſe quidem pater, ſed ſimul pater et ſimul filius, ſimulque omnium Dominus. Verum conſueuit diſpenſatorie haec ſaepius dicere, patrem honorans. Hanc ergo in ſimilibus habeto ſolutionem.

Verſ. 27. *Et — niſi filius.*

Cognitionem dicit non vulgarem, ſed iuxta naturam ipſorum. Quod enim ſint pater et filius, cognoſimus omnes credentes. Quis autem ſit pater iuxta naturam, et quis filius, nemo cognoſcit. Dicit enim Lucas: Nemo cognoſcit quis ſit filius, niſi pater: et quis ſit pater, niſi filius. Hoc ergo dixit Chriſtus, manifeſtius docens aequalitatem ad patrem.

6) τȣτέςι, omittit. A.

Verſ. 26. Ναὶ ὁ πατὴρ — ἔμπροσθέν σου.

Ναὶ, εὐχαριστῶ σοι, ὦ πάτερ, διότι οὕτως ἐγένετο εὐδοκία, ἤγουν, ἀρέσκεια ἐνώπιόν σου, τουτέστι ὅ) διότι οὕτως ηὐδόκησας, ἀποκρυβῆναι μὲν ταῦτα ἀπὸ τῶν ἀποσεισαμένων αὐτὰ, ὡς ἀναξίων, ἀποκαλυφθῆναι δὲ ταῦτα τοῖς προσιεμένοις αὐτὰ, ὡς ἀξίοις. δίκαιον γάρ τοῦτό ἐστιν. ἵνα δὲ μὴ, ἀπὸ τοῦ εὐχαριστῆσαι τῷ πατρὶ, δόξῃ τοῖς ἀνθρώποις ἀσθενέστερος αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο τῆς πατρικῆς φύσεως ἀλλότριος, φησί·

Verſ. 27. Πάντα — μου.

Πάντα, τὰ τοῦ πατρὸς δηλονότι. καὶ ἀλλαχοῦ γάρ φησι· πάντα, [n]) ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμά ἐστιν. ἐὰν δὲ πάντα αὐτῷ παρεδόθη, πάντων ἄρα κύριός ἐστιν· εἰ δὲ πάντων ἐστὶ κύριος, ἴσος ἄρα τῷ πατρί ἐστι. — n) Io. 16, 15.

Τὸ δὲ παρεδόθη, θεοπρεπῶς νόησον, οὐχ ὅτι μὴ ἔχων ταῦτα πρότερον, παρέλαβεν ὕστερον· οὐδὲν γάρ ἐστιν αὐτοῦ προγενέστερον, οὐδὲ αὐτὸς ὁ πατὴρ, ἀλλ' ἅμα πατὴρ καὶ ἅμα υἱὸς, καὶ ἅμα πάντων κύριοι· ἀλλ' εἴωθεν οἰκονομικῶς λέγειν τοιαῦτα πολλαχοῦ, τιμῶν τὸν πατέρα, καὶ ταύτην ἐπὶ τῶν τοιούτων ἔχε τὴν λύσιν.

Verſ. 27. Καὶ — εἰ μὴ ὁ υἱός.

Ἐπίγνωσιν, οὐ τὴν ἁπλῶς φησὶν, ἀλλὰ τὴν κατὰ φύσιν αὐτῶν. ὅτι μὲν γάρ ἐστιν υἱὸς καὶ πατὴρ, ἐπιγινώσκομεν πάντες οἱ πιστεύοντες· τίς δὲ κατὰ τὴν φύσιν ἐστὶν ὁ υἱὸς, καὶ τίς ὁ πατὴρ, οὐδεὶς ἐπιγινώσκει. λέγει γὰρ ὁ λουκᾶς, οὐδεὶς [o]) γινώσκει, τίς ἐστιν ὁ υἱὸς, εἰ μὴ ὁ πατήρ· καὶ τίς ἐστιν ὁ πατὴρ, εἰ μὴ ὁ υἱός. τοῦτο δὲ εἶπεν ὁ χριστὸς, — o) Luc. 10, 22.

patrem. Nam si soli omnium aequalem habent de se inuicem cognitionem, aequales vtique sunt.

Vers. 27. *Et — reuelare.*

Etiam hoc aequalitatem indicat. [8]Si enim reuelat pater, vt supra dictum est, reuelat et filius: aequales certe sunt: Reuelabit autem naturam patris iis, qui digni fuerint in futuro saeculo. Quodsi patris naturam reuelabit, vtique et suam et spiritus sancti. Vna enim et eadem est trium. Dicendo vero: Nemo cognoscit, creaturas significauit: Spiritum sanctum autem, vtpote increatum non comprehendit.

Et quam ob causam de hoc etiam manifestius non est loquutus? Quia nondum tempus erat vt de eo doceret. Primum siquidem oportebat filii cognitionem mentibus discipulorum insinuari: deinde etiam illis ea reuelari, quae sunt spiritus sancti.

Vers. 28. *Venite — vos.*

Qui laboratis in opere peccati, et eius pondere onerati estis. Vides quomodo ostenderit peccatum, et laborem et pondus habere? Nam laborem habet priusquam perficiatur: habet pondus postquam perfectum est.

Potest autem et alio modo dici: Qui laboratis ad vana, et horum curis onerati estis. Et ego refocillabo vos, siue liberabo tali labore, talique pondere.

Vers. 29.

7) καὶ, quod Hentenius etiam agnoscit, addidi.

8) Inclusa vterque Codex in margine habet. Non agnoscit Hentenius.

διδάσκων φανερώτερον τὴν πρὸς τὸν πατέρα ἰσότητα. εἰ γὰρ μόνοι τῶν πάντων ἴσην ἔχουσι τὴν περὶ ἀλλήλων γνῶσιν, ἴσοι ἄρα εἰσίν.

Vers. 27. Καὶ — ἀποκαλύψαι.

Καὶ τοῦτο τὴν ἰσότητα δείκνυσιν. εἰ γὰρ ἀποκαλύπτει μὲν ὁ πατὴρ, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται, ἀποκαλύπτει δὲ καὶ ὁ υἱὸς, ἴσοι ἄρα εἰσίν. ἀποκαλύψει δὲ τοῖς ἀξίοις, τὴν φύσιν τοῦ πατρὸς, ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι. εἰ δὲ τὴν φύσιν τοῦ πατρὸς ἀποκαλύψει, πάντως καὶ τὴν ἑαυτοῦ, καὶ τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος. μία γὰρ καὶ [7]) ἡ αὐτή ἐστι τῶν τριῶν. [ἀποκαλύψει [8]) δὲ, ὅσον ἐφικτόν.] εἰπὼν δὲ, ὅτι οὐδεὶς ἐπιγινώσκει, τοὺς κτιστοὺς ἐδήλωσε. τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον, ὡς ἄκτιστον, οὐ συμπεριέλαβε.

Καὶ διατί μὴ καὶ περὶ τούτου φανερῶς εἴρηκε; διότι οὔπω καιρὸς ἦν διδάξαι περὶ αὐτοῦ. καὶ γὰρ ἔδει πρῶτον τὴν περὶ τοῦ υἱοῦ γνῶσιν ἐνσημανθῆναι ταῖς ψυχαῖς τῶν μαθητῶν, εἶτα καὶ τὰ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος αὐτοῖς ἀποκαλυφθῆναι.

Vers. 28. Δεῦτε — ὑμᾶς.

Οἱ κοπιῶντες εἰς τὴν ἐργασίαν τῆς ἁμαρτίας, καὶ πεφορτισμένοι τῷ βάρει ταύτης. ὁρᾷς, ὅπως ἔδειξε, τὴν ἁμαρτίαν καὶ κόπον καὶ βάρος ἔχουσαν; ἔχει γὰρ, ἔχει κόπον μὲν, πρὸ τοῦ ἀποτελεσθῆναι· βάρος δὲ, μετὰ τοῦτο.

Λέγοιτο δ' ἂν καὶ ἑτέρως, ὅτι καὶ [9]) οἱ κοπιῶντες εἰς τὰ μάταια, καὶ πεφορτισμένοι ταῖς μερίμναις τούτων. κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς, ἤγουν, ἐλευθερώσω, καὶ τοῦ τοιούτου κόπου καὶ τοῦ τοιούτου βάρους.

9) καὶ, abest. A.

Verſ. 29. *Tollite — vos.*

Iugum nominauit euangelica praecepta ſua'), quod in iugi modum ſuperponantur accedentibus ad ea: et ipſos colligent ad ſe inuicem, et ad aurigam Chriſtum.

Verſ. 29. *Et — corde.*

Mititatem hic dicit modeſtiam: pars ſiquidem modeſtiae eſt mititas. Ideo poſtquam dixit, Quod mitis ſim, interpretatur quod dixit: et vide quid addat: Neque enim dixit, humilis tantum, ſed humilis corde, hoc eſt humilis animo et electione. Humilitas namque ab infortunio procedens, infructuoſa eſt, vtpote leuis et inuoluntaria: Praeterea humilitatem eis attulit, tanquam omnis radicem virtutis. Seipſum item in exemplum conſtituit, vt facilius ſermo ſuſciperetur.

Verſ. 29. *Et — veſtris.*

Humilitas enim cordis, quaecunque patitur, verbo ſolum pati videtur, neque turbatur. Quidam vero Requiem, eam quae aeterna eſt interpretantur.

Verſ. 30. *Iugum enim — leue.*

Iugum quoque vocauit onus: Sed iugum quidem propter dictam cauſam: onus autem, eo quod graue ſit inexercitatis. Vide ergo quomodo et iugum dixerit, et ſuaue vocauerit: onus quoque

') *Accedentibus*, Hentenius. Forte legit, ἐπερχομένοις. Rectius, *ſuccedentibus*.

Verſ. 29. Ἄρατε — ὑμᾶς.

Ζυγὸν ὠνόμασε, τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, διὰ τὸ ἐπικεῖσθαι τρόπον ζυγȣ̃ τοῖς [1]) ὑπερχομένοις αὐτὰς, καὶ συνδεῖν αὐτοὺς ἀλλήλοις τε καὶ τῷ ἐλατῆρι χριςῷ.

Verſ. 29. Καὶ — καρδίᾳ.

Πραότητα νῦν, τὴν ταπείνωσιν λέγει· μέρος γὰρ τῆς ταπεινώσεως, ἡ πραότης· διὸ καὶ εἰπὼν, ὅτι πρᾶός εἰμι, ἐξηρμήνευσεν, ὅπερ εἶπε, καὶ σκόπει τὴν προσθήκην. ȣ̓ γὰρ εἶπεν, ὅτι ταπεινὸς μόνον, ἀλλ᾽ ὅτι ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, τȣτέςι, ταπεινὸς τῇ ψυχῇ, τῇ προαιρέσει. ἡ γὰρ ἐκ περιςάσεως ταπείνωσις ἄκαρπος, ὡς ἐπιπόλαιός τε καὶ ἀπροαίρετος. τὴν ταπείνωσιν δὲ πάλιν αὐτοῖς προέτεινεν, ὡς ῥίζαν ἁπάσης ἀρετῆς. ἑαυτὸν δὲ παράδειγμα [2]) προεςήσατο, ποιῶν εὐπαράδεκτον τὸν λόγον.

Verſ. 29. Καὶ — ὑμῶν.

Ὁ γὰρ ταπεινὸς, πάντα, ὅσα πάσχει, κατὰ λόγον πάσχειν δοκῶν, ȣ̓ ταράττεται. τινὲς δὲ ἀνάπαυσιν, τὴν αἰώνιον ἑρμηνεύουσιν.

Verſ. 30. Ὁ γὰρ ζυγὸς — ἐλαφρόν ἐςι.

Τὸν ζυγὸν, ἐκάλεσε καὶ φορτίον. ἀλλὰ ζυγὸν μὲν, διὰ τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν· φορτίον δὲ, διὰ τὸ βαρεῖν πρὸς καιρὸν τοὺς ἀγυμνάςους. ὅρα δὲ, πῶς καὶ ζυγὸν εἶπε, καὶ χρηςὸν ἐκάλεσε, καὶ φορ-

[2]) Quod primus talem ſe ad exemplum exhibuit. Igitur προεςήσατο, non παρεςήσατο.

que dixerit, et leue appellauerit: vt neque despicias, quasi facilia: neque fugias, tanquam laboriosa. Quaere autem in quinto capite interpretationem eius quod dicitur de angusta porta et stricta via quae ducit ad vitam.

Cap. XII. v. 1. *In illo — segetes.*

Sabbatis, hoc est, die Sabbati. Segetes, hoc est, agros seminatos frumentis.

Vers. 1. *Discipuli vero — comedere.*

Marcus autem dixit: Coeperunt discipuli eius inter ambulandum vellere spicas. Quia enim per medias segetes transibant, vna spicas auellebant vt praegredi possent, et auulsa grana edebant, confricantes manibus, sicut dixit Lucas, hoc est, terentes: nam esuriebant, tanquam fame compulsi hoc facientes: siquidem minimum corporis curam gerebant, sed omni tempore auditu et assiduitate saluatoris detinebantur, et ideo fame premebantur.

Vers. 2. *Pharisaei autem — Sabbato.*

Lucas vero ait, quod ita dixerint discipulis: Quid facitis quod non licet facere Sabbatis. Siquidem et Christo et discipulis haec dixerunt, anxie circa minutula occupati, ac carpendi quaerentes occasionem: et de hoc quidem dixit Matthaeus, de illis autem Lucas, taliaque frequenter inuenies. Indignabantur autem quod vellerent, ac si opus esset, non quod manducarent.

Vers. 3.

3) Ergo hic quoque comprobant lectionem τί, pro ὅτι.
4) μέσων videtur legisse Hentenius.

φορτίον εἴρηκε, καὶ ἐλαφρὸν προσηγόρευσεν· ἵνα μήτε ὡς εὐκόλων καταφρονήσης, μήτε ὡς ἐπιπόνα φύγης. ζήτει δὲ καὶ εἰς τὸ πέμπτον κεφάλαιον, τὴν ἐξήγησιν τοῦ, Τί p) στενὴ ἡ πύλη καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωήν. p) Matth. 7, 14.

Cap. XII. v. 1. Ἐν — σπορίμων.

Τοῖς σάββασιν, ἀντὶ τοῦ, ἐν ἡμέρᾳ σαββάτων, τουτέστιν, ἐν σαββάτῳ· σπόριμα δὲ λέγει, τὰ γήδια, τὰ λήια.

Vers. 1. Οἱ δὲ μαθηταὶ — ἐσθίειν.

Ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ q) ἤρξαντο οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὁδὸν ποιεῖν, τίλλοντες τοὺς στάχυας. ἐπεὶ γὰρ μέσον[4]) τῶν σπορίμων διήρχοντο, ἅμα μὲν ἀνέσπων τοὺς στάχυας, ἵνα προβαίνειν ἔχοιεν· ἅμα δὲ ἤσθιεν τοὺς ἀνασπωμένους, ψώχοντες ταῖς χερσὶν, ὡς ὁ r) λουκᾶς εἴρηκεν, ὅ ἐστι, τρίβοντες. ἐπείνων γὰρ, οἷα λιμῷ μαχόμενοι. βραχέα μὲν γὰρ τοῦ σώματος ἐφρόντιζον· τὸ πᾶν δὲ τῇ ἀκροάσει καὶ προσεδρείᾳ[5]) τοῦ σωτῆρος ἔνεμον, καὶ διὰ τοῦτο ἐλίμωττον. q) Marc. 2, 23. r) Luc. 6, 1.

Vers. 2. Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — σαββάτῳ.

Ὁ δὲ λουκᾶς φησὶν, ὅτι τοῖς μαθηταῖς οὗτοι εἶπον s) τί ποιεῖτε, ὃ οὐκ ἔξεστι ποιεῖν ἐν τοῖς σάββασι; καὶ γὰρ καὶ τούτῳ, κἀκείνοις ταῦτα εἶπον οἱ σμικρολόγοι καὶ μεμψίμοιροι. καὶ περὶ ἐκείνου μὲν εἴρηκεν ὁ ματθαῖος· περὶ τούτων δὲ ὁ λουκᾶς. καὶ πολλαχοῦ τοιαῦτα πολλάκις εὑρήσεις· ἐμέμψαντο δὲ τὰ τίλλειν, ὡς ἔργον, οὐ τὸ ἐσθίειν. s) Luc. 6, 2.

5) προσεδρίᾳ. A.

Verſ. 3. *Ieſus autem* — V. 4. *ſolis**)

Primo Regum volumine ſcriptum eſt, quod Dauid inſidiis appetitus Saul ſoceri ſui, ac fugiens, eſuriit: et ingreſſus Nobe ciuitatem ſacerdotum Dei, finxit quod quadam neceſſitate miſſus eſſet a rege Saul, panesque petiuit, quumque caſu alios non inueniſſet, accepit a ſacerdote fame compulſus propoſitionis panes. Propoſitio autem illa, erat menſa, ſuper quam panes oblationis in templo poſiti erant: et acceptos comedit ipſe, et pueri qui cum eo erant. Haec itaque eſt hiſtoria.

Illud autem, Non licebat, id eſt, non erat a lege conceſſum. Hanc vero hiſtoriam Chriſtus Phariſaeis obiecit in patrocinium diſcipulorum ſuorum: oſtendens quod venia digni eſſent propter famem, propter quam ipſe quoque Dauid famatiſſimus ſoluit legem panum propoſitionis: neque ſolum correptus non eſt a ſacerdote, qui tunc forte ſua miniſtrabat, imo potius ipſos ab illo accepit.

Verſ. 5. *Num* — *ſunt?*

Ipſis frequenter recenſebat, Num legiſtis? exprobrans illis vanum laborem, vt qui non intelligerent quae legebant. Nam lex erat, quae praecipiebat nullum opus fieri in Sabbato: et rurſus altera lex permittens ſacerdotibus vt ſacrificarent Sabbato, et propter ſacrificium ligna ſcinderent, ignem accenderent, animalia paſcerent, et alia quaedam ſimilia facerent. Et certe omnino operabantur: et ita Sabbatum prophanabant ſiue contaminabant, ſed tanquam res ſacras operantes, ſine crimine erant.

*) τῶ, abeſt. A.

Verſ. 3. Ὁ δὲ ἰησοῦς — v. 4. μόνοις;

Ἐν τῇ πρώτῃ βίβλῳ τῶν βασιλειῶν †) ἱςόρηται, ὅτι δαυὶδ ἐπιβουλευθεὶς ὑπὸ σαοὺλ, τοῦ ἰδίου πενθεροῦ, καὶ φεύγων αὐτὸν, ἐπείνασε, καὶ ἀπελθὼν εἰς νομμὰ, πόλιν τῶν ἱερέων τοῦ θεοῦ, προσεποιήσατο παρὰ σαοὺλ ⁶) τοῦ βασιλέως ἀποςαλῆναι πρός χρείαν τινὰ, καὶ ἐζήτησεν ἄρτους, καὶ μὴ εὑρὼν ἄλλους κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, ἔλαβε παρὰ τοῦ ἱερέως, διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ λιμοῦ, τοὺς τῆς προθέσεως. ἡ δὲ πρόθεσις, τράπεζα ἦν ἐν τῷ ναῷ, ἐφ᾽ ἧς οἱ ἄρτοι τῆς θυσίας προέκειντο· καὶ λαβὼν ἔφαγεν αὐτὸς καὶ τὰ μετ᾽ αὐτοῦ παιδάρια. ἡ μὲν οὖν ἱςορία τοιαύτη.

†) 1 Reg. 21.

Τὸ δὲ, οὐκ ἐξὸν ἦν, ἀντὶ τοῦ, οὐ συγκεχωρημένον ἦν παρὰ τοῦ νόμου. ταύτην δὲ τὴν ἱςορίαν προεβάλετο τοῖς φαρισαίοις ὁ χριςὸς, εἰς συνηγορίαν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, δεικνύων, ὅτι συγγνώμης εἰσὶν ἄξιοι, διὰ τὸν λιμὸν, δι᾽ ὃν καὶ αὐτὸς ὁ περιώνυμος δαυὶδ ἔλυσε τὸν νόμον τῶν ἄρτων τῆς προθέσεως, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐπετιμήθη παρὰ τοῦ τηνικαῦτα ἐφημερεύοντος ἱερέως, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον παρ᾽ αὐτοῦ τούτους ἔλαβεν.

Verſ. 5. Ἢ οὐκ — εἰσιν;

Συνεχῶς αὐτοῖς ⁷) ἐπιλέγει τὸ, οὐκ ἀνέγνωτε; ὀνειδίζων τούτοις ματαιοπονίαν, ὡς μὴ ἐπιγινώσκουσιν, ἃ ἀναγινώσκουσι. νόμος δὲ ἦν, κελεύων, μηδὲν ἔργον ἐν σαββάτῳ ποιεῖν· καὶ νόμος πάλιν ἕτερος, ἐπιτρέπων τοῖς ἱερεῦσι θύειν ἐν σαββάτῳ, καὶ διὰ τὴν θυσίαν ξυλοκοπεῖν, καὶ πῦρ ἀνάπτειν, καὶ κρεανομεῖν, καὶ ἄλλα τινὰ τοιαῦτα ποιεῖν. καὶ ὡς μὲν ὅλως ἐργαζόμενοι, ἐβεβήλουν τὸ σάββατον, ἤτουν, ἐμίαινον· ὡς δὲ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, ἀναίτιοι ἦσαν.

τὴν

⁷) λέγει. A.

erant. Historiam itaque Dauid posuit, discipulos venia dignos iudicans, vt praediximus. Praesens autem sumpsit exemplum, abunde ostendens quod omnino sine crimine erant.

Et vide a quot partibus hoc confirmauerit. Primum a persona: Sacerdotes inquit. Deinde a loco, quia in templo. Tertio a re ipsa, quia prophanant: Non enim dixit: irritum reddunt Sabbatum, sed quod grauius est, prophanant. Deinde induxit quod rei caput erat, Quod etiam sine crimine sunt.

Praeposuit itaque leuiorem responsionem, ac postmodum adduxit et fortiorem. Dauid siquidem propter casum inopinatum semel legem soluit de panibus propositionis, et per veniam dimissum est ei crimen. Sacerdotes vero quotidie sine huiusmodi casu legem de Sabbato soluentes, per legem suae transgressionis fructum referunt.

Vers. 6. *Dico — hic.*

Ipse enim templi Dominus, hic praesens est. Quodsi sacerdotes templi, Sabbatum soluentes sine crimine sunt, multo magis discipuli Domini templi: Nam sicut illi propter causam rationabilem crimine vacant, eo quod sacrificent, et sacra faciant opera, ita etiam isti. Hebraeis siquidem propter suam imbecillitatem vnum hebdomadae diem attribuit, quo ab operibus cessarent, puta Sabbatum: vt in eo et ipsi ab aliis vacarent operibus: et serui sui ac iumenta requiescerent: darent autem operam legis lectioni et sacrificiis. Christianis

8) προέλαβε, pro παρὸν ἔλαβε. A.
9) Cuilibet in mentem venit τόπου. Atque ita Hentenius. Fortasse mox pro ἱερῷ, voluit ναῷ.

τὴν μὲν οὖν κατὰ τὸν δαυὶδ ἱστορίαν τέθεικε, συγγνώμης τοὺς μαθητὰς ἀξιῶν, ὡς προείρημεν· τὸ δὲ παρὸν [8], ἔλαβε παράδειγμα, δεικνύων ἐκ περιουσίας, ὅτι παντελῶς εἰσιν ἀναίτιοι.

Καὶ ὅρα ἀπὸ πόσων τοῦτο κατασκευάζει· πρῶτον ἀπὸ τοῦ προσώπου· οἱ ἱερεῖς γάρ, φησιν· εἶτα ἀπὸ τοῦ [9]) ναοῦ· ἐν τῷ ἱερῷ γάρ· ἔπειτα, ἀπὸ τοῦ πράγματος· βεβηλοῦσι γάρ· οὐδὲ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἀθετοῦσι τὸ σάββατον, ἀλλὰ τὸ βαρύτερον, ὅτι βεβηλοῦσιν· εἶθ᾽ οὕτως ἐπήγαγε τὸ τοῦ λόγου κεφάλαιον, ὅτι καὶ ἀναίτιοί εἰσι.

Προέταξε μὲν οὖν τὴν εὐχερεστέραν ἀπολογίαν· εἶτα ἐπήγαγε τὴν ἰσχυροτέραν. ὁ μὲν γὰρ δαυὶδ, ἅπαξ διὰ περίστασιν λύσας τὸν περὶ τῶν ἄρτων τῆς προθέσεως νόμον, κατὰ συγγνώμην ἀφείθη [1]) τοῦ ἐγκλήματος· οἱ δ᾽ ἱερεῖς, καθ᾽ ἕκαστον σάββατον, δίχα περιστάσεως, λύοντες τὸν τοῦ σαββάτου νόμον, κατὰ νόμον ἀπολέλυνται τῆς παρανομίας.

Vers. 6. Λέγω — ὧδε.

Αὐτὸς γὰρ ἐνταῦθα πάρεστιν. ὁ τοῦ ἱεροῦ δεσπότης. καὶ ἐὰν οἱ τοῦ ἱεροῦ τὸ σάββατον λύοντες, ἀναίτιοι ὦσι, πολλῷ μᾶλλον οἱ τοῦ δεσπότου τοῦ ἱεροῦ. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνοι δι᾽ αἰτίαν εὔλογον ἀναίτιοί εἰσι· διὰ τὸ θύειν γὰρ καὶ ἱερὰ ἔργα ποιεῖν· οὕτω καὶ οὗτοι. καὶ γὰρ τοῖς μὲν ἑβραίοις, διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, μίαν ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος ἄπρακτον ἀπεκλήρωσεν ὁ θεός· λέγω δὴ τὸ σάββατον· ὥστε ἐν αὐτῷ τούτους ἀργεῖν μὲν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἔργων, καὶ διαναπαύειν τοὺς ὑπὸ χεῖρα, καὶ τὰ ὑποζύγια· σχολάζειν [2]) δὲ τῇ ἀναγνώσει τοῦ

[1]) τῷ ἐγκλήματι. B.
[2]) δὲ, abest. A.

ſtianis vero tanquam fortioribus, tota hebdomada iuſſit operam dare lectioni ac ſpiritualibus ſacrificiis: et illis quidem alia prohibuit, vt operam darent lectioni ac ſacrificiis: hos autem ſpiritualibus vacantes, ne ab aliis quidem abſtraxit. Non enim illorum manus alligari oportebat, qui eas ad nihil prauum extendebant: neque de paruis legem ferre his, qui de magnis philoſophabantur, aut imperfectos aequaliter ſeſe in modo viuendi habere cum perfectis.

Nos vero dominicum diem praecipue honoramus, tanquam proprie requiem, in quo a mortalitate requieuit is, qui noſtrae maſſae primitias accepit, et innouauit nobis reſurrectionem, vitamque immortalem.

Verſ. 7. *Quod ſi — innocentes.*

Quia odioſius videbatur quod dixerat, Templo maior eſt hic, ſermonem ad veniam mutauit, ſed cum increpatione: nam rurſum illis ignorantiam improperat ſcripturarum, dicens: Si ſciretis quid ſignificet prophetae dictum, quo miſericordiam praeponit Deus ſacrificio, miſerti vtique fuiſſetis adeo eſurientium, vt immaturum ederent triticum: nec eis indignati fuiſſetis, quum culpa vacarent: et ſi non ob aliud, at ſaltem propter famem. Si enim propter ſacrificium ſoluitur Sabbatum, vt praedictum eſt, multo magis propter miſericordiam: maior eſt enim miſericordia ſacrificio, iuxta dictam ſententiam.

Verſ. 8.

³) Forte τῶν ἐκτεινόντων.

⁴) Incluſa, in marg. habet. A.

τῷ νόμῳ καὶ ταῖς θυσίαις· τοῖς δὲ χριστιανοῖς, ὡς ἰσχυροτέροις, ἅπασαν τὴν ἑβδομάδα σχολάζειν τῇ ἀναγνώσει καὶ ταῖς πνευματικαῖς θυσίαις ἐπέταξε. κἀκείνους μὲν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐκώλυσεν, ἵνα σχολάζωσι τῇ ἀναγνώσει καὶ ταῖς θυσίαις· τούτους δὲ, σχολάζοντας τοῖς πνευματικοῖς, οὐδ᾽ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐκώλυσεν. οὐκ ἔδει γὰρ δεδέσθαι τὰς χεῖρας τοὺς [3]) πρὸς μηδὲν φαῦλον ταύτας ἐκτείνοντας, οὐδὲ τὰ μικρὰ παιδεύεσθαι τοὺς τὰ μεγάλα φιλοσοφοῦντας, οὐδὲ τοῖς ἀτελέσιν ἐπίσης πολιτεύεσθαι τοὺς τελείους.

[Τὴν [4]) μέντοι κυριακὴν τιμῶμεν κατ᾽ ἐξαίρετον, ὡς κυρίως καταπαύσιμον, ἐν ᾗ τελείως κατέπαυσεν ἀπὸ τῆς θνητότητος ἡ ἀπαρχὴ τοῦ ἡμετέρου φυράματος, καὶ ἐνεκαίνισεν ἡμῖν τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὴν ἐν ἀθανασίᾳ ζωήν.]

Verſ. 7. Εἰ δὲ — ἀναιτίους.

[Τοῦ [5]) προφήτου [v]) ὡσηέ.] Ἐπειδὴ φορτικὸς ἔδοξεν, εἰπὼν, ὅτι [x]) τοῦ ἱεροῦ μεῖζόν ἐστιν ὧδε, μεθιστᾷ τὸν λόγον ἐπὶ συγγνώμην, ἀλλὰ μετ᾽ ἐπιπλήξεως. πάλιν γὰρ ἄγνοιαν αὐτοῖς ὀνειδίζει τῶν γραφῶν· εἰ ἐγνώκειτε, λέγων, τί σημαίνει τὸ προφητικὸν ῥητὸν, δι᾽ οὗ ὁ θεὸς τὸν ἔλεον προτετίμηκε τῆς θυσίας, ἠλεήσατε ἂν τοὺς πεινῶντας τοσοῦτον, ὡς ἐσθίειν ἀκατέργαστον σῖτον, καὶ οὐκ ἂν ἐμέμψασθε τούτοις, ἀναιτίοις οὖσιν, εἰ καὶ μὴ δι᾽ ἕτερον, ἀλλά γε διὰ τὸν λιμόν. εἰ γὰρ διὰ θυσίαν λύεται τὸ σάββατον, ὡς προείρηται, πολλῷ μᾶλλον δι᾽ ἔλεον. μείζων γὰρ θυσίας ἡ ἐλεημοσύνη, κατὰ τὴν δηλωθεῖσαν θείαν ἀπόφασιν.

v) Osee. 6, 6.
x) Matth. 12, 6.

Verſ. 8.

5) In margine. B.

Verſ. 8. *Dominus — hominis.*

Rurſum diuinitatem ſuam oſtendit. Interdum ſiquidem hanc obumbrat propter obtuſum aſpectum quaerentium carpendi anſam: quandoque vero manifeſtat ob acutum viſum modeſtiorum. Dominus eſt, inquit, Sabbati qui incarnatus eſt, vtpote effector ac legislator eius: itaque me Domino praeſente ac tolerante, vos fruſtra meos condemnaſtis.

In Euangelio autem iuxta Marcum aliam quoque inuenire eſt reſponſionem, vbi ait Chriſtus: Sabbatum propter hominem factum eſt, non homo propter Sabbatum, hoc eſt, Sabbati otium ad hominis vtilitatem ſtatutum eſt, et non e diuerſo: Aut etiam Sabbatum ipſum, cunctique dies illud praecedentes, ad hominis vtilitatem facti ſunt.

Non autem admirandum eſt, ſi quaedam vnus Euangeliſta proponit, alius vero praetermittit. Neque enim ſimul, vt Chriſtus loquebatur, Euangelia ſcripſerunt, vt omnium etiam verborum illius poſſent meminiſſe: ſed multis poſtmodum annis: et ita veriſimile eſt, quum homines eſſent, quorundam oblitos fuiſſe: hanc ergo ad ſimilia additamenta aut praetermiſſiones habeto ſolutionem. Saepius quoque breuitatis cauſa quaedam aliqui reliquerunt: interdum etiam tanquam non neceſſaria.

Verſ. 9. *Et — illorum.*

Marcus autem dixit, quod rurſum ingreſſus eſt Synagogam. Lucas vero manifeſtius loquutus eſt, dicens: Factum eſt autem, vt altero quoque Sabbato ingrederetur Synagogam et doceret.

Cap

Verſ. 8. Κύριος — ἀνθρώπȣ.

Πάλιν παρεμφαίνει τὴν ἑαυτοῦ θεότητα. ποτὲ μὲν γὰρ συσκιάζει ταύτην, διὰ τὴν ἀμβλυωπίαν τῶν μεμψιμοιρῶν· ποτὲ δὲ παρανοίγει, διὰ τὴν ὀξυωπίαν τῶν ἐπιεικεστέρων. κύριος γάρ, φησιν, ἐστὶ τοῦ σαββάτȣ ὁ ἐνανθρωπήσας, ὡς ποιητὴς καὶ νομοθέτης αὐτοῦ. καὶ λοιπὸν, παρόντος ἐμοῦ τȣ̃ κυρίου, καὶ ἀνεχομένου, μάτην ὑμεῖς τοὺς ἐμοὺς καταδικάζετε.

Ἐν δὲ τῷ κατὰ μάρκον εὐαγγελίῳ, καὶ ἑτέραν ἀπολογίαν εὕρηται λέγων ὁ χριστὸς, ὅτι τὸ σάββατον y) διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον, τουτέστιν, ἡ τοῦ σαββάτȣ ἀργία δι' ὠφέλειαν τȣ̃ ἀνθρώπȣ νενομοθέτηται, καὶ οὐ τὸ ἀνάπαλιν. ἢ καὶ αὐτὸ τὸ σάββατον, καὶ αἱ πρὸ τȣ́τȣ ἡμέραι πᾶσαι, δι' ὠφέλειαν τοῦ ἀνθρώπȣ γεγόνασιν.

y) Marc. 2, 27.

Οὐ χρὴ δὲ θαυμάζειν, εἰ τὰ μὲν ȣ̃τος ὁ εὐαγγελιστὴς προστίθησι, τὰ δ' ἐκεῖνος παραλιμπάνει. καὶ γὰρ οὐχ ἅμα τῷ λέγειν τὸν χριστὸν, ἐγράφοντα εὐαγγέλια, ἵνα καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν αὐτοῦ λόγων ἀπομνημονεύειν ἔχοιεν· ἀλλὰ μετὰ πολλοὺς ὕστερον ἐνιαυτούς. καὶ εἰκὸς, ἀνθρώπȣς ὄντας αὐτοὺς, ἐπιλαθέσθαι τινῶν. καὶ ταύτην ἔχε τὴν λύσιν ἐπὶ τῶν τοιȣ́των προσθηκῶν τε καὶ παραλείψεων. πολλάκις δὲ καὶ διὰ συντομίαν τινά τινες παρελίμπανον· ἔστι δ', ὅτε καὶ ὡς οὐκ ἀναγκαῖα.

Verſ. 9. Καὶ — αὐτῶν.

Ὁ δὲ μάρκος z) εἶπεν, ὅτι καὶ εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὴν συναγωγὴν αὐτῶν. ὁ δὲ a) λουκᾶς, φανερώτερον εἴρηκεν, ὅτι ἐγένετο δὲ καὶ ἐν ἑτέρῳ σαββάτῳ, εἰσελθεῖν αὐτὸν εἰς τὴν συναγωγὴν καὶ διδάσκειν.

z) Marc. 3, 1.
a) Luc. 6, 6.

Cap. XXI. De eo qui manum habebat aridam.

Verſ. 10. *Et ecce — aridam.*

Lucas autem dixit etiam vtra manus fuerit, quum ſcriberet: Et manus eius dextera erat arida.

Verſ. 10. *Et — eum.*

Suſpicantes quod rurſus Sabbatis quosdam curaturus eſſet, interrogatione eum anticipant: vt quum reſpondiſſet licitum eſſe, ſumerent occaſionem illum iam accuſandi tanquam transgreſſorem: et ita prohiberent, et illum ne curaret, et alios qui propter ſanitates fuiſſent credituri. Malebant enim ſuae gentis homines morbis corrumpi, quam Chriſtum glorificari.

Verſ. 11. *Ille autem — eriget?*

Vide, quomodo illos hoc exemplo concluſerit: oſtendens poſſeſſionum potius amatores eſſe quam hominum: et quod iumentis parcentes, hominum non miſererentur. Obſerua etiam quo pacto diuerſas variis in locis dederit de Sabbati ſolutione rationes, prout res expetebat: vt rationabiliter legem ſolueret, nec tamen Iudaeos perturbaret.

Verſ. 12. *Quanto — oue.*

Quum illi ſuo ſilentio ei aſſentirent: id enim quod ipſe interrogauerat lex permittebat, nec contradicere poterant: enunciatiue dixit, quod homo longe dignior eſt oue.

Verſ. 12.

6) i. e. *προηροῦντο*, intelligitur enim *μᾶλλον*.
7) *συλλογίζεται καὶ δείκνυσιν αὐτοὺς φιλοχρημάτους*, intell. *ὄντας*. Ita Cunderer.

Κεφ. ΚΑ. Περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα.

Verſ. 10. Καὶ ἰδοὺ — ξηράν.

Ὁ δὲ λουκᾶς εἶπε, καὶ ποίαν χεῖρα, γράψας, ὅτι καὶ b) ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἡ δεξιὰ ἦν ξηρά. b) Luc. 6, 6.

Verſ. 10. Καὶ — αὐτοῦ.

Ὑποπτεύοντες, ὅτι πάλιν ἐν σαββάτῳ θεραπεύσει τινὰς, προκαταλαμβάνουσιν αὐτὸν τῇ ἐρωτήσει, ἵνα ἀποκριθέντος, ὅτι ἔξεστι, λάβωσιν ἀφορμὴν καὶ κατηγορήσωσιν αὐτοῦ λοιπὸν, ὡς παρανόμου, καὶ κωλύσωσιν οὕτω τὴν θεραπείαν, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς θεραπείας πιστεύειν μέλλοντας. 6) ᾑροῦντο γὰρ φθείρεσθαι ταῖς νόσοις τοὺς ὁμοφύλους, ἢ δοξάζεσθαι τὸν χριστόν.

Verſ. 11. Ὁ δὲ — ἐγερεῖ;

Ὅρα, πῶς 7) συλλογίζεται αὐτοὺς διὰ τοῦ παραδείγματος τούτου καὶ δείκνυσι φιλοχρημάτους μᾶλλον, ἢ φιλανθρώπους, καὶ κτηνῶν μὲν φειδομένους, ἀνθρώπους δὲ οὐκ ἐλεοῦντας; παρατήρει δὲ καὶ, πῶς ἄλλοτε μὲν ἄλλας ἀπολογίας ποιεῖται περὶ τῆς τοῦ σαββάτου λύσεως; πάσας δὲ καταλλήλους τοῖς πράγμασιν, ἵνα καὶ τὸν νόμον εὐλόγως ἀναπαύσῃ, καὶ μὴ πλήξῃ τοὺς ἰουδαίους.

Verſ. 12. Πόσῳ — προβάτου.

Συνομολογησάντων αὐτῶν, διὰ τῆς σιωπῆς· καὶ γὰρ ὁ νόμος ἐπέτρεπεν, ὃ ἠρώτησε, καὶ ἀντειπεῖν οὐκ ἠδύναντο· φησὶν ἀποφ[illegible] τι πολλῷ τιμιώτερός ἐστιν ὁ ἄνθρωπο[illegible] προβάτου.

Verſ. 12. *Licet itaque — benefacere.*

Quum exemplo ab oue ſumpto illorum ora obturaſſet, deinceps ad id, quod ab eis interrogauerat,*) reſpondet. Siquidem Marcus et Lucas dicunt, quod etiam hominem ſtatuerit in medium, et interrogauerit eos: Vtrum licet Sabbatis benefacere, an malefacere? Poſtquam enim eis reſponderat, ſtatuit illum in medium, vt a miſerabili aſpectu diſſolueret cordis illorum duritiem, eisque perſuaderet vt inuidiam abiicerent, conſpicientes quod ſemper bonum ſit eos qui dira patiuntur curare. Deinde contra, etiam illos inexplicabilem interrogat quaeſtionem. At illi veritate redarguti, tacebant quidem, ſed ob prauam voluntatem non plene ei acquiescebant: ideoque cum ira circumſpiciebat eos, ſicut dicit Marcus, quo illos confunderet, contriſtatus ſuper duritia cordis ipſorum. Nam ab inuidia induratum, nec aſpectu miſerabili placabatur, nec ſermonem cui contradicere non poterant, recipiebat.

Verſ. 13. *Tunc ait — altera.*

Suo hunc iuſſu curauit: et illos exterrens, et Deum ſe eſſe oſtendens. Geſtat autem dextram manum aridam, quisquis dexteram operationem non exercet: dico ſane virtutem.

Verſ. 14. *Phariſaei vero — perderent.*

Conſilium ceperunt inter ſe inuicem. Marcus autem dicit quod cum Herodianis conſultarunt, qui et ipſi genere quidem erant Iudaei, vehemen-

ter

*) *Ad id, quod interrogatus fuerat*, non; *quod ab eis interrogauerat*.

Verſ. 12. Ὥστε ἔξεστι — καλῶς ποιεῖν.

Διὰ τοῦ κατὰ τὸ πρόβατον παραδείγματος φιμώσας αὐτοὺς, λοιπὸν, ὃ [8]) ἠρωτήθη παρ᾽ αὐτῶν, ἀποκρίνεται. μάρκος [c]) δὲ καὶ λουκᾶς φασιν, ὅτι καὶ ἔστησε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ μέσον, καὶ ἠρώτησεν αὐτοὺς, τί ἔξεστι τοῖς σάββασιν, ἀγαθοποιῆσαι ἢ κακοποιῆσαι. μετὰ γὰρ τὸ ἀποκριθῆναι αὐτοῖς, ἔστησεν αὐτὸν εἰς τὸ μέσον, ἵνα ἀπὸ τῆς ἐλεεινῆς θέας καταμαλάξῃ τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν, καὶ πείσῃ τούτους ἀποθέσθαι μὲν τὴν βασκανίαν, συνιδεῖν δὲ, ὅτι καλὸν ἀεὶ, θεραπεύεσθαι τοὺς κακῶς ἔχοντας· εἶτα ἀντηρώτησε καὶ αὐτὸς αὐτοὺς ἐρώτημα ἄφυκτον· οἱ δὲ ἐσιώπων, ἐλεγχόμενοι μὲν ὑπὸ τῆς ἀληθείας, ἐθελοκακοῦντες δέ· διὸ καὶ περιεβλέψατο [d]) αὐτοὺς μετ᾽ ὀργῆς, καθά φησιν μάρκος, ὥστε ἐντρέψαι, συλλυπούμενος ἐπὶ τῇ πωρώσει τῆς καρδίας αὐτῶν. πωρωθεῖσα [9]) γὰρ ὑπὸ τοῦ φθόνου, οὔτε ὄψιν ἐλεεινὴν ἐδυσωπεῖτο, οὔτε λόγον ἀναντίῤῥητον παρεδέχετο.

c) Marc. 3, 3. Luc. 6, 8.

d) Marc. 3, 5.

Verſ. 13. Τότε λέγει — ἄλλη.

Προστάγματι ταύτην ἰάσατο, καταπλήττων τε αὐτοὺς, καὶ δεικνύων, ὅτι θεός ἐστι. ξηρὰν δὲ φέρει τὴν δεξιὰν χεῖρα, καὶ πᾶς ὁ τὴν δεξιὰν πρᾶξιν μὴ μετερχόμενος, φημὶ δὴ, τὴν ἀρετήν.

Verſ. 14. Οἱ δὲ φαρισαῖοι — ἀπολέσωσι.

Συμβούλιον ἔλαβον παρ᾽ ἀλλήλων· ὁ δὲ [e]) μάρκος φησὶν, ὅτι μετὰ τῶν ἡρωδιανῶν τοῦτο ἐβουλεύσαντο. οἱ δὲ ἡρωδιανοὶ, γένος μὲν ἦσαν ἰουδαῖοι καὶ αὐτοὶ,

e) Marc. 3, 6.

9) ἡ καρδία.

ter autem Herodem colebant, et ipsum esse dicebant Christum a Prophetis promissum. Nam quia prophetatum erat tunc venturum esse Christum quando deficeret qui ex Iudaeis imperaret: defecerat autem diebus Herodis qui infantes necauerat: primus siquidem hic alienigena Iudaeis imperauit: ideo hunc esse suspicabantur qui venturus expectabatur; et coniuncti inuicem, propriam fecerunt sectam. Et quia Herodem plurimum amabant, Herodiani cognominati sunt. Haec itaque de Herodianis dicta sint. De Iudaeis autem dixit Lucas, quod dementia repleti sunt, et mutuo colloquebantur, quidnam ipsi Iesu facerent. Neque enim solum perterriti non erant, sed et inuidia obtenebrati, et dementia repleti erant: et primum quidem colloquebantur quidnam ipsi facerent mali, deinde consultauerunt, vt eum interficerent.

Vers. 15. *Iesus autem — inde.*

Oportet enim a prauis recedere: nec se periculis obiiciendo, eorum insaniae permittere. Simul etiam, quia nondum aduenerat tempus mortis ipsius, multosque adhuc oportebat curari ac frui doctrina eius.

Vers. 15. *Et* — v. 16. *facerent.*

Hoc in loco verbum ἐπετίμησε interminatus est, tantundem valet, ac si dicas, praecepit et variis verbis suasit. Vide autem quomodo et aegrotorum

*) ἀφιέναι. A. Hoc prorsus alienum est. In illo autem intelligitur ἑαυτόν. Sed vocabulo ἀναχωρεῖν respondet etiam ἐπιέναι. Hentenius tamen videtur etiam reperisse ἀφιέναι. Aliud autem est ἐφιέ-

τοὶ, τὸν ἡρώδην δὲ διαφερόντως ἐτίμων, καὶ αὐτὸν ἔλεγον εἶναι τὸν ὑπὸ τῶν προφητῶν καταγγελλόμενον χριςόν. ἐπεὶ γὰρ τότε προεφητεύετο ἐλθεῖν ὁ χριςὸς, ὅτε ἐκλείψει ἡγούμενος ἰουδαῖος· ἐξέλιπε δὲ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡρώδου τοῦ βρεφοκτόνου· πρῶτος γὰρ οὗτος ἀλλόφυλος, ἰουδαίων ἐβασίλευσεν· ὑπέλαβον, αὐτὸν εἶναι τὸν προσδοκώμενον ἥξειν, καὶ συςάντες, ἰδίαν αἵρεσιν ἐποιήσαντο. διὸ καὶ, ἀπὸ τοῦ σφόδρα φιλεῖν τὸν ἡρώδην, ἡρωδιανοὶ ἐπωνομάσθησαν. ἀλλὰ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ἡρωδιανῶν. περὶ δὲ τῶν ἰουδαίων ὁ λουκᾶς εἶπεν, ὅτι ἐπλήσθησαν[f] ἀνοίας καὶ διελάλουν πρὸς ἀλλήλους, τί ἂν ποιήσειαν τῷ ἰησοῦ. καὶ γὰρ οὐ μόνον οὐ κατεπλάγησαν, ἀλλὰ καὶ σκοτισθέντες ὑπὸ τῆς βασκανίας, ἐπλήσθησαν ἀσυνεσίας. καὶ πρῶτα μὲν συνελάλησαν, τί ἂν ποιήσειαν αὐτῷ κακὸν, εἶτα συνεβουλεύσαντο ἀνελεῖν αὐτόν. f) Luc. 6, 11.

Verſ. 15. Ὁ δὲ ἰησοῦς — ἐκεῖθεν.

Χρὴ γὰρ ἀναχωρεῖν ἀπὸ τῶν πονηρῶν, καὶ μὴ ῥιψοκινδύνως ἐφιέναι[1]) ταῖς μανίαις αὐτῶν. ἅμα δὲ καὶ, οὔπω ἐλήλυθεν ἡ ὥρα τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ ἔδει πολλοὺς ἔτι θεραπευθῆναι, καὶ ἀπολαῦσαι τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ.

Verſ. 15. Καὶ — v. 16. ποιήσωσιν.

Ἐνταῦθα τὸ, ἐπετίμησεν, ἀντὶ τοῦ; παρήγγειλε, καὶ ἐξησφαλίσατο. σκόπει δὲ, πῶς καὶ τῶν νοσούντων ἐπιμελεῖται, καὶ τὸν φθόνον τῶν ἰουδαί-

ἐφιέναι τῷ θυμῷ, ταῖς ἡδυπαθείαις et ſimilia i. e. *indulgere*: aliud ἐφιέναι ταῖς ἄλλων μανίαις, i. e. *ſe immittere*, προσχωρῆσαι, προσρίψαι ἑαυτόν.

rum curam habet, et Iudaeorum deuitat inuidiam, praecipiens ne se manifestum facerent quod curaret: plerumque enim futurum erat, vt hoc audientes exasperarentur. Quia autem huiusmodi praeceptum prae magna mansuetudine ac lenitate faciebat, malens suam gloriam penitus occultari, quam hos ad maiorem insaniam accendi, inducit prophetam Euangelista, qui de tanta eius lenitate ac tolerantia olim fuerat loquutus, et dicit.

Vers. 17. *Vt* — v. 18. *elegi.*

Haec sub persona patris dicit: Ecce filius meus vnigenitus, quem elegi, hoc est omnibus praetuli. Quia autem duo continet in se Christus: in eo quod dicit, Filius, diuinitatem significat: in eo vero quod addit: Quem elegi, humanitatem. Et similia sunt quae sequuntur.

Vers. 18. *Dilectus* — *mea.*

Pari modo, Dilectus meus, de diuinitate dictum est: In quo bene complacuit sibi anima mea, de humanitate. Est enim dilectus vnigenitus. In ipso vero bene sibi complacuit, vtpote in quo oblectatus est: vel tanquam in eo, per quem bona voluit, dico sane hominum salutem.

Ipso quoque baptizato, huiusmodi vocem pater desuper emisit, dicens: Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene complacitum est: similemque ibi dedimus enarrationem: lege ergo et illam, vt planius intelligas. Quod autem dicitur, In quo bene complacuit sibi anima mea, idem est quod, In quo bene mihi complacitum est: Multa item huiusmodi quae hominum sunt, veteris testamenti

*) αὐτοῦ, pro ἄνωθεν. A.

Ἰουδαίων θεραπεύει, παραγγέλλων, ἵνα μὴ φανερὸν αὐτὸν ποιήσωσιν, ὅτι θεραπεύει· τοῦτο γὰρ ἀκούοντες, ἔμελλον ἐπὶ πλεῖον ἐξαγριοῦσθαι. ἐπεὶ δὲ ὑπὸ μακροθυμίας πολλῆς ἐποιεῖτο τὴν τοιαύτην παραγγελίαν, αἱρούμενος μάλιστα συγκαλύπτεσθαι τὴν ἑαυτοῦ δόξαν, ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐξάπτεσθαι τούτους εἰς πλείονα μανίαν, εἰσάγει τὸν προφήτην ὁ εὐαγγελιστής, προαναφωνοῦντα τὴν τοιαύτην αὐτοῦ μακροθυμίαν καὶ ἀνεξικακίαν, καί φησιν.

Verſ. 17. Ὅπως — v. 18. ᾑρέτισα.

Προσώπῳ τοῦ πατρὸς ταῦτά φησιν. ἰδοὺ ὁ παῖς μου, ὁ μονογενής. ὃν δὲ ᾑρέτισα, ἀντὶ τοῦ, ὃν προέκρινα πάντων. ἐπεὶ δὲ διπλοῦς ἐστὶν ὁ χριστός· τὸ μὲν, ὁ παῖς μου, δηλωτικόν ἐστι τῆς θεότητος· τὸ δὲ, ὃν ᾑρέτισα, τῆς ἀνθρωπότητος. καὶ τὰ ἑξῆς δὲ, τοιαῦτα.

Verſ. 18. Ὁ ἀγαπητὸς — μου.

Ὁμοίως τὸ μὲν, ὁ ἀγαπητός μου, περὶ τῆς θεότητος εἴρηται· τὸ δὲ, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου, περὶ τῆς ἀνθρωπότητος. ἔστι γὰρ ἀγαπητὸς μὲν, ὡς μονογενής· εἰς αὐτὸν δὲ εὐδόκησεν, ὡς εἰς αὐτὸν ἐπαναπαυόμενος, ἢ ὡς δι᾽ αὐτοῦ τὰ ἀγαθὰ θελήσας, λέγω δὴ, τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

Καὶ βαπτιζομένου δὲ αὐτοῦ τοιαύτην ὁ πατὴρ ἄνωθεν ἀφῆκε φωνὴν εἰπών· οὗτός [g]) ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ εὐδόκησα. καὶ τοιαύτην κἀκεῖ τὴν ἐξήγησιν ἐποιησάμεθα. καὶ ἀνάγνωθι κἀκείνην, καὶ ἐπιγνώσῃ σαφέστερον. τὸ δὲ, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου, ἀντὶ τοῦ, εἰς ὃν εὐδόκησα ἐγώ. πολλὰ δὲ τοιαῦτα ἀνθρωποπρεπῆ φησὶν ἡ

g) Matth. 3, 17.

ſtamenti ſcriptura dicit de Deo, propter craſſam Hebraeorum mentem: quae omnia intelligere oportet quatenus Deo conueniunt.

Verſ. 18. *Ponam — eum.*

De filio incarnato hoc dixit, tanquam de homine proficiente per acceſſum Spiritus ſancti: de quo etiam dicit Lucas: Puer autem creſcebat et corroborabatur ſpiritu, plenus ſapientia, et gratia Dei erat ſuper illum.

Verſ. 18. *Et — annuntiabit.*

Iudicium vocat legem euangelicam, quam per Apoſtolos praedicauit gentibus. Vel iuſtum iudicium ſuum, quo repellentibus eum Iudaeis, aſſumpſit gentes. Hoc enim vere iuſtum eſt iudicium, ne omnino pereat opus manuum eius.

Verſ. 19. *Non — vocem eius.*

Propter haec verba totam poſuit prophetiam. Nam quum manſuetus eſſet ac mitis, non contendit aduerſus contradictores, neque clamauit, dum ei fieret iniuria: neque foris docuit, vt faciunt hi qui gloriam ab hominibus venantur: ſed in templo, et in ſynagogis Iudaeorum, ac in deſertis montibus et littoribus. Deinde prophetat etiam de imbecillitate eorum, qui huic omnipotenti Deo inſidiabantur.

Verſ. 20. *Arundinem — confringet.*

Arundinem vocauit Iudaeos, tanquam valde imbecilles ad diuinam et inexpugnabilem eius potentiam:

παλαιὰ γραφὴ ἐπὶ τȣ̃ θεȣ̃, διὰ τὴν παχύτητα τῆς διανοίας τῶν ἑβραίων, ἃ χρὴ πάντα θεοπρεπῶς νοεῖν.

Verſ. 18. Θήσω — αὐτόν.

Περὶ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος υἱοῦ τοῦτο εἴρηκεν, ὡς περὶ ἀνθρώπȣ, προκόπτοντος τῇ ἐπιφοιτήσει τȣ̃ παναγίου πνεύματος, περὶ οὗ φησὶ καὶ ὁ λȣκᾶς, τὸ δὲ παιδίον[h]) ηὔξανε καὶ ἐκραταιοῦτο πνεύματι, πληρούμενον σοφίας, καὶ χάρις θεȣ̃ ἦν ἐπ' αὐτό. h) Luc. 2, 40.

Verſ. 18. Καὶ — ἀπαγγελεῖ.

Κρίσιν λέγει, τὸν εὐαγγελικὸν νόμον, ὃν ἐκήρυξε τοῖς ἔθνεσι διὰ τῶν ἀποστόλων· ἢ τὴν δικαιοκρισίαν αὐτοῦ, ὅτι τῶν ἰȣδαίων ἀπωσαμένων αὐτὸν, προσελάβετο τὰ ἔθνη. τȣ̃το γὰρ δικαία κρίσις ὄντως ἐστὶν, ἵνα μὴ τέλεον ἀπόληται τὸ πλάσμα τῶν χειρῶν αὐτοῦ.

Verſ. 19. Ουκ — τὴν φωνὴν αὐτȣ̃.

Διὰ ταῦτα τὰ ῥητὰ, τὴν ὅλην ἐντέθεικε προφητείαν. μακρόθυμος γὰρ ὢν καὶ πρᾳότατος, οὐκ ἤριζε πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας, οὐδ' ἐκραύγαζεν ἀδικούμενος, οὐδ' ἐν ταῖς ἀγοραῖς ἐδίδασκεν, ὡς οἱ τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων δόξαν θηρεύοντες· ἀλλ' ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῶν ἰȣδαίων, καὶ ἐν ἐρημίαις καὶ ὄρεσι καὶ αἰγιαλοῖς. εἶτα προφητεύει, καὶ περὶ τῆς ἄγαν ἀσθενείας τῶν ἐπιβȣλευόντων τῷ παντοδυνάμῳ τȣ́τῳ θεῷ.

Verſ. 20. Κάλαμον — κατεάξει.

Κάλαμον ὠνόμασε, τοὺς ἰȣδαίȣς, ὡς ἀσθενεστάτȣς πρὸς τὴν θείαν καὶ ἄμαχον αὐτȣ̃ δύναμιν, καὶ

tiam: nec tamen simpliciter arundinem, sed etiam comminutam, ad augmentum imbecillitatis eorum. Dicit ergo quod potens sit eos tanquam arundinem comminutam facillime confringere: nec tamen hoc faciet propter suam tolerantiam ac modestiam.

Verſ. 20. *Et — non extinguet.*

Hic Iudaeorum accensum aduersus Christum animum significat: quem etiam linum fumigans appellat, vt quod facile extingui possit a Christi virtute: sicut facile quis extinguit linum fumigans, id est accensum. Linum autem in hoc loco intelligimus pannum lineum: hunc tamen non extinguet vt patiatur: et patiendo demonstret eximium, quem erga nos gerit amorem suum.

Verſ. 20. *Donec — ſuum.*

Donec ad finem ac perfectionem deducat iustitiam suam. Siquidem victoriam nominauit perfectionem: iudicium autem, iustitiam. Quousque adimpleat iustitiam suam, quousque suas ostendat iustificationes, quibus Iudaeos condemnet, et eorum impudentem amputet causationem. Post haec autem tanquam vasa figuli, confringet illos in virga ferrea, principatu Romanorum Vespasiani et Titi, qui eos obsederunt ac exterminauerunt.

Verſ. 21. *Et — ſperabunt.*

Sperabunt quod solus ipse in afflictionibus inuocatus, sperantes in se liberabit.

Cap.

καὶ ὐδὲ ἁπλῶς κάλαμον, ἀλλὰ συντετριμμένον πρὸς ἐπίτασιν τῆς ἀσθενείας αὐτῶν. λέγει δὲ, ὅτι δυνάμενος, ὡς κάλαμον συντετριμμένον, εὐκολώτατα διακλάσαι αὐτοὺς, ὅμως ου ποιήσει τῦτο, δὶ οἰκείαν μακροθυμίαν.

Verſ. 20. Καὶ — οὐ σβέσει.

Ἐνταῦθα δηλοῖ τὸν ἀναπτόμενον θυμὸν τῶν ἰϐδαίων κατὰ τῦ σωτῆρος, ὃν καὶ λῖνον τυφόμενον προσηγόρευσεν, ὡς εὐχερῆ πρὸς τὸ σβέννυσθαι, διὰ τὴν ἰσχὺν του χρισου, δυναμένϐ κατασβέσαι τοῦτον ὕτω ῥᾳδίως, ὡς ἂν σβέσῃ τις λῖνον τυφόμενον, τϐτέςι, ἀνακαιόμενον. λῖνον δὲ νῦν νοοῦμεν, τὸ λινοῦν ῥάκος. ἀλλ᾽ ὐ σβέσει τοῦτον, ἵνα πάθῃ, καὶ ἵνα παθὼν δείξῃ τὴν περὶ ἡμᾶς ὑπερβάλλϐσαν ἀγάπην αὐτου.

Verſ. 20. Ἕως — αὐτου.

Ἕως ἂν ἐξενέγκῃ εἰς τέλος τὴν δικαιοσύνην αὐτου. νῖκος μὲν γὰρ, τὸ τέλος κρίσιν δὲ, τὴν δικαιοσύνην ὠνόμασεν. ἕως ἂν πληρώσῃ τὴν δικαιοσύνην αὐτῦ, ἕως ἂν ἐπιδείξηται τὰ παρ᾽ ἑαυτῦ δικαιώματα, τὰ καταδικάζοντα τοὺς ἰουδαίους, καὶ περιαιροῦντα πᾶσαν αὐτῶν ἀναίσχυντον πρόφασιν. μετὰ τουτο δὲ, συντρίψει αὐτοὺς, ὡς σκεύη [i]) κεραμέως ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, τῇ δυναςείᾳ τῶν ῥωμαίων, οὐεσπασιανου καὶ τίτου, τῶν πολιορκησάντων καὶ ἐξολεθρευσάντων αὐτούς. i) Pſ. 2, 9.

Verſ. 21. Καὶ — ἐλπιουσιν.

Ἐλπίσουσιν. ὅτι καὶ μόνον ὀνομαζόμενος ἐν πειρασμοῖς ἐξελεῖται τοὺς ἐλπίζοντας ἐπ᾽ αὐτῷ.

Κεφ.

Cap. XXII. De Daemoniaco caeco et muto.

Verſ. 22. *Tunc — videret.*

Dictio τότε tunc, interdum conſequentiam, rerumque ordinem ſignificat: ſicut etiam particula ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ, in illo tempore: quandoque vero vtraque harum tempus ſolum denotat, quo facta ſunt ea quae dicenda ſunt. κωφὸν autem hoc in loco mutum accipimus non ſurdum, vt alibi.

Verſ. 23. *Et — Dauid?*

Audierant enim prophetas annunciantes, quod de ſemine Dauid venturus eſſet Chriſtus.

Verſ. 24. *Phariſaei autem — daemoniorum.*

Inuidia namque ad gloriam illius mordebantur: ideo etiam ſua praua aemulatione, non verebantur diuinae naturae opera Beelzebul aſcribere, dicentes: Hic non eiicit daemonia propria virtute, ſed per Beelzebul: illum ſibi familiarem habens et amicum. Nam alibi quoque dicebant: Beelzebul habet.

Verſ. 25. *Sciens — illis.*

Apud ſeſe enim haec dicebant timentes turbam, ipſe vero ſecretum cordis eorum publicauit, hinc etiam Deum ſe eſſe demonſtrans. Vide autem quod primum ob id accuſatus non obiurgauit illos, cognoſcendam tradens ſuam potentiam, tum a pluribus ſignis, tum a doctrina, quae inde ſequuta eſt. Quia vero rurſum idem dicentes, perſeuerabant

Κεφ. ΚΒ. Περὶ τοῦ δαιμονιζομένου τυφλοῦ καὶ κωφοῦ.

Verſ. 22. Τότε — βλέπειν.

Τὸ τότε, ποτὲ μὲν ἀκολουθίαν καὶ τάξιν πραγμάτων σημαίνει, καθάπερ καὶ τὸ, τῷ καιρῷ ἐκείνῳ· ποτὲ δὲ καὶ ἄμφω τὸν χρόνον μόνον δηλοῦσι, καθ᾽ ὃν ἐγένοντο τὰ ῥηθῆναι μέλλοντα. κωφὸν δὲ νῦν, τὸν ἄλαλον λέγει.

Verſ. 23. Καὶ — δαυίδ;

Ἤκουον γὰρ τῶν προφητῶν καταγγελλόντων ἐκ σπέρματος δαυὶδ ἥξειν τὸν χριςόν.

Verſ. 24. Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — δαιμονίων.

Ἐδάκνοντο γὰρ, ζηλοτυποῦντες τὴν δόξαν αὐτοῦ. διὸ καὶ ὑπὸ τῆς ἄγαν βασκανίας οὐκ ἐφείδοντο τῷ βεελζεβοὺλ ἐπιγραφόμενοι τὰ ἔργα τῆς θείας φύσεως, καὶ λέγοντες· οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια ἐν οἰκείᾳ δυνάμει, ἀλλ᾽ ἐν τῷ βεελζεβοὺλ, ἔνοικον καὶ φίλον ἔχων αὐτόν. καὶ ἀλλαχοῦ γὰρ ἔλεγον, ὅτι [k] βεελζεβοὺλ ἔχει.

k) Marc. 3, 22.

Verſ. 25. Εἰδὼς — αὐτοῖς·

Καθ᾽ ἑαυτοὺς γὰρ τοῦτο ἔλεγον, φοβούμενοι τὸν ὄχλον· αὐτὸς δὲ ἐδημοσίευσε τὸ τῆς διανοίας αὐτῶν μυςήριον, κἀντεῦθεν δεικνύων, ὅτι θεός ἐςιν. ὅρα δὲ, ὅτι καὶ πρότερον μὲν τοῦτο κατηγορηθεὶς οὐκ ἐπετίμησεν αὐτοῖς, ἐνδιδοὺς γνῶναι τὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἀπό τε τῶν πλειόνων σημείων, ἀπό τε τῆς μετὰ τοῦτο διδασκαλίας· ἐπεὶ δὲ πάλιν τὸ

αὐτὸ

bant in nullo meliores effecti, deinceps eos obiurgat, ac redarguit illorum insaniam. Id tamen cum mansuetudine facit, instruens nos, vt peccantes mansuete arguamus. Et ab his, quae communiter accidunt, format rationem, sumitque tria exempla notissima et indubitata. Primum quidem supremae potentiae, alterum mediae, tertium vero infimae, confirmans quod siue magnum quippiam, siue medium, siue infimum sit, quod aduersus seipsum exerceat seditionem, peribit.

Vers. 25. *Omne — desolatur.*

Seditionem inter se inuicem agentibus his qui diuisi sunt.

Vers. 25. *Et omnis — stabit.*

Non stabit propter dictam causam.

Vers. 26. *Et si — eius?*

Si Satanas qui princeps est daemoniorum, aperte ac violenter Satanam persequitur, neque enim suum domicilium vltro vnquam relinqueret: sed omnino inimicus est is qui patitur, persequutionem inferenti. Itaque contra seipsum diuisus est, separatis ab eo daemonibus, qui subiecti erant: et quomodo stabit regnum eius, quod in illos habet? Si ergo princeps illorum est, nequaquam eos expellendo seditionem aget aduersus illos: nequaquam homini contra daemonem auxiliabitur: nec hominem vnquam amare poterit, qui ab initio homicida est.

Vers. 27.

3) ὡμολογȣμενα. A.
4) ςασιάζειν. B.

αὐτὸ λέγοντες ἔπεμενον, οὐδὲν ἐκεῖθεν βελτιωθέντες, ἐπιτιμᾷ λοιπὸν, καὶ ἐξελέγχει τὴν τούτων ἄνοιαν. μετὰ πρᾳότητος δὲ τοῦτο ποιεῖ, παιδεύων ἡμᾶς πρᾴως ἐλέγχειν τοὺς ἁμαρτάνοντας. ἀπὸ δὲ τῶν κοινῇ συμβαινόντων ποιεῖται τὸν ἔλεγχον, καὶ παραδείγματα λαμβάνει γνώριμά τε καὶ ὡμολογημένα, 3) καὶ τρία· τὸ μὲν, ἰσχυροτάτης δυνάμεως· τὸ δὲ, μέσης· τὸ δὲ, ἐλαχίστης· βεβαιῶν, ὅτι, κἂν μέγα τι στασιάζῃ [4] πρὸς ἑαυτὸ, κἂν μέσον, κἂν μικρὸν, ἀπόλλυται.

Vers. 25. Πᾶσα — ἐρημοῦται.

Στασιαζόντων ἀλλήλοις, τῶν μερισθέντων.

Vers. 25. Καὶ πᾶσα — σταθήσεται.

Οὐ συστήσεται, διὰ τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν.

Vers. 26. Καὶ εἰ — αὐτοῦ;

Εἰ ὁ σατανᾶς, ὁ ἄρχων τῶν δαιμόνων, τὸν ἁπλῶς σατανᾶν διώκει βιαίως· οὐ γὰρ ἂν ἑκών ποτε καταλίπῃ τὸ ἴδιον οἰκητήριον· ἐχθρὸς ἔσται πάντως ὁ διωκόμενος τῷ διώκοντι· καὶ λοιπὸν καθ' ἑαυτοῦ ἐμερίσθη, διαιρεθείσης ἀπ' αὐτοῦ τῆς ὑποταγῆς τῶν δαιμόνων· καὶ πῶς συστήσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ, ἡ πρὸς αὐτοὺς; [ὥστε, [5] εἴγε τούτων ἄρχων ἐστὶν, οὐκ ἂν ἀπελάσας τούτους, στασιάσῃ πρὸς αὐτοὺς,] οὐδ' ἂν ἐπικουρήσῃ ἀνθρώπῳ κατὰ δαίμονος, οὐδ' ἂν γένοιτό ποτε φιλάνθρωπος, ἀνθρωποκτόνος ὢν ἀπ' ἀρχῆς.

Vers. 27.

5) Quae hic inclusa sunt, ea ex Cod. A. exciderunt. In causa fuit duplex πρὸς αὐτούς.

Verſ. 27. *Et ſi — eiiciunt?*

Poſt primam accuſationis dilutionem, ad ſecundam procedit manifeſtiorem. Nam quia diſcipuli quoque eius iam daemones eiiciebant, ſumpta ab ipſo poteſtate, ab his magis Phariſaeos arguit, qui ſola moti inuidia eum accuſabant. Siquidem nihil huiusmodi illis obiicientes, ſolum ipſum ita accuſabant. Filios autem Phariſaeorum Apoſtolos nominauit, eo quod Phariſaei patrum ordinem retinerent inter Iudaeos, a quibus deſcendebant Apoſtoli: vel quia illis iuniores erant. Interrogat ergo: Per quem eiiciunt? an etiam per Beelzebul? et quare illos quoque non accuſatis? Si autem per diuinam gratiam, vtique Deus ego ſum: Nam per nomen meum daemonia eiiciunt.

Verſ. 27. *Ideo — iudices.*

Quia ergo ipſi quoque daemonia eiiciunt, nec accuſantur a vobis: propterea ipſi iudices veſtri erunt: et condemnabunt vos non de omnibus, quae in vita perpetraſtis. Nam id ſolius Dei eſt: ſed de hac blasphemia, quoniam illis relictis, moti inuidia me ſolum accuſatis. Vel propter hoc, quia quum ſint filii veſtri, et agnouerint veritatem, condemnabunt vos patres ſuos, qui hanc cognoſcere noluiſtis.

Verſ. 28. *Si — regnum Dei.*

† Digitus Dei hic dici poteſt Spiritus ſanctus. Quum enim caeteri Euangeliſtae dixerint: ſi ego per ſpiritum Dei eiicio daemonia, Lucas dixit, ſi ego per digitum Dei eiicio daemonia.

Poſt-

6) καὶ, abeſt. A.

7) Incluſa Codex vterque in margine habet. Referuntur autem haec ad Luc. 11, 20.

Verſ. 27. Καὶ εἰ — ἐκβάλλουσι;

Μετὰ τὴν πρώτην λύσιν τῆς κατηγορίας, ἐπὶ δευτέραν ἔρχεται σαφεστέραν· ἐπεὶ γὰρ καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ δαίμονας ἐξέβαλλον ἤδη, παρ᾽ αὐτοῦ λαβόντες τὴν ἐξουσίαν, ἀπὸ τούτων ἐλέγχει μᾶλλον τοὺς Φαρισαίους, διὰ φθόνον μόνον τοιαῦτα κατηγοροῦντας αὐτοῦ. καὶ γὰρ ἐκείνοις οὐδέν τι τοιοῦτον ἐγκαλοῦντες, αὐτοῦ μόνου κατηγόρουν οὕτως. υἱοὺς δὲ αὐτῶν, τοὺς ἀποστόλους ὠνόμασε, διὰ τὸ τοὺς Φαρισαίους πατέρων τάξιν ἐπέχειν ἐν ἰουδαίοις, ἐξ ὧν οἱ ἀπόστολοι κατήγοντο, καὶ διὰ τὸ νεωτέρους ἐκείνων εἶναι τούτους. ἐρωτᾷ οὖν, ὅτι ἐν τίνι ἐκβάλλουσιν; ἄρα ἐν βεελζεβούλ; καὶ πῶς οὐ κατηγορεῖτε καὶ αὐτῶν; εἰ δὲ ἐν χάριτι θεοῦ, θεὸς ἄρα ἐγώ· ἐν τῷ ἐμῷ γὰρ ὀνόματι τὰ δαιμόνια διώκουσι.

Verſ. 27. Διὰ τοῦτο — κριταί,

Διότι τοίνυν ἐκβάλλουσι καὶ αὐτοὶ δαιμόνια, καὶ [6]) οὐκ ἐγκαλοῦνται παρ᾽ ὑμῶν, διὰ τοῦτο αὐτοὶ ὑμῶν ἔσονται κριταὶ, καὶ κατακρινοῦσιν ὑμᾶς. οὐκ ἐπὶ τοῖς βεβιωμένοις· τοῦτο γὰρ μόνου θεοῦ· ἀλλ᾽ ἐπὶ τῇ βλασφημίᾳ ταύτῃ, ὅτι διὰ φθόνον ἐγκαλεῖτε μόνῳ ἐμοὶ, ἐκείνους ἀφέντες. ἢ διὰ τοῦτο, διότι υἱοὶ ὑμῶν ὄντες, ἐπέγνωσαν τὴν ἀλήθειαν, κατακρινοῦσιν ὑμᾶς, τοὺς πατέρας αὐτῶν, μὴ θελήσαντας ἐπιγνῶναι ταύτην.

Verſ. 28. Εἰ — τοῦ θεοῦ.

[Δάκτυλος [7]) θεοῦ, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. τῶν γὰρ ἄλλων εὐαγγελιστῶν εἰπόντων, εἰ δὲ ἐγὼ ἐν πνεύματι θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ὁ λουκᾶς εἶπεν, εἰ δὲ ἐγὼ *) ἐν δακτύλῳ θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια.] *) Luc. 11, 20.

Postquam demonstrauit, quod non per Beelzebul eiiceret daemonia, simul etiam ex consequenti ostendit, quod ea per spiritum Dei eiiceret. Spiritum autem Dei nunc potentiam vocat. Nam et Lucas, Per digitum Dei dixit, hoc est, per manum. Manum vero Dei, potentiam Dei dicimus. Si vero ego per potentiam, inquit, diuinam eiicio daemonia, non quasi nudus homo, sed quasi Dei filius, profecto peruenit ad vos regnum Dei. Suum autem dicit regnum, quod videlicet per Christum esse venturum, Prophetae praenunciauerunt. Nam solius Dei est per potentiam diuinam daemones eiicere. Apostoli namque non propria potentia, sed per diuinam gratiam illos eiiciebant. Neque enim potuerunt tanquam Deus, sed gratiam a Deo habebant. Christus siquidem solo iussu daemones fugabat: illi vero per nomen eius ipsos expellebant. Si vero peruenit ad vos regnum Dei, quare illud repellitis? quare contra vestra bona pugnatis? hoc namque tempus est vestrae salutis, quod olim praedixerunt prophetae.

Vers. 29. *Alioqui quomodo — diripiet?*

Ab exemplo sermonem producit. Per fortem autem, principem daemoniorum subindicat: non quod natura fortis sit, sed quod vsque tunc tyrannice regnauerit: eosque qui prae segnitie imbecilles erant, oppresserit. Vasa vero eius subiecta daemonia erant, quae et arma eius dici possunt: Nam τὰ σκεύη etiam arma dici solent. Ideo quoque Lucas arma eius ipsa vocauit: per quae miseros homines in seruitutem redigebat. Hoc ergo exem-

8) ὤν, addit. A.
9) Hentenius videtur reperisse διαρπάσει. Vterque vero meus habet διαρπάσῃ.

Ἀποδείξας, ὅτι οὐκ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, συναπέδειξεν, ὅτι λοιπὸν ἐν πνεύματι θεȣ̃ ταῦτα ἀπελαύνει. πνεῦμα δὲ θεȣ̃ νῦν, τὴν δύναμιν τȣ̃ θεȣ̃ φησί. διὸ καὶ ὁ λουκᾶς, ἐν l) δακτύλῳ θεȣ̃ εἶπε, τȣτέστιν, ἐν χειρί. χεῖρα δὲ θεȣ̃, τὴν δύναμιν αὐτȣ̃ λέγομεν. εἰ δὲ ἐν δυνάμει θεία, φησὶν, ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ὡς μὴ ψιλὸς ἄνθρωπος, [8]) ἀλλὰ καὶ υἱὸς θεȣ̃, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ θεȣ̃· λέγει δὲ τὴν ἑαυτοῦ, ἥντινα διὰ τȣ̃ χριστȣ̃ ἔρχεσθαι ἐπ' αὐτοὺς προκατήγγειλαν οἱ προφῆται. μόνȣ γὰρ θεȣ̃, τὸ ἐν δυνάμει θεία δαίμονας ἐκβάλλειν. οἱ γὰρ ἀπόστολοι, ȣ̓κ ἐν δυνάμει θεία, ἀλλ' ἐν χάριτι θεία τȣ́τους ἐξέβαλλον. οὐ γὰρ ἠδύναντο, ὡς ὁ θεὸς, ἀλλὰ χάριν εἶχον ἐκ τȣ̃ θεȣ̃. ὁ μὲν γὰρ ἐπιτάγματι μόνῳ τȣ̀ς δαίμονας ἐφυγάδευεν· οἱ δὲ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ τούτȣς ἐξώριζον. εἰ δὲ ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ θεȣ̃, διατί ταύτην ἀπωθεῖσθε; διατί τοῖς ὑμετέροις ἀγαθοῖς πολεμεῖτε; ȣ̃τος γὰρ ἐκεῖνος ὁ καιρὸς τῆς σωτηρίας ὑμῶν, ὃν πάλαι προεῖπον οἱ προφῆται.

l) Luc. 11, 20.

Verſ. 29. Ἢ πῶς — διαρπάσῃ; [9])

Παραδειγματικῶς μὲν ἐξάγει τὸν λόγον, ὑποδηλοῖ δὲ ἰσχυρὸν μὲν, τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων, ȣ̓χ ὡς ἰσχυρὸν τῇ φύσει, ἀλλ' ὡς τυραννοῦντα μέχρι τότε, καὶ [1]) καταδυναστεύοντα τῶν ἀσθενούντων ἐκ ῥαθυμίας. σκεύη δὲ αὐτȣ̃, τὰ ὑποτεταγμένα αὐτῷ δαιμόνια, ὡς ὅπλα αὐτȣ̃. σκεύη γὰρ ὀνομάζονται, καὶ τὰ ὅπλα. διὸ καὶ ὁ λουκᾶς, πανοπλίαν m) αὐτȣ̃ ταῦτα ὠνόμασε, δι' ὧν κατεδȣλοῦτο τοὺς ἀθλίους ἀνθρώπους. εἰσάγει

m) Luc. 11, 22.

[1]) δυναστεύοντα. A.

exemplo considerationem inducit, quae ostendat non solum quod principem daemoniorum amicum non habeat, sed potius quod fortitudinem eius tanquam inimicissimi alligauerit. Est autem considerationis scopus, quod sicut non potest quisquam domum fortis ingredi, vasaque eius diripere, ab illo conseruata, nisi primum fortem vinxerit: ita neque hic rapuisset daemonia, hoc est dispersisset, nisi primum vinxisset principem illorum, qui eis fortitudinem praestabat.

Scire autem oportet, quod non vndiquaque exempla ad omne propositum aptantur rebus ad quas assumuntur: sed vt plurimum in magis propriis ac principalioribus partibus.

Quidam vero dicunt vasa daemonum esse daemoniis agitatos, quos Christus ab illis rapuit, vinctis eorum virtutibus. Possunt quoque dici vasa Diaboli, omnes qui opera Diaboli exercent, eiusque voluntatibus subseruiunt.

Vers. 30. *Qui — spargit.*

Altera quoque consideratione confirmat, quod potius sit ei inimicissimus princeps daemoniorum. Quod enim non sit cum Christo, nec cum eo congreget, manifestum est ab vtriusque operibus. Christus siquidem omnem docet virtutem: quumque omnes amet, aegrotos sanat: Ille vero e diuerso omnem docet prauitatem: et quum homines odio habeat, sanos corrumpit. Quod si neque cum eo est, nulla videlicet in re ei conformis, sicut demonstratum est, neque cum eo congregat ad fidem: omnino aduersus eum est, et spargit quos

γει δὲ λογισμὸν, διὰ τοῦ τοιούτου παραδείγματος ὁ χριστὸς, δεικνύοντα, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἔχει φίλον τὸν ἄρχοντα τῶν δαιμονίων, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐδέσμησεν αὐτοῦ τὴν ἰσχὺν, ὡς ἐχθίστου. ἔστι γὰρ ὁ τοῦ λογισμοῦ σκοπὸς, ὅτι ὥσπερ οὐ δύναταί τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσαι, φυλαττόμενα παρ' αὐτοῦ, ἐὰν μὴ πρῶτον δήσῃ τὸν ἰσχυρόν· οὕτως οὐδ' αὐτὸς διήρπασεν ἂν τὰ δαιμόνια, τουτέστι, διεσκόρπισεν, εἰ μὴ πρῶτον ἐδέσμησε τὸν ἄρχοντα τούτων, τὸν ἐνισχύοντα αὐτά.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὡς οὐ πάντοτε τὰ παραδείγματα κατὰ πάντα λόγον προσαρμόζουσι ταῖς ὑποθέσεσιν, εἰς ἃς ἐκλαμβάνονται, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν μόνοις τοῖς καιριωτέροις καὶ κεφαλαιωδεστέροις μέρεσι.

Τινὲς δὲ σκεύη τῶν δαιμόνων λέγουσιν εἶναι, τοὺς δαιμονιζομένους, οὓς ὁ χριστὸς διήρπασεν ἀπ' αὐτῶν, δήσας τὰς δυνάμεις αὐτῶν. εἶεν δ' ἂν σκεύη τοῦ διαβόλου, καὶ πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὰ τοῦ διαβόλου, καὶ ὑπηρετοῦντες τοῖς αὐτοῦ θελήμασιν.

Vers. 30. Ὁ — σκορπίζει.

Καὶ δι' ἑτέρου λογισμοῦ βεβαιοῖ, ὅτι μᾶλλον ἐχθιστος αὐτῷ ἐστιν ὁ ἄρχων τῶν δαιμονίων. ὅτι μὲν γὰρ οὐκ ἔστι μετὰ τοῦ χριστοῦ, οὐδὲ συνάγει μετ' αὐτοῦ, δῆλον, ἀφ' ὧν ὁ μὲν χριστὸς, πᾶσάν τε ἀρετὴν διδάσκει, καὶ φιλάνθρωπος ὢν, ἰᾶται τοὺς νοσοῦντας· ὁ δὲ τοὐναντίον, πᾶσάν τε κακίαν διδάσκει, καὶ μισάνθρωπος ὢν, λωβᾶται τοῖς ὑγιαίνουσιν. εἰ δὲ οὔτε μετ' αὐτοῦ ἐστιν, ἤγουν, οὐχ ὁμογνωμονεῖ αὐτῷ, καθὼς ἀποδέδεικται, οὔτε συνάγει μετ' αὐτοῦ πρὸς πίστιν, πάντως κατ' αὐτοῦ ἐστι, καὶ σκορπίζει, οὓς ὁ χριστὸς συνάγει

quos Christus congregat, quantum in se est. Quum autem dixisset: Qui non est mecum, aduersum me est, ac obscure loqui visus esset: Sermonem interpretatus est, addens: Et qui non congregat mecum, spargit: Diabolo vero coniunxit Iudaeos, qui aduersum se erant: et quae ipse congregabat, quantum in eis erat, spargebant.

Vers. 31. *Propter hoc.*

Quia talia aduersum me dicitis.

Vers. 31. *Dico — eis.*

Non simpliciter omne peccatum, et omnem blasphemiam dicit: per ea enim quae sequuntur, manifestauit quam omnem dicat blasphemiam et quod omne peccatum. Ait enim:

Vers. 32. *Et — in futuro,*

Quicunque, inquit, peccauerit aduersus humanitatem meam, hoc est, quisquis dixerit blasphemum verbum aduersus eam, offensus quod tanquam homo edam, bibam ac dormiam, aliaque quae humanae sunt propria naturae, vt homini conueniunt, et faciam et patiar, confirmans quod vere humanam susceperim naturam, huic omnino ignoscetur, quasi non ex industria male egerit, sed per veritatis ignorantiam blasphemauerit. Qui vero Deo dignas videns operationes, quas solus facere potest Deus, ipsi quoque Beelzebul illas ascripserit, vt vos etiam nunc facitis, et ita aduersus spiritum sanctum blasphemiam dixerit, siue aduersus diuinitatem (nam hanc vocat nunc spiritum sanctum) hic quasi ex industria manifeste ac scienter peccans, et Deum iniuria afficiens, ac inex-

ἔσονται ἐπ' αὐτῷ. εἰπὼν δὲ ὅτι ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστι, καὶ δόξας ἀσαφῶς εἰπεῖν, ἑρμήνευσε τὸν λόγον, προσθεὶς, ὅτι καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ σκορπίζει. τῷ διαβόλῳ δὲ συνέταξε καὶ τοὺς ἰουδαίους, κατ' αὐτοῦ τε ὄντας, καὶ σκορπίζοντας, ἃ συνῆγεν, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτοῖς.

Vers. 31. Διὰ τοῦτο.

Διότι τοιαῦτα κατ' ἐμοῦ λέγετε.

Vers. 31. Λέγω — αὐτοῖς.

Οὐχ ἁπλῶς πᾶσαν ἁμαρτίαν καὶ βλασφημίαν λέγει. διὰ τῶν ἐφεξῆς γὰρ ἐσαφήνισε, ποίαν πᾶσαν λέγει. φησὶ γάρ·

Vers. 32. Καὶ — ἐν τῷ μέλλοντι.

Ὃς μὲν ἂν ἁμάρτῃ κατὰ τῆς ἀνθρωπότητός μου φησὶ, τουτέστιν, ὅστις ἂν εἴπῃ βλάσφημον λόγον κατ' αὐτῆς, σκανδαλιζόμενος, ἐφ' οἷς, ὡς ἄνθρωπος, ἐσθίω καὶ πίνω καὶ ὑπνῶ καὶ κοπιῶ καὶ τἄλλα, ὅσα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἴδια, ἅπερ ἀνθρωποπρεπῶς, τὰ μὲν ἐνεργῶ, τὰ δὲ πάσχω, βεβαιῶν, ὅτι κατὰ ἀλήθειαν ἐνηνθρώπησα, ὁ τοιοῦτος συγγνωσθήσεται πάντως, ὡς οὐκ ἐθελοκακήσας, ἀλλ' ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἀληθείας βλασφημήσας· ὁ δὲ βλέπων τὰς θεοπρεπεῖς μου ἐνεργείας, ἃς μόνος δύναται ποιεῖν ὁ θεὸς, καὶ τῷ βεελζεβοὺλ ταύτας ἐπιγραφόμενος, ὡς καὶ ὑμεῖς νῦν, καὶ οὕτω βλασφημῶν κατὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, ἤτοι, κατὰ τῆς θεότητος· ταύτην γὰρ νῦν καλεῖ πνεῦμα ἅγιον· οὗτος ὡς ἐθελοκακήσας προδήλως, καὶ ἐν γνώσει καθυβρίσας τὸν

inexcusabiliter delinquens, veniam non consequetur.

Quod autem sequitur: Neque in praesenti seculo, neque in futuro: addidit, docens maximam ac tremendam esse aduersus Deum blasphemiam: et quod hominum quidam hic et in futuro seculo supplicia sustinent, vt Sodomitae et Iudaei. Et de Sodomitis quidem praediximus decimo nono capite: Iudaei vero et hic poenas dederunt, a Romanis miserabiliter afflicti: et ibi miserabilius cruciati dabunt. Quidam vero hic solum puniuntur, vt fornicarius ille apud Corinthios Satanae traditus. Aliqui autem ibi tantum, vt diues ille in flamma cruciatus. Praeterea nonnulli neque hic neque ibi, vt Apostoli et Prophetae ac Iob. Nam quae ipsi patiebantur, non vltionis erant a Deo immissae, sed certaminum ac luctarum. Quod ergo minatur, aduersus illos est, qui immutabiliter in peccato remanent. Manifestum est autem, quod eis qui resipiscunt, et hic et ibi remittetur. Multi enim qui tunc ita deliquerant, quum postmodum credidissent, veniam omnino sunt adepti.

Vers. 33. *Aut — cognoscitur.*

Facite, hoc est, dicite. Rursum autem confundit illos tanquam ea deducentes in accusationem, quae sibi mutuo non constabant, sed praeter naturam erant. Nam quia opus abigendi daemones non improbabant, quanquam admodum impudentes essent, eum vero calumniabantur qui illos abigebat: ab exemplo illos redarguit, vt qui opus quidem iudicarent bonum, eum autem qui operare-

²) καί, omittit. A.
³) καί, omittit. A.

θεὸν, καὶ ἀναπολόγητα πλημμελήσας, ἐ συγχωρηθήσεται.

Τὸ δὲ, ὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, ὔτε ἐν τῷ μέλλοντι, προσέθηκε, διδάσκων, ὅτι μεγίςη καὶ φοβερωτάτη ἐςὶν ἡ κατὰ τῦ θεῦ βλασφημία, καὶ ὅτι τῶν ἀνθρώπων, οἱ μὲν καὶ [2]) ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ κολάζονται, ὡς οἱ σοδομῖται καὶ ὡς ἰȣδαῖοι· καὶ περὶ μὲν τῶν σοδομιτῶν προειρήκαμεν ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ· ἰȣδαῖοι δὲ καὶ [3]) ἐνταῦθα δίκην ἔδοσαν, ἐλεεινῶς ὑπὸ ῥωμαίων πολιορκηθέντες, καὶ ἐκεῖ τιμωρηθήσονται χαλεπώτερον· τινὲς δὲ ἐνταῦθα μόνον κολάζονται, ὡς ὁ πεπορνευκὼς παρὰ κορινθίοις καὶ παραδοθεὶς τῷ σατανᾷ. τινὲς δὲ ἐκεῖ μόνον, ὡς ὁ ἀποτηγανιζόμενος ἐν τῇ φλογὶ πλȣ́σιος. τινὲς δὲ, ὔτε ἐνταῦθα, ὔτε ἐκεῖ, ὡς οἱ ἀπόςολοι καὶ οἱ προφῆται καὶ ὁ ἰώβ. ἃ γὰρ ἔπασχον, ȣ̓ τῆς ἐκ θεῦ κολάσεως ἦσαν, ἀλλ' ἀγώνων καὶ παλαισμάτων· ἡ μὲν οὖν ἀπειλὴ, κατὰ τῶν μενόντων ἀμεταμελήτων. δῆλον δὲ, ὅτι τοῖς μετανοοῦσιν ἀφεθήσεται καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ. πολλοὶ γὰρ τῶν ȣ̔́τω τηνικαῦτα πλημμελησάντων, πιςεύσαντες ὕςερον, πάντα συνεχωρήθησαν.

Verſ. 33. Ἢ — γινώσκεται.

Ποιήσατε, ἀντὶ τοῦ, εἴπατε. καταισχύνει δὲ πάλιν ἑτέρως αὐτοὺς, ὡς ἀνακόλȣθα καὶ παρὰ φύσιν κατηγοροῦντας. ἐπεὶ γὰρ τὸ μὲν ἀπελαύνεσθαι τȣ̀ς δαίμονας, οὐκ ἐκάκιζον, εἰ καὶ σφόδρα ἠναισχύντουν· τὸν δὲ ἀπελαύνοντα τȣ́τους διέβαλλον, παραδειγματικῶς αὐτοὺς ἐλέγχει, τὸ μὲν ἔργον [4]) καλὸν κρίνοντας, τὸν δὲ ἐργαζόμενον,

4) καλῶς. B.

raretur, malum: quod impudentiae est ac repugnantiae.

Et arborem sane appellat seipsum: fructum vero, opus suum. Ait ergo: Aut dicite operatorem bonum, et opus eius bonum: aut operatorem malum, et opus eius malum. Nam si opus bonum est, operator quoque eius bonus erit. Ex opere siquidem cognoscitur operator: si boni operis, bonus: si praui, prauus. Quinto enim capite docuit, quod non potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor vitiosa fructus bonos facere.

Vers. 34. *Progenies — mali?*

Non mirum est si huiusmodi conuitia iactatis. Nam quum mali sitis, non potestis bona loqui. Deinde naturali quoque ratione demonstrat, quod hoc non possint.

Vers. 34. *Ex — loquitur.*

Siquidem quum in corde vitium scaturiat, necessario ab eo quod abundat, effunditur prauitas quae est sermo malus. Et quemadmodum medici circa principia quidem, exilientes humores intus remanere cogunt: quum autem illi subscaturiunt, iam vincuntur, et sic illi abundantes prosiliunt: Ita sane et qui praua nutriunt consilia. Ipsos vero progenies viperarum appellauit, sicut etiam Ioannes baptista tertio capite. Ibi ergo et huius quaere expositionem.

Vers. 35.

5) Non sollicito hoc vocabulum. Alibi tamen dicitur etiam ὑπεμφαίνει.

6) αὐτοῦ, omittit. A.

μενον, κακὸν, ὅπερ ἐστὶν ἐναντιότητος καὶ ἀναισχυντίας.

Καὶ δένδρον μὲν, ἑαυτὸν[5]) ὑποφαίνει· καρπὸν δὲ, τὸ ἔργον αὐτοῦ. λέγει τοίνυν, ὅτι ἢ εἴπατε τὸν ἐργάτην καλὸν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ καλόν· ἢ τὸν ἐργάτην αὐτοῦ[6]) κακὸν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ κακόν. εἰ γὰρ τὸ ἔργον καλὸν, ἄρα καὶ ὁ ἐργάτης αὐτοῦ καλός. ἐκ γὰρ τοῦ ἔργου ὁ ἐργάτης αὐτοῦ γινώσκεται. εἰ μὲν καλοῦ, καλός· εἰ δὲ κακοῦ, κακός. ἐδίδαξε γὰρ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, ὅτι n) οὐ δύναται δένδρον ἀγαθὸν, καρποὺς πονηροὺς ποιεῖν, οὐδὲ δένδρον σαπρὸν, καρποὺς καλοὺς ποιεῖν. n) Matth. 7, 18.

Vers. 34. Γεννήματα — ὄντες;

Οὐκ ἔστι θαυμαστὸν, εἰ τοιαῦτα βλασφημεῖτε. πονηροὶ γὰρ ὄντες, οὐ δύνασθε ἀγαθὰ λαλεῖν. εἶτα καὶ φυσιολογικῶς ἀποδείκνυσι, πῶς οὐ δύνανται.

Vers. 34. Ἐκ — λαλεῖ.

Ὑπερβλυζούσης γὰρ τῆς[7]) καρδίας[8]) ἐν τῇ καρδίᾳ, λοιπὸν ἐξ ἀνάγκης ἀπὸ τοῦ περιττεύοντος ἐκχεῖται κακία, ἥτις ἐστὶ λόγος πονηρός. καὶ καθάπερ αἱ ἐμοῦντες, παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν βιάζονται ἔνδον κατέχειν ἐκπηδῶντας τοὺς χυμοὺς, ὑπερβλυζόντων δὲ, νικῶνται καὶ προΐενται τοὺς περιττεύοντας· οὕτω δὴ καὶ οἱ τὰ πονηρὰ βουλεύματα τρέφοντες. γεννήματα o) δὲ ἐχιδνῶν αὐτοὺς προσηγόρευσεν, ὡς καὶ ὁ βαπτιστὴς ἰωάννης ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ. καὶ ζήτησον τὴν ἐν ἐκείνῳ ἐξήγησιν. o) Matth. 3, 7.

Vers. 35.

7) κακίας legit Hentenius. Recte.
8) ἐκ τῆς κακίας, pro ἐν τῇ καρδίᾳ. A.

Verſ. 35. *Bonus — mala.*

Docet nunc id quod dictum eſt, puta os ex abundantia cordis loqui, non in malis tantum fieri hominibus, verum etiam in bonis. Et theſaurum quidem vocat ſcaturiginem fontemque bonitatis ac prauitatis: bona autem et mala, bonos malosque ſermones.

Verſ. 36. *Sed dico — iudicii.*

Otioſum dicit calumniatorium et vanum, vel ſuperfluum ac nociuum: rationem vero, examen et reſponſionem. Non eſt autem modica correctionis pars, non ſolum reſpondere et redarguere, ſed et comminari, quod ſane plerumque facit.

Verſ. 37. *Ex — condemnaberis.*

Ex bonis quidem iuſtificaberis, ex malis vero condemnaberis.

Cap. XXIII. De requirentibus ſignum.

Verſ. 38. *Tunc — videre.*

Quum admirari ac ſuccumbere oporteret, tunc rurſum impudenter loquuntur: et quem paulo ante daemoniacum temerario auſu vocabant, nunc adulatorie magiſtrum vocant: et poſt tot miracula, ſignum videre quaerunt: non vt credant, ſed vt eum opprimant. Quum enim non poſſent ei contradicere, dum facile illos conuinceret: ad opera tranſeunt. Lucas autem dicit quod alii tentantes ſignum de coelo quaerebant ab eo. Suſpicabantur

ſiqui-

Verf. 35. Ὁ ἀγαθὸς — πονηρά.

Διδάσκει νῦν, ὅτι τὸ ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖν, οὐκ ἐπὶ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων γίνεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν. καὶ θησαυρὸν μὲν καλεῖ, τὴν βλύσιν καὶ πηγὴν τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς πονηρίας. ἀγαθὰ δὲ καὶ πονηρὰ, τοὺς ἀγαθοὺς λόγους καὶ πονηρούς.

Verf. 36. Λέγω δὲ — κρίσεως.

Ἀργὸν μὲν λέγει, τὸ συκοφαντικὸν καὶ μάταιον, ἢ τὸ περιττὸν καὶ βλαβερόν. λόγον δὲ, τὴν εὐθύνην καὶ ἀπολογίαν. οὐ μικρὸν δὲ μέρος διορθώσεως, τὸ μὴ μόνον ἀπολογεῖσθαι καὶ ἐλέγχειν, ἀλλὰ καὶ ἀπειλεῖν, ὃ δὴ πολλαχοῦ ποιεῖ.

Verf. 37. Ἐκ — καταδικασθήσῃ.

Ἐκ μὲν τῶν ἀγαθῶν, δικαιωθήσῃ· ἐκ δὲ τῶν πονηρῶν, καταδικασθήσῃ.

Κεφ. ΚΓ. Περὶ τῶν αἰτούντων σημεῖον.

Verf. 38. Τότε — ἰδεῖν.

Ὅτε θαυμάσαι καὶ ὑποκύψαι ἔδει, τότε πάλιν ἀναισχυντοῦσι, καὶ ὃν πρὸ μικροῦ θρασέως ἐκάλουν δαιμονῶντα, νῦν κολακευτικῶς διδάσκαλον ὀνομάζουσι, καὶ μετὰ τοσαῦτα θαύματα, σημεῖον ἰδεῖν αἰτοῦσιν, οὐχ ἵνα πιστεύσωσιν, ἀλλ' ἵνα ἐπιλάβωνται αὐτοῦ. μὴ δυνάμενοι γὰρ ἀντειπεῖν αὐτῷ, ῥαδίως αὐτοὺς ἐλέγχοντι, πρὸς τὰ ἔργα μεταβαίνουσιν. ὁ δὲ Λουκᾶς φησὶν, ὅτι[p]) ἕτεροι πειράζοντες σημεῖον παρ' αὐτοῦ ἐζήτουν ἐξ οὐρα- p) Luc. 11, 16.

siquidem quod signa in terra, praestigiis fallendo, ederet. Signum vero de coelo nequaquam facere posset, quum a Deo non esset. Etenim alibi quoque dicebant: Hic homo non est a Deo.

Vers. 39. *At ille — quaerit.*

Quum illi contumeliosi essent, patienter eos ferebat: dum autem adularentur, aspere respondit, vtpote qui neque animi vehementia vinceretur, neque adulatione mollesceret: hos vero a progenitorum carpit prauitate, tanquam dignam illis sobolem. Prauam quoque dixit hanc progeniem quasi iam olim incredulam ac tentantem. Ait enim Dauid: Et non crediderunt in mirabilibus eius. Ac rursum: Et tentauerunt et exacerbauerunt Deum excelsum. Adulteram vero propter progenitorum a Deo defectionem, qui olim fide a Deo disiuncti, fidei daemonum adhaeserunt. Adulterium quippe etiam nominauit idololatriam veteris testamenti scriptura, idque frequenter in propheticis libris inuenies.

Vers. 39. *Et signum — prophetae.*

Non dabitur ei, quia non ex fide, sed ex dolo, tentando signum quaerit. Quid ergo, non fecit deinceps signum vllum? fecit vtique: at non propter illos, nam ipsi obdurati erant: sed ad aliorum vtilitatem. Signum vero Ionae prophetae, vocat resurrectionem suam e sepulchro post tres dies et tres noctes. Iam enim hanc Iudaeis praedicit: vt quum resurrexerit, ad memoriam reducant

cant

9) intell. αὐτοῖς.
1) μαλακίζῃ κολακευόμενος. A.

ὐρανοῦ. ὑπελάμβανον γὰρ, ὅτι τὰ μὲν ἐπὶ γῆς σημεῖα γοητεύων ἐπιτελεῖ· ἐξ ὐρανῦ δὲ οὐκ ἂν δύναιτο ποιῆσαι σημεῖον, μὴ ὢν ἀπὸ τῦ θεῦ. καὶ γὰρ καὶ ἀλλαχοῦ ἔλεγον, ὗτος q) ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστιν ἀπὸ τῦ θεῦ. q) Io. 9, 16.

Verſ. 39. Ὁ δὲ — ἐπιζητεῖ.

Ὅταν μὲν ὕβριζον αὐτὸν, διελέγετο p) μακροθύμως· ὅταν δὲ ἐκολάκευον, ἀπεκρίνετο τραχέως, ὡς μήτε θυμῷ νικώμενος, μήτε r) κολακεία μαλακιζόμενος. διασύρει δὲ τούτυς, ἀπὸ τῆς τῶν προγόνων αὐτῶν κακίας, ὡς ἄξια ἐκείνων γεννήματα. καὶ πονηρὰν μὲν τὴν γενεὰν τύτων ὠνόμασεν, ὡς ἔκπαλαι ἄπιστον καὶ πειράζυσαν. φησὶ γὰρ ὁ δαυὶδ, καὶ r) ὐκ ἐπίστευσαν ἐν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ. καὶ πάλιν, καὶ s) ἐπείρασαν καὶ παρεπίκραναν τὸν θεὸν τὸν ὕψιστον. μοιχαλίδα δὲ, διὰ τὴν τῶν προγόνων αὐτῶν ἐκ θεῦ ἀποστασίαν, οἵτινες ἀποζυγέντες πάλαι τῆς πίστεως τῦ θεῦ, ἐκολλήθησαν τῇ πίστει τῶν δαιμόνων. μοιχείαν γὰρ ὀνομάζει, καὶ τὴν εἰδωλολατρείαν ἡ παλαιὰ γραφή. καὶ τοῦτο πολλαχοῦ τῶν προφητικῶν βίβλων εὑρήσεις.

r) Pſ. 77. 32.
s) Pſ. 77. 56.

Verſ. 39. Καὶ σημεῖον — προφήτυ.

Οὐ δοθήσεται αὐτῇ, διότι οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ἐκ πονηρίας, καὶ πειράζυσα σημεῖον ζητεῖ. τί οὖν, οὐκ ἐποίησεν ἔκτοτε σημεῖον; ἐποίησεν, ἀλλ' ὐ δι' αὐτύς· πεπωρωμένοι γὰρ ἦσαν· ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἄλλων ὠφέλειαν. σημεῖον δὲ ἰωνᾶ τοῦ προφήτυ λέγει, τὴν μετὰ τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας ἐκ τῦ τάφου ἀνάστασιν αὐτοῦ. προαναφωνεῖ γὰρ ἤδη ταύτην τοῖς ἰυδαίοις, ἵνα ἀναστάν-

cant quod hanc illis praedixerit, diebus etiam ac noctibus propriae sepulturae ad minutum designatis. Propter hoc siquidem ipso sepulto, congregati sunt summi sacerdotes et Pharisaei ad Pilatum, dicentes: Domine recordati sumus quod impostor ille dixit adhuc viuens: Post tres dies resurgam. Hanc vero, signum Ionae Prophetae nominauit, propter similitudinem, quam etiam manifestat dicens.

Verſ. 40. *Sicut — noctibus.*

Hoc vere signum erat, et signorum omnium maxime admirandum: nullius enim facta est vnquam talis a mortuis resurrectio. Datum est autem huiusmodi signum Iudaeis infidelibus, hoc est, opere impletum est apud eos hoc miraculum: quo certiores sint hunc Deum esse omnipotentem: et deinceps quasi Deo repugnantes, conscientiam habeant acerbe illos torquentem, et futura quae eos comprehensura sint mala praesagientem. Cor vero terrae intelligi illius profunditatem. Nam in profunditate illius, lapidibus incisum erat sepulchrum. Tres autem dies cum noctibus sub terra permansit, vt crederetur fuisse mortuus.

† Cor terrae, sepulchrum vocat.

Verſ. 41. *Viri Niniuitae — hoc loco.*

Simul tanquam omnia praecognoscens et horum praedicit impoenitentiam, quae etiam post suam futura erat resurrectionem: et simul ipsos exterret. Dicere solemus hunc aut illum in futuro iudicio nos condemnaturum: non quasi ille futurus sit iudex:

τος μνημονεύωσιν, ὅτι προεῖπε τούτοις περὶ αὐτῆς, ἐπισημηνάμενος λεπτομερῶς καὶ τὰς ἡμέρας καὶ τὰς νύκτας τῆς ἰδίας ταφῆς. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὕστερον ταφέντος αὐτοῦ [t]) συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι πρὸς πιλάτον λέγοντες, κύριε, ἐμνήσθημεν, ὅτι ὁ πλάνος ἐκεῖνος εἶπεν ἔτι ζῶν, μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι. σημεῖον δὲ ἰωνᾶ τοῦ προφήτου ταύτην ὠνόμασε, διὰ τὴν ὁμοιότητα, ἣν καὶ ἑρμηνεύει λέγων.

t) Matth. 27. 62. 63.

Verſ. 40. Ὥσπερ — νύκτας.

Οὕτως τοῦτο σημεῖον ἦν, καὶ σημεῖον πάντων παραδοξότερον. οὐδενὸς γὰρ οὐδέποτε τοιαύτη γέγονεν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις. ἐδόθη δὲ τὸ σημεῖον τοῦτο τοῖς ἀπίστοις ἰουδαίοις, τουτέστιν, ἐτερατουργήθη παρ' αὐτοῖς, ἵνα πληροφορηθῶσιν, ὅτι θεὸς ἐστι παντοδύναμος. καὶ λοιπὸν, ὡς θεομάχοι, τὸ συνειδὸς ἕξουσιν τύπτον καὶ πικρῶς αὐτοὺς βασανίζον καὶ προανατυποῦν τὰ μέλλοντα καταλαβεῖν τούτους κακά. καρδίαν δὲ γῆς νόει, τὸ βάθος αὐτῆς. ἐν βάθει γὰρ ἦν λελατομημένος ὁ τάφος. τρία δὲ ἡμερονύκτια διήγαγεν ὑπὸ γῆν, ἵνα πιστευθῇ, ὅτι ἀπέθανεν.

† Καρδίαν [a]) γῆς, τὸν τάφον λέγει.

Verſ. 41. Ἄνδρες νινευῖται — ὧδε.

Ἅμα μὲν, ὡς πάντα εἰδὼς, προλέγει τὸ, καὶ μετὰ τὴν τοιαύτην ἀνάστασιν, ἀμετανόητον αὐτῶν· ἅμα δὲ καὶ ἐκφοβεῖ τούτους. ἐπεὶ δὲ εἰώθαμεν λέγειν, ὅτι ὁ δεῖνα ἐν τῇ μελλούσῃ κρίσει κατακρινεῖ ἡμᾶς, οὐχ ὡς ἐκείνου κρίνοντος· εἷς γὰρ κριτὴς

Ii 2 παν-

a) Haec quinque vocabula ſolus Hentenius in margine ſui Codicis reperit.

iudex: Siquidem omnium iudex vnus erit Christus: Sed quod illius operatio nostris collata confundet nos. Hanc quoque consuetudinem sequutus est Christus. Plus autem ait, quam Ionas est hoc loco. Ionas enim seruus erat, Christus vero Dominus: Ille e ceto egressus est, iste ab inferno: ille inuitus praedicauit, iste sponte: ille peregrinus erat, iste cognatus secundum carnem: ille subuersionem praedicauit, iste regnum coelorum: ille nullum fecit signum, iste innumera: de illo nullus praedixit, de isto omnes prophetae. Praeterea Niniuitae barbari erant, Iudaei diuinis enutriti scripturis. Et illi quidem nihil a Iona audierunt praeter id tantum, Adhuc tres dies et Niniue subuertetur, et statim ei crediderunt: isti vero variam a Christo ac profundissimam audierant doctrinam, nec ei crediderunt. Multa quoque et alia inuenire poterimus, quae Christus maiora habuit.

Vers. 42. *Regina — hoc loco.*

Austrum dicit regionem a qua flat Auster, dico sane Aethiopiam, quam Saba vocauit tertius Regum liber. Sita est autem haec regio ad finem orbis habitabilis. Plus inquit est hoc loco quam Solomon. Nam Solomon solius Iudaeae rex erat, Christus vero rex coeli et terrae. Ille de sapientia humana ipsi disseruit, hic de sapientia diuina sermones habuit. Postquam ita prauitatis illorum excessum a comperatione demonstrauit, praedicit deinceps per parabolam quae eos comprehensura essent mala.

Vers. 43.

3) Ita LXX. Sed in Hebraico est τεσσαράκοντα.
4) ἢ, abest. A.

πάντων ὁ χριστός· ἀλλ' ὡς τῆς ἐκείνου πράξεως ἐν τῷ παρεξετάζεσθαι ταῖς ἡμετέραις καταισχυνούσης ἡμᾶς· τῇ συνηθείᾳ ταύτῃ καὶ ὁ χριστὸς ἠκολούθησε. πλεῖον δὲ τοῦ ἰωνᾶ ὧδε, φησι, διότι ὁ μὲν ἰωνᾶς ἦν δοῦλος, ὁ δὲ χριστὸς δεσπότης. καὶ ὁ μὲν ἐκ κήτους ἐξῆλθεν, οὗτος δὲ ἐξ ᾅδου. καὶ ὁ μὲν ἄκων ἐκήρυξεν, οὗτος δὲ ἑκών. καὶ ὁ μὲν ξένος ἦν, οὗτος δὲ συγγενὴς κατὰ σάρκα. καὶ ὁ μὲν καταστροφὴν ἐκήρυξεν, οὗτος δὲ βασιλείαν οὐρανῶν. καὶ ὁ μὲν οὐδὲν σημεῖον ἐποίησεν, οὗτος δὲ μυρία. καὶ περὶ ἐκείνου μὲν οὐδεὶς προεῖπε, περὶ τούτου δὲ πάντες οἱ προφῆται. καὶ οἱ μὲν νινευῖται, βάρβαροι ἐτύγχανον· οἱ δὲ ἰουδαῖοι, ταῖς θείαις ἦσαν ἐντεθραμμένοι γραφαῖς. κἀκεῖνοι μὲν οὐδὲν παρὰ τοῦ ἰωνᾶ πλέον ἤκουσαν, εἰ μὴ μόνον, ἔτι v) τρεῖς [3] ἡμέραι καὶ ἡ [4]) νινευῒ καταστραφήσεται. καὶ εὐθὺς ἐπίστευσαν αὐτῷ, καὶ μετενόησαν. οὗτοι δὲ παντοίαν ἠναντιώθησαν παρὰ τοῦ χριστοῦ φιλοσοφωτάτην διδασκαλίαν, καὶ οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ. καὶ πολλὰ ἕτερα τοιαῦτα εὕροιμεν ἄν, ἔχοντα τὸ μεῖζον.

v) Ion, 3, 4.

Verſ. 42. Βασίλισσα — ὧδε.

Νότον λέγει, τὴν χώραν, ἀφ' ἧς ὁ νότος πνέει, λέγω δὴ τὴν αἰθιοπίαν, ἣν σαβὰ κέκληκεν ἡ τρίτη x) βίβλος τῶν βασιλειῶν. κεῖται δὲ ἡ τοιαύτη χώρα ἐν τῷ πέρατι τῆς οἰκουμένης. πλεῖον δὲ σολομῶνος ὧδε, φησιν, ὅτι σολομὼν μὲν, βασιλεὺς ἦν ἰουδαίας μόνης· ὁ δὲ χριστὸς, βασιλεὺς οὐρανοῦ καὶ γῆς. καὶ ὁ μὲν περὶ σοφίας ἀνθρωπίνης αὐτῇ διελέχθη· οὗτος δὲ περὶ σοφίας θείας ἐποιεῖτο τὰς ὁμιλίας. οὕτω παραστήσας ἀπὸ συγκρίσεως τὴν ὑπερβολὴν τῆς κακίας αὐτῶν, λοιπὸν προλέγει διὰ παραβολῆς τὰ μέλλοντα καταλαβεῖν αὐτοὺς κακά.

x) 3 Reg. 10, 1.

Verſ. 43. *Quum — inuenit.*

Arentia loca dicit deſerta. Significat autem ſanctorum animas, nullum affectionis humorem habentes, quae etiam deſertae ſunt, nec vllius vitii foecundae, († † ad quas non habet aditum.)

Verſ. 44. *Tunc — exiui.*

Domum ſuam vocat hominem a quo egreſſus eſt non volens, ſed iuſſu diuino.

Verſ. 44. *Et — ornatam.*

De liberatis a daemone hoc dixit, qui ob ſegnitiem ac negligentiam facile rurſus a daemone inuaduntur et capiuntur. Inuenit, inquit, priorem domum ſuam vacantem ac vacuam ſpiritu ſancto ſeu virtute. Praeterea ſcopis purgatam et mundatam, hoc eſt inſtructam ad ipſius ſuſceptionem: inſuper et ornatam ſiue delectabilem ſibi.

Verſ. 45. *Tunc — ibi.*

Sceleratiores, hoc eſt fortiores ad malefaciendum. Timuit enim ingredi, ne forte tanquam ſolus ac imbecillis rurſus eiiceretur. Septem vero, Hebraei ſimpliciter pro multis accipiunt.

† Spiritus malus qui aſſumit ſeptem ſpiritus ſe ſceleratiores, eſt cogitatio gaſtrimargiae ſiue gulae, quam ſequuntur cogitatio fornicationis, auaritiae, inuidiae, irae, triſtitiae ſiue pigritiae, vanae gloriae et ſuperbiae.

Verſ. 45.

2) πρόοδον. A. Ab εἰς ad πάροδον omiſerat Hentenius.

*) δὲ, omittit. B.

Verſ. 43. Ὅταν — εὑρίσκει.

Ἀνύδρους τόπους λέγει, τὰς ἐρημίας. δηλοῖ δὲ τὰς τῶν ἁγίων ψυχὰς, μηδεμίαν ὑγρότητα πάθους ἐχούσας, ἐρήμους δὲ καὶ ἀγόνους κακίας ὑπαρχούσας, εἰς ἃς οὐκ ἔχει [5]) πάροδον.

Verſ. 44. Τότε — ἐξῆλθον.

Οἶκον αὐτοῦ φησι, τὸν ἄνθρωπον, ἀφ᾽ οὗ ἐξῆλθεν, οὐχ ἑκὸν, ἀλλὰ κελεύσει θεοῦ.

Verſ. 44. Καὶ — κεκοσμημένον.

Τοῦτο λέγει περὶ τῶν ἀπαλλαγέντων μὲν τοῦ δαίμονος, ἐξ ἀπροσεξίας δὲ καὶ ἀμελείας εὐεπιχειρήτων πάλιν καὶ εὐαλώτων τῷ δαίμονι. εὑρίσκει [6]) δέ, φησι, τὸν πρότερον οἶκον αὐτοῦ σχολάζοντα καὶ κενὸν ἁγίου πνεύματος ἢ ἀρετῆς, ἔτι δὲ σεσαρωμένον καὶ κεκαθαρμένον, τουτέστιν, ἠυτρεπισμένον εἰς ὑποδοχὴν αὐτοῦ. ναὶ μὴν, καὶ κεκοσμημένον, ἤγουν, τερπνὸν αὐτῷ.

Verſ. 45. Τότε — ἐκεῖ.

Πονηρότερα, ἀντὶ τοῦ, ἰσχυρότερα πρὸς [7]) τὸ κακοποιεῖν. δέδοικε γὰρ εἰσελθεῖν, μήποτε, ὡς μόνον καὶ ἀσθενὲς, πάλιν ἀπελαθῇ. ἑπτὰ δὲ ἁπλῶς, τὰ πολλά φασιν οἱ ἑβραῖοι.

[Ἢ [8]) πονηρὸν πνεῦμα, παραληπτικὸν τῶν ἑπτὰ πονηροτέρων αὐτοῦ πνευμάτων, ἐστιν ὁ λογισμὸς τῆς γαστριμαργίας, ᾧ ἕπεται ὁ τῆς πορνείας καὶ ὁ τῆς φιλαργυρίας καὶ ὁ τῆς ὀργῆς καὶ ὁ τῆς λύπης καὶ ὁ τῆς ἀκηδίας καὶ ὁ τῆς κενοδοξίας καὶ ὁ τῆς ὑπερηφανίας.]

7) εἰς, pro πρός. A.
8) Incluſa, in marg. habet. A.

Verſ. 45. *Et — primis.*

Prius enim ab vno daemone torquebantur, poſtmodum vero a multis.

Verſ. 45. *Sit — peruerſae.*

Sicut qui a daemone inquit agitabantur, ſi poſtquam ab eo liberati fuerint, negligentes ſint, facile rurſus vexationem ſuſtinent: Ita erit et generationi huic incredulae et imperſuadibili. Et vere ita illi contigit. Prius ſiquidem Iudaei daemonibus agitabantur, colentes idola, eisque filios ſuos ac filias immolantes: ab his autem per prophetas liberati ſunt. Sed quia ſalutis domum neglexerunt, ſuumque ſaluatorem occiderunt, facile rurſus a daemonibus capti ſunt; ideoque inſanientes, mouerunt aduerſus ſe inuicem ſeditiones: caedibusque ſuae gentis hominum, Ieroſolyma impleuerunt, prout ſcripſit Ioſephus. Et iam factae ſunt nouiſſimae eorum calamitates grauiores prioribus. Nam quae ſub Veſpaſiano et Tito paſſi ſunt, longe miſerabiliora fuerunt his, quae ab Aegyptiis et Babyloniis ac Antiocho ſuſtinuerant.

Ideo etiam Chriſtus dicebat: Erit afflictio magna qualis nunquam fuit neque erit. Dicta igitur parabola nos quoque docemur, quod quisquis a malo liberatus eſt, nec melior efficitur, duram ſuſtinebit vltionem: et ei qui poſtquam a peccato tyrannice primum imperante liberatus eſt, rurſus illi ſeſe acceſſu facilem praebet, miſerior erit poſterior condemnatio priore. Hac enim cauſa

9) αὐτοῖς, addit. A.

Verſ. 45. Καὶ — πρώτων.

Πρότερον μὲν γὰρ ὑφ᾽ ἑνὸς δαίμονος ἐβασανίζετο· ὕστερον δὲ, ὑπὸ πολλῶν.

Verſ. 45. Οὕτως — πονηρᾷ.

Ὥσπερ οἱ δαιμονῶντές, φησιν, ὅταν ἀπαλλαγῶσι τοῦ δαίμονος, ἐὰν ἀμελήσωσι, χαλεπωτέραν ὑφίστανται τὴν ἐπήρειαν· οὕτως ἔσται καὶ τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ ἀπίστῳ καὶ ἀπειθεῖ. καὶ ὄντως οὕτως αὐτῇ συνέβη. πρότερον μὲν γὰρ οἱ ἰουδαῖοι κατείχοντο δαίμοσιν, εἰδωλολατροῦντες καὶ θύοντες ᶻ) τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας. ἀπηλλάγησαν δὲ τούτων, διὰ τῶν προφητῶν. ἐπεὶ δὲ ἠμέλησαν τῆς οἰκείας σωτηρίας, καὶ τὸν σωτῆρα ἑαυτῶν ἀνεῖλον, εὐεπιχείρητοι γεγόνασι τοῖς δαίμοσι πάλιν. διὸ καὶ μανέντες ἐστασίασαν κατ᾽ ἀλλήλων, καὶ ἐμφυλίων σφαγῶν τὴν ἱερουσαλὴμ ἐνέπλησαν, ὡς ἰώσηπος ἱστόρησε. καὶ λοιπὸν ἐγένοντο αἱ ἔσχαται συμφοραὶ αὐτῶν βαρύτεραι τῶν πρεσβυτέρων. τὰ γὰρ ὑπὸ οὐεσπασιανοῦ καὶ τίτου ἐπενεχθέντα αὐτοῖς, πολλῷ χαλεπώτερα τῶν κατ᾽ αἴγυπτον καὶ κατὰ βαβυλῶνα καὶ κατὰ ἀντίοχον.

Διὸ καὶ ὁ χριστὸς ἔλεγεν, ἔσται ʸ) θλίψις ᶻ) μεγάλη, οἵα οὐδέποτε γέγονεν, οὐδ᾽ οὐ μὴ ἔσται. διὰ τῆς ῥηθείσης οὖν παραβολῆς καὶ ἡμεῖς μανθάνομεν, ὅτι πᾶς ὁ ἀπαλλαγεὶς κακοῦ, καὶ μὴ βελτιωθεὶς, μεγάλην ὑποστήσεται τιμωρίαν, καὶ τῷ μετὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς τυραννούσης ἁμαρτίας εὐεπίβατον πάλιν αὐτῇ ἑαυτὸν ποιήσαντι, χαλεπωτέρου τῆς προτέρας καταδίκης ἡ μετὰ τοῦτο. y) Matt. 24, 21.

ᶻ) Vnde autem varietas textus hoc loco? Forte ex Codicibus N Teſtamenti? Non. Sed ex Chryſoſt. T. VII. p. 462. D.

causa dixit Christus paralytico: Ecce sanus factus es, non pecces deinceps, ne quid deterius tibi contingat.

Vers. 46. *Adhuc* — v. 47. *loqui.*

Foris, id est, extra domum in qua docebat, stabant: eo quod propter turbam ad eum accedere non poterant, sicut dixit Lucas. Miserunt autem ad illum, qui euocarent illum, vt ait Marcus, siue extra vocarent. Fratres autem eius dicit filios Ioseph, eo quod horum pater esset, et matrem illius sibi desponsauerat.

Vers. 48. *At ille* — *mei?*

Hoc dixit non abnegans matrem suam. Qui enim hoc facere potuit, qui morti suae vicinus magnam illius curam habuit: neque dedignatus est ipsam habere matrem? Quomodo inquam hoc fecisset, qui propter reuerentiam quam erga illam gerebat, aquam in Cana conuertit in vinum: et subditus erat non ipsi solum, verum etiam ei, qui pater suus dicebatur: Et erat inquit subditus illis. Si enim negaturus illam fuisset, aut ob eam pudore afficiendus, nequaquam ab ea natus fuisset. Sed quia tunc multitudinem docebat, nec aequum erat, vt hos relinqueret, et ad matrem ac fratres procurreret, ait: Quae huiusmodi mater mea est, aut qui huiusmodi fratres mei sunt, vt propter illorum obsequium, tantae multitudinis vtilitatem paruipendam? Non ergo vilipendens illos hunc loquuutus est sermonem. Sed docens quod praeponendam iudicet perditorum salutem parentum ac

*) τῷ, abest. A.

διὰ ταῦτα γὰρ καὶ πρὸς τὸν παράλυτον εἶπεν ὁ χριστός· ἴδε, z) ὑγιὴς γέγονας. μηκέτι ἁμάρτανε, z) Io. 5, 14.
ἵνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται.

Vers. 46. Ἔτι — v. 47. λαλῆσαι.

Ἔξω τῆς οἰκίας, ἐν ᾗ ἐδίδασκεν, ἵσταντο, διότι οὐκ ἠδύναντο συντυχεῖν αὐτῷ διὰ τὸν ὄχλον, ὡς ὁ λουκᾶς a) εἴρηκεν. ἀπέστειλαν δὲ πρὸς αὐτὸν, φω- a) Luc. 8, 19.
νοῦντες αὐτὸν, ὡς ὁ b) μάρκος εἶπεν, ἤγουν, κα- b) Marc. 3, 31.
λοῦντες ἔξω. ἀδελφοὺς δὲ αὐτούς φησι, τοὺς υἱοὺς ἰωσὴφ, διὰ τὸ τὸν πατέρα τούτων μνηστεύσασθαι τὴν τούτου μητέρα.

Vers. 48. Ὁ δὲ — μου;

Τοῦτο εἶπεν, οὐκ ἀρνούμενος τὴν ἑαυτοῦ μητέρα· πῶς γάρ; ὁ καὶ κατὰ τὸν τοῦ θανάτου αὐτοῦ καιρὸν πολλὴν αὐτῆς φροντίδα ποιούμενος· οὐδ' αἰσχυνόμενος τὸ ἔχειν αὐτὴν μητέρα· πῶς γάρ; ὁ διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν αἰδῶ μεταβαλὼν εἰς οἶνον τὸ ὕδωρ ἐν κανᾷ, καὶ ὑποτασσόμενος οὐ ταύτῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ νομισθέντι πατρὶ αὐτοῦ. ἦν γάρ, φησιν, c) c) Luc. 2, 51.
ὑποτασσόμενος αὐτοῖς. εἰ γὰρ ἔμελλεν ἀρνεῖσθαι αὐτὴν, ἢ αἰσχύνεσθαι δι' αὐτὴν, οὐκ ἂν ὅλως ἐξ αὐτῆς ἐγεννήθη. ἀλλ' ἐπεὶ τηνικαῦτα το πλῆθος ἐδίδασκε, καὶ οὐκ ἦν εἰκὸς, ἀπολιπεῖν αὐτοὺς καὶ δραμεῖν πρὸς τὴν μητέρα καὶ τοὺς ἀδελφοὺς, λέγει, τίς τηλικαύτη ἐστὶν ἡ μήτηρ μου, καὶ τίνες τηλικοῦτοί εἰσιν οἱ ἀδελφοί μου, ἵνα διὰ τὴν θεραπείαν αὐτῶν παρίδω τὴν z) τοῦ τοσούτου πλήθους ὠφέλειαν; οὐ φαυλίζων οὖν αὐτοὺς, εἶπε τὸν λόγον τοῦτον, ἀλλὰ διδάσκων, ὅτι προτιμοτέραν κρίνει τῆς τῶν γονέων καὶ συγγενῶν θεραπείας,

τὴν

ac consanguineorum obsequio. Nec mirum, quum propter hos parentes ac consanguineos habere sustinuerit.

Vers. 49. *Et — fratres mei.*

Matrem eos nominauit, quasi doctrinae verbum in intelligibili animae vtero suscipientes, et congruo tempore ipsum parientes. Fratres vero tanquam a patre coelesti adoptatos per fidem, quam in Christum habebant, factosque regni illius cohaeredes. Deinde sermonem hunc interpretatur.

Vers. 50. *Quicunque — est.*

Ipse meus frater, soror et mater est: hoc est propinquus ac domesticus meus, vtpote eadem faciens quae ego: siquidem et ego facio voluntatem patris mei. Sororis autem mentionem fecit, quia filias etiam habebat Ioseph: aut propter vxores hoc dixit. Dei autem voluntatem facit, qui euangelica praecepta seruat et custodit. Itaque neque mater eius aut fratres eius fuissent mater eius, nisi Dei voluntatem fecissent. Non est ergo hic sermo abnegantis consanguinitatem illorum iuxta carnem: neque enim dixit, Non sunt, sed praeponentis eam quae secundum virtutem est, ac docentis nullam illius esse vtilitatem, nisi et haec adsit.

Quodsi nec Dei matri genuisse illum profuisset, nisi virtutem sequuta fuisset, cui alteri proderit, viri sancti esse cognatum, si virtutem non habeat.

[3]) τȣ̃, abest. A.
[4]) intell. συγγενεῖς

τὴν τῶν ἀπολλυμένων σωτηρίαν. καὶ ἐδὲν θαυμαστόν. διὰ ταύτην γὰρ καὶ γονεῖς καὶ συγγενεῖς ἔχειν κατεδέξατο.

Verſ. 49. Καὶ — οἱ ἀδελφοί μου.

Μητέρα μὲν αὐτοὺς ὠνόμασεν, ὡς ὑποδεχομένους τὸν λόγον τῆς διδασκαλίας ἐν τῇ νοερᾷ γαστρὶ τῆς ψυχῆς, καὶ κατὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν ἀποτίκτοντας αὐτόν· ἀδελφοὺς δὲ, ὡς υἱοθετηθέντας τῷ ἐρανίῳ πατρὶ, διὰ τῆς εἰς χριστὸν πίστεως, καὶ γεγονότας συγκληρονόμους τῆς βασιλείας αὐτῦ. ὅτω ἑρμηνεύει τὸν λόγον.

Verſ. 50. Ὅστις — ἐστίν.

Αὐτός μου καὶ ἀδελφὸς, καὶ ἀδελφὴ, καὶ μήτηρ, ἀντὶ τοῦ, αὐτός μου συγγενὴς καὶ οἰκεῖος, ὡς τὰ αὐτὰ ἐμοὶ ποιῶν. καὶ γὰρ κἀγὼ τὸ θέλημα ποιῶ τῦ πατρός μου. ἀδελφῆς δὲ ἐμνημόνευσε, διότι καὶ θυγατέρας εἶχεν ὁ ἰωσήφ· ἢ διὰ τὰς γυναῖκας, τὰς τὸ θέλημα τοῦ θεῦ ποιέσας. θέλημα δὲ τῦ [3]) θεῦ, τὸ φυλάττειν τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολὰς, καὶ σώζεσθαι. ὥστε ἐδὲ ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἦσαν ἂν μήτηρ αὐτοῦ καὶ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, εἰ μὴ ἐποίουν τὸ θέλημα τοῦ θεῦ. οὐκ ἔστιν οὖν οὐδ᾽ ὁ λόγος οὗτος ἀρνυμένυ τὴν κατὰ σάρκα συγγένειαν ἐκείνων· ἐδὲ γὰρ εἶπεν, ὅτι οὐκ [4]) εἰσίν· ἀλλὰ προτιμῶντος τὴν κατ᾽ ἀρετὴν, [5]) καὶ διδάσκοντος, ὅτι οὐδὲν κέρδος ἐκείνης, μὴ παρέσης καὶ ταύτης.

Εἰ οὖν τὴν θεοτόκον οὐκ ὠφέλει τὸ γενέσθαι μητέρα θεῦ, εἰ μὴ ἐνάρετος ἦν, τίνα ἂν ἕτερον ὠφελήσῃ συγγένεια ἁγίυ, μὴ ἔχοντα ἀρετήν;

ἔστι

5) intell. συγγένειαν.

beat. Contingit enim et cognatos non haberi pro cognatis, et non cognatos pro cognatis haberi: illud quidem propter vitam dissimilem, hoc autem propter conuersationis similitudinem. Quia et alibi quum mulier quaedam dixisset: Beatus venter qui te portauit, et vbera quae suxisti, non negauit, sed pari modo dixit: Beati qui audiunt verbum Dei et custodiunt illud. O admirandam virtutem, quae ad se accedentes ad tantum extollit honorem, vt ipsos Christi faciat esse cognatos.

Chrysostomus autem dixit quod mater eius humanum quiddam et ipsa tunc patiebatur, volens turbis demonstrare quem erga se Christus haberet honorem: ideo etiam quum ille doceret, importune accessit, et mittens accersiuit eum extra domum, tanquam videlicet sua authoritate ad interpellandum eum accederet: Nam sperabat illum continuo relictis omnibus ad se egressurum, quasi ad matrem. At ille hoc cognito contrarium potius fecit: et non solum ad illam non est egressus, sed magis verbis suis intentionem illius, qua gloriolam venabatur, confudit, et tyrannicum vanae gloriae affectum abegit.

Cap. XIII. v. 1. *In die autem illo — v. 2. sederet.*

Domus erat alicuius qui in illum crediderat. Sedebat ergo iuxta mare propter loci amplitudinem magna vero multitudine inibi aggregata, ingressus navim quae in portum adducta erat, sedens piscabatur eos qui erant in terra.

Cap.

6) ἐκεῖ. B.
7) Tom. VII. pag. 467. C.

ἔστι γὰρ καὶ τοὺς συγγενεῖς μὴ λογίζεσθαι συγγενεῖς, καὶ τοὺς μὴ συγγενεῖς λογίζεσθαι συγγενεῖς. ἐκεῖνο [6]) μὲν, διὰ ἀνομοιότητα βίου· τοῦτο δὲ, διὰ ὁμοιότητα πολιτείας. διὸ καὶ ἀλλαχοῦ, γυναικός τινος εἰπούσης· μακαρία [d]) ἡ κοιλία ἡ βαστάσασά σε, καὶ μαστοὶ, οὓς ἐθήλασας· οὐκ ἠρνήσατο, ἀλλ' ὁμοίως εἶπε· μακάριοι οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ θεοῦ καὶ φυλάσσοντες αὐτόν. βαβαὶ τῆς ἀρετῆς, εἰς ὅσην τιμὴν ἀνάγει τοὺς μετιόντας αὐτὴν, συγγενεῖς αὐτοὺς τοῦ χριστοῦ ποιοῦσα!

d) Luc. 11, 27, 28.

Φησὶ δὲ [7]) ὁ χρυσόστομος, ὡς ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἀνθρώπινόν τι καὶ αὐτὴ τότε παθοῦσα, ἠθέλησεν ἐπιδείξασθαι τοῖς ὄχλοις, οἵαν τιμὴν ἔχει πρὸς αὐτὴν ὁ χριστός. διὸ καὶ διδάσκοντος αὐτοῦ παραγέγονε, καὶ ἀπέστειλε μετακαλουμένη τοῦτον [8]) ἔξω τῆς οἰκείας, ὡς δῆθεν περὶ οἰκειακοῦ πράγματος ἐντυχεῖν αὐτῷ μέλλουσα, καὶ προσεδόκα παραυτίκα τοῦτον ἐξελθεῖν πρὸς αὐτὴν, ὡς πρὸς μητέρα, καταλιπόντα πάντας. ὁ δὲ τοῦτο γνοὺς, ἀντέπραξε μᾶλλον, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐξῆλθε πρὸς αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον, δι' ὧν εἶπε, κατῄσχυνεν ἠρέμα τὸν φιλόδοξον σκοπὸν αὐτῆς, καὶ τὸ τυραννικὸν πάθος τῆς κενοδοξίας ἀπήλασεν.

Cap. XIII. v. 1. Ἐν δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ — v. 2. καθῆσθαι.

Ἡ οἰκία, τινὸς ἦν τῶν πιστευσάντων εἰς αὐτόν. ἐκάθισεν δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν, διὰ τὴν εὐρυχωρίαν τοῦ τόπου. πολλοῦ δὲ πλήθους ἐπισυναχθέντος, εἰσελθὼν εἰς πλοῖον ὁρμιζόμενον, ἐκάθητο ἁλιεύων τοὺς ἐν τῇ γῇ.

Κεφ.

8) αὐτὸν. A.

Cap. XXIV. De parabolis.

Verſ. 2. *Omnisque — parabolis.*

Per parabolas omnem hunc texit ſermonem: eo quod maximae turbae, immixti eſſent plures ſcribae et Phariſaei, quibus nolebat doctrinae nuda proponere ſecreta, propter inſanabile illorum vitium.

Verſ. 3. *Dicens: — ad ſeminandum.*

Lucas autem addidit, ſemen ſuum. Qui ſeminabat erat Chriſtus docens: ſemen vero ſuum, ſermo doctrinae illius. Exiuit ergo in ciuitates et vicos Iudaeae ad ipſum ſeminandum in terram intellectualem animarum humanarum, ſiue in mentem illorum.

Verſ. 4. *Et dum — illa.*

Interpretatus eſt Chriſtus ipſe hanc parabolam, et eas quae in ſequentibus ponuntur: dicemus tamen et nos de ipſis iuxta vires. Via dicitur qui ſegnis eſt: qui verbum doctrinae auditu quidem percipit, verum illud in corde ſuo prae ſegnitie non abſcondit: ſed quaſi via conculcata, ideoque dura, ipſum fert leuiter impoſitum. Volucres autem coeli daemonia ſunt in aëre habitantia (nam et aërem coelum appellauit ſcriptura) quae ſuper ipſum devolantes, quod in corde eius ſeminatum erat, tollunt, vtpote non occultatum: quod enim dicitur, Comederunt, idem eſt ac ſi dicatur, abſtulerunt et corruperunt.

Verſ. 5.

Κεφ. ΚΔ. Περὶ τῶν παραβολῶν.

Verſ. 2. Καὶ πᾶς — v. 3. παραβολαῖς.

Διὰ παραβολῶν ὑφαίνει ταύτην πᾶσαν τὴν ὁμιλίαν, διὰ τὸ ἀναμεμίχθαι νῦν μάλιστα τοῖς ὄχλοις πολλοὺς γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους, οἷς οὐκ ἐβούλετο γυμνὰ προθεῖναι τὰ τῆς διδασκαλίας μυστήρια, διὰ τὴν ἀνίατον κακίαν αὐτῶν.

Verſ. 3. Λέγων — τοῦ σπεῖραι.

Ὁ δὲ Λουκᾶς e) προσέθηκεν, ὅτι τὸν σπόρον αὐτοῦ. καὶ σπείρων μέν ἐστιν, ὁ χριστὸς διδάσκων· σπόρος δὲ αὐτοῦ, ὁ λόγος τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. καὶ ἐξῆλθε μὲν εἰς τὰς πόλεις καὶ κώμας τῆς Ἰουδαίας, διὰ τὸ σπεῖραι τοῦτον ἐν τῇ νοητῇ γῇ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, ἤγουν, ἐν τῷ νοῒ τούτων.

e) Luc. 8, 5.

Verſ. 4. Καὶ ἐν — αὐτά.

Ἡρμήνευσε μὲν ταύτην τε τὴν παραβολὴν καὶ τὰς ἐφεξῆς ὁ χριστὸς προϊών· ἐροῦμεν δὲ καὶ ἡμεῖς, ὡς δυνατόν. ὁδὸς ὠνόμασαι νῦν, ὁ ῥάθυμος, ὁ ἐνωτισθεὶς μὲν τὸν λόγον τῆς διδασκαλίας, διὰ ῥαθυμίαν δὲ, μὴ κατακρύψας αὐτὸν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καθάπερ ὁδὸς καταπεπατημένη, καὶ διὰ τοῦτο σκληρὰ, φέρων αὐτὸν ἀκροθιγῶς ἐπικείμενον. πετεινὰ δὲ τοῦ οὐρανοῦ, τὰ ἐν τῷ ἀέρι διαιτώμενα δαιμόνια· οὐρανὸν γὰρ, καὶ τὸν ἀέρα κέκληκεν ἡ γραφή· ἅτινα ἐπικαταπτάντα αὐτῷ, αἴρουσι τὸ ἐσπαρμένον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ὡς μὴ κατακρυβέν. κατέφαγε γὰρ, ἀντὶ τοῦ, ἀφείλετο καὶ διέφθειρεν.

Verſ. 5. *Alia vero — v. 6. exaruerunt.*

Petroſa loca puſillanimis eſt aut parui homo animi, qui ſemen quidem in corde ſuo abſcondit, verum non habet terram multam ſiue profunditatem: in quo protinus exorta eſt fides, non tamen firmiter ſolidata, eo quod ſtabilitatem, vt dictum eſt, non habeat. Nam quae modica terra occultantur, velociter exoriuntur, ſole autem exorto, dico ſane propoſita tentationis probatione, exuruntur ac inflammantur: et quia radicem non habent, qua refrigerentur ſiue ſtabiliantur, exareſcunt, fidemque produnt.

Verſ. 7. *Alia autem — illa.*

Spinae ſunt vitae ſolicitudo, pungens animam ac deiiciens: praeterea et deceptio diuitiarum, ſicut et delitiae ac vana gloria, vinolentia aliaque huiusmodi, quae omnia ſunt mera deceptio: bona ſiquidem videntur, verum pungunt et haec in modum ſpinae, ac moleſta ſunt. Aſcenderunt autem, hoc eſt creuerunt, potentiores effectae ſunt.

Verſ. 8. *Alia — bonam.*

Terra bona eſt anima bona, et praedictis affectibus libera, ac conueniens ad fructum virtutis ferendum. Vide autem quam rara ſint bona, quamque pauci ſint qui ſaluentur. Ecce enim ſola quarta ſeminis pars fructificat, tres autem pereunt. Et quidem is qui ſeminabat, ſuper omnes ſeminabat,

9) Ἑδραίωσις eleganter dicitur de ῥίζα, item ἀνάψυξις. Ἀναψύχειν autem dicitur ῥίζα, cum e terra collectos humores per canales ſurſum mittit, atque

Verſ. 5. Ἄλλα δὲ — v. 6. ἐξηράνθη.

Πετρώδη μέρη ἐστὶν, ὁ μικρόψυχος, ὁ κατακρύψας μὲν τὸ σπαρὲν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, μὴ ἔχων δὲ γῆν πολλὴν, ἤτοι, σαθηρότητα, παρ' ᾧτινι ἐξανέτειλε μὲν αὐτίκα ἡ πίστις, μήπω ῥιζωθεῖσα βεβαίως, διὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτὸν, ὡς εἴρηται, σαθηρότητα. τοιαῦτα γὰρ τὰ ἐν ὀλίγῃ κατακρυπτόμενα γῇ, ταχέως ἐξανατέλλουσιν· ἡλίου δὲ ἀνατείλαντος, λέγω δὴ, πυρώσεως πειρασμοῦ προσβαλούσης, ἐκαυματίσθη καὶ ἐφλογίσθη, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ῥίζαν [9]) ἀναψύχουσαν, εἴτουν, ἑδραίωσιν, ἐξηράνθη καὶ προδέδωκε τὴν πίστιν.

Verſ. 7. Ἄλλα δὲ — αὐτά.

Ἄκανθαί εἰσιν, ἡ μέριμνα τοῦ βίου, κεντοῦσα καὶ νύττουσα καὶ κατατείνουσα τὴν ψυχήν. ἔτι δὲ καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλούτου, οἷον ἡ τρυφὴ, ἡ κενοδοξία, ἡ οἴησις καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅπερ ἅπαντα ἀπάτη μόνον εἰσίν. δοκοῦσι μὲν γὰρ ἀγαθὰ, οὐκ εἰσὶ δέ. κεντοῦσι δὲ καὶ ταῦτα, δίκην ἀκάνθης, καὶ ἐνοχλοῦσιν. ἀνέβησαν δὲ, ἀντὶ τοῦ, ηὐξήθησαν, ὑπερίσχυσαν.

Verſ. 8. Ἄλλα — καλήν.

Γῆ καλή ἐστι, ψυχὴ ἀγαθὴ καὶ ἐλευθέρα τῶν προαπηρτισμένων παθῶν, καὶ ἐπιτηδεία πρὸς καρποφορίαν ἀρετῆς. ὅρα δὲ, πῶς σπάνια τὰ καλὰ, καὶ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι. ἰδοὺ γὰρ μόνον τὸ τέταρτον μέρος τοῦ σπόρου καρποφορεῖ, τὰ τρία δὲ φθείρονται. καὶ ὁ μὲν σπείρων ἐπὶ πάντας

- atque ita inclementiam caloris mitigat et refrigerat. Alibi de re ſimili ἀρδεύειν quoque uſurpatur.

bat, hunc ab illo non discernens: attamen semen in quibusdam periit, apud alios vero plurimum multiplicatum est: et hoc factum est non ob seminis naturam: nam ipsum aequaliter ac super omnes iactatum est: sed ob dissimiles hominum mentes, super quos semen projectum est.

Et quare indifferenter seminabat super viam, super petrosa et super spinas? Omnino propter bonitatis ac iustitiae suae magnitudinem, ne dicere possent in die iudicii, quodsi etiam super eos seminasset, fructum vtique attulissent. Sciebat nempe illos infrugiferos fore: attamen quod suum erat effecit, tanquam hominum amator, vt dicere posset: Quid me facere oportuit et non feci?

Hanc autem parabolam loquutus est, discipulos exhortans ne defatigentur si plures inueniant qui pereant, quam qui saluentur, neque ob id seminare desinant: praeceptorem suum in exemplum habentes, qui etsi infructuosos praecognosceret, seminabat tamen etiam super ipsos.

Vers. 8. *Et — trigecuplum.*

Quemadmodum inter se differunt hi qui pereunt, ita rursus differunt illi qui saluantur. Tres siquidem eorum qui pereunt enumerauit ordines: puta segnes, pusillanimes et seculi curis occupatos, simul et diuitiarum fallaciae seruientes. Et rursum tres constituit ordines eorum qui saluantur: dico sane ferentium fructum centuplum, sexagecuplum et trigecuplum. Per centuplum enim significauit per-

[1]) Hentenius ita transposuerat in versione: *aliud quidem trigecuplum, aliud autem sexagecuplum, aliud vero centuplum.* Repugnant mei Codices et Euthymius in subiecto scholio.

σπείρει, μὴ διακρίνων τοῦτον ἀπ᾽ ἐκείνου. ὁ δὲ σπόρος ἐν ἄλλοις μὲν ἀπώλετο, παρ᾽ ἄλλοις δὲ ἐπολυπλασίασε. τῦτο δὲ γέγονεν, ὐ διὰ τὴν τῦ σπόρυ φύσιν· ὁ αὐτὸς γὰρ καὶ ἐπίσης καὶ ἐπὶ πάντας· ἀλλὰ διὰ τὰς ἀνομοίους γνώμας τῶν ἀνθρώπων, εἰς οὓς ὁ σπόρος κατεβλήθη.

Καὶ διατί ἔσπειρεν ἀδιακρίτως ἐπὶ τὴν ὁδὸν καὶ ἐπὶ τὰ πετρώδη καὶ ἐπὶ τὰς ἀκάνθας; διὰ τὴν ὑπερβολὴν πάντως τῆς οἰκείας ἀγαθότητος καὶ δικαιοσύνης, καὶ ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ὅτι εἰ ἔσπειρε καὶ ἐπ᾽ αὐτοὺς, ἐκαρποφόρησαν ἄν. ἐγίνωσκε μὲν γὰρ αὐτοὺς ἀκάρπους, ὅμως δὲ τὸ ἑαυτοῦ πεποίηκεν, ὡς φιλάνθρωπος, ἵνα ἔχοι λέγειν, τί με ἔδει ποιῆσαι, καὶ οὐ πεποίηκα;

Ταύτην δὲ τὴν παραβολὴν εἶπε, παραινῶν διὰ ταύτης τοῖς μαθηταῖς, μὴ ἀποκάμνειν, εἰ πλείους εὑρίσκουσι τῶν σωζομένων τοὺς ἀπολλυμένους, μηδ᾽ ἀφίςαθαι τῦ σπείρειν, ἔχοντας ὑπόδειγμα τὸν διδάσκαλον ἑαυτῶν, ὃς, καίτοι προειδὼς τοὺς ἀκάρπους, ὅμως ἔσπειρε καὶ ἐπ᾽ αὐτούς.

Verſ. 8. Καὶ — [1]) τριάκοντα.

Ὥσπερ διαφέρουσιν ἀλλήλων οἱ ἀπολλύμενοι, ὕτω πάλιν διαφέρυσιν ἀλλήλων καὶ οἱ σωζόμενοι. τρεῖς μὲν γὰρ ἀπηριθμήσατο τάξεις τῶν ἀπολλυμένων, λέγω δὴ, τοὺς ῥαθύμους, τοὺς μικροψύχους καὶ τοὺς ταῖς μερίμναις τῦ βίυ καὶ τῇ ἀπάτῃ τῦ πλύτυ δυλεύοντας· τρεῖς δὲ πάλιν τάξεις καὶ τῶν σωζομένων, φημὶ δὴ, τοὺς καρποφοροῦντας [2]) ἐν ἑκατὸν, καὶ τοὺς ἐν ἑξήκοντα,

 καὶ

[2]) Ter deinceps poſuit ἐν, quomodo Codices habent etiam Marc. 4, 8.

perfectam virtutis fructificationem, per sexagecuplum mediam, et per trigecuplum minorem. Nam ad triginta duplum sunt sexaginta: centum vero triplum, imo et supra triplum propter perfectionis excellentiam: vt illud quidem ferat centum, hoc est quandoque in hoc homine centum: interdum vero quae sequuntur, in aliis et aliis. Suscipit tamen et primos et secundos et tertios.

Ne ergo ob segnitiem semen perdamus: aut ob pusillanimitatem ipsum prodamus: vel propter seculi curas, seu diuitiarum fallacias, illud suffocemus. Oportet enim primum vigilem esse ad eius susceptionem: deinde tentationes longanimiter ferre: atque deinceps ab omni solicitudine seculari, ac diuitiarum vanitate separari: et ita terram bonam fieri, fructumque iuxta virtutem ferre siue perfectum, siue medium, siue minorem, et nequaquam perire. Nam si haec quidem negligimus, illorum autem curam habemus, omnino perimus: vnde enim oriretur dissimilitudo? Certe si non per segnitiem, attamen per pusillanimitatem, et si non per pusillanimitatem, tamen per anxiam curam et vanitatem perire poterimus.

Vers. 9. *Qui — audiat.*

Hoc quoque vicesimo dixit capite, ibi ergo quaere et huius expositionem.

Vers. 10. *Et — illis?*

Intuiti turbas aegre ferentes, accesserunt tanquam magis familiares, et de illis hoc dixerunt.

Vers. 11.

3) καὶ ἐν τύτῳ. A.

καὶ τοὺς ἐν τριάκοντα. διὰ τῶν ἑκατὸν μὲν γὰρ, ἐδήλωσε τὴν τελείαν καρποφορίαν τῆς ἀρετῆς· διὰ τῶν ἑξήκοντα δὲ, τὴν μέσην· διὰ τῶν τριάκοντα δὲ, τὴν ὑφειμένην. τῶν γὰρ τριάκοντα, διπλάσια μὲν τὰ ἑξήκοντα, τριπλάσια δὲ τὰ ἑκατὸν, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὰ τριπλάσια, διὰ τὴν ὑπεροχὴν τῆς τελειότητος. τὸ δὲ, ὃ μὲν ἑκατὸν, ἀντὶ τοῦ, ποτὲ μὲν ἑκατὸν, ἐν τούτῳ τῷ ἀνθρώπῳ, ποτὲ δὲ, τὰ ἑξῆς, ἐν ἄλλῳ καὶ ἄλλῳ. ἀποδέχεται δὲ καὶ τοὺς πρώτους, καὶ τοὺς δευτέρους, καὶ τοὺς τρίτους.

Μὴ τοίνυν ἐκ ῥαθυμίας ἀπολέσωμεν τὸν σπόρον, μηδὲ ἐκ μικροψυχίας αὐτὸν προδώσομεν, μηδὲ ἐκ φροντίδων βιωτικῶν καὶ ἀπάτης τοῦ πλούτου τοῦτον ἐναποπνίξωμεν. δεῖ γὰρ πρῶτον μὲν ἐγρηγορέναι περὶ τὴν ὑποδοχὴν αὐτοῦ· εἶτα μεγαλοψύχως φέρειν τοὺς πειρασμούς· ἔπειτα πάσης ἀπηλλάχθαι μερίμνης βιωτικῆς καὶ ματαιότητος πλέτε, καὶ 3) ἔτω γίνεσθαι γῆν καλὴν, καὶ διδόναι καρπὸν κατὰ δύναμιν, εἴτε τέλειον, εἴτε μέσον, εἴτε ἐλάττονα, καὶ μηδενὶ τρόπῳ ἀπόλλυσθαι. ἐὰν γὰρ τῶν μὲν ἀμελῶμεν, τῶν δὲ ἐπιμελώμεθα, πάντως ἀπολλύμεθα. ποία γὰρ διαφορὰ, εἰ μὴ διὰ ῥαθυμίας, ἀλλὰ διὰ μικροψυχίας, καὶ εἰ μὴ διὰ μικροψυχίας, ἀλλὰ διὰ μερίμνης καὶ ματαιότητος ἀπολέμεθα;

Verſ. 9. Ὁ — ἀκεέτω.

Τοῦτο εἶπε καὶ ἐν τῷ εἰκοςῷ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν τέτε ἐξήγησιν.

Verſ. 10. Καὶ — αὐτοῖς;

Ἰδόντες τοὺς ὄχλους ἀχθομένους, διὰ τὴν ἀσάφειαν τῶν εἰρημένων λόγων, προσῆλθον, ὡς οἰκεῖοι, καὶ ὑπὲρ ἐκείνων τῦτο λέγουσιν.

Verſ. 11. *At ille — coelorum.*

Vobis recte videntibus et audientibus, ideoque credentibus. Myſteria vero, hoc eſt arcana et ineffabilia quae ſunt regni coelorum, ſiue regis coelorum. Datum eſt autem a Deo.

Verſ. 11. *Illis — datum.*

Doloſe videntibus et audientibus, et ita non credentibus: eos autem dicit, qui erant immutabiles. Quid enim prodeſſet noſſe et non credere? Haec itaque conformia ſunt his, quae prius dixit: Confiteor tibi, pater, Domine coeli et terrae, quod abſconderis haec ſapientibus et prudentibus, et reuelaris ea paruulis.

Verſ. 12. *Qui — ab eo.*

Qui fidem habet, dabitur ei ſecretorum cognitio idque abunde: qui vero fidem non habet, auferetur ab eo etiam id quod habet a Deo donum. Vniuerſi enim donum a Deo habent: hic quidem hoc iſte vero illud: qui autem ſeſe digne praeparant, non ſolum accipiunt huiusmodi notitiam, verum etiam abunde accipiunt: caeteri vero qui ita ſe non habent, non ſolum hanc non accipiunt, ſed ab illis quoque auferuntur gratiae quas prius acceperant.

Verſ. 13. *Propterea — intelligunt.*

Quia videntes corporeis oculis quae a me fiunt miracula, claudunt animae oculos: et corporalibus auribus meos audientes ſermones, claudunt eas quae ſunt animae, ideoque omnino increduli rema-

Verſ. 11. Ὁ δὲ — ȣ̓ρανῶν.

Ὑμῖν, τοῖς ὀρθὰ καὶ βλέπουσι καὶ ἀκούουσι, καὶ διὰ τοῦτο πιςεύουσι· μυςήρια δὲ, τὰ ἀπόῤῥητα τῆς βασιλείας δὲ τῶν ȣ̓ρανῶν, ἤτοι, τοῦ βασιλέως τῶν ȣ̓ρανῶν. δέδοται δὲ, παρὰ τȣ̃ θεȣ̃.

Verſ. 11. Ἐκείνοις — δέδοται.

Τοῖς σκολιὰ καὶ βλέπουσι καὶ ἀκούουσι, καὶ μὴ πιςεύουσι. λέγει δὲ, τȣ̀ς ἀμεταβλήτους. τίς γὰρ ὠφέλεια, γνῶναι μὲν, μὴ πιςεύειν δέ; ταῦτα δὲ συνᾴδουσι καὶ οἷς πρότερον ἔλεγεν, f) ἐξομολογȣ̃μαί σοι, πάτερ, κύριε τοῦ ȣ̓ρανȣ̃ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις.

f) Matth. 11, 25.

Verſ. 12. Ὅςις — ἀπ᾽ αὐτοῦ.

Ὅςις μὲν ἔχει πίςιν, δοθήσεται αὐτῷ γνῶσις τῶν μυςηρίων, καὶ δαψιλῶς· ὅςις δὲ οὐκ ἔχει πίςιν, ἀρθήσεται ἀπ᾽ αὐτοῦ, καὶ ἃ ἔχει παρὰ θεȣ̃ δώρημα. πᾶς γὰρ δώρημα ἔχει θεȣ̃, ὁ μὲν τοιόνδε, ὁ δὲ τοιόνδε. καὶ οἱ μὲν παρασκευάσαντες ἑαυτοὺς ἀξίους, ȣ̓ μόνον λαμβάνουσι τὴν τοιαύτην γνῶσιν, ἀλλὰ καὶ δαψιλῶς· οἱ δὲ μὴ ȣ̈τως ἔχοντες, ȣ̓ μόνον οὐ λαμβάνουσι ταύτην, ἀλλὰ προσαφαιροῦνται, καὶ ἃ προέλαβον χαρίσματα.

Verſ. 13. Διὰ τοῦτο — συνιοῦσιν.

Διότι, βλέποντες τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς τὰ παρ᾽ ἐμȣ̃ γινόμενα θαύματα, μύȣσι τȣ̀ς τῆς ψυχῆς· καὶ ἀκούοντες τοῖς σωματικοῖς ὠσὶ τȣ̀ς παρ᾽ ἐμοῦ λόγους, μύουσι τȣ̀ς τῆς ψυχῆς, καὶ

remanent. Vt autem ſcias quod animae caecitatem ac ſurditatem dicat, addidit: Neque intelligunt. Intelligere ſiquidem eſt ſecundum animam videre et audire. Talibus ergo merito, ac diſpenſatione quadam in parabolis loquebatur, ita vt ipſi quidem audirent, verum non intelligerent: merito quidem, quia propter voluntariam prauitatem ſuam indigni erant, qui nuda audirent myſteria: quadam vero diſpenſatione, ne ſecretorum cognitionem, redderent contradictionis materiam: et ita grauiorem ſibi inducerent condemnationem.

Verſ. 14. *Et — Ieſaiae.*

Huiusmodi prophetia iam ex parte completa erat in prioribus Iudaeis, qui duri cordis fuerant: nunc autem perfecte complebatur in iſtis.

Verſ. 14. *Quae — cernetis.*

Auditu corporali audietes ſermones, et non intelligetis veritatem, quaſi ſponte obſurdeſcentes, quod ad animam ſpectat: et corporaliter videntes videbitis miracula, nec tamen veritatem cernetis, pari modo tanquam voluntarie quoad animam caecutientes. Deinde addit quoque propheta cauſam, ab quam haec paſſi ſint.

Verſ. 15. *Incraſſatum eſt — huius.*

Incraſſatum eſt, hoc eſt induratum eſt, excaecatum eſt inuidia, aliisque iniquitatibus: et ideo intellectu carent.

Verſ. 15.

4) τὰ πράγματα. A.

διὰ τοῦτο πάντως ἀπιςοῦσιν. ἵνα δὲ γνῷς, ὅτι τύφλωσιν καὶ κώφευσιν, τὴν τῆς ψυχῆς λέγει, ἐπήγαγεν, οὐδὲ συνιοῦσι. σύνεσις γὰρ, τὸ βλέπειν καὶ ἀκούειν κατὰ ψυχήν. τοῖς τοιούτοις οὖν δικαίως καὶ οἰκονομικῶς ἐν παραβολαῖς ἐλάλει, ὥςε αὐτοὺς ἀκούειν μὲν, μὴ συνιέναι δέ. καὶ δικαίως μὲν, ὡς διὰ τὴν ἐθελοκακίαν αὐτῶν ἀναξίοις ἀκοῆς γυμνῶν μυςηρίων· οἰκονομικῶς δὲ, ἵνα μὴ τὴν γνῶσιν τῶν μυςηρίων ἀντιλογίας ὕλην ποιήσαντες, βαρυτέραν ἐπισπάσωνται καταδίκην.

Verſ. 14. Καὶ — ἠσαΐου.

Ἡ τοιαύτη προφητεία ἐπληρώθη μὲν ἐκ μέρους, ἐπὶ τῶν πάλαι σκληροκαρδίων ἰουδαίων· πληροῦται δὲ παντελῶς νῦν, ἐπὶ τούτων. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀναπληροῦται εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, παντελῶς πληροῦται, ἢ ἀναπληροῦται ἁπλῶς, ἀντὶ τοῦ πληροῦται.

Verſ. 14. Ἡ — ἴδητε.

Ἀκοῇ σωματικῇ ἀκούσετε τοὺς λόγους, καὶ οὐ μὴ συνῆτε τὴν ἀλήθειαν, ὡς ἐθελοκωφοῦντες κατὰ ψυχήν· καὶ βλέποντες σωματικῶς, βλέψετε [4]) τὰ θαύματα, καὶ οὐ μὴ ἴδητε τὴν ἀλήθειαν, ὁμοίως ὡς ἐθελοτυφλώττοντες κατὰ ψυχήν. εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν ὁ προφήτης, δι' ἣν τοῦτο πεπόνθασιν.

Verſ. 15. Ἐπαχύνθη — τούτου.

Ἐπαχύνθη, ἀντὶ τοῦ, ἐσκληρύνθη, ἐπωρώθη τῷ φθόνῳ καὶ ταῖς ἄλλαις κακίαις. καὶ διὰ τοῦτο ἀσυνετοῦσιν.

Verſ. 15.

Verſ. 15. *Et — concluſerunt.*

Aures ac oculos dicit animae. Grauiter autem audierunt, hoc eſt obſurduerunt.

Verſ. 15. *Nequando — eos.*

† Dictio μήποτε nequando, intelligi poteſt, vt tantundem valeat quantum: Ne quo modo: quale eſt et illud Apoſtoli: In manſuetudine inſtruite eos qui obſiſtunt, nequando det illis Deus intellectum ad ſalutem. Adduxit autem Deus hoc prophetae dictum tanquam exiſtimantis fruſtra ad huiusmodi populum praedicari.

Inuidiae magnitudine, aliisque, vt dictum eſt, prauitatibus, excaecati ſunt ad intellectum, et obſurduerunt ad ſupernaturales ſermones: oculos vero clauſerunt ad ſtupenda opera, quaſi prae ignauia timentes, ne quo modo audiant, videant, et intelligant a me quod opus eſt, vnde conuertantur et ſanem eos. Nam ex Chriſti perſona dicuntur verba haec. Addidit autem iſta ad carpendum eos, quod ad extremam deuenerint dementiam.

Verſ. 16. *Veſtri — audiunt.*

Felices, quia recte vident et audiunt.

Verſ. 17. *Amen — audierunt.*

Multi, et non omnes: quidam enim haec et viderunt et audierunt, quanquam id ſupernaturaliter, vt Abraham et qui inſigniores fuerunt. Aut multi, hoc eſt omnes: veluti quum dicitur: Et curauit multos, omnes namque tunc curauit, vt habet

5) Incluſa, in marg. habet, A.

Verſ. 15. Καὶ — ἐκάμμυσαν.

Ὦτα καὶ ὀφθαλμοὺς, τοὺς τῆς ψυχῆς λέγει. βαρέως δὲ ἤκουσαν, ἀντὶ τοῦ, ἐκώφευσαν.

Verſ. 15. Μήποτε — αὐτούς.

[Τὸ f) μήποτε, νοηθείη ἂν, καὶ ἀντὶ τοῦ, ἴσως, ὁποῖόν ἐςι καὶ παρὰ τῷ ἀποςόλῳ, ἐν g) πραότητι, φησι, παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένες, μήποτε δῴη αὐτοῖς ὁ θεὸς ἐπίγνωσιν εἰς σωτηρίαν. τοῦ γὰρ προφήτε, ὥσπερ λογιζομένου, μάτην εἰς τοιοῦτον λαὸν κηρύξαι, ἐπήγαγεν ὁ θεὸς τουτὶ τὸ ῥητόν.] g) 2 Tim. 2, 25.

Δι' ὑπερβολὴν δὲ φθόνου, καὶ τῶν ἄλλων, ὡς εἴρηται, κακιῶν, ἐπωρώθησαν εἰς σύνεσιν, καὶ ἐκώφευσαν μὲν, πρὸς τοὺς ὑπερφυεῖς λόγους, ἐκάμμυσαν δὲ, πρὸς τὰ παράδοξα ἔργα, ὥσπερ δειλιῶντες, μήποτε ἀκούσαντες, καὶ ἰδόντες τὰ παρ' ἐμοῦ, καὶ γνόντες τὸ δέον, ἐπιςρέψωσι πρός με, καὶ ἰάσομαι αὐτοὺς ἀπὸ τῶν πλημμελημάτων αὐτῶν. ἐκ προσώπου γὰρ τοῦ χριςοῦ ὁ λόγος. τοῦτο δὲ προσέθηκε, διασύρων αὐτοὺς εἰς ἐσχάτην ἄνοιαν.

Verſ. 16. Ὑμῶν — ἀκούει.

Μακάριοι, ὅτι βλέπεσι καὶ ἀκούεσιν ὀρθῶς.

Verſ. 17. Ἀμὴν — ἤκουσαν.

Πολλοὶ, καὶ οὐ πάντες· τινὲς γὰρ ταῦτα καὶ εἶδον, καὶ ἤκουσαν· ὑπερφυῶς δὲ, ὡς ὁ ἀβραὰμ καὶ οἱ ἐπισημότεροι. ἢ πολλοὶ, ἀντὶ τοῦ, πάντες. ὡς τὸ, καὶ ἐθεράπευσε h) πολλούς· πάντας γὰρ τότε ἐθεράπευσε. καὶ πάλιν, καὶ δαιμόνια h) Marc. 1, 34.

πολ-

habet alius Euangelista. Et rursum ibidem: Et daemonia multa eiecit. Tunc enim omnia eiecit. Desiderauerunt autem Deum videre incarnatum, Christique miracula, et eius audire doctrinam. Prophetas vero appellauit etiam iustos. Aut iustos intelligit et alios sanctos, qui ea quae de Christo erant a prophetis audientes, desiderauerunt videre et audire quae dicta sunt.

Vers. 18. *Vos — qui seminabat.*

Vos, qui creditis.

Vers. 19. *Quum quiuis audit — ipsius.*

Verbum regni dicit verbum Dei, vel verbum fidei. Regnum enim est et fides. Nam qui credit, affectibus imperat, Christoque conregnat. Non intelligit[*], hoc est in cordis profundum non recipit verbum: sed illud duntaxat auribus percipit. Malum vero dixit diabolum, quemadmodum quinto capite precationem interpretantes tradidimus. Rapit autem quod seminatum est, tanquam in superficie positum nec occultatum.

Vers. 19. *Hic — seminatus fuit.*

Seminatur semen, hoc est in terram proiicitur: seminatur et terra, id est semen suscipit. Ideo quod hic dicitur: Qui seminatus fuit, non de semine intelligimus, sed de terra: ac si dicat: Hic est iuxta viam seminata terra, et idem in reliquis dicendum.

Vers. 20.

*) ἀκούοντες. B.

πολλὰ ἰ) ἐξέβαλε. πάντα γὰρ τηνικαῦτα ἐξέβαλεν. ἐπεθύμησαν δὲ ἰδεῖν, τὸν Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα, καὶ τὰ τοῦ χριστοῦ θαύματα, καὶ ἀκοῦσαι αὐτοῦ διδάσκοντος. τοὺς προφήτας δὲ προσηγόρευσε, καὶ δικαίους. ἢ δικαίους νόει, τοὺς ἄλλους ἁγίους, οἵτινες ἀκούσαντες⁶) τὰ περὶ τοῦ χριστοῦ παρὰ τῶν προφητῶν, ἐπεθύμησαν ἰδεῖν, καὶ ἀκοῦσαι τὰ δηλωθέντα. i) Marc. 1, 34.

Verſ. 18. Ὑμεῖς — σπείροντος.

Ὑμεῖς, οἱ πιστεύοντες.

Verſ. 19. Παντὸς ἀκούοντος — αὐτοῦ.

Λόγον τῆς βασιλείας φησὶ, τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἢ τὸν λόγον τῆς πίστεως. βασιλεία γὰρ, καὶ ἡ πίστις. ὁ γὰρ πιστεύων, βασιλεύει μὲν κατὰ τῶν παθῶν, συμβασιλεύει δὲ τῷ χριστῷ. μὴ συνιέντος δὲ, ἀντὶ τοῦ, μὴ ἐμβάλλοντος τὸν λόγον εἰς τὸ βάθος τῆς καρδίας, ἀλλ᾽ ἁπλῶς αὐτὸν ἐνωτιζομένου. πονηρὸν δὲ λέγει, τὸν διάβολον, καθὼς ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τὴν εὐχὴν ἑρμηνεύοντες παραδεδώκαμεν. ἁρπάζει δὲ τὸ ἐσπαρμένον, ὡς ἐπιπολαίως ἀκατάκρυπτον κείμενον.

Verſ. 19. Οὗτος — σπαρείς.

Σπείρεται καὶ ὁ σπόρος, ἤγουν, εἰς γῆν καταβάλλεται· σπείρεται καὶ ἡ γῆ, τουτέστιν, ὑποδέχεται τὸν σπόρον. διὸ νῦν τὸ σπαρεὶς, οὐκ ἐπὶ τοῦ σπόρου νοοῦμεν, ἀλλ᾽ ἐπὶ τῆς γῆς. οἷον, οὗτός ἐστιν, ἡ κατὰ τὴν ὁδὸν σπαρεῖσα γῆ. τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

Verſ. 20.

Verſ. 20. *Qui vero — eſt.*

Quae vero iuxta petroſa ſeminatur terra, hic eſt de quo dicturus eſt.

Verſ. 20. *Qui verbum — eſt.*

Antea radicem diximus eſſe firmitatem. Temporarium vero dixit, facile mutabilem. Qui enim dum docetur facile verbum ſuſcipit, etiam quum tentatur facile reiicit.

Verſ. 21. *Facta — offenditur.*

Verbum nunc dicit illud, quod eſt de fide. Lucas autem, afflictionem ac perſequutionem, vno verbo tentationem appellauit: et loco verbi Offenduntur dixit, Recedunt.

Verſ. 22. *Qui autem — eſt.*

Terra quae circa ſpinas ſeminata eſt, hic eſt quem dicturus eſt.

Verſ. 22. *Qui verbum — efficitur.*

Marcus vero deceptioni addidit: Et caeterarum rerum cupiditates, complectens omne nociuum deſiderium. Lucas quoque ſimiliter ſolicitudini voluptatem coniunxit. Seculi autem huius, hoc eſt vitae huius. Eſt enim et alia vita, futura vita, quae proprie vita dicitur, vtpote quae ſemper durat, nec finem habet.

Verſ. 23.

Verſ. 20. Ὁ δὲ — ἐϛιν.

Ἡ δὲ κατὰ τὰ πετρώδη σπαρεῖσα γῆ πάλιν, ἕτός ἐϛιν, περὶ οὗ μέλλει ἐρεῖν.

Verſ. 20. Ὁ τὸν λόγον — v. 21. ἐϛι.

Προλαβόντες εἰρήκαμεν ῥίζαν, τὴν [7]) ἑδραίωσιν. πρόσκαιρον δὲ λέγει, τὸν εὐμετάτρεπτον, ὅϛις καὶ ἐν τῷ διδάσκεσθαι, εὐθὺς λαμβάνει, καὶ ἐν τῷ πειράζεσθαι, εὐθὺς ἀποβάλλει.

Verſ. 21. Γενομένης — σκανδαλίζεται.

Λόγον νῦν, τὸν τῆς πίϛεως λέγει. ὁ δὲ λουκᾶς τὴν θλῖψιν καὶ τὸν διωγμὸν, περιληπτικῶς πειρασμὸν [k]) προσηγόρευσεν. ἀντὶ δὲ τοῦ σκανδαλίζονται, ἀφίϛανται εἶπε. k) Luc. 8, 13.

Verſ. 22. Ὁ δὲ — ἐϛιν.

Ἡ δὲ κατὰ τὰς ἀκάνθας σπαρεῖσα γῆ, οὗτός ἐϛιν, ὃν ἐρεῖ.

Verſ. 22. Ὁ τὸν λόγον — γίνεται.

Ὁ δὲ μάρκος τῇ ἀπάτῃ [l]) προσέθηκεν, ὅτι καὶ αἱ περὶ τὰ λοιπὰ ἐπιθυμίαι, συμπεριλαβὼν πᾶσαν βλαβερὰν ἐπιθυμίαν. καὶ ὁ λουκᾶς δὲ ὁμοίως τῇ μερίμνῃ, καὶ τὴν [m]) ἡδονὴν συνέζευξε. [8] τοῦ αἰῶνος δὲ τούτου, ἀντὶ τοῦ, τῆς ζωῆς ταύτης. ἔϛι γὰρ καὶ ἄλλος αἰὼν, ἡ μέλλουσα ζωὴ, ὁ κυρίως αἰὼν, ὡς ἀεὶ ὢν καὶ μηδέποτε περατούμενος. l) Marc. 4, 19. m) Luc. 8, 14.

Verſ. 23.

7) Vide interpretationem Cap. XIII. verſ. 6.
8) συνέσμιξε. Sic. Forte ſcribere voluit, συνέμιξε. A.

Vers. 23. *Qui — hic est.*

Terra vero quae iuxta terram bonam seminata est, hic est qui significabitur.

Vers. 23. *Qui verbum — intelligit.*

Qui intelligit, suae in profundo cordis abscondit, vbi nullas pati possit insidias. Ideo quoque Marcus dixit: Qui verbum audiunt et recipiunt. Rursum Lucas: Qui in corde honesto ac bono auditum sermonem retinent. Cor vero animam vt plurimum sacra appellat scriptura.

Vers. 23. *Qui — trigecuplum.*

Haec in praecedentibus perfecte sumus interpretati.

Vers. 24. *Aliam — agro suo.*

Regnum coelorum nunc seipsum hominat, qui assumpta carne homini assimilatus est. In similitudine, inquit hominum factus. Semen autem bonum alio modo filios regni vocauit, prout ipse interrogatus a discipulis interpretatus est, quemadmodum dicemus, quum eo peruenerimus. Ager vero eius, mundus est, tanquam creatura ac possessio eius.

Vers. 25. *Dormientibus autem — abiit.*

Hac parabola alteras Diaboli insidias denuntiat. Quum enim terram bonam viderit fructum producere aut centuplum, aut sexagecuplum, aut trigecuplum:

⁹) συνιῶν. A.

Verſ. 23. Ὁ — οὗτός ἐστιν.

Ἡ δὲ κατὰ τὴν γῆν τὴν καλὴν σπαρεῖσα γῆ, οὗτός ἐστιν, ὁ δηλωθησόμενος.

Verſ. 23. Ὁ τὸν λόγον — συνιών.

9) Συνιών, ἤγουν, ἐγκρύπτων τῷ βάθει τῆς καρδίας ἀνεπιβούλευτον. διὸ καὶ ὁ μάρκος εἶπεν, οἵτινες n) ἀκούουσι τὸν λόγον καὶ παραδέχονται· καὶ ὁ λουκᾶς δὲ πάλιν, οἵτινες o) ἐν καρδίᾳ καλῇ καὶ ἀγαθῇ, ἀκούσαντες τὸν λόγον, κατέχουσι. καρδίαν δὲ, τὴν ψυχὴν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ θεία γραφὴ προσαγορεύει.

n) Marc. 4, 20.
o) Luc. 8, 15.

Verſ. 23. Ὃς — τριάκοντα.

Ταῦτα προλαβόντες ἐντελῶς διηρμηνεύσαμεν ἀνωτέρω.

Verſ. 24. Ἄλλην — ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ.

Βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἑαυτὸν ὀνομάζει νῦν, ὅστις ὡμοιώθη ἀνθρώπῳ, ἐνανθρωπήσας. ἐν ὁμοιώματι p) γάρ, φησιν, ἀνθρώπου γενόμενος. καλὸν δὲ σπέρμα, τρόπον ἕτερον ἐκάλεσε, τοὺς υἱοὺς τῆς βασιλείας, ὡς αὐτὸς ἡρμήνευσεν, ἐρωτηθεὶς παρὰ τῶν μαθητῶν, περὶ ὧν ἐροῦμεν ἐκεῖ γενόμενοι. ἀγρὸς δὲ αὐτοῦ ἐστιν, ὁ κόσμος, ὡς κτίσμα καὶ κτῆμα αὐτοῦ.

p) Philipp. 2, 7.

Verſ. 25. Ἐν δὲ τῷ καθεύδειν — ἀπῆλθε.

Προαγορεύει διὰ τῆς παραβολῆς ταύτης, τὴν δευτέραν ἐπιβουλὴν τοῦ διαβόλου. ὅταν γὰρ ἴδῃ τὴν καλὴν γῆν καρποφοροῦσαν ἐν ἑκατὸν, καὶ ἐν ἑξή-

cuplum: nec posse se aut semen rapere, aut quod germinatum est vrere vel suffocare: secundas aggreditur insidias: et tanquam eius qui seminauit inimicus, nititur illius laborem perdere: dormientibusque hominibus, siue curam circa agri custodiam remittentibus (indicat autem praeceptores et magistros, qui orthodoxorum sunt custodes) interseminat zizania, hoc est haereticos inter orthodoxos: nam hos triticum nominauit, tanquam ei qui seminauit vtiles.

Vers. 26. *Quum — zizania.*

Quemadmodum zizania tritico similia sunt in arundine, dissimilia vero in fructu, eique nociua sunt: ita et haeretici orthodoxis sunt similes habitu, sed virtute dissimiles, quae est fructus: Virtus autem et primus omnium fructus est, dogmatum veritas.

Et quemadmodum zizania vsque ad fructificationem occulta a crescunt, tunc autem dignoscuntur: ita sane et haeretici quousque doceant, latentes permanent: vbi vero magnam assumpserint fiduciam, tunc venenum effundunt ac dignoscuntur. Ideo quoque in praecedentibus dixit: A fructibus eorum cognoscetis eos. Praeterea et aliter: quando seminauit Christus, tunc non apparuerunt haeretici: quum autem creuissent orthodoxi, tunc demonstrati sunt.

Vers. 27.

[1]) τῆς Φυλακῆς. A. ἀφροντιςεῖν plerumque iungitur genitiuo, sine praepositione. Ita apud Xenoph. Sympos. VIII, 33.

[2]) ἂν, abest. A.

ἑξήκοντα, καὶ ἐν τριάκοντα. μὴ δυνάμενος λοιπὸν ἢ ἁρπάσαι τὸν σπόρον, ἢ φλογίσαι τὸ βλαστῆσαν, ἢ ἀποπνίξαι αὐτὸ, δευτέραν μέτεισι μηχανὴν, καὶ ὡς ἐχθρὸς τοῦ γεωργοῦ, σπουδάζει διαφθεῖραι τὸν πόνον αὐτοῦ, καὶ κοιμωμένων τῶν ἀνθρώπων, ἤγουν, ἀφροντιζούντων περὶ τὴν [1]) φυλακὴν τοῦ ἀγροῦ· ἐμφαίνει δὲ τοὺς διδασκάλους, τοὺς φύλακας τῶν ὀρθοδόξων· ἐνσπείρει ζιζάνια, τουτέστιν, αἱρετικοὺς, μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων. τούτους γὰρ ὠνόμασε σῖτον, ὡς εὐχρήστους τῷ σπείραντι.

Vers. 26. Ὅτε — ζιζάνια.

Ὥσπερ οὖν [2]) τὰ ζιζάνια ἐοίκασι μὲν τῷ σίτῳ, κατὰ τὴν καλάμην· ἀπεοίκασι δὲ, κατὰ τὸν καρπόν· εἰσὶ δὲ βλαβερὰ τῷ σίτῳ· οὕτω καὶ οἱ αἱρετικοὶ ἐοίκασι μὲν τοῖς ὀρθοδόξοις, κατὰ τὸ σχῆμα· ἀπεοίκασι δὲ κατὰ τὴν ἀρετὴν, ἥτις ἐστὶ καρπός. ἀρετὴ δὲ καὶ καρπὸς, πρὸ πάντων, ἡ τῶν δογμάτων ἀλήθεια.

Καὶ καθάπερ τὰ ζιζάνια μέχρι μὲν τῆς καρποφορίας λανθάνοντα συναύξονται, τότε [3]) δὲ διαγινώσκονται· οὕτως ἄρα καὶ οἱ αἱρετικοὶ, μέχρι μὲν τοῦ διδάσκειν, λανθάνοντες συνδιάγουσιν· ὅτε δὲ [4]) πολλὴν λάβωσι παῤῥησίαν, τότε τὸν ἰὸν ἐκχέουσι καὶ διαγινώσκονται. διὸ καὶ προλαβὼν εἶπεν, ὅτι ἀπὸ τῶν q) καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. καὶ ἑτέρως δέ· ὅτε μὲν ἔσπειρεν ὁ χριστὸς, οὐκ ἐφάνησαν αἱρετικοί· ὅτε δὲ ηὐξήνθησαν οἱ ὀρθόδοξοι, τότε ἀνεφάνησαν. q) Matt. 7, 16.

Ll 3 Vers. 27.

3) τότε δὲ διαγινώσκονται, absunt. A.
4) καὶ, pro δέ. A. Mox idem λάβοντες (sic) pro λάβωσι.

Verſ. 27. *Accedentes — zizania?*

Paterfamilias ipſe eſt Chriſtus tanquam mundi dominus: ſeruos vero ſuos qui haec dicant effingit orthodoxos, qui feruentiorem erga cultum ſuum gerunt zelum, qui frequenter admirantur cum indignatione, quod Deus zizania naſci permittat.

Verſ. 28. *Ille autem — fecit.*

Hominem dixit diabolum tanquam nihil ab hominibus differentem, in eo quod eſt affectionibus ac voluptatibus eſſe ſubiectum, et tanquam aeque vt homo res amantem corporeas, terrenisque admixtum eſſe.

Verſ. 28. *At ſerui — ea?*

Colligamus, violenter euellentes, ac gladiis demetentes.

Verſ. 29. *Ille autem — triticum.*

Prohibuit auferri haereticos, ne etiam pariter orthodoxi auferrentur. Futurum enim erat vt bella inuicem ac caedes orirentur.

Verſ. 30. *Sinite — meſſem.*

Vtrumque genus. Meſſem autem dicit mundi conſummationem. Iubet ergo vt vtriusque generis homines ſinant viuere creſcentes, auctosque numero in mundo vsque ad conſummationem. Veriſimile ſiquidem eſt, ante id tempus multos conuertendos haereticos: nec tamen ob hoc illis com-

³) ὡς καὶ. B.
⁴) καθαρίζοντες. A

Vers. 27. Προσελθόντες — ζιζάνια;

Οἰκοδεσπότης μὲν ἐστιν αὐτὸς, ὡς τοῦ κόσμου δεσπότης· δούλους δὲ αὐτοὺς ταῦτα λέγοντας πλάττει, τοὺς θερμοτέρους εἰς τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ζῆλον ὀρθοδόξους, οἱ πολλάκις ἀγανακτοῦντες ἐξαποροῦνται, πῶς ὁ θεὸς παραχωρεῖ τοιαῦτα φύεσθαι ζιζάνια.

Vers. 28. Ὁ δὲ — ἐποίησεν.

Ἄνθρωπον ὠνόμασε, τὸν διάβολον, ὡς οὐδὲν ἀνθρώπου διαφέροντα, κατὰ τὸ ἐμπαθὲς καὶ φιλήδονον, καὶ ὡς [5]) ἐπίσης ἀνθρώπῳ φιλοσωματοῦντα, καὶ τοῖς γηΐνοις ἀναφυρόμενον.

Vers. 28. Οἱ δὲ δοῦλοι — αὐτά;

Συλλέξομεν, ἀνασπῶντες βιαίως, καὶ ξίφεσιν ἐκθερίζοντες. [6])

Vers. 29. Ὁ δὲ — σῖτον.

Ἐκώλυσεν ἀναιρεῖσθαι τοὺς αἱρετικοὺς, διὰ τὸ μὴ συναναιρεῖσθαι καὶ τοὺς ὀρθοδόξους. ἔμελλον γὰρ πόλεμοι γίνεσθαι κατ' ἀλλήλων καὶ σφαγαί.

Vers. 30. Ἄφετε — θερισμοῦ.

Ἀμφότερα τὰ γένη. θερισμὸν δὲ λέγει, τὴν τοῦ κόσμου συντέλειαν. κελεύει οὖν ἐᾶν ἀμφότερα τὰ γένη ζῆν, συναυξανόμενα ἐν τῷ κόσμῳ, μέχρι συντελείας· εἰκὸς γὰρ, πολλοὺς τῶν αἱρετικῶν ἄχρι τότε μεταβληθῆναι· οὐ μὴν διὰ τοῦτο [7]) συναναμίγνυσθαι τοῖς αἱρετικοῖς. εὐρύχωρος γὰρ ὁ

 κόσμος,

7) χρὴ, addit. A. Ita quoque Hentenius, qui oportet habet. Licet autem intelligere κελεύει.

commisceri oportet: spatiosus enim est hic mundus: et illos per se viuere oportet, non ablatos quidem, sed separatos, ne docendo corrumpant quod seminatum est triticum.

Vers. 30. *Et — messoribus:*

Messores nunc Angelos nominat.

Vers. 30. *Colligite — zizania.*

Metite falce mortis inuenta tunc zizania. Quare autem primum? Ne etiam tunc viuentes orthodoxi simul cum haereticis mixtim demessi, prauam concipiant spem.

Vers. 30. *Et — fasciculos.*

Colligate eos inuicem. Ostendit autem sermo quod hi qui in eodem peccato communicant, etiam in supplicio communicaturi sunt eodem, simulque vltionem sustinebunt.

Vers. 30. *Ad — meum.*

Similia quoque baptista Sadducaeis ac Pharisaeis comminatus est tertio capite, dicens de Christo, quod etiam triticum suum congregabit in horreum suum; paleam autem comburet igni inextinguibili. Quaere ergo ibi, et inuenies quid appellet combustionem, quid horreum. Superfluum enim est, semel declarata, rursum eodem modo interpretari.

Vers. 31.

8) δεῖταί. A. male.

9) Θερίσατε πρῶτον τῦ θανάτυ τῷ δρεπάνῳ τά. A. Πρῶτόν probandum et propter textum euangelii, et propter interpretationem.

κόσμος, καὶ δεῖ[8]) αὐτοὺς καθ᾽ ἑαυτοὺς ζῆν, μὴ ἀναιρουμένους μὲν, ἀφαιρουμένους δὲ τὸ διδάσκειν καὶ λυμαίνεσθαι τῷ σίτῳ τοῦ σπείραντος.

Verſ. 30. Καὶ — θερισαῖς·

Θεριστὰς νῦν ὀνομάζει, τοὺς ἀγγέλους.

Verſ. 30. Συλλέξατε — ζιζάνια.

Θερίσατε τῷ[9]) δρεπάνῳ τοῦ θανάτου τὰ εὑρισκόμενα τότε ζιζάνια. διατί δὲ πρῶτον; ἵνα μὴ καὶ οἱ ζῶντες τηνικαῦτα ὀρθόδοξοι, συνεκθεριζόμενοι τοῖς αἱρετικοῖς ἀναμὶξ, πονηρὰς ἕξουσιν ἐλπίδας.

Verſ. 30. Καὶ — δεσμάς.

Συνδήσατε αὐτοὺς ἀλλήλοις. ἐμφαίνει δὲ ὁ λόγος, ὅτι οἱ κοινωνοὶ τῆς αὐτῆς ἁμαρτίας, κοινωνοὶ καὶ τῆς αὐτῆς κολάσεως γενήσονται, καὶ ὁμοῦ τὴν τιμωρίαν ὑφέξουσι.

Verſ. 30. Πρὸς — μου.

Τὰ παραπλήσια καὶ ὁ βαπτιστὴς ἠπείλησε τοῖς σαδδουκαίοις καὶ φαρισαίοις, ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, εἰπὼν περὶ τοῦ χριστοῦ, ὅτι καὶ[r]) συνάξει τὸν σῖτον αὐτοῦ εἰς τὴν ἀποθήκην, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ. καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ, καὶ εὑρήσεις, τί μὲν λέγει κατάκαυσιν, τί δὲ ἀποθήκην. περιττὸν γὰρ, τὰ ἅπαξ ἑρμηνευθέντα πάλιν ὁμοίως ἐφερμηνεύειν.

r) Matth. 3, 12.

Verſ. 31. *Aliam — ſuo.*

† Grano ſinapis praedicationem comparauit, et ob paruam apparentiam, et ob vilitatem dictionis ſeu phraſis: quae in tantum creuit, vt attica ac mirabilis ad ratiocinandum Graecorum philoſophia, occultata ſit magnitudine euangelii, quod ruſticitatem prae ſe ferebat.

Regnum coelorum nunc dicit ſermonem fidei, tanquam regni coelorum arrhabonem. Comparat autem illum grano ſinapis: quia breuis et paucis incluſus ſeminabatur[1], eo quod non poſſent diſcipuli in principio maiora ferre. Hinc eſt quod et propheta ſermonem abbreuiatum olim illum appellauit. Verum poſtquam ab agricola cultus, diuini ſpiritus irrigationibus creuerit, omnem alium excedit ſermonem, ac omnibus excelſior apparet. Per hanc vero parabolam praedicationis augmentum praenuntiat. De homine autem qui ſeminauit et de agro, in praecedenti parabola diſſeruimus. Dicitur autem mundus ager, ob hanc etiam cauſam, quia ſeminatur ac colitur in eo rationale frumentum.

† Haec dictio parabola ſignificat quandoque narrationem[2], vt quum dicitur: Poſuit nos in parabolam in gentibus. Interdum autem aenigmaticum ſermonem, vt eſt illud: Intelligere parabolam et obſcurum ſermonem. Significat praeterea ſimilitudinem, veluti ſunt haec, quae hic proponuntur. Ad haec deſignat tropologiam, vt eſt illud: Fili hominis dic illis parabolam hanc: Aquila magna magnarum alarum, vocans aquilam regnum Aſſyriorum. Inſuper ſignificat figuram, vt quan-

[1]) Incluſa, in marg. habet. A.

[2]) Hoc ſcholium inferius, ante verſ. 36. exhibet Hentenius. Habet autem meus B. in margine.

Verſ. 31. Ἄλλην — αὐτοῦ.

[Κόκκῳ [1]) σινάπεως παρείκασε τὸ κήρυγμα, καὶ διὰ τὸ μικροπρεπὲς καὶ εὐτελὲς τῶν λέξεων, ὃ τοσοῦτον ηὐξήθη, ὥστε τὴν ἀττικίζουσαν καὶ δεινὴν συλλογίζεσθαι σοφίαν τῶν ἑλλήνων ἀποκρυβῆναι τῷ μεγέθει τοῦ ἀγροικιζομένου εὐαγγελίου.]

Βασιλείαν δὲ τῶν οὐρανῶν λέγει νῦν, τὸν λόγον τῆς πίστεως, ὡς ἀῤῥαβῶνα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. ἀπεικάζει δὲ αὐτὸν κόκκῳ σινάπεως, διότι βραχὺς μὲν καὶ εὐπερίγραφος σπείρεται, μὴ δυναμένων τῶν μαθητῶν βαστάζειν ἐν ἀρχῇ πλεῖον. καὶ γὰρ καὶ ὁ προφήτης πάλαι, λόγον s) συντετμημένον αὐτὸν ἐκάλεσεν. ὅταν δὲ γεωργηθεὶς αὐξήσῃ ταῖς ἀρδείαις τοῦ θείου πνεύματος, ὑπερβάλλει πάντα λόγον, καὶ ὑψηλότερος ὅλων φαίνεται. διὰ δὲ τῆς παραβολῆς ταύτης προαναφωνεῖ τὴν αὔξησιν τοῦ κηρύγματος. περὶ δὲ τοῦ σπείροντος ἀνθρώπου, καὶ τοῦ ἀγροῦ, ἐν τῇ πρὸ ταύτης παραβολῇ προδιελάβομεν. ἀγρὸς δὲ, ὁ κόσμος λέγεται, καὶ διὰ τὸ γεωργεῖσθαι ἐν αὐτῷ τὸν λογικὸν σῖτον.

s) Ieſ. 10, 23.

[Ἡ [2]) παραβολὴ σημαίνει, καὶ τὸ διήγημα, ὡς τὸ, ἔθου t) ἡμᾶς εἰς παραβολὴν ἐν τοῖς ἔθνεσι· καὶ τὸν αἰνιγματώδη λόγον, ὡς τὸ, v) νοῆσαί [3]) τε παραβολὴν καὶ σκοτεινὸν λόγον· καὶ τὴν ὁμοίωσιν, ὡς τὰ προκείμενα ταῦτα· καὶ τὴν τροπολογίαν, ὡς τὸ, υἱὲ x) ἀνθρώπου, εἰπὲ αὐτοῖς τὴν παραβολὴν ταύτην· ὁ ἀετὸς ὁ μέγας ὁ μεγαλοπτέρυγος· ἀετὸν λέγων, τὸν βασιλέα τῶν ἀσσυρίων· σημαίνει δὲ καὶ τὸν τύπον, ὡς ὅταν λέγῃ παῦλος περὶ τοῦ ἀβραάμ, ὅτι τὸν y) μονογενῆ προσ-

t) Pſ. 43, 15.
v) Proverb. 1, 6.
x) Ezech. 17, 2, 3.
y) Hebr. 11, 17. 19.

[3]) Loco laudato eſt, νοήσει τε.

quando dicit Paulus de Abraham quod obtulit filium, qui iuxta promissiones susceptus erat. Vnde in parabolam, inquit, recepit eum.

Vers. 32. *Quod — est.*

Minimum quidem est quantitate, sed maximum qualitate siue virtute: ideo quoque in magnitudinem excrescit. Ad huius seminis similitudinem et discipuli cum paruus grex essent, in magnum excreuerunt.

Vers. 32. *Et fit — eius.*

Haec dixit ad demonstrationem magnitudinis ac firmitatis eius. Quidam vero ramos sermonis fidei, dixerunt homines credentes, in quibus aues coeli siue angeli nidificant, seruantes eos.

Alii autem dicunt ramos esse virtutes quas germinare solet fidei sermo: aues vero eos qui terrena supergrediuntur, atque ala mentis eleuantur ad cognitionis altitudinem, († † et ad coelum properant.)

Vers. 33. *Aliam — fermento.*

Per sinapis parabolam, fidei crementum prius demonstrauit, quod fit additione eorum qui quotidie credunt: per parabolam vero fermenti, vim eius prodit. Regnum enim coelorum rursum pro fidei sermone sumendum est.

Vers. 33.

†) Haec aberant apud Hentenium.

προσέφερεν, ὁ τὰς ἐπαγγελίας δεξάμενος. ὅθεν ἐν παραβολῇ αὐτὸν ἐκομίσατο, τουτέστιν, ἐν τύπῳ, ἐν εἰκόνι.]

Vers. 32. Ὃ — ἐστίν.

Ὅπερ, σπέρμα δηλονότι, σμικρότατον μέν ἐστι τῇ ποσότητι, μέγιστον δὲ τῇ ποιότητι, εἴτουν, τῇ δυνάμει. διὸ καὶ εἰς μέγεθος ἐπιδίδωσι. κατὰ τὴν ὁμοιότητα γοῦν τοῦ σπέρματος τούτου καὶ οἱ μαθηταὶ, ποίμνιον ὄντες ὀλίγον, εἰς ἄπειρον ηὐξήθησαν.

Vers. 32. Καὶ γίνεται — αὐτοῦ.

Ταῦτα εἶπεν, εἰς ἔμφασιν τοῦ μεγέθους, καὶ τῆς στερεότητος αὐτοῦ. τινὲς δὲ κλάδους τοῦ λόγου τῆς πίστεως εἶπον, τοὺς πιστεύοντας ἀνθρώπους, ἐν οἷς κατασκηνοῦσι τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ἤγουν, οἱ ἄγγελοι φυλάττοντες αὐτούς.

Ἕτεροι δὲ φασι, κλάδους μὲν, τὰς ἀρετὰς, ἃς βλαστάνειν εἴωθεν ὁ λόγος τῆς πίστεως· πετεινὰ δὲ, τοὺς ὑπερβαίνοντας τὰ γηηρὰ πράγματα, καὶ τῷ πτερῷ τοῦ νοῦ κουφιζομένους εἰς ὕψος γνώσεως, καὶ [4]) πρὸς τὸν οὐρανὸν ἐπειγομένους.

Vers. 33. Ἄλλην — ζύμῃ.

Διὰ μὲν τῆς παραβολῆς τοῦ σινάπεως, τὴν αὔξησιν τῆς πίστεως προηγόρευσε, τὴν διὰ τῆς προσθήκης τῶν ἑκάστοτε πιστευόντων· διὰ δὲ τῆς παραβολῆς τῆς ζύμης, τὴν ἰσχὺν αὐτῆς προκηρύττει. βασιλείαν γὰρ τῶν οὐρανῶν πάλιν, τὸν λόγον τῆς πίστεως ὑποληπτέον.

Vers. 33.

Verſ. 33. *Quod — tribus.*

Satum (quod etiam Graeci σάτον dicunt) genus erat menſurae apud Hebraeos. Tria vero nunc dixit multa: nam ſaepius per numerum trium, multa ſignificare ſolent. Et mulier intelligitur ſapientia, ſiue ipſe Chriſtus, eo quod fertilis ſit ac nutriat. Fideles ſiquidem per baptismum generat, eosque cibo dogmatum fidei enutrit. Fermento autem comparatur ſermo fidei. Sicut enim fermentum quum ſit modicum, in multa tamen farina abſconditum, per conſperſionem totam farinam in vnum ſimul corpus vnit, et in alteram ſpeciem, ab ea quam prius habebat, transmutat: quumque farina res ſit mortua, eam quodammodo viuificat, ac vim habens actiuam, ſurſum aſcendere facit. Ita quoque fidei ſermo, quum vt dictum eſt, quantitate ſit modicus, in multorum hominum animabus occultatus per doctrinam, omnes in vnum vnit eccleſiae corpus, ac in alteram conuerſationis ſpeciem transmutat: quumque mortui ſint ad opera virtutis, viuificat ad eius operationem: et ſurſum aſcendere facit ad coelum, omniaque efficit ſua ineffabili potentia.

Verſ. 33. *Donec — totum.*

Neque enim in hominum animabus occultatum quieſcet, donec omnes in vnum vnierit, quos ſapientia illa praefiniuit, quae omnium mentes praecognouit. Nam tria ſata quanquam ſignificatione multitudinem demonſtrent, attamen numero tandem definita ſunt. Magna ergo eſt praedicationis virtus: quodque ſemel fermentatum eſt, rurſum reliquae parti fermentum fiet. Quidam autem farinam

Vers. 33. Ἣν — τρία.

Σάτον μέν ἐστιν, εἶδος μέτρου παρ' ἑβραίοις. τρία δὲ, τὰ πολλὰ νῦν εἴρηκεν. εἰώθασι γὰρ πολλάκις διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τριῶν, τὰ πολλὰ σημαίνειν. καὶ γυνὴ μὲν νοεῖται, ἡ σοφία, ἤγουν, ὁ χριστὸς, διὰ τὸ γόνιμον καὶ τρόφιμον. γεννᾷ γὰρ τοὺς πιστοὺς διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ τρέφει αὐτοὺς τῇ βρώσει τῶν δογμάτων τῆς πίστεως· ζύμη δὲ, ὁ λόγος τῆς πίστεως παρεικάζεται, διότι καθάπερ ἡ ζύμη, ὀλίγη τις οὖσα, καὶ εἰς πολὺ ἄλευρον ἐγκρυβεῖσα, διὰ τῆς ἀναφυράσεως ὅλον τὸ ἄλευρον εἰς ἓν σῶμα συνενοῖ, καὶ εἰς ἕτερον εἶδος, παρὸ πρότερον εἶχε, μεθιστᾷ, καὶ νεκρὸν ὂν, τρόπον τινὰ, ζωοῖ, καὶ ἄνω βαίνειν παρασκευάζει, δύναμιν ἔχουσα δραστικήν· οὕτω καὶ ὁ λόγος τῆς πίστεως, ὀλίγος ὢν, ὡς προείρηται τῇ ποσότητι, καὶ ἐγκρυπτόμενος ψυχαῖς πολλῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς διδασκαλίας, πάντας εἰς ἓν σῶμα τῆς ἐκκλησίας συνενοῖ, καὶ εἰς ἕτερον εἶδος πολιτείας μεθιστᾷ, καὶ νεκροὺς ὄντας, εἰς ἐνέργειαν ἀρετῆς, ζωοῖ πρὸς ἐργασίαν αὐτῆς, καὶ ἄνω βαίνειν πρὸς οὐρανὸν παρασκευάζει, καὶ πάντα ποιεῖ, δύναμιν ἔχων ἄφατον.

Vers. 33. Ἕως — ὅλον.

Οὐ στήσεται γὰρ, ἐγκρυπτόμενος ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀνθρώπων, ἕως οὗ ἑνωθῶσιν εἰς ἓν πάντες, οὓς προώρισεν ἡ πάντων τὰς γνώμας προγινώσκουσα σοφία. τὰ γὰρ τρία σάτα, εἰ καὶ τῇ ἐμφάσει πλῆθος δηλοῦσιν, ἀλλὰ τῷ ἀριθμῷ πεπερατωμένα τέως εἰσί. πολλὴ οὖν τοῦ κηρύγματος ἡ δύναμις, καὶ τὸ ζυμωθὲν ἅπαξ, ζύμη πάλιν τῷ λοιπῷ μέρει γίνεται. τινὲς δὲ ἄλευρον μὲν λέγουσι,

τοὺς

rinam dicunt homines: sata vero tria siue tres mensuras, Iudaeos, Samaritanos et Graecos.

Vers. 34. *Haec — v. 35. seculi.*

Sine parabola non loquebatur eis, tempore illo videlicet: multa enim saepius illis loquutus est sine parabolis: tunc autem per parabolas loquebatur eis, vt compleretur quod dictum fuerat per Dauid. At translatio septuaginta interpretum habet φθέγξομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς, loquar problemata siue propositiones obscuras ab initio. Qui vero praesens euangelium in graecam transtulit linguam, dixit ἐρεύξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, eructabo abscondita a constitutione seculi, hebraicis haerens dictionibus, quae et haec et illa significant. Sicut eructo significat etiam loquor: et illi προβλήματα dixerunt αἰνίγματα, sicut et Aquila testatus est. Aenigmata vero sunt etiam euangelicae parabolae. Quemadmodum enim aenigmata absconditam habent veritatem, ita sane et illae. Quod autem dicitur, A constitutione seculi, idem significat quod, Ab initio mundi. Marcus vero dixit: Et huiusmodi parabolis multis loquebatur eis sermonem, prout poterant audire, hoc est quatenus digni erant ad audiendum scribae et pharisaei: Nam quia non ad sumendam vtilitatem audiebant, sed ad struendam sermonibus eius calumniam: in parabolis loquutus est eis: vt et ipse suum opus adimpleret, et illi non intelligentes quae diceret, per illa nihil proficerent.

Vers. 36. *Tunc — Iesus.*

In domum, vbi hospitabatur.

Vers. 36.

[5]) Qui scilicet et ipse hoc loco habet αἰνίγματα.

τοὺς ἀνθρώπους· σάτα δὲ, ἤτοι, μέτρα τρία, τοὺς ἰȣδαίους, τοὺς σαμαρείτας, καὶ τοὺς ἕλληνας.

Verſ. 34. Ταῦτα — v. 35. κόσμου.

Χωρὶς παραβολῆς οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς, κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον δηλαδή. πολλὰ γὰρ πολλάκις ἐλάλησεν αὐτοῖς, δίχα παραβολῆς· τότε δὲ διὰ παραβολῶν ἐλάλει αὐτοῖς, ἵνα πληρωθῇ καὶ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ δαυΐδ. ἀλλ' ἡ μὲν ἑρμηνεία τῶν ἑβδομήκοντα, φθέγξομαι z) προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς, ἔγραψεν· ὁ δὲ τὸ παρὸν εὐαγγέλιον εἰς τὴν ἑλλάδα γλῶσσαν μεταβαλὼν, ἐρεύξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, εἴρηκε, ταῖς ἑβραϊκαῖς λέξεσι προσχὼν, αἵτινες καὶ ταῦτα κἀκεῖνα δηλοῦσι. καὶ τὸ ἐρεύγομαι γὰρ, τὸ φθέγγομαι σημαίνει. καὶ προβλήματα ἐκεῖνοι, τὰ αἰνίγματα εἶπον, ὡς καὶ ὁ ſ) ἀκύλας ἐμαρτύρησεν. αἰνίγματα δέ εἰσιν, καὶ αἱ εὐαγγελικαὶ παραβολαί. καθάπερ γὰρ τὰ αἰνίγματα κεκρυμμένην ἔχȣσι τὴν ἀλήθειαν· ȣ̈τω δὴ καὶ αὗται. καὶ τὸ ἀπὸ καταβολῆς δὲ κόσμου, τὸ ἀπ' ἀρχῆς κόσμου δηλοῖ. ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι a) καὶ τοιαύταις παραβολαῖς πολλαῖς ἐλάλει αὐτοῖς τὸν λόγον, καθὼς ἠδύναντο ἀκȣ́ειν, τȣτέστι, καθὼς ἦσαν ἄξιοι ἀκούειν οἱ γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι. ἐπεὶ γὰρ ȣ̓ διὰ τὸ ὠφεληθῆναι ἠκροῶντο, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐπηρεάσαι τοῖς αὐτοῦ λόγοις, ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς ἐλάλησεν, ἵνα καὶ αὐτὸς τὸ οἰκεῖον ἔργον εἴη πληρῶν, καὶ αὐτοὶ μὴ νοοῦντες, ἃ λέγει, μείνωσιν ἄπρακτοι.

z) Pſ. 77, 2.

a) Marc. 4, 33.

Verſ. 36. Τότε — ἰησοῦς.

Εἰς τὴν οἰκίαν, ἐν ᾗ ἐξενοδοχεῖτο.

Verſ. 36. *Et acceſſerunt — agri.*

Seorſim libere interrogabant, vt qui prius audierant datum illis eſſe vt noſſent myſteria. De ſola vero hac parabola interrogant, vtpote reliquas duas intelligentes, puta de ſinapi et de fermento, tanquam manifeſtiores: haec autem formidabiliores circa finem minas habebat, quae ipſos exterrebant.

Verſ. 37. *Reſpondens autem — hominis.*

Filium hominis ſeipſum nominat, propter humanitatem ſuam quae apparebat: et hoc frequenter dicit, confirmans quod vere humanitatem aſſumpſerit. Erit ergo tibi hoc deinceps manifeſtum.

Verſ. 38. *Ager vero — mundus.*

Superius de hoc praedictum eſt.

Verſ. 38. *Bonum vero — ſunt.*

†† Quinam hi?

Verſ. 38. *Filii regni.*

Filii regni dicuntur, qui rectam ſeruant fidem: vtpote a rege Chriſto ſeminati ad colendam virtutem, et ad poſſidendum eius regnum. Filii vero mali illius, ſunt haeretici, tanquam a diabolo ſeminati ad colendam prauitatem, et ſimiliter ad poſſidendum ignem ipſi praeparatum.

Verſ. 38.

[6]) Hoc exciderat in Codice Hentenii.

Verſ. 36. Καὶ προσῆλθον — ἀγρȣ̃.

Κατὰ μόνας μετὰ παῤῥησίας ἐρωτῶσιν, ὡς ἀκούσαντες πρότερον, ὅτι αὐτοῖς δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια. περὶ μόνης δὲ ταύτης τῆς παραβολῆς ἐρωτῶσιν, ὡς τὰς ἄλλας δύο συνέντες, τήν τε τοῦ σινάπεως, καὶ τὴν τῆς ζύμης, ἅτε σαφεστέρας οὔσας. αὕτη δὲ καὶ φοβερὰν εἶχεν ἀπειλὴν ἐπὶ τέλει, θορυβȣ̃σαν αὐτούς.

Verſ. 37. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς — ἀνθρώπου.

Ὑιὸν ἀνθρώπου, ἑαυτὸν ὀνομάζει, διὰ τὴν φαινομένην ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ. καὶ τοῦτο συνεχῶς λέγει, βεβαιῶν, ὅτι κατὰ ἀλήθειαν ἐνηνθρώπησε, καὶ ἔστω σοι τοῦτο τȣ̃ λοιποῦ γνώριμον.

Verſ. 38. Ὁ δὲ ἀγρὸς — κόσμος.

Ἀνωτέρω περὶ τούτȣ προείρηται.

Verſ. 38. Τὸ δὲ καλὸν — εἰσιν.

Τίνες[6]) οὗτοι;

Verſ. 38. Οἱ υἱοὶ τῆς βασιλείας.

Ὑιοὶ μὲν τῆς βασιλείας λέγονται, οἱ ὀρθόδοξοι, ὡς ὑπὸ τȣ̃ βασιλέως χριστοῦ σπαρέντες εἰς γεωργίαν ἀρετῆς, καὶ [7]) κληρονομεῖν τῆς βασιλείας αὐτοῦ μέλλοντες· υἱοὶ δὲ τοῦ πονηροῦ, οἱ αἱρετικοὶ, ὡς ὑπὸ τȣ̃ διαβόλȣ σπαρέντες εἰς γεωργίαν κακίας, καὶ κληρονομεῖν τοῦ ἡτοιμασμένου αὐτῷ πυρὸς μέλλοντες ὁμοίως.

7) Bis hoc loco κληρονομεῖν, pro κληρονομίαν, duriuscule. Sed nihil tentandum.

Verſ. 38. *Zizania vero — mali.*

Modo de illis dictum eſt.

Verſ. 39. *Inimicus autem — ſunt.*

Etiam de his praediximus. Te autem meminiſſe oportet, quod decimo octauo capite meſſem vocauerit eos qui credituri erant, veluti paratos vt colligerentur: meſſores autem qui illos colligebant, Apoſtolos: in praeſenti vero loco meſſem dicit ſeculi conſummationem propter exciſionem a vita mortali: meſſores autem angelos, qui ab ea ſunt illos exciſuri. Similiter et ſemen ſuperius ſermonem fidei nuncupauit: in hac vero parabola eos qui crediderunt: iuxta alium videlicet et alium intellectum. Qui enim credidit et triticum dicitur, tanquam fructus primi ſeminis, verbi ſcilicet fidei: poterit nihilominus dici ſemen, vtpote rurſus alterum ad fidem fructificans. Non eſt autem interpretatus quinam ſint dormientes homines, et qui ſerui patrisfamilias, ſed illos praetermiſit, aut tanquam manifeſtos: aut etiam docens quod non oporteat parabolas ad verbum interpretari, vt ait Chryſoſtomus[8], ſed tantum in locis maxime neceſſariis[9], propter quae etiam aſſumuntur: Nam reliqua eo tantum fine pariter adduntur, vt apte effingantur. Nec iam vacat periculo, etiam haec curioſe ſcrutari.

Verſ. 40. *Sicut — huius.*

†† Deinde dicit, quomodo erit.

Verſ. 41.

[8]) Tom. VII. p. 487. E.
[9]) ἀναγκαιότατα. A.
†) Haec exciderant in verſione Hentenii.

Verſ. 38. Τὰ δὲ ζιζάνια — πονηροῦ.

Εἴρηται ἤδη περὶ τούτων.

Verſ. 39. Ὁ δὲ ἐχθρὸς — ἐστιν.

Καὶ περὶ τούτων προδιελάβομεν. χρὴ δέ σε μνημονεύειν, ὅτι ἐν τῷ ἑκτωκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, θερισμὸν μὲν ἐκάλεσε, τοὺς πιστεῦσαι μέλλοντας, ὡς ἑτοίμους εἰς τὸ συγκομισθῆναι· θεριστὰς δὲ, τοὺς συγκομίζοντας αὐτοὺς ἀποστόλους. ἐν δὲ τῷ παρόντι, θερισμὸν μὲν, τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου, διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐπικήρου ζωῆς ἐκτομὴν τῶν ἀνθρώπων· θεριστὰς δὲ, τοὺς ἐκτέμνοντας αὐτοὺς ἀπ' αὐτῆς ἀγγέλους. ὁμοίως δὲ καὶ σπέρμα, ὀπίσω μὲν, τὸν λόγον τῆς πίστεως ὠνόμασεν· ἐν δὲ τῇ προκειμένῃ παραβολῇ, αὐτοὺς τοὺς πιστεύσαντας κατ' ἄλλην καὶ ἄλλην ἔννοιαν. ὁ γὰρ πιστεύσας λέγεται μὲν καὶ σῖτος, ὡς καρπὸς τοῦ πρώτου σπέρματος, ἤτοι, τοῦ λόγου τῆς πίστεως. λέγοιτο δ' ἂν καὶ σπέρμα, ὡς καρποφορῶν πάλιν ἕτερον εἰς πίστιν. οὐχ ἡρμήνευσε δὲ, τίνες μὲν εἰσιν οἱ καθεύδοντες ἄνθρωποι, τίνες δὲ οἱ δοῦλοι τοῦ οἰκοδεσπότου, ἀλλὰ παρῆκεν αὐτοὺς, ἢ ὡς ἐγνωσμένους, ἢ καὶ διδάσκων, ὅτι οὐ χρὴ τὰς παραβολὰς κατὰ [8]) ῥῆσιν ἑρμηνεύειν, ὥς φησιν ὁ Χρυσόστομος, ἀλλὰ κατὰ μόνα τὰ ἀναγκαιότερα [9]) μέρη, δι' ἃ καὶ παραλαμβάνονται. τἄλλα γὰρ, διὰ μόνον τὸ πλασθῆναι ταύτας πιθανῶς, συμπαραλαμβάνονται, καὶ λοιπὸν οὐκ ἀκίνδυνον, τὸ καὶ ταῦτα πολυπραγμονεῖν.

Verſ. 40. Ὥσπερ — τούτου.

Εἶτα [r]) λέγει, πῶς ἔσται.

Verſ. 41. *Mittet — iniquitatem*

Regnum ſuum vocat mundum, vt qui natura illi imperet iuxta diuinitatem: aut tanquam data ſibi omni poteſtate in coelo et in terra. Offendicula vero, eosdem dicit quos et operantes iniquitatem. Colligent autem eos, quum illi ex mortuis reſurgent. Scire enim oportet, quod ſimul cum his reſurgent et iuſti. Verum antequam illi colligantur, rapientur hi in nubibus in occurſum Domini in aere, ſicut dixit Paulus: illi vero deorſum relicti quaſi indigni, colligentur poſtquam ipſe deſcenderit. Et primum quidem boni ac iuſti comprobabuntur, deinde mali condemnabuntur. Poſt has vero datas ſententias primo ſane peccatores reiicientur in ſupplicium aeternum: deinde iuſti in vitam aeternam, ſicut dicit ſexageſimo primo capite.

Verſ. 42. *Et — ignis.*

Per ſe quidem ſeminat, oſtendens quod ſibi proprium eſt beneficia praeſtare: per alios vero ſupplicium infert, demonſtrans quod ſit a ſe alienum punire.

Verſ. 42. *Ibi — dentium.*

Ibi in camino ignis ſempiterni: vel in illis qui punientur. Per fletum autem ſtridoremque dentium, vehementem dolorem demonſtrauit.

Verſ. 43. *Tunc — patris ſui.*

Verum quum tunc futurum ſit vt Dei ſplendor illos circumdet: vtique ipſi conformes erunt ac diuini reddentur: et conſequens eſt, vt ſole ſplendi-
dio-

Verſ. 41. Ἀποστελεῖ — ἀνομίαν.

Βασιλείαν αὐτοῦ φησὶ, τὸν κόσμον, ὡς φύσει βασιλεύων αὐτοῦ, κατὰ τὴν θεότητα, ἢ καὶ ὡς δοθείσης αὐτῷ πάσης ἐξουσίας ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς· σκάνδαλα δὲ καὶ ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν, τοὺς αὐτοὺς ὀνομάζει. συλλέξουσι δὲ αὐτοὺς, ἀναστάντας ἐκ νεκρῶν ἤδη. χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὅτι ἅμα μὲν τούτοις ἀναστήσονται καὶ οἱ δίκαιοι. πρὸ δὲ τῆς συλλογῆς τούτων ἐκεῖνοι μὲν [b]) ἁρπαγήσονται ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου εἰς ἀέρα, καθὼς εἶπε παῦλος· οὗτοι δὲ, κάτω απολειφθέντες, ὡς ἀνάξιοι, μετὰ τὸ κατελθεῖν αὐτὸν συλλεγήσονται. καὶ πρῶτον μὲν ἐκεῖνοι δικαιωθήσονται· εἶτα οὗτοι καταδικασθήσονται. καὶ λοιπὸν, μετὰ τὰς τοιαύτας ἀποφάσεις, πρῶτον μὲν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπελεύσονται εἰς κόλασιν αἰώνιον· εἶτα οἱ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, ὡς ἐν τῷ ἑξηκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ φησί.

b) 1 Theſſ. 4, 17.

Verſ. 42. Καὶ — πυρός.

Δι' ἑαυτοῦ μὲν σπείρει, δεικνύων, ὅτι οἰκεῖον αὐτοῦ τὸ εὐεργετεῖν· δι' ἑτέρων δὲ κολάζει, παριστῶν, ὅτι ἀλλότριον αὐτοῦ τὸ κολάζειν.

Verſ. 42. Ἐκεῖ — ὀδόντων.

Ἐκεῖ, ἐν τῇ καμίνῳ τοῦ αἰωνίου πυρός· ἢ ἐν αὐτοῖς. διὰ δὲ τοῦ κλαυθμοῦ καὶ τοῦ βρυγμοῦ τῶν ὀδόντων, τὴν ἄφατον ὀδύνην ἐνέφηνε.

Verſ. 43. Τότε — τοῦ πατρὸς αὐτῶν.

Καὶ μὴν, τῆς αἴγλης τοῦ θεοῦ τότε προσβαλούσης αὐτοῖς, μετατυποῦνται πρὸς αὐτὴν, καὶ θεοειδεῖς γίνονται, καὶ ἀκόλουθόν ἐστι, λαμπρό-

diores efficiantur. Quomodo ergo dicit, ficut fol? Quia noto apud illos exemplo vtendum erat: nec quicquam illis notum erat, quod effet fole fplendidius.

Verf. 43. *Qui — audiat.*

Hoc frequenter dictis addit, excitans illos quo reddantur perfpicatiores.

Verf. 44. *Rurfum — illum.*

Quare turbis non praefentibus, in parabolis adhuc loquebatur difcipulis? Quia fciebat iam illos per ea quae dicta funt fapientiores effectos, ita vt poffent intelligere. Ideo etiam poft finem parabolarum ait eis: Intellexiftis haec omnia? dicunt ei: Etiam Domine.

Sicut autem in duabus fupra pofitis parabolis de finapi et de fermento, regnum coelorum dicebat fidei fermonem: ita quoque in ifta. Comparat autem ipfum thefauro propter fpiritus fancti diuitias, quae in illo funt. Ager autem eft mundus vt praedictum eft. Scito ergo in mundo abfconditam effe fidem: in fide vero diuitias fpiritus.

Et caetera quidem parabolae, prout dicta funt relinque. Confidera autem quo modo is qui hunc ditantem thefaurum reperit, fiue cognouit illum, ftudiofe conatur: (nam hoc indicat quod dicitur, Abit) et cum gaudio cuncta quae habet diftrahit: vt hunc folum lucrifaciat. Et intellige quod omnes doceat huiusmodi parabola, non folum ne contriftentur abiectis fiue erogatis omnibus quae poffident pro fide, fed etiam vt cum gaudio hoc

[2]) ἁγίου, abeft. A.

τερον ἡλίου λάμπειν αὐτούς. πῶς οὖν φησὶν, ὡς ὁ ἥλιος; διότι γνωρίμῳ πρὸς αὐτοὺς ἔδει χρήσασθαι παραδείγματι. οὐκ ἦν δὲ οὐδὲν τῶν γνωρίμων αὐτοῖς ἡλίου λαμπρότερον.

Verſ. 43. Ὁ — ἀκυέτω.

Τοῦτο πολλάκις ἐπιλέγει, παροξύνων αὐτοὺς εἰς τὸ γίνεσθαι διορατικωτέρους.

Verſ. 44. Πάλιν — ἐκεῖνον.

Διατὶ, τῶν ὄχλων μὴ παρόντων, ἐν παραβολαῖς ἔτι λαλεῖ τοῖς μαθηταῖς; διότι ἔγνω τούτους σοφωτέρους ἤδη γενομένους ἀπὸ τῶν εἰρημένων, ὡς καὶ συνιέναι δύνασθαι. διὸ καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν παραβολῶν λέγει αὐτοῖς· συνήκατε c) ταῦτα πάντα; λέγουσιν αὐτῷ· ναὶ κύριε. c) Matt. 13, 51.

Ὥσπερ δὲ ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω κειμένων δύο παραβολῶν, τοῦ τε σινάπεως καὶ τῆς ζύμης, βασιλείαν οὐρανῶν ἔλεγε τὸν λόγον τῆς πίστεως· οὕτω καὶ ἐπὶ ταύτης. ἀπεικάζει δὲ αὐτὸν θησαυρῷ, διὰ τὸν ἐν αὐτῷ πλοῦτον τοῦ ἁγίου πνεύματος. ἀγρὸς δέ ἐστιν, ὁ κόσμος, ὡς προδεδήλωται· μάθε δὲ, ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ μὲν κέκρυπται ἡ πίστις· ἐν τῇ πίστει δὲ, ὁ πλοῦτος τοῦ ἁγίου 2) πνεύματος.

Καὶ τὰ μὲν ἄλλα τῆς παραβολῆς ἔα, καθὼς προείρηται. σκόπει δὲ, πῶς ὁ εὑρὼν τοῦτον τὸν πλουτίζοντα θησαυρὸν, εἴτουν, ὁ ἐπιγνοὺς αὐτὸν, σπουδάζει· τοῦτο γὰρ ἐμφαίνει τὸ ὑπάγει, καὶ μετὰ χαρᾶς πάντα, ὅσα ἔχει, πωλεῖ, ἵνα μόνον κερδήσῃ τοῦτον· καὶ σύνες, ὅτι διδάσκει πάντας ἡ τοιαύτη παραβολὴ, μὴ μόνον μὴ λυπεῖσθαι προϊεμένους ὑπὲρ τῆς πίστεως πάντα, ὅσα ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ μετὰ χαρᾶς τοῦτο ποιεῖν,

hoc faciant: et hanc abiectionem siue amissionem, lucrum ducant maximum: quodque is qui aut illa non respuit, aut non cum gaudio respuit: non potest fidei lucrifacere thesaurum. In omnibus autem quae habet, intelliguntur quae in opere ac sermone, et in mente sunt peccata: quae omnia similiter vendere oportet, hoc est, relinquere.

Vers. 45. *Iterum* — *v. 46. illam.*

Regnum coelorum proprie intelligimus desiderium regni coelorum; et hominem quidem illud appellauit, eo quod in homine operatur. Negotiatorem vero, quia propriam negotiatur salutem. Vide enim quod vbi inuenit vnam preciosam margaritam, sermonem videlicet fidei: qui vnus est propter vnam fidei veritatem, et quia nullus alius est huiusmodi: πολύτιμος autem, id est, preciosus, quia multi precii, et quia multis honorabilis, qui videlicet illum cognouerunt: Abit, quod diligentiam ac festinationem manifestat: et relinquit omnia quibus antea fruebatur: eumque solum adipiscitur.

Hae autem duae parabolae in multis inuicem sunt similes: et breuiter in hoc solo differunt, quod illa fidei sermonem thesaurum vocabat, haec autem margaritam: sicut et duarum praecedentium parabolarum, vna quidem granum sinapis illum appellabat, altera vero fermentum. Et sicut per duas illas significauit incrementum vimque fidei, ita rursum per has duas, illius significauit diuitias et excellentiam. Crescit siquidem quasi granum sinapis: vim habet vt fermentum: ditat veluti the-

³) αὐτόν. B.

καὶ τὴν ἀποβολὴν ταύτην κέρδος ἡγεῖσθαι μέγιστον· καὶ ὅτι ὁ μὴ ἀποβάλλων αὐτὰ, καὶ ὁ μὴ μετὰ χαρᾶς ἀποβάλλων, οὐ δύναται κερδῆσαι τὸν τῆς πίστεως θησαυρόν. πάντα δὲ, ὅσα τις ἔχει, νοοῦνται, καὶ τὰ ἐν ἔργῳ, καὶ ἐν λόγῳ, καὶ κατὰ διάνοιαν ἁμαρτήματα, ἅπερ ὁμοίως χρὴ πωλεῖν, ὅ ἐστιν, ἀποκτᾶσθαι.

Verſ. 45. Πάλιν — v. 46. αὐτόν.

Βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἰδιοτρόπως ἐνταῦθα νοοῦμεν, τὴν ἐπιθυμίαν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· καὶ ἄνθρωπον μὲν αὐτὴν [3]) εἶπεν, ὡς ἐν ἀνθρώπῳ ἐνεργοῦσαν· ἔμπορον δὲ, ὡς πραγματευομένην τὴν ἰδίαν σωτηρίαν. ὅρα γὰρ, ὅτι εὑροῦσα ἕνα πολύτιμον μαργαρίτην, ὅς ἐστιν ὁ λόγος τῆς πίστεως· ὁ εἷς μὲν, διὰ τὸ εἶναι μίαν τὴν ἀληθῆ πίστιν, καὶ διὰ τὸ μὴ εἶναι τοιοῦτον ἄλλον· πολύτιμος δὲ, ὡς κατὰ πολὺ τίμιος, [καὶ [4]) ὡς πολλοῖς ὢν τίμιος,] δηλαδὴ τοῖς εἰδόσιν αὐτόν· ἀπῆλθεν, ὃ δηλοῖ τὴν σπουδὴν, καὶ ἀπεκτήσατο πάντα, ὅσων ἀπήλαυε πρότερον, καὶ ἐκτήσατο τοῦτον μόνον.

Αἱ δύο δὲ αὗται παραβολαὶ τὰ πλείω ἀλλήλαις ἐοικυῖαι, βραχέα διαφέρουσιν, ὅτι ἡ μὲν θησαυρὸν, ἡ δὲ μαργαρίτην ὀνομάζει τὸν λόγον τῆς πίστεως. ὥσπερ ἄρα καὶ αἱ πρὸ τούτων δύο παραβολαὶ, ἡ μὲν κόκκον σινάπεως, ἡ δὲ ζύμην αὐτὸν ἐκάλεσε. καὶ καθάπερ διὰ τῶν δύο ἐκείνων ἐδήλωσεν ὁ Χριστὸς τὴν αὔξησιν καὶ τὴν ἰσχὺν τῆς πίστεως· οὕτω καὶ διὰ τῶν δύο τούτων πάλιν, τὸν πλοῦτον καὶ τὸ ἐξαίρετον αὐτῆς. αὔξει μὲν γὰρ, ὡς κόκκος σινάπεως· ἰσχύει δὲ, ὡς ζύμη· πλουτίζει

4) Incluſa abſunt. A.

thesaurus: eximia est tanquam margarita preciosissima. Reliqua vero quae in parabola habentur, non sunt nobis magnopere curanda. Ne autem de sola fide praesumamus, aut sufficere eam ad salutem credamus, addit et aliam parabolam, qua discimus quod non omnes qui credunt salui fiunt, sed multi eorum pereunt: Ait enim:

† Margarita etiam Dominus appellatus est, quia diuinitatis profunditati vnitus, et solis piscatoribus suisque discipulis cognitus est.

Vers. 47. *Rursum — congreganti.*

Regnum coelorum iterum vocat fidei sermonem: mare vero mundum propter amaritudinem vndasque tentationum. Omnimoda autem piscium genera sunt, variae multitudines inhabitantium in eo hominum, virorum, mulierum, puerorum, senum, coelibum, coniugatorum: aliorumque similium: aut etiam differentiae variae gentium.

Vers. 48. *Quod — abiecerunt.*

Quum impletum fuisset, hoc est, quando omnes crediderant: quidam voluntarii, quidam autem non voluntarii. Littus vero intelligit locum in quo iudicaturus est Dominus: colligentes autem angelos. Porro bona quae capta sunt iustos significant, praua autem malos: vasa vero ea quae solis iustis in haereditatem sunt reposita. Reliqua autem huius parabolae similiter non sunt magnopere curanda.

Vers. 49.

5) μὲν, addit. A.
6) addit Codex A. Φησὶ γάρ. Quae autem hic inclusa sunt, ea paullo ante habet in marg. Φησὶ γὰρ

ζει δὲ, ὡς θησαυρός· ἐξαίρετος δέ ἐστιν, ὡς διαφορώτατος μαργαρίτης. τἄλλα[5]) γὰρ τῆς παραβολῆς οὐ περιεργαστέον ἡμῖν. ἵνα δὲ μὴ θαῤῥῶμεν τῇ πίστει μόνῃ, μηδὲ ἀρκεῖν αὐτὴν εἰς σωτηρίαν νομίζωμεν, προστίθησι καὶ ἑτέραν παραβολὴν, δι' ἧς μανθάνομεν, ὅτι οὐ πάντες οἱ πιστεύοντες σώζονται, ἀλλὰ πολλοὶ τούτων ἀπόλλυνται.[6])

[Μαργαρίτης δὲ καὶ ὁ κύριος κέκληται, διότι τῷ βυθῷ τῆς θεότητος ἥνωται, καὶ μόνοις τοῖς ἁλιεῦσι, καὶ τοῖς αὐτῶν μαθηταῖς ἐγνώρισται.]

Verſ. 47. Πάλιν — συναγαγούσῃ.

Βασιλείαν τῶν οὐρανῶν αὖθις λέγει, τὸν λόγον τῆς πίστεως· θάλασσαν δὲ, τὸν κόσμον, διὰ τὴν πικρίαν καὶ τὰ κύματα τῶν πειρασμῶν. παντοῖα δὲ γένη ἰχθύων, τὰ ποικίλα πλήθη τῶν ἐνδιαιτωμένων αὐτῷ ἀνθρώπων, ἀνδρῶν, γυναικῶν, νέων, γερόντων, ἀγάμων, γεγαμηκότων καὶ τοιούτων ἄλλων, ἢ καὶ τὰ διάφορα ἔθνη.

Verſ. 48. Ἣν — ἔβαλον.

Ὅτε ἐπληρώθη, τουτέστιν, ὅταν[7]) πάντες ἐπίστευσαν, οἱ μὲν ἑκόντες, οἱ δὲ ἄκοντες· αἰγιαλὸν δὲ νόει, τὸν τόπον, ἔνθα μέλλει κρῖναι ὁ κύριος· συλλέγοντας δὲ, τοὺς ἀγγέλους. καὶ καλὰ μὲν θηράματα, τοὺς δικαίους· σαπρὰ δὲ, τοὺς πονηρούς· ἀγγεῖα δὲ, τὰς ἀποκεκληρωμένας τοῖς δικαίοις μονάς· τἄλλα δὲ τῆς παραβολῆς ὁμοίως οὐ πολυπραγμονητέον.

Verſ. 49.

γὰρ addit etiam Hentenius. Coniungitur ergo cum verſ. 47.

7) ὅτε. A.

Verſ. 49. *Sic — ſeculi.*

Sic, ſicut dicturus eſt.

Verſ. 49. *Exibunt — v. 50. dentium.*

Atqui in ſexageſimo primo capite ait quod ipſe ſeparabit eos a ſe inuicem. Quid ergo dicendum eſt? Quod ipſe quidem ſeparabit eos ſuo iuſſu: angeli vero ſeparabunt eos operatione, praeceptum Domini tanquam miniſtri exequentes. Eſt autem ſeparare, diuidere. Quia vero in fine parabolae dixit quod praua foras abiecerunt: ne quis ſuſpicetur ſine periculo eſſe eiusmodi eiectionem: interpretatur dicens, quod etiam mittent eos in caminum ignis, et caetera.

Verſ. 51. *Dicit — omnia?*

Quae videlicet in parabolis neceſſaria ſunt? Atqui ſciebat tanquam Deus quod ea intellexerant. Reliquum eſt ergo, vt hoc more humano interrogauerit.

Verſ. 51. *Dicunt — v. 52. vetera.*

Quum illi faſſi eſſent ſe intelligere, parabolam ſubinfert quae doceat, omnes legitime ab ipſo edoctos, intelligentia diteſcere. Omnis, inquit, ſcriba ſiue ſapiens edoctus a rege coelorum qui eſt Chriſtus, intelligentia diues eſt: edoctus inquam ab eo priusquam ſcilicet fallatur: et ſimilis factus eſt

8) Ex Hentenii interpretatione, quae tamen ſenſum non eſt aſſecuta, intelligitur ſaltem, illum quoque in ſuo Codice reperiſſe πρό. Si ergo πρὸ neceſſario explicandum eſt, aliter accipi nequit, quam πρὶν διδαχθῆναι παρ' ἀνθρώπων τὰ ἀνθρώποις δοκοῦν.

Verſ. 49. Οὕτως — αἰῶνος.

Οὕτως, ὡς ἐρεῖ.

Verſ. 49. Ἐξελεύσονται — v. 50. ὀδόντων.

Καὶ μὴν, ἐν τῷ ἑξηκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ φησὶν, ὅτι [d]) αὐτὸς ἀφοριεῖ αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων. τί οὖν ἐστιν εἰπεῖν; ὅτι αὐτὸς μὲν ἀφοριεῖ αὐτοὺς, τῷ προστάγματι· οἱ δὲ ἄγγελοι ἀφοριοῦσιν αὐτοὺς, τῇ ἐνεργείᾳ, τὸ πρόσταγμα τὸ δεσποτικὸν ὡς ὑπηρέται πράττοντες. ἀφορίζειν δέ ἐστι, τὸ διαχωρίζειν. ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ τέλει τῆς παραβολῆς εἶπεν, ὅτι τὰ σαπρὰ ἔξω ἔβαλον, ἵνα μὴ ὑπολάβῃ τις, ἀκίνδυνον εἶναι τὴν τοιαύτην ἐξαγωγὴν, ἡρμήνευσε ταύτην, εἰρηκὼς, ὅτι καὶ βαλοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς καὶ τὰ ἑξῆς.

d) Matt. 25, 32.

Verſ. 51. Λέγει — πάντα;

Τὰ ἀναγκαῖα δηλαδὴ τῶν παραβολῶν. καὶ μὴν, ὡς θεὸς ἐγίνωσκεν, ὅτι συνῆκαν αὐτά. λοιπὸν οὖν, ὡς ἄνθρωπος τοῦτο ἠρώτησε.

Verſ. 51. Λέγουσιν — v. 52. παλαιά.

Ὁμολογησάντων γνῶναι, λέγει παραβολὴν διδάσκουσαν, ὅτι πάντες οἱ γνησίως αὐτῷ μαθητευθέντες πλουτοῦσι γνῶσιν. πᾶς γάρ, φησι, γραμματεὺς, ἤτοι, σοφὸς, μαθητευθεὶς τῷ βασιλεῖ τῶν οὐρανῶν, ὅς ἐστιν ὁ χριστὸς, πλουτεῖ γνῶσιν. μαθητευθεὶς δὲ αὐτῷ, πρὸ [8]) τοῦ σοφισθῆναι

κοῦντα, ἀλλ' οὐ θεῷ. Hoc autem mihi diſplicet. Malim ergo ſententia commodiſſima et expeditiſſima, πρὸς τὸ σοφισθῆναι παρὰ τοῦ χριστοῦ. μαθητευθεὶς ergo non eſt *edoctus*, ſed, qui Chriſti ſchola et doctrina vſus eſt.

est homini patrifamilias, id est, diuiti, qui depromit quando vult de thesauro suo nouas veteresque res aureas. Intelligitur autem per noua, intellectus noui testamenti: per vetera autem, veteris. Quod vero dicit: Propterea, non est nunc causae redditiuum, sed confirmatiuum, id est, vere.

Vers. 53. *Et — v. 54. illorum.*

Patriam eius vocat Nazaret tanquam patriam matris eius, et illius qui putabatur pater eius: et tanquam locum vbi nutritus erat. Dicit enim Lucas quod venerit Nazaret vbi fuerat nutritus. Docebat autem eos. Quos? Eos videlicet qui e patria sua erant. Causam vero propter quam in synagoga docebat, praediximus in principio quarti capitis.

Vers. 54. *Ita vt — virtutes?*

Sapientia sermonum et virtutes verborum. Aut virtutes vocat miracula. Videntes enim eum docentem quae excelsiora erant, magisque apposita ad persuadendum quam quae docuerant viri quondam insignes: facientem etiam maiora miracula: et ignorantes eum Dei esse sapientiam ac virtutem, mirabantur et sermones eius et miracula. Offendebantur autem per eum, qui talia doceret ac miracula huiusmodi ederet, ob aliud nihil, nisi quod humilibus ortus esset parentibus. Sed vere caeca et insensata res est inuidia. Vnde enim magis admirari eumque adorare oportuit, quod ab eiusmodi parentibus talis progenitus esset filius, inde per eum offendebantur.

Vers. 55.

θῆναι δηλονότι. καὶ ἔοικεν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, τουτέστι, πλουσίῳ, ὅστις ἐκβάλλει, ὅτε βούλεται, ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ, καινὰ καὶ παλαιὰ χρυσία. νοοῦνται δὲ καινὰ μὲν, τὰ τῆς νέας διαθήκης νοήματα· παλαιὰ δὲ, τὰ τῆς παλαιᾶς. τὸ δὲ διὰ τοῦτο, οὐκ ἔστι νῦν αἰτιολογικὸν, ἀλλὰ βεβαιωτικὸν, ἀντὶ τοῦ, ἀληθῶς.

Verſ. 53. Καὶ — v. 54. αὐτῶν.

Πατρίδα αὐτοῦ λέγει, τὴν ναζαρὲτ, ὡς πατρίδα τῆς μητρὸς αὐτοῦ καὶ τοῦ νομιζομένου πατρὸς αὐτοῦ, καὶ ὡς τραφεὶς ἐν αὐτῇ. φησὶ γὰρ ὁ λουκᾶς, ὅτι καὶ e) ἦλθεν εἰς τὴν ναζαρὲτ, οὗ ἦν τεθραμμένος. ἐδίδασκε δὲ αὐτοὺς, τίνας; δηλαδὴ τοὺς τῆς πατρίδος αὐτοῦ. τὴν αἰτίαν δὲ, δι' ἣν ἐν ταῖς συναγωγαῖς διδάσκει, προειρήκαμεν ἐν ἀρχῇ τοῦ τετάρτου κεφαλαίου.

e) Luc. 4. 16.

Verſ. 54. Ὥστε — δυνάμεις;

Ἡ σοφία τῶν λόγων, καὶ αἱ δυνάμεις τῶν λόγων. ἢ δυνάμεις καλεῖ, τὰ θαύματα. βλέποντες γὰρ αὐτὸν ὑψηλότερα μὲν καὶ πιθανώτερα τῶν πάλαι περιβοήτων ἀνδρῶν διδάσκοντα, μείζονα δὲ θαύματα ποιοῦντα, καὶ ἀγνοοῦντες, ὅτι αὐτὸς ἦν σοφία θεοῦ καὶ δύναμις· ἐθαύμαζον μὲν καὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ καὶ τὰ θαύματα· εἰς αὐτὸν δὲ, τὸν τοιαῦτα διδάσκοντα καὶ τερατουργοῦντα, ἐσκανδαλίζοντο, δι' οὐδὲν ἕτερον, ἢ διότι γονέων ἦν εὐτελῶν. ἀλλ' ὄντως τυφλὸν καὶ ἀνόητον ὁ φθόνος. ἀφ' ὧν γὰρ ἔδει μᾶλλον θαυμάζειν, καὶ προσκυνεῖν αὐτὸν, ὅτι τοιούτων γονέων τοιοῦτος προῆλθεν υἱὸς, ἀπὸ τούτων εἰς αὐτὸν σκανδαλίζονται.

Verſ. 55. *Num hic — v. 56. ſunt?*

Haec omnia per interrogationem legenda ſunt: nam haec haeſitantes inuicem dicebant.

Verſ. 56. *Vnde — omnia?*

Vide extremam dementiam. Dicunt enim: Parentibus ortus eſt tenuibus, vnde ergo huic omnia iſta prouenerunt? Atqui o vani, non ob parentum generoſitatem, neque ob diuitiarum affluentiam, aut aliud quippiam huiusmodi, ſed ob egregiam vitam intelligentia ac miracula diuinitus his qui digni ſunt donantur.

Verſ. 57. *Et — eum.*

Hoc eſt ſuper illo.

Verſ. 57. *Ieſus autem — ſua.*

Marcus autem dixit, niſi in patria ſua, et inter cognatos, et in domo ſua. Ab exemplo autem ſeipſum ſignificauit Chriſtus, et in patria, dixit propter totam Nazaret: Inter cognatos vero, propter eos qui quomodocunque cognati eius erant: In domo autem, propter ſolos fratres eius: Omnes enim deſpiciebant eum: illi quidem tanquam patriotam, iſti vero velut cognatum, hi autem quaſi fratrem. Ideo etiam quum ſupernaturaliter magnificaretur, offendebantur ſuper eo, hoc eſt, propter inuidiam ei credere non poterant: etſi quidam magis, quidam autem minus inui-

Verſ. 55. Οὐχ οὗτος — v. 56. εἰσί;

Ταυτὶ πάντα κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστέον. διαπορoῦντες γὰρ ἔλεγον ταῦτα πρὸς ἀλλήλους. πρὸς ἡμᾶς δὲ, ἀντὶ τοῦ, παρ' ἡμῖν.

Verſ. 56. Πόθεν — πάντα;

Ὅρα βαθεῖαν ἄνοιαν. λέγουσι γὰρ, ὅτι ἐπεὶ γονέων εὐτελῶν ἐστὶ, πόθεν ἄλλοθεν τούτῳ ταῦτα πάντα προσεγένοντο; καὶ μὴν, ὦ μάταιοι, οὐκ ἀπὸ γονέων εὐκλείας, οὐδ' ἀπὸ χρημάτων δαψιλείας, ἢ τοιούτου τινὸς, ἀλλ' ἐξ ἐναρέτου πολιτείας ἡ γνῶσις καὶ τὰ θαύματα θεόθεν τοῖς ἀξίοις χαρίζονται.

Verſ. 57. Καὶ — αὐτῷ.

Ἀντὶ τοῦ, ἐπ' αὐτῷ.

Verſ. 57. Ὁ δὲ ἰησοῦς — αὐτοῦ.

Ὁ δὲ μάρκος εἶπεν, ὅτι f) εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς συγγενέσι καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. παραδειγματικῶς δὲ ἑαυτὸν ἐδήλωσεν ὁ χριστός. καὶ ἐν μὲν τῇ πατρίδι εἴρηκε, διὰ πᾶσαν τὴν ναζαρέτ· ἐν δὲ τοῖς συγγενέσι, διὰ τοὺς ὁπωσδήποτε συγγενεῖς αὐτοῦ· ἐν δὲ τῇ οἰκίᾳ, διὰ μόνους τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ. πάντες γὰρ αὐτοῦ κατεφρόνουν. οἱ μὲν, ὡς συμπατριώτου, οἱ δὲ, ὡς συγγενοῦς, οἱ δὲ, ὡς ἀδελφοῦ. διὸ καὶ ὑπερφυῶς εὐδοκιμοῦντος ἐσκανδαλίζοντο ἐπ' αὐτῷ, τουτέστιν, οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν αὐτῷ διὰ τὸν φθόνον, εἰ καὶ οἱ μὲν πλεῖον, οἱ δὲ ἔλαττον ἐφθόνουν. οὐκ

f) Marc. 6, 4.

inuiderent. Non eſt ergo, inquit, propheta ſine honore apud quos videtur propheta, niſi in patria ſua, et inter cognatos et in domo ſua. Hi enim quanquam prophetam eum eſſe nouerunt, tamen deſpicerunt eum propter cauſam dictam: et quia aſſueta facile deſpiciuntur. Lucas autem dixit, Nullus propheta acceptus eſt in patria ſua, vocans etiam ipſe acceptum, id quod in honore eſt.

Verſ. 58. *Et — illorum.*

Virtutes dicit miracula: tanquam diuinae virtutis opera. Et vide ſapientiam. Fecit ſiquidem aliquas, ne dicere poſſent, Quia odio nos habet, non curat eos qui ſunt apud nos: quodſi etiam apud nos haec egiſſet, crediđiſſemus vtique et nos: Non multas autem, propter incredulitatem eorum, quia nec his quae factae ſunt credebant. Propterea Marcus quoque dixit: Et mirabatur propter incredulitatem eorum, tantam videlicet impudentiam. Sed Matthaeus quidem dixit, Non fecit ibi virtutes multas: Marcus vero: Nec potuit ibi ne vnam quidem virtutem operari, niſi quod paucos infirmos impoſitis manibus curauit. Quomodo ergo dixit, quod non potuit? Quia impotentiam vocare ſolemus non ſolum defectum potentiae,

9) Ita etiam Hentenius. Sed παρ' οἷς, videtur mox poſtulare, non εἰ μὴ, ſed ἀλλ' ἐν τῇ. Malim ergo παρ' ὃ, id eſt, καθὸ δοκεῖ προφήτης.

ἔςιν οὖν, φησὶ, προφήτης ἄτιμος, παρ' [9]) οἷς δοκεῖ προφήτης, εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς συγγενέσι, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. οὗτοι γὰρ, καίτοι προφήτην αὐτὸν εἰδότες, ὅμως καταφρονοῦσιν αὐτοῦ, διά τε τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν, καὶ διότι τὰ συνήθη, εὐκαταφρόνητα. ὁ δὲ λουκᾶς εἶπεν, ὅτι [g]) ὐδεὶς προφήτης δεκτός ἐςι ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, δεκτὸν κἀκεῖνον λέγων, τὸν τίμιον. g) Luc. 4, 24.

Verſ. 58. Καὶ — αὐτῶν.

Δυνάμεις, τὰ θαύματα λέγει, ὡς δυνάμεως θείας ἔργα. καὶ ὅρα σοφίαν. ἐποίησε μὲν γὰρ, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν, ὅτι μισῶν ἡμᾶς ὐ θεραπεύει τὺς ἐν ἡμῖν, καὶ, ὅτι εἰ ἐποίησε καὶ παρ' ἡμῖν, ἐπιςεύσαμεν ἂν καὶ ἡμεῖς. οὐ πολλὰς δὲ, διὰ τὴν ἀπιςίαν αὐτῶν, ὅτι καὶ γινομένων ἠπίςουν ἔτι. διὸ καὶ ὁ μάρκος εἶπεν, ὅτι καὶ ἐθαύμαζε [h]) διὰ τὴν ἀπιςίαν αὐτῶν, δηλονότι τοσοῦτον ἀναισχυντοῦσαν. ἀλλ' ὁ μὲν ματθαῖός φησιν, ὅτι οὐκ ἐποίησεν ἐκεῖ δυνάμεις πολλάς· ὁ δὲ μάρκος, ὅτι καὶ [i]) οὐκ ἠδύνατο ἐκεῖ ὐδεμίαν δύναμιν ποιῆσαι, εἰ μὴ ὀλίγοις ἀῤῥώςοις ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας, ἐθεράπευσε. πῶς οὖν εἶπεν, ὅτι οὐκ ἠδύνατο; διότι ἀδυναμίαν ὀνομάζειν εἰώθαμεν, οὐ μόνον τὴν ἔλλειψιν τῆς δυνάμεως, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐμποδισμὸν

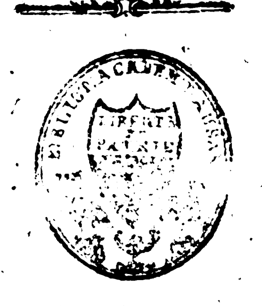
h) Marc. 6, 6.

i) Marc. 6, 5.

τῆς

tiae, verum etiam impedimentum huius aut illius causae: sicut etiam nunc. Impediebat enim incredulitas illorum quibus beneficium praestabatur. Non poterat ergo, hoc est, impediebatur: et non oportebat eos inuitos beneficio afficere.

Finis sectionis primae.

τῆς οἵας δή τινος αἰτίας, ὥσπερ καὶ νῦν. ἐνεπόδιζε γὰρ αὐτῷ ἡ ἀπιστία τῶν εὐεργετουμένων. οὐκ ἠδύνατο οὖν, ἀντὶ τοῦ, ἐνεποδίζετο. καὶ οὐκ ἔδει [1]) βιαίως εὐεργετεῖν αὐτούς.

[1]) Recte Hentenius, *inuitos.*

Τέλος τοῦ πρώτου τμήματος.

